ANALELE ŞTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA"
DIN IAŞI
(SERIE NOUĂ)

ISTORIE

TOM LIV-LV

2008-2009

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Alexandru-Florin Platon (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Gheorghe Iacob (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Mihai Cojocariu (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Victor Spinei (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi), m. c.
Gheorghe Cliveti (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Petronel Zahariuc (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Neculai Bolohan (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie "A. D. Xenopol"Iaşi)
Ioan Aurel Pop (Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca), membru al Academiei Române
Nicolae Bocşan (Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca)
Toader Nicoară (Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca)
Alexandru Barnea (Universitatea Bucureşti)
Antal Lukács (Universitatea Bucureşti)
Barbu Ştefănescu (Universitatea din Oradea)
Dorin Dobrincu (Institutul de Istorie "A. D. Xenopol" Iaşi- Director al Arhivelor Naționale Bucureşti)
Keith Hitchins (University of Illinois at Urbana Champaign)
Carol Iancu (Université Paul Valéry Montpellier)
Yves Denéchère (Université d'Angers)
Thomas Bouchet (Université de Dijon)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität Mainz)
Gheorghe Postică (Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chişinău)

COMITETUL DE REDACȚIE:
Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi), redactor-şef
Ovidiu Buruiană (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi), secretar de redacție
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Claudiu-Lucian Topor (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)
Ionuț Nistor (Universitatea "Al. I. Cuza" Iaşi)

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CUPRINS

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

COLOCVIUL BIOGRAFIE-PROSOPOGRAFIE-GENEALOGIE. DISCUȚII DE METODOLOGIE ŞI STUDII DE CAZ DIN ANTICHITATE ŞI PÂNĂ ÎN PREZENT

Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA

În ziua de 8 aprilie 2009 s-au desfăşurat lucrările Colocviului *Biografie-Prosopografie-Genealogie. Discuții de metodologie şi studii de caz din Antichitate şi până în prezent*. Desfăşurat după modelul *Journée d'études*, colocviul s-a bucurat de participarea atât a profesorilor, cât şi a doctoranzilor Facultății de Istorie. Unul din motivele organizării acestei manifestări a constituit-o faptul că studiile de prosopografie şi genealogie sunt Facultatea de Istorie din Iaşi nu numai expresie a unei tradiții, dar şi a calității pe plan ştiințific şi didactic. Mărturie stau publicațiile în domeniu, granturile de cercetare constituite pe studii prosopografice şi genealogice, tematica prelegerilor şi seminariilor de la Facultatea de Istorie. Secțiunea de față a *Analelor Universității* cuprinde o parte din comunicările prezentate în cadrul acestui colocviu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

MOBILITATEA REGIONALĂ ÎN SECOLUL III p. Chr.: *NEGOTIATORES BRITANNICIANI*

Iulia DUMITRACHE

Mots-clès: commerce, negotiatores Britanniciani, associations professionnelles, provinces rhénanes, Britannia, Dea Nehalennia.

Resumé: *Les negotiatores Britanniciani constituent un groupe hétérogène du point de vue de leur statut juridique (un affranchi, deux citoyens et deux incerti), qui manifeste une forte mobilité géographique. Ils ont leur origine sur le continent (deux viennent de la Germanie Inferieure, un de la Gaule Lugdunensis, un de la Gaule Belgique et un incertain). A l'exception de Lucius Solimarius Secundinus, ils ont des attestations épigraphiques dans les sanctuaires de la déesse Nehalennia de Ganuenta et Domburg, qui montrent leur appartenance, due de toute manière à la nature de leur activité, aux fidèles de cette divinité. Quand même, on ne peut pas établir précisément si le terme Britannicianus désignait-il une seul association professionnelle ou il se traitait des plusieurs entreprises à organisation semblable.*

Rezumat: *Negotiatores Britanniciani constituie un grup eterogen din punctul de vedere al statului juridic (un libert, doi cetăţeni şi doi incerti), care manifestă o puternică mobilitate geografică. Îşi au originea pe continent (doi provin din Germania Inferior, unul din Gallia Lugdunensis, unul din Gallia Belgica, iar unul are o origine incertă). Cu excepţia lui Lucius Solimarius Secundinus, ei beneficiază de atestări epigrafice în sanctuarele zeiţei dea Nehalenia din Ganuenta şi Domburg, lucru care arată apartenenţa lor la acest cult. Cu toate acestea, nu se poate stabili cu precizie dacă termenul Britannicianus desemna o asociaţie profesională sau se poate vorbi de mai multe întreprinderi cu organizare asemănătoare.*

Legăturile comerciale ale Britanniei în prima jumătate a sec. III p. Chr. sunt destul de bine atestate din punct de vedere al materialului arheologic descoperit. Dispunem de informaţii vaste cu privire la mărfurile şi materiile prime care făceau obiectului schimbului între insulă şi provinciile renane. Aspectul mai puţin cunoscut al problemei îl constituie persoanele implicate în aceste activităţi. Identitatea socială a unei anumite categorii de indivizi în lumea romană se bazează pe distincţii de natură economică: atât cantitative (avere şi venit), dar şi cantitative (sursa averii sau a venitului) şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

organizaționale[1]. Identitatea socială a categoriei negustorilor depinde de următoarele aspecte: implicarea membrilor săi în activități comerciale, care să le furnizeze profit; implicarea personală a indivizilor în înfăptuirea acestui scop; capacitatea şi disponibilitatea de a-şi asuma anumite riscuri; constituirea patrimoniului în primul rând din capital rulat şi lichidități, investițiile în bunuri ne-economice (în magistraturi politice sau în capitalul social) rămânând pe plan secundar.

Din nefericire, sursele referitoare la negustorii romani care îşi desfăşurau activitatea în Britannia sunt puține şi încă neexploatate la nivel maxim. Au fost identificați, pe baza inscripțiilor, doar 7 indivizi implicați în activități comerciale cu insula. Cinci dintre aceştia, care fac obiectul studiului de față, poartă denumirea de *negotiatores Britanniciani*. În majoritatea lucrărilor dedicate economiei antice, atunci când sunt pomeniți, aceştia sunt definiți ca negustori de origine britanică, şi cam atât. Faptul că sunt negustori şi că au legătură cu Britannia, este un lucru incontestabil. Care este această legătură, vom vedea imediat.

Lucius Viducius Placidus este autorul a două dedicații: una către Dea Nehalennia, la Ganuenta (Colijnsplaat)[2], cea de-a doua în Britannia, la Eburacum[3]. Placidus este singurul dintre *negotiatores Britanniciani* care este atestat epigrafic în Britannia. După cum putem observa comparând cele două inscripții, în cea de la Ganuenta personajul apare doar cu un singur nume – *cognomen*-ul, aşa cum sunt menționați de obicei indivizii lipsiți de cetățenia romană, în vreme ce în inscripția de la Eburacum apar *tria nomina*. Este posibil ca Lucius Viducius Placidus să fi câştigat statutul de cetățean

---

[1] Koenraad Verboven, *Good for bussiness. The roman army and the emergence of a bussiness class in the northwestern provinces of the roman empire (1st century BCE-3rd century CE)*, in De Blois/ Lo Cascio (edd.), *The impact of the Roman army (200 BC-AD 476): economic, social, political, religious and cultural aspects. Proceedings of the sixth workshop of the international network Impact of Empire (Roman Empire, 200 B.C. - A.D. 476), Capri, March 29 - April 2, 2005*, Leiden/Boston 2007, 296.

[2] *AE* 1983, 722: *Deae Nehalenniae / Placidus Viduci fil(ius) / cives Veliocassinius / negotiat(or) Britann(icianus) / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*

[3] *AE* 1977, 512: *---et Genio loci / et [numinib(us) Au]gg(ustorum) L(ucius) Viducius / [Viduci f(ilius) Pla]cidus domo / civitate Veliocas[s]ium / [prov(inciae) Lugd(unensis) n]egotiator / [Britann(icianus) ar]cum et ianuam / [pro se et suis de]d[it] Grato et [Seleuco co(n)s(ulibus)].*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

după *Constitutio Antoniniana*, în 212[4], ceea ce ar însemna că dedicația de la Colijnsplaat ar data înaintea acestui an. Cea de-a doua inscripție poate fi datată cu siguranță în anul 221.

André Chastagnol considera ca fiind plauzibilă ipoteza ca cele două inscripții să fi fost ridicate de indivizi diferiți, probabil tată şi fiu[5], primul având statutul de peregrin şi fiind inițiatorul unei firme comerciale cu sediul principal la Rouen, cel de-al doilea, cetățean deja, conducând o filială la York. Descoperirea la Chester a unor *tegulae* fabricate pentru Legiunea XX, care poartă marca *A(ulus) Vidu(cius fecit) Vero III co(n)sule Leg(ioni) XX*[6] rezolvă dilema. Dedicațiile de la Coljinsplaat şi de la York au cu siguranță acelaşi autor.

Cu privire la proveniența personajului, din nou situația este clară. Placidus este originar din Gallia Lugdunensis, mai precis din *civitas Veliocassium*, iar prezența sa în Britannia demonstrează faptul că negustorii îşi urmau efectiv marfa în teritoriu. Familia sa desfăşoară activități economice în Britannia, dar nu exclusiv comerciale. După cum am arătat deja, tatăl negustorului era *tegularius*, probabil furnizor al unei unități militare.

Placidus construieşte la Eburacum un arc şi o poartă, „pentru sine şi ai săi", pe care le dedică, nu întâmplător, geniului locului şi către *numina Auggustorum*[7]. Cât priveşte divinitatea al cărei nume ar trebui să apară înainte de *Genio loci*, a fost identificată inițial cu Iuppiter Optimus Maximus[8], apoi cu Neptun[9]. O dedicație oficială şi un act evergetic…Mă îndoiesc că Viducius Placidus era un adept atât de loial cultului imperial. Mai degrabă mi se pare că încerca să câştige bunăvoința autorităților locale, fie în favoarea afacerilor sale, fie în vederea obținerii unei magistraturi

[4] Mark Hassal, *Epigraphic Evidence for Roman Trade*, in Du Plat Taylor/Cleere (edd.), *Roman shipping and trade: Britain and the Rhine provinces*, Londra, 1978, 46.

[5] Chastagnol, *Une firme de commerce maritime entre l'île de Bretagne et le continent Gaulois*, ZPE, 43, 1981, 64.

[6] Vivien G. Swan, Robert A. Philpott, *Legio XX VV and Tile Production at Tarbock, Merseyside*, Britannia, 31, 2000, 56.

[7] S. S. Frere, M. W. Hassal, R. S. O. Tomlin, *Roman Britain in 1976*, in *Britannia*, 8, 1977, pp. 430-431; Duncan Fishwick, *Numinibus Aug(ustorum)*, Britannia, 25, 1994, 137.

[8] S.S. Frere, M. W. Hassal, R. S. O. Tomlin, *op. cit.*, 431.

[9] Mark Hassal, *op. cit.*, 46.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

municipale, cum ar fi cea de sevir. Indiferent de intenție, în mod sigur dispunea de resursele financiare necesare unei astfel de întreprinderi.

Caius Aurelius Verus este cunoscut din două inscripții: prima este o dedicație către *Dea Nehalennia*, în sanctuarul zeiței de la Ganuenta (Colijnsplaat, Olanda)[10], iar cea de-a doua este ridicată în Germania Inferior, în Colonia Claudia Ara Agripienssium (Köln) în onoarea lui Apollo[11]. Personajul poartă prenumele şi cel mai probabil şi gentiliciul fostului stăpân. Abrevierile *C l* au fost interpretate drept prescurtarea numelui Claudius[12], considerat drept argument puternic in favoarea originii personajului din Colonia Claudia. Totuşi, aceasta ar putea fi o abreviere neobişnuită. De obicei, indiciile cu privire la originea unui personaj sunt aşezate după numele acestuia şi nu înaintea sa. De aceea consider mai firească întregirea *C(ai) l(ibertus)*.

Un alt element al inscripției suscită însă un interes deosebit: termenul *moritex*, a cărui semnificație deplină rămâne încă neclară. A. R. Birley sugerează originea celtică a cuvântului[13]. Se pare că rădăcina cuvântului este *mor* – mare, iar semnificația lui *moritex* ar fi *corăbier*[14]. Caius Aurelius Verus nu este singurul caz în care apare această mențiune. Marcus Verecundius Diogenes îşi construieşte la Eburacum (York)[15], încă din timpul vieții, propriul sarcofag. Originar din Gallia (*cives Biturix Cubus*), este sevir în colonia în care locuieşte şi în care îşi desfăşoară activitatea comercială. Ambele cazuri dovedesc o dată în plus existența legăturilor comerciale între zona renană şi Britannia, dar în acelaşi timp sugerează un posibil statut libertin al negustorilor (amintesc faptul că Verus este libertul lui Caius, iar Diogenes este sevir augustal, funcție pentru care personalul era recrutat aproape în exclusivitate din rândul liberților). Termenul *moritex* poate fi înțeles cel mai bine asociat cu activitățile comerciale desfăşurate între Britannia şi continent, sau mai degrabă ca o quasi-magistratură

[10] *AE* 1983, 722: *Deae Nehalenniae / C(aius) Aurelius Verus / negotiator Britannicianus / ex voto l(ibens) m(erito).*

[11] *CIL* XIII, 8164a: *Apollini / C(aius) Aurelius C(ai) l(ibertus) / Verus negotiator / Britannicianus / moritex d(ono) d(edit) / l(oco) (dato) d(ecurionum) d(ecreto).*

[12] *AE* 1983, 721.

[13] Anthony R. Birley, *The People of Roman Britain*, Londra, 1979, 126.

[14] Mark Hassal, *op. cit.*, 42.

[15] *RIB* 678: *M(arcus) Verec(undius) Diogenes sevir col(oniae) / Ebor(acensis) idemq(ue) mor(itex) cives(!) Biturix / cubus haec sibi vivus fecit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

municipală (care presupune apartenența la un colegiu al augustalilor sau al negustorilor)[16]? Tiberinius Celerianus[17] apare la Londra drept *moritix Londiniensium*, după care urmează un cuvânt incomplet: două litere lipsă, apoi –*imus*. Cea mai interesantă întregire ar fi *primus*. Dacă acest adjectiv – *primus* – ar determina pe *moritix*, ar fi un indiciu al existenței unei ierarhii în cadrul asociației de negustori londonezi. Dacă ar fi un determinant al lui Celerinus însuşi, atunci ar putea constitui o trimitere la o acțiune pe care personajul ar fi cel dintâi care a săvârşit-o (cum ar fi introducerea unui nou produs în circuitul comercial sau a unei noi linii comerciale). Indiferent de varianta corectă, inscripția confirmă afirmația lui Tacitus că Londra este plină de negustori[18].

Dar să revenim la Caius Aurelius Verus. Dacă acceptăm ipoteza conform căreia *moritex* ar indica apartenența la un anumit colegiu al negustorilor, cu sediul foarte probabil la Londinium, atunci personajul de față ar face parte din două asociații profesionale deosebite. Nu este un caz deosebit între comercianții romani. Există situații, atestate epigrafic, de indivizi care dețineau conducerea mai multor bresle de acest gen. Voi aminti aici doar un singur personaj, Marcus Primus Secundianus, menționat la Lugdunum (Lyon), care a acumulat în timpul vieții funcțiile de sevir augustal în Colonia Claudia Augusta Lugdunensis, administrator al societății de navigatori pe Ron, membru al asociației dulgherilor din Lugdunum şi negustor de *muria*[19]. Nu am ales întâmplător acest exemplu. Ca şi Caius Aurelius Verus, Marcus Primus Secundianus este antrenat în diferite activități în diferite locuri din Imperiu, şi, ceea ce este şi mai important, pare a avea la rândul său un statut juridic inferior, care nu îi permite accederea la alte magistraturi municipale. Putem presupune însă faptul că dispuneau de o avere însemnată, care le permitea să se implice, într-un fel sau altul, în viața comunităților în cadrul cărora activau sau locuiau efectiv.

---

[16] David J. Breeze, *Supplying the army* in Alföldy/Dobson/Eck (edd.), *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit*, 2000, 59-64.

[17] ***AE*** 2002, 882: *Num(inibus) Augg(ustorum) / deo Marti Ca/mulo Tiberini/us Celerianus / c(ivis) Bell(ovacus) / moritix / Londiniensi/um / primus [3] / [3]VA[.*

[18] Tacitus, *Annales*, 14, 33: *copia negotiatorum…maxime celebre*.

[19] *CIL* XIII, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Marcus Secundinus Silvanus ridică la Ganuenta (Colijnsplaat) două inscripții votive către Dea Nehalennia[20]. Este singurul dintre *negotiatores Britanniciani* care își specifică specializarea strictă, aceea de *cretarius*, negustor de ceramică albă. Este știut faptul că una dintre caracteristicile principale ale economiei romane era specializarea strictă a indivizilor antrenați, într-un fel sau altul, în activități de această natură. Dacă negustorii care activau în insulă „uită" să menționeze se datorează poate faptului că se ocupau de cumpărarea și vânzarea unor mărfuri diferite. În medie, se puteau realiza 3 transporturi pe an[21], iar pentru ca o afacere să se mențină profitabilă în aceste condiții, era necesară diversificarea produselor comercializate. Totuși, Marcus Secundinius Silvanus este *cretarius*. O posibilă explicație ar putea fi garantarea calității mărfii prin numele comerciantului, cu alte cuvinte reclama. Pe de altă parte, Secundinius este un nume cu rezonanță în lumea comercială din provinciile renane.

De unde anume provine Marcus Secundinius Silvanus? Prima încercare a fost căutarea sa după nume. Inițial fără prea mult succes. Atât Secundinius, cât și Silvanus, sunt des întâlnite în întreg imperiul. Dinamica geografică a pesoanelor nu permite identificarea cu precizie a locului de origine sau a celui de desfășurare a activității fără a avea mențiuni clare. O inscripție funerară din Augusta Treverorum (Trier) amintește un *negotiator* pe nume Silvanus[22]. Inscripția nu poate fi datată, iar activitățile comerciale ale treverilor nu includ și *ars cretaria*, cu o singură excepție, un anume Turanius, care este originar din Trier –*cives Treverus*, dar activează în Gallia[23]. Este adevărat ca numele Secundinius este foarte răspândit în Gallia Belgica, și că a fost asociat cu activitățile comerciale[24], dar nu faima și prosperitatea Secundinilor de la Igel au determinat expansiunea numelui; faptul că mulți negustori se numeau astfel dovedește popularitatea unui nume care nu a rămas specific categoriilor modeste, ci s-a răspândit cu

[20] *AE* 1973, 370: *Deae N[e]halenniae / ob merces recte conser/vatas M(arcus) Secund(inius) Silvanus / negotiator cretariu[s] / Britannicianu[s] /v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito);* ***ILS*** *4751: Deae N(e)halenniae ob merces recte / conservatas M(arcus) Secund(inius) Silvanus / negotiator cretarius Britannicianus / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*.

[21] Michel Reddé, *La navigation au large des côtes atlantiques de la Gaule à l'époque romaine*, MEFRA 1, 1979, 483.

[22] *CIL* XIII, 3704: *Silvanus negotiator / hic pausat in pace*.

[23] *CIL* XIII, 2033.

[24] Leo Weisgeriber, *Rhenania Germano-Celtica*, Bonn, 1969, 116-117.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

repeziciune in mediile importante, cel puțin din punct de vedere economic[25].

Există un *negotiator artis cretariae* pe nume Secundius Agricola atestat epigrafic la Aquae Mattiacorum (Wiesbaden)[26]. În Colonia Claudia (Köln) însă, sunt menționați alți 2 *negotiatores cretarii*: un sueb, Verecundius[27], numele celui de-al doilea fiind Secundinius Severus[28]. Secundinii din Köln sunt contemporani cu personajul despre care discutăm. Au aceeaşi sferă de activitate, şi amintesc faptul că un alt *negotiator Britannicianus* despre care am vorbit deja, este originar din acelaşi oraş. Este posibil să fie vorba despre coincidențe, dar în acelaşi timp nu trebuie exclusă posibilitatea ca Silvanus să provină din acest loc, şi, mai mult, să fie înrudit cu Secundinius Severus. Adaug faptul că în epoca Severilor ceramica din Germanii, şi mai cu seamă din Köln, făcea obiectul exportului în Britannia[29].

O regulă de asociere în cazul negustorilor romani era înrudirea. Membrii unei mici *societas* erau fie tată şi fii, fie frați, fie, în unele cazuri, patron şi liberți sau co-liberți, principalul criteriu acela că persoanele implicate trebuiau să fie de încredere şi să fie dispuse să împartă pagubele în cazul pierderii parțiale sau totale a încărcăturii. Comerțul era o îndeletnicire riscantă, iar marfa trebuia supravegheată pe tot itinerariul. „Firmele" trebuiau să aibă reprezentanți în toate punctele strategice ale traficului fluvial şi maritim. Aceştia erau prezenți atât în porturile de îmbarcare sau de destinație, cât şi la bordul navelor care transportau produsele[30]. Pericolele nu erau nici puține, şi nici rare. Cel mai adesea navele puteau fi victimele unui naufragiu, şi atunci exista posibilitatea ca marfa să nu poată fi salvată. Cazul lui Marcus Secundinius Silvanus este unul fericit. El reuşeşte să ajungă la destinație în siguranță, ba mai mult, cu încărcătura integrală. Aceasta ar putea fi explicația dedicației către dea

---

[25] Monique Dondin-Payre, *Secundus et ses dérivés en Narbonnaise, dans les trois Gaules et les Germanies*, in Dondin-Payre/Raepsaet-Charlier (edd.), *Noms, identités culturelles et romanisation sous le Haut-Empire*, Bruxelles, 2001, 574.

[26] *CIL* XIII, 7588.

[27] *CIL* XIII, 8224.

[28] *CIL* XIII, 8350: *[1] Secun/dinio Severo negot(iatori) / cret(ario) C(aius) Secundin(ius) / Adventus frat[ri] / pientiss(imo) et Nun/din(ia) Severina co[n]/[iugi.*

[29] André Chastagnol, *op. cit.*, 65.

[30] Robert Étienne, Françoise Mayet, *Les mercatores de saumure hispanique*, MEFRA 110, 1998, 157-158.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Nehalennia *ob merces recte conservatas*. Dedicația a fost făcută în sanctuarul zeiței de la Ganuenta, unde ridicau altare votive negustorii care îşi transportau mărfurile pe apă la distanțe lungi. Ca şi în cazul personajului de față, există mulți alții care nu sunt cunoscuți decât datorită monumentelor ridicate zeiței celtice, asociate lui Neptun şi Hercule, protectoare a navigației[31]. De ce, când şi cu ce frecvență erau făcute astfel de dedicații? Prima întrebare îşi găseşte răspunsul în mod firesc: pentru protecție, doi dintre *negotiatores Britanniciani*, Marcus Saturninius Silvanus şi Publius Arisenius Marius, despre care voi vorbi în continuare, ca mulțumire pentru salvarea mărfurilor pe care cei doi le transportau. Cât de des nu putem şti. În mod sigur nu după fiecare transport efectuat. Mai degrabă o singură dată în viață, atunci când probabil situația financiară le permitea cu prisosință acest lucru.

Despre **Publius Arisenius V…hus** nu putem spune prea multe lucruri. Ştim că libertul său, Publius Arisenius Marius, ca și Silvanus, ridică un altar zeiței Nehalennia drept mulțumire pentru salvarea mărfurilor[32]. Nu ştim de unde provine personajul, şi nici dacă libertul său este la rândul său *negotiator Britannicianus*, nici pe care dintre cei doi îl implică evenimentul la care face aluzie inscripția. Gentiliciul Arisenius poate fi derivat din *cognomen*-ul celtic Arusenus la rândul său foarte rar[33], sau, mai probabil, un gentiliciu indigen[34]. *Cognomen*-ul patronului, V…hus, este probabil de factură germanică[35], deşi există analogii şi în Hispania[36]. Cel mai probabil, după părerea mea, dedicantul este implicat în activități

---

[31] Ivan di Stefano Manzella, *Un naufragio nel porto di Odessus e altre iscrizioni*, MEFRA 111, 1, 1999, 99.

[32] *AE* 1983, 721: *Deae Nehalen/niae P(ublius) Ariseniu/s Marius libert/us P(ubli) Ariseni [3]/ hi negotiato/ris Britannicia/ni ob merces / bene cons[e]rvata[s v(otum) s(olvit)] l(ibens) m(erito).*

[33] J. E. Bogaers, *Foreign Affairs*, in Hartley/Wacher (edd.), *Rome and her Northern Provinces. Papers presented to Sheppard Frere in honour of his retirement from the Chair of the Archaeology of the Roman Empire, University of Oxford, 1983*, Gloucester, 1983, 17.

[34] Marie-Thèrese Raepsaet-Charlier, *Onomastique et romanisation: éléments d'une comparaison entre les provinces de gaule Belgique et de Germanie Inférieure*, in Dondin-Payre/Raepsaet-Charlier (edd.), *Noms, identités culturelles et romanisation sous le Haut-Empire*, Bruxelles, 2001, 443.

[35] J. E. Bogaers, *op. cit.*, 17.

[36] András Mócsy, *Benerkungen zu den* negotiatores *von Colijnsplaat*, MBAH 3, 2, 1984, 55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

comerciale, posibil chiar în Britannia, dar menționează categoria de negustori din care face patronul său doar din orgoliu.

Lucius Solimarius Secundinus[37] este cetățean, originar din Augusta Treverorum, are legături comerciale cu Britannia şi moare în Aquitania, la Burdigala. Gentiliciul Solimarius, de factură celtică, provine dintr-un *cognomen*, şi este răspândit cu precădere în Gallia Narbonensis, Aquitania şi Gallia Belgica. Nu ştim în ce condiții a ajuns Secundinus la Burdigala, câtă vreme a locuit acolo, unde şi dacă şi-a întemeiat o familie. În regiunea treverilor există şi alte personaje care poartă acest gentiliciu. Quintus Solimarius Bitus închină la Niersbach o construcție către Deus Interabus[38], iar la Longwy este atestată în sec. I p. Chr. o familie care poartă acest patronim[39]. S-a emis ipoteza unei posibile înrudiri între Solimarii din Longwy şi cel din Bordeaux[40], dar este imposibil de urmărit evoluția acestei familii pe parcursul a cel puțin patru generații. Pentru primele două generații se remarcă constanța onomastică indigenă[41], iar André Chastagnol consideră *cognomen*-ul Secundinus ca fiind dovada evoluției statutului juridic de la *ius italicum* la cetățenie[42]. La Burdigala mai apare un individ cu acelaşi gentiliciu[43], într-o inscripție funerară ridicată pentru Cintugena, fiica lui Solimarius. Să fie doar o simplă coincidență? Din nefericire, acest document epigrafic nu poate fi datat cu certitudine, fapt care nu permite trasarea unei legături de rudenie, sau chiar identificarea celor doi Solimarii.

Lucius Solimarius Secundinus este singurul dintre *negotiatores Britanniciani* atestat epigrafic în prima jumătate a sec. II p. Chr., fapt care aruncă umbre de îndoială asupra existenței unei singure firme comerciale numite astfel cu interese în Britannia. Toți ceilalți negustori au trăit un secol

[37] *CIL* XIII, 634: *D(is) M(anibus) / L(ucio) Solimario / Secundino / civi Trevero / neg(otiatori) Britan(niciano)*.

[38] *CIL* XIII, 4128.

[39] *CIL* XIII, 3979: *L(ucio) Solim(a)rio Dan/nissae Titussiae / Gnatae uxori / vivae Atrectino / f(ilio) Dannumara f(ilia) h(eres) f(ecit)*.

[40] Jean Krier, *Die Treverer außerhalb ihrer Civitas*, Trier, 1981, 25.

[41] Marie-Thèrese Raepsaet-Charlier, *Caractéristiques et particularité de l'onomastique trévire*, in Dondin-Payre/Raepsaet-Charlier (edd.), *Noms, identités culturelles et romanisation sous le Haut-Empire*, Bruxelles, 2001, 387.

[42] André Chastagnol, *op. cit.*, 25.

[43] *CIL* XIII, 693: *Cintuge(na) / Solimari / filia de/functa an(norum) XXXX / Cinto maritus / d(e) su(o) p(osuit)*.

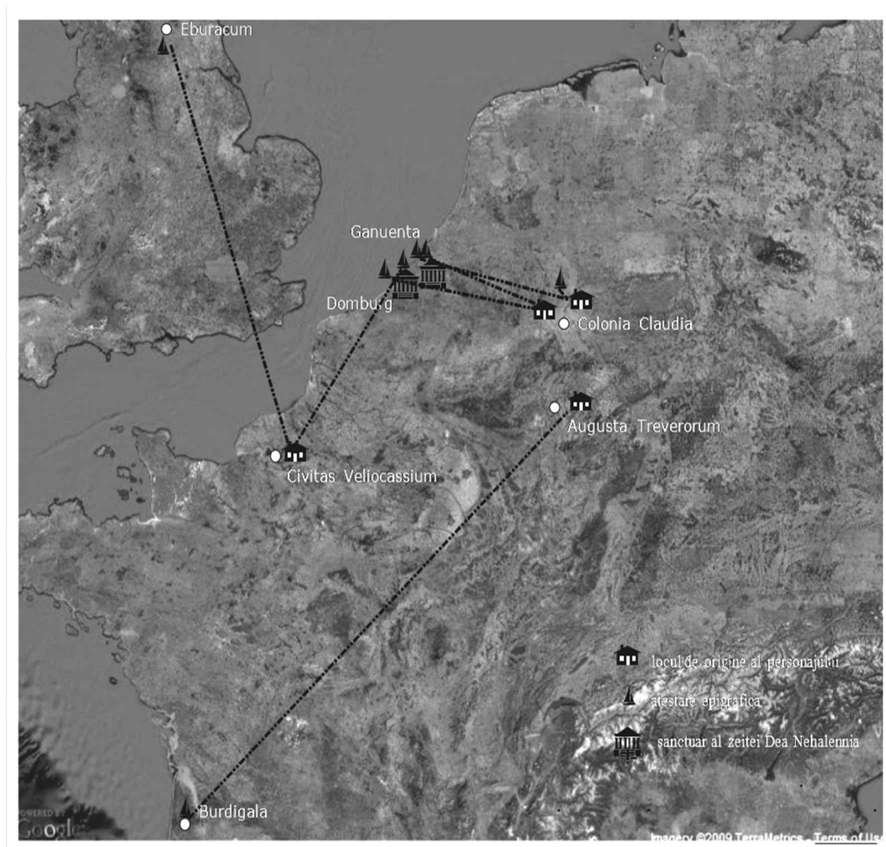
https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mai târziu, şi mă îndoiesc ca trevirul decedat la Burdigala să fi fost inițiatorul unei întreprinderi atât de însemnate, încât să reziste, anonimă în surse, timp de mai bine de un veac. Aşadar, nu se poate stabili cu exactitate dacă termenul *Britannicianus* desemnează o singură asociație, sau se referă la mai multe întreprinderi comerciale organizate asemănător.

Am încercat să extrag, pe cât posibil, informații legate de *negotiatores Britanniciani* ca indivizi. Dar să vedem ce imagine se poate crea asupra grupului pe care îl reprezintă. Numărul mic al surselor epigrafice şi indiciile referitoare aproape în exclusivitate la activitatea profesională a personajelor limitează foarte mult deschiderea analizei. Ceea ce pot afirma însă este aceea că *negotiatores Britanniciani* constituie un grup eterogen din punctul de vedere al statutului juridic (un libert, doi cetățeni şi doi *incerti*), care manifestă o puternică dinamică geografică. Toți provin de pe continent (doi din Germania Inferior, unul din Gallia Lugdunensis, unul din Gallia Belgica şi unul incert). Cu excepția lui Lucius Solimarius Secundinus, sunt atestați epigrafic în sanctuarele zeiței Nehalennia de la Ganuenta şi Domburg. Aceasta demonstrează apartenența, datorată cu siguranță naturii activităților lor, la grupul de *cultores* ai divinității. Se pare că afacerile la granița nordică a Imperiului mergeau destul de bine în prima jumătate a secolului III p. Chr., de vreme ce se finanța ridicarea unor monumente însemnate. De asemenea, negustorii se bucurau de respectul comunităților în cadrul cărora viețuiau (amintesc construcția de la Eburacum a lui Viducius, însoțită de dedicația către *numina Auggustorum* şi faptul că inscripția lui Aurelius Verus din Colonia Claudia este amplasată în loc dat prin decretul decurionilor).

Cu privire la mărfurile pe care *Britanniciani* le desfăceau pe piețele de pe insulă sau pe cele continentale, la destinatarii acestor produse sau la taxele care se percepeau nu se pot spune prea multe lucruri. Cu siguranță însă nu se poate afirma practicarea unui monopol asupra comerțului cu Britannia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Mobilitatea geografică a negustorilor *Britanniciani*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

DOUĂ FAMILII DE PONTOBITHYNIENI LA TROESMIS

Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA

Mots-clès: Pontobithyniens, V^{e} légion Macedonica, Troesmis, Amastris, Bar-Kochba.

Résumé: *L'auteur analyse le cas de deux familles de Pontobithyniens présents à Troesmis. Ces familles sont originaires d'Amastris et leur présenc een Mésie Inférieure est liée du recrutement dans la Ve légion Macedonica, qui a eu lieu en Asie Mineure à l'occasion de la guerre contre Bar-Kochba.*

Rezumat: *Autorul analizează cazul a două familii de pontobithyinieni de la Troesmis. Familiile sunt originare din Amastris, iar prezența lor în Moesia Inferior este legată de recrutarea pentru legiunea a V-a Macedonica, care a avut loc în Asia Mică, prilejuită fiind de războiul împotriva lui Bar-Kochba.*

Cel mai recent studiu asupra «orientalilor» într-o parte din Moesia Inferior (mai exact, Dobrogea), a fost realizat de Roxana Curcă şi Nelu Zugravu[1]. Autorii studiului arată că anumite nume nu indică în mod obligatoriu o origine orientală a purtătorilor, chiar dacă sunt întâlnite frecvent în provinciile orientale ale Imperiului roman[2]. Cu toate acestea, există situații în care originea purtătorilor este sigură, datorită mențiunilor precise din texte. Pontobithynienii ocupă, în rândul acestor orientali din Moesia Inferior, un loc important[3]. Nu vom relua aici ancheta întreprinsă de Roxana Curcă et Nelu Zugravu, întrucât studiul lor viza metodologia problemei distribuției etnice şi sociale a «orientalilor», precum şi statutul lor juridic şi social, dar principala perspectivă de abordare este cea onomastică.

Mă voi opri doar pentru a discuta câteva aspecte interesante care privesc prezența pontobithynienilor într-una din cetățile cele mai

[1] R. Curcă, N. Zugravu, *"Orientaux" dans la Dobroudja romaine. Une approche onomastique*, in V. Cojocaru, (ed.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea Coast from the Greek Colonization to the Ottoman Empire*, Iaşi, p. 313-329.

[2] R. Curcă, N. Zugravu, *op. cit.*, p. 328.

[3] R. Curcă, N. Zugravu, *op. cit.*, p. 328.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

importante ale Moesiei Inferior, Troesmis[4], şi anume două familii ale unor veterani. Trebuie spus că la Troesmis nu mai puțin de şase texte atestă prezența acestor orientali. Dintre aceştia, trei familii provin din Amastris, una din Niceea şi una nu îşi precizează originea

Una din famiiile originare din Amastris este aceea a lui T. Flavius Valens, fiul lui Titus. Din tribul Teretina, veteran a legiunii a V[a] Macedonica[5]. El este menționat împreună cu soția sa Valeria Fortunata, cu fratele său Flavius Alexander şi cu cumnata Marcia Basilissa. Dacă statutul lui Flavius Valens este cunoscut (şi, în consecință, prezența sa la Troesmis, unde efectuează serviciul militar, este pe deplin explicabilă), statutul fratelui său, în schimb, rămâne nesigur. Cunoaştem cu certitudine faptul că el este cetățean, dar este greu de detectat un motiv pentru care el a părăsit Amastris împreună cu fratele său (care a fost recrutat în legiune) în calitate de civil. Este foarte posibil, în opinia mea, ca el să fi fost soldat în aceeaşi legiune şi să-şi fi terminat serviciul tot la Troesmis, chiar dacă nu îşi menționează statutul de veteran. Nu ştim cu precizie momentul morții celor doi frați, cunoaştem doar vârsta lor de deces (65 ans - Valens şi 62 ani - Alexander). Epitaful a fost ridicat atunci când membrii familiei erau încă în viață (*locum titulum posuerunt sibi*). Când au fost recrutați cei doi Flavii? Foarte probabil, în momentul în care în Orient (în special în Asia Mică) au avut loc recrutări masive, cu ocazia participării vexilațiilor din regiunile danubiene fie la războiul parthice condus de Traian, fie la războiul din Iudeea împotriva lui Bar Kochba[6]. Rămâne de discutat atestarea într-un alt

[4] Este inutil să reluăm aici informațiile istorice despre Troesmis, cu atât mai mult cu cât textele provenind din castrul legiunii a V-a Macedonica sunt numeroase.

[5] *ISM* V, 184.

[6] B. Filow, *Die Legionen der Provinz Moesia* , Leipzig, 1906, p. 68 sqq; E. Ritterling, *Legio*, in *RE* XII, Stuttgart 1925, col. 1575; G. Forni, *Il reclutamento delle legioni da Augusto a Diocleziano*, Milano-Roma 1952, p. 224; Idem, *Estrazione etnica e sociale delle legioni nei primi tre secoli dell'Impero*, in *ANRW* II. 4.1, Berlin-New York 1974, p. 341-391; v. de asemenea şi diplomele militare emise pentru trupele din Syria, către sfârşitul războiului împotriva lui Bar-Kochba (W. Eck, D. MacDonald, A. Pangerl, *Neue Diplome für das Heer der Provinz Syrien*, Chiron 32, 2002, p. 434-438) sau cele care atestă o mare concentrare de militari în Iudeea în timpul războiului (W. Eck, A. Pangerl, *Neue Militärdiplome für die Provinzen Iudaea/Syria Palaestina*, SCI 24, 2005, p. 101-105; Iidem, *Die Konstitution für die classis Misenensis aus dem Jahr 160 und der Krieg gegen Bar Kochba unter Hadrian*, ZPE 155, 2006, p. 239-252; Iidem, *Eine Konstitution für die Truppen von Syria Palaestina aus dem Jahr 158*, ZPE 157, 2006, p. 190; Iidem, *Eine Konstitution für die Auxiliartruppen von Syria Palaestina vom 6. Februar 157 n. Chr.*, ZPE 159,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

text a unei Marcia Basilissa, tot la Troesmis, *mater dendrophorum* şi soţia lui T. Valerius Marcianus, veteran lăsat la vatră în 170[7]. Este vorba despre acelaşi personaj, care a fost căsătorită măcar de două ori ? Editorul textelor, Emilia Doruţiu-Boilă, răspunde afirmativ la întrebare, fără a detalia însă aspectele cronologice şi de natură prospografică a inscripţiilor. Să luăm în calcul două variante. Dacă Flavius Alexander a fost recrutat în 113-114, a fost lăsat la vatră în 138-139, la circa 45 ani, şi a trăit încă 17 ani, pînă în 155-156. Soţia sa este decedată în momentul redactării inscripţiei şi chiar dacă nu a murit în acelaşi timp cu soţul ei, observăm că inscripţia cealaltă este redactată în 170, atunci când ea ar fi fost soţia lui Valerius Marcianus. Aşadar, această variantă însă nu este posibilă. O altă variantă ar fi recrutarea lui Flavius Alexander cu prilejul războiului din Iudeea. Să presupunem că el ar fi fost recrutat în jurul în jurul anului 132 şi distins cu *honesta missio* în jur de 157. Apoi a trăit încă 17 ani. Rezultă că inscripţia datează din 174. Dacă în cele două inscripţii este vorba despre aceeaşi Marcia Basilissa, aceasta înseamnă că era a fost mai întâi soţia lui T. Valerius Marcianus, încă în viaţă în 170, apoi, într-un interval de 4 ani, soţul său a murit (sau ar fi divorţat) şi ea s-a căsătorit cu un alt bărbat, în vârstă de aproximativ 60 ani. Dar, în acest caz, cum ar fi fost ea înmormântată alături de primul bărbat? Prin urmare, şi această variantă apare dacă nu imposibilă, măcar improbabilă, cu atât mai mult cu cât data pentru *honesta missio* a lui Marcianus este exactă (*Cethego et Claro consulibus*) şi el a trăit şi după acest an. Coincidenţa de nume, de altfel destul de rară la Troesmis, se explică, în opinia mea, prin faptul că aceste două femei sunt surori. Statutul de *mater dendrophorum* al Marciei Basilissa, soţia lui Valerius Marcianus constituie un indiciu asupra originii sale orientale, cu atât mai mult cu cât cultul zeiţei Cybele era foarte popular în Anatolia vecină Bithyniei[8]. Trebuie să remarcăm, totodată, că T. Valerius Marcianus este

2007, p. 283-290; P. Weiß, *Die Auxilien des syrischen Heeres von Domitian bis Antoninus Pius. Ein Zwischenbilanz nach den neuen Miltärdiplomen*, Chiron 36, 2006, p. 297-298).

[7] *ISM* V, 160.

[8] Despre cultul zeiţei Cybele, v. mai ales F. Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, Paris 1929, p. 89-90; D. Ladage, *Städtische Priester- und Kulturämter im lateinischen Westen des Imperium Romanum zur Kaisezeit*, Köln 1971, p. 126-131; M. J. Vermaeseren, *Cybele and Attis. The Myth and the Cult*, Londra 1977, *passim*; G. Thomas, *Magna Mater and Attis*, in *ANRW*, II, 17.3, 1984, p. 1500-1535; R. Turcan, *The Cults of the Roman Empire*, tr. A. Nevill, Oxford 1996, p. 28-74; E. N. Lane (ed.), *Cybele, Attis and related cults.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

născut în castru, în jur de 125, ceea ce înseamnă că s-a născut la Troesmis, în castrul legiunii a Vª Macedonica. Iată varianta care mie mi se pare ca fiind cea mai plauzibilă, fiind singura care ar urma un curs cronologic logic: T. Flavius Alexander, atunci când a fost recrutat (probabil în jur de 132, pentru războiul împotriva lui Bar Kochba), a plecat împreună cu soția, Valeria Fortunata. Fratele său, Flavius Alexander, a plecat împreună cu soția sa, Marcia Basilissa, şi împreună cu cumnata sa, care purta acelaşi nume. Trebuie să luăm în considerare, de asemenea, faptul că aceasta din urmă era sora mai tânără. La Troesmis, după mai mulți ani, sora mai tânără devine partenera lui T. Valerius Marcianus (în jur de 145, la începutul carierei sale militare, sau poate puțin mai târziu). Flavius Alexander, după ce a servit 25 ani în armată, este lăsat la vatră şi trăieşte încă 17 ani. Soția sa încetase din viață câțiva ani mai târziu, în jur de 50 ani, altminteri diferența de vârstă din momentul recrutării luiAlexander nu s-ar justifica. Sora mai tânără, aproximativ în aceeaşi perioadă, este *mater dendrophorum* şi îl întâmpină acasă pe Valerius Marcianus, întors definitiv după ce servise în Orient şi împotriva marcomanilor. Iată de ce consider că în cele două inscripții sunt menționate două surori, numite amândouă Marcia Basilissa şi originare din Amastris. Identitatea de gentiliciu şi *cognomen* nu reprezintă o raritate pentru frați în lumea romană. Cel mai potrivit exemplu se întâlneşte tot la Troesmis, şi tot în cazul unei familii din Amastris. Un militar al legiunii a Vª Macedonica, Iulius Ponticus, este decedat la 32 ani, după ce efectuase 14 ani de serviciu militar[9]. El este menționat împreună cu frații săi, Iulius Ponticus, şi cu doi Sentii Pontici. Chiar dacă în cazul ultimilor doi, gentiliciile sunt diferite, este foarte posibil să fi fost adoptați de o familie numită Sentia. Termenul de *fratres* poate fi perceput şi în sensul de « camarad de arme », dar împărtăşesc aici părerea Emiliei Doruțiu-Boilă, care consideră că este vorba despre o relație de rudenie, cu atât mai mult cu cât ei poartă acelaşi *cognomen* (Ponticus), care le indică originea. Iulius Ponticus (supraviețuitorul) împarte moştenirea cu cei doi Sentii, ceea ce constituie încă un indiciu asupra relației lor de

Essays in memory of M. J. Vermaeseren, Leiden 1996, *passim*; L. E. Roller, *In search of the God Mother. The cult of Anatolian Cybele*, Berkeley-Los Angeles 1999, *passim*; despre cultul acesteia în Bithynia, v. *TAM* IV, 63, 90, *SEG* XLIV 1019 şi mai recent Chr. Marek, *Pontus et Bithynia. Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens*, Mainz 2003, p. 104, 109-111, 125 (bibliografia).

[9] *ISM* V, 186.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

rudenie. Nu vom insista mai departe asupra textului, dar remarcabil este faptul că în cazul fraților, identitatea de nume reprezintă un lucru puțin întâlnit, dar nu rarisim. Iată de ce existența a două surori cu nume identice mi se pare posibilă, cu atât mai mult cu cât, aşa cum am afirmat anterior, această situație ar explica foarte bine cronologic cele două texte.

Cele două inscripții analizate nu constituie excepții în ceea ce priveşte statutul social şi juridic al capilor familiilor de pontobithynieni la Troesmis. Este vorba în exclusivitate de militari sosiți în Moesia Inferior împreună cu familiile. Ei nu reprezintă singurii soldați recrutați din Asia Mică pentru legiunea a V^{a} Macedonica cantonată la Troesmis. Personal, am analizat împreună cu colegul Valentin Piftor, recrutările masive din Galatia pentru această unitate[10], atât din perspectiva numărului de soldați atestați la Troesmis, cât şi datorită rolului important jucat de veterani în elita cetății. Astfel, din Ancyra provin T. Flavius Alexander,[11], C. Plancius [---][12], C. Egnatius Valens[13], M. Antistius Domitius, M. Antistius Rufus[14], C. Antistius Valens[15], Antistius Zoticus[16]. Tot din Galatia este originar C. Iulius Valens, centurion al aceleiaşi legiuni, ajuns la Troesmis împreună cu soția Valeria Frontina şi cu copiii Iulia Hadriana, Iulius Iulianus şi C. Iulius Valentinus[17]. Alți militari sau veterani din orient atestați la Troesmis sunt T. Claudius Priscus, din Hemesa, *ex custode armorum*[18] şi Tib. Claudius Ulpianus, centurion în mai multe legiuni, din Laodicea (Syria).

Alți pontobithynieni prezenți în Moesia Inferior sunt civili: negustori, meşteşugari sau alte persoane al căror statut este necunoscut. În

---

[10] L. Mihailescu-Bîrliba, V. Piftor, *Les familles d'Ancyre à Troesmis*, în V. Cojocaru (éd.), *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea Coast from the Greek Colonization to the Ottoman Empire*, Iaşi 2005, p. 331-337; Iidem, *Les veterans membres de l'élite municipale en Dobrudja romaine*, Peuce S. N. 3-4, 2005-2006, p. 209-216; Iidem, *Die Fremden in der Lokaelite aus Troesmis*, in L. Mihailescu-Bîrliba, O. Bounegru, (eds.), *Migration und Akkulturation im Osten des Mittelmeerraumes in hellenistischer und römischer Zeit*, Wiesbaden (sub tipar).

[11] *ISM* V, 155.

[12] *ISM* V, 135.

[13] *ISM* V, 183.

[14] *ISM* V, 148.

[15] *ISM* V, 174.

[16] *ISM* V, 175.

[17] *CIL* III 14124^{10}.

[18] *ISM* V, 178.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

afară de un veteran şi fratele său, medic militar, la Pliska, şi de un soldat la Oescus, textele vorbesc de încă doi militari (din Niceea şi din Heracleea) căzuți în bătălia de lângă Tropaeum Traiani[19]. În rest, doar la Troesmis (şi aici fără excepție), inscripțiile menționează militari originari din provincia Pontus et Bithynia. Cazul analizat în această notă constituie un exemplu de familie al cărei bărbați au fost recrutați într-o legiune, dar au fost însoțiți de familiile lor pe tot parcursul deplasării acestor legiuni.

ANNEXA 1. *SUPPLEMENTUM EPIGRAPHICUM*

1. *CIL* III 7501; *ISM* V, 184.
D(is) M(anibus) / T(itus) Fl(avius) T(iti) f(ilius) Teretin(a tribu) Valens A/mast(ri) vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae) an(norum) / LXV Valeria Fortunat(a) / uxor eius an(norum) LX Fl(avius) Ale/xander frater an(norum) LXII / Marcia Basilissa uxor / eius an(norum) L in locum titu/lum posuerunt sibi.
2. *CIL* III 7505; *ILS* 2311; *ISM* V, 160.
[--- / T(itus) Val(erius)] T(iti) f(ilius) Pol(l)i (tribu) Marci/[anus] cas(tris) vet(eranus) leg(ionis) V Mac(edonicae) ex / [b(ene)f(iciario) c]o(n)s(ularis) milit(are) coep(it) Imp(eratore) / [Antoni]n(o) IIII co(n)s(ule) funct(us) ex/[pedi]t(ione) Orientali sub St/[at(io) Pri]sco Iul(io) Severo M[art(io) / Vero] c(larissimis) v(iris) item Germ(anica) sub / [Cal]pur(nio) Agricola Cl(audio) Fronto/[ne] c(larissimis) v(iris) m(issus) h(onesta) missione in Da/cia Cethego et Claro co(n)s(ulibus) / sub Corne(lio) Clemente c(larissimo) v(iro) r/evers(us) at lares suos et / Marcia Basiliss(a) matre dend(rophorum) enupt(a) sibi Val(eria) Lon/ga sarore pro sal(ute) sua suor(um)q(ue).

ANNEXA 2. Pontobithynienii de la Troesmis

Personaj	Statut juridic sau social	Relație de rudenie	Origine	Sursă
1) T. Flavius Valens	veteran	Soțul n° 2	Amastris	*ISM* V, 184
2) Valeria Fortunata	cetățeană	Soția du n° 1	Amastris	*ISM* V, 184
3) Flavius Alexander	veteran	Fratele n° 1	Amastris	*ISM* V, 184
4) Marcia Basilissa	cetățeană	Soția n° 3	Amastris	*ISM* V, 184

[19] *AE* 1961, 40; *ILS* 1107.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

5) Marcia Basilissa	cetățeană	Sora n° 4	Amastris	*ISM* V, 160
6) Iulius Ponticus	militar	Fratele n°s 6, 7, 8	Amastris	*ISM* V, 186
7) Iulius Ponticus	veteran	Fratele n°s 5, 7, 8	Amastris	*ISM* V, 186
8) Sentius Ponticus	veteran	Fratele n°s 5, 6, 8	Amastris	*ISM* V, 186
9) Sentius Ponticus	militar	Fratele n°s 5, 6, 7	Amastris	*ISM* V, 186
10) P. Ael.[Tere]tina	militar sau veteran	-	Amastris?	*ISM* V, 171
11) Publicia Cyrilla	libertă	Soția n° 11	Bithynia	*ISM* V, 192
12) C. Publicius Niger	militar	Soțul n° 10	Bithynia	*ISM* V, 192
13) Valerius Firmus	veteran	Soțul n° 13	Niceea	*ISM* V, 196
14) Decuria Procula	cetățeană	Soția n° 12	Niceea	*ISM* V, 196
15) Valerius Firminus	cetățean	Fiul n° 12	Niceea	*ISM* V, 196
16) Valerius Firmianus	cetățeană	Fiul n° 12	Niceea	*ISM* V, 196

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

FAMILIA DIN MOESIA INFERIOR DIN PERSPECTIVĂ DEMOGRAFICĂ PE BAZA SURSELOR EPIGRAFICE

Valentin PIFTOR

Key-words: family, marriage, family structure, Moesia Inferior, ancient demography.

Abstract: *The study of family in Moesia Inferior, on the basis of the epigraphic sources, raises issues of representativeness of the group. The minimal age for the first marriage is 13, and we have two such cases, Caecilia Artemisa and an anonymous woman, unlike Dacia, where the first such case is at 14. These are isolated cases, as the next women married are 18 or more, the marriage age for women being under 20. As for men, the youngest married man is 25, and the marriage age for men is under this age, as shown in the group for Roman Dacia. As regards the period of marriages, in the few available cases we can see that there is mention only for the marriages that lasted, also because the provincial society was less liberal than that of Rome. The family structure or the fertility shows a more numerous presence of large families in Moesia Inferior than in Dacia. The average of children per family is somewhere around two.*

Rezumat: *Studiul familiei din Moesia Inferior, bazat pe sursele epigrafice, ridică probleme legate de reprezentativitatea eşantionului. Vârsta minimă la prima căsătorie este de 13 ani; dispunem de două de astfel de cazuri, Caecilia Artemisia şi o femeie anonimă, spre deosebire de Dacia, unde avem un caz înregistrat la 14 ani. Acestea sunt totuşi situații isolate, femeile măritându-se la circa 18 ani sau chiar mai mult, dar în general sub 20 ani. Cel mai tânăr bărbat se căsătorşte prima datаî la 25 ani, deşi vârsta la prima căsătorie pentru bărbați este sub 25 ani, la fel ca în Dacia. În ceea ce priveşte durabilitatea căsătoriilor, în cele câteva cazuri disponibile avem de-a face cu căsătorii durabile, poate şi pentru că societatea provincială era mai conservatoare decât cea de la Roma. Structura familiei şi fertilitatea arată o prezență a familiilor mari mai numeroasă în Moesia Inferior decât în Dacia. Media de copii per familie este aproximativ 2.*

Cuvântul *familia* înseamnă, în lumea romană, familia conjugală şi dependenții, adică bărbatul, soția sa, copiii necăsătoriți, împreună cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

sclavii, liberții şi copiii adoptați care locuiesc în aceeaşi gospodărie[1]. În cele de mai jos, când vom face referire la familie, vom vorbi despre familia-nucleu, aşa cum este percepută în demografia contemporană, şi nu la *familia* romană.

Vom analiza în cele ce urmează vârsta primei căsătorii, recăsătoririle şi structura familiei din Moesia Inferior, făcând comparație cu rezultatele obținute de Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba pentru provincia Dacia[2].

Sursele folosite în acest studiu sunt în principal inscripțiile funerare, dar şi inscripțiile votive sau onorifice. Pentru aflarea statutului marital am folosit inscripțiile funerare în care se precizează vârsta defunctului şi se poate înțelege sexul acestuia. Pentru structura familiei am folosit, alături de inscripțiile funerare, şi inscripții votive sau onorifice unde se face referire la existența unei familii sau a unor membri ai acesteia. Am încercat să comparăm rezultatele obținute cu cele din Dacia romană pentru a vedea asemănările şi deosebirile dintre eşantioanele obținute pentru fiecare provincie. Trebuie precizat şi că, datorită surselor epigrafice folosite, datele oferite se referă la elita provincială, la oamenii care îşi permiteau să pună inscripții.

Cea mai tânără vârstă a primei căsătorii la femeile din Moesia Inferior este de 13 ani. Avem două cazuri, Caecilia Artemisia, soția lui Perinthos[3], şi o anonimă, fiica lui Sotas şi a Erotis[4]. Mai avem câteva cazuri în care putem preciza cu exactitate vârsta căsătoriei: Acrilla, fiica lui Trygiatianus, care a murit la 35 de ani şi a fost căsătorită 12 ani, deci s-a căsătorit la 23 de ani[5], Aburia, fiica lui Aulus, care a trăit 50 de ani şi a fost căsătorită 25 de ani, deci s-a căsătorit la 25 de ani[6], o anonimă care a trăit 70 de ani şi a fost căsătorită 46 de ani, deci s-a căsătorit la 24 de ani[7]. În afară de aceste cazuri, nu putem preciza vârsta căsătoriei persoanelor de sex feminin din Moesia Inferior decât în mod indirect, incluzând aici şi libertele şi sclavele care,

[1] Beryl Rawson, *The Roman family*, in Beryl Rawson (coord.), *The family in ancient Rome. New perspectives*, Londra, Sydney, 1986.

[2] Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, *Individu et société en Dacie Romaine. Etude de démographie historique,* Wiesbaden, 2003.

[3] *ISM* II, 365.

[4] *ISM* II, 197.

[5] *ISM* V, 43

[6] *ISM* II, 286.

[7] *ISM* II, 203.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

deşi neavând conubium, au un partener. Aşadar, vom prezenta în tabelul de mai jos persoanele de sex feminin a căror vârstă o cunoaştem din inscripțiile funerare cu statutul marital pe care îl putem deduce din acestea.

Vârsta	**Căsătorită**	**Necăsătorită**	**Incertă**
13	2	1	
15		1	
18	2		
18, 6 l		1	
19	1		
21	2		
23	2		
24	1	1?	
24, 2 l	1		
25	6	1?	
25, 3 l, 12 z	1		
26	1		
30	6	1	
33	1		
34	1		
35	4		2
40	4		1
42	1		
45	2		
45, 3 l, 5z	1		
50	7		1
55	1		
57	1		
60	6		
60, 2 l, 7 z	1		
68	1		
80	1		

Tabel nr. 1

Persoanele al căror statut marital este incert sunt: Eirene, a cărei inscripție nu are precizat dedicantul[8], Claudia Matrona – inscripția este deteriorată şi nu se păstrează legătura de rudenie, dacă există, dintre

[8] *ISM* I, 365.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

dedicant şi defunct[9], Maria Ingenua – a cărei inscripţie este ruptă şi nu se păstrează dedicantul şi nici gradul de rudenie cu cealaltă persoană din inscripţie[10] şi Iulia Glyconis[11].

Vârsta de 13 ani pentru căsătorie nu trebuie să ni se pară prea mică, ştiindu-se că în lumea romană o femeie era considerată aptă de căsătorie din punct de vedere legal începând de la 12 ani, aşa cum precizează Ulpian[12]. Deşi aceasta este vârsta minimă de căsătorie în Antichitate, vârsta măritişului se situa undeva înainte de vârsta de 20, în jurul vârstei de 17-18 ani. Acest lucru este arătat şi de Bruce W. Frier şi Thomas A.J. McGinn în lucrarea lor *A casebook on Roman Family Law*, care precizează că, deşi vârsta minimă a căsătoriei era de 12 ani la femei, în practică lucrurile stăteau puţin diferit. Conform legislaţiei augustane, *lex Iulia et Popeea*, femeile care se căsătoreau înainte de 20 de ani şi aveau copii înainte de această vârstă beneficiau de avantaje, spre deosebire de cele ce nu aveau, care primeau anumite penalităţi, deci putem presupune că vârsta obişnuită a căsătoriei era înainte de 20 de ani[13]. Şi în eşantionul nostru, pe lângă cele două femei căsătorite la 13 ani, mai avem căsătorii înainte de 20 de ani: pe Caesia Saturnina, moartă la 18 ani, dedicanţii fiind tatăl şi soţul[14], Claudia Clementilla, moartă tot la 18 ani, dedicant fiind soţul[15], Memia Marcia, care a trăit 19 ani şi a cărei dedicanţi sunt tatăl şi soţul. Situaţia este puţin diferită de cea din Dacia, unde, deşi cea mai tânără persoană căsătorită este Sossia Sabina, de 14 ani, totuşi sunt încă 5 persoane căsătorite până la 19 ani şi 12 femei de 20 de ani. Acest lucru se poate explica prin diferenţa de eşantion, mult mai bogat pentru Dacia decât pentru Moesia Inferior, şi de ceea ce s-a păstrat din perioada respectivă. Tot spre deosebire de Dacia, unde cel mai mare număr de persoane căsătorite se întâlneşte la vârstele de 60 de ani şi apoi la 50, 40 şi 30 de ani, în eşantionul nostru cele mai multe persoane de sex feminin căsătorite sunt la vârsta de 50 de ani (7), urmând

---

[9] *ISM* II, 345.

[10] *ISM* V, 278.

[11] *CIL* III, 14214[15].

[12] Ulpian, *Dig*. 48.5.14.8.

[13] Bruce W. Frier. Thomas A.J. McGinn, *A casebook on roman family law*, Oxford University Press, 2004, New York, p. 39-40.

[14] *ISM* V, 224.

[15] *CIL* III, 12436.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

apoi vârstele de 25, 30 şi 60 de ani, cu câte 6 reprezentante. Aceste două provincii sunt deosebite şi faţă de Egiptul Roman, unde punctul maxim de reprezentante căsătorite este atins la 30 de ani şi descreşte după această vârstă. Această deosebire rezidă pe de o parte în eşantionul redus şi format în cazul provinciilor Dacia şi Moesia Inferior din inscripţii funerare, şi Egiptul roman – unde o parte importantă din izvoare consistă din declaraţii de census.

În cazul bărbaţilor am considerat să începem tabelul legat de vârsta căsătoriei la bărbaţi cu vârsta de 17 ani şi nu de la 15 ani, cum a considerat Lucreţiu Mihailescu-Bîrliba, deoarece în inscripţia pusă la moartea lui Eisidoros din Nicomedia la Tomis, mort la 17 ani, se precizează faptul că a murit înainte de căsătorie. Inscripţia urmează tipicul inscripţiilor funerare specifice mediului grecesc, total deosebite de relatările precise caracteristice epitafurilor latine, iar precizarea că a murit înainte de căsătorie ne-ar putea conduce la ideea că vârsta de căsătorie a bărbaţilor începea undeva în jur de 17 ani. În legislaţia romană, vârsta minimă de căsătorie pentru băieţi era de 14 ani; totuşi, conform legislaţiei augustane, vârsta de căsătorie a bărbaţilor s-ar situa undeva înaintea vârstei de 25 de ani[16]. În eşantionul nostru prima persoană de sex masculin căsătorită are 25 de ani.

Vârsta	**Căsătorit**	**Necăsătorit**	**Incert**
17		2	
18		5	
19			1
19, 8 l, 24z		1	
20		6	1
20, 5 z		1	
22		2	
22, 9l			1
23		2	
23, 11l		1	
25	1	5	2
26	2	1	1
27			1
28	1		1
30	2	2	1

[16] Bruce W. Frier, Thomas A.J. McGinn, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

32		1	3
34			1
35	2	1	5
36	1		1
38	2		
40	5		6
41			1
42	1		1
44, 5l, 10z			1
45	4		4
46, 7l, 14z			1
50	8		11
50, 6L	1		1
51		1	
53	1		
55	1		2
56			1
57	2		
58			1
59	1		
60	19		2
62	2		
63			1
63, 6 l, 16 z	1		
64	1		1
65	6		
68	1		
70	9		3
72	2		
75			2
76	1		1
77	1		
78	1		
80	2		1
83	1		
85	1		1
88	1		
90	1		
100			1
102	1		

Tabel nr. 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cel mai precoce bărbat din eşantionul nostru este Aurelius Severus, care a murit la 25 de ani, inscripția fiind pusă de soția sa. Totuşi credem că eşantionul din Dacia este mai realist: cel mai tânăr bărbat căsătorit are 20 de ani şi mai sunt câteva cazuri până la 25 de ani[17]. Spre deosebire de situația femeilor, avem mult mai multe cazuri de statut marital incert – aceasta deoarece inscripțiile sunt puse de liberți sau liberte pentru patronii lor, de veterani pentru colegii lor decedați; unele inscripții sunt fragmentare, neputându-se desluşi dedicanții sau relațiile lor cu defuncții. Vârsta cu cei mai mulți bărbați defuncți căsătoriți este de 60 de ani, cu 19 indivizi, urmată de 70 de ani, cu 9 indivizi şi 50 de ani, cu 8 indivizi. În Dacia vârstele cu cei mai mulți indivizi căsătoriți sunt aproximativ aceleaşi ca şi în Moesia Inferior: adică la 60, 40, 50 şi 70 de ani. Vârsta atât de ridicată a bărbaților la căsătorie ar putea fi şi urmarea prezenței unui număr mare de soldați şi veterani, care oficial nu puteau fi căsătoriți atât timp cât dura serviciul militar, putând legifera căsătoria doar după terminarea serviciului militar[18]. Procentul militarilor şi a veteranilor din eşantion este de 45,35 %, dintre care 19,67% militarii şi 25,68%, adică un sfert din eşantion, veteranii. Veteranii au în general peste 50 de ani. La acestea se adaugă numeroasele cazuri când inscripția era pusă de fiii moştenitori, aflați la o vârstă la care puteau pune inscripția, precum şi eşantionul limitat pe care îl avem din sursele utilizate.

În ceea ce priveşte durata mariajului, avem unele precizări la care se pot adăuga câteva cazuri în care îl putem presupune. Astfel, putem menționa următoarele cazuri în care avem precizată durata mariajului, unele prezentate şi mai sus, la vârsta căsătoriei: Acrilla, fiica lui Trygiatianus, care a fost căsătorită 12 ani[19], Aburia, fiica lui Aulus, care a fost căsătorită 25 de ani[20], Caecilia Artemisia , căsătorită timp de 17 ani[21], o

[17] Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 70

[18] Militarii nu aveau drept de *conubium*, iar copiii născuți înainte de terminarea serviciului militar nu primeau cetățenia romană decât în cazul unor privilegii oferite de împărați, Suzane Dixon, *The Roman Family*, Baltimore, Londra, 1992, p. 55-58.

[19] *ISM* V, 43.

[20] *ISM* II, 286.

[21] *ISM* II, 365.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

anonimă care a fost căsătorită timp de 46 de ani[22], Diogenes şi Eia al căror mariaj a durat 34 de ani[23]. În următoarele cazuri se poate deduce vârsta mariajului după vârsta copiilor, care sunt defuncți, alături de un părinte sau li se pune inscripția de un părinte. Astfel, Chrysippos, fiul lui Sideros, pune cu soția sa Dome, fiica lui Aristos, o inscripție pentru fiii lor morți, Artemidoros – 18 ani, Sideros – 10 ani, Ariston – 4 ani, Zouthis – un an, deci mariajul lor a durat mai mult de 18 ani[24]. Claudia a murit la 30 de ani şi sunt pomenite şi fiicele sale, Claudia Iuliana, de 5 ani şi Domitia Matrona, de 3 ani – căsătoria a durat cel puțin 5 ani[25], Theagenia a murit la 45 de ani, inscripția fiind pusă de soț şi pentru fiul Theodorianus de 26 de ani şi fiica Cocceiana de 22 de ani – căsătoria a fost de cel puțin 26 de ani[26], Apfia, fiica lui Filip, care a murit la 28 de ani şi care spune că a lăsat în urmă un fiu de 5 ani, deci puțin peste 5 ani[27]. Îi mai amintim pe Caius Pompeius Valens, de 76 de ani, care pune o inscripție soției sale Mansueta, ce a murit la 50 de ani şi pomeneşte de fiul lor Donatus 20 de ani şi 5 zile, deci căsnicia a durat mai mult de 20 de ani[28] şi Caius Iulius Hermes care, cu soția lui Iulia Rhodope, pune o inscripție pentru fiii lor Caius Iulius Valens de 12 ani şi Caius Iulius Vitalis de 17 ani, căsnicia durând mai mult de 17 ani[29]. Acestea sunt cazurile pe care noi le putem deduce din sursele epigrafice care sunt lacunare din acest punct de vedere. Putem spune totuşi că eşantionul nostru este mai bogat în precizări ale duratei mariajului decât cel din Dacia romană.

În ceea ce priveşte recăsătoririle în Moesia Inferior, avem o precizare clară în eşantionul nostru, dar şi un caz posibil de recăsătorire. Primul caz de recăsătorire din Moesia Inferior, cunoscut de autorii care s-au ocupat de această zonă şi perioadă, este cel al lui Seutes şi a Aureliei Dusia. Acesta este pomenit de nepoți alături de tatăl lor şi de Aurelia Dusia, la care se precizează că este soția lui Seutes, dar nu şi mama lui Aurelius Erculanus,

[22] *ISM* II, 203.
[23] *ISM* II; 185.
[24] *ISM* II, 305.
[25] *ISM* V, 185
[26] *ISM* V, 80.
[27] *ISM* II, 291.
[28] *ISM* I, 373.
[29] *ISM* V, 25.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

acesta fiind fiul lui Seutes din prima căsătorie[30]. Al doilea caz, în care nu putem fi în totalitate siguri, este cel al Antoniei Severa, care pune o inscripție pentru soțul său mort la 46 de ani, 7 luni şi 16 zile, alături de Titus Marcianus şi Titia Marciola, fii comuni[31]. Din această precizare de fii comuni putem conchide fie că soțul a fost căsătorit cu altă persoană cu care a avut copii, fie că soția a fost căsătorită cu un alt bărbat, fie că mai sunt alți copii concepuți în afara căsătoriei, sau copii liberți.

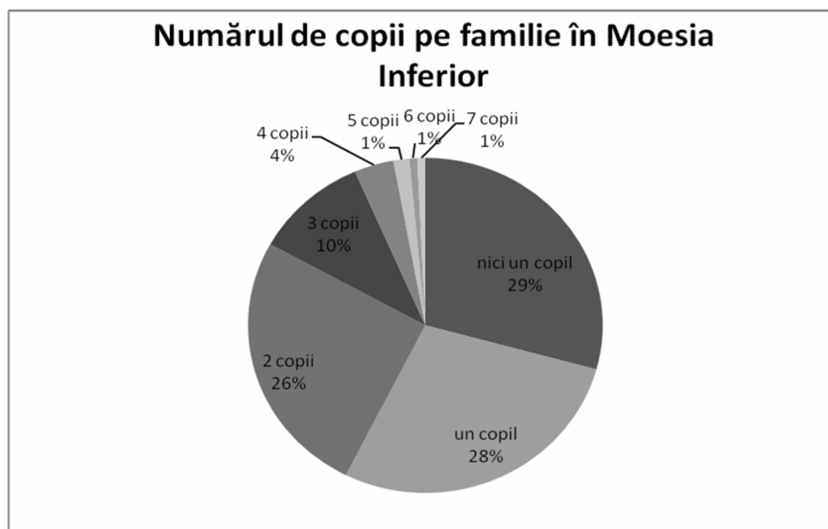
Structura familiei din Moesia Inferior, ca şi cea din Dacia, este greu de exprimat. Problema principală este cea a surselor scrise ,care de multe ori sunt lacunare sau au un caracter special. Astfel, de multe ori în inscripțiile puse de un soț pentru celălalt el este dedicantul, dar acest fapt nu exclude ca aceştia să nu aibă copii. Sau inscripțiile pe care un părinte sau amândoi le pun pentru un fiu defunct nu exclude ideea că familia mai are şi alți copii în viață. Aceste probleme puse de eşantionul şi modul în care poate fi abordat pentru a obține rezultate legate de numărul mediu de copii pe familie sau de fecunditatea femeilor din Antichitatea clasică pe o anumită perioadă într-o anumită provincie ridică probleme metodologice şi de nesiguranță a informațiilor. Totuşi, dacă adunăm toate informațiile oferite de inscripții avem următoarea situație: 81 de familii fără nici un copil, 78 cu un copil, 71 de familii cu 2 copii, 29 de familii cu 3 copii, 10 familii cu 4 copii, 4 familii cu 5 copii, 2 familii cu 6 copii şi 2 familii cu 7 copii. Observăm că familiile cu mai mult de 2 copii reprezintă mai puțin de 25% din eşantion. Dar în eşantionul din Dacia familiile cu mai mult de doi copii reprezintă sub 10% din eşantion, iar familia cea mai numeroasă are doar 5 copii. Procentele sunt şi mai grăitoare.

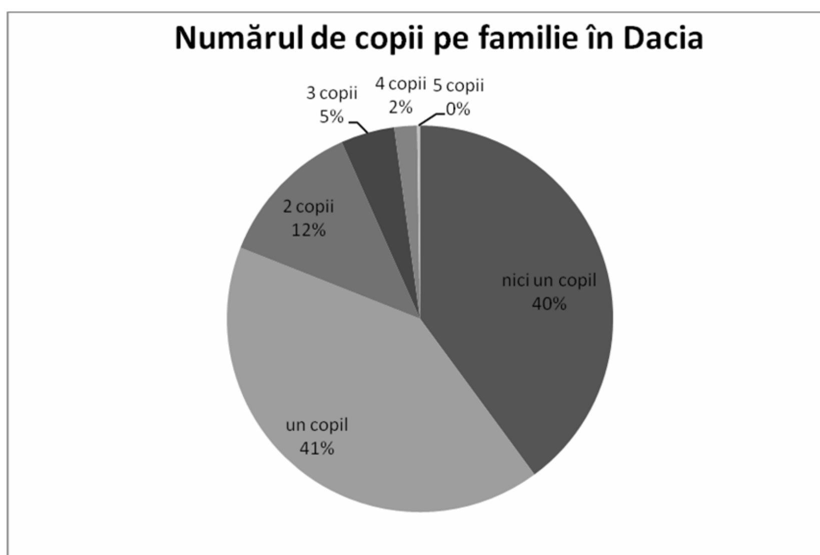
Observăm la nivelul familiilor cu nici un copil şi un copil o diferență destul de mare între eşantionul din Moesia Inferior şi cel din Dacia. În Moesia avem doar 29% de familii fără nici un copil, spre deosebire de 40% în Dacia, familiile cu un copil reprezintă 28% în Moesia Inferior, iar în Dacia 41%, cea ce face ca, la nivelul eşantionului, familiile fără nici un copil sau cu un copil să reprezinte în Moesia Inferior 57%, iar în Dacia 81%. Drept rezultat, calcularea numărului mediu pe familie este în Moesia Inferior de 1,418; în Dacia romană acest procent este de 0,881, iar dacă

[30] *ISM* I, 337, ISM I, 338.
[31] *ISM* II, 349.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

eliminăm familiile fără nici un copil, avem în Moesia Inferior 2,01 şi în Dacia 1,441.

În Moesia Inferior vârsta minimă a primei căsătorii este de 13 ani, unde avem două cazuri, Caecilia Artemisa şi o anonimă, spre deosebire de Dacia, unde primul caz este la 14 ani. Aceste cazuri sunt izolate, deoarece

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

următoarele femei căsătorite au 18 ani sau mai mult, vârsta căsătoriei la femei situându-se fiind de sub 20 de ani. În cazul bărbaților, cel mai tânăr căsătorit are 25 de ani, iar vârsta căsătoriei la bărbați se situează înainte de această vârstă, aşa cum o arată şi eşantionul obținut pentru Dacia romană. În privința duratei căsătoriilor, în cele câteva cazuri pe care le avem se observă că se pomenesc căsătoriile ce au rezistat, aceasta poate şi deoarece societatea provincială era mai puțină libertină decât cea de la Roma. Structura familiei sau fertilitatea arată o prezență mai numeroasă a familiilor cu mulți copii în Moesia Inferior decât în Dacia. Media copiilor pe familie s-ar situa în jurul a doi copii pe familie.

Vom încheia cu o inscripție pusă de un soț pentru soția sa:

„Perinthos, soțul meu, a ridicat altar şi stelă. Iar, dacă vrei să ştii drumețule, cine şi a cui sunt ascultă: la 13 ani m-a iubit un tânăr demn de noi, apoi m-am căsătorit cu el şi am născut 3 copii, un fiu mai întâi, apoi 2 fiice, leit chipul meu, în sfârşit am născut pentru a patra oară, deşi nu mai trebuia să mai nasc. Am părăsit lumina soarelui în vârstă de 30 de ani. Eu Caecilia Artemisia, zac aici. Şi patrie şi soț îmi este Perinthos. Fiul meu se numeşte Priscus, iar fiica Hieronis, cât priveşte Theodora, era copil acasă când am murit. Perinthos soțul meu trăieşte şi mă plânge cu glas stins. La fel bunul meu tată plânge că m-am retras aici. Am aici pe mama, Flavia Theodora. Mai zace aici, de asemenea, şi tatăl soțului meu Caecilius Priscus. Am ajuns în acest neam, dar iată am murit. Salutare şi ție trecătorule, oricine ai fi cel care treci pe lângă mormintele noastre."[32]

[32] *ISM* II, 365.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

O DOAMNĂ A MOLDOVEI CARE N-A EXISTAT: NASTASIA, SOȚIA LUI BOGDAN AL III-LEA*

Ştefan S. GOROVEI

Résumé: *Depuis un siècle, les historiens roumains comptent parmi les mariages princiers celui de Bogdan III (prince de Moldavie 1504–1517) avec une certaine Nastasia (Anastasie), dont le tombeau fut découvert en 1909 par N. Iorga dans l'église du monastère de Dobrovăț (dép. de Iaşi). La dalle funéraire portait une inscription en slavon. Lue avec grande difficulté et traduite en roumain par le même historien, l'inscription aurait témoigné de l'existence de dame Nastasia, épouse du prince Bogdan, trépassée le 14 octobre 1512. Après la mort de cette Nastasia, Bogdan III se remaria, pendant l'été ou l'automne de 1513, avec la princesse Ruxanda, fille de Mihnea le Mauvais, prince de Valachie (1508–1509). Par hasard, l'auteur de cet article a constaté que la date du décès inscrite sur la dalle funéraire de Dobrovăț – aujourd'hui illisible – avait été faussement calculée par N. Iorga. Celui-ci avait donné, pour l'année 7021 de l'ère byzantine, A.D. 1512, comptant une différence de 5509, vu que le décès s'était produit au mois d'octobre. Pourtant, la Moldavie utilisait, à l'époque de Bogdan III, un comput mixte: le début de l'année n'était pas le 1er septembre, comme l'aurait imposé l'ère byzantine, mais le 1er janvier. Il faut donc déduire 5508 pour tous les mois, du 1er janvier au 31 décembre. De la sorte, l'année 7021 de l'ère byzantine doit correspondre, même pour le mois d'octobre, à l'Anno Domini **1513**. Donc, dame Nastasia mourut le 14 octobre 1513. Mais à cette date, Bogdan III était déjà marié avec Ruxanda. Ce mariage lui-même aurait été impossible du vivant de l'épouse précédente! D'autre part, l'analyse du texte a mis en évidence quelques autres erreurs de lecture et de traduction. Il a fallu donc conclure que Nastasia de Dobrovăț ne fut pas l'épouse de Bogdan III et que l'inscription de sa dalle funéraire fut défectueusement déchiffrée. Ce que suppose le devoir d'éliminer toutes les hypothèses fondées sur ce mariage princier qui n'a jamais existé.*

Rezumat: *De un secol, istoricii români socotesc între căsătoriile domneşti aceea a lui Bogdan al III-lea (domn al Moldovei, 1504-1517) cu o oarecare Nastasia, al cărei mormânt a fost descoperit în 1909 de N. Iorga în biserica Mănăstirii Dobrovăț (jud. Iaşi). Placa funerară avea o inscripție în slavonă. Citită cu mare greutate şi tradusă în româneşte de acelaşi istoric, inscripția ar fi dovedit existența doamnei Nastasia, soția domnului Bogdan, decedată la 14 octombrie 1512. După moartea acestei Nastasia, Bogdan al III-lea s-a recăsătorit, în vara sau toamna lui 1513, cu domnița Ruxanda, fiica lui Mihnea cel Rău, domnul Țării Româneşti (1508-1509). Din întâmplare, autorul acestui articol a constatat*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

că data de deces înscrisă pe piatra funerară de la Dobrovăț - astăzi ilizibilă – fusese calculată în mod eronat de N. Iorga. Acesta considerase pentru anul 7021 al erei bizantine, anul 1512 p. Chr., socotind o diferență de 5509 ani, având în vedere că decesul se produsese în octombrie. Cu toate acestea, Moldova utiliza, în vremea lui Bogdan al III-lea, un calcul mixt: începutul anului nu era 1 septembrie, aşa cum o impunea era bizantină, ci 1 ianuarie. Trebuie astfel scăzuți 5508 ani, de la 1 ianuarie la 31 decembrie. În acest mod, anul 7021 pentru era bizantină corespunde Anno Domini 1513. Aşadar, doamna Nastasia a murit la 14 octombrie 1513. Dar la acea dată, Bogdan al III-lea era deja căsătorit cu Ruxanda. Această căsătorie ar fi fost imposibilă în timpul vieții soției precedente! Pe de altă parte, analiza textului a scos în evidență câteva greşeli de lectură şi de traducere. Concluzionă, aşadar, că Nastasia de la Dobrovăț nu a fost soția lui Bogdan al III-lea şi că inscripția a fost descifrată în mod defectuos. Aceasta nu presupune eliminarea tuturor ipotezelor bazate pe această căsătorie princiară, care n-a existat niciodată.

În septembrie 2007, într-o comunicare citită la Mănăstirea Putna, am adunat câteva observații relative la Bogdan al III-lea, şi anume, în legătură cu *dubla filiație* (fiu al lui Ştefan, *nepot al lui Radu*) prezentată o vreme în intitulația folosită nu în documente, ci în inscripțiile de danie ale unor obiecte destinate uzului în biserici, precum şi în legătură cu un grup de documente emise în aceeaşi zi (8 decembrie 1514) şi cu conținut identic – danii către unele aşezăminte monahale, prevăzând, între altele, pomeniri în Duminica Mironosițelor. Pregătind textul pentru tipar[1], mi s-a părut că ar fi potrivite unele precizări privind împrejurările căsătoriei lui Bogdan cu Ruxanda, fiica lui Mihnea vodă cel Rău, în urma dispariției soției anterioare, Nastasia, moartă la 1512 şi îngropată în biserica Mănăstirii Dobrovăț. Pornind pe acest drum, am ajuns repede la o concluzie care a determinat prezenta comunicare (şi, în legătură cu aceasta, încă două[2] !).

Înainte, însă, de a intra în miezul ei, trebuie să îndeplinesc o datorie, şi anume de a preciza (ceea ce am omis în cercetarea anterioară) că grupul de documente din 8 decembrie 1514 a atras atenția, cu trei decenii în urmă, şi d-nei Voica Maria Puşcaşu, în amplul studiu dedicat Dobrovățului. Iată

* Comunicare citită în şedința din 11 noiembrie 2008 a Filialei Iaşi a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.

[1] Cf. Ştefan S. Gorovei, *Contribuții pentru istoria domniei lui Bogdan al III-lea*, în **AP**, IV, 2008, 1, p. 279-293 (plus patru pagini de ilustrații în culori).

[2] *O controversă: „doamnele" lui Bogdan al III-lea* (ms.) şi *Titlul doamnelor şi statutul copiilor domneşti* (ms.). V. şi nota 39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

observațiile d-sale cu privire la acest subiect:

„În ordine cronologică, prima danie despre care avem cunoştință din documentele păstrate, este cea făcută de Bogdan al III-lea, prin actul din 8 decembrie 1514.

Actul în sine, considerat în mod singular, nu prezintă nimic deosebit. Domnul dăruieşte Mănăstirii Dobrovățului suma de 800 de zloți pentru slujbe de paraclis şi de parastas care să fie făcute în fiecare an în Duminica Mironosițelor, pentru sănătatea (în timpul vieții) şi, respectiv, pomenirea (după moarte) *exclusiv* a lui Bogdan al III-lea. Nu sunt pomeniți nici copiii şi nici doamna, care la acea dată era Ruxanda, fiica fostului domn Mihnea cel Rău al Țării Româneşti.

Împrejurările în care a fost emis acest act de danie însă cer o atenție specială şi iată de ce. Acte de danie identice, din toate punctele de vedere, sunt emise în aceeaşi zi pentru încă alte patru locaşuri, şi anume mănăstirile Moldovița şi Putna precum şi pentru mitropoliile din Roman şi Suceava. Suma totală dăruită cu acest prilej se ridica la 4000 de zloți.

Din cele expuse mai sus se desprind cel puțin două constatări şi anume: 1. toate celelalte patru instituții monahale şi ecleziastice, beneficiare, ca şi Mănăstirea Dobrovățului, a daniilor domneşti în bani, sunt, fără putință de tăgadă, printre cele mai importante din Moldova; includerea Mănăstirii Dobrovățului în aceeaşi serie demonstrează importanța mănăstirii în acea epocă;

2. considerăm că această serie de danii a fost prilejuită de un motiv deosebit, motiv care l-a determinat pe Bogdan al III-lea să ceară – şi pe această cale – ajutorul divinității. Alegerea zilei de ținere a acestor slujbe în Duminica Mironosițelor, sărbătoare a ciclului pascal, deci cu profundă semnificație funerară, de sacrificiu şi de credință în viața de apoi, ne face să ne gândim la o grea încercare prin care trecea domnitorul"[3] [în notă: „Ipoteza nu ni se pare hazardată ținând seama de sănătatea relativ şubredă a domnitorului"[4]]. Cu privire la „importanța mănăstirii în acea epocă", autoarea a adăugat într-o notă: „Nu este exclus ca includerea Mănăstirii Dobrovățului pe lista locaşurilor beneficiare ale acestor danii să fie

---

3 Voica Maria Puşcaşu, *Mănăstirea Dobrovățului – date istorice* (II), în **MMS**, LIV, 1978, 5–8, p. 524-525.

4 *Ibidem*, p. 525, nota 30.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

motivată încă, la acea dată, de intenția lui Bogdan al III-lea ca această mănăstire să devină necropolă. După anul 1515 este probabil că însuşi Bogdan abandonase această idee, de vreme ce fusese de acord cu înmormântarea, în gropnița bisericii, a lui Mihu medelnicerul şi deci, cu încălcarea statutului de necropolă domnească"[5].

Observațiile judicioase ale d-nei Voica Maria Puşcaşu trebuie, deocamdată, doar nuanțate, în sensul că nu toate documentele din 8 decembrie 1514 menționează exclusiv pe Bogdan vodă: există unul care are în vedere şi pe părinții domnului, şi pe fiii săi şi pe doamna Ruxanda. Este vorba de actul destinat Mănăstirii Voroneț, a cărui omitere, în lucrarea citată, este uşor de înțeles, întrucât colecția **DIR** nu a dat decât un firav rezumat, editorii de până acum omițând rezumatul amplu din Condica Mănăstirii Voroneț, alcătuită la 1775 de Vartolomei Mazereanu şi editată la 1900 de Simion Florea Marian[6]. Această informație „nouă" nu face decât să accentueze caracterul deosebit al grupului de acte care, cum a spus d-na Puşcaşu, necesită o atenție specială. În acest context, accentul pus pe includerea Dobrovățului între beneficiarii daniilor îşi diminuează greutatea şi mai degrabă trebuie să ne punem întrebarea prin ce s-au deosebit, în intenția donatorului, Mănăstirea Voronețului şi Episcopia de Rădăuți, ca să beneficieze de documente ieşite din tiparul celorlalte (includerea întregii familii domneşti în primul caz, la Voroneț, şi săparea în piatră a textului în al doilea caz, la Rădăuți) ?!

*

Aşadar, în legătură cu căsătoria lui Bogdan al III-lea cu Ruxanda doamna, în vara (sau toamna[7]) anului 1513, am vrut să văd ce se ştie mai exact despre moartea Nastasiei doamna. În tabloul vieții de familie a lui Bogdan, aşa cum era cunoscut până acum, lucrurile se înfățişează într-un *puzzle* închegat complet şi logic: nereuşind proiectul căsătoriei cu prințesa

---

[5] *Ibidem*, p. 524-525, nota 29.

[6] Ştefan S. Gorovei, *Contribuții pentru istoria domniei lui Bogdan al III-lea*, p. 286.

[7] Cum sugerează documentul publicat recent de Alexandru Simon, *„Fata de la nemți". Bogdan III, Maximilian I şi o căsătorie din 1513*, în *Anuarul Şcolii Doctorale „Istorie. Civilizație. Cultură"*, II, 2006, p. 103-118, însă fără să identifice mireasa din vara/toamna anului 1513 în persoana Ruxandei ! V. şi Ştefan S. Gorovei, *O controversă: „doamnele" lui Bogdan al III-lea*, cit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

polonă Elisabeta (eşec pecetluit prin tratatul încheiat la Camenița, la 22 ianuarie 1510[8] şi validat la Iaşi la 7 februarie 1510[9]), Bogdan şi-a luat **doamnă din țară**, cum spune Ureche[10], doamnă care, în aprecierea unanimă, nu putea fi decât aceea care a murit la 1512 şi a fost îngropată la Dobrovăț: Nastasia. Deşi unanimă, această apreciere a fost, însă, total eronată[11]. După lunile de doliu, Bogdan s-ar fi recăsătorit, în vara (sau toamna) anului 1513, cu fiica lui Mihnea cel Rău. Separat, era viața privată a lui Bogdan, care de prin 1506 avea o concubină domnească[12], Stana, cu care a făcut mai mulți copii. Acest „scenariu" logic şi fără fisuri figurează în sintezele mai vechi[13] şi eu însumi l-am reluat în *Muşatinii* mei[14].

Mai mult chiar decât atât. Nastasia doamna fiind înhumată la Dobrovăț, a fost foarte normal ca asupra ei să se concentreze atenția acelora care s-au ocupat de istoria respectivei mănăstiri. În importantul studiu, deja menționat, consacrat Dobrovățului[15], d-na Voica Maria Puşcaşu a pus prezența mormântului Nastasiei în acea mănăstire la temelia definirii

[8] Mihai Costăchescu, *Documentele moldoveneşti de la Bogdan voievod (1504–1517)*, Bucureşti, 1940, p. 454-467, nr. 75.

[9] *Ibidem*, p. 468-482, nr. 76.

[10] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, ediția a II-a revăzută, Bucureşti, 1958, p.139.

[11] Eroarea constă în neglijarea precizării pe care o face Ureche: „Şi décii ş-au luat doamnă din țară *şi au făcut pre Ştefan vodă cel Tânăr*" (subl. mea); or, după cum se vede atât din pomelnicul Bistriței, cât şi din inscripția pusă pe mormântul de la Rădăuți, mama lui Ştefan cel Tânăr a fost *Stana*. V. şi mai departe.

[12] Trebuie subliniat apăsat că Stana nu a fost soția legiuită a lui Bogdan. Este de nesusținut ideea că spre sfârşitul domniei lui Ştefan cel Mare sau spre începutul domniei lui Bogdan acesta „era însurat cu doamna Stana, mama viitorului Ştefăniță voievod", căsătorie desfăcută înainte de 1506 (Voica Maria Puşcaşu, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, p. 172). Nici în pomelnicul Bistriței, nici pe piatra de mormânt de la Rădăuți, numele Stanei nu este însoțit de titlul de *doamnă*.

[13] Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, II, 1, ed. III, Bucureşti, 1940 (prima ediție în 1937), p. 136; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV (1937), ediția a II-a, volum îngrijit de Stela Cheptea şi Vasile Neamțu, Bucureşti 1996, p. 208; v. şi Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 373, nota 19.

[14] Ştefan S. Gorovei, *Muşatinii*, Bucureşti, 1976, p. 75. V. şi Maria Magdalena Székely, *Înrudirile doamnei Elisabeta Movilă*, în ***De Potestate****. Semne şi expresii ale Puterii în Evul Mediu românesc*, Iaşi, 2006, p. 514.

[15] Voica Maria Puşcaşu, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, în **MMS**, LIII, 1977, p. 1–3, p. 159-174; eadem, *Mănăstirea Dobrovățului – date istorice* (II), în **MMS**, LIV, 1978, 5–8, p. 521-534.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

acesteia drept necropolă domnească, chiar „predestinată […] să devină gropniță a familiei lui Bogdan, la o vreme la care gropnița era considerată, încă, un atribut exclusiv al ctitoriilor domneşti”[16]. În ceea ce o priveşte pe Nastasia, calitatea ei de doamnă a lui Bogdan al III-lea nu a fost nici un moment pusă la îndoială: „Odată eşuate aceste tratative [pentru căsătoria cu Elisabeta de Polonia – *n. n.*], domnul se recăsătoreşte cu o anume Nastasia; inscripția de pe piatra de mormânt a acesteia informează clar asupra calității sale de «cneaghină» a domnului Bogdan, voievod care comandă lespedea funerară în cauză pentru a acoperi mormântul soției sale aflător în biserica Mănăstirii Dobrovăț”[17]. Printr-un şir de raționamente cât se poate de logice şi de corect întemeiat documentar, autoarea a propus identificarea Nastasiei în persoana unei descendente a boierului Ivan Damianovici[18], vechiul stăpân al satelor din zonă şi ctitorul unei mănăstiri care a precedat ctitoria lui Ştefan cel Mare. În continuarea acestor raționamente, d-na Puşcaşu a făcut şi presupunerea că, din căsătoria cu Nastasia doamna, Bogdan al III-lea ar fi avut o fiică, Marica, moartă înainte de 5 aprilie 1548, când este atestată într-un document al lui Iliaş al II-lea Rareş, care o numeşte „vara domniei mele”[19]; această Marica lăsase Dobrovățului suma de 600 de zloți, cu care s-a cumpărat satul Fântâna Cahova din ținutul Chigheciului[20].

În baza acestei demonstrații, calitatea de necropolă domnească – fie şi temporară – a Dobrovățului a fost acceptată de toți cercetătorii[21].

[16] Eadem, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, p. 173.

[17] *Ibidem*, p. 172.

[18] *Ibidem*, p. 173.

[19] Eadem, *Mănăstirea Dobrovățului – date istorice* (II), p. 525-527. Documentul în **DIR**, XVI/1, p. 571, nr. 510. Anterior, N. Iorga îi mai atribuise, cu probabilitate, şi pe băieții Petru şi Iliaş: Bogdan „pusese în mormânt o femeie cu cununie, Anastasia, în marea biserică de la Dobrovăț, isprăvită şi împodobită cu o aleasă pictură de dânsul – de la dânsa, se pare, mai avuse doi copii, Petru şi Iliaş” (N. Iorga, *Istoria românilor*, cit., p. 208).

[20] **DIR**, loc. cit.

[21] V., de exemplu, Vasile Drăguț, *Dobrovăț*, Bucureşti, 1984, p. 43-44: „Din vremea primilor întemeietori datează şi lespedea aşezată pe mormântul Nastasiei, soția lui Bogdan al III-lea, răposată în anul 1512 [nota 56]. Concepută asemenea celor mai multe pietre funerare din vremea lui Ştefan cel Mare, având o bordură alcătuită din inscripția funerară şi în câmpul din mijloc un motiv decorativ de inspirație vegetală, lespedea Nastasiei întăreşte calitatea de necropolă domnească pe care a avut-o pentru scurtă vreme gropnița de la Dobrovăț”. Urmează medelnicerul Mihu, mort la 1515; „De atunci, nici un alt personaj

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În împrejurările menționate deja, vrând să ştiu data exactă la care a murit Nastasia, am căutat inscripția de pe lespedea ei funerară. Lipsind un *repertoriu al monumentelor şi obiectelor de artă* din vremea urmaşilor imediați ai lui Ştefan cel Mare, am revenit la studiul d-nei Voica Maria Puşcaşu, de unde am aflat că informația despre Nastasia doamna este urmarea „lecturii făcute de N. Iorga", conform căreia „textul inscripției pietrei de mormânt a Nastasiei este următorul: «… acest mormânt l-a făcut şi l-a înfrumusețat … Io Bogdan voievod însă cneaghinei lui Nastasia şi s-a strămutat în veşnicele lăcaşuri în anul 7021 (1512) luna lui octombrie 14» (N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. XVI, p.419–420)"[22]. Am găsit, apoi, textul inscripției, în traducere şi cu aceeaşi trimitere, şi la G. Balş[23]. Intrigat de folosirea titlului de *cneaghină*, ca şi de transpunerea văleatului în anul de la Hristos, m-am îndreptat spre sursa primă. Şi iată ce am găsit. Reproduc în întregime textul lui N. Iorga.

«**Съи гробь сътвори и ѹкраси** (?) **благочстиваго и хстолюбиваго** (?) **Iѡ Богдана Воеводьи а кнѣгини его Настасіа, и прѣставилисѧ еіа** (?) **вь едни** *(sic)* **его влто ҂зка, мсца ѡк. ді, къ вѣчнѣи ѡбитъли.**

Deci:

Această groapă a făcut şi împodobit-o binecinstitorul şi de Hristos iubitorul Io Bogdan voievod, însă Doamnei lui Nastasia, şi s-a strămutat ea, în zilele lui, la anul 7021 [1512], luna lui octomvrie 14, la veşnicele lăcaşuri.

Însemnătatea acestei inscripții cere lămuriri.

Piatra o văzusem de mai înainte, dar, la lumina soarelui, inscripția mi se părea nedescifrabilă. La a doua vizită, ce am făcut mănăstirii, parohul mi-a vorbit de un Bogdan voievod ce ar fi îngropat sub dânsa. Cercetând piatra la lumina lumânării şi fără piedeca pe care o aduce la cetire lumina de zi, prea tare şi egală, am desluşit lesne pe muchea, mai îngustă, de sus, a

domnesc nu a mai fost depus la Dobrovăț". Nota 56 (p. 52): „În legătură cu semnificația înmormântării la Dobrovăț a doamnei Nastasia", trimite la Voica Maria Puşcaşu, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, p. 173–174. În cea mai nouă lucrare – Maria-Ana Zup, *Mănăstirea Dobrovăț. 500 de ani de la ctitorire*, Iaşi, 2004 – nu se spune nimic nici despre piatră, nici despre Nastasia ca soție a lui Bogdan vodă.

22 Voica Maria Puşcaşu, *Biserica Dobrovăț – date istorice*, p.172, nota 53.

23 G. Balş, *Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-l*ea, Bucureşti, 1928, p.342.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ei trei cuvinte de la început: în locul literelor şterse am adaus, după formular, **и ѹкраси**. Al şaselea cuvânt e aproape în întregime legibil; iarăşi după formular am adaus **и хстолюбиваго**, care s-ar potrivi şi cu rămăşițele de litere. **Іѡ** nu se poate citi; în schimb e dat numele domnesc: **Богдана Воеводьи**. Acesta – şi, fiind la 1512, avem a face cu Bogdan Orbul, fiul lui Ştefan cel Mare – e, fără îndoială, nu cel înmormântat, ci ctitorul mormântului. Că numele e pus în genitiv, poate trezi mirare, dar mai găsim un exemplu, la Mănăstirea Argeşului, unde, iarăşi, pe o piatră de mormânt, numele ctitorului, mitropolitul Anania, e pus în genitiv. a, care urmează, poartă deasupra un semn arcuit [...]. **кнѣгини его Настасіа** e neîndoielnic, ca şi şi **прѣста** –, cu care se ajunge la capătul liniei de pe latura cea mare a pietrei ce vine spre dreapta. **лисѧ**, formă neobişnuită – trebuia: **прѣстависѧ** – se ceteşte limpede; **еіа** e presupus, în legătură cu urmele de slove, **єдни** în loc de **дни**, deşi neaşteptat, se află pe piatră, încheind cealaltă latură mică. Iar data şi cele trei cuvinte de la sfârşit sunt cu totul sigure.

Piatra e de o calitate foarte inferioară, care contrastează cu frumoasa marmură, albă, lucie, de la mormintele familiei Racoviță. Literele nu au fost săpate adânc; ele sunt înalte şi înguste. Lipseşte meşteşugul de împleticire artistică a lor, care deosebeşte alte morminte domneşti; fiecare se desface deosebit, strâns lipită însă de celelalte.

Cât priveşte această Doamnă Nastasie, necunoscută până acum, – pețirea fetei de rege polon Elisabeta s-a isprăvit pentru urâtul Bogdan vodă la 1509, Ureche, după izvoarele lui slavone, adauge: „După aceia şi-au luat Doamnă din țeară, şi au făcut pre Ştefan vodă cel Tânăr”. Ştefăniță pomeneşte, după cum spune o piatră de mormânt din Rădăuți, ca mamă a lui pe o Stana, care nu e „Doamnă” (înnainte de ianuar 1518). Deci notița lui Ureche ar fi greşită. Înnainte de a se căsători cu Ruxanda, fata lui Mihnea cel Rău, adusă anume pentru dânsul din Ardeal, Bogdan a luat deci pe Nastasia, care murea în 1512»[24].

Acestea s-au scris în anul 1909 şi aşa a intrat în istoriografia noastră personajul numit *doamna Nastasia, soția lui Bogdan al III-lea*: o urmaşă de boieri moldoveni care a devenit doamnă a țării spre începutul anului 1510 şi a murit în toamna anului 1512, eventual după ce a dat soțului ei trei

[24] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, XVI, Bucureşti, 1909, p. 419-420.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

copii, o fată (Marica) şi doi băieți (Petru şi Iliaş)[25].

Totul pare foarte limpede. **Numai că**…

Numai că piatra publicată de N. Iorga are data de **зк҃а** octombrie 14. N. Iorga a transpus văleatul 7021 în A. D. 1512, într-o vreme când nu era încă stabilită regula acestor transpuneri pentru Moldova, anume, că folosirea anului de la 1 septembrie se încetăţeneşte aici abia de pe la 1572; în vremea lui Bodan, însă, din văleatul erei bizantine se scade 5508 de la 1 ianuarie până la 31 decembrie[26]. Aşadar, în realitate, data de pe piatra Nastasiei de la Dobrovăț este *14 octombrie **1513***, şi nu ***1512***. Dar această corectură conduce brusc şi brutal la o întrebare foarte simplă: ***s-a făcut căsătoria lui Bogdan cu Ruxanda, fata lui Mihnea cel Rău, pe când precedenta soție, Nastasia, mai era încă în viață ?!***

Şi este chiar mai mult decât atâta. O serie de documente ardelene arată că pregătirile pentru căsătoria lui Bogdan cu Ruxanda începuseră cu câțiva ani buni mai înainte, pe când Mihnea cel Rău mai era în viață şi domnea în Țara Românească (şi-a pierdut tronul în octombrie 1509 şi a murit la 12 martie 1510, în dramaticul incident de la Sibiu, ucis de Dumitru Iacşici[27]): el însuşi dăduse argintarilor braşoveni argintul şi aurul pentru cupele care trebuiau să constituie zestrea (sau o parte din zestrea) domniței, şi pentru care Voica doamna avea să se zbucíume pentru a le căpăta[28].

[25] În realitate, pomelnicul Bistriței arată atât pe Petru, cât şi pe Marica drept copii ai aceleeaşi Stana care a fost şi mama lui Ştefăniță. Rămâne Iliaş, care apare în documentele emise între 5 martie 1513 (**DIR**, XVI/1, Bucureşti, 1953, p. 85, nr. 80 – nesemnificativ, întrucât înainte de această dată nu mai sunt acte încă din noiembrie 1510 !) şi 21 decembrie 1515 (*ibidem*, p. 101, nr. 100, după care următorul document este din 10 decembrie 1516). Deşi nu figurează în pomelnicul Bistriței, se apoate accepta că a fost tot un fiu al Stanei, născut înainte de căsătoria lui Bogdan cu Ruxanda doamna.

[26] Cu privire la această chestiune, v. ultimele luări de poziție: Alexandru Nichitici, *Începutul anului calendaristic în cancelaria statului moldovenesc medieval*, în „Pergament. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova”, II, 1999 (Chişinău, 2001), p. 217-241 şi punerea la punct a regretatului Gh. Pungă, *Cu privire la începutul anului calendaristic în Țara Moldovei*, în *Confesiune şi cultură în Evul Mediu. In honorem Ion Toderaşcu*, studii reunite de Bogdan-Petru Maleon şi Alexandru-Florin Platon, Iaşi, 2004, p. 187-196.

[27] Cf. Alex. Lapedatu, *Mihnea cel Rău şi ungurii 1508–1510*, în **AIINC**, I, 1921-1922, p. 70-71.

[28] Povestea căsătoriei lui Bogdan vodă cu Ruxanda doamna la C. Gane *Trecute vieți de doamne şi domnițe*, I. Am refăcut documentarea, în studiul citat *supra*, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cu alte cuvinte, abia căsătorit cu „doamna din țară”, Bogdan a şi început să-şi caute altă doamnă, printre vlăstarele basarabeşti cu care era deja înrudit ?! Iar când a găsit-o, a repudiat pe Nastasia, s-a căsătorit cu Ruxanda şi apoi, cea dintâi murind, a îngropat-o cu pioşenie la Dobrovăț şi i-a pus şi lespede pe mormânt ?!

Este evident că, în acest nou „scenariu”, lucrurile nu se mai potrivesc. Această nepotriveală induce îndoiala cu privire la corectitudinea uneia sau alteia dintre cunoştințele noastre din acest moment. ***Aşa am ajuns la concluzia că analiza datelor cunoscute trebuie reluată***.

Singurul izvor despre „doamna” Nastasia este piatra de la Dobrovăț. Înainte de publicarea ei de N. Iorga, nu se vorbea despre existența unei soții a lui Bogdan al III-lea cu un asemenea nume[29]. Nici unul dintre pomelnicele azi cunoscute nu dă acest nume lângă acela al lui Bogdan. E drept că pomelnicul Bistriței nu dă nici un nume de doamnă *în paragraful consacrat lui Bogdan*, ci numai numele Stanei (fără calificativul de *doamnă*)[30], dar aceasta nu înseamnă decât că înscrierea s-a făcut înainte de căsătoria lui Bogdan, pe când o avea lângă el numai pe Stana, concubina care a fost mama copiilor săi. În schimb, în pomelnicul Probotei, publicat fragmentar de cărturarul episcop Melchisedec, apare perechea **Bogdan voievod şi Ruxanda**[31] care, evident, nu pot fi decât Bogdan al III-lea şi soția sa, nici un alt Bogdan voievod neavând ca doamnă pe o Ruxanda ! În plus, Ruxanda este menționată în două documente ale lui Bogdan al III-lea: în cel din 8 decembrie 1514 destinat Mănăstirii Voroneț[32] şi în cel din 20 aprilie

[29] A. D. Xenopol, de exemplu, nu menționează ca doamnă a lui Bogdan al III-lea decât pe Ruxanda, a cărei origine nu o cunoştea: A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a IV-a, vol. II, text stabilit de Nicolae Stoicescu şi Maria Simionescu, Bucureşti, 1986, p. 428. Această ediție o reia pe aceea întocmită de I. Vlădescu, în care, însă, informația nu a fost în întregime înnoită, multe amănunte rămânând la nivelul cunoaşterii de la sfârşitul veacului al XIX-lea.

[30] Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, Bucureşti, 1941, p. 50 (textul slav) şi 86 (traducerea).

[31] Melchisedec, *Notițe istorice şi arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri şi biserici antice din Moldova*, Bucureşti, 1885, p. 151.

[32] Vartolomei Mazerean, *Condica Mănăstirii Voronețul*, editată de Sim. Fl. Marian, Suceava, 1900, p. 68-69; pentru acest document şi celelalte cu aceeaşi dată – Ştefan S. Gorovei, *Contribuții pentru istoria domniei lui Bogdan al III-lea*, cit., p. 286.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

1515 destinat Mănăstirii Dobrovăț[33]. Însă în pomelnicul Bistriței au existat câteva „zaciale" referitoare la rudele muntene ale lui Bogdan vodă, cum indică atât însemnarea marginală „Fiul lui Mihnea voievod"[34], cât şi fragmentul care dă numele „doamnei Roxanda, al lui Miloş, Grigorie şi Despina", cu însemnarea marginală „Aici se pomeneşte doamna lui Mihnea voievod cu fiii săi"[35]. În adevăr, Ruxanda doamna avusese ca frați pe un Miloş şi pe un Mircea a cărui soție se numea Despina (părinții lui Alexandru vodă Mircea, domnul Țării Româneşti şi ai lui Petru vodă Şchiopul, domnul Moldovei).

În afară de transpunerea eronată a văleatului, datorată lui N. Iorga şi, în chip ciudat, **necorectată timp de un secol**[36], piatra de la Dobrovăț – sau, mai bine zis, lectura ei – mai are şi alte ciudățenii. În primul rând, este forma de genitiv a titlului celui care ar fi „actorul" principal: **благочестиваго и Христолюбиваго** [...] **Богдана воєвода**. N. Iorga a încercat să ocolească această ciudățenie, aducând exemplul unei inscripții munteneşti, în care numele „autorului" este tot la genitiv. Nu mi se pare suficient. Nu cunosc o altă lepede funerară moldovenească, din epoca pe care o putem numi clasică, în care să existe un asemenea dezacord flagrant. Şi încă pe lespedea care trebuia să acopere – după cum se anunța – mormântul unei doamne a Moldovei. Numele şi titlul domnului puse la genitiv ar sugera două posibilități:

a) fie folosirea formulei **въ дни**, „în zilele", precedând numele domnului (şi nu succedându-i, cum e în cazul de față);

b) fie existența numelui unui alt personaj, al cărui titlu să fie legat de numele domnului, aşa cum se află, de pildă, în inscripția de pe lespedea vistiernicului Iuga de la Putna (vistiernic *al lui* Ioan Ştefan voievod) şi în

33 **DIR**, XVI/1, p. 95-96, nr. 95.

34 Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 51 şi 87; v. şi p. 29. Din păcate, paragraful întreg a fost şters, pentru a se înscrie familia lui Alexandru Lăpuşneanu. Poate că o nouă lectură a pergamentului, cu mijloacele de care dispune ştiința de azi, ar putea scoate la iveală ceea ce s-a şters din vechime.

35 *Ibidem*.

36 Mihai Costăchescu a observat-o, lăsând-o, însă, neîndreptată: în meticulosul inventar cu informațiile despre „doamnele" lui Bogdan al III-lea, el a pus un semn de întrebare la transformarea văleatului în A. D., dar s-a ferit să tragă vreo concluzie: „O altă soție a lui Bogdan vodă este Nastasia, înmormântată în Mănăstirea Dobrovățului, în 1512 (sau 1513 ?), octomvrie 14 ..." (Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 372).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

aceea de pe lespedea logofătului Tăutu de la Bălineşti (marele logofăt *al lui* Ştefan voievod).

Opțiunea pentru una sau alta dintre aceste posibilități trebuie să țină seama de tipicul inscripțiilor de pe lespezile funerare, care încep cu una dintre aceste formule: *Acesta este mormântul lui…*; *Acest mormânt l-a făcut şi l-a înfrumusețat* (cu varianta *Această piatră de mormânt a făcut-o şi a înfrumusețat-o…*); *X a făcut şi a înfrumusețat acest mormânt…*(tatălui, mamei, soției, soțului, fiului, fiicei). Formula *care a răposat în zilele lui…* este, de obicei, nu la începutul textului, ci spre sfârşit, precedând efectiv data: *X, care a trecut la veşnicele lăcaşuri în zilele binecredinciosului şi de Hristos iubitorului domn Io …, în anul …, luna …, … zile*. Lectura dată de N. Iorga e destul de nesigură şi nu lasă posibilitatea vreunui control (nu indică dimensiunile pietrei, şi nici – foarte exact – laturile pe care se află cuvintele din care a recompus inscripția). Piatra ar trebui cercetată la fața locului.

Dar titlul Nastasiei, de *cneaghină*, este firesc ?

O cercetare specială, pe care am întreprins-o tocmai în acest scop[37], a scos la iveală faptul că, în primele opt decenii de activitate a cancelariei domneşti – adică până spre anii '70 ai veacului al XV-lea – soțiile domnilor erau numite, în acte, atât cneaghine (**кнѧгинѣ**, cu variante grafice), cât şi doamne (**госпожда**). Începând de la Maria de Mangop, izvoarele – documente de cancelarie, însemnări dedicatorii şi inscripții (săpate în piatră, gravate în argint sau cusute pe broderii) – nu mai folosesc decât termenul **госпожда**. A fost, poate, o „reformă” care a exprimat o modificare a concepției privind puterea.

În acest context, definirea, în 1512, a soției legitime a domnului drept *cneaghină* apare nu numai ca *improbabilă*, ci ca absolut ***imposibilă***. Dintre mărturiile pe care le-am analizat, cele mai importante mi se par inscripția de pe mormântul Mariei Voichița, care o numeşte pe aceasta, moartă în 1511, **госпожда**, şi inscripția de pe acoperământul acestui mormânt, cusută în anul următor, 1512, ambele lucrate din porunca lui Bogdan: nu se putea ca, între aceste două date, acelaşi Bogdan să o numească, pe propria lui soție, cneaghină!

Concluzia, în urma tuturor acestor observații, este că **piatra de la**

[37] Ştefan S. Gorovei, *Titlul doamnelor şi statutul copiilor domneşti* (ms.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Dobrovăț nu a acoperit mormântul unei doamne a Moldovei. **Nastasia**, care a murit la 14 octombrie 1513, este – foarte probabil (cum a presupus d-na Voica Maria Puşcaşu) – urmaşa vechiului ctitor, Ivan Damianovici, îngropată acolo (ca şi Mihul medelnicerul) în virtutea dreptului ctitoricesc; **dar ea nu a fost soția lui Bogdan al III-lea**. Astfel, pe de o parte, Dobrovățul nu mai poate fi socotit necropolă domnească muşatină, iar, pe de altă parte, soțiile (doamnele) lui Bogdan al III-lea se reduc, de la patru – câte i s-au socotit la un moment dat[38] ! – la una singură: Ruxanda, fiica lui Mihnea cel Rău. Despre avatarurile acestei căsătorii va fi vorba cu alt prilej[39].

Astfel, „Nastasia doamna" iese (cu presupuşii ei copii) din istoriografia noastră după ce a locuit-o vreme de un secol – perioadă scurtă, în raport cu durata istoriei, dar incredibil de lungă pentru o istoriografie care s-a fălit întotdeauna cu spiritul ei critic[40]…

[38] Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 373 („atunci Doamna Anastasia [mama lui Alexandru Lăpuşneanu – *n. mea*] e a patra Doamnă"); Voica Maria Puşcaşu, *Mănăstirea Dobrovățului – date istorice* (II), p. 525 („Dat fiind faptul că Bogdan al III-lea a avut, succesiv, patru doamne ...").

[39] Ştefan S. Gorovei, *O controversă: „doamnele" lui Bogdan al III-lea* (comunicare la Institutul de Istorie „N. Iorga", Bucureşti, 4 decembrie 2008, acum în curs de apariție în **SMIM**, XXVII, 2009).

[40] O singură dată am găsit, în istoriografia noastră, exprimarea unei îndoieli cu privire la transpunerea corectă a văleatului în Anno Domini: v. *supra*, nota 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNRUDIREA UNOR BOIERI HICLENI CU FAMILIA DOMNITOARE ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

Alexandra-Marcela POPESCU

Mots clés: parenté, la Maison du Seigneur, les boyards traîtres.

Résumé: *Cette étude met en évidence l'attitude du Seigneur de la Moldavie envers quelques grands boyards, ses parents (soit de sang soit par alliance), qui ont été des traîtres. La punition pour la trahison, la décapitation et la confiscation de la fortune, a été appliquée même aux boyards, parents des Seigneurs. Les documents montrent qu'une partie de ces traîtres ont été pardonnés, comme c'est le cas de Toader Boul, ou, par contre, que la punition appliquée était encore plus sévère.*

Rezumat: *Acest studiu evidențiază atitudinea Domniei Moldovei față de câțiva boieri și față de rudele acestora (de sânge sau prin alianță), care au fost trădători. Pedeapsa pentru trădare, constând în decapitarea și confiscarea averii, a fost aplicată chiar și boierilor înrudiți cu domnii. Documentele arată că o parte din acești hicleni au fost iertați, așa cum este cazul lui Toader Boul sau, uneori, că pedepsele au fost mult mai severe decât cele sus-menționate.*

Studiile genealogice, de mare trebuință în reconstituirea istoriei, au arătat că mai marii țării, aflați în preajma cârmuitorului Moldovei, se înrudeau între ei[1]. Totodată, folosindu-se metoda analitică, al cărei rezultat este întocmirea tablei ascendenților, și metoda sintetică, prin care se poate stabili tabla descendenților[2], s-a observat că unii dregători de seamă erau rude de sânge sau prin alianță ale familiei domnitoare[3]. Aceștia au ajuns cei dintâi sfetnici ai domnului tocmai pentru că făceau parte din „casa" sa, în

[1] Un bun exemplu în acest sens este lucrarea Mariei Magdalena Székely, *Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic*, Iași, 2002.

[2] *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, coord. Ionel Gal, București, 1982, p. 126.

[3] N. Stoicescu, *Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV – începutul secolului al XVIII-lea)*, în „Danubius", V, 1971, p. 115-137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

vreme ce restul boierilor, prezenți în slujbă la curtea domnească, erau apropiați ori chiar rude cu ei[4]. Această încrengătură de înrudiri şi alianțe trebuie să fi avut menirea de a constitui acea stabilitate mult dorită a domniei, determinată de o bună colaborare dintre voievod şi boierime, reprezentanți ai aceluiaşi neam şi având interese comune[5].

Mai întâi de toate voievozii s-au înconjurat de susținători şi ocrotitori din cercul restrâns al familiei lor, pentru certitudinea că-i vor sluji cu deosebită credință, ca unii ce se îngrijesc de siguranța şi bunăstarea neamului din care provin. Astfel pârcălab de Hotin, în vremea lui Petru Rareş, era Toader, nimeni altul decât fratele domnului[6], poate pentru a avea convingerea că hotarul cu Regatul polono-lituanian, țara unde se adăposteau mai mereu pretendenți la tron, nu va fi trecut de vreun vrăjmaş al său, însoțit de pâlcuri de oaste leşească. Sub Vasile vodă Lupu, frații săi – Gavril şi Gheorghe – au îndeplinit succesiv slujba de hatman şi pârcălab de Suceava, protejând tronul şi țara, atunci când a fost nevoie. Alexandru, nepotul de frate, i-a fost mare paharnic la o vârstă care trebuie să fi fost destul de fragedă[7]. Şi Gheorghe vodă Ştefan a continuat obiceiul chemării rudelor la apărarea tronului, prin numirea ca hatman a lui Vasile Ceaurul[8], mezinul familiei. Totuşi ridicarea în dregătorii militare sau aducătoare de venituri a rudelor nu a fost întotdeauna benefică domnului, fiind adesea un motiv de hiclenie a boierilor de seamă, rămaşi în afara grupului amintit, care se considerau nedreptățiți la împărțirea slujbelor şi îndepărtați de la cârmuirea țării.

Mărturiile documentare, care surprind câteva din comploturile boiereşti, arată însă că împotriva voievodului s-au ridicat, aproape întotdeauna, şi câțiva dintre ai săi, îndeosebi din cercul rudelor prin alianță, care au fost atraşi de o altă grupare boierească sau au pus la cale răzmerița din interior şi din interese proprii. Colaborarea dintre unii boieri ce

[4] *Ibidem*.

[5] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 469: „Am dovedit […] că înrudirile de sânge, înrudirile prin alianță şi cele artificiale au, ca primă consecință în plan social crearea de solidarități". Vezi şi eadem, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, în ArhGen, IV (IX), nr. 1-2, 1997, p. 95-102.

[6] Maria Magdalena Székely, *Sfetnicii lui Petru Rareş…*, p. 166.

[7] Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ştefan voievod (1653-1658)*, Iaşi, 2003, p. 114.

[8] *Ibidem*, p. 352.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

aparțineau „casei domnului”[9] şi cei din afara ei pare să fi fost inevitabilă. Domnul, care apuca să afle la vreme de complotul pus la cale, era nevoit să ia măsuri împotriva hiclenilor săi, pentru stăvilirea unor astfel de inițiative. Pedeapsa pentru necredință, după cum bine se ştie, era cea mai aspră: decapitarea şi confiscarea averii celui vinovat. Cea dintâi rudă domnească amintită de izvoarele vremii, care a ajuns pe mâna călăului, fiindcă nu a îndeplinit slujba cu credință, a fost marele vornic Isaia, cumnatul lui Ştefan cel Mare[10]. Câteodată însă boierii greşiți au reuşit să-l înduplece pe voievod să le ierte faptele săvârşite. Alții au izbutit să-şi salveze viața, luând calea pribegiei pe meleaguri străine, pierzându-şi ocinile şi risipindu-şi avutul agonisit. Tocmai această deosebire în privința osândirii boierilor hicleni, ce pare a fi surprinzătoare, ne-a determinat să căutăm a evidenția atitudinea domnului față de rudele sale, care s-au dovedit a-i fi necredincioase.

Cronicarul Ion Neculce, povestind despre tragerea la răspundere, de către Gheorghe vodă Duca, a unor hicleni – Vasile Gheuca mare vistiernic, Gheorghe Bogdan mare jitnicer şi Lupul sulgerul – la 1679, lasă să se înțeleagă că rudele lui vodă se puteau bucura de milostenia domnească chiar şi atunci când erau învinuite de necredință. În acest caz însă: „Fost-au giupîneasa Gheucăi vară primare cu doamna Ducă-i vodă, Nastasie, dar nemic nu i-au putut folosi”[11]. Soția marelui vistier era Simina, fiica lui Gavril Jora şi a Tudosiei Costache; frații ei fiind Safta şi Antioh Jora[12]. Înrudirile acesteia – nepoată a Dafinei lui Dabija vodă, vară cu Anastasia şi Alexandru Buhuş hatmanul – justifică întrucâtva pretenția la scaunul țării, învinuirea adusă soțului ei, după cum s-a arătat într-un studiu recent referitor la ierarhul Leon Gheuca[13].

[9] Ştefan S. Gorovei, *Rude şi înrudiri necunoscute ale lui Petru Rareş*, în RI, VIII, nr. 7-8, 1997, p. 467.

[10] Grigore Ureche, *Letopisețul Țărîi Moldovei*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 88.

[11] Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 261.

[12] Georgeta-Felix Taşcă, *Un proces civil în Moldova (1693-1844)*, în AIIAI, XXVI/1, 1989, p. 149.

[13] Petronel Zahariuc, *Înalți ierarhi şi familiile lor. I. Leon Gheuca*, în idem, *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*, Iaşi, 2008, p. 269.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În vara anului 1612 Ştefan Tomşa II izbutea să se instaleze pe tronul țării, în urma unei lupte straşnice, cu cei „de casa lui Ieremia-vodă”[14], poloni şi moldoveni veniți de peste hotare. În ciuda înlăturării vrăjmaşilor săi, domnia nu i-a fost liniştită. Trei ani mai târziu, grupul boierilor nemulțumiți s-a refăcut şi s-a ridicat din nou împotriva sa, numai că în fruntea răzmeriței s-au aflat, de această dată, „mai toți de casa lui”[15], precum: Nechifor Beldiman logofăt, Toader Boul vistier, frații Ursu Bărboi vornic şi Gavril Sturza hatman[16]. Boierii au avut un sfârşit groaznic, nedemn de categoria socială din care făceau parte, astfel: Ursu Bărboi a fost tras în țeapă, un fiu al său a fost spânzurat în poarta casei părinteşti[17], iar ceilalți, prinşi în pribegie şi aduşi în fața domnului, au fost decapitați „şi le-au aruncat trupurile în Siretiu”[18]. În cronică aceştia din urmă sunt arătați drept rude ale lui Tomşa vodă, dar s-a demonstrat faptul că existau legături de sânge sau de alianță între ei şi primii hicleni ai domnului[19], ceea ce înseamnă că toți se înrudeau, mai de aproape sau mai de departe, cu familia lui Ieremia Movilă.

În afara constatării atitudinii aspre a domnului față de rudele sale, care i-au fost necredincioase, se mai poate remarca o situație specială în care s-a aflat Toader Boul. Acesta a luat parte la lupta de la Cornul lui Sas (3 iulie 1612) împotriva lui Ştefan Tomşa II, dar şi l-a răzmerița din 1615 împotriva aceluiaşi domn[20]. Căsătorit cu Agafia Prăjescu, Toader Boul se înrudea prin soție cu ambele grupări de boieri potrivnice noului cârmuitor al țării[21]. În ciuda celor dintâi fapte groaznice ale sale – pribegie, complot, ridicarea sabiei asupra domnului, pătrunderea cu oşti străine în țară - Tomşa vodă l-a iertat şi, mai mult, l-a „răscumpărat din robie, din mâinile păgânilor”[22] şi i-a întors toate ocinile sale[23]. Averea îi fusese luată pe seama domnie încă din vremea pribegiei sale în Polonia. Satul Dăvidenii a fost

[14] Miron Costin, *op. cit.*, p. 28.
[15] *Ibidem*, p. 29.
[16] Maria Magdalena Székely, *Boieri hicleni şi înrudirile lor*, în ArhGen, I (VI), nr. 1-2, p. 222.
[17] Miron Costin, *op. cit.*, p. 31.
[18] *Ibidem*, p. 32.
[19] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 221-222.
[20] *DIR*, A, XVII/4, p. 245, nr. 306 (1618 martie 20).
[21] Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 221-222.
[22] *DIR*, A, XVII/3, p. 126-127, nr. 201 (1613 martie 30).
[23] *DIR*, A, XVII/4, p. 245, nr. 306.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

redobândit, după cum frumos se arată într-un hrisov, „pentru credința îndreptării lui” şi pentru şase telegari dați în trebuința țării[24]. Indulgența lui vodă față de acesta este nemaiîntâlnită, dar nu a fost totuşi prețuită. Toader şi-a găsit sfârşitul ca hiclean, după a doua lui încercare de înlăturare din fruntea țării a lui Tomşa vodă. Apartenența boierului amintit la „casa domnului” rămâne neclară, precum şi a celorlalți „rocoşălnici” de la 1615. Se ştie că Ştefan Boul, unul din fii săi, a fost căsătorit cu Alexandra (Ruxandra), fiica lui Ştefan Tomşa II[25], dar nunta pare să se fi făcut mult mai târziu, în vremea lui Miron vodă Barnovschi[26]. Este posibil ca bunăvoința domnului să fi fost câştigată din alte considerente, sau mai bine spus din direcția altor alianțe, probabil că tot neamul soției a contribuit mai mult. Cei din familia Prăjescu, rămaşi pe meleaguri polone, au fost şi ei iertați de vodă, în a doua sa domnie[27].

Urmaşii lui Toader Boul vistier vor ajunge din nou la putere, în preajma domnului Moldovei. Ştefan Boul a fost ridicat la dregătoria de mare vornic, în timpul lui Gheorghe vodă Ştefan, care-i era cumnat, prin căsătoria acestuia cu sora lui, Safta. Binefăcătorul său – hiclean el însuşi, fiindcă şi-a încălcat jurământul de credință, obținând tronul[28] în urma înlăturării lui Vasile vodă Lupu – şi-a ținut neamurile aproape, asemenea înaintaşilor săi. Acesta, când era mare logofăt şi avea gânduri de domnie, a ținut sfat de taină cu un alt cumnat, Pătraşco Ciogolea, a cărui jupâneasă, Anița, era sora Saftei şi a lui Ştefan Boul[29]. Boieri cu dregătorii importante, Pătraşco mare stolnic, fratele său Constantin mare spătar, Alexandru Ciogolea paharnic, fiu sau nepot celor doi, şi Ştefan serdarul au fost decapitați, la 1653, de către Vasile vodă, sub învinuirea de hiclenie[30]. Răvaşul de destăinuire a complotului pus la cale de logofăt, scris mult prea târziu, nu l-a putut îmbuna pe vodă, cum nici căsătoria vremelnică dintre

---

[24] *DIR*, A, XVII/3, p. 126-127, nr. 201.

[25] Ştefan S. Gorovei, *Contribuții la genealogia familiei domnitoare Tomşa*, în RA, XXXIII, nr. 3, 1971, p. 380.

[26] Petronel Zahariuc, *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ştefan...*, p. 413.

[27] *DIR*, XVII/5, p. 79, nr. 107 (1621 noiembrie 30); p. 80-81, nr. 109 (1621 decembrie 5).

[28] Gheorghe Ştefan, asemenea lui Vasile Ceaurul, în urma faptelor săvârşite, intră în categoria pretendenților la tron, care trebuie tratată separat, pentru o mai bună înțelegere a hicleniei, ca fenomen politico-social.

[29] Ştefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 383.

[30] Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Constantin Ciogolea şi Măricuța, sora lui Vasile Lupu[31], nu a fost de vreun folos. Îngăduitor pare să fi fost domnul cu o altă rudă a lui Gheorghe Ştefan, anume Neculai Mogâldea, care îi era văr logofătului şi în a cărui casă acesta a crescut[32]. Fiind prins la scurtă vreme, Lupu vodă „nu l-au omorât, ce l-au luatu la puşci pănă la Hotin cu sine"[33], după cum ne spune cronica. Scăpat din prinsoare în decursul tumultuoaselor evenimente, Mogâldea ajunge la ai săi, în tabăra adversă, unde pare să fi luat parte la o încercare de ucidere a domnului: „Au slobozit târgovețiii (spun că cu învățătura lui Mogâlde-păharnicul) un săcaluş, den care sacaluş glonțul foarte pre aproape au lovit de Vasilie-vodă"[34].

La vreme de mare primejdie vor rămâne alături de domn tot cei de „casa" lui şi câteva slugi credincioase, care vor trage nădejdea că, în final, soarta va fi de partea lor. Gheorghe vodă Ştefan, nevoit să ia, la rândul său, calea pribegiei, nu a fost însoțit, după cum se pare, de cumnatul său, Ştefan Boul sau de vărul său, Neculai Mogâldea[35]. Lângă fostul domn s-a aflat, fratele său Vasile Ceaurul, care va reveni în țară la începutul domniei lui Dabija vodă (1661-1665). Înrudit prin soția sa Irina cu doamna Dafina[36] a lui Istratie vodă Dabija, Vasile a fost ajutat, de către familia domnitoare, să şteargă degrabă de lângă numele său învinuirea de hiclenie şi să-şi recupereze averea[37]. Abia următorul domn, Gheorghe Duca (1665-1668), l-a trecut printre cei mai de seamă sfetnici ai săi, ca mare vornic al Țării de Sus[38], tot datorită relațiilor de rudenie, căci Irina era soră cu Anastasia, doamna Moldovei[39]. Spre aceeaşi „rudă aleasă" se vor îndrepta, câțiva ani mai târziu, după cum s-a văzut, şi rugămințile Siminei, care probabil a

---

[31] *Ibidem*, p. 113.

[32] *Ibidem*, p. 37.

[33] Miron Costin, *op. cit.*, p. 132.

[34] *Ibidem*, p. 137.

[35] Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 515-516.

[36] Dafina era mama Irinei, soția lui Vasile Ceaurul; vezi Petronel Zahariuc, *op. cit.*, p. 420.

[37] *CDM*, vol. III, p. 202-203, nr. 899 (6 noiembrie 1662).

[38] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, p. 102, nr. 108; vezi şi *CDM*, vol. III, p. 292, nr. 1337 (5 aprilie 1666). În timpul domniei lui Istratie vodă Dabija (1661-1665) acesta nu a ocupat nici o dregătorie, fiind amintit ca fost hatman, vezi *CDM*, vol. III, p. 273, nr. 1239 (5 august 1665); p. 336, nr. 1567 (24 decembrie 1667).

[39] N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 450.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

încercat să obțină o diminuare a pedepsei pentru soțul ei, Vasile Gheuca. Despărțindu-se de fratele său, după aproape patru ani (1658-1662), vreme în care a nădăjduit că Gheorghe Ştefan va ajunge din nou în fruntea Moldovei, Vasile Ceaurul s-a întors în țară şi a curățit „cinstea” familiei sale, ridicând-o din nou printre cele de seamă. Însă, domnescul său frate, nu va uita că l-a părăsit la mare nevoie şi îi va cere de departe, la 15 august 1662, „să dea pace acestui satu, Roznovului, şi să-şi ție dumnealui satele dumisale”[40], preferând să-l dea drept danie credincioasei sale slugi, Constantin, fiul lui Nacu stolnic şi soției acestuia, Maria[41].

Un urmaş omonim al lui Vasile, nepot din partea fiului său Dumitraşco Ceaurul mare logofăt, avea să piardă din nou averea şi cinstea neamului Ştefan-Ceaurul, în urma trecerii sale de partea austriecilor, din anii 1716-1717, sub Mihai vodă Racoviță (1715-1726). Înrudirile sale cu câteva „case” domnitoare, despre care vom vorbi mai amănunțit cu un alt prilej, i-au conturat probabil gânduri de domnie. Vom aminti doar faptul că Vasile Ceaurul a fost căsătorit o vreme cu Maria, sora lui Mihai vodă Racoviță. În susținerea acestei afirmații stă mărturie un act prin care se arată bunăvoința domnului față de cel care avea să-i fie „rocoşălnic”: „dând măria sa, Racoviță vodă, pe sora sa, Maria stolniceasa, soție”, l-a pus „şi în chivernisală”[42]. Nu ştim când a căzut acesta în dizgrație, căci pare să se fi produs înainte de hiclenia sa. Cert este că nu a ocupat dregătorii importante în timpul lui Mihai vodă Racoviță (1703-1705; 1707-1709), dacă nu o luăm în considerare pe cea de mare cămăraş atestată documentar la 9 februarie 1704[43]. Nevoit să ia calea pribegiei în Ardeal sau Muntenia, Vasile Ceaurul, după alungarea „catanelor” austriece din Moldova de către tătari, nu s-a mai întors în țară[44].

Ceva mai devreme, în prima domnie a lui Mihai vodă Racoviță (1703-1705), un alt boier din „casa” cârmuitorului țării a fost bănuit de oarecare

[40] Petronel Zahariuc, *Din pribegia lui Gheorghe Ştefan-Vodă*, p. 99.

[41] *Ibidem*.

[42] Paul Mihail, *op. cit.*, p. 660-661.

[43] *CDM*, vol. V, p. 72, nr. 288. La 14 aprilie 1711 Vasilie Ceaurul este atestat documentar ca fost mare stolnic. Vezi *ibidem*, p. 276, nr. 1024.

[44] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 684.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fapte de hiclenie[45]. Hatmanul Lupu Bogdan, fiul lui Gheorghe Bogdan jitnicer, cel decapitat împreună cu Vasile Gheuca, era cumnat cu Mihai Racoviță. Ambii erau căsătoriți cu fiice ale lui Constantin Cantemir, Lupa/Ruxanda[46] şi respectiv Safta/Elisabeta. Bogdan hatman, dacă îi dăm crezare lui Ion Neculce, a fost otrăvit de către domnul şi ruda sa[47]. Tot acest izvor arată că Mihai vodă se depărtase de Cantemireşti, la ridicarea sa pe tronul țării, din îndemnul lui Iordache Ruset[48]. Cronicarul ne povesteşte, cu deosebită măiestrie, cum se adunau boierii în jurul noului domn: „[…] boierii carii era mai capete în țară, […] era mai toți de casa Cantemireştilor. Iar după ce au luat Mihalachi spătarul domnie, aciia s-au despărțit toții de casa Cantemireştilor şi s-au făcut toți de casa lui Mihalachi spătarul, şi Cantemireştii rămăsesă din boiarii de frunte numai cu cumnatul său, cu Bogdan hatmanul"[49]. Este posibil ca Safta Cantemir, prima soție a domnului să fi trecut de timpuriu la cele veşnice, acest eveniment având ca efect destrămarea înrudirii dintre Mihai Racoviță şi Bogdan hatman. Ultimul, rămas cumnat lui Antioh vodă, a căzut victimă în lupta pentru succesiunea la tronul Moldovei dintre cele două familii, Racoviță şi Cantemir.

Rudă cu familia domnitoare a fost şi Vasile Bainschi/Volcinschi, care l-a însoțit pe Petriceicu vodă în pribegie şi, de câte ori s-a ivit un moment prielnic, a încercat să-l readucă în fruntea țării. Acesta a luat parte, împreună cu o seamă de oşteni poloni, la prinderea şi înlăturarea de pe tronul Moldovei a lui Gheorghe vodă Duca, la 1683[50], fiind necredincios domnului în scaun. Cronicile vremii îl numesc „nepot" al lui Ştefan vodă Petriceicu (1672-1673, 1673-1674, 1683-1684). Sever Zotta a arătat că între ei era doar o înrudire prin alianță destul de îndepărtată. Vasile era căsătorit cu Maria, fiica lui Gheorghe Hajdău. Fratele celui din urmă, Ştefan Hajdău,

[45] Bogdan hatman îl anunță pe Antioh vodă Cantemir de intenția boierilor de a-l ridica domn, în ciuda aşteptărilor sale, pe Mihai Racoviță. V. *ibidem*, p. 443.

[46] Sever Zotta, *Serdarul Vasile Bainski, „nepotul" lui Ştefan Vodă Petriceico*, în ArhGen, II, 1913, p. 92.

[47] „Prepun oamenii şi vorovăscu de dzic că atunce, ştiind Mihai-vodă pe Bogdan că iaste om vrednic şi temându-să că după ce a vini cumnatul său, Antioh-vodă, domnu, l-a chivernisi bine la domnie să-i fi dat atunce în cafe otravă", în *ibidem*, p. 452-453.

[48] *Ibidem*, p. 431-432.

[49] *Ibidem*.

[50] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 276.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

era cumnat lui Petriceicu vodă prin căsătoria sa cu Alexandra, sora acestuia[51]. A se observa că şi de această dată apartenența la „casa” cârmuitorului țării se face dinspre familia soției, deci o înrudire prin femei. Cea dintâi soție a lui Vasile Bainschi se pare că a fost Grozava, sora lui Gheorghe Bogdan jitnicer şi mătuşa lui Lupu Bogdan hatman[52], mai înainte amintiți. Rudă a hatmanului, care era ginere lui Constantin vodă Cantemir (1685-1693), acesta va fi bine primit de domn, după un timp de pribegie şi ceva fapte de necredință. Acum va fi ridicat în dregătoria de mare serdar, poate şi datorită calităților sale ostăşeşti[53]. Cunoscând aceste amănunte genealogice prețioase putem înțelege îndrăzneala lui Vasile Bainschi de a-l înlătura pe Gheorghe vodă Duca, cel care îl osândise pe jitnicer, ruda sa. De asemenea se remarcă încă o dată înrudirea dintre boierii hicleni ai unei perioade cu cei care-i urmează, care par a prelua nemulțumirile şi curajul înaintaşilor. Un exemplu edificator poate fi ridicarea lui Pavel Rugină mare comis împotriva turcilor şi pribegia lui în Rusia, alături de Dimitrie vodă Cantemir, la 1711. Acesta nu este nimeni altul decât ginerele lui Vasile Bainschi. A fost căsătorit cu Nastasia, una din fiicele acestuia şi ale Grozavei Bogdan[54].

Cele câteva exemple amintite arată că înrudirea boierilor hicleni cu familia domnitoare nu le era de folos în fața judecății cârmuitorului țării, căci tocmai împotriva ei se ridicaseră. Pedeapsa, şi în cazul lor, rămânea aceeaşi: decapitarea şi confiscarea averii pe seama domniei. Au existat şi unele excepții, când ruda necredincioasă era iertată, ca în cazul lui Toader Boul, sau când, dimpotrivă, pedeapsa era mai aspră. Cei care au reuşit să-şi salveze viața prin pribegie cu greu şi-au recâştigat „cinstea” şi averea pierdute pentru hiclenie. Iertarea a fost obținută tot prin intermediul şi în urma bunăvoinței rudelor. Uneori urmaşii boierilor osândiți pentru fapte de necredință se regăsesc în aceeaşi postură, de hicleni, ducând murmurul de nemulțumire al neamului peste ani şi cutezând să lupte pentru a redobândi o seamă de privilegii, cândva pierdute, chiar şi cu riscul de a ajunge pe mâna călăului. Tocmai din acest motiv domnii au evitat să-i ridice în dregătorii pe cei învinuiți anterior de hiclenie şi au căutat să se

---

[51] Sever Zotta, *op.cit.*, p. 91.

[52] *Ibidem*, p. 93.

[53] *Ibidem*, p. 113.

[54] *Ibidem*, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

înconjoare, din interese proprii şi de înțeles, cu rude credincioase. Numai că nu întotdeauna au izbândit să pună capăt nemulțumirilor sau neînțelegerilor dinăuntrul sau din afara „casei” lor, după cum stau mărturie cronicile şi documentele epocii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

„SĂ-MI FIE CA UN FICIOR DE TRUPUL MIEU”[1]. STRATEGII FAMILIALE ÎN MOLDOVA SECOLULUI AL XVII-LEA

Elena BEDREAG

Key words: *adoption, family, kinship, inheritance, Moldavia, the 17th century*.

Abstract: *The practice of adoption is mainly mentioned in documents through the expression "taking into one's heart" and it has as main purpose ensuring the posterity and transmitting the patrimony. We analyzed first of all the juridical dispositions and then the preserved documents referring to this practice, trying to outline the importance of this gesture in the Moldavian medieval society and the nature of the reasons which determined the individual to choose this lineage manner.*

Rezumat: *Practica adopției este menționată în documente cel mai adesea prin expresia "a lua de suflet" şi are drept scop principal asigurarea descendenței şi transmiterea patrimoniului. Am analizat înainte de toate dispozițiile juridice, apoi mărturiile păstrate referitoare la această practică, încercând să subliniem importanța acestui gest în societatea din Moldova medievală şi natura motivelor care au determinat indivizii să aleagă această manieră de succesiune.*

Stăpânirea funciară este pentru perioada la care ne referim un element de identificare şi sursa principală de supraviețuire socială. Simplul fapt că un individ stăpânea o ocină, oricât de mică ar fi fost ea, asigura un statut decent şi, foarte important, accesul neîngrădit la orice funcție publică[2].

Solidaritățile se construiau în jurul proprietății, cel mai adesea, prin intermediul înrudirilor: căsătorie, înfiere, năşie, botez. Analiza creşterii sau descreşterii patrimoniului, a acțiunilor membrilor, dinamica înrudirilor, nu ne oferă doar o simplă radiografie a familiilor (clanurilor) ci ne ajută să reconstituim şi să înțelegem societatea de atunci. Cum am putea cel mai bine să măsurăm intensitatea relațiilor de rudenie (în afara celor de sânge),

---

[1] Ioan Caproşu, Petronel Zahariuc, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, Iaşi, 1999, doc. 425, p. 485.

[2] Ştefan S. Gorovei, *Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, 1-2, p. 87.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

dacă nu prin urmărirea felului în care se făcea distribuirea moşiilor. Familia a fost pe toată perioada medievală una patrimonială care s-a definit în funcție de relațiile de posesie şi de structura descendenței, ambele determinate de nevoia individului şi a grupului de supraviețuire şi de dăinuire în timp[3].

Pentru o mai bună înțelegere a mecanismelor şi principiilor după care se constituiau alinațele şi relațiile de rudenie, ne propunem să analizăm, în textul de față, tipurile de comportament ale individului în momentul în care el se găseşte fără descendenți fireşti. Atât marile familii boiereşti, cât şi cele mici, practică, adesea, ridicarea pe scara rudeniei a membrilor mai îndepărtați sau întărirea unor deja stabilite solidarități, pentru a nu risipi patrimoniul. Una din metode este cea a adopției, în limbajul de atunci, *luarea de suflet*. Întâlnim atât persoane singure care recurg la o astfel de soluție dar şi cupluri.

La sfîrşitul secolului al XVI-lea, în *Pravila ritorului Lucaci*[4] se precizează că „Feciorie iaste // şi fără mestecătură trupească, de se dă în feciorie, <a>nume fecior de suflet"[5], importanța acestui tip de rudenie reieşind din articolele ce interzic în mod expres mariajul nu doar între rudele de sînge, ci, şi între cei uniți printr-o astfel de legătură[6]. În acelaşi spirit, toate codurile de legi ce se tipăresc până spre mijlocul secolului al XVII-lea, atât în Moldova cât şi în Țara Românească, (*Pravila bisericescă*[7], *Cartea românescă de învățătură*[8], *Îndrepatrea legii*[9]) conțin precizări, concise sau nu, referitoare la adopție şi efectele pe care aceasta le determină.

[3] Violeta Barbu, *De bono coniugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 2003, p. 167.

[4] *Pravila ritorului Lucaci*, text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, 1971.

[5] *Ibidem*, p. 176.

[6] *Ibidem*, p. 169-170.

[7] *Pravila bisericească numită cea mică tipărită mai întâiu în 1643, în Mănăstirea Govora; publicată acumu în transcripțiune cu litere latine*, Bucuresci, 1884.

[8] *Cartea românească de învățătură (1646)*, ediție critică de Andrei Rădulescu şi colaboratorii, Bucureşti, 1961.

[9] *Îndreptarea Legii*, ediție întocmită de un colectiv sub conducerea lui Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1962.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Îndreptarea Legii pare să fie, în acest sens, cea mai explicită[10], având, spre exemplu, un capitol separat referitor la feciorii de suflet şi ai sfântului botez[11], însă precizări importante găsim şi în *Cartea românească de învăţătură*[12]. Continuând discuţia la nivel teoretic, din definiţiile şi precizările făcute de pravile (precum: copiii de suflet sunt asemenea celor născuţi trupeşte „şi întru rudenie şi întru moştenire şi întru spiţe”[13]), putem deduce că aceşti copii trebuiau să aibă acelaşi statut, să primească aceeaşi îngrijire şi afecţiune ca cei din trup cu părintele lor. Expresia „întru rudenie” arată că feciorii de suflet trebuiau trataţi, în cadrul familiei, asemenea unor fii de sînge, formularea „întru moştenire şi întru spiţe” accentuând, în plus, dreptul acestora la succesiune *ab intestato*. O diferenţiere de statut, şi, implicit, o evidenţiere a superiorităţii legăturii de sânge în defavoarea celei de suflet se poate observa, însă, în *Cartea românească de învăţătură*, unde cel ce-şi ucide sluga sau pe „cela ce-l ţine fecior de suflet cându-i va găsi de faţă curvind cu muiarea lui” rămâne conform pravilei „fără nici de o certare” sau, tatăl adoptiv „nu va putea să meargă la giudeţ să-şi plângă sudalma feciorului său”[14] în cazul în care feciorul de suflet este vătămat. Categoriile alături de care este menţionat în pravilă - slugă şi copil (înţelegându-se aici fiu născut în afara căsătoriei) - sugerează clar statutul inferior al acestuia.

Din primele studii care menţionează o astfel de înrudire reiese că sintagma „a lua fiu de suflet” a desemnat în trecut, în primul rând, pe cel care urma să se îngrijească de sufletul celui decedat[15]. Maria Magdalena Székely adânceşte analiza în articolul dedicat structurilor de rudenie şi afirmă că principalul scop al unei astfel de practici a fost acela de a asigura transmisiunea proprietăţii sau a unei părţi din patrimoniul unei persoane alese încă din timpul vieţii[16] care, în majoritatea cazurilor, ca răsplată, trebuia să se îngrijească de sufletul celui care îl înfiase, în conformitate cu

[10] Al V-lea tip de rudenie, “feciorii de suflet”, sînt acei copii pe care “ ia neştine cu sfintele molitive şi-l face adevărat al său ca şi copiii lui.” *(Îndreptarea Legii*, gl. 190, p. 188).

[11] *Ibidem*, gl. 195, p. 192-194.

[12] *Cartea românească de învăţătură*, gl. 9: 2, p. 92, gl. 9:50, p. 97, gl. 46:2, p. 154.

[13] *Îndreptarea Legii*, gl. 195, p. 192.

[14] *Cartea românească de învăţătură*, gl. 9:50.

[15] I. Tanoviceanu, *Adopţiunea în vechiul nostru drept*, în „Arhiva”, XXV, 1914, p. 231-236.

[16] Maria Magdalena Székely, *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească,* în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), 1997, nr. 1-2, p. 106.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

principiile creştine[17]. Înrudirile nu se făceau la voia întâmplării, părintele alegându-şi cu grijă, din cadrul familie, chiar dintre rudele foarte apropiate, un descendent.

Vom vedea în rândurile ce urmează în ce măsură daniile către alte persoane decât moştenitorii fireşti sunt echivalente cu o transmitere de patrimoniu ca de la părinte la copil, sau este doar o manifestare a grijii pentru suflet, teamă generată de puternicul sentiment religios ce caracteriza societatea moldovenească în perioada la care ne referim. Sau, poate doar o metodă de stabilire a unor raporturi care să asigure uneia dintre părți sau amândurora, garanția unui ajutor şi sprijin?

Cine erau cei care adoptau, pe cine alegeau şi ce simboliza moştenirea transmisă acestora din urmă? Din informațiile fragmentare, ajunse până la noi, cu greu putem creiona biografia acestor oameni, imperios necesară pentru a identifica motivația gesturilor şi luarea anumitor decizii. Dar să luăm în discuție câteva cazuri concrete. Într-un document emis în jurul anului 1623 un anume Dumitru, fiul Toporoaiei adoptă, conform ritualului, „dinaintea a oameni buni şi preoți", pe Ionaşco Vrabie[18]. Materialul nu ne-a permis să stabilim între cei doi o relație de rudenie, alta decât cea spirituală. Ştim cu certitudine că Dumitru avea o soră, alături de care vinde părți din Crăhăneşti lui Ionaşco Vrabie, dar nu ştim în schimb dacă vânzarea are loc înainte sau după înfiere[19]. Putem crede că Dumitru şi Ionaşco s-au înrudit înainte ca acesta din urmă să cumpere pământ în respectivul sat, mai mult din dorința unei „alianțe" prin care fiecare parte să aibă anumite beneficii. Ionaşco, în urma primirii ocinii din Crăhăneşti, are posibilitatea de a face noi achiziții în virtutea dreptului de protimisis, şi există documente din care aflăm că Vrabie cumpără diverse părți din satul mai sus numit[20]. De asemenea, referindu-ne la Dumitru, e drept că acesta nu pare să fi avut descendenți direcți[21], dar credem că nevoia unei „alianțe" cu o persoană

[17] *Ibidem*, p. 107.

[18] *Documente privind istoria României* (*DIR*), seria A, Moldova, veac XVII, vol. V, doc. 275, p. 203.

[19] *Ibidem*, doc. 274, p. 203. Documentele referitoare la adopție şi la părțile de sate pe care Ionaşco Vrabie le cumpără în satul Crăhăneşti pot fi, din păcate, datate doar cu aproximație după un act de întăritură din 28 martie 1623.

[20] *DIR*, Moldova, veac XVII, vol. V, doc. 273, 274, p. 202-203.

[21] *Ibidem*, doc. 275, p. 203, „Şi nimeni dintre oamenii mei şi dintre frații mei să nu aibă nici o treabă cu partea mea şi cu via mea…" (deci la data adopției el nu avea decît frați).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

privilegiată[22], şi necesităţile financiare l-au determinat pe acesta să se înrudească spiritual cu Ionaşco şi mai puţin dorinţa de a stabili o filiaţie.

Totuşi alte câteva cazuri ne determină să nuanţăm aceste afirmaţii. Astfel, ne-am îndreptat atenţia asupra familiei Paladi, greci din Tesalonic, veniţi în spaţiul românesc în prima jumătate a secolului al XVII-lea[23], ajunşi printre cei mai credincioşi dintre boierii lui Vasile vodă Lupu[24]. La 13 mai 1677, preotul Gavril, împreună cu soţia sa Irina, dăruiesc două părţi de moşie din satul Suseni lui Enachie, fiul lui Toader Palade, fost vistiernic. Deşi nu este folosită expresia „a lua de suflet", din informaţiile adunate reiese că cei doi, neavând descendenţi, aleg, dintre rude[25] probabil, un moştenitor. Interesant este faptul că documentul analizat are şi o doua parte, adăugată ulterior, după părerea editorului „în sau după 1685"[26]. Se pare că Enache moare înaintea părinţilor adoptivi fără să lase descendenţi, aceştia înlocuindu-l cu un alt moştenitor: „Tâmplându-se moartea fiului nostru, lui Enachi Paladi, carile de a noastră bună voe l-am fost iubit fiu şi i-am dat a nostră driaptă ocină şi moşie, care arat încredinţat ce i-am făcut, iată cu această scrisoare am înnoit şi am întărit de iznoavă zapisul şi am dat dumisale fiului nostru, lui Ion Paladi biv vtori logofăt, şi giupânesii dumisale, ca să-i fie dumisale pomană dela noi şi moşie în veci, precum

[22] Ştim că Ionaşco Vrabie a fost staroste între 1593-1623 şi pârcălab şi-l găsim cumpărând numeroase proprietăţi între 1608-1623 pe lîngă cele din Crahăneşti, în Blăgeşti, Plăcinţeni, Răpedzeşti, vezi *DIR*, Indice de persoane, veacul XVII, vol. II, doc. 180, p. 143, vol. III, doc. 10, p. 8, doc. 11, p. 8, doc. 12, p. 8.

[23] Gheorghe Ghibănescu, *Acte genealogice cu privire la familia Paladi şi Bogdan: O spiţă şi o pisanie*, în „Arhiva Genealogică", an II, octombrie-decembrie 1913 (ediţia anastatică, 2007), p. 247.

[24] Petronel Zahariuc, *Ţara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ştefan voievod (1653-1658)*, Iaşi, 2003, p. 358.

[25] Deşi nu avem dovezi care să probeze rudenia de sânge, noi credem că erau totuşi rude, posibil mai îndepărtate pentru că, după ce Enache moare, cei doi aleg un alt moştenitor tot dintre Pălădeşti, pe Ion Palade, biv logofăt (Ioan Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. III, Bârlad, 1915, doc. LX (60), p. 79-81).

[26] Această parte a documentului credem că este adăugată nu în 1685 ci ceva mai târziu. Pe Ion Paladi îl găsim logofăt la 16 august 1695 iar căsătoria cu Nastasia, pomenită în partea a II-a a documentului s-a făcut la Băcani, în 1691 (Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românescă şi Moldova, sec. XIV-XVII*, Bucureşti, 1971, p. 424; Ion Neculce, *Opere. Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 332-333).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

scrie zapisul ce am făcut răposatului Enachi"[27]. Observăm aşadar, că în acest caz, ţinând cont şi de limbajul folosit („iubit fiu"), este vorba de o stabilire a descendenţei, ocinile transmise fiind din patrimoniul familiei: „am dăruit partea noastă şi a fratelui nostru a lui Sanson, […] ce a fost a părintelui nostru a Creţului, şi a maicei noastre a Bunei"[28]. Pe de altă parte, important de observat este şi faptul că preotul Gavril cu soţia sa îşi aleg urmaşul, şi prima, şi a doua oară, dintr-o familie înstărită a Moldovei veacului al XVII-lea, poate pentru că erau rude, dar şi pentru influenţa pe care o aveau: Ion Palade, pe lângă importantele funcţii deţinute[29], era înrudit prin cea de a doua soţie, Nastasia, cu familia Racoviţă, iar prin sora sa, Aniţa, cu familia Costin. Iată de ce preotul Gavril şi soţia sa Irina au ales să aibă grijă de soarta lor, să le fie urmaş, şi a doua oară, după ce Enache a murit, tot un Palade. E drept, putem presupune că Ion nu a fost ales ci l-a moştenit pe Enache, ca frate, dar atunci de ce să fi fost excluşi Aniţa şi Constantin? Să fi contat faptul (dacă ne referim la adopţie) că aceştia din urmă nu aveau copii?

Mergând mai departe cu analiza noastră şi comparând limbajul din documentele avute la dispoziţie, dar şi valoarea proprietăţii lăsate, putem pune semnul de echivalent între ceea ce rămâne rudelor pentru înmormântare, aşa numita „parte a sufletului" şi ceea ce este lăsat copiilor înfiaţi? Şi dacă nu, ce anume le diferenţiază? În unele documente ocinile dăruite nu reprezintă decât o mică parte din averea donatorului, ceea ce ne îndreptăţeşte să credem că era vorba tocmai partea lăsată să acopere cele trebuincioase „sufletului" după moarte. Pătrăşcan dăruieşte cuconului Tăutului logofătul luat „fiu de suflet", o parte din moşie ca să-l „comânde"[30], iar Mărica Prestăcoaie lasă fiului de suflet, Dumitru, o parte din satul Popeni ca după moartea ei să o pomenească[31].

Totuşi, pe de altă parte, observăm ca în multe documente nu se specifică nici o obligaţie legată de sufletul părintelui adoptiv (ea fiind

[27] Ioan Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. III, doc. LX (60), p. 79-81.

[28] *Ibidem*, p. 80.

[29] Zamfira Pungă, *Familia Palade în istoria modernă a românilor*, teză de doctorat, 2006, p. 38-39 (şetrar, postelnic, logofăt, mare sulger, visitiernic, spătar, vornic).

[30] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, Bucureşti, 1903, doc. 37 (an 1643), p. 219.

[31] *DIR*, Moldova, veac XVI, vol. IV, doc. 272, p. 219.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

probabil una morală şi subînțeleasă) chiar mai mult, tindem să credem că înşiruirile de ocini şi avuții reprezenta toata averea donatorului: Ileana Stanca dăruieşte fiicei ei de suflet şi soțului acesteia „cu toată inima" toate bucatele sale şi ocinile, moşii şi cumpărături[32], iar Păscălina Iacomiasa, cumnata lui Iancu Costin, „dă casa sa [...] şi toate bucatele [...] şi de asemenea şi satele ce le-a avut ea de moştenire şi de cumpărătură"[33] lui Alexandru Costin şi nepotei Safta, fiu şi fiică de suflet. Referindu-ne în continuare tot la familia Costin, şi mai relevant pentru demonstrația noastră este cazul Stancăi Murgucioaia care, în februarie 1628 dăruieşte, separat, ocini pentru sufletul ei şi iertarea păcatelor părinților ei, nepoților Efrem şi Neculai[34], dar pe care o găsim, doi ani mai târziu, mai exact în august 1630, adoptând pe Dumitru pârcălab căruia îi dăruieşte ocini moştenite de la strămoşul ei Vanu portar de Suceava şi din cumpărăturile ei. Acest Dumitru pârcălab nu era nimeni altul decît fratele lui Iancu Costin şi unchi cronicarului Miron Costin. Cu toate că în finalul documentului ea menționează ca el „să aibă a o îngriji şi a o pomeni precum să cade"[35], într-o judecată din mai 1631[36], alături de Stanca, Dumitru apare pomenit simplu, ca fiul ei, fără precizarea „de suflet" ceea ce ne face să credem că prin actul din 30 august 1630, soția vornicului Toflea nu dorea doar să-şi asigure sufletul, ci să aibă un fiu.

Totuşi, există şi cazuri în care cuplurile fără copii refuză soluția adopției şi preferă în pragul morții doar grija soțului supraviețuitor. Cele mai înduioşătoare mărturii referitoare la acest aspect, cele mai clare dovezi ale afecțiunii dintre soți se regăsesc în testamente. Iată ce scrie paharnicul Chiriac în 15 februarie 1670: „Adică eu, Chiriiac [...], scriu şi mărturisesc cu acest adevărat zapis al mieu pentru viiața mea ce am avut înpreună cu soțul mieu, Alexandra, fata lui Gligorie Ureche [...]. Din mila lui Dumnedzău, am avut şi cuconi şi, amu, mari, Dumnedzău ni i-au luat, care lucru fiind şi viața noastră din vremea ce ne-am înpreunat tot bună până în dzua de astădzi, aşa am socotit eu înpreună cu soțul mieu, Alexandra: ce va

[32] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. X, Iaşi, 2007, doc. 6, p. 367 (din *addenda*).

[33] *Documenta Romaniae Historica (DRH)*, seria A, Moldova, vol. XXVI, doc. 263, p. 222.

[34] Ioan Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. III, doc. XXXVI, p. 52-53.

[35] *Ibidem*, doc. XXIII, p. 33-34.

[36] *Ibidem*, doc. XXXVIII, p. 54-55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fi agonisita noastră […] sate, şi moşii, şi vii, şi ţigani […] ne-am dat unul altuia" şi „nime din fraţii sau din rudele mele să n-aibă nici o treabă la un cap de aţă din munca mea"[37]. În acelaşi registru se înscrie şi mărturisirea lui Enachie blănarul care lasă cu limbă de moarte, casele, dughenile şi viile, soţie sale, Despei, „că ea m-au grijit la toate nevoile mele […] Iar cine din rudele mele […] va vrea să facă vro gâlceavă […] şi nu o vor lăsa să odihnească precum am lăsat eu […], acel om să fie afurisit de Dumnedzău"[38]. Cum altfel am putea interpreta, spre exemplu, acest ultim gest al paharnicului Chiriac decât ca o dovadă a unei vii şi profunde afecţiuni. Înţelegerea şi convieţuirea frumoasă de-a lungul vieţii îi determină pe soţi să se resemneze în faţa morţii copiilor şi, ca o ultimă manifestare a puternicilor sentimente ce i-au unit de-a lungul anilor, să nu caute a desemna alţi urmaşi, ci să prefere să-şi dăruiască unul altuia avuţiile de-o viaţă.

La finalul acestei analize, bazată pe doar câteva dintre cele mai relevante situaţii întâlnite în documentele vremii, putem afirma că, înrudirea artificială, şi în mod deosebit „luarea de suflet", era în primul rând o modalitate de a procura un moştenitor, de a sfida soarta şi a face dintr-o rudă îndepărtată, un moştenitor direct şi legitim.

---

[37] Ioan Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, Iaşi, 2000, doc. 305, p. 284-285.

[38] *Ibidem*, vol. I, doc. 408, p. 470.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CONTRIBUȚII PROSOPOGRAFICE: DOI LOGOFEȚI DIN FAMILIA DONICI

Mihai-Bogdan ATANASIU

Key words: prosopography, biographies, political history, social history, great chancellors, 17th–18th centuries.

Abstract: *The current study represents the analysis, from the prosopographic perspective, of two characters, both great Moldavian chancellors – Nicolae and Darie Donici, father and son, who lived and activated at the end of the 17th century and the first half of the 18th one. Our research focused mainly on their family, political activity, patrimonies and foundations, with a special emphasis upon their professional career, insisting on the dynamics of their functions and the advantages of progressing in the functions (being relatives with the ruling house or with various influent families of the time), as well as their most important moments (matrimonial strategies, delegations, military actions etc.).*

Rezumat: *Prezentul studiu reprezintă analiza, din punct de vedere prosopografic, a două personaje, tată şi fiu, care au trăit şi activat la finele secolului al XVII-lea şi prima jumătate a celui următor, ambii ajunşi mari logofeți ai Moldovei – Nicolae şi Darie Donici. Cercetarea noastră a vizat în special familia, activitatea politică, patrimoniul funciar şi ctitoriile celor doi, aspecte dintre care, am pus accent în mod deosebit pe cariera lor profesională, insistând asupra dinamicii funcțiilor în care au fost numiți şi a atuurilor avute la urcarea treptelor ierarhice (înrudirile cu casa domnitoare sau cu diversele familii influente din epocă), precum şi pe momentele importante trăite de ei (strategii matrimoniale, solii, acțiuni militare etc.).*

Printre marii dregători care au animat viața politico-administrativă a Moldovei la finele veacului al XVII-lea şi în prima jumătate a celui următor, s-au numărat şi doi reprezentanți ai unui vechi neam de boieri pământeni, Doniceştii, trăitori şi slujitori din generație în generație la hotarele răsăritene ale țării. Analiza prosopografică a acestor două personaje, Nicolae Donici şi a fiul său Darie, ajunşi amândoi să fie numiți în cea mai înaltă dregătorie a țării, reprezintă subiectul studiului de față.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Primul înaintaş cunoscut al lui Nicolae este „Donici pârcălabul de Orhei" trăitor în cea de-a doua jumătate a veacului al XVI-lea[1]. Nepotul pârcălabului, Andrei, menționat de documentele vremii ca fost agă la 30 iunie 1666, a fost tatăl lui Nicolae Donici[2]. Numele mamei personajului nostru nu ne este cunoscut, însă cu siguranță ea provenea din unul dintre neamurile orheene, unde la rându-i Andrei Donici a trăit şi activat.

Nicolae Donici s-a căsătorit, înainte de 20 mai 1670, cu Lupa, fiica lui Grigoraş Jora, împreună cu care a avut un băiat, pe Darie şi două fiice, Maria, măritată cu marele ban Dimitrie Macri şi Nastasia, măritată cu paharnicul al doilea Ştefan Căpotici. Actul datat 25 februarie 1719 prin care urmaşii lui Nicolae, răposat la această dată, îşi împart averea rămasă, îi atestă pe toți cei menționați de noi aici[3]. Pe lângă aceştia însă, în act mai apar în calculele împărțirii satelor lui Nicolae şi un anume „Miron Donici, vătaf di stolnicei" şi frații săi Postolachi şi Neculai, „ficiorii lui Gavril Donici pârcălab" şi nepoți de frate lui Darie Donici vornic[4]. În acelaşi document se precizează însă, de către Darie şi cumnații săi, Macri şi Căpotici, la „capitolul" împărțirii țiganilor că „la acei țigani fratele nostru Gavril Donici, n-au avut treabă căce au fost făcut cu altă giupâneasă, cu fata Apostului biv vel jicnicer". Această ultimă informație este suficientă pentru a se putea afirma că Nicolae Donici a fost căsătorit de două ori, prima dată cu fiica lui Apostul jitnicerul, cu care l-a avut pe Gavril, decedat la data împărțirii, tatăl lui Miron, Postolachi şi Neculai, şi a doua oară cu Lupa Jora, cu care a avut pe cei trei copii menționați[5].

Prima slujbă încredințată lui Nicolae Donici, probabil încă din vremea domniei lui Eustratie Dabija, a fost aceea de pârcălab de Orhei, însă

[1] Paul Păltănea, *Note despre neamul mamei lui Costache Negri: Donici*, în **ArhGen**, I (VI), nr. 1-2, 1994, p. 205-206.

[2] *Ibidem*, p. 206-207.

[3] Ioan Caproşu, *O cronică de documente a familiei Donici (I)*, în **AŞUI**, XXXV, s. III, Istorie, 1989, p. 76-78, nr. 13. Vezi acelaşi act publicat în N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, XVI, Bucureşti, 1909, p. 388-391.

[4] *Ibidem*.

[5] Am insistat aici asupra acestei prime căsătorii a lui Neculai Donici pentru că existența ei a fost privită cu „rezerve" de către Paul Păltănea, ultimul care s-a ocupat foarte serios de acest neam (Paul Păltănea, *Note despre…*, p. 208). Considerăm că documentul din 25 februarie 1719, semnalat şi de Păltănea, este destul de sugestiv pentru a mai lăsa loc de „rezerve".

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

este atestat documentar în această funcție, cu o tradiție de cel puțin trei generații în cadrul familie, abia la 29 septembrie 1667[6], în domnia lui Iliaş Alexandru. La 15 mai 1668[7], Nicolae Donici, agă acum, se număra printre martorii vânzării unei părți din satul Bălcăşeşti, către pârcălabul de Orhei, Leca, iar trei ani mai târziu, la 1 august 1671 era căpitan, martor la o altă tranzacție tot de la Orhei[8]. În prima domnie a lui Ştefan Petriceicu, înainte de iunie 1672[9], el este promovat în funcția de mare jitnicer, pentru ca după doar un an, la 8 septembrie 1673, să îl aflăm, alături de domn şi de membri sfatului acestuia, la cetatea Hotinului[10]. Se pare că Dumitraşco vodă Cantacuzino i-a lăsat pentru o perioadă marea jitnicerie, căci ultima sa mențiune în această slujba este din 8 septembrie 1674[11], dată după care, pentru încă aproape trei ani, sursele ce-l numesc nu ni s-au păstrat. Probabil în această perioadă noul domn, Antonie Ruset l-a numit mare clucer căci, aşa semna o mărturie, din data de 20 martie 1677, făcută în satul Peştera, la Orhei[12]. Mare sau doar fost mare clucer îl aflăm şi în perioada imediat următoare[13], până când Dumitraşco Cantacuzino, venit în cea de a doua sa domnie îi oferă din nou o slujbă cu caracter militar, numindu-l mare serdar. Deşi înlocuit de Constantin Cantemir cu Vasile Bainschi, ce-i era rudă, Nicolae, fost serdar, rămâne în apropierea Divanului numărându-se, precum la 25 august 1685, printre dregătorii care hotărau ca mănăstirea Secu să treacă sub oblăduirea celei de la Neamț[14].

---

[6] Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească şi Moldova (sec. XIV-XVII)*, Bucureşti, 1971, p. 394.

[7] **MEF**, V, Chişinău, 1987, p. 212-213, nr. 88.

[8] Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul şi ținutul Orheiului*, Bucureşti, 1944, p. 133, nr. 131 (în continuare: Aurel V. Sava, *Documente Orhei*); **CDM**, III, p. 441, nr. 2100. Probabil înainte de 1 august 1671 să fi deținut o perioadă şi funcția de agă, căci la 13 aprilie acelaşi an, este atestat, după Nicolae Stoicescu, ca „fost agă" (Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394).

[9] Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394.

[10] **CDM**, III, p. 482-483, nr. 2316.

[11] Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394.

[12] Aurel V. Sava, *Documente Orhei*, p. 138-141, nr. 139.

[13] Menționat astfel în actele datate 3 aprilie 1679 (**CDM**, IV, p. 100, nr. 363) şi 10 mai 1679 (Aurel V. Sava, *Documente Orhei*, p. 145, nr. 145); 1 ianuarie 1684 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394).

[14] Paul Păltănea, *Note despre…*, p. 207. Fost serdar era şi la 9 iunie 1686 (Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, Iaşi, 1912, p. 135, nr. CXI).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Un salt important în ierarhia demnităților statului Donici îl face în prima domnie a lui Constantin Duca vodă, care îl numeşte mare vornic al Țării de Sus[15]. Deşi, prin soția sa Lupa Jora, Nicolae se înrudea cu noul domn[16], documentele vremii îl arată ca mazilit din înalta dregătorie la începutul anului 1695[17], pentru ca mai apoi, în toamna aceluiaşi an, două acte, datate 10 şi 22 septembrie, să îl ateste ca „fost mare vornic, staroste de Putna"[18], funcție ce încă demonstra încrederea de care se bucura în fața domnului şi nu în ultimul rând, una aducătoare de substanțiale venituri.

Urmaşul lui Duculeț, Antioh Cantemir îl ridică pe Nicolae Donici la cea mai înaltă demnitate din Divanul Moldovei, cea de mare logofăt, de care s-a bucurat, fără întrerupere până în toamna anului 1700[19], când tânărul domn a fost mazilit. Vreme de aproape cinci ani cât a fost prim cancelar al domnului (decembrie 1695-septembrie 1700), Nicolae, care după spusele lui Neculce nu „se amesteca la răutăți", contrar îndatoririlor sale, nu s-a aflat printre tainicii sfătuitori ai lui vodă căci, „mai aleşi şi capetele cele bune" au fost acestuia cumnatul său Lupu Bogdan şi marele vistiernic Iordache Ruset[20].

Constantin vodă Duca revenit în Moldova în toamna anului 1700 „pusă boiarii după obiceiu", iar marea logofeție o dă vărului său Ion Buhuş[21], pe care îl înlocuieşte, după doar un an, înainte de 25 noiembrie

---

[15] Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1982, p. 376.

[16] Socrul lui Nicolae, Grigoraş Jora era vărul Ecaterinei (Dafinei) Jora, una din soțiile lui Dumitru Buhuş. Aceştia din urmă au avut-o pe Anastasia, soția lui Gheorghe Duca, tatăl lui Constantin.

[17] **CDM**, supl. I, p. 323-325, nr. 1033 (act datat 1 februarie 1695 în care mare vornic al Țării de Sus figura Apostol Mitre).

[18] Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394; **CDM**, IV, p. 389, nr. 1757.

[19] Dintre actele ce-l atestă ca mare logofăt în timpul acestei domnii amintim aici pe cele datate 5 martie 1696 (**CDM**, IV, p. 397, nr. 1795); 23 decembrie 1696 (*ibidem*, p. 418, nr. 1886); 11 martie 1697 (*ibidem*, p. 421, nr. 1902); 12 septembrie 1697 (*ibidem*, p. 431, nr. 1950); 18 februarie 1698 (*ibidem*, p. 436, nr. 1979); 3 decembrie 1698 (*ibidem*, p. 451, nr. 2053); 25 februarie 1699 (*Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, III, ed. Ioan Caproşu, Iaşi, 2000, p. 124-125, nr. 145 (în continuare: *Documente Iaşi*); **CDM**, IV, p. 456, nr. 2084); 11 decembrie 1699 (**CDM**, IV, p. 467, nr. 2130); 23 februarie 1700 (*ibidem*, p. 471, nr. 2148); 25 august 1700 (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace şi zapise*, vol. VI/II, Iaşi, 1933, p. 69-70, nr. 1).

[20] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 379-380.

[21] *Ibidem*, p. 416.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

1701, cu Nicolae Donici, rămas din câte se pare, deşi fără o funcție în Divan, în preajma tronului ca unul dintre boierii de încredere ai domnului[22]. În această demnitate este trimis la Focşani, împreună cu mitropolitul țării, kir Misail, hatmanul Ion Costin şi spătarul Cuza să aducă înapoi pe boierii fugiți la Brâncoveanu[23]. Domnul Țării Româneşti, socrul lui Duca, cunoscând firea răzbunătoare a ginerelui său, şi „temându-se că de va lua pe boieri de acolo îi va omorî […], pe care erau capete între dânşii n-au vrutu se-i dee"[24]. Nemulțumit de decizia Brâncoveanului, Duca decide să facă o delegație care să meargă la Poartă „să facă jalobă asupra lui Băsărabu vodă, pentru strâmbătatea ce-i făce" şi alege pentru această călătorie pe cancelarul său, Nicolae Donici, pe Pavel Ciocârlan, vornicul Țării de Sus şi pe Ion Vlasto postelnicul[25]. Revenit în Moldova, Donici reapare în acte ca mare logofăt la 2 februarie 1702[26] şi îşi păstrează funcția până la finele domniei lui Duca[27], atunci când, în locul său, Mihai vodă Racoviță, îl preferă pe Antiohie Jora. Totodată, aceste activități diplomatice care i-au fost încredințate i-au fost şi ultimele acțiuni în slujba țării despre care avem cunoştință. Se pare că, până spre anul 1705 i-a fost dată din nou stărostia de Putna, căci ultimul act în care este menționat în viață, datat 15 iunie 1705[28], îl arată ca fiind cel ce a numit pe Vasile Soroceanu, fostul pârcălab al ținutului, să refacă o hotărnicie disputată din satul Voloşcani.

Nicolae Donici, cel ce întruchipează „Boul" în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir[29], a murit înainte de 25 februarie 1719, dată la care

---

[22] Această numire a avut loc în intervalul 15 – 25 noiembrie 1701, căci pe data de 15 noiembrie Ion Buhuş era încă mare logofăt (**CDM**, V, p. 24, nr. 92), iar prima atestare în funcție a lui Donici datează din 25 noiembrie (*ibidem*, p. 26, nr. 97).

[23] Nicolai Muste, *Letopisețul Țerei Moldovei de la domnia lui Istratie Dabija v.v. până la a treia domnie a lui Mihai Racoviă v.v.*, în *Cronicele României*, editate de Mihai Kogălniceanu, vol. III, Bucureşti, 1874, p. 28.

[24] *Ibidem*.

[25] *Ibidem*, p. 29.

[26] Gh. Ghibănescu, *Surete…*, vol. XIII, Huşi, 1923, p. 20-24, nr. 26.

[27] Ultima oară apare în acte ca mare logofăt la 22 mai 1703 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 394).

[28] **CDM**, V, p. 116, nr. 438.

[29] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeți, Bucureşti, 1997, p. 30. Îngrijitorii ediției considerau greşit că personajul descris de Cantemir era „Darie Donici, fiul lui Nicolae Donici, fost mare vornic".

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

urmaşii săi împart, aşa cum am arătat deja, cele rămase de la el. Majoritatea satelor ce compuneau patrimoniul său funciar se aflau în ținutul Orhei, iar din actul amintit găsim că a stăpânit satele întregi Slobozia lui Duşcă, Işnovăț, Pivnița din ținutul Orhei şi Zăhăicanii din ținutul Iaşi, pe Ciuhur, câte o jumătate din satele Hruşova, pe Ichil şi Făureşti în ținutul Orhei şi părți din satele Tețcani, Căbeşti, Hârtop, Bălăşeşti, pe Răut, Creuleni pe Nistru, Clişova, Onişcani şi Pituşca, toate în acelaşi ținut Orhei[30].

Unicul său fiu din căsătoria cu Lupa Jora, Darie, născut în jurul anului 1670, intră la rându-i în viața publică a principatului de la est de Carpați, şi va ajunge, asemenea tatălui său, şeful cancelariei domneşti.

Singurele sale înrudiri apropiate cu familii relativ influente din Moldova decurgeau în special după mama sa Jora, ceea ce s-a şi observat în greutatea cu care a avut acces, mai ales la debutul carierei sale, în dregătoriile însemnate şi aducătoare de beneficii.

Un aport însemnat la nivelul înrudirilor sale a avut cu siguranță şi alianța pe care o încheie cu marele vistiernic Dimitrie Mavrodin, cu a cărui fiică, Smaranda, se căsătoreşte[31] înainte de mai 1698, dată la care, mătuşa sa, Mierla Răulețoaia, sora lui Nicolae Donici, dăruieşte „nepotului său [Darie, n.n.] şi giupânesei dumisale şi cuconilor dumisale" partea sa de ocină din satul Hruşova, la Orhei[32]. A avut împreună cu aceasta cinci copii, doi băieți, Ion şi Constantin, ultimul căsătorit cu Maria, fiica lui Gavril Miclescu, şi trei fete, Catrina, măritată cu Mihalache Sturza, Maria, măritată cu Lupu Gheuca şi Ilinca, soția lui Nicolae Jora[33]. Ascensiunea sa politică, înregistrată abia spre sfârşitul celei de a doua domnii a lui Nicolae Mavrocordat (spre 1714), s-a datorat strategiilor matrimoniale pe care cu meticulozitate le-a aranjat copiilor săi, înrudindu-se, aşa cum am arătat, cu familiile, influente atunci, Miclescu, Gheuca, Sturza şi Jora.

Cariera politică şi-o începe în domnia lui Constantin Cantemir când este regăsit în actele datate 10 iunie 1689[34] şi 14 februarie 1691[35] ca postelnic

---

[30] Ioan Caproşu, *O cronică…(I)*, p. 77.

[31] Constantin Gane, *Neamurile Mavrodineşti în Țara Românească şi Moldova şi Monografia familiei lui Ion Mavrodi vel hatman*, Bucureşti, 1942, p. 101-102; Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 414.

[32] Aurel V. Sava, *Documente Orhei*, p. 155-156, nr. 159.

[33] Paul Păltănea, *Note despre…*, p. 211-212.

[34] Gh. Ghibănescu, *Surete…*, vol. V, Iaşi, 1908, p. 50-51, nr. XLII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

(al doilea). În prima domnie a lui Constantin Duca, înainte de 8 decembrie 1693[36], Darie este numit serdar, însărcinat probabil cu paza hotarelor de la Orhei, funcție pe care o avea şi la 13 noiembrie 1699[37], când Vasile şi sora sa Anița, copiii lui Ştefan Popescu din Mileşti, îi dăruiau partea lor de moşie din Rădeni, pe apa Ichilului. Acelaşi act menționează că „dumnealui Darie Donici sărdarul" era şi „socotitori aice la margini". De atribuțiile militare şi judecătoreşti pe care slujba i le cerea, Darie se va fi preocupat încă patru ani, căci, la venirea lui Mihai Racoviță în prima sa domnie, îi este atribuită funcția de mare clucer, „ispravnic pre beciurile domneşti" şi „mai mare peste cămările" curții. În această dregătorie, nu cu puține responsabilități, este menționat pentru prima dată la 17 iulie 1704[38] şi o va deține până la mazilirea amintitului domn[39].

În vremea celei de a doua domnii a lui Antioh Cantemir, Darie apare iarăşi cu slujba de serdar, când domnul primise poruncă de la Poartă să aprovizioneze în grabă cu bani şi lemn Tighina, Cetatea Albă şi Oceakovul. Unul dintre „ispravnicii de lemnu" numiți atunci a fost şi Darie Donici şi pentru că „cu greu l-au rădicat pân-în iarnă" este închis, împreună cu Chirica şi Bogoş, în turnul Goliei de „era să li taie şi capitile"[40]. A scăpat probabil în urma intervenției tatălui său Nicolae, care i-a fost lui Antioh vodă mare logofăt în domnia dintâi. Tot cu rangul de serdar documentele îl menționează pe Darie şi în vremea domniilor ce au urmat, cele ale lui Mihai Racoviță, Nicolae Mavrocordat şi Dimitrie Cantemir[41].

După plecarea lui Cantemir în Rusia vizirul de la Stănileşti a trimis la Iaşi pe un oarecare Curt-paşa să stea „cu ferman de ertare tuturor greşelelor cine le-ar fi făcut". Ajuns la Iaşi acesta găseşte că mulți dintre

---

35 **CDM**, IV, p. 296, nr. 1317.

36 Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 395.

37 Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul şi ținutul Lăpuşna*, Bucureşti, 1937, p. 145-146, nr. 121 (în continuare: Aurel V. Sava, *Documente Lăpuşna*).

38 **CDM**, V, p. 87, nr. 337.

39 Mai apare menționat cu funcția de clucer şi mare clucer în actele datate 12 septembrie 1704 (*Documente Iaşi*, III, p. 233-237, nr. 275); 16 octombrie 1704 (*ibidem*, p. 245-248, nr. 279); 20 ianuarie 1705 (Aurel V. Sava, *Documente Lăpuşna*, p. 148, nr. 123).

40 Ion Neculce, *op. cit.*, p. 464.

41 Îl aflăm în documente la 11 februarie 1709 (*Documente Iaşi*, III, p. 251, nr. 358); 1 mai 1709 (Aurel V. Sava, *Documente Lăpuşna*, p. 151, nr. 126); mai 1711 (idem, *Documente Orhei*, p. 168-169, nr. 176).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

marii boieri ai țării fugiseră ori cu nefericitul domn în Rusia, ori înspre alte zări, şi „pre cine găsie din căpeteniile țărâi au şi început a-i boiari, cum boiareşte domnul Moldovei. […] Iar atunci era un boiariu, anume Darie Donici sărdar, care pre urmă, la alți domni, au agiunsu şi logofăt mare, iar la moscali au fost polcovnic. Mergând la Curt-paşa, l-au pus hatman”[42]. Nu a rămas în această dregătorie multă vreme căci, după revenirea în scaunul de la Iaşi a lui Nicolae Mavrocordat (septembrie 1711) este trecut din nou în rangul de serdar[43]. După 11 ani de serdărie, spre finele verii lui 1714, Darie Donici primeşte prima sa mare dregătorie. Atunci, în urma decesului lui Grigoraş Jora, Nicolae vodă îl pune în locul acestuia, mare vistiernic. Numirea s-a făcut înaintea datei de 1 septembrie 1714 când Darie Donici este atestat pentru prima oară în această funcție[44] şi pe care o deține până înainte de 15 mai 1715, când un act îl menționează într-un rang superior, cel de mare vornic[45].

La debutul celei de a treia domnii, Mihai vodă Racoviță pune mare ban pe Dimitrie Macri[46], în locul căruia, după doar câteva luni, este numit cumnatul său, Darie Donici care semna pentru întâia oară în această nouă slujbă la 9 iunie 1616[47]. În toamna acestui an, în urma uneltirilor lui Nicolae Mavrocordat, domn al Țării Româneşti, vizirul Gil-Ali a poruncit să fie ucis marele vornic al Țării de Jos, Lupu Costachi, „iar în locul lui au pus Mihai vodă, domnul Moldovii, pe Dariie Donici”[48]. Marea vornicie a Țării de Jos a fost dregătoria în care Darie s-a menținut cel mai mult, el îndeplinind această funcție, fără întrerupere, timp de zece ani, până la finele domniei lui Racoviță[49] (septembrie 1726). A fost alături de domn în înfruntarea din 10

[42] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 621.

[43] Era serdar la 16 noiembrie 1713 (**CDM**, V, p. 323, nr. 1190) şi la 13 iunie 1714 (Nicolae Stoicescu, *Dicționar…*, p. 395).

[44] **CDM**, V, p. 342, nr. 1251.

[45] *Ibidem*, p. 359-360, nr. 1318.

[46] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 654.

[47] Aurel V. Sava, *Documente Orhei*, p. 172-174, nr. 180.

[48] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 656.

[49] Amintim aici câteva din actele ce-l atestă pe Darie Donici mare vornic al Țării de Jos până la finele domniei lui Mihai Racoviță: 25 aprilie 1717 (**CDM**, V, p. 397, nr. 1468); 10 decembrie 1717 (*ibidem*, p. 412-413, nr. 1515); 27 mai 1718 (*ibidem*, p. 427, nr. 1561); 9 august 1718 (*ibidem*, p. 435, nr. 1583); 1 martie 1719 (*ibidem*, p. 445, nr. 1625); 21 iulie 1720 (*ibidem*, p. 468-469, nr. 1708); 29 decembrie 1720 (*ibidem*, p. 479-481, nr. 1753); 10 mai 1721 (Aurel V.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ianuarie 1717, cu trupele austriece conduse de căpitanul Françisc Ernaut, apoi, după invazia cătanelor austriece, când domnul se hotărăşte să-i scoată pe tătari „din pământul Moldovei", pentru că încălcaseră hotarul lui Halil paşa, alege pe Darie Donici, alături de spătarul Constantin Costachi şi alți boieri, să conducă comisia ce urma să restabilească hotarul Moldovei „care începea de la şanțul lui Traian, împăratul romanilor, şi mergea până la Nistru"[50].

Grigore al II-lea Ghica îl păstrează la venirea sa din toamna anului 1726 tot în dregătoria de mare vornic al Țării de Jos. După numai un an este trimis în locurile sale natale, la Orhei „să aibă grijă de margine şi de oamenii care erau ascunşi în codrii" de frica jafurilor tătărăşti. Tot acum, în satul Logăneşti, vornicul îşi demonstrează calitățile de bun militar, când, s-a „războlit" cu o ceată de cazaci „o zi întreagă atacându-i cu o samă de oameni din acel ținut"[51]. După încheierea conflictului, cu arzul primit de la Poartă, Ghica vodă îl trimite la hanul tătarilor, împreună cu vistiernicul Sandu Sturza, să aducă plata stabilită pentru despăgubirea acelui jaf, în valoare de 700 de pungi[52]. Înainte de 14 februarie 1731, probabil după moartea lui Ilie Carargiul, este numit mare logofăt în locul acestuia[53]. În noua sa calitate Donici este trimis cu daruri, împreună cu postelnicul Diamandi şi cu marele vornic Constantin Ruset, în întâmpinarea hanului

Sava, *Documente Orhei*, p. 186, nr. 179); 8 septembrie 1721 (*Documente Iaşi*, III, p. 533-534, nr. 609); 22 decembrie 1723 (Gh. Ghibănescu, *Surete…*, vol. VII, p. 11-12, nr. XIV); 10 mai 1724 (*Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea*, vol. II, Moldova, Bucureşti, 1966, p. 149-151, nr. 79 – în continuare: *Documente agrare*); 28 noiembrie 1724 (Aurel V. Sava, *Documente Lăpuşna*, p. 162-163, nr. 138); 20 iulie 1725 (Gh. Ghibănescu, *Surete…*, vol. VII, p. 205-206, nr. CXLV); 25 mai 1726 (*Documente Iaşi*, IV, ed. Ioan Caproşu, Iaşi, 2001, p. 9-10, nr. 14).

[50] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar şi indice. Ediție îngrijită de Nestor Camariano şi Adriana Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 233. Vezi şi Gh. I. Nastase, *„Hotarul lui Halil Paşa" şi „Cele 2 ceasuri"*, în **BSRRG**, L, 1930, p. 188-189.

[51] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 275.

[52] *Ibidem*.

[53] Ilie Catargiul mai era în viață şi în dregătoria de mare logofăt la 25 ianuarie 1730 când domnul dădea o carte de împuternicire lui Miron Cuza pentru a-şi stăpâni moşiile care i-au venit la împărțirea averii jupânesei sale Ilinca, după moartea socrului său, Ion Costin hatmanul (*Documente agrare*, II, p. 175-176, nr. 110).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Caplan Ghirai care tocmai sosise în Bugeac[54]. Nu după multă vreme este scos din funcție şi înlocuit cu Constantin Costachi[55].

În timpul primei domnii lui Constantin Mavrocordat lui Donici nu i-a fost încredințată nici o dregătorie, iar apoi, doi ani mai târziu, la revenirea în Moldova, Ghica oferă din nou toiagul marii logofeții lui Constantin Costachi[56]. După moartea acestuia, petrecută la 29 februarie 1736[57], este pus în locul rămas vacant Darie Donici „care fusesă [mare logofăt, n.n.] şi mai în trecuți ani"[58], şi pe care „domnul l-a iertat după puțin timp din zisa boierie, din pricina vârstei sale înaintate, şi l-a lăsat să se odihnească în casa sa, bucurându-se de multă milă domnească"[59].

Nu mai era în viață la 12 aprilie 1739 când Grigorie vodă Ghica întărea lui Ion Donici „fiiul răpoosatului Darie Donici ce-au fostu logofăt mare" stăpânirea asupra unor țigani, în urma judecății cu un anume Toader Poleitul[60].

În ceea ce priveşte averea lui Darie Donici, putem afirma că moştenirea părintească nu a fost deosebit de consistentă, fapt care l-a silit să-şi mărească singur patrimoniul, având nu mai puțin de cinci copii, dintre care trei fete, cărora trebuia să le asigure o zestre onorabilă. Din satele rămase de la tatăl său, la împărțirea ce a avut loc în data de 25 februarie 1719, lui Darie i-au revenit jumătate din satul Slobozia lui Duşcă, ținutul Orhei, jumătate din satul Hruşova, pe Ichil, părțile din Stețcani şi Curteşti, precum şi întreg Işnovățul, sat dat de Nicolae Donici fiului său Darie „osăbit de alți frați pentru căce tâmplându-se căsătoritul dumnealui

[54] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 329.

[55] Darie Donici încă era mare logofăt la 21 noiembrie 1731 când apare într-un act emis la Băceşti (Gh. Ghibănescu, *Ispisoace…*, vol. IV/II, Iaşi, 1915, p. 60-62, nr. E).

[56] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 755.

[57] Neculce ne spune despre Constantin Costachi „carii era logofătu marie" că „era cu zlotăriia la Suceavă. Şi mergând la mănăstire la Suceviți, sosind într-o sâmbătă seara la mănăstire, în 28 di dzâli a lui feurar, au şădzut cu igumănul şi cu alți mazâli la masă, di-au mâncat bini sara. Iar când au fost dispre dzuă, s-au sculat să meargă la biserică duminică dimineața. Şi n-au apucat să agiungă în biserică. Şi l-au şi lovit o amețală, di-au cădzut gios în mijlocul mănăstirii. Şi luându-l ficiorii în brață, deabe l-au dus pân la chiliie, şi peste un cias au şi murit" (*ibidem*, p. 756). Toate acestea s-au întâmplat în anul 1736, an bisect, luna februarie având şi data de 29, care a căzut într-o duminică, ziua decesului marelui logofăt.

[58] *Ibidem*, p. 758.

[59] *Cronica Ghiculeştilor*, p. 373.

[60] *Documente Iaşi*, IV, p. 260-261, nr. 359.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

pe urma altor frați nimică zăstre de la părinți n-au luat, nice la căsătoritul dumisale nimic n-au cheltuit părinții, ce sângur dumnealui cu ce-au putut şi-au rădicat cheltuiala la căsătoritul dumisale”[61]. Mai deținea în urma unor cumpărături sau danii satul Ivancea[62], părți din satele Paşcani[63], Horodiştea[64], Epureni[65], Rădeni[66], Drăsliceni[67] şi Măgdiceşti[68], toate din ținutul Orhei. Din alte părți ale Moldovei a mai stăpânit satul Hălăuceşti, ținutul Iaşi[69], satul Spinoasa, ținutul Hârlău[70] şi câteva părți din Goeneşti, ținutul Cârligătura[71].

Naşterea celor cinci copii i-au asigurat lui Darie amintirea postumă, şi chiar mai mult, prin cea a fiilor şi nepoților, dăinuirea şi continuitatea numelui. Cu toate acestea, numele său a dăinuit şi prin acțiunile ctitoriceşti pe care le-a întreprins în satele sale orheene şi care ne indică grija purtată mântuirii sufletului şi pioşenia personajului nostru. De la începutul veacului al XVIII-lea datează biserica din satul Ivancea, ținutul Orhei, singura despre care ştim cu siguranță că a fost ridicată de marele logofăt Darie Donici[72]. O altă ctitorie a familiei este biserica din Işnovăț, acelaşi ținut, sat moştenit de la tatăl său Nicolae[73]. Acest lăcaş, ce ființa la 1737[74], îl putem atribui tot lui Darie Donici având în vedere că la data construirii lui, logofătul era încă în viață, iar mai târziu, în anul 1810, prin dreptul ctitoricesc moştenit, nepotul său, Matei Donici, reconstruieşte din lemn această biserică[75]. Un alt lăcaş de cult ce a aparținut patrimoniului spiritual al familiei a fost ridicat în satul Râşcova, ținutul Orhei, în anul 1778, de

---

[61] Ioan Caproşu, *O cronică…(I)*, p. 77-78.

[62] Aurel V. Sava, *Documente Orhei*, p. 172-174, nr. 180.

[63] *Ibidem*, p. 162-163, nr. 169 şi urm.

[64] *Ibidem*, p. 179, nr. 186.

[65] *Ibidem*, p. 196-197, nr. 198.

[66] Idem, *Documente Lăpuşna*, p. 145-146, nr. 121; p. 148, nr. 123.

[67] *Ibidem*, p. 151, nr. 126 şi urm.

[68] *Ibidem*, p. 162-163, nr. 138.

[69] **CDM**, V, p. 414-415, nr. 1517.

[70] *Documente Iaşi*, III, p. 476-479, nr. 547.

[71] *Ibidem*, p. 251, nr. 358.

[72] Nicolae Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al localităților şi monumentelor medievale din Moldova*, Bucureşti, 1974, p. 494-495.

[73] Ioan Caproşu, *O cronică…(I)*, p. 78.

[74] Nicolae Stoicescu, *Repertoriu bibliografic…*, p. 493.

[75] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

către nepotul marelui logofăt, fiul lui Constantin şi al Mariei Miclescu, botezat tot Darie, şi care a purtat hramul Intrarea în biserică[76].

Obiectivul prezentului studiu a fost acela de a evoca viața şi activitatea a doi reprezentanți ai familiei Donici, tată şi fiu, două personaje care cu abilitate şi răbdare şi-au croit drum spre cele mai înalte demnități ale statului, până la rangul de mare logofăt. În urma acestei analize, deosebit de evidentă apare o caracteristică comună lor, cea de neimplicare în conflictele şi „amestecăturile” grupărilor boiereşti, – de aceea poate şi semnalarea lor atât de rară în cronicile timpului (în raport cu demnitățile pe care le ocupau), dar şi investirea lor în slujbe cu sporite responsabilități precum cele mai mărunte de serdar, pârcălab, jitnicer, sau dintre cele mari precum vistiernic, vornic şi nu în ultimul rând şef al Cancelariei domneşti.

[76] *Ibidem*, p. 713-714.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CONTRIBUȚII DEMOGRAFICE ASUPRA POPULAȚIEI CATOLICE DIN MOLDOVA. UN STATUS ANIMARUM DE LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Radu CUCUTEANU
Valentin PIFTOR

Key words: pre-modern demography; Catholics; *Status animarum*, Moldavia.

Summary: *The present study aims at obtaining demographic information regarding the Catholic population of the parish of Faraoani, as it is presented, on the basis of a* status animarum *elaborated in 1781. Our research took into account a series of demographic parameters: the fertility, the average age of women at the birth of the first surviving child, remarrying, adoption, multiple births, the age difference between the spouses and the average population age. After analyzing the information, as it is presented in the source, we could see the fertility of women within our study is 2.68, but we believe that the real value goes up to three children per woman. At the same time, the average age of women at the birth of the first surviving child is around 25. In our opinion, this parameter can be related to the marriage age, as, for Medieval and Modern populations, the first child is born soon after the marriage. Thus, we believe that the average age of women at marriage is 20. We may also observe that it is a young population, as the average population age within the* status animarum *is 23.05.*

Rezumat: *Prezentul studiu îşi propune să obțină informații demografice privind populația parohiei Faraoani, prezentată pe baza unui* status animarum *elaborat în 1781. Cercetarea noastră ia în considerare o serie de parametri demografici: fertilitatea, vârsta medie a femeilor la naşterea primului copil care a supraviețuit, recăsătorirea, adopția, naşterile multiple, diferențele de vârstă între soți şi vârsta medie a populației. După analizarea informației, aşa cum este prezentată în sursă, putem observa că fertilitatea femeilor cuprinse în studiul nostru este de 2,68, dar credem că valoarea reală depăşeşte 3 copii per femeie. În acelaşi timp, vârsta medie a femeilor la naşterea primului copil care supraviețuieşte este în jur de 25 ani. În opinia noastră, acest parametru trebuie pus în legătură cu vârsta la care avea loc căsătoria, deoarece în cazul populațiilor medievale şi moderne timpurii, primul copil este născut la puțin timp după căsătorie. De aceea, considerăm că vârsta medie a femeilor la căsătorie este de 20 ani. Putem de asemenea observa că este vorba despre o populație tânără, întrucât vârsta medie a populației cuprinsă în acest* status animarum *este de 23,05 ani.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Problema numărului redus de surse pe care le are la dispoziție cercetătorul român în explorarea trecutului s-a făcut auzită adesea, ca o piedică în calea cunoaşterii. Dar lucrurile nu stau întotdeauna aşa. După cum observa R.G. Collinwood, punctul de plecare al istoricului nu este strict ceea ce spun sursele, ci ceea ce este el pregătit să spună despre evenimentele pomenite de ele[1]. Altfel, ele sunt simpli martori tăcuți ai trecutului. Limitarea numărului documentelor poate avea însă şi o altă urmare, benefică. Este vorba de îndreptarea atenției istoricului spre o serie de surse concepute ca fiind secundare, dar folosite ca surse primare, şi de crearea de metode prin care acestea să poată fi exploatate la maximum.

În lucrarea de față ne ocupăm de un asemenea izvor, anume un *Status animarum*. Este un lucru cel puțin neobişnuit să analizezi, fără nici un alt martor, un asemenea tip de sursă aparent seacă şi lipsită de informații utilizabile în sine, cu atât mai mult într-un domeniu specios precum cel al demografiei istorice. După cum ne-am propus să arătăm în rândurile de mai jos, această concepție este eronată, analiza conținutului izvorului permițând formularea unor concluzii. Într-adevăr, aceste concluzii sunt parțiale, dar, chiar şi în acest stadiu primar al cercetării, vin să contrazică pe baza argumentelor „de teren" o serie de păreri înrădăcinate în mentalul istoriografic românesc. Este suficient să ne referim la aceasta şi demersul nostru îşi susține propria validitate.

Aflată o lungă perioadă în periferia ştiinței istoriei, demografia a constituit o direcție de cercetare de interes pentru aceasta, cu o aplicare deosebită în câmpul istoriei sociale. Lucrul se datorează multiplelor valențe ale demografiei în a înțelege şi nuanța trecutul, prin relevarea unei dimensiuni umanizate a acestuia, ajungând să sublinieze indispensabila prezență a omului ca atare în câmpul de studiu, desprins de conceptele abstracte şi coborât în realitate. La diversele sale niveluri, demografia reliefează geografii imaginare, structuri sociale, mentalități, realizând totodată încadrări contextuale ale unor fenomene şi evenimente istorice (migrații, boli, dezastre naturale etc.). Demografia a trecut din câmpul teoriei interdisciplinarității în cel al practicii istorice la o dată relativ recentă

[1] R.G. Collinwood, *The Principles of History, and Other Writings in Philosophy of History*, Oxford, 1999, p. 136 (ridică această problemă în capitolele 1 şi 2, pentru a ajunge la concluzia că istoricul este interesat nu de ceea ce spune o sursă, cât de ceea ce înseamnă ea, în viziunea sa).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

(ne referim aici de arealul românesc), anterior fiind lăsată în grija sociologiei. Dar rezultatele obținute cu ajutorul demografiei s-au dovedit a fi apte să acopere zone albe din cunoaşterea trecutului, indiferent de spațiu sau cronologie[2]. Această utilitate a statisticii se explică şi prin aceea că nu avem de-a face cu o abordare strict cantitativă, ci cu una mai degrabă de interferență, care permite istoricului, în funcție de condițiile specifice ale societății analizate, să folosească grile de interpretare ce-l pot conduce la realități locale propriu-zise.

În ceea ce priveşte interesul pentru demografia istorică în spațiul românesc, pentru sfârşitul Evului Mediu şi începuturile modernității se înregistrează o serie de particularități față de restul spațiului european. Astfel, în istoriografia occidentală, investigațiile statistice se desfăşoară pe baza unor categorii diverse de izvoare (dintre care cea mai importantă este cea a registrelor parohiale, acestea fiind, în genere, şi cele mai revelante dintre surse). Acest fapt a dus la rezultate obținute prin investigarea specifică şi coroborarea informațiilor din aceste izvoare cu cele ale izvoarelor secundare. Şi în spațiul mai apropiat nouă lucrurile s-au petrecut în chip oarecum asemănător. Dacă este să luăm arealul Transilvaniei, în ultimii ani se remarcă spre exemplu efortul făcut de Simion Retegan[3], care valorizează registrele parohiale de stare civilă pentru mijlocul secolului al XIX-lea. Chiar dacă nu are o legătură directă cu statistica demografică, nu trebuie uitată nici contribuția lui Ştefan Pascu, care a îngrijit cele patru volume din *Populație şi societate. Studii de demografie istorică* (1972-1980). De altfel, la Cluj s-a format o adevărată şcoală de demografie istorică, avându-i în frunte pe Ioan şi Sorina Paula Bolovan, membrii săi îndreptându-şi atenția spre secolul al XIX-lea[4]. Mai sus amintitele registre parohiale prezintă marele avantaj de a acoperi trecutul comunităților umane în curgerea sa, prezentând naşteri, decese, căsătorii, ceea ce permite urmărirea evoluției acestor comunități la nivel demografic pe baza unor date relativ certe.

[2] D. R. Mitchell, *European Historical Statistics (1870-1970)*, London, 1978.

[3] Vezi, spre exemplu, Simion Retegan, *Satele năsăudene la mjlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2002.

[4] Vezi, de exemplu, Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 şi Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000; Sorina Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Spre deosebire de aceste cazuri, izvorul analizat de noi vizează un singur punct, fix, din trecut. Evident, *status animarum* nu este un izvor necunoscut istoriografiei occidentale, dar, ca urmare a numărului şi a diversităţii izvoarelor aflate la dispoziţia istoricului, a fost folosit împreună cu altele, pentru a corobora, a verifica ori a aduce noi informaţii, nefiind însă urmărită analizarea sa strictă, în lipsa altor surse.

Conciliul tridentin este cel ce a instituit întocmirea şi întreţinerea de către preoţii parohi a unor documente cu caracter confesional şi demografic, pentru o mai bună *cura animarum*[5]; printre acestea se află deja pomenitul registru parohial (care consemnează botezul, ungerea cu Sfântul Mir, nunta şi înmormântarea[6]), alături de *status animarum*[7]. Cel din urmă este, în fapt, un mic recensământ, ce trebuia refăcut periodic, cu menirea de a centraliza informaţiile despre „starea sufletelor" enoriaşilor, după cum arată şi numele. Din păcate, din prima categorie de izvoare amintită, cea a registrelor parohiale, nu cunoaştem nici un exemplar pentru această perioadă în spaţiul Moldovei. De fapt, singurul tip de înregistrare pe care îl avem până acum este din categoria *status animarum*[8]. Acesta a fost conceput iniţial ca recensământ cu caracter religios, cu rolul de a înregistra întreaga populaţie a unei parohii, cu numele fiecărei familii, numele tuturor membrilor acesteia, alături de o serie de alte informaţii vizând propriu-zis „starea sufletelor": numărul de copii nou botezaţi, cel al copiilor ce se pregătesc de prima împărtăşanie, cel al adulţilor cuminecaţi, al persoanelor

[5] Conform *Rituale Romanum*, parohul are sarcina de a ţine cinci registre diferite: *Liber Baptizatorum*, *Liber Confirmatorum*, *Liber Matrimoniorum*, *Liber Defunctorum* şi *Liber de Statu Animarum* (*Rituale Romanum*, Vatican, 1957, Appendix Para IV, *De libris habendis apud Parochum*, p. 42).

[6] În Franţa, spre exemplu, până la Revoluţia Franceză, acestea au fost singurele înregistrări ale naşterilor, căsătoriilor şi morţilor.

[7] Registrele privind starea sufletelor existau şi anterior, probabil după al patrulea conciliu din Lateran (1215), apărând în prevederile conciliare de la Salamanca (1335) şi Toledo (1339). Vezi Jaques Dupâquier, Michel Dupâquier, *Histoire de la demographie. La statistique de la population des origines à 1914*, prefaţă de Pierre Chanu, Paris, 1985, p. 49.

[8] În Transilvania avem şi alte feluri de izvoare, mai apropiate de caracterul de recensământ în sens clasic. Vezi István György Tóth, *Primul recensământ catolic din secuime (raportul lui István Szalinai din 1638)*, în SMIM, 2001, p. 273-298. În Ţara Românească s-a păstrat, de asemenea, un fragment dintr-un *status animarum* anterior celui de care ne ocupăm aici: Alexandru Ciocîltan, *Un fragment dintr-un* Status Animarum *al parohiei săseşti din Câmpulung <1649-1650>*, în SMIM, 2007, p. 159-169.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ce trăiesc în concubinaj etc. Acestui rol eminamente religios i s-a adăugat un altul, cel de a stabili numărul locuitorilor unei parohii, eventual şi averea lor, în vederea calculării veniturilor bisericeşti. În Malta, spre exemplu, s-au păstrat câteva *status animarum* ce cuprind, pe lângă cele enumerate mai sus, şi rubrici privind posibilitatea de a strânge oşteni („utili per combatter")[9].

Nu la fel stau lucrurile în spațiul românesc în privința acestor izvoare confesionale, unde nu găsim rubrici dedicate observațiilor amintite anterior. Dar trebuie spus că nu le găsim nici pe cele cu caracter religios, aşa cum ar fi decurs din *Rituale Romanum*. Lucrurile erau altfel văzute într-o provincie ecleziastică periferică, săracă şi aflată atât de departe de Roma, în mijlocul „schismaticilor", precum era Moldova. Atât la nivel local (parohial şi diecezan), cât şi la nivel central, ceea ce interesa era informația de bază, anume aflarea numărului enoriaşilor, mai buna cunoaştere a situației parohiei şi a credincioşilor. Tocmai de aceea nu vom găsi notații privind altceva decât familia în sine.

Izvorul aflat la baza cercetării noastre este un asemenea *status animarum*, întocmit în anul 1781 de preotul Aloysius Maffei în parohia Faraoani (astăzi, în jud. Bacău) şi editat, de două ori încă, de Anton Coşa[10]. De altfel, „elaborarea amintitelor *status animarum*, ca o practică obişnuită în mediul catolic, datează în Moldova de la sfârşitul secolului al XVIII-lea"[11]. Materialul documentar cuprinde recensămintele locuitorilor din aşezările Kakova (Faraoani), Clesia, Magyaross, Valle Mare, Valle Draga, Costissa, Vallere şi Somoska[12]. Acest *status animarum* nu este complet, localitatea Vallere figurând numai cu numele. Editorul izvorului nu oferă nici o

[9] V. Stanley Fiorini, *Status animarum I, a Unique Source for 17th and 18th Century Maltese Demography*, în „Melita Historica", 8, 1983, p. 342.

[10] Anton Coşa, *Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum"*, I şi II, în „Arhiva Genealogică", nr. V (X), 1998, şi VI (XI), 1999; idem, *Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)*, Iaşi, 2007, în Anexe.

[11] *Ibidem*, p. 210.

[12] Așezările figurează în *status animarum* cu denumirea latină, corespondentă numelor românești Cleja (azi sat în comuna Cleja), Moghioruș (înglobat în Comuna Faraoani), Valea Mare (azi sat în comuna Faraoani), Valea Dragă (azi parte a comunei Faraoani), Costișa (azi parte a comunei Faraoani), Valea Rea (azi Valea Mică, sat în comuna Cleja) și Somușca (azi sat în comuna Cleșa).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

explicație, menționând doar atât: „nu mai continuă"[13]. Ulterior, Clesia avea să devină parohie de sine stătătoare, la 1793, atunci când se va întocmi un alt *status animarum* de către preotul paroh Remigius Silvestri.

Prezentul *status animarum* are o serie de particularități, cea mai importantă, din punctul nostru de vedere, fiind menționarea vârstei persoanelor – cu câteva excepții, când, dintr-un motiv sau altul, nu a fost consemnată[14]. Acest fapt a făcut posibilă analiza demografică a izvorului, implicit rândurile de față. Totodată, particularitatea semnalată mai prezintă un avantaj din perspectiva cercetătorului, permițându-i acestuia să se descurce mai uşor în hățişul omonimiilor (în izvor apar 42 de nume proprii, din care şapte apar doar o dată, la un total de 1639 de indivizi, prin urmare fiind vorba de o medie de 46 de nume proprii la indivizii din eşantion).

Eşantionul folosit în acest studiu este format din 351 de familii din parohia Faraoani, respectiv 102 familii în satul Kakova, 24 de familii în Magyoross, 13 în Costissa, 57 în Valle Mare, 40 în Valle Draga, 100 în Clesia şi 15 în Somoska. Aşa cum aminteam şi anterior, numărul total al indivizilor din aceste aşezări se ridică la 1639.

Principalii parametri urmăriți în demografie sunt speranța de viață şi mortalitatea. Ca urmare a specificului izvorului, în cazul de față aceşti parametri nu pot fi deduşi. În ciuda acestui aspect, se pot desprinde alte informații cu caracter demografic, privind familia şi organizarea acesteia, aşa cum se înfățişa aceasta la sfârşitul secolului al XVIII-lea, într-o comunitate catolică din Moldova. Întrucât o asemenea analiză demografică nu a mai fost făcută, cel puțin în spațiul românesc, neidentificând deocamdată un posibil echivalent nici în arealul occidental, a trebuit să elaborăm o metodologie proprie, în încercarea de a fructifica la maximum informația, în ciuda caracterului său fragmentar. Trebuie precizat că rândurile de față nu urmăresc o investigare exhaustivă a izvorului din perspectivă demografică. În această fază a cercetării, am preferat să ne îndreptăm atenția asupra unei părți a problemelor privind structura familiei, fertilitatea, vârsta medie a populației, pentru ca în viitor să revenim asupra unor aspecte pe care nu le-am abordat acum.

---

[13] *Ibidem*, p. 242.

[14] În nici una dintre editările izvorului acest lucru nu este consemnat de către editor, care, în egală măsură, nu oferă o explicație acestor omisiuni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Perioada fertilă a femeilor, din punct de vedere demografic, este considerată a fi cuprinsă între 15 şi 49 de ani, cu unele excepții în ambele direcții ale eşantionului feminin[15]. În cazul de față am identificat două cazuri de naştere la vârsta de 18 ani şi câte un caz la 17 şi la 19 ani. Pentru cazurile de 18 ani, o întâlnim în primul pe Magdalena (având 60 de ani în momentul redactării izvorului), mama lui Petrus Panzir (de 42 de ani), iar în cel de-al doilea pe Catharina (de 38 de ani), soția lui Michael Patras, care are un fiu de 20 de ani. Pentru cazul de 17 ani o avem pe Elisabetha (de 57 de ani), mama Elisabethei (40 de ani), soția lui Michael Lajos. În ceea ce priveşte cazul de naştere la 19 ani – Barbara (de 69 de ani) este mama Annei (de 50 de ani), soția lui Stephanus Pharcas. Pentru a calcula fertilitatea femeilor (adică media naşterilor de copii vii dintr-un eşantion feminin dat la sfârşitul perioadei fertile[16]) din parohia Faraoani, am constituit un eşantion „de control", în care am inclus femeile până în 35 de ani inclusiv, considerând că o fiică de 18 ani a unei femei care a născut la aceeaşi vârstă, de 18 ani, ar fi părăsit casa părintească, întemeind o nouă familie. Ulterior am comparat rezultatul privind fertilitatea obținut pe eşantionul de control cu cel obținut la nivelul întregii populații.

Prin această comparație am verificat relevanța eşantionului de control, care se dovedeşte a fi fiabil din punct de vedere al rezultatelor, dar considerăm ca fiind mai reprezentative rezultatele obținute la nivelul întregii populații. Aceasta din două motive: primul se referă la mărimea mult mai mare a întregului eşantion, ceea ce-i conferă un grad crescut de reprezentativitate. Cel de-al doilea este faptul că numărul de naşteri este destul de ridicat şi după vârsta de 35 de ani, ceea ce afectează rezultatele finale.

În cazul eşantionului de control am obținut următoarele rezultate privind media numărului de copii atestați per femeie: la Kakova, media este de 2,1702; la Magyoross, de 1,5; în cazul aşezării Costissa, de 1,5; la Valle Mare, de 2,0384; în Valle Draga, media este de 1,8888; la Clesia, de 1,5909; finalmente, la Somoska, de 2,7777. La nivelul întregului eşantion, am obținut următoarele rezultate: la Kakova, de 2,8431; la Magyoross, de

[15] Traian Rotariu, *Demografie şi sociologia populației. Fenomene demografice*, Iaşi, 2003, p. 244-245.

[16] *Ibidem*, p. 245.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

2,4166; la Costissa, de 2,3076; la Valle Mare, de 2,9298; la Valle Draga, fertilitatea este de 2,675; la Clesia, de 2,37; iar la Somoska, de 2,9333. Se observă că diferența între cei doi indici demografici este redusă, de mai puțin de un copil născut pe femeie la nivelul fiecărui sat. Excepție face aşezarea Somoska, unde diferența este extrem de redusă, de numai 0,2. În acest caz, explicația rezidă în numărul mic de familii existente la acel moment în sat, anume 15, ca şi în faptul că probabil avem de-a face cu o aşezare proaspăt înființată. Aceasta face ca rezultatele obținute la Somoska să aibă un grad scăzut de reprezentativitate. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că ne referim la comunități relativ mici, ceea ce face ca rezultatele obținute să ne ofere o imagine mai dinamică a societății.

La nivelul întregii populații, fertilitatea este de 2,6866 copii născuți pentru fiecare femeie. Cu toate acestea, considerăm că indicele real este mult mai mare în realitate. Aceasta deoarece eşantionul conține familii tinere, în care femeia se află la începutul perioadei fertile (circa 20 de ani). Multe dintre aceste familii nu au copii, ceea ce nu exclude apariția lor ulterioară[17]. Alături de aceste cazuri, întâlnim familii în vârstă, care locuiesc singure, ceea ce nu exclude posibilitatea ca ele să fi avut copii care, la rândul lor, să îşi fi întemeiat propriile familii şi propriile gospodării. Pe de altă parte, ne referim la o perioadă în care mortalitatea infantilă era extrem de ridicată, ceea ce face ca rezultatele să fie numai parțial valabile în direcția fertilității. Dacă eliminăm din eşantion familiile fără copii, obținem un indice de 3,0517. Ca urmare, considerăm că indicele real se situează la mai mult de trei copii pentru fiecare femeie.

Am folosit acelaşi eşantion „de control” cuprinzând femei de până în 35 de ani, inclusiv, şi pentru a determina un alt parametru demografic, anume vârsta medie a femeilor din acest eşantion la naşterea primului copil supraviețuitor. Valoarea indicelui de față, aşa cum apare în urma calculului nostru, este de 25,017 de ani la naşterea primului copil supraviețuitor. Această vârstă, coroborată cu numărul foarte mic de naşteri ce au loc sub vârsta de 20 de ani a mamei (patru naşteri la nivelul eşantionului, dintre care una la 17 ani, două la 18 şi doar una la 19 ani, amintite mai sus), alături de premisa că naşterea copiilor se petrecea, în majoritatea cazurilor, la scurt

[17] Fertilitatea unei cohorte de femei se calculează la sfârșitul perioadei fertile. Izvorul nu permite un asemenea calcul, ceea ce duce la aproximarea acestui coeficient.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

timp după căsătorie, ne duce la concluzia că, spre deosebire de părerea general acceptată în istoriografie[18], la sfârşitul secolului al XVIII-lea, vârsta medie la care se căsătoreau femeile era de peste 20 de ani. Evident, nu se pot face generalizări, în nici o direcție, situația dată având caracteristici proprii (este vorba de o comunitate catolică, într-un anumit spațiu). Pe de altă parte, aceasta este ceea ce arată izvorul. Un argument în favoarea acestei interpretări îl constituie faptul că, fie şi în condițiile unei mortalități infantile extrem de ridicate, imposibil de atestat ca atare în lipsa registrelor parohiale, avem de-a face cu un spor demografic important. Pe de altă parte, media de vârstă devine relevantă, deoarece, ca regulă generală, o femeie nu naşte în fiecare an (bineînțeles, trecând peste excepții, fie de genul amintit, fie de „cumul", prin naşterea mai multor copii deodată).

În eşantion am identificat trei cazuri de recăsătorire. Presupunem a fi recăsătoriri, deoarece, dacă într-un caz avem confirmarea expresă a situației, în celelalte am dedus acest lucru pe baza analogiilor şi a criticii interne a documentului. Conform dreptului canonic romano-catolic, o persoană se poate recăsători doar în cazul decesului soțului sau soției. În chip automat, în cazurile identificate putem presupune moartea partenerilor celor care s-au recăsătorit. Primul caz este cel al lui Gregorius Demse, în vârstă de 43 de ani, şi al soției sale, Catharina, de 39 de ani, din Clesia. Amândoi se află la a doua căsătorie, aşa cum reiese din felul în care sunt trecuți în *status animarum* copiii lor: mai întâi sunt enumerate fiicele lui Gregorius, anume Helena (de 18 ani), Magdalena (de 15 ani), Barbara (de 12 ani), Catharina (de 13 ani), Elisabetha (de 4 ani); pe al doilea loc, într-o ierarhie imaginară, sunt pomeniți copiii Catharinei: Magdalena (de 13 ani), Georgius (de 17 ani), Martinus (de 11 ani), Michael (de 8 ani). Se poate presupune că Gregorius ar fi avut şi fii, mai mari, care s-au căsătorit, întemeindu-şi la rândul lor propriile gospodării.

Al doilea caz identificat, de asemenea din Clesia, este cel al lui Joannes Demse, de 46 de ani, căsătorit a doua oară cu Catharina *vidua*, în

[18] V., ca exemplu de dată recentă, Constanța Vintilă-Ghițulescu, *„Să-mi ridic piatra de fată din casă": strategii matrimoniale şi conflicte familiale în societatea românească (sec. al XVIII-lea)*, în *Om şi societate. Studii din istoria populației României (sec. XVII-XXI)*, IX, *Omagiu profesorului Nicolae Bocşan la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădureanu, Cluj-Napoca, 2007, p. 107: „vârsta la căsătorie este încă destul de mică (14/15 ani pentru fete, 19/ 20 pentru băieți)".

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

vârstă de 40 de ani. Aici avem menţiunea expresă a statutului de văduvă a soţiei şi, implicit a recăsătoriei. Copiii lor sunt pomeniţi în ordinea de mai jos: Gregorius (de 16 ani), Petrus (de 10 ani), Michael (de 6 ani), Antonius (de 4 ani), Andreas (de 2 ani), pentru ca apoi să apară menţiunea *filii primi mariti uxoris*: Petrus (de 13 ani) şi Antonius (de 11 ani). În acest caz, credem că Andreas, de doi ani, poate fi copilul comun al celor doi soţi, rezultat în urma recăsătoririi.

Ultimul caz, de astă dată din Kakova, este cel al lui Petrus Pantir, de 46 de ani, şi al soţiei sale, Helena, de 39 de ani. În această situaţie nu este precizată recăsătorirea, dar aceasta poate fi admisă, pe baza a două argumente: ordinea enumerării copiilor şi identitatea de nume. Astfel, copiii sunt nominalizaţi în ordinea următoare: Petrus (de 16 ani), Georgius (de 8 ani), Joannes (de 2 ani), Magda (de 19 ani), Magda (de 17 ani), Petrus (de 10 ani) şi Helena (de 13 ani). Având în vedere că sunt doi copii cu acelaşi prenume, dar cu vârste diferite, concluzia logică este că primii patru copii sunt ai soţului din prima căsătorie, în timp ce ultimii trei sunt ai soţiei din prima sa căsătorie.

Din cele enunţate se desprind câteva concluzii: preeminenţa soţului, a bărbatului, în gospodărie se păstrează şi la această vreme. Copiii din partea sa sunt primii înregistraţi. Faptul că, dacă sunt din partea tatălui, fetele sunt primele enumerate, chiar dacă din partea mamei sunt copii de sex masculin, subliniază această preeminenţă şi arată felul în care autoritatea se transmite pe linie masculină. Pe baza celor trei cazuri prezentate mai sus, putem vorbi de un tip al declarării copiilor, în care băieţii sunt preferaţi, ca purtători ai numelui, iar în lipsa lor se pune accent pe transmiterea liniei de sânge patern pe filieră feminină. Este evident că acest lucru influenţa şi felul în care se făcea împărţirea averii părinţilor între moştenitori, dar în etapa prezentă a cercetării nu ne îndreptăm spre asemenea probleme. În egală măsură, reiese faptul că, din perspectivă paternă, copiii rezultaţi din a doua căsătorie se revendicau direct de la linia de sânge a tatălui, fiind asimilaţi copiilor anteriori.

La nivelul eşantionului, am reuşit identificarea a şapte situaţii în care putem vorbi de copii adoptivi. Dintre cele şapte cazuri, observăm că în patru familia nu are alţi copii. Considerăm că doar în trei cazuri putem vorbi de o adopţie în sens modern, atunci când o pereche fără urmaşi ia pe lângă sine un copil pentru a purta numele mai departe. Astfel, este vorba

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de familia lui Joannes Patras, de 40 de ani, şi a soției sale, de 34 de ani (Joannes, 15 ani), de cea formată din Joannes Sisco, de 48 de ani, şi soția sa, în vârstă de 45 de ani (Joannes, 13 ani), şi, finalmente, de cea a lui Georgius Fabian, de 60 de ani, şi a soției Magdalena, de 56 de ani. În ultimul caz, cei doi soți l-au înfiat pe Antonius, de 12 ani, probabil crezând că nu mai au cum să aibă un urmaş direct – ulterior având o fiică, pe Helena, în vârstă de 11 ani.

Un caz deosebit este cel al unei familii tinere, care, în ciuda faptului că putea dobândi ulterior copii, au adoptat unul. Astfel, cei doi soți, cu vârstele de 34, respectiv 32 de ani, o înfiază pe Margarita, care are 21 de ani la data redactării izvorului. În celelalte cazuri presupunem că este vorba de adopții ale unor rude sărace sau copii orfani din aceeaşi familie. Bineînțeles, nu este exclusă nici luarea „de suflet", însă considerăm că acest lucru s-ar manifesta mai degrabă într-o altă direcție, anume cea a tinerilor servitori luați pe lângă gospodărie (menționați sub denumirea de *servus* şi *famula* în izvor), dar asupra cărora ne propunem să revenim într-o altă ocazie.

O altă problemă asupra căreia ne-am oprit este cea privind numărul de naşteri multiple. În cadrul eşantionului oferit de prezentul *status animarum* întâlnim nouă cazuri de gemeni şi unul de tripleți. Cazuri de dubleți şi tripleți se găsesc rar într-o populație, respectiv o pereche de gemeni la o sută de naşteri şi un grup de tripleți la 10.000 de naşteri[19]. Cazurile de gemeni pe care le-am găsit sunt următoarele: Helena şi Barbara, de doi ani, fiicele lui Martinus şi ale Helenei Pharcas din Costissa; Michael şi Helena, de trei ani, ai familiei lui Georgius şi Helena Ciorar din Valle Draga; Martinus şi Petrus, de patru ani, fiii lui Georgius Besan din Clesia; Petrus şi Helena, de cinci ani, copiii lui Antonius şi Magdalena Rocha din Kakova; Michael şi Catharina, de cinci ani, copiii lui Solomon şi Magdalena Patras din Valle Draga; Barbara şi Catharina, de şapte ani, fiicele lui Petrus şi Catharina Giurca din Clesia; Barbara şi Helena, de 14 ani, fiicele lui Antonius şi Helena Giurca din Clesia; Petrus şi Magdalena, de 16 ani, născuți din Joannes şi Helena Patras Valle Draga; în cele din urmă, Antonius şi Barbara, de 19 ani, copiii cuplului format din Mathias şi Babara Urdugh din Clesia. Tripleții, anume Andreas, Joannes şi Barbara, în vârstă de opt ani, aparțin cuplului Petrus şi Catharina Besan din Clesia. Se

[19] Traian Rotariu, *Demografie şi sociologia populației*, p. 243.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

observă că familiile Patras şi Giurca au câte două cazuri de gemeni, iar familiile Besan au o pereche de gemeni, respectiv un triplet. Ultima observație, suprapunerea de nume cu cea de naşteri multiple, ne face să presupunem că avem de-a face cu o înrudire şi o formă de ereditate în familia Besan, posibil şi cu celelalte familii amintite. Astfel, la un număr total de 963 de copii identificați la nivelul parohiei avem nouă perechi de gemeni şi un caz de tripleți, ceea ce trece cu mult peste media amintită anterior.

O altă componentă demografică care ne-a interesat o constituie diferența de vârstă dintre soți la nivelul eşantionului nostru. Cea mai mare diferență de vârstă este înregistrată în Kakova, unde îl găsim pe Michael Duma, de 62 de ani, în timp ce soția acestuia, Helena, are 47 de ani, rezultând o diferență de 15 ani între cei doi soți. Alături de aceasta, la nivelul aşezării Kakova îi aflăm pe Georgius Benke, de 57 de ani, are o soție de 47 de ani, deci zece ani diferență între cei doi soți. Dintre cele 89 de familii din Kakova, cea mai mică diferență de vârstă este de un an, în timp ce media diferenței de vârstă la nivelul întregului sat este de 4,7977 ani. În Magyaross, din 21 de familii, singurul caz în care se înregistrează o diferență de vârstă de peste zece ani între soți este cel al familiei formate din Josephus Peter, de 56 ani, şi soția sa, Elisabetha, care are 42 de ani. Media diferenței de vârstă dintre soți la nivelul localității Magyaross este de 3,3809. În Costissa, în rândurile celor 15 familii din aşezare se înregistrează o singură diferență de zece ani între soți, Petrus Sabo, care are 49 de ani, şi Barbara, de 39 de ani, în timp ce media diferențelor este de 4,0769. În Valle Mare, din eşantionul de 51 de familii avem două familii cu diferențe de zece ani, prima fiind cea formată din Joannes Pharcas, de 57 de ani, şi soția sa, Magdalena, de 47 de ani, iar cea de-a doua din Gregorius Pharcas, de 60 de ani, şi soția acestuia, Helena, de 50 de ani. La nivelul întregului sat Valle Mare, media diferențelor de vârstă este de 4,3137 ani. În Valle Draga, din cele 34 de familii cea mai mică diferență este de un an, iar cea mai mare de nouă ani, media fiind de 3,8235 ani. În Clesia avem 82 de familii, dintre care în două se înregistrează o diferență de vârstă de 11 ani, anume în cazul lui Joannes Gribgo, de 50 de ani, şi al Helenei, de 39 de ani, şi în cel al lui Antonius Ciorar, de 58 de ani, şi al soției acestuia, Catharina, de 47 de ani. Ca atare, media diferenței de vârstă înregistrată între soți la nivelul aşezării este de 4,1097 ani. În Somoska, din 14 familii, cea mai mică

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

diferență între soți este de doi ani, iar cea mai mare este de şase ani, media tuturor diferențelor de vârstă fiind de 3,6428 ani.

Dacă până acum am prezentat situațiile în care soțul este mai în vârstă decât soția, nu trebuie înțeles că nu există şi exemple de altă natură. Astfel, în Magyaross, întâlnim o diferență „negativă”, cum este numită îndeobşte, în cazul lui Michael Bolaj, care are 36 de ani, şi al soției acestuia Judith, de 42 de ani, fiind mai în vârstă decât soțul său cu şase ani. Un alt exemplu este cel pe care îl găsim în Valle Mare, unde Petru Bolai avea la vremea întocmirii prezentului *status animarum* 23 de ani, soția sa Magdalena întrecându-l cu patru ani ca vârstă. Finalmente, în Clesia întâlnim două familii cu diferență „negativă”, pe cea formată din Josephus David, de 30 de ani, şi soția sa, Clara, de 32 de ani, ea întrecându-şi în vârstă soțul cu doi ani, şi cea formată de Andreas Benedik, de 37 de ani, şi soția sa Helena, de 40 de ani, soția fiind mai mare cu trei ani. Precizăm că nu a fost posibil calculul diferențelor de vârstă în cazul tuturor familiilor, ca urmare a neînregistrării, în *status animarum*, a vârstei unuia sau ambilor soți[20]. Pentru cele 304 familii din întregul eşantion la care am putut calcula această diferență, media diferenței de vârstă între soți este de 4,2401 ani. Observăm că, dacă se poate constata o tendință clară ca bărbații să se căsătorească cu o femeie de vârstă mai mică, dar relativ apropiată, există şi destule situații în care întâlnim diferențe mari de vârstă între soți sau în care soția este mai înaintată în vârstă.

Ultimul parametru demografic pe care l-am studiat până în acest moment, de altfel singurul care nu are legătură cu familia, este cel al vârstei medii a populației din parohia Faraoani, conform informațiilor cuprinse în acest *status animarum* din 1781. Am grupat pe sate şi pe sexe indicii obținuți. Astfel, persoanele de sex feminin din Kakova sunt în număr de 240 şi au o vârstă medie de 22,9291 ani; cele din Magyaross sunt în număr de 52 şi au o vârstă medie de 23,9807 ani; cele din Costissa însumează 29 şi au o vârstă medie de 24,3103; în Valle Mare sunt 145 de persoane, având o vârstă medie de 22,6068 ani; în Valle Draga sunt 87 de persoane de sex feminin, cu o vârstă medie de 22,3218; Clesia aduna la vremea aceea un număr de 200 de persoane, care aveau vârsta medie de 24,29 ani; finalmente, în Somoska, în număr de 39, au vârsta medie de 19,3333 ani. Ca

[20] V. nota 14.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

atare, la nivelul întregii parohii, avem în total 962 de persoane de sex feminin, cu o vârstă medie de 23,0896 ani.

În ceea ce priveşte populaţia de sex masculin, avem următoarea situaţie: la Kakova sunt 263 de persoane de sex masculin, media lor de vârstă fiind de 22,7490 ani; la Magyaross sunt 56 de persoane, cu o vârstă medie de 24,4285 ani; la Costissa am găsit 28 de persoane, având o vârstă medie de 24,9285 ani; în Valle Mare, în cazul celor 145 de persoane de sex masculin am calculat o vârstă medie de 22,7724 ani; Valle Draga are 95 de persoane, aici media de vârstă fiind de 23,0315 ani; în Clesia sunt 225 de bărbaţi, cu o vârstă medie de 23,1022 ani, iar la Somoska sunt numai 35 de persoane de sex masculin, ce au vârsta medie de 21,9714 ani. Prin urmare, avem în întregul eşantion un număr de 847 de bărbaţi, a căror vârstă medie este de 23,0295 ani.

Aceleaşi calcule, extinse la nivelul întregii populaţii, au cuprins persoanele de ambele sexe la un loc, cu menţiunea de mai sus, că au fost cazuri în care, ca urmare a nemenţionării vârstelor unor persoane, nu le-am putut folosi. Cum însă numărul acestora este scăzut, considerăm că marja de eroare rezultată de aici este extrem de redusă. La nivelul întregii populaţii am obţinut următoarele rezultate: Kakova avea 503 de locuitori, cu o vârstă medie de 22,8349 ani; Magyaross cuprindea 108 persoane, media de vârstă de aici fiind de 24,2129 ani; în Costissa am luat în calcul 57 de persoane, având vârsta medie de 24,6140 ani; la Valle Mare trăiau 290 de persoane, cu o vârstă medie de 22,6896 ani; în Valle Draga trăiau 182 de persoane, cu o medie de vârstă de 22,6923 ani; Clesia avea 425 de locuitori, a căror vârstă medie era de 23,6611 ani, în vreme ce la Somoska trăiau 74 de persoane, a căror vârstă medie era de 20,5810 ani.

Vârsta medie a întregii populaţii la nivelul parohiei, aşa cum se desprinde din datele furnizate de *status animarum*, este de 23,0585 ani.

Valoarea mai mică a vârstei medii din Somoska este o urmare a numărului mare de copii şi a familiilor destul de tinere, iar în Clesia, unde întâlnim un eşantion mai reprezentativ pentru parohie, media de vârstă este puţin peste media generală, populaţia trăitoare aici având în medie mai puţini copii decât cea din Kakova, de exemplu, care are o mărime apropiată.

Valoarea mică a mediei de vârstă a populaţiei din parohia Faraoani, aşa cum se înfăţişa în anul 1781, ne arată că avem de-a face cu o populaţie

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

tânără cu un ridicat potențial de creştere demografică. Dintre cele patru persoane care au trecut peste limita de 70 de ani, cea mai în vârstă are 73 de ani. Aceasta în timp ce numărul copiilor de până în 15 ani este de 729, din totalul de 1639 de persoane, reprezentând 44% din populația eşantionului.

Am prezentat doar o parte dintre valorile unor parametri demografici, prin care am încercat să reliefăm o realitate demografică a unei comunități catolice de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Nu se poate susține că aceasta era situația la nivelul Moldovei din această perioadă, dar studiul oferă un termen de comparație pentru viitoarele cercetări de demografie pentru această perioadă din spațiul românesc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CÂTEVA CONSIDERAŢII REFERITOARE LA TABLOUL ORDINULUI AVOCAŢILOR DISTRICTULUI ISMAIL-BOLGRAD 1878-1879

Ion-Ciprian STOIAN

Mots-clès: avocat, barreau, démarche législative, institutioons juridiques, processus d'institutionalisation, État de droit

Résumé: *Aprés l'Union des Principautés Roumains on a commencé le processus, ou mieux dire, l'effort d'institutionalisation de l'État de droit roumain. Le processus qui concernait la reforme des anciens institutions juridiques a determiné l'apparition des barreaux – une forme nouvelle d'association profesionnelle des avocats. Notre travail concerne la recherche du point de vue prosopographique des avocats inscrits dans le Barreau d'Ismail-Bolgrad vers l'année 1878. Une étude de ce type est interesante á la foix pour mieux connaître l'origine des avocats, leur provenance sociale, leurs études et aussi leur implication dans la vie politique, s'il y a le cas.*

Rezumat: *După Unirea Principatelor Române, a început procesul, sau mai bine zis, efortul de instituţionalizare a statului de drept român. Procesul care privea reforma vechilor instituţii juridice a determinat apariţia barourilor – o nouă formaă de asociere profesională a avocaţilor. Lucrarea noastră vizează cercetarea din punct de vedere prosopografic a avocaţilor înscrişi în Baroul Ismail-Bolgrad către 1878. Un studiu de acest tip este interesantă pentru a cunoaşte concomitent originea avocaţilor, provenienţa lor socială, studiile şi, după caz, implicarea lor în viaţa politică.*

Plecând de la o listă a avocaţilor din districtul Ismail-Bolgrad din anii 1878-1879 am vrut să vedem ce fel de date utile din punct de vedere istoric pot fi găsite. Aplicarea metodelor de lucru prosopografice s-a dovedit a fi fructuoasă, iar o extindere a acestui tip de cercetare la nivelul tuturor judeţelor din Moldova în perioada 1864-1884[1], poate aduce o serie de informaţii noi privind trecutul instituţiei Baroului în România, a provenienţei şi a a relaţiilor dintre mebrii componenţi, cel puţin în faza de

[1] Perioada dintre 1864-1884 reprezintă faza de început pentru instituţia Baroului în România. Momentele au fost jalonate de 2 legi cu privire la înfiinţarea şi funcţionarea barourilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

debut. Prin prezentul studiu dorim să inițiem un prim pas în încercarea de reconstituire a apartenenței sociale a celor ce practicau avocatura în baroul districtului Bolgrad – Ismail în primele decade de după înființarea corpului de avocați prin legea 1709 din decembrie 1864[2]. Am considerat important să cercetăm proveniența lor, relațiile de familie şi afinitățile ori rivalitățile politice, activitățile lor de altă natură decât cea strict profesională. iar în urma aplicării acestei cercetări asupra avocaților din acel barou să putem prezenta locul şi rolul lor în cadrul vieții politice şi sociale, atât la nivel local cât şi național.

Profesiunea de avocat era foarte răspândită în rândul elitei politice româneşti în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Pentru a numi câteva personaje politice importante care au fost şi avocați: M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, T. Ionescu. O analiză a listelor de deputați şi senatori din respectiva perioadă a indicat de asemenea că peste jumătate dintre politicienii români exercitau meseria de avocat. Dintre cei înscrişi în tabloul Ordinului avocaților din districtul Ismail-Bolgrad am identificat trei deputați, dintre care unul a fost ales şi senator.

Confruntarea numelor din respectiva listă cu Arhondologia Moldovei a arătat că un număr reprezentativ se regăseşte în ambele locuri. Acest lucru ține de o realitate existentă în Principatele Unite. Majoritatea reprezentanților elitei politice naționale făcuse studii de Drept. Studiul Dreptului a prezentat interes şi pentru cei mai mulți dintre studenții români de la universitățile din străinătate. Un studiu sistematic al instituțiilor de drept din Principate poate oferi o serie de date referitoare la proveniența, gradul de pregătire, competențele profesionale ale membrilor acestor instituții, fapt ce poate explica modul în care au fost formate şi au funcționat aceste instituții în perioada construcției instituționale pe baze moderne a statului românesc.

După realizarea Unirii în persoana domnitorului unic, de la 1859, şi a celei instituționale, în 1862, s-a impus necesitatea înființării unui fond legislativ unic, care să reglementeze funcționarea instituțiilor statului de drept modern. Politica de reforme a domnitorului Al. I. Cuza a creat cadrul necesar modernizării – care a fost completat de Constituția de la 1866, iar cucerirea independenței de stat a asigurat condiții pentru consolidarea

[2] Monitorul Oficial, 6/12/1864, Legea no. 1709/1864.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

sistemului politico-instituțional, pentru promovarea unei politici interne şi externe favorabile accelerării procesului de modernizare[3].

În acest context a fost dată legea 1709/1864, din 06/12/1864, referitoare la înființarea Corpului de Avocați ce organiza profesia liberală de avocat. Legea prevedea că pot fi avocați cetățenii români, posesori ai unei diplome de studiul Dreptului eliberată la o Universitate din țară sau din străinătate (art. 1), ca şi înscrierea avocaților în tabloul avocaților județului, întocmit de consiliul de disciplină (art. 3)[4]. În capitala fiecărui județ unde numărul avocaților înscrişi în tablou era de cel puțin 10, se forma câte un consiliu de disciplină (art. 6). Consiliul de disciplină şi decanul acestuia erau aleşi de avocați (art. 7). În județele în care numărul avocaților era mai mic, atribuțiile consiliului de disciplină erau îndeplinite de tribunal[5]. Terminologia utilizată de lege pentru ordinul avocaților este aceea de "corpul de advocați" (art. 8), cu sensul de *avocații înscrişi în tabloul avocaților*. Expresia avea un sens larg (totalitatea avocaților din România) şi un sens restrâns (totalitatea avocaților înscrişi în tabloul unui județ). S-a creat, prin lege, ordinul avocaților din România, sub denumirea de "Corpul de advocați".

Ordinul profesional al avocaților cunoaşte numai o organizare teritorială (corpurile de avocați cuprinzând toți avocații înscrişi în tablou într-un județ), iar nu şi o organizare națională[6]. Corpurile județene de avocați erau conduse de organe alese, cu excepția cazului în care, din cauza numărului mic de avocați, nu se constituiau organe alese, ci atribuțiile acestora erau exercitate de instanțele judecătoreşti. Corpurile de avocați din județe nu au avut personalitate juridică[7].

Actul la care facem referire este ultimul tablou al avocaților districtului Ismail-Bolgrad. Listele cu avocații înscrişi în barourile de pe lângă Curțile de apel ale județelor, aşa numite tablouri de avocați, erau copiate şi trimise, anual, Curților de Apel din toate județele țării, servind ca garanție a avocaților pentru a-şi exercita profesiunea. Avocații care nu erau

---

[3] Gh. Iacob, *Procesul modernizării/integrării în Europa. Etape şi trăsături*, în *România interbelică în paradigmă europeană*, coord. I. Agrigoroaiei, p. 24.

[4] Monitorul Oficial, 6/12/1864, Legea no. 1709/1864.

[5] *Ibidem*.

[6] *Ibidem*.

[7] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

înscrişi în tablouri nu puteau pleda în instanţă. Astfel, documentul în cauză, fusese trimis Curţii de Apel Suceava[8]. Întâmplarea a făcut ca el să ajungă în arhivele din Iaşi. Desigur, existase o asemenea listă şi la Tribunalul din Iaşi, dar nu despre aceea e vorba.

În cercetarea noastră am încercat să adunăm informaţii relevante referitoare la originea, pregătirea profesională, activitatea şi, acolo unde a fost cazul, implicarea în viaţa publică a avocaţilor înscrişi în listă. Pentru a verifica numele am recurs la fondul de arhivă al Facultăţii de Drept de la Universitatea din Iaşi. Câteva informaţii au putut fi regăsite acolo dar multe documente ce ar fi trebuit să se găsească acolo lipsesc, probabil pierdute încă din secolul al XIX-lea. Menţionăm că este vorba de acte de cancelarie, care se depreciau în timp astfel încât o mare parte a lor era folosită drept maculatură. În privinţa ordonării în prezentare am păstrat înşiruirea din document. Nu am mai redat în text numele acelora despre care nu am găsit nici o informaţie.

În afară de fondurile de documente din arhivă am utilizat şi alte surse de documentare din care amintim, *Arhondologia Moldovei*, de C. Sion, *Marea Arhondologie a Moldovei*, M. R. Ungureanu, *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească*, coord. M. D. Sturdza, *Elita liberală* românească, M. S. Rădulescu, *Conservatori şi* Conservatorism, I. Bulei şi informaţii din presa vremii.

Revenind la documentul anunţat, în urma cercetărilor efectuate în arhivă am reuşit să identificăm şi alte câteva documente referitoare la unii din avocaţii prezenţi pe listă. Insuficienţa fondurilor documentare şi lipsa, încă din perioade vechi, a multor documente au restrâns numărul celor despre care putem oferi informaţii. Dintre aceştia menţionăm pe Alexandru Holban[9] şi Panaite Holban[10], pe Leon şi Petru Crupenschi, pe Constantin Skeletty (Scheletty, Skelet) şi pe Theodor (Teodor) Boldur Lăţescu.

Un lucru comun pentru unii dintre avocaţii de pe acea listă este apartenenţa lor anterioară la Baroul Iaşi. Motivele care i-au determinat să

---

[8] DJAN Iaşi, Fond Baroul avocaţilor Iaşi, 133/1878-1879, fila 7.

[9] *Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească*, coord. M. D. Sturdza, p. 145.

[10] DJAN Iaşi, Fondul Facultatea de Drept, 7/1869-1870, P. Holban adresează decanului facultăţii o cerere de eliberarea unui certificat de studii pentru anii 1865-1866. Certificatul a fost eliberat pe data de 19 august 1870 şi conţine specificări referitoare la studentul Panaite Holban.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

părăsească Iaşiul pentru a profesa în oraşe mai mici nu pot fi determinate cu exactitate în absența unor memorii ale respectivelor personaje. Doar în cazul lui Al. Holban pot fi făcute unele presupuneri în legătură cu apartenența lui la Loja Masonică din Ismail[11].

Un aspect de metodă pentru care putem recurge la o analiză comparativă cu situația din Baroul Iaşi este cel referitor la dispunerea numelor în listă. Pentru Baroul Iaşi, Regulamentul intern specifica faptul că numele avocaților se trec în tabel în funcție de perioada de înscriere în Barou. Când cineva părăsea baroul pentru o funcție publică sau din alte cauze, trebuia să depună cartea de avocat. Dacă dorea să revină în barou era înscris ca avocat stagiar. Astfel, cei mai vechi în barou erau menționați primii, iar nou-veniții ultimii. O excepție a fost constatată în cazul acelor avocați care au părăsit baroul pentru a ocupa funcții de procurori sau judecători. În cazul în care reveneau în barou nu era necesară o nouă perioadă de stagiatură, ei fiind considerați avocați cu drepturi depline.

Un alt aspect ce trebuie avut în vedere este faptul că profesarea avocaturii, conform legii din 1864, era permisă doar cetățenilor români, posesori ai unei diplome de studiul Dreptului eliberată de o universitate română sau străină. Pe de altă parte, din punct de vedere material, finalizarea unor studii de Drept, ca şi în alt domeniu, nu era accesibilă decât unor familii cu posibiltăți financiare. Nu e vorba aici doar de descendenții foştilor boieri ci şi de alții. Nu am trecut în text numele acelor avocați despre care nu am găsit informații, dar se pot cerceta numele lor în lista de la sfârşitul materialului. În ceea ce priveşte pe cei despre care am aflat informații pe parcursul cercetării i-am redat urmând aceeaşi ordine cu cea din lista originală.

Alexandu D. Holban[12], născut pe data de 19 iulie 1830 la Iaşi.

În *„Marea Arhondologie a Moldovei”* un Alecu Holban este amintit la 30 decembrie 1854 ca pitar şi amploaiat în Secretariatul de Stat. Nu putem preciza dacă este aceeaşi persoana. Mai sunt menționați încă şapte boieri Holban în *Marea Arhondologie*, dintre care un Mihalaki, căminar, prezident

[11] M. S. Rădulescu, *Elita liberală românescă*, informația apare dar autorul nu detaliază astfel încât în lipsă de documente preferăm să nu facem nici o speculație.

[12] C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, p. 303, „… moldoveni, mazili vechi şi răzeşi, unii ridicați la boierie de Alexandu Moruzi, unii de Scarlat Calimah, însă tot la ranguri mici”.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Giudecătoriei Botoşani, spătar în 1839. Putem presupune că orientarea spre profesiuni din sfera Dreptului provenea de la o tradiție din familie.

O informație referitoare la acest Alexandru Holban este aceea că a fost arestat pentru manifestări unioniste împreună cu Nicolae Voinov în 1858[13]. În 1860. alături de Nicolae Ceaur Aslan, scotea la Iaşi ziarul „*Poporul*".

Alexandru Holban a făcut parte dintre membrii Ateneului Român. A demisionat la 23 mai 1868, dar a revenit. În 1883 era iarăşi membru activ. În noiembrie 1871 a participat la Congresul Presei Româneşti ca reprezentant al Unirea Liberală, Iaşi.

Privitor la mutarea sa în Ismail avem o indicație în „*Elita Liberală*", M. S. Rădulescu. Conform acestuia, care citează din Arhiva Marelui Orient al Franței, Al. Holban şi-a desfăşurat ascensiunea în cadrul lojii „Renaşterea" din Ismail: discipol la 15 ianuarie 1869, companion la 20 martie 1869, maestru la 24 martie 1869[14].

Din punct de vedere al activității politice a fost ales deputat în anii 1867, 1870, 1892[15].

În ziarul ,,Timpul", III, nr. 80, 9 aprilie 1878, p. 2—3, Eminescu făcea referire la campania dusă de Al. Holban pentru invalidarea mandatului de deputat al lui T. Maiorescu, ales la Iaşi. În rândurile articolului arăta că argumentele utilizate de dl. Holban nu aveau fundament. Era în discuție adeziunea lui Maiorescu la tezele filosofice ale lui Schopenhauer. În continuarea acestei chestiuni se remarcă un discurs al lui Titu Maiorescu, în alt context, dar care ne interesează: „Numai d. Dimitrie A. Sturdza mai continuă tradiția pe care însuşi d. Alexandru Holban a părăsit-o de mult şi ne mai atacă (Şedința Senatului de la 22 decemvrie 1895) pe tema «pesimismului» lui Schopenhauer" (28, p. 163).

Atunci când, la rândul lor conservatorii au contestat mandatul de deputat al lui Al. Holban, i-a luat apărarea senatorul de Putna, N. Voinov, un vechi prieten şi coleg de partid.

Al. Holban s-a remarcat cu ocazia „afacerii Stroussberg", când a luat deseori poziție împotriva concesionării. Se pot urmări articolele sale pe această temă apărute în „Trompeta Carpaților".

---

[13] *Familiile Boiereşti…*, p. 284. Voinov şi Holban arestați când se întorceau de la o petrecere îmbrăcați în costum național.

[14] M. S. Rădulescu, *op. cit.*, p. 143.

[15] *Ibidem*, p. 166.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Alesandru Malc. Petrescu. Familia Petrescu se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*. Un Gheorghe, pitar 22 mai 1853[16].

Constantin P. Skeletty[17], era fiul lui Petru Scheletty, sau Schilet, fost profesor la Şcoala Militară din Iaşi, înființată de hatmanul Iordache Boldur după proiectul lui Gh. Asachi. Petru Scheletti a mai ocupat şi postul de girant al Logofeției Internelor în 1858. Din punct de vedere financiar era în măsură să îşi trimită fiul la studii în străinătate.

Constantin Scheletty a dobândit titlul de doctor în Drept, cu diplomă eliberată de Facultatea de Drept a Universității din Bruxelles. Informații despre el găsim în arhiva Facultății de Drept. În anul 1873 depunea o cerere de recunoaştere şi validare a diplomei obținute în străinătate. Consiliul Facultății Juridice, cum mai era numită Facultatea de Drept de la Iaşi pe atunci, i-a recunoscut diploma, astfel încât a fost apt să profeseze ca avocat. Avea aşadar cam cinci ani de când se putea fi stabilit în respectivul district[18]. În lucrarea lui N. C. Enescu, *Gh. Asachi organizatorul şcolilor naționale din Moldova*, 1962, regăsim numele Alexandru Schilet şi Scarlat Schilet, ambii absolvenți la 18 iunie 1818 ai Academiei Domneşti. În *Marea Arhondologie a Moldovei* este menționat un Alecu, stolonacealnic pe lg. Secretariatul Sfatului, pitar, 23 iulie 1836, clucer, 10 iulie 1837, serdar, 13 martie 1842. Un Nicolae Scheletti a fost printre primii junimişti.

Constantin Scheletty apare printre absolvenții Colegiului Național Iaşi, promoția 1867.

---

[16] M. R. Ungureanu, *Marea Arhondologie a boierilor Moldovei*, p. 221.

[17] C. Sion, *op. cit.*, p. 249, „greci, un Gheorghe, dacăl de limba greacă au venit în Iaşi pe la 1816, Ioan vodă Sturdza, l-au făcut stolnic; după înființarea Miliției un ficior al lui au intrat în Miliție, şi pe un frate al lui Grigori, agă, şi altul Anton sardar".

[18] DJAN Iaşi, Fond Facultatea de Drept, 15/1873, fila 3.

1873, Oct. 23

Domnule Decan

Odată cu aceasta am onore ve presenta Diploma de Doctorat a facultății de Drept a Universitățeі de Bruxele, rugânduvă se bine voiți a o supune Facultețeі ce derijați pentru a se valida.

Priimiți ve rog asigurarea prea osebitelor mele considerațiuni

Semnătura: Skeletty

Domniei Sale
Domnului Decan a Facultețeі de Drept de la Universitatea de Jaşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Constantin Nutrețianu. Familia Nutrețianu se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*. Constantin/Costachi, sluger 14 aprilie 1853, serdar 22 ianuarie 1856[19]. Nu putem afirma dacă e vorba de acceaşi persoană.

Costachi Ionescu. Familia Ionescu se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*[20]. Este vorba însă de un nume destul de răspîndit.

Dionisie Craifoleanu, apare ca absolvent al Colegiului Național Iaşi, promoția 1863.

Dimitrie G. Dimitriu[21], Familia Dimitriu se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*[22], dar C. Sion notează că este vorba de mai multe familii de origini diferite, astfel încât în lipsa unor alte documente nu putem face decât supoziții. Un Dimitriu George este trecut printre absolvenții Colegiului Național Iaşi, promoția 1862.

George Carpuş (Carpiş/Karpiş)[23]. Familia Carpiş/Karpiş se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*[24]. Dimitri, locțiitor de şef secției Logofeției, serdar 25 iunie 1838; Dimitrie, ban 17 octombrie 1853; Dimitri, clucer 25 mai 1843.

Un Gheorghie Karpuz apare ca absolvent al Colegiului Național Iaşi, promoția 1849.

Despre George Cnejevici ştim că a fost deputat de Bolgrad[25], colegiul II, în 1866. Familia nu apare nici în Arhondologia lui Sion nici în Marea Arhondologie.

Un Grigorie Petrovan regăsim în arhiva baroului. Era unul dintre avocații care exercitau acea profesiune după autorizația Ministerului de Justiție şi care ceruse să fie înscris în tabelul ce urma a se face ce către Consiliul de avocați din Iaşi, pentru anul 1865. Familia Petrovan se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*, Gheorghi, serdar 15 aprilie 1853,

---

[19] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 208.

[20] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 161-162.

[21] C. Sion, *op. cit.*, p. 73, „mai mulți, dar nu toți un neam. Mulți sunt greci, sârbi şi bulgari, dar şi moldoveni".

[22] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 99-102.

[23] C. Sion, *op. cit.*, p. 127, „Dimitrie Karpiş moldovan, samănă a fi de prin Basarabia. Serdar la 1838... om de caracter şi merită a fi boier".

[24] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 57.

[25] M. S. Rădulescu, *op. cit.*, p. 162.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

căminar 25 ianuarie 1856; Vasile, stolnic 20 martie 1852, paharnic 19 ianuarie 1856[26].

Leon Buter[27], provine dintr-o familie grecească stabilită în Moldova la începutul secolului al XIX-lea. În afară de acel Moscu amintit de Sion în *Marea Arhondologie a Moldovei* mai sunt notați câțiva Buter: Costachi, clucer 15 aprilie 1853, Hristofor, cilen (membru) Giudecătoriei ținutului Putna, serdar, 17 februarie 1843, Iancu, clucer, 15 aprilie 1853. Nu credem că exagerăm afirmând că acest Leon Buter ar fi urmaşul lui Hristofor, cilen pe lângă Giudecătoria Ținutului Putna.

Informații privind pe Leon Butter, membru al consiliului de disciplină, mai găsim şi în arhiva Facultății Juridice. Despre el ştim că fusese acceptat ca audient al cursurilor de Drept de la Universitatea din Iaşi în 1873. Înainte de aceasta mai funcționase ca ajutor de grefier şi portărel, astfel că deținea experiență practică în domeniul juridic[28].

Despre Panait Holban am găsit unele informații în fondul de arhive al Facultății de Drept. Acesta adresase decanului facultății o cerere de eliberarea unui certificat de studii pentru anii 1865-1866. Certificatul a fost eliberat pe data de 19 august 1870 şi conține specificări referitoare la studentul Panaite Holban[29], anume ce cursuri urmase şi cu ce note le trecuse.

---

[26] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 222.

[27] C. Sion, *op. cit.*, p. 30, „Moscu Buter, grec, Ioan vodă Sturdza l-au făcut ban”.

[28] DJAN Iaşi, Fond Facultatea de Drept, 15/1873, fila 1.

1873, Octombrie, 11

Domnule Decan!

Subsemnatul Leon Butteru de Profesiune Avocat vroindu a termina Studiul de Facultate şi în Considerațiune că am funcționat şi pe la multe autorități ca ajutoru de Greffa şi de Portărelu. Vă rogu să bine voiți a regula de a fi şi eu înscrisu în numerul Elevilor de la Universitate ca Audient.

Priimiți Domnule Decan respectul ce vă conservu.

Semnătura: Leon Butter

Domniei Salle

Onorabilului Domn Decan Facultății Juridice, Jaşşii

Suplicantele va admis ca audientu conformu procesului verbalu alu consiliului facultețéi no 63 din 31 oct. 1873.

[29] DJAN Iaşi, Fondul Facultatea de Drept, 7/1869-1870, P. Holban adresează decanului facultății o cerere de eliberarea unui certificat de studii pentru anii 1865-1866. Certificatul a

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Ioan Brănişteanu. Familia Brănişteanu se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*. Gheorghi, comis, samiş a Vistieriei, spătar 26 noiembrie 1837, postelnic 07 iulie 1845; Iancu, treti postelnic, 25 iunie 1838; Ioniță, paharnic[30]

Leon Crupenschi, conform unui dosar din 1873, din fondul Facultății de Drept[31], Leon Crupenschi era student în an terminal al acestei facultăți la 1873. El adresase decanului facultății juridice o cerere pentru a i se permite să dea examenele rămase în cadrul unei singure sesiuni, cea de vară. Se păstrează încă adresa prin care decanul G. A. Urechia îi convoca pe profesorii: Petru Suciu, Iacob Negruzzi, Alexandru Gheorghiu, Al. C. Şendrea, Ioan Ciurea, Şt. Şendrea şi Vasile Conta pentru examinarea numitului student.

În legătură cu Leon Crupenschi am găsit în „*Familiile boiereşti române*", a lui Octav-George Lecca următoarele informații. Bunicul său a fost Grigore Krupenski de la Poloboc, din familia Krupenski cu blazonul alcătuit dintr-un trandafir de argint cu cinci frunze şi cinci petale pe fond roşu. Tatăl acestui Grigore, tot Grigore, fusese mare logofăt, primise de la Racoviță Vodă moşia Giurcani, Bacău în 1753. În 1757 fusese ispravnic de Bacău. Acest Grigore, fiul lui Grigore, a avut cinci copii dintre care au trăit o fată Maria, căsătorită Lățescu şi un fiu Alecu (Alexandru), moştenitor al moşiei Poloboc. [32]

Un Alexandru Crupenschi, absolvent la 1818 al Academiei Domneşti al cursului de inginerie şi hotărnicie ținut de Gh. Asachi. În „*Marea Arhondologie a Moldovei*" Alecu Krupenski este menționat în 1835, cu rang de spătar şi avansează până la postelnic, în 1853[33].

În „*Familiile boiereşti din Moldova şi Țara Românească*", o adnotare notează că alături de Ana Balş, Cozadini şi Rosetteşti, acest Alecu Krupenscki, postelnic, era unul din cei mai importanți proprietari din regiunea Neamț.

fost eliberat pe data de 19 august 1870 şi conține specificări referitoare la studentul Panaite Holban.

[30] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 41.

[31] DJAN Iaşi, Fondul Facultatea de Drept, 16/1873, fila 97 *et alii*.

[32] O. G. Lecca, *Familiile boiereşti române*, p. 357

[33] N. C. Enescu, *Gh. Asachi organizatorul şcolilor naționale din Moldova*, 1962.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Alexandru Krupenski a avut 6 băieți: Mihai, George, Vasile, Lascăr, Leon şi Grigore. Dintre aceştia, pe George şi pe Leon îi regăsim atât în arhivele Facultății Juridice, ca studenți, cît şi în arhivele baroului, ca avocați. Familia se regăseşte în *Marea Arhondologie*[34].

Petru Crupenschi. Absolvent al Colegiului Național Iaşi, promoția 1862, odată cu Alexandru Crupenschi. Pentru mai multe detalii referitoare la acestă familie a se vedea Leon Crupenschi.

Teodor Alevra. Familia, de origine grecească[35], se regăseşte în *Marea Arhondologie a Moldovei*, Dimitrie, medelnicer 14 aprilie 1853, revizor la departamentul Bisericesc; Enache, şătrar, 01 aprilie 1848, Ghiță, medelnicer, 19 iunie 1852; Pavăl, sluger, 25 ianuarie 1856[36].

Theodor (Teodor) Boldur Lățescu. Este un personaj mai special căruia i-am dedicat un spațiu mai mare. Provenea din una din marile familii boiereşti din Moldova, înrudită cu alte familii boiereşti mai mari şi mai mici, precum Balş, Aslan şi Crupenschi.

A fost avocat, jurnalist, om politic. S-a remarcat alături de N. Ceaur-Aslan şi Al. Holban în mişcarea antidinastică din Iaşi. Avocatul Theodor (Teodor) Boldur Lățescu (1837-1891) provenea din familia de boieri

[34] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 89-90, Alecu, spătar, 1835; Alecu, pentru slujbe, spătar 13 februarie 1844; Alecu, pentru slujbe, postelnic, 19 martie 1853; Alecu, pentru slujbe, postelnic, 16 august 1853; Costachi, cilen la Tribunalul Criminalicesc, agă, 07 februarie 1841; Dimitri, cilen Giudecătoriei Ținutului Bacău, comis 06 mai 1843, pentru slujbe spătar 12 septembrie 1845, asemine agă 29 martie 1846; Enăcachi, pentru servicii, spătar 25 ianuarie 1855; Gheorghi, cilen şi locțiitor de Prezident la Giudecătoria Bacău, spătar 26 aprilie 1840; Grigori (ot Bețăşti) după izvod comis, ispravnic de Vaslui, agă 16 aprilie 1840, postelnic 25 aprilie 1848; Grigori (ot Ferădieni) după izvod comis, cilen Divanului Țării de Sus, agă, 31 aprilie 1838, locțiitor de Prezident acelui Divan, vornic 10 martie 1841; Grigori, pentru servicii de Prezident la Divanul Domnesc, logofăt 15 mai 1853; Ianachi, după izvod agă, pentru slujbe postenic 04 octombrie 1847, pentru asemine vornic 01 noiembrie 1848; Iorgu, pentru slujbe, agă 08 aprilie 1844; Manolachi, după izvod, comis; Manolachi, pentru slujbe comis 12 septembrie 1845, pentru servicii spătar, 18 ianuarie 1856; Matei, pentru slujbe spătar 16 aprilie 1843, pentru slujbă agă 13 februarie 1844; Matei, pentru slujbă postelnic 24 august 1853; Sandul, după izvod vornic de poliție, Prezident Tribunalului Criminalicesc, vornic 01 decembrie 1838; Scarlat, după izvod spătar, cilen Divanului Domnesc, vornic 29 ianuarie 1840.

Deşi această enumerare îngreunează textul şi nu are o legătură directă cu materialul se poate totuşi constata înclinarea membrilor acestei familii pentru profesiunile juridice.

[35] C. Sion, *op. cit.*, p. 10.

[36] M. R. Ungureanu, *op. cit.*, p. 8

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Costachi, ramura Lățescu. La acest nume de familie tatăl său, hatmanul Iordache Lățescu, adăugase şi Boldur[37].

Din alte ramuri ale aceleiaşi familii proveneau mitropolitul Veniamin Costachi şi Manolachi Costachi Epureanu, om politic, pentru a da doar două exemple. Familia a avut spițe şi în Basarabia prin urmaşii fratelui mitropolitului (cf. Bezviconi în *Boierimea din Moldova dintre Prut şi Nistru*)

Gheorghe Costache Lățescu (1775 - 1842) stăpân al satului Hudeşti (Dorohoi) la 1816, cu rang de spătar, a primit funcția la începutul domniei lui Scarlat Callimah (1812 - 1819); domnitorul M. Sturdza i-a confirmat titlul de spătar. S-a căsătorit cu Zoe Crupenschi. A avut trei copii: Alecu, Iordache şi Pulheria, conform planşa genealogică a boierilor Costache, întocmită în anul 1987 de Nicolae Bosânceanu. Fratele său, Ioniță, a fost căsătorit cu fata vornicului Crupenschi[38].

Conform O-G. Lecca, spătarul Gheorghe a fost căsătorit cu fata spătarului C. Miclescu. Ramura Costache Lățescu a continuat prin Iordache (1798 -1857) care şi-a adăugat numele de Boldur. A urmat în tinerețe Academia Teresiană şi Şcoala de cadeți din Sankt Petersburg. În 1830, când s-a întemeiat Miliția Moldovei, a fost încadrat cu gradul de colonel. În urma modului în care s-a descurcat în timpul marelui incendiu din 1834 a primit, în anul următor, promovarea la gradul de hatman şi Inspector General al Milițiilor Moldovei. A rămas în acest post până în 1842. Tot în 1835 a primit rang de spătar, iar în 1848 a devenit logofăt. A fost rehătmănit în 1854. În acea perioadă a participat la înființarea Consiliului Unirii la Iaşi 25 mai/7 iunie 1857 şi la conceperea proiectului program al mişcării unioniste ce prevedea la primul punct unirea Principatelor sub prinț străin, din familiile domnitoare ale Europei, dar nu din rândul celor proveniți din statele vecine. Alături de alți 19 boieri a încercat demiterea caimacamului Teodor Balş. A semnat Petițiunea Partidei Unioniste de la 7/19 febr. 1857, adresată marelui Vizir. A fost căsătorit de două ori şi tot de două ori a divorțat. Prima sa soție a fost Eufrosina, fata hatmanului Vasile Roset. Din această căsătorie a avut prima fată, Smaranda. A doua oară s-a căsătorit cu Ana Balş, fata lui Teodor Balş, altul decât caimacamul. Din această căsătorie a avut trei băieți, Teodor, George şi Ion şi două fete, Eugenia şi Olga.

[37] O. G. Lecca, *Familiile boiereşti din Moldova şi Țara Românească,* p. 49.

[38] E. Monu, *Istoria unei familii – Costache*, teză de doctorat, p. 208.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Conform Octav George Lecca, „*Familiile boiereşti române*” Iordache Lățescu ar mai fi avut un fiu, Ion, care a devenit ofițer. Prin el a continuat spița familiei. George a fost căsătorit cu Ruxandra Pallade apoi cu Elena Aslan. În arborele genealogic din *Istoria unei familii – Costache*, se afirmă că Ion e continuatorul spiței, iar în planşa genealogică familia continuă prin George, se specifică la Ion căsătoria cu o Sturdza şi faptul că nu sunt copii.

Fiul cel mare al lui Iordache, Teodor a moştenit, ca şi comportament şi caracter, pe mama sa Ana Balş, boieroaică plină de ifose, cheltuitoare şi neglijentă de modul în care îşi administra moşia de zestre, Tîrgul Piatra Neamț[39]. A fost caracterizat de contemporani drept un pierde vară şi vânător de zestre (Radu Rosetti). (vezi şi *Familiile boiereşti*....p. 51).

Teodor s-a manifestat ca adversar al menținerii Unirii Principatelor după abdicarea lui Cuza, fiind unul din artizanii mişcării separatiste de la Iaşi, alături de Nicolae Ceaur Aslan şi Al. Holban. Astfel, în calitate de redactor al ziarului „Moldova”, Teodor a amplificat, în paginile publicației, incidentul petrecut la Iaşi, în timpul paradei militare, organizată cu prilejul celei de-a doua vizite a principelui Carol, în vara anului 1867. Locotenentul moldovean Dimitrie Donici a executat intentionat o mişcare greşită, nerespectând comanda colonelului muntean Cornescu, cei doi s-au lovit reciproc cu săbiile chiar în fața tribunei oficiale. Teodor Boldur-Lățescu l-a provocat la duel pe ofițerul muntean dar a refuzat mai apoi să apară pe teren[40].

Într-un număr festiv al ziarului „Moldova” Teodor Boldur Lățescu celebra un an de la mişcarea separatistă din Iaşi (aprilie 1866).

În 1868 se ocupa de reeditarea operei lui D. Cantemir, *Scrisoarea Moldovei*. Tot în perioada aceasta era înscris în Baroul Iaşi, alături de Al. Holban, G. Petrovan, N. Voinov ş.a. Cu primii doi se va regăsi în Baroul Ismail-Bolgrad, iar cu N. Voinov şi T. Ceaur-Aslan va colabora în politică. În ceea ce priveşte activitatea politică a fost ales deputat liberal de Piatra Neamț în anii 1871, 1876, 1879, 1883 şi senator în 1884[41].

S-a căsătorit în două rânduri. Prima dată cu Tereza Exarhu, fiica spătarului Hristodor Exarhu şi a Saftei fostă Teriachiu, din familia lui

[39] *Ibidem*, p. 212.

[40] Emanoil Hagi Moscu, *Bucureşti, Amintirile unei capitale*, Ed. Fundației Culturale Române, 1995, p. 264.

[41] M. S. Rădulescu, *op. cit.*, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Alexandru Teriachiu, Ministru de Externe liberal (1867-1868). Sofia Teriachiu, sora Terezei, a fost căsătorită cu avocatul şi politicianul liberal Vasile Sculy-Logotheti, din Iaşi, iar Alexandru, fratele lor, a fost căsătorit cu Ecaterina, fiica lui Manolache Costache Epureanu, ramură a familiei Costache, de care țineau şi Boldur-Lățeştii. Această ramură a familiei era însă în Pardidul Conservator. Mariajul lor nu a durat. Tereza s-a recăsătorit cu R. H. Cortazzi, ajuns deputat liberal de Dorohoi, iar Teodor s-a cu Ana Albu, din familia de boieri Albu, din județul Neamț. Au divorțat mai târziu.

Familia Boldur-Lățescu era de asemenea înrudită cu boierii Ceaur Aslan. Menționăm pe Eleonora Ceaur Aslan[42] (1836-1898), căsătorită cu Iorgu Boldur Lățescu şi pe Eugenia[43], născută Boldur Lățescu, căsătorită cu Constantin, fiul lui Alecu Ceaur Aslan. Esmeralda, fiica lui Teodor, s-a căsătorit cu vărul ei primar, Leon Aslan, fiul Eugeniei Boldur Lățescu şi a primului ei soț, C. Aslan[44].

După această prezentare a informațiilor referitoare la avocații din cadrul Baroului Ismail-Bolgrad vom încerca să identificăm câteva concluzii.

Din cei 26 de membri la 16 se poate observa apartenența la una din familiile boiereşti trecute în Marea Arhondologie a Moldovei. Nu în toate cazurile este vorba de familii vechi ci şi de boierii mai noi, obținute în timpul domnitorilor Ioniță Sandu Sturdza, Mihail Sturdza şi Alexandru Grigore Ghica. Marea majoritate a boierimii noi îşi cumpărase practic, nu rangul, ci privilegiul conferit de acesta (scutirea de impozite, avantaje economice, drepturi politice), care o situa în fruntea ierarhiei sociale, îngăduindu-i, cu mare folos, să-şi desfăşoare îndeletnicirile legate mai cu seamă de proprietatea asupra pământului[45].

Potrivit informațiilor furnizate de paharnicul C. Sion, unele din aceste familii erau de origine străină, mai ales greceşti. Ele erau însă împământenite aici şi nu era pusă în discuție cetățenia lor din moment ce articolul 1 din legea cu privire la avocați specifica faptul că doar cetățenii români puteau practica avocatura în România.

[42] *Ibidem*, p. 142

[43] *Ibidem*.

[44] *Familiile boiereşti*....p. 142.

[45] Gh. Platon, Al. F. Platon, *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea*, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Recensământul din 1859-1860 nu a prevăzut o rubrică referitoare la ştiinţa de carte. Aproximările cele mai optimiste nu pot depăşi 10% din populaţie. La recensămîntul din 1899 procentul s-a ridicat la 22%, iar la cel din 1914 la aproape 40%[46]. În perioada de studiu, când gradul de alfabetizare al locuitorilor României era destul de scăzut, absolvirea unui liceu şi apoi a unei facultăţi constituia un avantaj. Trebuiau însă disponibilităţi financiare, întrucât învăţământul superior nu era uşor accesibil şi nici ieftin. În ceea ce îi priveşte pe avocaţii amintiţi majoritatea au absolvit liceul în ţară, sunt notate cazurile de absolvenţi ai Colegiului Naţional Iaşi, iar pentru studii superioare au urmat cursurile de la Facultatea de Drept, Universitatea din Iaşi, mai puţin C. Scheletty, posesor al unei diplome de Doctor în Drept, eliberată de Facultatea de Drept, Universitatea din Bruxelles.

După ştergerea titlurilor boiereşti şi înlăturarea privilegiilor, foştii deţinători nu au renunţat şi la puterea deţinută anterior, pur şi simplu deţinerea puterii a căpătat o altă formă, în noul cadru politic şi instituţional impus de trasformările prin care trecea societatea românească. Nu vorbim aici de înaltele funcţii deţinute în cadrul puterii executive, în speţă Guvern. Studiul Dreptului permitea accesul la funcţiile din magistratură, implicit pătrunderea în instituţiile specifice puterii judecătoreşti. Pe de altă parte, aşa cum am constatat, o mare parte dintre politicieni erau de profesie avocaţi. Se poate să fie o coincidenţă. Oricum majoritatea oamenilor politici se întâlneau şi relaţionau şi în alte spaţii publice, nu doar pe băncile Parlamentului. Avem aici în vedere Baroul, Curţile de Apel, Junimea sau, pentru Bucureşti şi Iaşi, Jockey Club, în funcţie de ocupaţii, culori politice şi preferinţe. Avem printre avocaţii menţionaţi *supra* trei deputaţi, unul dintre ei ales şi ca senator. În cazul a doi dintre ei descendenţa este din vechile familii boiereşti, iar în afară de ei şi alţi reprezentanţi ai familiei au exercitat funcţii politice, la fel şi în cazul familiei Crupenschi[47]. Această înclinaţie pentru studiul Dreptului a elitei politice româneşti este un fapt uşor de

[46] Gh. Iacob, I. Agrigoroaiei, *Fenomenul cultural în noul cadru naţional şi european*, în în *România interbelică în paradigmă europeană*, coord. I. Agrigoroaiei, p. 254.

[47] Pentru mai multe informaţii referitoare la deputaţii şi senatorii liberali în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a se vedea *Elita liberală românească*, M. S. Rădulescu, unde sunt trataţi majoritatea politicienilor liberali şi se dau unele informaţii cu privire la natura şi evoluţia relaţiilor dintre ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

constatat prin parcurgerea listelor de deputați şi senatori din perioada cercetată.

Întâmplarea a făcut ca în 1878-1879 să se regăsească în lista de avocați a Baroului Ismail-Bolgrad o serie de persoane pentru care acest răgaz nu a însemnat decât o scurtă etapă a vieții, ei cunoscându-se de dinainte şi continuând colaborarea şi după 1878, în afara acelui Barou.

Preluarea celor trei județe de către Imperiul Țarist a stopat evoluția instituțiilor româneşti acolo, urmând să fie reluată după alte patru decade.Aceste puține informații pot servi, sperăm, ca punct de plecare în eventuale studii, mai vaste, referitoare la instituțiile juridice româneşti din stânga Prutului, precum şi pentru cercetări asupra pregătirii intelectualilor româneşti din Cahul, Ismail şi Bolgrad în perioada 1856-1878. Atragem atenția însă asupra lipsei studiilor în domeniu ca şi a stării precare a posibilităților de documentare în această chestiune, cel puțin în stadiul actual[48].

DJAN Iaşi, Fond Baroul avocaților Iaşi, 133/1878-1879, fila 7.

România 1878, August, 6
Consiliul de Disciplină
Al Avocaților
Ismail-Bolgrad
No. 52 *1878, August, 17*
spre întocmai urmare

Domnule President

Conform art. 3 din Legea Avocaților am onnore a ve înnainta alăturat d-acesta Tabloul Ordinului Advocaților acestui District, ca se binevoiți a face se se afişeze în Salla sedințelor.

Priimiți vă rog asigurarea distinsei mele Considerațiuni!

Domniei Sale
Domnului President al Tibunalului Județului Suceava.

[48] NOTĂ, însemnările cu litere *cursive* din cuprinsul anexelor reprezintă adăugiri efectuate de alte persoane, ulterior redactării actelor. De exemplu de către Preşedintele Tribunalului Suceava pe textul anexei 1. De asemenea am păstrat textul actelor din arhivă aşa cum l-am găsit fără a face corectura specifică regulilor contemporane.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Anexa 2

DJAN Iaşi, Fond Baroul avocaților Iaşi, 132/1878, 1.

LXXV
Tablou
Ordinului Avocaților Districtului
Ismail-Bolgrad
1878-1879

Advocați
1. Alexandru Antoniu
2. Alexandru Holban (funcționar)
3. Aureliu Mureşianu
4. Alexandru M. Petrescu
5. Constantin Scheletti
6. Constantin Jean
7. C. Nutretzianu
8. Costachi Ionescu
9. Dionisie Craifoleanu (funcționar)
10. Dimitrie G. Dimitriu idem
11. George Carpus idem
12. George Cnejevici -
13. Grigori Christide –
14. Grigorie Petrovan –
15. Ioan M. Grajdeanu
16. Leon Butter
17. Nicolai G. Radulescu
18. Panaite Holban
19. Petru Crupenschi

Stagiari
1. Ion Banescu
2. Ioan Branisteanu funcționar
3. Ion Javorschi idem
4. Leon Crupenschi
5. Nicolai Dimitraşcu idem
6. Theodor Alevra idem
7. Teodor Boldur Lățescu idem

Acest tablou sau format de consiliul de disciplină conform art. 3 din legea constitutivă a corpului de avocați.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Consiliul de disciplină: L. Butter, A. M. Petrescu
Pentru conformitate
Grefier semnătură

Bibliografie

DJAN Iaşi, Fond Baroul avocaţilor Iaşi, 133/1878-1879, fila 7.
DJAN Iaşi, Fondul Facultatea de Drept, 7/1869-1870,
Monitorul Oficial, 6/12/1864, Legea no. 1709/1864.

Bulei I., *Conservatori şi Conservatorism*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2000
Enescu N. C., *Gh. Asachi organizatorul şcolilor naţionale din Moldova*, 1962.
Familiile boiereşti din Moldova şi Ţara Românească, coord. M. D. Sturdza, Tipografia „Monitorul Oficial", Bucureşti, 2004,
Hagi-Moscu E., *Bucureşti, Amintirile unei capitale*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, 1995
Iacob Gh., Agrigoroaiei I., *Fenomenul cultural în noul cadru naţional şi european*, în *România interbelică în paradigmă europeană*, coord. I. Agrigoroaiei, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005.
Iacob Gh., *Procesul modernizării/integrării în Europa. Etape şi trăsături*,p. 24, în *România interbelică în paradigmă europeană*, coord. I. Agrigoroaiei, Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 2005.
Lecca O. G., *Familiile boiereşti române,* Ed. Libra, Bucureşti, 2000
Monu, E, *Istoria unei familii – Costache*, teză de doctorat
Platon Gh, Platon Al. F., *Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea, context european, evoluţie socială şi politică (date statistice şi observaţii istorice)*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1995
Rădulescu M. S., *Elita liberală românească*, Ed. All, Bucureşti, 1998
Sion C., *Arhondologia Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1973
Ungureanu M. R., *Marea Arhondologie a boierilor Moldovei (1834-1856)*, Ed. Univ. „Al. I. Cuza", Iaşi, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

STUDII ŞI ARTICOLE

RESURSELE DE SARE ÎN TRATATUL DINTRE TUDHALIYA AL IV-LEA ŞI KURUNTA DIN TARHUNTAŠŠA

Iulian MOGA[1]

Keywords: salt exploitation, Tudhaliya IV, Kurunta, Hittites, Tarhuntašša treaty.

Abstract: *The Hittites' king Tudhaliya IV not only confirmed the donations made by his father to Kurunta, king of Tarhuntašša, but also extended the rights on all the salt exploitation region (with the cities and their territories), in exchange of Tudhaliya's legitimacy recognition by Kurunta, dar i-a şi extins drepturile asupra întregii zone de extracţie a sării (cu oraşele şi teritoriile aferente). It was a subtle political game in which the first role was played by the most important salt exploitation zone of Anatolia.*

Rezumat: *Regele hittit Tudhaliya al IV-lea nu doar a confirmat donaţiile făcute de tatăl său lui Kurunta, rege în Tarhuntašša, dar i-a şi extins drepturile asupra întregii zone de extracţie a sării (cu oraşele şi teritoriile aferente) – această sursă economică atât de importantă – în schimbul recunoaşterii de către acesta din urmă a legitimităţii sale. Un joc politic abil în care rolul primordial ca mijloc de schimb l-a jucat chiar cea mai importantă zonă de exploatare saliniferă din Anatolia*.

Sarea nu reprezintă doar un simplu supliment alimentar care, o dată cu utilizarea, să fi devenit cu timpul o habitudine culturală. Ea este în egală măsură necesară pentru supravieţuirea organismului la fel ca şi aerul sau apa. Este binecunoscut faptul că, pentru a putea duce o viaţă normală, avem nevoie de o cantitate de 5 până la 15 grame de sare pe zi. Fără sare corpul nu îşi poate îndeplini funcţiile sale fiziologice. Lipsa acesteia din organism poate duce la o stare cunoscută în literatura de specialitate sub numele de „penurie de sare" sau „foame de sare", asemănătoare cu

[1] Acest articol a fost realizat în cadrul proiectului CNCSIS IDEI, cod 414/2007, nr. 167/2007, cu titlul *Izvoarele de apă sărată din Moldova: etnoarheologia unei resurse naturale polivalente*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

senzația de sete sau cu simptomele sevrajului. M. Bloch sublinia pe bună dreptate faptul că „foamea de sare poate elimina orice urmă de civilizație şi de decență din comportamentul uman”[2], întrucât nevoia de a controla resursele de sare a determinat apariția unor conflicte endemice între indivizi şi comunități sau state, iar uneori a dus chiar la sclavie extremă sau la activități ilegale.

Sarea se prezintă sub diverse forme în stare lichidă sau solidă. Printre cele mai pure forme întalnite în stare nativă sunt cristalele din sarea gemă, cu alte cuvinte clorura naturală de sodiu cristalizată în sistem cubic. Mai poate fi găsită sub formă dizolvată în lacuri sărate, în mlaştini, în izvoare de apă sărată, în apa de mare sau în plantele halofite[3]. În toate culturile, sarea are diverse funcții simbolice şi practice. Ea reprezintă un element esențial în hrana oamenilor şi a animalelor. Se foloseşte pentru conservarea, condimentarea şi asezonarea peştelui, a cărnii sau a altor alimente, dar şi pentru tăbăcirea pieilor, reducerea aliajului de aur şi argint, în ritualurile magice şi religioase, la naşteri, precum şi în activitățile funerare. Din cauza dublei sale funcționalități, de *agent de conservare*, dar şi unul cu rol *coroziv*, a fost adesea interpretată în mod ambivalent de-a lungul timpului: **(1)** ca *element pozitiv* – în calitate de instrument de purificare, în ritualurile hittite privitoare la naşteri şi în cele aparținând societăților din Orientul Apropiat; ca hrană a zeilor ori ca „detergent”, cu alte cuvinte una dintre substanțele utilizate pentru a îndepărta impuritățile[4] – şi **(2)** drept *element negativ* – simbol al distrugerii în

[2] M. R. Bloch, *The Salt Industry – An Indicator of Sea Level Changes*, in J. Schäfer and W. Simon (eds.), *Ruperto Carola. Strandverschiebungen in Ihrer Bedeutung für geowissenschafte und archäologie*, Heidelberg 1981, p. 198.

[3] J. Bottéro, 1980-1983, *Konservierung*, in *Reallexikon der Assyrologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 6, 1980-1983, 193-195; K. Butz, On *Salt again... Lexikalische Randbemerkungen*, Journal of the Economic and Social History of the Orient, 27, 3, 280 ff.; D. T. Potts, *Salt*, in E.M. Meyers (ed.), *Archaeology in the Ancient Near East*, 4, New York-Oxford, 1997, p. 103-105.

[4] De exemplu, vezi G. Meier, *Die assyrische Beschwörungssammlung Maqlû*, Berlin 1937, p. 45; E. Reiner, 1958, *Šurpu. A Collection of Sumerian and Akkadian Incantations*, Graz, 1958, p. 46); G. M. Beckman, *Hittite Birth Rituals*, second revised edition, Wiesbaden, 1983, p. 77; G. Beckman, G. (ed.), *Hittite Myths*, translated by Harry A. Hoffner, Atlanta, 1990, p. 34 („[sare de masă], tu cureți, tu purifici gurile oamenilor, fie ca limba spurcată să nu te-atingă”); D. P. Wright, *The Disposal of Impurity. Elimination Rites in the Bible and in Hittite and Mesopotamian Literature*, Atlanta 1987, p. 34-36; D. T. Potts, *op. cit.*, p. 459.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ritualurile magice şi în incantații, de exemplu în ritualurile de tip Hantitaššu, a căror variantă principală datează din perioada lui Tudhaliya al IV-lea[5], în ritualurile împotriva conflictelor domestice[6] (ANET, 350) sau în aşa-numitul „jurământ al soldaților”[7].

Mai multe documente referitoare la relațiile internaționale ale regatului hittit, descoperite în ruinele vechiului oraş Ugarit, tratatul găsit pe Tableta de Bronz de la Boğazköy precum şi textele administrative de la Maşat Höyük pot fi percepute ca surse relevante care dovedesc funcția simbolică a sării *ca sursă de prestigiu şi de putere efectivă*, ca element specific al economiei locale şi o importantă sursă de supraviețuire. Toate aceste documente sunt contemporane perioadei care începe cu domnia lui Muršili al II-lea şi se încheie cu cea a lui Tudhaliya al IV-lea.

Salinele şi alte tipuri de zone de extracție a sării reprezentau de fapt una dintre resursele regale fundamentale. În Ugarit, în Mesopotamia şi probabil în toată regiunea anatoliană[8], regele era cel care deținea drepturile de exploatare asupra acestor centre de producere a sării, şi deci era singurul care hotăra dacă încredința unei persoane care ocupa o poziție de prestigiu în administrația centrală sarcina de a se ocupa de procesul de producție sau dacă pur şi simplu îi dona această zonă, nu doar cu drept de uzufruct, ci în proprietate definitivă. Întâlnim o atare situație într-un text administrativ din Ugarit. Astfel, Am(u)tarunu, un înalt funcționar regal (un *tamkar*), a primit de la regele Ammistamru II, pentru el şi fiii lui, pământuri şi saline care aparținuseră proprietății regale, împreună cu cele două oraşe învecinate şi cu teritoriile aferente, pământurile fiind scutite de orice „îndatoriri” care s-ar fi cuvenit (PRU III: 124-125 = RS 15.147) față de suveran. Respectivele proprietăți, o dată donate, puteau face obiectul unor

---

[5] A. Ünal, *The Hittite Ritual of Hantitaššu from the City of Hurma against Troublesome Years*, Ankara, 1996, p. 28;

[6] ANET 350.

[7] ANET 353; F. C. Fensham, F.C, *Salt as Curse in the Old Testament and the Ancient Near East*, Biblical Archaeologist, 25, 2, 1962, p. 50; J. E. Latham, J.E., *The Religious Symbolism of Salt*, Paris, 1982, p. 68; D. R. Hillers, ‘The Effective Simile in Biblical Literature’, *Journal of the American Oriental Society*, 103, 1, 1983, p. 183.

[8] D. T. Potts, *On Salt and Salt Gathering in Ancient Mesopotamia*, Journal of the Economic and Social History of the Orient 27, 1984, p. 236-246, 253-257, 269-270; M. L. Hetzler, *The Word śś in Ugaritic (About the Occurrence of Salt-taxes in Ugarit*), Annali. Istituto Orientale di Napoli, 18, 1968, 359-361.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

tranzacții private şi erau revândute ulterior, cu menținerea privilegiilor acordate: întâlnim tot în arhivele din Ugarit mențiunea unei asemenea vânzări privitoare la casa şi salinele care aparținuseră unuia dintre fiii lui Šerdannu, scutirea de dări fiind specificată în mod explicit (PRU III: 124 = RS 17.167+163).

Intenția de a controla aşa-numitele „câmpuri de sare" sau „terenuri sărăturoase" (Akk.: *equel tābti*; în Egypt, ANET, 407) a determinat apariția unor conflicte repetate între Ugarit şi regatul secesionist Siyannu. Primul caz specificat în documentele menționate mai sus (PRU IV: 71-75 = RS 17.335+379+381+235, rândurile 57-63) se referă la perioada secolului al XIV-lea î.Hr., când Marele Rege al țării Hatti, Muršili al II-lea, a trebuit să intervină pentru a pune capăt conflictului şi pentru a trece la o redistribuire a zonei de producție a sării: pe o suprafață de 3 *iku* (J. Nougayrol îl traduce ca „arpent", pogon), 1 *iku* şi 2/3 i-au fost atribuite regelui Niqmepa din Ugarit, iar 1 *iku* şi 1/3 regelui Abdianati din Siyannu[9]. Zona disputată era situată în partea sudică a teritoriului din Ugarit, formând de fapt o enclavă în proprietatea statului Siyannu, ceea ce dovedeşte faptul că accesul la o asemenea resursă pare să fi avut o importanță strategică. În a doua etapă a conflictului, care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIII-lea şi a fost menționată de un alt document, regele Tudhaliya al IV-lea a fost cel care a confirmat supremația Ugaritului asupra salinelor de la Atallig (PRU IV: 291 = RS 19.81), cel mai probabil aceeaşi zonă saliniferă aflată în dispută, situată lângă țărmul mării, unde sarea se obținea de fapt prin evaporarea treptată a apei de mare captată în bazine speciale.

Un alt document de la sfârşitul domniei lui Hattušsili al III-lea şi începutul celei a lui Tudhaliya al IV-lea, adică în a doua jumătate a secolului al XIII-lea î.Hr., este se referă la reorganizarea cultului în anumite zone care au avut de suferit din cauza atacurilor populațiilor kaşka/gasga, care trăiau dintr-o regiune situată în zona central-nordică a peninsulei anatoliene. Textul indică faptul că aşa-numiții „oameni ai sării" (LÚ^{MEŠ} MUN) din Hapalla erau obligați să furnizeze periodic 20 de oi zeilor din

9 D. T. Potts, *On Salt and Salt Gathering in Ancient Mesopotamia*, Journal of the Economic and Social History of the Orient 27, 1984, p. 252-253; C. Carusi, *Recherche sur le sel dans la Méditerranée orientale de l'Age du Bronze Récent*, in A. Figuls, O. Weller (eds.), *La Trobada internacional d'arqueologia envers l'expoatació de la sal a la prehistòria i protohistòria*, Cardona 2003, p. 265.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Tapika (actualul Maşat Höyük), ceea ce presupune faptul că erau păstori care aveau obiceiul să colecteze sarea[10]. Este interesant faptul că în acelaşi oraş un alt document, menționat şi tradus de Sedat Erkut, vorbeşte despre „vânzătorii de sare”, legați de asemenea şi de activitatea de păstorit. De fapt, cele două mărturii ar putea să se refere la acelaşi tip de populație a cărei activitate era păstoritul, extracția şi comercializarea sării către centrele urbane învecinate. Tăblițele cuneiforme precizează mai multe centre urbane diferite din Anatolia hitită, legate de activitatea de producție şi comercializare a sării (Durmitta şi Hanhana în regiunea locuită triburile muntoase de kaşkani, Duhdušna, Kalapiya sau Kawarna, ultima fiind situată probabil în partea de sud-vest a Anatoliei, datorită tipului de cult menționat aici). Chiar în vecinătatea localității Çankırı, unde se afla a doua cea mai mare mină de exploatare a sării, în urma săpăturilor de salvare întreprinse a fost descoperit un material arheologic datând din mileniul al II-lea î.Hr., ceea întăreşte ideea că zona în cauză a fost în exploatare încă din acea perioadă[11].

În cazul păstorilor menționați anterior, suntem înclinați să credem că ar fi o situație etnografică asemănătoare cu aceea menționată de Potts în studiile sale, şi anume că până în secolul al XIX-lea inclusiv, grupuri nomade de beduini erau folosite de statul otoman, care deținea de fapt monopolul asupra acestui tip de resurse, ca zilieri „culegători de sare”. El a identificat o practică asemănătoare în Mesopotamia antică, în Ugarit şi în Arabia. Şeful statului deținea monopolul asupra acestei resurse şi delega supravegherea activității unor „culegători”, persoane a căror meserie este precizată în izvoarele scrise ca „strângători de sare” sau „oameni ai sării”[12].

Un paragraf foarte interesant din ultimul tratat existent al regatului Tarhuntašša, a cărui importanță a fost din păcate adesea neglijată, ne oferă

[10] G. F. Del Monte, *I testi amministrativi da Maşat Höyük/Tapika*, Oriens Antiquus, 1995, p. 134-136; C. Carusi, *op. cit.*, p. 266-267; S. Alp, *Maşat-Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri / Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat- Höyük*, Ankara, 1991, p. 113.

[11] C. Glatz, R. Matthews, *Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia*, Bulletin of the American Schools of Oriental Research 339, 2005, p. 63.

[12] D. T. Potts, *On Salt and Salt Gathering in Ancient Mesopotamia*, Journal of the Economic and Social History of the Orient 27, 1984, p. 252-253; idem, *Salt*, in E.M. Meyers (ed.), *Archaeology in the Ancient Near East*, 4, New York-Oxford, 1997, p. 103-105; M. L. Hetzler, *op. cit.*, p. 361; M. R. Bloch, *op. cit.*, p. 192, 198..

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

informații foarte utile în acestă privință. Deja celebra Tabletă de Bronz de la Boğazköy a fost prima tabletă metalică de acest gen legată de Anatolia hitită, descoperită în 1986 şi publicată în 1988 de Heinrich Otten. Tratatul a fost încheiat între Tudhaliya al IV-lea (cca 1237-1209 î.Hr.), Marele Rege din Hatti la acea vreme, şi vărul său Kurunta, suveranul regatului din Tarhuntašša.

Aceeaşi modalitate discursivă şi de frazare a acestui paragraf a fost practic reprodusă în aşa-numitul tratat al lui Ulmi-Tešub[13]. Acesta din urmă ar trebui de fapt să preceadă tratatul lui Kurunta, din cauza faptului că noua situație de după cucerirea ținutului Lukka (a Lyciei) de către Tudhaliya nu este reflectată aici, şi mai ales, în cazul nostru, faptul că paragraful 11, care indică în mod clar reglementarea extracției de sare, este mai scurt.

Chiar de la începutul paragraful menționat mai sus de pe Tableta de Bronz, vedem că regele Kurunta a fost cel căruia i s-au acordat „drepturile de exploatare a terenului sărat” (*:lapanaliyanza*; HED, 5, 2001, 61: „controlul asupra sărăturii”; CLL, 1993, 125: „(drepturile) asupra sărăturii”), adică monopolul administrării resurselor din zona de exploatare a sării. Ceea ce trebuie subliniat aici este faptul că teritoriul în cauză (zona de extracție a sării şi păşunile înconjurătoare) era *diferit* de Ținutul Râului Hulaya şi că avea un alt statut. Păstorilor le era interzis cu desăvârşire să intre în teritoriului statului din sud, însă atunci când vorba despre zona de exploatare a sării, puteau intra, însă nu puteau trece cu vederea drepturile pe care regele Kurunta le avea asupra regiunii.

Un aspect problematic este legat de denumirea Ținutului Râului Hulaya, pentru că textul hitit îl menționează doar alături de numele țării Tarhuntašša. Dinçol, urmând argumentația lui Gurney, consideră că cele două nume erau atribuite de fapt aceluiaşi teritoriu, Ținutul Râului Hulaya fiind doar „denumirea geografică a entității politice reprezentată de regatul Tarhuntašša”[14]. Totuşi, Otten credea inițial că țara Tarhuntašša era cea care

---

[13] H. A. Hoffner, *The Ulmitešub Treaty (Kbo 4.10=CTH 106) with a New Join*, in K. Emre *et al.* (eds.), *Anatolia and the Ancient Near East. Studies in Honor of Tahsin Özgüç*, Ankara 1989, rd 33-35; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta, 1999, 102; H. C. Melchert, *Cuneiform Luvian Lexicon*Chapel Hill, N.C., 1999, p. 509-510. (= CLL).

[14] A. Dinçol, 1998, *The Rock Monument of the Great King Kurunta and its Hieroglyphic Inscription*, in S. Alp, A. Süel (eds.), *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri / Acts of the*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

făcea parte din Ținutul Râului Hulaya[15], în timp ce Hoffner şi Beckman au un punct de vedere total diferit, traducând acelaşi text în acest mod: „Ținutul Râului Hulaya, care este (zona) de frontieră a țării Tarhuntašša”. Aceasta înseamnă că vorbim de partea de nord a regatului, datorită ipoteticei identificări a râului Hulaya cu Çarşamba. În acest caz, opțiunea lor este mai credibilă.

În rândurile care urmează, Tudhaliya confirmă donația făcută de către tatăl său în privința a trei oraşe din regiune, dintre care Šarmana trebuie să fi fost cel mai important, împreună cu „câmpurile, pajiştile, păşunile pentru oi şi toată sărătura”[16]. Totuşi, o altă traducere a aceluiaşi paragraf este întrucâtva diferită. Hoffner consideră că lectura acestui paragraf este „împreună cu câmpurile, *pământurile*, pajiştile, păşunile pentru oi, toată sărătura *şi tot zăcământul*”. O altă afirmație este iarăşi foarte interesantă. Păstorii de capre nu aveau voie să intre în Ținutul Râului Hulaya, însă li se îngăduia să folosească pentru păstorit regiunea „marii sărături”, cu condiția ca să nu adune sarea. Probabil că puteau să o folosească doar pentru nevoile animalelor. Faptul că le era interzis în mod explicit să ia sare ar putea constitui un indiciu că în realitate o strângeau frecvent sau chiar că era o îndeletnicire obişnuită, deoarece sarea reprezenta un element important pentru creşterea animalelor. Şi se pare că erau în slujba regelui, cel care deținea monopolul asupra acestei activități, tocmai pentru a extrage sarea, după cum se întâmpla şi în Mesopotamia.

Chiar dacă regii din Tarhuntašša dețineau drepturile asupra marii sărături, păstorilor *le era doar îngăduit* să ia sare de acolo ori de câte ori aveau nevoie[17]. Puhvel dă o traducere şi mai interesantă textului în cauză: „Dacă îşi mută turmele din Ținutul Râului H(ulaya) până la marea sărătură, aceştia să nu se înstăpânească asupra sărăturii lipsindu-l pe el; ea [a fost dată] regelui din Tarhuntašša; fie ca el *să fie lăsat să ia sare*” (HED, 5,

---

IIIrd International Congress of Hittitology, Çorum, September 16-22, 1996, Ankara 1998, p. 163; O. R. Gurney, *The Treaty with Ulmi-Tešub*, Anatolian Studies 43, 1993, p. 26-28.

[15] H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV*, Wiesbaden 1988, p. 17.

[16] G. Beckman, *op. cit*., p. 117.

[17] C. Watkins,, *Luvo-Hittite lapan(a)-*, in D. Disterheft, M. Huld, J. Greppion (eds.), *Ancient Languages and Philology. Studies in Honor of Jaan Puhvel*, I, Washington 1997, p. 33; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*m, Atlanta, 1999, p. 117.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

2001, 61). Aceast lucru ar putea duce la concluzia că de fapt regele avea dreptul de uzufruct nu însă şi deplina proprietate, ceea ce înseamnă că regele din Hatti putea să-i retragă „drepturile" asupra ținutului salinifer atunci când considera necesar. Mai mult, activitatea de acolo putea fi uşor controlată.

Există totuşi păreri diferite în privința granițelor nordice ale regatului din Tarhuntašša. Două dintre ele sunt mai importante. În opinia lui Hasan Bahar, teritoriul statului sudic includea şi ținutul sărăturos până la Lacul Sărat (Tuz Gölü), precum şi monumentul de la Hatip; sau, cel puțin, ar putea fi vorba despre o entitate mai mare, numită Ținutul Râului Hulaya, care mai cuprindea şi teritoriul regatului din Tarhuntašša[18]. A doua teorie a fost formulată de Ali Dinçol şi de echipa sa de cercetători turci şi israelieni (Jak Yakar, Belkıs Dinçol and Avia Taffer), care au realizat un întreg proiect în acest sens. Părerea lor a fost larg acceptată în rândul specialiştilor[19]. În urma cercetărilor de teren şi a analizei de text de pe Tableta de Bronz, ei au demonstrat faptul că granița regatului Tarhuntašša nu includea aproape deloc teritoriul de la sud de Konya (în hitită: Ikwaniya). În opinia lor, nici nu era necesar ca Tarhuntašša să includă şi celebrul monument de la Hatip[20] (Dinçol, 1998, 163; Dinçol, 2000, 2). Aşadar, pământurile din jurul „marii sărături" trebuie să fi fost o *enclavă*, după cum era cazul şi altei zone numite Ura, care a rămas o enclavă hittită în sud-estul regatului din Tarhuntašša[21]. Aceasta se datora importanței sale ca nod de comunicații terestre şi maritime, şi mai ales ca centru comercial.

---

[18] H. Bahar, G. Karauğuz, Ö. Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları*, I, *Phrygıa Paroreus bölgesi: Anıtlar, yerleşmeler ve küçük buluntular*, Istanbul 1996, p. 125-126; H. Bahar, *Tarhuntašša Araştırmaları 1994-2002*, in *Acts of the Vth International Congress of Hittitology, Çorum, September 02-08, 2002*, Ankara 2005, p. 83-117.

[19] H. C. Melchert, *The Borders of Tarhuntassa Revisited*, in M. Alparslan, M. Doğan-Alparslan, H. Peker (eds.), *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan VITA / Festschrift in Honor of Belkıs Dinçol and Ali Dinçol*, İstanbul, 2007, p. 507.

[20] A. Dinçol, *op. cit.*, p. 163; Idem, J. Yakar, B. Dinçol, A. Taffet, *The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntašša – A Geographical and Archaeological Assessment*, Anatolica 26, 2000, p. 2.

[21] Regiunea Elayoussa-Korykos-Olba; pentru discuția legată de localizarea teritoriului Ura, vezi R. Beal, *The Location of the Cilician Ura*, Anatolian Studies 42, 1992, p. 65-73; O. Casabonne, *Quelques remarques et hypothèses sur Ura et la Cilicie Trachée*, Colloquium Anatolicum 4,2005, p. 67-81)

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Acest lucru a fost pus în evidenţă şi de textele ugaritice: negustorii regelui din Tarhuntašša erau prezentaţi ca fiind diferiţi de cei din Ura, aceştia din urmă considerându-se supuşi ai regelui din Hatti (PRU, IV: 169-171= RS 17.158 şi PRU IV: 171-172 = RS 17.42: pentru negustorii regelui din Tarhuntšša; PRU IV: 182-183 = RS 17.319 PRU, IV: 103-105 = RS 17.130 şi PRU, IV: 190 = RS 17.316 pentru negustorii din Ura, slujitorii Marelui Rege). Pe de altă parte, am menţionat mai devreme un caz asemănător, datând din aceeaşi perioadă, în care statului din Siyannu i s-a atribuit o zonă de extracţie salină ca *enclavă* a teritoriului din Ugarit. Iar acest tip de situaţie dovedeşte practic importanţa economică şi strategică a acestor zone de extracţie salină.

Un alt tip de problemă legată de acest text o reprezintă identificarea aşa-numitei „mari sărături", după cum este ea menţionată pe tabletă. În acest stadiu al cercetării, considerăm că nu se poate vorbi despre o soluţie finală şi definitivă. Iniţial, datorită menţiunii din ultimul rând al paragrafului aflat în discuţie, unde se punea accentul pe importanţa localităţii Šarmana, înclinam să accept aserţiunea profesorului O.R. Gurney, conform căreia „Šarmana reprezintă locul sărăturii de pe tableta de bronz"[22]. Cu toate acestea, o altă ipoteză interesantă a fost recent promovată de către cercetătorii Proiectului Central-Anatolian al Sării[23], care au propus identificarea acestei zone cu Tuz Gölü (Lacul Sărat), întrucât traducerea expresiei utilizate aici, *šalli lapani :waniya*, ar putea duce către o asemenea concluzie. Ultimele două cuvintele utilizate aici sunt în realitate aproape sinonime. Iniţial, *:lapan(a)-* părea să înseamne „păşune" (summer pasture), „imaş" (summer grazing) sau „păşune alpină" („Alm", „pascolo alpestre")[24], fiind tradus ulterior ca „sărătură" (CLL, 2003, 125; HED, 2001,

---

[22] O. Gurney, *The Annals of Hattusilis III*, Anatolian Studies 47, 1997, p. 139, n. 23.

[23] B. Erdoğu, M. Özbaşaran, *White, Pure, Immaculate and Incorruptible: Salt in Prehistoric Central Anatolia*, in D. Monah, Gh. Dumitroaia, O. Weller, J. Chapman (eds.), *L'expoitation du sel à travers le temps*, Piatra Neamţ, 2007, p. 135-145; B. Erdoğu, N. Kayacan, I. Fazlıoğlu, N. Yücel., *Material Engagement, Resources and New Discoveries in Central Anatolian Neolithic*, Colloquium Anatolicum 6, 2007, p. 85-96.

[24] H. Otten, *op. cit.*, p. 17: „Alm"; HHD, 1962, 78: „(Alp)weide"; F. Imparati, *Studi sulla società e sulla religione degli ittiti*, Firenze 2004, p. 326, 421 şi 430: „pascolo alpestre"; HH, 2001, 92; H. A. Hoffner, *op. cit.*, p. 200: „imaş" (summer grazing)

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

60), devenind deci similar celui de-al doilea termen, *:wani(ya)-*[25]. Aşadar, inițial înțelesul general era acela de „imaş (şi) sărătură" („the summer grazing (and) the saltlick") sau „păşunea sărăturoasă" („summer pasture – saltlick"), iar apoi „marea stâncă de sare" („great saltlick rock"). Totuşi, trebuie să adăugăm două lucruri. Mai întâi, nu există asemenea stâncă de sare în regiune. În al doilea rând, ultimul termen, *:wani(ya)-*, are înțelesul de „rocă", „bloc", „crustă" sau „cu aspect de rocă" (HH, 2001, 194: „Steinblock, Stele", „Salzblock", „Salzlecke"; CLL, 2003, 256 „cu aspect de rocă, versant"), dar de cele mai multe ori pus în legătură cu sarea. Aşadar, cea mai bună opțiune ar fi aceea de „marea sărătură cu crustă", şi aceasta seamănă exact cu zona de la marginea Lacului Sărat anatolian. Această realitate veni aşadar în sprijinul teoriei colegilor turci.

Înainte de a încheia, aş vrea să adaug căteva scurte considerații privind contextul politic al tratatului. Cu puțin timp înainte de bătălia de la Kadeş dintre Muwatalli al II-lea (cca 1295-1272) şi Ramses al II-lea, regele hittit a mutat capitala de la Hattuša la Tarhuntašša, în Ținutul de Jos. Al doilea oraş a devenit un centru important al noului stat aliat cu acelaşi nume, formând împreună cu un alt stat vasal, Kargamiš, un aşa-numit „triunghi al centrelor de putere", toate conduse de membrii aceleaşi dinastii. Kurunta, fiul lui Muwatalli al II-lea, este de fapt Ulmi-Tešub. În opinia lui Fiorella Imparati, avea două nume pentru că primul era cel dobândit prin naştere, iar al cel de-al doilea era numele dinastic[26]. Fratele său mai mic, Urhi-Tešub, cunoscut şi ca Muršili al III-lea (cca 1272-1267) a devenit Mare Rege în Hatti, dar tronul i-a fost uzurpat de Hattušili al III-lea (cca 1267-1237) cu ajutorul triburilor de kaşkani[27], ceea ce a uimit „comunitatea internațională" din acel timp[28]. Succesor i-a fost fiul său

[25] Vezi G. M. Beckman, *Hittite Birth Rituals*, second revised edition, Wiesbaden 1983, p. 77:; H. A. Hoffner, *op. cit.*, p. 200; H. Otten, *op. cit.*, p. 17 şi 46-47.

[26] F. Imparati, *op. cit.*, p. 432.

[27] T. Bryce, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford 1999, p. 326-360; F. Imparati, *op. cit.*, p. 433; A. Dinçol, *The Rock Monument of the Great King Kurunta and its Hieroglyphic Inscription*, in S. Alp, A. Süel (eds.), *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri / Acts of the IIIrd International Congress of Hittitology*, Çorum, September 16-22, 1996, Ankara 1998, p. 161-162; C. Glatz, R. Matthews, *op. cit.*, p. 53.

[28] A. Harrak, *Sources épigraphiques concernant les rapports entre assyriens et hittites à l'âge du Bronze Récent'*, in *XXXIVeme Rencontre Assyrologique Internationale / XXXIV. Uluslararası Assiriyoloji Kongresi, 6-10/VII/1987, İstanbul*, Ankara 1998, p. 242-243.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Tudhaliya IV. Chiar dacă Kurunta şi Tudhaliya erau prieteni din copilărie, primul putea cere oricând tronul din Hatti, din cauza legăturilor dinastice. Nu se ştie nici până acum dacă într-adevăr a făcut acest lucru. Dar relativ recenta descoperire a peceții din Hattuša, având inscripția „Kurunta, Mare Rege, Labarna, Soarele Meu”, ar putea duce la o asemenea concluzie, şi anume: Kurunta a ajuns Marele Rege din Hatti fie prin forță, fie după moartea lui Tudhaliya. Trebuie să subliniem aici importanța tratatului ca instrument de *propagandă politică*, într-o competiție pentru legitimitate şi supremație a puterii, precum şi folosirea resurselor economice în acelaşi sens[29].

Aşadar, nu este o coincidență faptul că Tudhaliya nu doar a confirmat donațiile făcute de tatăl său lui Kurunta, dar i-a şi extins drepturile asupra întregii zone de extracție a sării (cu oraşele şi teritoriile aferente) – această sursă economică atât de importantă – în schimbul recunoaşterii de către acesta din urmă a legitimității sale. Un joc politic abil în care rolul primordial ca mijloc de schimb l-a jucat chiar cea mai importantă zonă de exploatare saliniferă din Anatolia.

[29] I. Singer, *Great Kings of Tarhuntašša*, Studi Micenei ed Egeo-Anatolici 38, 1996, p. 64-65; T. Bryce, *op. cit.*, p. 355.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

UN RAPORT PRIVITOR LA CIUMA DIN MOLDOVA (1829)

Petronel ZAHARIUC
Sorin GRIGORUȚĂ

Războaiele ruso-turce din anii 1828-1829 au însemnat pentru Țările Române impunerea regimului de ocupație militară, obligația de aprovizionare a armatei ruse cu alimente şi furaje, dar şi răspândirea epidemiei de ciumă. Devenită un fenomen endemic în principatele române extracarpatice încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea[1], necruțătoarea epidemie a fost reactivată pe fondul aglomerării de trupe ce au traversat spațiul Moldovei şi Țării Româneşti spre şi dinspre Imperiul Otoman.

Atestată la Bucureşti încă din luna mai 1828[2], ciuma s-a extins cu rapiditate în tot oraşul făcând victime printre locuitori fără a ține cont de vârstă sau de statut social, acest fapt determinând unele măsuri de pază în Moldova, completate ulterior de impunerea carantinei pe Siret şi apoi pe Prut, astfel că trecerea râului era posibilă doar după o staționare de 16 zile şi doar pe la Sculeni[3]. Faptul că „boala lipicioasă” (molipsitoare) a venit în Moldova dinspre sud se poate observa şi din acest raport (vidomostie) – ținuturile nordice ale Moldovei (Dorohoi şi Herța) nu au fost cuprinse de ciumă.

Cu toate acestea, la jumătatea lunii ianuarie 1829, ciuma s-a ivit într-un sat din vecinătatea Iaşilor, stârnind spaimă şi îngrijorare în capitala moldavă[4]. Pericolul contaminării a determinat autoritățile de la Iaşi să ia o serie de măsuri împotriva extinderii flagelului, fiind închise cârciumile şi cafenelele, urmând chiar să se pună străji în jurul oraşului, iar toți locuitorii

---

[1] D. Ciurea, *Foametea şi epidemiile în Moldova în secolul al XVIII-lea*, în „Revista Medico-chirurgicală”, LXVIII, 1964, p. 1043-1045.

[2] Pompei Gh. Samarian, *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma*, Bucureşti, 1932, p. 457.

[3] *Ibidem*, p. 487.

[4] N. Hodoş - Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românior, v*ol. XVII, *Corespondență diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1825-1846)*, Bucureşti, 1913, p. 130-131. Viollier către Laferronays, Iaşi, 16 ian. 1829.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ce veneau de la distanțe mai mari urmau să se supună unei carantine înainte de intrarea în oraş[5]. Se pare însă că efectul acestor măsuri s-a dovedit a fi unul temporar, după o scurtă perioadă de acalmie epidemia reizbucnind cu şi mai multă virulență la sfârşitul primăverii anului 1829, de la Focşani ciuma extinzându-se cu rapiditate la Tecuci, apropiindu-se foarte probabil şi de Iaşi[6]. Un factor important în răspândirea bolii l-au reprezentat spitalele militare ruseşti, împânzite pe întreg spațiul moldav, de cele mai multe ori acestea fiind aşezate chiar în centrul oraşelor, în casele unor boieri, devenind astfel adevărate focare de molipsire[7]. Pentru a evita apariția panicii în rândurile populației medicii ruşi susțineau că se confruntă cu o boală contagioasă, dar care nu este ciumă[8], aceeaşi idee putând fi observat şi din relatările agenților consulari străini de la Iaşi[9]. Cu toate acestea prezența ciumei în ținuturile din sudul Moldovei era o certitudine, ea constituind principalul subiect de discuție al călătorilor ce traversau aceste zone[10], din relatările păstrate putând fi cu uşurință

[5] *Ibidem*, p. 132; Viollier către Laferronays cu amănunte despre epidemia de ciumă, Iaşi, 23 ian. 1829.

[6] *Ibidem*, p, 159; Viollier către Portalis, Iaşi, 8 mai 1829.

[7] *Ibidem*, p. 161. Viollier către Portalis, Iaşi, 15 mai 1829.

[8] *Ibidem*. Această opinie a fost exprimată detaliat de doctorul Cristian Vit, medicul armatei a II-a ruse, care după încetarea ostilităților şi revenirea în patrie a scris o lucrare dedicată acestei probleme *Despre particularitățile climatului Valahiei şi Moldaviei şi aşa-numita molimă valahică ce a bântuit în a doua armată rusă în timpul ultimului război cu turcii*, el considerând că molima valahică este o febră tifo-epidemică, asemănătoare într-o oarecare măsură cu ciuma, molima fiind generată de condițiile geografice specifice Moldovei şi Țării Româneşti (V. Bologa, *Contribuții la istoria medicinei in România*, Ed. Medicală, Bucureşti, 1955, p. 226).

[9] Ion I. Nistor - Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XXI, *Corespondență diplomatică şi rapoarte consulare austriece (1828-1836)*, Ed. „Cartea Românească", Bucureşti, p. 117. „Nu vă vorbesc strict despre noutățile zilei, ci despre frica în care noi trăim, că vom auzi într-o bună dimineață că ciuma este la zidurile noastre. Dar pardon! Aceasta nu este ciumă, noi ne ferim să pronunțăm acest cuvânt, este o simplă maladie epidemică sau contagioasă care pustieşte Valahia şi mai multe ținuturi din Moldova şi din care se moare în 2-3 zile foarte uşor".

[10] *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. II, *(1822-1830)*, Daniela Buşă (coord.), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 407.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

surprinsă teama de molipsire, teamă alimentată de imaginile apocaliptice ce caracterizau oraşele afectate de ciumă[11].

Pericolul contaminării Iaşilor devine tot mai evident, autoritățile hotărând la 1 iunie izolarea oraşului printr-un şanț, comunicarea cu exteriorul urmând a se face doar prin patru locuri de trecere. Chiar dacă proiectul este „greu de făcut"[12], drept pentru care nici nu a fost realizat, el ne spune multe despre starea de spirit existentă în capitala Moldovei pe fondul ştirilor sosite din ținuturile din sud, unde ciuma făcea numeroase victime[13]. Treptat, până spre toamnă, ciuma începe să se răspândească şi în Iaşi, atingând apogeul în lunile septembrie şi octombrie[14]. Singurele măsuri de prevenire a extinderii bolii constau în izolarea celor bolnavi, scoaterea lor în afara oraşului, însă adeseori cei afectați de flagel se ascundeau în momentul controalelor preferând să-şi trăiască ultimele zile în propriile case decât izolați, lipsiți de îngrijire şi de hrană.

Luna noiembrie a anului 1829 aduce o îmbunătățire a situației, măsurile luate de noua administrație condusă de generalul Pavel Kiselev şi scăderea temperaturilor ducând treptat la reducerea numărului de cazuri de ciumă semnalate la Iaşi şi în întreaga Moldovă[15], urmând ca în primăvara anului 1830 să fie întreprinse o serie de acțiuni sanitare ce s-au răsfrânt asupra ambelor principate şi au urmărit stingerea ultimelor focare de ciumă.

Publicăm, acum, un document important, un raport general, privitor la extinderea şi efectele acestei boli în a doua jumătate a anului 1829. Această „vidomostie" a fost alcătuită pe temeiul rapoartelor trimise la Iaşi de către dregătorii din ținuturi; în aceeaşi colecție de la Arhivele

---

[11] *Ibidem*. Facem referire la relatarea scriitorului militar rus A.I. Mihailovski-Danilevski care, la 13 iunie 1829 ajunge la Bârlad „dar cât de mare mi-a fost groaza, când, intrând în oraş, am găsit străzile cu desăvârşire pustii, casele şi porțile încuiate bine şi în piețe, în curți şi pe străzi focuri care fumegau; pe scurt, în Bârlad, cu 5 zile mai înainte se declarase ciuma".

[12] N. Hodoş-Hurmuzaki, *op. cit*, p. 168. Viollier către Portalis, Iaşi, 1 iunie 1829.

[13] Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 531.

[14] *Ibidem*, p. 532-538. Pentru mai munte informații privitoare la impactul epidemiei asupra fondului demic a se vedea Ecaterina Negruți, *Structura demografică a oraşelor şi târgurilor din Moldova 1800-1859 (Contribuții)*, Fundația Academică „A. D. Xenopol", Iaşi, 1997.

[15] Pompei Gh. Samarian, *op. cit.*, p. 543.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Naționale Iași s-au aflat și o parte a acestor rapoarte[16], care din păcate s-au pierdut. Informații despre acest cumplit flagel se găsesc și în alte fonduri documentare[17].

<Raport>

1829 octombrie 20 – <noiembrie>.

Toate țânuturile pentru boala lipicioasă, ce să trec în perilipsăs(e), anumi ci molipsâre găsești, câț(i) mor(ți), în ci sati și în cari țâ(nu)turi anume.

1829 o(cto)mv(rie) 20.

Vidomostii pentru toate târgurili și satili din cuprinsul Moldavii, ci sint molipsiti. 1829.

Suceava

Prin răport din 19 avgust, cu no. 951, arată că târgul Burdujeni s-au curățit de istov di lipicioasa boală.

Prin răportul, tot din 18 avgust, no. 954, triimit vidomostii, prin care arată că au murit.

Adică:

la Burudjeni	12
la Lespezi	34
	46

Cu răport din 17 săpt(e)mvr(ie), cu no. 1.065, că di 21 zile nu s-au mai bolnăvit nimi din acei scoși la carantină, decât din 4, ce are molipsâți, au murit la târgul Lespezi.

Prin răport din 9 oct(o)mvr(ie) <1>829, cu no. 1134, arată că toți jid(o)v(ii) din târgul Lespezi, ce au fost scoși la carantină, înplinându-i 40 zili hotărâti a carantinii și fiind toți sănătoși s-au slobozit în târgu pi la casăli lor, însă tot cu pază pentru câeva zâli; asămine și în lazaretul de acolo sunt zăci zâli de cându nu s-au mai bolănăvit nici unul, afară de doi ce era bolnavi de mai înainte.

Țin(u)t(u)l Niamțului

16 Arhivele Naționale Iași, Colecția Litere, M/417.

17 Idem, Documente, CCCIX; CDXVII/264-269.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Prin răportu din 26 săpt(e)mv(rie), cu no. 898, să arată că să află curat şi pentru mai multă pază au cerut să s(e) rânduiască şi doi boeri, pe care s-au şi rânduit.

Ţin(u)t(u)l Romanului, din mila lui Dumnezău, se află curat.

Ţin(u)t(u)l Bacăului

La târgul Trotuşului, ce sunt lăturaşi a Ocnii, au murit trei oameni şi 3 sunt loviţi de boala lipicioasă, cu răport din 8 săpt(e)mv(rie) no. 821.

La târgul Ocnii, iarăşi s-au iscat boala ciumii, murindu un neguţitor focşănean, cu răport din 22 săpt(e)mv(rie), cu no. 869.

Au fost la sat Liuzii Călugărului şi s-au curăţit, acum să află curat, după răport din 18 săpt(e)mv(rie), no. 863.

Prin răportu din 30 săpt(e)mv(rie), no. 900, arată dregătorii că la târgul Trotuşului au murit 8 şi 3 sunt loviţi, însă esti nădejdi de scăpare, iar la târgul Ocnii di la 16 săpt(e)mv(rie), de cându au murit focşănean(ul), nu s-au mai bolnăvit nimi până la 30 săpt(e)mv(rie).

La 7 oct(o)mv(rie), no. 255, cămăraş(ul) de Ocnă răportueşti că de la 16 săpt(e)mv(rie), de cându au murit focşăneanu, fiind 24 zili, s-au rădicat toată frica, nemai murindu nici unul.

La satul Trotuş, iarăşi de la 19 săpt(e)mv(rie), cându s-au scos cel de pe urmă bolnav la lazaret, până la 7 oct(o)mv(rie), nimi nu s-au mai lovit.

În lazaret Trutuşului să mai află doî feti bolnavi, cu bubi scoasă: una esti nădejdi de scăpare, iar ceialaltă puţină nădejdi di scăpare.

Ţin(u)t(u)l Putnii

Prin răportu din 30 iuli, no. 439, înştiinţază pentru toţi morţii din Foşcani, Odobeşti şi alte locuri, precum în gios să arată, adică:

din târgu Focşanii pe locu şi în lazaret	1335
tij(e) din Focşani, care n-au scos bube, dar prepus au urmat	396
din târgul Odobeştii şi satili Milcovului din sus din Odobeşti şi până în Focşani	336
din târgul Agiudului, din ocolu Zăbrăuţului şi Bilieştii	107
din satili Milcovlui de Gios	37
din satili ocolului Gârlilor	90
Fac morţi di la 26 dech(em)v8rie) <1>828 până la 30 iuli(e)	2301

Cei ce au murit în luna lui avgust; adică:

în târgu Focşanii	56
în lazaret, scoşi din Focşani	140
aduşi de pi la sati	55
	251

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

După cercetare făcută la zi, întîi oct(o)mv(rie):

bolnavi de moarti, toți de prin sati	63
preboliți şi sănătoşi, ce încă n-au întrat să s(e) afumi	266
afumați, ce îşi fac zilili hotărâte după afumari	169
	498

Bez 208, cari afumându-să di la 1 avgust şi până acum s-au slobozit.

La târgul Agiudului urmează şi acolo această boală, după ştiința ce esti.

Tot țin(u)t(u)l Putnii.

Prin răport din 8 oct(o)mv(rie), no. 22, înşiințază boerul rânduit spre curățire, dum(nea)lui căm(ina)r(ul) Ştefan Dăscălescu, că în târgul Focşanii au mai contenit boala ciumii, iar prin satili acelui țin(u)t urmază cu mare asprime şi să lățăşti; trimite şi vidomostii de toți morții di ciumă, di la 1 săpt(e)mv(rie) şi pân(ă) la 2 oct(o)mv(rie), adică:

ocol Gârlilor	**morți**	**preboliți**
satul Olăşeştii	9	2
Țifeştii	76	7
Codru Sârbilor	31	4
Vităneştii de suptu Măgură	15	3
Găgeştii	22	5
Vităneştii de Sus	9	2
Cucueții de Sus	5	
Şărbeştii	6	
Ireştii de suptu Măgură	3	
Ireştii de Sus	1	
Bătineştii	8	1
Purceleştii	5	1
Boloteştii	11	
Făureni	2	
	203	**25**

ocolu Luncii	**morți**	**preboliți**
Păuneştii	41	11
Rugineştii	59	8
Dorneştii	55	45
Pădurenii	13	1
	168	**65**

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ocolu Zăbrăuții	**morți**	**preboliți**
satul Străoanii de Gios	49	8
Străoanii de Sus	6	
Movilița	8	
	63	**8**

ocolu Milcovului de Gios	**morți**	**preboliți**
Paraipanu	4	
Jorăștii	16	
Mirceştii	18	
	38	

ocolu Bilieştii	**morți**	**preboliți**
sat Bilişetii	7	
Dimaciu	3	
Năneştii	38	6
Belciugu	2	
Blehanii	1	
Vulturu	22	
Călienii	2	
Răstoaca	7	
	82	**6**

<ocolu> Milcovu de Sus	**morți**	**preboliți**
Odobeştii, Grozeştii şi Vinişeştii	107	65
Jarişte şi Pădurenii	141	63
Pățăştii	6	4
Boteştii	5	2
Slobozia lui Vidraşcu	1	
	264	**134**

Adunare pisti tot de morți şi preboliți din țin(u)t(ul) Putnei:	**morți**	**preobiliți**
ocolu Gârlilor	203	25
ocolu Luncii	168	65
ocolu Zăbrăuții	63	8
Milcov de Gios	38	
Bilieştii	82	6
Milcov de Sus	264	143
	818	**247**

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cinci au murit, atât aici în târgu Focşanii, cum şi în lazaret(ul) de la Putna, de boala ciumii, de la zi întăi săpt(e)mv(rie) şi până la 2 oct(o)mv(rie); adică:

morți din acei scoşi din Focşani în lazaret	37
morți în lazaret, aduşi de prin sate	129
	166

Galații

Cu răport din 8 avgust, no. 101, arată că boala ciumii în târgu Galați urmează cu asprime.

Satili de la ocolu Siretului, undi s-au ivit această boală, s-au mai răcorit, scoțându-să pe toți afară.

Satili ocolului Prutului, ce să molipsâsă, făcându-să îndată curățire, nu s-au mai molipsât.

La 12 avgust, cu no. 1004, răporteşte că boala ciumii sporeşte în târgu, murind şi câțiva cinovnici, care au fost în această slujbă.

La 27 avgust, cu no. 1040, răportuesc că au osebit trei locuri pentru scoatere bolnavilor, a molipsâțil(o)r şi acei cu prepus.

La 31 avgust, no. 1052, arată că au scos afară, lângă malul Dunării, pisti 1.200 suflete, spre aerisire şi curățire.

Tot țin(u)t(ul) Putnii

Dum(nea)lor dregătorii, prin răport din 25 noemv(rie), cu no. 670, arată că atât pentru târgul Agiudului, cât şi pentru toate satile molipsâte din țin(u)t(ul) acela, nu s-au odihnit, şi în ființa lor, pentru aerisire şi curățire boalei lipicioas(ă), precum, de pildă, în târgul Focşanii, din mila lui Dumnezeu, s-au [curățit] curmat boala ciumii şi în târgul Agiudului, pentru că tot urmat frici(i), nici o jăli trecătoari nu le-au băgat în târgu, ci le-au îndreptat prin satili de prinpregiurul târgului, precum satul Agiud(ul) Vechi, Buşcanii şi amândoi Şişcanii.

Țin(u)t(ul) Tecuci

La 20 oct(o)mv(rie), no. 568, [arată] prin răport arată dum(nea)lor dregătorii că pisti 204 numi, ce au murit de lipicioas(a) boală, în tot cuprinsul țin/u)tului, atât în târgu cât şi prin sati, până la 30 a trecutii luni săpt(e)mv(rie), au mai murit încă pân(ă) la 20 oct(o)mv(rie) 31 liudi la acesti sati, adică la Podgoria Necoreştii, Poiana, Perii, Barce, Podolenii, Movilenii, Şărbăneştii, Piscul, Privalu, Grădeştii, Floreştii, Furceni şi Drăgăneştiişi că spre stârpire răului să urmeze cele cuprinsă prin enstrucții.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

La 31 oct(o)mv(rie), cu no. 610, samiş(ul) ţin(u)t(ului) răportueşti că bolnăvindu-să un chelaru din ograda dum(isale) căm(i)n(arul) Costandin Vadră, unuia din dregători, s-au şi scos la câmpu, şi 26 au şi murit, şi că se urmează celi cuviincioas(e) spre curăţire, după enstrucţii.

Ţin(u)t(ul) Covurluiului:

ocolu Săretului	
Sloboziia satul Costii	24
satul Costii	33
Făleştii	20
Vămăşănii	12
Bărboşii	17
Şăndrenii	68
Sloboziia Lozova	28
Braina	52
Panciul	22
Macsânenii	34
Branişte	23
Sloboziia lui Conachi	15
Sloboziia Mânjina	12
Satul Peche	14
	374
ocolu Mijlocului:	
Jorăştii	16
Mândreştii	9
Oasăle	11
Cornii	5
Puţănii	34
Bălenii	11
Bursumenii	7
Crăeştii	6
Cuca	9
Sloboziia Chetrosul	5
Vârlezii	4
Zmulţii	6
Mănăstire Zimbrul	15
	138
ocolu Horincii:	
Săpenii	16
Blăgeştii	23
Onţăştii	11
Coluneştii	7
Vădenii	6
Măluştenii	7

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Rogojănii	42
	112
ocolu Prutului:	
Oance	26
Puşcanii	16
Brăneştii	14
Măstăcanii	9
Chirifteiul	7
Fărțăneştii	18
Umbrăreştii	5
Purichioia	3
Golăşeii	4
Folteştii	29
Stoicanii	27
Tămăoanii	25
Frumuşița	20
Odae lui Manolache	9
Tătarca	21
Tuluceştii	34
	267

adunare sumil(o)r:	
ocolu Săretului	374
ocolu Mijlocului	138
ocolu Horincii	112
ocolu Prutului	267
din târgul Galații	1249
	2140

Țin(u)t(ul) Tutovii	**Morți**
di la 14 pân(ă) la 21 oct(o)mv(rie) în târgul Bârladului şi prin sati	20
tij di la 21 pân(ă) la 28 oct(o)mv(rie)	10
tij în târgu şi prin sati di la 28 oct(o)mv(rie) pân(ă) la 4 noemv(rie)	21
tij di la 4 noemv(rie) pân(ă) la 11 noem(vrie)	28
tij di la 11 pân(ă) la 18 noemv(rie)	13
tij di la 18 până la 25 noemv(rie), adică	21
în târgul Bârladului	6
Coroeştii de Gios	
Perienii	
Ibăneştii	
Obârşenii	
Priponeştii	
Hălăreştii	
Cârjoanii	

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Rădenii	
Măscureni	
Floreştii	2
Corodul	
Orgueştii	5
Căbeştii	
Băcanii	
Gura Sămilii	2
Zorilenii	2
Corlăteştii	4
	21

Vidomistii pentru toati târgurile şi satili din cuprinsul Moldovii ce sînt molipsiti după celi mai proaspiti răporturi a dregătorilor şi a epistaţilor rânduiţi întru această slujbă, precum în gios anumi să arată atât locurili molipsâti cât şi data şi numărul fiişzicăruia răport.

Ţin(untul) Sucevii

Dum(nea)l(o)r dregătorii prin răport din 9 oct(om)v(rie) no. 1134 arată că toţi jid(o)v(ii) din târgul Lespizili ce-au fost scoşi la carantină, înplinându-şi 40 zile hotărâte a carantini şi fiindu toţi sănătoşi s-au slobozit în târgu pi la casăli lor însă tot cu pază pentru câteva zili. Asămine şi în lazaretul di acolo sînt 10 zili de când nu s-au mai bolnăvit nici unul, afară de doi, ce era bolnavi de mai înainte.

La 14 oct(o)mv(rie) no. 1144 prin răport facu ştiut dregătorii că la 10 a curgătoarii luni, mergându 46 sufleti jid(o)v(i) de aici din Eşi s-au pus deoparti să facă zilile hotărâte a carantinii; la 11 s-au bolnăvit o fată a unui Iancu Şmil jid(o)v, cari la 13 au şi murit şi după cercetare ci s-au făcut au dat prepus a fi de boala molipsitoare; s-au mai bolnăvit şi un băet, frate cu fata ce-au murit, şi îndată s-au şi scos din carantină, dându-să în altă parti suptu pază.

Ţin(utul) Neamţului

La 16 oct(o)mv(rie), no. 957, răportuesc dregătorii că la 9 a curgătoarii luni, întorcându-să 34 cară di la Agiud din satul Calul di la acest ţân(u)t cari au fost cu fân oştinesc, bolnâvindu-să de pe drum, la 13 au şi murit, care după cercetare ce s-au făcut s-au găsât trupul lui cuprinsu de vânătăi şi cu peti roşii pe la supţu[su]ori şi stinghii, pe familie mortului au scos-o afară, iar satu tot s-au pus supt pază, fiiindu că au avut amestecătură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Țin(utul) Bacăului

Cămăraş de la Ocnă prin răport din 7 oct(o)mv(rie), no. 255, arată că di la 16 săpt(e)mv(rie) de cându au murit un neguțător focşănean, care au fost în prepus de boală lipicioasă, n-au mai murit nimi şi că s-au rădicat toată grija.

Tot prin acest raport arată că la târgul Trotuş, iarăş(i) de la 19 săpt(e)mv(rie), cându s-au scos cel de pe urmă bolnav la lazaret, până la 7 oct(o)mv(rie), nimi nu s-au mai bolnăvit.

Țin(utul) Putnii

Prin răport din 8 oct(o)mv(rie), no. 22, înştiințază cinovnic rânduit spre curățire, dum(nea)lui com(isul) Ştefan Dăscălescu, că în târgul Focşanii au mai contenit boala molipsitoare, iar prin satili acelui țin(u)t urmează cu mare asprime şi să lățăşti, precum anumi să arată toți morții de ciumă di la 1 săpt(e)mv(rie) pân(ă) la 2 oct(o)mv(rie):

În ocolul Gârlilor:	
satul Olăşăştii	9
Țâfeştii	76
Codru Sârbilor	31
Vităneştii de suptu Măgură	15
Guțăştii	22
Vităneştii de Sus	9
Cucueții de Sus	5
Şărbeştii	6
Ireştii de suptu Măgură	3
Ireştii de Susu	1
Vităneştii	8
Purceleştii	5
Boloteştii	11
Făureni	2
	203
Ocolu Luncii:	
Păuneştii	41
Rugineştii	59
Domneştii	55
Pădurenii	13
	168
Ocolu Zăbrăuții:	
satul Străoanii de Gios	49
Străoanii de Sus	6
Movilița	8
	63

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Ocolu Mijlocului de Gios:	
Paraipanu	4
Jorăştii	16
Mirceştii	18
	38
Ocolu Bilieştii:	
satul Bilieştii	7
Dimaciul	3
Năneştii	38
Belciugu	2
Blehanii	1
Vulturu	22
Călienii	2
Răstoaca	7
	82
Milcovu de Sus:	
Odobeştii, Grozăştii şi Vinăşeştii	107
Joreşti şi Pădurenii	141
Păţăştii	10
Boteştii	5
Slobozia lui Vidraşcu	1
	264
Adunare morţilor de la satili ocoalilor:	
ocolu Gârlilor	203
ocolu Luncii	168
ocolu Zăbrăuţii	63
ocolu Milcovului de Gios	38
Bilieştii	82
ocolu Milcovului de Sus	264
	818
bez 247 preboliţi	
din acei scoşi în lazaret din târgul Focşani	37
din acei aduşi de prin sati şi morţi în lazaret	129
	981

Ţin(u)t(ul) Tecuciului:

Prin răport din 24 săpt(e)mv(rie) no. 532 arată că puţână zmerduiri au rămas la ţân(u)t(ul) acela şi că în curându să va curăţi, dacă nu să va aduci di aiure, însă nu arată la ce locuri anume să află boala ciumii.

Ţin(u)tul Covurluiului

Dum(nea)lor dregătorii cu răport din 14 oct(o)mv(rie) no. 1140 arată că în târgul Galaţii au dişărtat 54 casă din mahalaoa Râpil(o)r şi i-au aşăzat,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

iar pentru satili ocolului Prutului şi a Săretului, unde au fost molipsiri, după răport din 8 avgust, no. 101, nu pominescu nimică, pentru care s-au scris cu asprimi dregătorilor ca să triimită îndată lămurită ştiinţă.

Ţin(u)t(ul) Tutovii

Comitetul boalii ciumii din Bârlad prin răport din 14 oct(o)mv(rie), no. 224, arată pentru toati satili molipsite din ţân(u)t(ul) acesta şi câţi au murit di la 7 până la 14 oct(o)mv(rie), precum în gios anume să arată, adică:

în târgul Bâladului	49
Grăjdenii sat	
Rădeştii	
Vindereii	
Brădeştii	
Vizurenii	
Cărlomăneştii	
Tăbăceştii	
Mărgiucanii	
Coroeştii din Sus	
Pogăneştii	
Coroeştii din Gios	1
Calienii	
Avrămeştii	
Pogana	
Popeştii	
Tupilaţii	
Boţăştii	
Lăleştii	
Poliţănii	
Vale lui Harţag	
Dumbrăvenii	
Bălăbăneştii	
Dialu Mare	
Zorlenii	
Vale Lungă	
Cicanii	
Giurgeştii	
Ciorăştii	
Popenii	
Bursumenii	
Lungeştii	
Perienii	
Ibăneştii	

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Obârşenii	
Ciochinei	4
Priponeştii	1
	55

Dum(nea)lor dregătorii prin trei răporturi, adică la 9 oct(o)mv(rie) suptu no. 887, la 10 oct(o)mv(rie), no. 891, şi la 15 oct(o)mv(rie), no. 893, facu ştiut că s-au molipsât şi cănțileriia Isprăv(ni)cii, murindu şi trei secretari din canțilerii, un copil a sameşului şi o fimei din ograda casăi d(umisa)li aga Lascarachi Bogdan, unul din dregători, şi boala sporeşti cu asprimi în târgu.

Țin(u)t(ul) Vasluiului

Dum(nea)lor dregătorii cu răportu de suptu no. 860, fără velet, cari s-au priimit la Divan la 5 oct(o)mv(rie), triimitu însămnari pentru oamnii ce au murit din satili acesti mai gios arătati, adică:

din satul Armăşenii	15
din Țâbăneştii Buhlii	7
	22

Iar pentru satili Glodenii Cuzii, Crăciuneştii, Tudoreştii, Brodocul, Dobârcenii, ce-au fost molipsite, după răportul samişului țân(u)t(ului) din 3 avgust, no. 46, nu pomineşte nimică, pentru care s-au scris ca să triimită lămurită ştiință.

În târgul Vaslului după răportul dregătorilor din 24 oct(o)mv(rie), no. 836, arată că de la 17 avgust s-au tăet boala, murindu numai doi care umbla furându lucruri molipsite, iar acum după ştiința ce esti, acum iarăşi urmează boala.

Țin(u)t(ul) Fălciiului

Dum(nea)lor dregătorii prin răport din 17 săpt(e)mv(rie), no. 1386, facu ştiut că boala lipicioasă din târgurili Fălciiu şi Huşii şi prin satili mai gios arătati, după ce au murit câțiva oameni, deodată au contenit:

în satul Sămăneştii	22
Râncenii	23
Epurenii	1
Vătcanii	7
Murgenii	5
Rădeştii	6
	64

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

bez satili Vălenii, Spinenii, Vitolteştii şi Şchiopenii, pentru care nu arată ce no(măr) au murit.

Prin răport din 25 săt(e)mv(rie) arată stol(ni)cu Neculai Pomană, cinovnicu rânduit pentru curățire târgului Fălciiu, că din mila lui Dumnezeu au mai contenit a muri în târgu şi că pe toți i-au scos afară spre aerisiri şi curățiri.

Țin(u)t(ul) Eşii

Dum(nea)lor dregătorii prin răport din 19 oct(o)mv(rie), no. 807, facu ştiut pentru toati satili molipsiti din acest țin(u)t şi câți oameni au murit în fiiştiicari sat, adică:

în satul Guruni	4
sat Murgu	3
Tomeştii	6
Vlădicenii	13
Buciumii	7
Vale Vişanului	4
Mițăle	6
Vale Cernului	16
Lunca Bârnovii	2
Nebuna	16
Voroveştii	1
Perju	3
Chetrăria Bârnovii	4
Socola	18
	103

Molipsire la acesti sati mai sus arătati esti di la 15 avgust şi urmează şi acum.

podgoriia Şorogarii di la 9 săpt(e)mv8rie)	8
doi grădinari di la sat Larga di la 17 săpt(e)mv(rie)	2
la satul Holboca di la 20 săpt(e)mv(rie)	5
târgul Ştefăneştii di la 10 oct(o)mv(rie)	1
Iucşeştii di la 10 oct(o)mv(rie)	1
satul Osoiu di la 13 oct(o)mv(rie)	1
Coada Stâncii di la 14 oct(o)mv(rie)	2
	20

Prin răportul dum(nea)lor dregătorilor din 23 oct(o)mv(rie), no. 815, să arată că s-au mai molipsit trei sati, care mai gios să arată, adică:

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

satul Trifeştii Vechi	4
Trifeştii lui Păun	3
satul Rusănii	3
	10

Țin(u)t(ul) Cârligăturii

Dum(nea)lor dregătorii cu răport din 9 oct(o)mv(rie), no. 349, arată că un țâgan ce-au fost di rându în ograda dum(isale) hat(manului) Costandin Paladi aici în Eşi, întorcându-să la sat Popeştii şi fiind bolnav l-au oprit afară în cărantină undi pisti trei zili au murit. Tot prin acest răport arată că iarăşi un țâgan a d(umisa)li banului Tanasă Gosan, întorcându-să la sat Mâdârjecii de aici din Eşi şi oprindu-l în margine satului pisti noapti au murit. La 14 oct(o)mv(rie), no. 355, prin răport facu ştiut că s-au molipsit şi sat Vocoteştii, murindu un fustaş, cari au fost di rându în ograda dum(isale) banului Gherghel; tot la casa mortului s-au mai bolnăvit şi o copilă.

Țin(u)t(ul) Hârlăului

La 25 săpt(e)mv(rie), no. 516, răportuesc dregătorii că sat Todirenii s-au molipsit, murindu o fată, şi doi băeți şi pe Ion Haidăul, părintili lor, s-au găsât bolnavi cu bubi scoasă.

La 23 săpt(e)mv(rie) răportueşti pah(a)r(nicul) Neculai Romano, rânduit cinovnicu, că la satul Băznoasa, unde esti molipsâri, arată că au murit doi oamini din acei scoşi afară, iar ceialalți din sat sînt sănătoşi.

Țin(u)t(ul) Botoşanii

Dum(nea)lor vor(ni)ci de Botoşani prin răport din 8 oct(o)mv(rie), no. 1031, facu cunoscut că la satul Şoldăneşti după cercetare ce au făcut de cându s-au molipsit acest satu au murit 43 sufleti şi că de 15 zili au început a conteni boala.

La satili Brândeşti şi Cerchejenii s-au aflat morți 30, suflete creştini, şi 11 jid(o)v(i).

La târgul Sulițoaia de 32 zili n-au mai murit nimi din acei scoşi afară.

Iar în satul Dracşanii, ci să numeşti Sulițoaia, tot încă urmează boala ciumii, unde di la 16 săpt(e)mv(rie) şi pâră la 4 oct(o)mv(rie) au murit 29 sufleti şi 4 bolnavi.

Tot Galații

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Prin răportu din 19 săpt(e)mv(rie) cu no. 1.099 arată că comindantul din Galați floti căpitani al 2<-lea> rangu Călalitiiano, ci s-au bolnăvit la 16 săpt(e)mv(rie) la 19 au murit di lipicioasa boală. La 14 oct(o)mv(rie), no. 1.140, răportuesc c-au dişărtat 54 casă din mahalaoa Râpilor şi au aşăzat no. la 350 sufleti bolnavi şi molipsite din târgu, iar pentru sati nu arată nimic.

Țin(u)t(ul) Tutovii

Comitetul din Bârlad triimite vidomostii pentru târgul Bârladului şi satili molipsiti din țin(u)t(ul) acela cu răport din 5 avgust, no. 129.

Morți de la 29 iuni(e) şi până la 5 avgust – 30, adică:

la şpitalul oştinesc	9
în târgul Bârladului	20
la sat Cioråştii	1
	30

Acesti sati sînt molipsiti:

Grăjdenii
Rădeştii
Vinderei
Brădeştii
Vizurenii
Cârlomăneştii
Tăbăceştii
Mărgiucanii
Coroeştii de Sus
Pogoneştii
Coroeştii de Jos
Chilienii
Avrămeştii
Pogana
Popeştii
Tuchilații
Boțeştii
Lăleştii
Polițănii
Cristeştii de Jos
Valea lui Hărțag
Dumbrăvenii

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Bălăbăneştii
Dialu Mare
Zorlenii
Vale Lungă
Cicanii
Ghergheştii
Di la 5 avgust şi până la 12, morți cu răport din 12 avgust, no. 144 - 45, adică:

la şpital	5
în târgu Bârladului	16
la sat Vinderei	6
la Cârlomăneşti	2
la Coroeştii de Sus	1
la Coroeştii de Jos	1
Pogana	4
Lăleştii	1
Dialu Mare	4
Cerțăştii	1
Cioreştii	1
Potinei	1
Bursucanii	2
	45

Morți

di la 12 avgust şi până la 19 avgust în târgu Bârladului, la şpital şi la alti sati	36
di la 19 avgust până la 26 avgust, asămine	38
di la 26 avgust până la 2 săpt(e)mv(rie), morți numai în târgu Bârladului	12
di la 2 până la 9 săpt(e)mv(rie), asămine numai în târgu	25
di la 9 până la 16 săpt(e)mv(rie), asămine numai în târgu	24
di la 16 până la 23 săpt(e)mv(rie), adică	52
în târgu Bârladului	48
în satul Giurgeştii	4
	52
	262
di la 23 până la 30 săpt(e)mv(rie), morți, adică	34
în târgu Bârladului	30
la Perieni	1
la Ibăneşti	2
la Obârşeni	1
	34
di la 30 săpt(e)mv(rie) până la 7 oct(o)mv(rie), morți numai în târgu	55

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

La 9 oct(o)mv(rie) cu no. 887 răportuesc dregătorii că au murit căm(i)n(arul) Gheorghii Coroiu, un copil a samişului Anton log(o)făt din canțileriia Isprăvnicii şi că s-au aprinsu de iznoavă foarti tari boala ciumii în târgu.
La 10 oct(o)mv(rie) suptu no. 891 răportuesc dregătorii că s-au mai bolnăvit unul din canțilerii şi că să află în spălare şi curățire cănțilerii
La 15 oct(o)mv(rie) suptu no. 893 răportuesc că o fimei din ograda dum(isale) aga Lascarache Bogdan, unul din dregători au murit de ciumă şi că dum(nea)lui cu fimiliia dum(i)s(ale) au eşit la o moşii spre aerisiri

Țin(u)t(ul) Tecuciului

La 9 avgust, no. 426, arată că la Fundeni, molipsindu-se doî casă, au şi murit o fimei.

La 24 săpt(e)mv(rie), no. 532, arată că puțână zmerduire au rămas la țân(u)t(ul) acela şi, dacă nu să aduce de aiure, în curându să va curăți, însă nu arată la ce locuri anume să află boala ciumii.

Țin(u)t(ul) Vasluiului

Samişu țin(u)t(ului) cu răport din 3 avgust, no. 46, arată că boala ciumii ci s-au iscat în Vasluiu mergi într-o sporire, alăturând şi însămnare de satli ce s-au mai molipsit din țin(u)t(ul) acela, adică:

Satul Glodenii Cuzii
Crăciuneştii
Todireştii
Țâbăneştii Buhlii
Brodocul
Dobârcenii

Cu răport din 5 avgust, no. 47, tot samişu răportueşti că au pus la cali a să curăți şi a să stârpi boala, începându a scoati din molipsâri afară spre airisire.

Dum(nea)lor dregătorii din țin(u)t(ul) Vasluiului cu răport din 14 avgust cu no. 670, triimit vidomostii de morți, adică:

din târgul Vasluiului –	creştini	17
	jid(o)v(i)	18

La 24 săpt(e)mv(rie), no. 836, răportuesc că de la 17 avgust răul boalii lipicioasă s-au tăet, perind numai doi, care umbla furând lucruri molipsâti; acum nimi nu s-au mai molipsit. Târgoveții sunt cu toții scoşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

afară: unii eşiţi di a lor voi de doî luni, alţii de 7 săptămâni şi alţii de 20 zili, şi cer fiindcă s-au răcit vreme să-i bage în târgu.

Tot la 24 săpt(e)mv(rie), no. 838, arată că tot în această zi după pornire plicului au murit unul, din cei curaţi, de ciumă.

Cu răport de suptu no. 360, fără velet, primit aici la 5 oct(o)mv(rie), arată pentru oamenii ce-au murit de ciumă din satili acesti, adică:
din sat Armăşenii, morţi 15, bez 6 preboliţi
din sat Ţâbăneştii Buhlii, <morţi> 7, bez 3 preboliţi.

Iar ce mai proaspătă ştiinţă esti că în târgu Vasluiului, iarăşi s-au aprinsu boala.

Ţin(u)t(ul) Fălciiului

La 10 avgust, no. 1.100, răportuesc că boala ciumii urmează cu mari asprimi şi triimit vidomostii pentru morţi din târgul Fălciiu şi de la sati, adică:

	morţi	bolnavi	molipsiţi
în târgu Fălciiului	30	30	83
satul Sămineştii	3	3	7
satul Vâtcanii	2	2	5
	35	**35**	**95**

La 25 săpt(e)mv(rie) răportueşti stol(ni)cu Neculai Pomană, rânduit boeru, că din mila lui Dumnezeu au mai contenit a muri, şi cari mor foarte ros şi că pe toţi din Fălciiu i-au scos afară, iar pentru sati nu arată nimică.

Cu răport din 17 săpt(e)mv(rie), no. 1.386, facu ştiut că boala lipicioasă din Fălciiu, din Huşi şi prin satili di pi din afară, după ce au murit, adică:

în satul Sămineştii	22
Râncenii	23
Epurenii	1
Vâtcanii	7
Murgenii	5
Rânzăşii	6
	64

bez satili Vălenii, Spinenii, Viltoteştii şi Şchiopenii, de au şi murit câţiva, deodată au contenit.

Suceava

Dum(nea)lui hat(manul) Iordachi Ghica, rânduit de către Divan pentru curăţire boalii lipicioasă di la ţin(u)t(u)rili Niamţu şi Suceava, prin otnoşeniia sa din 8 noemv(rie), no. 13, arată că mergându la ţân(u)t(ul)

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Sucevii, după cercetare ce au făcut, cu toati că în târgul Lespezili, undi au fost boala ciumii şi s-au curățit şi după trecire de 40 zili dregătorii i-au slobozit, dar pentru ca să lipsască tot prepusul, dum(nea)lui de iznoavă au peiorisit acest târgu cu străji ca să mai stei câteva zili.

Pentru o fată şi un băet ce au murit în cărantina di la Fălticeni, din 46 sufleti jid(o)v(i) ce au mersu din Eşi, arată că nici au murit nici s-au bolnăvit vreunul dintru aceia, iar morții după cercetare ce au făcut cu adevărat de boala ciumii au murit.

Tot prin acest răport arată că la 25 oct(o)mv(rie) au vinit jid(o)v(ul), din acei duşi în jos la vinețuri, care după arătare tovarăşului său, bolnav fiind încă de pe drum, au şi murit în margine cărantinii, însă de atunci până la 8 noemv(rie) nu-au mai murit, nici s-au mai bolnăvit nimi.

Pe târgul Fălticenii s-au încungiurarі cu străji, oameni vrednici, de credință.

Neamțul

La 14 noemv(rie) cu no. 1.037 arată că la satul Calul de cându au murit un om nu s-au mai bolnăvit nime şi din mila lui Dumnezeu sînt cu toții sănătoşi, atât fimeia mortului, undi să află scoasă, şi toți lăcuitorii satului.

La 21 noemv(rie) cu no. 1.048 răportuesc dregătorii că nişti țigani a mănăstirii Niamțului ci s-au întorsu din gios la culesul viilor în margine satului Timişenii, unde era 9 suflete, unul au murit la 17 noemv(rie) şi doi s-au bolnăvit, şi la cătunul Căcății, iarăşi unul s-au bolnăvit, iar unul au murit şi [un] unul din dregători s-au dus la fața locului să cercetezi şi să înştiințăzi, di la cari până acum n-au vinit.

Țin(u)t(ul) Bacăului

Prin răport din 21 noemv(rie), no. 962, arată că la târgul Trotuşului nu s-au mai bolnăvit nimi şi pe acei ce au fost molipsiți să țin în osebire cu pază.

Prin răport din 5 noemv(rie) faci cunoscut aga Costachi Bucşănescu, unul din dregători, că la groapa Ocnii, mărgându un lăcuitor din sat Scurta, țin(u)t(ul) Putnii, să cumperi sari i s-au întâmplat grabnică moarti. Tot prin acest răport, că ducându-să patru vinovați, talhari, la Ocnă, triimişi di aice, la unul s-au găsât doî bolfi la stânga şi singur au mărturisit că esti di boala ciumii şi aşa i-au pus suptu pază dioparte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Prin răport din 19 noemv(rie), no 1.039, arată că tâlharii tot trăesc şi că sînt de altă boală.

Țin(u)t(ul) Putnii

Prin răport din 1 noemv(rie), Ghiorghii Ghica răportueşti pentru câți oameni au murit în luna lui oct(o)mv(rie), adică:

din târgul Focşanii, în lazaret	9
în târgu, în Focşani	7
în lazaret din satili di pi afară	68
	84

Din ocolu Milcovului de Sus:

în satul Joreşti i Pădureni	36
în târgul Odobeştii	13
în satul Grozeştii	5
Vinăşeştii	9
Boteştii	2
	65

Din ocolul Luncii:

Călimăneştii	2
Ciorănii	3
Tufeştii	3
bejănarii ungureni ot Domneşti	5
Păuneştii	23
Rugineştii	24
Sloboziia Boului	2
Angheleştii	1
Cornățălu	1
	64

Tot țin(u)t(ul) Putnii din ocolu Gârlilor:

satul Olişăştii	21
Țâfeştii	41
Codru Sârbilor	38
Gugeştii	3
Vităneştii de suptu Măgură	8
Vităneştii de Sus	13
Clipiceştii	7
Ireştii de Sus	2
Cucueții	1
Băloteştii	preboliți 3
Purceleştii	preboliți 2

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Bătineştii	2
	136

Din ocolu Zăbăruți:

Movilița	41
Străoanii de Sus	16
Străoanii de Gios	29
Răpede	31
Cruce de Sus	22
Cruce de Gios	17
Satul Nou	13
	<169>

Din ocolu Mijlocului de Gios:

Paraipanii	7
Răduleştii	6
Mirceştii	6
Jorăştii	4
Mărăşăştii	2
	25

Țin(u)t(ul) Eşii

Prin răport din 19 oct(o)mv(rie), no. 807, facu ştiut pentru toati satili molipsite din țin(u)t(ul) Eşii, adică câți au murit din fiişticari sat, adică:

satul Gurunii	4
ot Murgu	3
Tomeştii	6
Vlădicenii	13
Buciumii	7
Socola	18
Vale Vişanului	4
Mițăle	6
Vale Cernului	16
Lunca Bârnovii	2
Nebuna	16
Voroveştii	1
Perju	3
Chetrărie Bârnovii	4
	103

Molipsire acestor sati esti di la 15 avgust şi urmează şi acum.

Ştefăneştii di la 10 oct(o)mv(rie)	1
Iucşenii, tij, di la 10 oct(o)mv(rie)	1
Holboca di la 20 săpt(e)mv(rie)	5
podgoriia Şorogarii di la 9 săpt(e)mv(rie)	8
Coada Stâncii di la 14 oct(o)mv(rie)	2
grădinari ot sat Larga di la 17 săpt(e)mv(rie)	2

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

satul Osoiu di la 13 oct(o)mv(rie)	1
	20

Adunare

ocolu Codrului	103
ocoalili Prutul, Copoul şi Branişte	20
	123

Cârligătura

La 24 săpt(e)mv(rie), no. 336, răporturesc că un ţâgan sogrigeu a dum(i)s(ale) vist(i)er(nicesei) Ecaternia Sturza, furându un tacâmu de argint de la dum(isa)li au fugit de aici din Eşi şi după trecire de doî luni, unde au umblat nu să ştii, că la 16 au vinit în sat Prosălnicii, la un frate al său, care fiind molipsit, piste trei zili au şi murit, însă s-au pus pază şi alţii nu s-au mai molipsit.

La 9 oct(o)mv(rie), no. 3.491, răportuesc că din ţiganii d(umisa)li hat(manului) Costandin Palade di la moşiia Popeştii di la acest ţin(u)t, care au fost rândaşi în ograda d(umisa)li din Eşi, întorcându-să înnapoi la sat s-au oprit la margine la carantină, unde unul s-au bolnăvit, scoţându şi bubi, cari pisti trei zili au şi murit şi au şi pe toţi ceialalţi s-au osăbit, punându-i suptu pază. Tot prin acest răport, asămine arată că la moşiia Mădârjăcii a dum(isale) banului Gosan, din ţâganii ce au fost la Eşi, întorcându-să acolo, un ţâgan viziteu a dum(isale) şi cu un alt ţâgan, cari fiind bolnav, l-au lăsat în margine satului şi pisti noapti au şi murit, iar viziteul nu să ştii unde s-au dus; satul s-au peioririsât cu pază.

La 14 oct(o)mv(rie), no. 355, prin răportu facu ştiut că s-au molipsit şi satul Vocoteştii, murindu un fustaş, cari au fostu de rându în ograda banului Enăcachi Gherghel; tot la casa mortului s-au mai bolnăvit şi o copilă; satul s-au periorisit.

Ţin(u)t(ul) Hârlăului

Pah(a)r(nicul) Neculai Romano, rânduit spre curăţire satului Bâznoasa, ce de iznoavă s-au molipsit, prin răport din 17 săpt(e)mv(rie) răportueşti că din 15 zili n-au mai murit nimi, nici din cei cu bubi, nici din cei cu prepus de molipsiri.

La 25 săpt(e)mv8rie, no. 516, răportuesc dregătorii că Ion Haidău din satul Todirenii s-au molipsit, murindu o fată a lui, s-au găsât doi băeţi cu bubi, precum şi însuşi Ion bolnav în grădina sa, care căutându-l s-au găsât şi la dânsu bubi la stinghi, şi aşa pe toţi s-au scos în afară şi satul s-au periorisit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

La 23 săpt(e)mv(rie) răportueşti pah(a)r(nicul) Romano că la satul Bâznoasa au murit doi oamini din acei molipsiți şi scoşi afară.

Țin(u)t(ul) Botoşanii

La 8 oct(o)mv(rie), no. 1.031, răportuesc vornici de Botoşani că la satul Şoldăneştii după cercetare ce-au fcut de cându s-au molipsit acest satu au murit 43 sufleti şi că di 15 zili au început a conteni boala. La satili Brândeştii şi Cerchejenii s-au urmat morți 30 sufleti creştine şi 11 suflete jid(o)v(i).

La târgul Sulițoaia, după cercetare ce s-au făcut, de 38 zili n-au mai murit nici unul din acei afară la câmpu, iar în satul Cotul Dracşanii, ci să numeşti Sulițoaia, tot încă urmează boala ciumii, undi di la 16 săpt(e)mv(rie) şi pâră la 4 oct(o)mv(rie) au murit 29 sufleti şi 4 bolnavi.

Țin(u)t(ul) Dorhoiului, țin(u)t(u)l Herții, din mila lui Dumnezeu, după ştiință ci esti, să află curati până acum.

Arhivele Naționale Iaşi, Colecția Litere, M/351. Original, 24 file; de la f. 11v.-f. 15r., un amplu rezumat în limba rusă, pe care nu l-am reprodus. La începutul textului se găseşte nota: „sferşită pe 45 file”; în partea de sfârşit a raportului sunt reluate, într-o formă modificată, câteva rapoarte din ținuturi, care au fost folosite şi în partea de început a documentului.

Rezumat

Documentul prezentat reuneşte o serie de rapoarte trimise la Iaşi de către dregătorii ținuturilor cu privire la evoluția epidemiei de ciumă din Moldova anului 1829. Din cuprinsul raportului se pot desprinde câteva din numele celor însărcinați cu stârpirea epidemii, pot fi observate unele din măsurile luate în acest sens, dar şi efectele bolii asupra locuitorilor ținuturilor, prezentându-se numărul celor molipsiți, însănătoşiți şi morți. Importanța documentului este dată şi de faptul că în mare parte aceste rapoarte trimise din ținuturi s-au pierdut de-a lungul timpului, iar cele păstrate se găsesc cu greu fiind risipite prin diferite fonduri documentare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

DOCUMENTE NOI PRIVITOARE LA PANAIOT MORUZI ŞI RĂZBOIUL CRIMEEI (I)

Florin MARINESCU

Mots-clès: Panaiot Moruzi, guerre de Crimée, correspondance privée.
Résumé: *L'auteur publie des lettres inédites de Panaiot Moruzi, rédigées au cours de l'année 1855, lorsque ce personnage, fils du grand dragoman Constantin Moruzi, participait activement à la guerre de Crimée, du côté russe.*
Rezumat: *Autorul publică scrisori inedite ale lui Panaiot Moruzi, redactate în anul 1855, pe când acest personaj, fiul marelui dragoman Constantin Moruzi, participa în mod activ la războiul Crimeii, de partea ruşilor.*

După cum bine se ştie, de-a lungul anilor am arătat o preocupare constată pentru istoria familiei Moruzi. Astfel, în 1987, am publicat genealogia acestei familii[1], iar în 1991 am publicat, împreună cu colegi din Bucureşti şi Atena, un prim volum de documente (rezumate) din fondul de documente Moruzi, aflat în posesia familiei ateniene de politicieni, Zaimis, rude prin alianță cu Moruzeştii[2]. Apoi, în ultimii ani, am publicat în limba greacă biografiile a doi membri ai familiei – a lui Constantin Moruzi[3] şi a fiului acestuia, Gheorghe[4].

---

[1] Florin Marinescu, *Étude généalogique sur la famille Mourouzi*, Athènes, 1087; vezi şi *Moruzi, o familie fanariotă. Evoluție istorică*, în ArhGen, nr. 3-4, 1995, p. 43-56.

[2] *Documents gréco-roumains. Le fonds Mourouzi d'Athènes*, volume présenté par les soins de: Florin Marinescu, Georgeta Penelea-Filitti, Anna Tabaki. Préface de Loukia Droulia, Athènes, Bucarest, 1991.

[3] Constantin Moruzi (1821-1876), un urmaş al fanarioților, în Δελτίον Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος (Πρακτικά Β' Πανελληνίου Συμποσίου γενεαλογικής και εραλδικής επιστήμης (23-25 Οκτωβρίου 1992), Atena 1996, p. 291-320 (în limba greacă, în colaborare Maria Papanastasiu-Tsigrila).

[4] Adevăratul Gheorghe Moruzi, în Δελτίον Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος (Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικής και Εραλδικής Επιστήμης (29 Οκτ. / 1 Νοεμ. 1998), nr. 11, 2001, p. 475-487 (în limba greacă, în colaborare Ana Stefanatu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Documentele pe care le public acum sunt inedite[5], fiind păstrate în fonduri arhivistice din Bucureşti şi din Atena, şi sunt referitoare la viața unui membru important al familiei – Panait (Panaiot) Moruzi, înfățişând, mai cu seamă, participarea acestuia la războiul Crimeei. Panait a fost fiul marelui dragoman Constantin Moruzi şi a domniței Ralu Mavrocordat, şi s-a născut, potrivit lui Mihail Sturdza, la 31 iulie 1816, la Constantinopol. În tinerețe, Panait Moruzi a îmbrățişat, ca şi alți membri ai familiei sale, cariera armelor, urmând cursurile Academiei militare din Viena. Primele informații din arhiva Moruzi, păstrată la Atena, care sunt privitoare la Panait, nu sunt de natură militară, ci sentimentală. Astfel, George Mavrocordat a scris (din Hărpăşeşti) că l-a întâlnit pe Panait, care era foarte ocupat cu afaceri galante. În afara de chestiuni sentimentale, frații Moruzi au venit des în Moldova, unde aveau mari proprietăți funciare, mai ales după 1840, când şi-au împărțit averea ce li se cuvenea.

Doi ani mai târziu, la 5 decembrie 1842, Panait a fost însărcinat de mama lui, Ralu, să-i apere interesele la Sankt-Petersburg şi în Basarabia. Pe aceeaşi linie, în aprilie, a semnat în numele ei o înțelegere cu Constantin Balş, referitor la delimitarea moşiei Sărata, dinspre Caracul. La 30 mai 1844, Moruzeştii, printre care şi Panait, moştenitorii direcți sau indirecți ai lui Ralu Caliarhi, îşi împart între ei 6.000 de deseatine în județul Akerman. Următoarele informații despre Panait datează de la începutul anului 1854, când a fost expulzat din Moldova fiind acuzat că ar fi fost agent rus. Imediat după aceea, într-o scrisoare în limba franceză, datată de editorii volumului de documente Moruzi în primăvara anului 1854, îl aflăm deja ca participant la războiul Crimeei; acum, îi scria fratelui lui, Alexandru, de pe câmpul de luptă, anunțându-l şi despre activitatea sa diplomatică. În acelaşi timp, arăta că soția sa, Aglaia, născută Plagino, nu se poate ridica la înălțimea situației şi nu crede că se va sacrifica pentru țara ei. La 29 noiembrie 1854, Panait Moruzi a cerut permisiunea prințului Gorceacov pentru a rezida în Rusia, pe care a primit-o două luni mai târziu.

[5] Între timp, câteva scrisori au fost publicate în traducere românească de Georgeta Filitti, *Corespondența şefului Legiunii greco-slave din războiul Crimeii, Panaiot Moruzzi*, în *Războiul Crimeii. 150 de ani de la încheiere*. Prefață, cronologie şi coordonarea volumului Adrian-Silvan Ionescu, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2006, p. 173-180 ; în acest articol au fost publicate scrisorile din : 2 ianuarie 1855, 20 februarie [1855], 26 februarie 1855, 10 martie 1855 şi 21 martie 1855.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În Rusia, Panait a organizat un corp de voluntari, mai ales greci, dar şi sârbi şi 150 de români (moldoveni şi munteni), pentru care a folosit fonduri proprii, bani ai unor urmaşi ai familiilor fanariote rămaşi în Țările Române, precum şi bani trimişi de egumenii unor mănăstiri româneşti închinate; acest detaşament urma să fie asemănător Batalionului Sacru de la Drăgăşani din 1821, potrivit aprecierii lui Gheorghe Bezviconi. Informația despre prezența românilor în acest detaşament o găsim în scrisoarea lui Panait din 27 iunie 1855. Totodată, acesta a adresat un apel grecilor locuitori în Țările Române de a se încadra în batalion. Pentru formarea acestei unități militare, Panait Moruzi a folosit banii rezultați din vânzarea unei părți din averea sa, aflată în fostul județ Dorhoi (în zona Vârful Câmpului – Zvoriştea). În „Journal de Constantinople” se precizează că în anul înființării, batalionul avea în jur de 2.000 de oameni, în vreme ce Gheorghe Bezviconi, folosind alte surse, avansează cifra de 4.000. Dintr-o scrisoare nedatată, aflăm că Panait a primit gradul de colonel şi că i se va încredința comanda a 3.000 de oameni de naționalitate grecească, iar într-o scrisoare trimisă Aglaiei, la 18 mai 1855, făcea precizarea că Legiunea grecească a țarului Nicolae I cuprinde 800 de oameni (printre care se aflau două escadroane de husari) şi patru piese de artilierie; ceilalți 2.000 de soldați făceau parte din Regimentul de la Borodino.

Începând cu anul 1855 s-au păstrat 39 de scrisori, redactate toate în limba franceză, trimise de Panait de pe câmpul de luptă, în primul rând soției sale Aglaia Plagino, iar două fratelui său, Constantin. Aglaia i-a răspuns, dar scrisorile ei nu au fost identificate; scrisorile ei erau trimise prin intermediul Mariei Cantacuzino, iar atunci când avea ceva secret de transmis scrisoriele ajungeau la Maria Roznovanu şi de la aceasta la o anume Catinca; se pare că în ianuarie 1855, Aglaia şi-a vizitat soțul la Noua Suliță. Între cele 39 de scrisori se află şi binecuvântarea dată de Arhiepiscopul de Cherson şi Taurida la plecarea voluntarilor spre Crimeea, precum şi un itinerar din 1878, prin muzeele şi locurile turistice din Italia, care nu face corp comun cu grupul de scrisori amintit mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Documente

1. 1855 ianuarie 29. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. I. I/1 B

Kichinef le 29 Janvier 1855.

Chère et excellente Aglaé, ma bonne mon adorable femme, le destin a prononcé, je ne m'appartiens plus exclusivement, je ne peux plus disposer de ma personne exclusivement pour ton bonheur, pour ton amour. Sa Majesté l'Empereur, lorsque je m'attendais le mois, dans sa grâcieuse sollicitude a daigné m'ordonner de me mettre à la tête des corps francs de l'armée du Sud et de la Crimée. C'est une faveur imanïe à la quelle personne ne voulait croire puisque c'est le poste que le général Sulas a accompli l'année dernière et cela presque la dignité de Général. L'honneur est grand, la carrière qui est ouverte devant moi, tant sous le rapport des dignités que de l'influence de notre nom dans le monde est forte, cependant les périls ne sont pas moins nombreux, il ne faut pas se le dissimuler. En femme d'esprit et de cœur tu devrais comprendre qu'un homme qui comme moi s'est lancé par sa position dans la carrière des hommes qui aspirent à un nom, à un devoir, à une patrie, les obstacles, les périls, la mort ce sont des pécadilles, puisque au lieu de mourir dans des convulsions et obscurément comme l'année précédente, ma mort aujourd'hui fera honneur à toi, à mes enfants, à ma famille. D'ailleurs, ne meurent pas tous ceux qui vont à la guerre c'est sûr. Au reste prends ton grand parti puisqu'à l'heure où tu liras cette lettre je serai sur la route de Sevastopol. Ce que je puis t'assurer avec autant de force que mon âme possède c'est que ton image sera toujours gravée dans mon cœur et je n'...[6] que toi dans ce monde.

D'Odessa je t'enverrai ma photographie en uniforme. Cet uniforme consiste en : bonnêt circassien, tunique vert russe avec deux rangs de boutons à aigles comme eux regardes, collet bleu de ciel avec broderie en or, épaulettes en or à gros bouillons. C'est simple et joli j'espère.

Je t'engage à lire la lettre que j'ai écrite à Alexandre puisque tu a de grands devoirs à remplir. D'abord ta reputation qui est si scabreuse chez

[6] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

une femme, ensuite tes devoirs de famille, ta sagesse, tes bons principes, tes bons sentiments me mettent dans la plus complète sécurité tant de ce côté que de celui de notre fortune. Je t'envoie une procuration dans le cas où tu croirais nécessaire de donner la terre à ferme. Tâches qu'à cause de mon entrée au service on ne séquestre la terre, c'est dans ce but que je te disais de te ménager des ressources. Au reste fais comme tu l'entendras, puisque quant à moi je ne toucherai plus tant que je serai en service un sous, ma solde me suffira j'espère.

Je voulais faire venir mes chevaux, cependant pour le moment et jusqu'à l'herbe nouvelle cela devient impossible, à cause du manque de fourrage. Ainsi tu peux les soigner et les faire monter tous les jours, jusqu'à nouvel ordre. J'ai une quantité d'effets de sellerie – le régistre est chez Yanakaki, fais nettoyer et serrer tout cela, mais suspendu, pour que les rats ne les rongent.

Tes lettres tu les adresseras à Marie Cantacuzène, qui me les enverra, je ferai de même. Si tu as quelque chose de particulier à me dire, envois-le en secret à Marie Roznovano pour qu'elle l'envoye à Catinka.

Adieu ma bonne amie, embrasse et bénis de ma part tous les enfants, fais dire quelques messes pour moi. Salues tout le monde et crois bien que tu ne trouveras de ta vie un homme qui t'a tant aimé.

P. S. Je veux absolument, si cela est praticable, que tu viennes me trouver à Odessa avec Coca. Prends tes mesures en conséquence et prépare-toi dès à présent. Cela s'entend qu'au mois de Mai ou à la fin d'Avril.

2. Fără loc şi dată. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 2. I/2 B

Ecris-moi, je t'en prie, ce que les les différentes personnes ont dit de mon équipée. Colonel ce n'est pas dégouté je pense, ça vaut bien toutes leurs boyeries ensemble et encore dans quelles circonstences, tout de suite au feu pour consacrer l'épaulette pour qu'elle ne soit pas une épaulette moldave et où encore?, sur un champs de bataille qui fera époque dans l'histoire. Je t'envoie le Journal Russe d'Odessa, tu verras le discours que l'Archevêque Innocent a prononcé lors du départ du 1-er Bataillon, je te l'ai traduit en français. Maintenant ma bonne, une fois que les circonstences m'ont favorisé au point d'amener ma barque jusque là, il faut de la persevérence, du bonheur et un peu d'habilité, pour donner un nouveau

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

lustre à notre nome et à notre famille. M. Alexandre pourrait s'intéresser un peu plus à mes affaires qu'il ne le fait. Nico vient avec moi. Si tu pouvais m'envoyer Georgi le cousinier, demandes-lui s'il veut venir. Dis-lui que je garanties sa fortune, qu'il sera très bien chez moi et dans ce cas espédies-le tout de suite en lui donnant une lettre pour le Colonel des Kosaks Sitzofi et Georgi Papadopoulo lui montrera par où passer et de là au village Glinna chez le Colonel; il n'a pas besoin de prendre des effets. Tu me rendrais un grand service si tu parvenais à faire cela; en même temps il serait porteur du sabre. Si le sabre est fermé dans l'armoire blanche fait la casser, je réponds. Voilà ce que c'est ma chère les vicissitudes humaines et la fatalité, j'étais destiné à être guerrier et a près une interception d'un de mes courriers je deviens d'emblée colonel et je commande près de 3.000, non pas Russes mais Grecs bel et bien.

Adieu mon ange. Mon amour, je t'embrasse de coeur. J'espère te revoir au mois de Mai, couvert de lauriers. Je te prendrai un anglais pour groom et français pour cuisinier.

Expédies tout de suite le porteur de cette lettre, on doit m'expédier ta réponse à Kichineff par estafette.

Ton ami.

J'embrasse mon bon Coca mille et mille fois, ainsi que le petit. Ne m'oublies pas auprès de tout le monde. Dis à Youlian qu'il n'a qu'à choisir harras d'Alexandre deux bonnes bêtes pour campagne. Il n'a qu'à prendre Dimitri chez lui et les faire dresser. Gare à lui si j'arrive au printemps, comme nous l'espérons ici, je lui ferai passer un mauvais quart d'heure.

3. Fără dată de an şi loc, 26 ianuarie. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 3. I/3 B

26 Janvier

Tu dois savoir que le journal anglais le Times fait une guerre acharnée au Ministère et par conséquant à Raglan et à Canrobert. Je viens de lire deux charges charmantes. Il prétend que si les même conditions sont donnés à l'armée anglaise, Raglan, fort désolé sans doute de survivre à son armée, se lamentera d'une façon très romanesque comme le dernier des Mohicans sur ses ruines, mais il ne sera pas sûr de trouver un Walter Scott.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Pour Canrobert il prétend que Napoléon lui avait écrit que son bâton de Maréchal se trouvait dans Sevastopol, ce qui ayant appris Mentzikoff par ses agents a voulu le prendre pour son compte. Il l'a longtemps cherché, mais ni l'un ni l'autre n'ont pas des yeux assez bons pour le trouver.

Georges Balche est tout occupé du bal que la noblesse donne aujourd'hui au Prince. Toute la salle est décorée de fusils, sabres, bayonettes et cotres, des fleurs tout un monde. On prétend qu'il y aura 400 personnes, mais je n'irai pas je crois puisque ça m'ennuie. Si tu étais là, comme tu t'en serais donnée. Cependant je te dirai que dans toutes ces fêtes ici il y a si peu d'entrain, on s'ennuit si cordialement, tout le monde est tellement préoccupé d'autre chose, que ça fait pitié. On dirait que chacun pronostique dans un avenir prochain la fin du monde au un grand malheur. Cat. Mourousy a rapporté force toilettes, elle en fait grand étalage et veut singer la grande dame du monde et l'...[7], cependant son esprit incontestable ne fait pas de grandes conquêtes.

J'espère qu'on a achevé de fumer le Lano (?) qu'on avait commencé; qu'au printemps le fumier soit bien dispersé et qu'on ne tarde pas trop de l'ensemencer.

Je te recommande bien les chevaux; que font les juments et les jeunes poulains, comment vas la jambe de mon gris, fais-le éxaminer par Julian, et les poulains; les deux mangent-ils un peu d'avoine? il le faut absolument. Ce n'est pas grande chose. As-tu vendu les roses baies? Réponds-moi, surtout cela. Alexandre est-il de retour? Dis-lui de m'écrire, surtout de me dire s'il a approuvé ce que Smaragditza lui a proposé. Sa retenue et sa prudence deviennent ridicules, on dirait que nous somme brouillés ou que les Occidentaux prétendent qu'il doit me désavouer.

Tâches je t'en prie qu'on ne vole et qu'on ne détruise pas la forêt. Dis à Georgi qu'il m'en répondra pourrais très bien employer Vassili le domestique pour cette affaire, il s'entend.

Je peux vendre, si tu trouves un prix convenable, la forêt de la Mavroudinessa; elle est ...

4. 1855 ianuarie 30. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

---

[7] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

No. 4. I/4 B

30 Janvier 1855.

Chère amie,

J'ai reçu ta lettre, je conçois très bien que tu veuilles me voir. Sois donc le 5 Février à Novosoulitza, je viendrai sans faute. Apportes-moi aussi 300 f.f. <francs> il le faut. Si tu pouvais m'envoyer l'Etalon Gris, l'embeleur et un des jeunes avec une selle vieille, ma bride noire, Dimitri et un cuisinier, en les expédiant pour qu'ils passent la nuit par le Vadar du Pruth. Papadopoulo de Saulzi connait l'endroit, quelques essuis mains ne seraient pas de trop.

Adieu et au revoir

Ne tardes pas, puisque mon congé est court.

5. 1855 februarie 4, Noua Suliță. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 5. I/5 B

Novosoulitza 4 Février 1855.

Chère et douce amie,

Voilà quatre jours que je suis ici à t'attendre et pas un mot, pas une réponse. Je devais être déjà loin d'ici, mais mon cœur ne pouvait se refuser de te serrer encore une fois dans mes bras, et d'autant plus que tu me l'as recommandé par ta dernière lettre à Kichineff. Je ne puis cependant concevoir quelle a pu être la raison qui t'a empêché de venir. Es-tu malade? je ne le crois pas, ou plutôt on te refuse un certificat? C'est ce qu'il y a de plus probable. Cependant quelle loi divine ou humaine peut empêcher une femme de venir à une barre de frontière voir un instant son mari. C'est de la canaille, de la véritable canaille que tout ce monde, notre heure sonnera aussi je l'espère. En attendant, puisqu'il m'est impossible d'attendre plus longtemps, puisque je dois absolument partir le 12 de Kichineff, tâches de t'arranger comme tu pourras pour nos affaires, et donnes la terre à ferme, puisque tu seras incapable de diriger toute cette bagarre. Vends tout et fais de l'argent, tu ne sais pas si on ne nous séquestre pas. Ensuite prends ton passeport vers le mois de Mai et viens à Odessa, pour nous a présent le temps de V. de I. n'est plus et ne sera jamais, à moins que mes bras et mes jambes ne me trahissent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

En attendant envois au Général aide de camps P. de Kotzbue, chef d'Etat Major de l'armée du Sud chez etc. etc., avec une jolie lettre et 300 ff, pour m'être envoyés. Je dois acheter à Odessa tout un ménage. Je suis très fâché de ne pas avoir de chevaux et un cuisinier. Si tu pouvais m'envoyer le sabre de Dimitraki qui est chez Alexandre par la même voie, tu me ferais grand plaisir. Mais celui-là pas par l'Autriche. Au reste, tu pourra l'apporter toi-même. Je t'envoie une lettre de change que tu feras valoir en temps et lieu, et que tu donneras sous quittance, pas pour autre chose mais, ma foi, nous sommes mortels.

Ecris à maman une lettre tendre, parle-lui de toutes les circonstances et dis lui que son affaire ira j'espère bien, puisqu'il y avait dans les actes qui l'ont ...[8] j'ai decouvert et j'espère que M. Prounko tatera de la Sibérie.

Fé 8 au soir. Après avoir vainement attendu à Novosoulitza, je suis arrivé ce soir à Glénna chez le colonel, et je sais que tu n'as pas encore reçu la lettre que je t'adressai par Alexandre, quoique je lui recommandais expressément de te l'envoyer par un exprès, mais à force d'être poltron et cauquin il me dégoute. Si nous arrivons un peu en Moldavie je lui ferai passer un mauvais quart d'heure. Ce soir je pars per il campo della gloria, après avoir fait 600 verstes sans avoir le plaisir de te voir, sans avoir pu recevoir rien de ce que j'avais besoin, en un mot de contrariétés éternelles. Tâches donc de m'envoyer de l'argent et de rendre tous les chevaux, selles, harnais, excepté le petit alézan, les deux juments et l'un des deux étalons bais, celui de la vieille jument qui est morte. N'oublies pas de m'envoyer le sabre de chez Alexandre. D'Odessa je t'envoie ma photographie à l'adresse de Stefanowitz à Sireth. Continue d'adresser tes lettres à M. Cantacuzène et écris moi souvent. Moi de mon côté je tâcherai de le faire aussi par toutes les occasions. Je suis très faché que tu n'es pas venue me voir avec mes grosses épaulettes de colonel et mon uniforme qui est charmant. Qui aurait dit, Aglaë, lorsque nous étions à discuter avec Soutzo et Alexandre à Ivăneşti sur Sebastopol que je serai moi-même acteur dans ce drame extraordinaire. Mon régiment doit avoir passé Tirihap à l'heure qu'il est et je ne sais pas si je serai dans la ville ou avec les troupes, qui sont dans Izarnacqe; maintenant achetes une carte et suis nos mouvements. Si je suis

[8] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

heureux, nous pouvons beaucoup attendre, dans le cas contraire Dieu est bon. Je suis à présent que dans tous les cas l'Empereur nous fera prêter l'argent que nous aurons besoin pour nos dettes, aussi il est essentiel de payer régulièrement les intérêts jusqu'à la conclusion de la paix, et alors si moi je ne suis pas pour le faire tu écriras au Prince Gortzakoff une lettre avec une pétition à l'Empereur et tu diras de quoi il s'agira. J'espère cependant que nous arriverons à la paix sans encombre et je ferai tout cela moi-même.

C'est dans un cas urgent et désespéré que tu feras usage de la lettre de change que j'envoie.

Si le cuisinier arrive à Kichineff avant départ il n'a qu'à aller chez C. Mourouzy qui l'enverra où il devra aller, mais tout consiste, s'il doit venir, de me trouver au moins à Odessa.

6. Fără dată şi loc. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 6. I/6 B.

Chère amie,

Je n'ai rien de particulier à t'écrire sur nos affaires, fais comme tu t'entends, cependant il me semble impossible qu'on puisse vous priver toi et Costaki de vos fortunes qui sont enclavées dans la mienne. Tâches donc de t'assurer en cas de danger, tu seras toujours à même de venir ce que tu as.

Quelle nouvelle de maman, de Costaki? Personne ne m'écrit rien, je croyais un instant que Costaki viendrait vers nous, il paraît qu'il n'en est rien, il ne répond même pas.

Que fait tout notre monde, je parie qu'on me gronde. Que fait Alexandre, c'est abominable qu'il n'ose jamais m'écrire deux mots. Que fait Aleco et mon bon Coca, il peut se vanter maintenant que je suis à Sevastopol.

Moi je suis très bien servi, d'abord Neculai qui a fini par s'accoutumer à tout cela et après mon Vangèle, brave soldat qui me soigne comme ce ne peut mieux. J'ai plusieurs cuisiniers et bons, boulangers, faiseurs de pâtes et de ...[9], cordonniers, tailleurs, même un peintre. A Pâques je ferai dire la messe sur les montagnes. Je crois que nous aurons

[9] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

froid et n'ai pas de pelisse. Supposes, en partant de Kichineff j'ai vendu tous mes habits civils, y compris ma pelisse, pour 120 roubles russes.

Dis à Georgi de bien prendre soin de nos affaires. Le Bon Offenberg qui arrive aujourd'hui m'a dit que la Porte par[10] Pacha nous a écrit de nommer des fondés de pouvoir et de liquider nos affaires dans les Principautés; tu sais bien que je ne suis pas d'humeur à m'occuper de ces pécadilles, fais comme tu voudras. Je n'en f. Vous êtes par là un tas de têtes spéculatives.

Ecris moi de longues lettres, j'en ferai autant. Penses un peu que mes lettres ne vont pas la poste, mais par courrier. Adresses tes lettres ou au G-ral Nupouvitziski, Chef d'Etat Major du 5-ème Corps, ou à Georges Balche, qui me les enverront par courrier.

Tout va bien, excepté les feux.

7. Fără dată de an şi fără loc, 20 februarie. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 7. I/7 B

20 Février, Dimanche.

Aujourd'hui ma bonne, je pars, avec l'aide de Dieu, avec tes vœux qui me sont chers et avec la bénédiction de ma bonne mère. Tâches de te bien pénétrer de tout ce que je t'ai dit dans mes dernières lettres, tu m'aimes trop pour ne pas t'y conformer à la lettre. Quant à moi je vais gagner sur les champs de bataille les épaulettes que je porte. Je pars résolu de faire mon devoir, je sais fort bien que mon action sera approuvée par les bons patriotes Grecs, et que j'aurai deux lignes dans l'histoire des Grecs qui ont poussé jusqu'au scrupule ce qu'ils devaient à leur pays. La mort n'est rien devant le devoir, devant la dette que l'on doit payer à son pays. On se trompe fort si l'on pense que j'agit par ambition personnelle; non, je proteste fortement. On se trompe encore si l'on pense que nous sommes les partisans aveugles de la Russie. Non, mille fois non. La Russie est la seule puissance qui n'a pas encore garantée l'intégrité de la Turquie, nous nous battons pour elle puisque c'est la seule qui combat nos ennemis, qui n'a pas arrêté dans des traités solennels l'anéantissement du monde chrétien en Orient. Le jour où sa politique changera nous nous retirerons aussi. Mais à

[10] Loc liber in text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

quoi bon préjuger les choses, laissons les passer et alors que la postérité prononce.

Pour le moment je t'embrasse avec effusion. Adieu, mon ange chéri, puisses tu toujours garder mon image dans ton cœur.

Ton ami.

D'Odessa je t'envoie ma photographie par Stefanowitz. Embrasses les enfants, mon frère Alexandre, Soutzo, tout le monde; n'oubliées pas le pauvre Mavros.

Comme mon frère Costaki est un lunatique avec des idées de travers, envois lui copie de ce que je t'écris plus haut. Je ne veux pas qu'on se trompe là bas sur mes tendances.

Tu recevras ma première lettre de Sevastopol. Coca peut bien s'en vanter à présent.

Le rescrit de l'Empereur pour moi est très flatteur. Attendez vous à voir le journal de St. Peterbourg le discours que je prononcerai à mes troupes.

8. 1855 februarie 26, Odesa. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 8. I/8 B

Odessa 26 Février 1855

Chère et bonne amie,

Demain je pars d'ici pour Siraz; le temps est horrible et malgré cela je dois partir pour arriver avant le Prince Gortzakoff à Sevastopol puisque comme tu ne le sais pas sans doute ce dernier a remplacé, par bonheur pour notre cause, le Prince Menzikoff, qui malade et cassé avait perdu toute énergie et faculté de diriger des opérations aussi difficiles et laborieuses. Le Prince devient par conséquence chef de l'armée du Sud et de la Tauride. Seiders restera au quartier général de Kichineff qui reste intacte.

Ici je suis depuis deux jours logé dans un hôtel splendide. La boue est à l'ordre du jour et je la redoute d'autant plus que je dois continuer mon voyage en pirieladonqa pour pouvoir traverser les marais, c'est dégoutant. Tu sauras dans tous les cas que j'ai laissé une très bonne calèche chez J. Xside, une très bonne calèche que j'ai échangé avec Costaki contre mon véhicule en y ajoutant 200 l'argent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

J'espère que j'aurai bientôt de tes lettres, tu les adressera à Kichineff à Marie Cantacuzène. Je suppose que tu as reçu ou que tu recevras deux photographie à moi dont tu enverras une à maman par poste.

J'ai passé hier chez la vieille Princesse Ipsilanti, la pauvre toute sourde qu'elle est m'a fait grand plaisir tellement elle m'a montré une sincère amitié. Je la considère d'ailleurs comme un véritable débris historique de nos gloires passées.

Que fait-on chez nous? On dit que vus voulez nous faire la guerre, nous nous en consolerons. Quant à moi je regarde que, la Crimée à part, on ne brulera pas d'amour, et qu'à Vienne on finira par s'entendre; cela pourra durer encore, mais cependant on finira par là. – Malgré tout le bonjourisme qui ne rêve que pluie et basse.

J'espère que tu as reçue une très longue lettre accompagnée d'une procuration, je te prie de m'en parler, ainsi que de tout ce qui te regarde, tant au moral qu'au physique. J'espère qu'Alexandre est de retour. Il est inutile de te dire que ma position a rempli tous les gens de joie, à Odessa, elle m'est importune même et par trop bruyante. J'ai ici une compagnie qu'on a expédié ces jours ci.

Adieu, ma toute belle, je voudrais avoir une petite photographie de toi et des enfants.

C'est curieux de voir tout ce que j'ai acheté à Odessa. Tabac, cigarretes, pipes, fromage, caffé, riz, sucre, casserolles, boite pour thé et autres, rhum, un petit baril de vin et autres ingrédients indispensables. Deux sacs de galettes, avec sucre et sans sucre, excellents.

9. 1855 martie 10, Sevastopol. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 9. I/9 B

Sevastopol le 10 Mars 1855

Chère et bonne amie,

Je suis enfin arrivé dans ce terrible Sevastopol et je te promets bien que vue la persistance et les continuelles canonnades des français ça a l'air d'être terrible mais au fond ce n'est pas aussi sérieux qu'on veut bien le croire au premier abord, par ci par là on sait des raquettes et des bombes qui éclatent, mais pour cela on ne mange pas moins bien et on ne se promène pas moins, on n'est pas moins gai, en un mot c'est une affaire

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

d'habitude et ma foi je fais depuis deux jours mon service sur les bastions et dans les tranchées sans trop me soucier des balles, geniques qui sifflotent absolument comme les abeilles bourdonnet, cependant hier à 11 heures du matin nous avons eu la douleur de perdre un de nos plus braves amiraux, qui a eu la tête rasée par un boulet. Par bravade il s'est mis à fumer des cigarettes a découvert à la barbe des français; il le faisait depuis cinq moins mais pour cette fois-ci ça ne lui a pas réussi. Moi j'envoie chaque nuit cent hommes dans les tranchées, avant hier nous avons fait une sortie et nous avons croché dix français pour notre part; les Russes qui étaient quadruples en ont amené sept. Cependant je te le dis à toi, et tu peux le répéter, que jamais les alliés ne pourront s'emparer de Sevastopol, jusqu'à présent peut-être auraient-ils pu investir la place, aujourd'hui cela devient impossible, malgré tous les Piémontais qui vont venir et malgré Napoleon que l'on attend.

Mon logement se compose près de deux chambres près du Bastion que les français nomment le Télégraphe, c'est loin de la ville; aussi j'ai très bien fait en passant par Boutzéserai d'acheter un excellent cheval circassien du Prince Mentzikoff.

Mon voyage jusqu'ici c'est toute une aventure – de la boue jusqu'aux oreilles (au moment où je trace ces lignes une bombe vient de tomber à dix pas), cependant notre voyage a été très gai. A Nicolaeff nous nous sommes embarqués quatre : le Prince Bubrenski, Bibikoff, etc., dans des voitures juives faute de chevaux de poste; malgré nos[1] des courriers la station était de 28 vertes; les 20 nous les avons fait à cheval sous selle et nos malles liées sur les chevaux.

En Crimée c'est une véritable désolation, ici surtout dans les environs. Alliés, Tartares indigènes ou Russes se sont évertués à qui mieux de tout couper, de tout ruiner.

Je viens de rentrer des logements où j'ai placé soixante hommes à 50 pas des français. Tant que je suis resté ils ne nous ont pas aperçus. Mais, une fois parti et les hommes placés, ils ont ouvert un feu diabolique de bombes et de boulets, sans nous faire le moindre mal. Dieu et tes prières me protégeront ma bonne jusqu'au bout, j'en ai le pressentiment.

Tâches de m'écrire sans cependant adresser tes lettres à Sevastopol. Envois-les ou à Georges Balche en le priant de les confier à un courrier

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

spécial, ou à Charles Kotzebue qui n'a pas suivi le Prince Gortzakoff. Nous portons tous le Deuil pour un an.

11 Mars.

Chère amie je vais ce soir à une sortie, si je reviens j'aurai la croix de St. Georges et de la gloire, sinon ne m'oublie pas. Je t'embrasse de cœur, toi, les enfants et tout le monde.

5 heures du matin. Ne meurt pas qui va à la guerre. Et certes, ce n'est pas faute de balles, de bombes, de boulets et de raquettes qui littéralement pleuvaient sur nous.

10. Fără dată şi loc. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 10. I/10 B

Vers les huit heures les français ont voulu prendre une nouvelle batterie que nous avons construite en avant de la grande batterie du Thélégraphe. Le général Chrouloff les a repoussés et en même temps il fit une sortie de ce côté. Moi avec les Grecs je suis sorti entre la 2 et 3 batterie, et l'admiral Pamphiloff. Tu ne peux pas te figurer les foudres qu'ils ont déployé contre nous. Nous les avons cependant abordés, nous sommes entrés dans les bastions anglais, nous autres les Grecs nous leur avons fait une quinzaine de prisonniers, dont un colonel du 34 Regt., habillé tout en rouge; il était saoul par dessus le marché. Tu ne peux pas te figurer ce que c'était : un enfant (superb). J'ai eu la douleur de perdre à mes côtés dans la tranchée le capitaine de la 2-ème compagnie, brave et bon garçon, 8 tués et 15 blessés. La main de la Providence me conserve et me conservera surement pour t'aimer et t'embrasser.

J'ai eu une balle qui a traversé la manche de mon manteau de soldat et une le bouton de la poitrine.

11. 1855 martie 21, Sevastopol. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 11. I/11 B

Sevastopol, 21 Mars 1855.

Chère amie,

Je ne sais vraiment si tu as déjà ma lettre de l'autre jour, aujourd'hui je t'écris avec beaucoup plus de calme. On ne meurt pas lorsque le bon Dieu ne le veut pas. Je suis depuis 15 jours continuellement au milieu des

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

boulets et des bombes; mon service est très périleux puisque nous entretenous les positions que nous possedons hors de la forteresse. Demain je quitte avec toutes mes troupes Sevastopol pour aller du côté de Balanclava dans les Montagnes. Tu sens bien que c'est avoir gagné 80% l'espoir de te revoir un jour. Pendant ces quinze jours nous avons perdu bien de braves gens aux sorties des bastions, enfin mes Grecs se sont fait une réputation de grande bravoure parmi les vétérans de Sevastopol qui tiennent depuis près de sept mois en échec les forces de l'Europe entière. Il faut voir comment ils sont interpéllés par les français et les anglais toutes les fois qu'ils se voient et les réponses pleines de fiel et d'esprit qu'ils se lancent. Les français surtout sont véxés de voir des grecs se battre contr'eux et sur les raisons très valables qu'on leurs donne ils disent que c'est leur état misérable l'esclavage qui fait tout cela. Il y a des anecdotes incroyables. A la sortie du 10 au 11 Mars j'entends à ma droite dans la tranchée où j'avais pénétré avec mon bataillon quelqu'un qui criat : Oh! Oh! j'ai Grec, pardon, grâce. L'autre s'évertuait à vouloir l'achever en lui donnant d'énormes coups de crosse à la tête. Ayant compris que c'était un officier j'ai ordonné qu'onl'épargne. Il s'était trouvé que c'était le Colonel Kelly, commandant du 34-ème, homme des plus excentriques. En un mot, ma chère amie, c'est très amusant, surtout lorsqu'on n'est ni tué, ni blessé, mois à Sevastopol même c'est incommode et bête pour ainsi dire, puisqu'on n'est jamais sur de rien. Vous dormez en pleine paix et sécurité, une bombe tombe et vous écrase; vous marchez, vous manges, en un mot à chaque instant, surtout dans la partie de la ville où nous vivons, c'est le Diable. Et malgré cela on boit, on mange, on se promène, on va au café, à la confisserie. C'est extraordinaire de voir comment toutes les femmes, comment tout le monde est accoutumé à tout cela. On n'y pense plus. Arrive une bombe, elle est annoncée par mille cris, on la suit de l'œil, et si elle tombe près tout tombe à plat ventre, excepté les officiers, cela va sans dire, et personne n'est atteint, à moins que la bombe ne tombe sur lui. Pour les balles Miniés personne n'est atteint puisqu'on se garde de manière que parfois on cesse complètement de tirer. Les alliés sont tout aussi las et ennuyés que nous de tout ce qui se passe. Nous avons beaucoup de déserteurs Anglais et Français, ces derniers qui sont blagueurs avant tout ne se qualifient pas de déserteurs mais de volontaires. De façon que l'autre nuit sur le bastion on m'en amène un. Je lui demande ce qu'il était. Il me

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

répond volontaire. Moi, voyant sa culotte rouge, j'ai pensé un instant que c'était un des miens, cependant l'envisageant bien je lui dis : comment, sacré drole, es-tu volontaire? – J'ai passé volontairement, mon Colonel! – Oh, tu es déserteur et tu veux dorer la pillule. Ils sont tous comme cela. Mais bons soldats ces français, quant aux anglais c'est de la vraie canaille, au premier coup de feu ça prend la poudre d'escampette, et rarement vous voyez du duvêt, la plupart est imberbe. Toutes les fois que nous faisons des sorties nocturnes nous enclouons leurs canons, nous les massacrons, nous les faisons prisonniers, c'est une bénédiction. Je sais bien que tout cela ne se passe pas sans perte, et c'est toujours les meilleurs soldats qui tombent. Ce qu'il y a de plus bête dans tout cela c'est les enterrements continuels et en bloc, les blessés continuels, les mourants, tout cela vous rappelle la vanité et le néant; des idées sombres vous contournent, et la gloire, et honneur militaire vous semblent dérisoires, puisqu'ici ce n'est pas un moment d'exaltation qui vous entraine sur le champs de bataille. Ici c'est une bataille continuelle, systématique, qui dure matin et soir, nuit et jour, et on n'est pas toujours d'humeur à faire du patriotisme et de la gloire.

Le 22 nous partons pour les montagnes, à Izourgoun, du côté de Balanclava, dans la vallée de Baïdar, nous faisons actuellement partie du 6-ème Corps sous les ordres du Prince Pierre Cortzakoff. Dieu seul connaît l'avenir. Nous attendons deux Divisions et demi complètes. Sevastopol est à l'abri d'une attaque, il parait que nous allons commencer, avec la belle saison, une campagne de marches et de manœuvres. Ce sera au plus fin. Nous verrons. Dieu ne nous abandonnera certainement pas. Dans mon bataillon j'ai un tas de malades; pour des blessés, moins.

Adieu, ma bonne; dans le billet ci-joint je te parle un peu de nos affaires.

12. 1855 mai 14, Izorgoun. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

din Izorgoun, la 14 mai 1855.

No. 12 I/12 B

Izourgoun le 14 Mai 1855.

Très chère amie,

J'ai reçu ta lettre du 12 Avril, qui m'a fait beaucoup de plaisir. Je suis bien portant comme tu sais, malgré les fatigues de la campagne, malgré une chaleur diabolique et le besoin de ne jamais ôter ses bottes et

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ses pantalons si ce n'est quelquefois, pendant le jour. Ici les affaires vont tels quels, les Alliés ont peur de nous et nous peur d'eux. Avant-hier dans la nuit le Général Pélissier, nouveau chef des Français, a voulu préluder par un coup de main, qui lui a mal réussi. Devant le 6-me Bastion quatre mille hommes ont travaillé une nuit, ont creusé une tranchée et couronné de sacs et de gabiany pour pouvoir élever une nouvelle baterie qui voudrait prendre les bateries ennemies en flanc. Pélissier a voulu emporter cette tranchée. Nous étions prévenus, nous l'attendions, 14 Bataillons le Général Chrouloff en tête les attendaient. Depuis 9 heures du soir jusqu'à deux heures après minuit les français ayant mis leur garde en avant ont été 10 fois à l'assaut de la tranchée, on s'est battu des deux côtés avec acharnement, tu peux penser quel a été la carnage si nous retranchés dans nos fossés nous avons perdu 2.000 hommes et 60 officiers. Les français se sont retirés on laissant sur le terrain plus de 6.000 hommes, plusieurs généraux tués, beaucoup de prisonniers, dont un général. En un mot c'était une bomberie dégoutante et dont au reste je ne sais pas bien les détails, nous étions abassourdis du bruit de la canonnade puisque notre position est sur éminence qui domine tout ce qui se fait à Sevastopol. On prétend que les Alliés envoient des troupes à Théodosie d'autres discut (ou tous vont) à Eupatoria, le fait est que nous ne savons pas trop ce qu'ils veulent entreprendre et ce qu'il y a de sur c'est que les français désertent par bandes tous les jours. C'est étonnant. J'espère qu'en fin de compte Dieu ne nous abandonnera pas. Depuis mon départ de Sevastopol ma troupe ne perd pas de monde puisque nous ne faisons que le service d'avant postes.

Et toi que deviens-tu avec tes blés, tes seigles et tes maïs, tâche au moins de rester avec deux sous en poche en cas de baraffa (?). Fais entendre raison à tous ces animaux de créanciers, qu'il n'est pas de leur intérêt de presser, qu'avec patience ils recevront leur argent, qu'ils ne déprécient point le fond. Mais si définitivement ils veulent agir, et sévir, présentez-vous aux enchères, avec ta dotte, le capital de Costaki, les deux lettres d'échange de ton Papa et d'Alexandre. Si on veut donner la terre à ferme, pousse-la au delà de 5.000 f.f. Si on veut la vendre pousse au delà de 60.000 f.f. Si Alexandre croit un procuration nécessaire je la lui enverrai à toi ou à lui. Au reste pensez, agissez, vous en êtes les maîtres, je ferai tout ce que vous voudrez. Je vous dirai cependant qu'au fond je conserve beaucoup d'amour pour ce pauvre Zvoreşti et généralement pour la Moldavie. Aussi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

j'ai une compagnie dans ma Légion de Moldaves tout purs qui sont très bons soldats et surtout très dociles. Tu sais que pour Siraz on m'a donné un sabre en or avec inscription pour bravoure et le droit de porter toujours sur mes sabres au lieu du Dragonne un Ruban de St. Georges.

J'ai pour aide de camps un très bon jeune homme du Régiment des Chasseurs de l'Empereur, un certain Mézarus.

Que font mes pauvres diables de chevaux Et Alexandre, et Soutzo? Dites à Alexandre que je commence à me facher contre lui et que lorsque je me fache je suis plus méchant que Polichroniadi. Dites à ma tante mille choses de ma part, que je lui baise les mains, que je me souviens toujours de son bon cœur et de son amitié que Papa Donea qui est ici lui fait dire mille choses.

En toi, bonne amie, conserve mon souvenir et crois à l'amitié inaltérable que je t'ai toujours vouée. Crois bien que tout ce que je fais c'est pour toi et nos enfants, et que si le bon Dieu voudra que nous revoyons jamais nous aurons de quoi babiller comme tu le penses fort bien au coin du feu avec Soutzo et Alexandre. Je conserve ma croix avec le même ruben Noir. J'embrasse les enfants et tout le monde. Adieu ma lumière, ma lumière.

Tu as reçu mon portrait et tu ne me dis pas comment tu me trouves en uniforme. As-tu envoyé à maman le sien. Ici ça n'est pas si bien. On porte la capote grise de soldat, tous mes effets sont à Sevastopol. J'ai écrit à maman par l'ambassade de Vienne.

Tu enverras à Galatz où à l'adresse ci-dessus de la ci (ou à Odesse à l'adresse) incluse cent Roubles Argents sous quittance que tu m'enverras.

13. 1855 mai 18, Choulia. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 13. I/13 B

Position de Choulia, 18 Mai 1855.

Chère amie,

Je m'empresse de t'écrire à la suite d'une petite affaire que nous avons eu avec les alliés, et qui, j'en suis sur, fera blaguer tous les journaux. Voilà de quoi l s'agit :

Jusqu'à présent ils étaient tous ensemble campés sur la Sapona Gora, où ils périssaient par millier du tiphus et autres gentillesses ayant à leurs pieds la plaine que baigne la Izarnaya Rena. Notre détachement de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Izourgoun qui n'a jamais été composé que de 3.000 hommes, c'est-à-dire le Régiment de Borodine fort de 2.000, et la Légion Grecque de l'Empereur Nicolas I-er (c'est ainsi que nous avons été nommés) forte de 800 hommes sous les armes, deux escadrons de hussards et 4 pièces de campagne.

A l'aube du jour une forte colonne, c'est-à-dire 1 Régiment de Hussards d'Affrique et un de Dragons piémontais, a fondu sur un poste de 50 grecs de la 2-ème Compagnie qui était à 3 verstes du flanc droit de notre détachement. Ces gens malgré l'inégalité de force, malgré des charges furieuses se sont massés parmi les carres et battu en retraite sur le 2-me Bataillon de Borodino, en perdant 5 hommes seulement. Cette retraite a été admirée par tout le monde, parce qu'elle a été faite par 3 verstes de plaine, ils ont traversé le Izarna ayant de l'eau par dessus les épaules et coupés du Pont de Pierre. Cependant l'ennemi débouche à la tête de 50.000 hommes; le flanc droit a battu en retraite; mon flanc gauche conserve ses position à Carlofka, avec la seule différence que j'ai abandonné ma maison et que je campe sur la monta me. L'ennemi a perdu plus de monde que nous, cependant nous devions céder le pays au delà Izarna vu que nous étions trop faibles. Généralement ce n'est pas de ce côté que nous brillons et ma foi si on ne nous envoie bientôt une certaine de millier d'hommes, je ne sais pas comment cela ira. Les alliés ont débarqué a Kertz 15.000 hommes et vont s'emparer de cette ville. Sebastopol, malgré une bomberie journalière des deux côtés se tient et se tiendra j'espère longtemps encore.

Voilà ce que j'avais à te dire ma bonne pour te tranquilliser. Dieu est bon il nous protégera. Ecris aussi à maman puisque je parie que les journaux feront grand bruit de cette escarmouche, vu que la flotte a tiré le canon en signe de réjouissance.

Il faut te dire que je me suis demené toute la journée de l'affaire, depuis trois heures du matin jusqu'à six heures du soir, sans prendre rien en bouche. Le soir je me suis trouvé sur un rocher de granite, sans manteau, sans thé, sans pain, les bagages étant en arrière, j'ai passé une nuit diabolique, et cependant on n'en meurt pas je t'assure, je me porte très bien.

Et toi, que fais-tu? Tu as sans doute une fameuse récolte, vu qu'ici il ne fait que pleuvoir, il est vrai sur mon dos. J'ai une caliva de broussaille qui n'est guère un bon parapluie. Mon fameux manteau rouge joue un grand rôle, et Nicu, mon domestique, s'est fait tout à fait domestique militaire, leste, adroit à ressources.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Il faut bien que de toutes les façons tout cela finisse bientôt et alors nous nous verrons heureux et contents. Ma première affaire sera de faire un tour dans un pays chrétien vu que j'en ai par dessus les oreilles des Tartares et des montagnes arides.

Adieu donc ma fille, je t'embrasse de cœur. Fais mes amitiés à tout le monde et crois à l'amitiée inaltérable de ton ami.

Que fait mon Coca? Est-il gentil? Et Alexandre parle-t-il pour mes affaires je t'ai écrit en long dans ma précédente lettre, tâche de bien faire. Je n'ai pas de bons chevaux. Tu sais que ma voiture est chez M. Csida à Odessa.

14. 1855 mai 26. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 14. I/14 B

26 Mai 1855

Chère amie,

Il y a déjà quelque temps que je n'ai pas eu de tes nouvelles et cela m'a inquiété connaissant surtout l'état délabré de ta précieuse santé. Moi, comme tu sais, je me porte comme le pont neuf, malgré des fatigues, où il faut ma santé de fer pour résister. Nous sommes depuis l'affaire du 13 à manoeuvrer les uns en de ci, les autres au de là Izarna. Les chaleurs excessives du jour nous épargnent souvent les fatigues, mais une fois le soir venu, à cheval et jusqu'au lendemain vers les neuf ou dix heures c'est des courses continuelles. Moi je demeure sous tous les rochers et les arbres qui me tombent sous la main. Nicu, mon valet de chambre, et le Capitan Vangèle, qui est mon factotum, s'arrangent cependant de façon à ce que la mangeaille et la boisson soient en ordre. Quant à l'honorable sommeil pas question, puisque nous portons tous des bottes par dessus les genoux, que je n'ai pas ôté, je te le garantis bien, depuis cinq jours. Mes avant postes sont vis-à-vis les Piémointais, ces gens désertent tout aussi impudemment que les français. Quant aux mouvements de nos armées, el les deviennent de plus en plus timides des deux côtés. Il vient d'entrer en Crimée trois nouvelles divisions à nous, ce qui rendra la lutte à peu près égale; cependant comme ni les uns ni les autres ne trouvent l'intérêt d'attaquer, cela pourra durer une éternité à moins qu'on ne fasse la paix. Quant à Sevastopol, elle est plus forte et plus intacte que jamais. Kertz a été

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

abandonné. C'était une finasserie, pour attaquer nos troupes de ce côté et comme ça n'a pas réussi on s'en retourne.

Je n'ai rien à te dire d'autre si ce n'est de te prier de présenter mes amitiée à tout le monde. Quant aux affaires, après tout ce que je t'ai chanté dans mes lettres tu dois les mener rondement, je suis tranquille de ce côté. Maman prétend qu'Alexandre ne lui écrit jamais. Au reste ce n'est pas étonnant puisque mi aussi il m'a privé de cet honneur; c'est une prudence qui est déjà stupide et ridicule.

Tâches de payer régulièrement à la Macri l'intérêt de son argent. Dites aux petites de m'écrire, fais mes compliments à T. Gergen. Dites à Georgi que je le remercie pour les peines qu'il se donne et Dieu aidant je le récompenserai.

N'oublies pas ma tente. Embrasses les enfants.

Ton ami.

15. 1855 iunie 10, Caralesse. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 15. I/15 B

Caralesse, le 10 Juin 1855.

Chère et bonne amie,

Il y a bien longtemps que je n'ai pas de tes nouvelles et cela m'inquiète fort. Que fais-tu, que deviens-tu? On prétend que vous aurez bientôt la visite des Turcs et des Alliés; à en juger à ce que les Anglais et les Turcs, malgré les remontrances des Français, ont fait à Kertz, je ne vous envie. Ils ont violé des filles de sept ans, dévalisé les églises, des horreurs enfin. J'espère cependant que bientôt nous leur payerons la pareille. Puisque nos renforts sont arrivés en grand nombre et nous attendons encore deux divisions et tout le Corps des Grenadiers malgré quatre divisions qui sont arrivées hier.

Tu sais que nos affaires vont bien à présent. Les Français nous ont attaqué sur toute la ligne, depuis Carlofka jusqu'à Sevastopol. Ma Légion, qui occupait Carlofka, n'a pu être délogée le 4 par les Piémontais, la 5 ils ont apporté un canon et j'ai été obligé de me replier ainsi que toute notre avant-garde sur Caralesse. Le même jour ils ont livré l'assaut à Sevastopol pour le donner avant l'arrivée de nos quatre division qui viennent sur des voitures. Ils ont été partout repoussés, l'attaque a duré depuis quatre

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

heures du matin jusqu'à onze heures et demi. Le carnage que notre mitraille a fait sur les français est incroyable. Ils étaient tous seouls, ils sont revenus trois fois à l'assaut. Dans l'espace de quelques heures 15.000 hommes gisaient sur le terrain, depuis le Mamelon Vert jusqu'au quatrième Bastion ce n'était que pantalons rouges, on a fait plus de mille prisonniers, entr'autres beaucoup d'officiers de distinction et des généraux. Nous comptons surement qu'avec l'attaque des Logements du No. 5 et 6 et la prise insignifiante pour la défense de la place de la Dunette de Kamtzatka et l'assaut ils ont eu sûrement hors du front 40.000 hommes sans les malades, c'est le calcul le plus modéré. A l'assaut comme nos troupes étaient à couvert nous n'avons perdu que 800 hommes entre tués et blessés; il n'en pas de même au bombardement qui a précédé et qui nous a coûté près de 2.000 hommes. Ainsi donc tu sais que nous sommes loin d'être dans des mauvais draps, vu l'arrivée d'une force qu'on n'avait pu encore employer à cause des menaces de l'Autriche. Il parait qu'étant assurés de ce côté nous allons les jeter dans la mer, et pour moi je pense que ce qu'ils ont de mieux à faire c'est de s'en aller. Il parait que ta croix a une véritable vertu, puisque dans l'affaire du quatre, lorsqu'avec deux compagnies de ma Légion je suis allé à la bayonnette sur les Bersalieri Piémontais et les ai rejetés au dela de la Izerna ils m'ont reconnu pour être et se sont mis tous à tirer sur moi avec leurs fameuses carabines; ils n'ont percé que ma capote grise, quant à moi ta croix leur a fait un pied de nez.

Depuis près d'un mois je suis campé en plein air. Le campement d'ici est excellent, dans des jardins à arbres séculairs une chaleur tropicale. Tous ces jours-ci avec nos marches et contre marches j'étais exténué : pas dormir 48 heures, se nourrir d'un morceau de pain de munition. Actuellement nous sommes plus tranquilles, jusqu'à nouvel ordre.

Je t'embrasse tendrement, ainsi que les enfants, Alexandre, Soutzo etc., etc.; qu'est ce que c'est que les nouveaux achats d'Alexandre?

Ton ami.

P. Mourouzy.

Nous sommes de très honnetes gens, cette nuit on m'a volé d'auprès de moi mes bottes, mes bas, mon pantalon avec 35 R.P. tu penses bien que cela ne se retrouve plus, heureusement j'en avais de rechange.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

16. 1855 iunie 16, Caralesse. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 16. I/16 B

Caralesse, 16 Juin 1855.

Chère amie,

Je viens de recevoir hier soir ta lettre du quatre, et il était bien temps, puisqu'il y avait une éternité que je n'avais plus de tes nouvelles. Cependant une chose qui m'étonne beaucoup c'est de t'entendre dire que depuis le 21 Mars tu n'avais pas de mes nouvelles. C'est une dérision ma fille, puisque depuis lors je t'ai écrit plusieurs lettres des différentes stations au camps que j'ai occupé.

Je suis toujours avec ma Légion devant le défilé de Caralesse, depuis le cinq nous n'avons eu aucune affaire. Les Alliés ont été repoussés dans le grand assaut qu'ils ont livré à Sevastopol. Avec la plus grande modération et de leur propre aveu, ces Alliés ont perdu au moins 40.000 hommes depuis le premier Mai. Nous sommes à attendre d'heure en heure un grand assaut, nous espérons en la Divine Providence, aura le sort du premier quoiqu'ils arment un tas de redoutes pour appuyer leur assaut, après quoi j'espère qu'il ne leur restera plus qu'à f…le camp. Nous avons un tas de prisonniers et de déserteurs, tout le monde peste chez l'ennemi contre Pélissier. Cependant j'en ai par dessus les oreilles de tout cela et je voudrais parler d'autre chose.

L'affaire de Costika Balche est fameuse, tué ce pauvre garçon pour les blanc (coeur) de la belle Nathalie je le comprendrais de la part de Stolberg. Cependant c'est heureux, cela dégourdira la nation Moldave, un peu de sang fait toujours du bien.

Tu as bien fait d'ateler les étalons, cependant tu ne me dis pas ce que deviennent les Bais et mon pauvre embeleur, dont je me souviens souvent. Tu ne me dis rien des petits étalons bais. Tâches je t'en prie, je te le dis à toi a Costaki et à Alexandre, que dans tous les cas la terre reste. Ces jours-ci je veux t'envoyer une lettre circulaire à tous mes créanciers, pour leur prouver qu'ils feraient beaucoup mieux d'attendre que d'ennuyer le monde.

Pour le reste je me porte bien, je vous en souhaite autant, ne m'oubliez pas, embrassez les enfants et Alexandre et croyez que je t'aime comme toujours.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

17. 1855 iunie 27, Caralesse. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 17. II/17.

Caralesse, 27 Juin 1855

Chère et bonne amie,

J'ai reçu hier soir ta lettre du 11 Juin par laquelle tu m'accusais réception des celles du 22 et 26 Mai. J'ai été enchanté d'apprendre que tu est si brave et que tu fais de courses incroyables avec Brisacul. Moi depuis bien longtemps, c'est-à-dire depuis mon arrivée ici j'ignore et j'ai même oublié ce que c'était que de se faire rouler sur des ânes, aussi je te promets bien que j'en ai par dessus les oreilles de selles et de chevaux. J'ai quatre chevaux de selle qui me content, plus de 1.000 R. A. et ma foi ils sont tous sur les dents, la plupart avec des places sur le[1]. Depuis le 13 Mai je suis campé en plein air à Znitzi-Zaunuc, espèce de hutte en branchage à peu près comme les faucheurs en font chez nous.

Là dedans j'ai un excellent lit en fer, avec la couverture rouge et un Yasno, quatre pliants et tout ce qu'il faut. Mais lorsque la pluie survient, ce qui est très fréquent dans ces gorges de montagne, adieu tout le prestige, nous sommes littéralement comme des rats, mouillés, trempés, il faut faire de grands feux pour se sécher et se préparer dans la suite à des rhumatismes. Le métier, le véritable métier militaire c'est pas couleur de rose je te le promets bien. La réalité est si loin de ces beaux porteurs d'epaulettes dans les Capitales qu'on n'en a pas l'idée. Le jour n'a pas encore point que des trompettes armés de cors qui vous assourdissent viennent à la porte de ma hutte sonner le réveil, on rassemble les compagnies, on fait l'appel, on prépare la déjeuner, on mange, puis on expédie tant de compagnies pour creuser des fossés, faire des faschines, fortifier une montagne qui est à notre droite. Les autres vont à l'exercice et aux avant postes. Tout d'un coup on voit courir un cosaque ventre à terre „L'ennemi s'avance de tel côté”. En un instant pelles et pioches sont laissés de côté, on saisit son fusil au fort, si une petite affaire d'avant poste à lieu on ramasse une dizaine de morts et surtout d'estropiés, l'ennemi en fait autant, et l'on revient déguster un verre d'absynthe ou ce mauvais ...[11]

[11] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Crimée arrosé souvent par une pluie torrentielle. Voilà notre vie habituelle. Il ne faut pas croire pour cela que je ne me fais pas la barbe tous les deux jours et que je ne mets pas de la pommade sur mon occiput éclairé et sur ses environs fortement grisonnants. Ça va, vois-tu, en est gai, dispos, et bien portant, sauf le choléra qui fait certaines visites, heureusement assez rares chez les Russes, quant à nos Grecs ils en sont exempts jusqu'à présent. Aussi je les nourris bien, bonne viande fraiche tous les jours, bon pain de blé, beaucoup de poivre. Et dans tout cela ce qui m'embête le plus se sont les comptes, tu sais bien que je n'ai jamais été fort sur l'article. J'ai une chancellerie nombreuse, des aides de camps Russes qui voient tout cela, mais tu sais que toute cette agence est voleuse en diable et parce qu'on doit partager dans 20 ou 30.000 R. par mois c'est difficile, en plein chaos surtout et au milieu des balles. A propos tu sais que le petit Kotzebue est mort de choléra en quelques heures, son père est parti pour Heidelberg pour consoler sa mère. Qu'est-ce qu'il y a de si étonnant que la mort du petit Balche, dont tu ne penses pas à recevoir si longtemps grâce à Dieu. Ici chez nous il en meurt par charretes des jeunes gens autrement finis que lui et pour de raisons pas aussi personnelles que la sienne. Mais lui a fait la guerre à Stolberg pour son propre compte, il a perdu la bataille, honorablement dit-on, eh bien, c'est ce qui pourrait lui arriver de plus heureux en perdant une bataille. Il a d'ailleurs rendu un grand service à son pays, puisque ça relèvera le moral de bons Moldaves, le sang fait toujours de bien et je pronostique des résultats heureux.

J'ai 150 Moldavo-valaques dans ma Légion, eh bien, ils se battent aussi bien que quoi que ce fut il faut cependant leur rappeler quelques fois qu'ils ont une maman.

Au reste sans cela on ne peut pas parler la langue avec aplomb. Au reste la langue moldavique ne s'emploit pas autrement; ici elle est même souvent assaisonnée de certains attouchements homériques, à la guerre comme à la guerre. Les bons Légionnaires de Sa Majesté l'Empereur Nicolas I-er croyaient que tout leur était permis puisqu'ils servaient de bonne volonté. Aussi ils sont revenus de cette erreur fatale au repos de ce qu'on ne doit jamais montrer à l'ennemi. Village, vol, querelle, tout cela n'existe plus, ce sont des ...[12] en fait de moralité.

[12] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

J'ai oublié de te dire que je n'ai plus de chemises vu que dans un village tartare ou Nico les a fait soi disant laver, les tartares les lavent avec les pieds et pas avec les mains. Supposes comment de la toile fine peut tenir. Le mode m'en parait extraordinaire. Dites à ma tante que je lui baise les mains, que Papa Done a en fait autant, que je la fécilite pour la mariage d'Duterpe, mais que je n'ai jamais entendu parler ni de nom ni de l'argent.

18. <1855> iunie 28 – iulie 2. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 18. II/18.

Nous nous attendona à un second assaut que les alliés vont livrer à Sevastopol, il est annoncé pour le 27 de notre style, c'est-à-dire après demain; d'après tout ce que nous pouvons pronostiquer ils doivent échouer, et ma foi après cela ils doivent balayer le terrain sans tambours ni trompettes, puisqu'autrement, s'ils font trop de bruit, ils pourront ne pas faire une entrée triomphale et faire une grande exhibition d'artillerie à leur rentrée à la Cara Patria. Ce qu'il y a de plus anusant ici ce sont ces pauvres diables de Piémontais : ils meurent du choléra, ils désertent par bandes, ils fichent le camps à la moindre approche, que c'est un plaisir. Ils me font l'effet de ces gueux qui portent des bustes en porcelaine ou des Vénus sur la tête. Des véritables soldats de comédie (se Lacnidee) au milieu de nos vieilles bandes prêtes à tout, et des soldats français qui ne nous le cèdent en rien. Ce qui est vrai de dire c'est que toute cette armée des alliés est démoralisée en diable. Il n'y a plus cette forfanterie qui prétendait s'emparer en quinze jours de la Crimée, ils ont rabattu de leur caquet depuis qu'ils ont perdu 40.000 hommes en un mois par le feu, et depuis que le choléra en tue plus de 500 par jour. Hier soir on m'a amené trois Bersaglieri Piémontais; ils prétendent que depuis 50 jours qu'ils sont ici ils ont perdu par les maladies 3200 hommes. Plusieurs généraux, entr'autres Alexandre Sakarmuro, le frère de leur commandant en chef.

28 Juin.

Il parrait que nos amis n'ont pas jugé à propos de nous attaquer hier. Tous les jours ils trouveront plus de difficultés, puisque tous les jours des troupes nombreuses s'y agglomèrent. Deux Divisions complètes du 2-ème Corps succèdent aux trois qui nous sont déjà arrivées après l'assaut livré, et sont suivies de près par trois autres du Corps des Grenadiers, tout

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cela des troupes fraiches et animées du meilleur esprit. Il est très probable, s'ils sont obligés de quitter la Crimée, ce qui me semble inévitable s'ils persistent à faire la guerre, que nous aurons une campagne sur le Danube et alors, ma foi, gare aux Bonjouristes et aux Pantalonards, comme dit C. Stourdza, je les enverrai, ou plutôt ils ferant bien d'aller (de s'en) de bon gré, faire le métier que je fais chez les Russes, affaire de se distraire et de se raffraichir.

Quant à nos affaires je suis très fâché que la sécheresse vous tourmente; j'espère qu'il a pu depuis. Quant au reste, conseilles à ces "animaux" qui ont a recevoir, d'être patients, que tout sera pour le mieux. Je t'ai écrit souvent ce que je pense là dessus ainsi donc tenez-vous en à mes instructions. Costaki m'écrit que l'affaire de maman va bien et que ces jours-ci il prend la terre, qu'il a impliqué Prounko dans une affaire criminelle, etc., etc. Quant à Alexandre il persiste toujours à ne pas m'écrire pour ne pas se compromettre. Je voudrais bien savoir comment il peut me désavouer sans que tout le monde le siffle, et même s'il le fait et si l'on y croit même, on dira toujours que c'est faux, tout en lui jetant des blâmes. La prudence a ses bornes, à un certain degré c'est de la couardisse, de la lâcheté, tout ce que tu veux. J'embrasse tendrement toi d'abord, ensuite les enfants et tout le monde.

Tu as attelés les étalons gris, mais qu'as-tu fait des jeunes étalons bais et du jeune Alezan; tu ne me dis rien de tout cela. Je te prie d'en prendre grand soin et de m'en parler dans tes lettres. Tâches de ne pas aliener la forêt.

2 Juillet.

Rien de nouveau, on a commencé depuis hier à bombarder la ville, ils tirent avec 400[1], nous leur répondons avec 900. Supposes quelle musique cela doit être. Il parait qu'à la suite de cela ils veulent donner l'assaut; nous les attendons.

19. 1855 iulie 18, Youkar Caralesse. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 19. II/19 B.

Youkar Carolesse, 18 Juillet 1855.

Chère et bonne amie,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

J'ai reçu ta dernière lettre du 26 Juin je crois, mes papiers sont tellement en désordre, à cause des mille écritures que j'avais depuis hier, que je ne saurais trouver ta lettre. Tu sauras donc que nous portons fort bien, que nous augmentons journellement, en force et en vaillance, que rien d'extraordinaire ne se passe actuellement à Sevastopol et dans le reste de la Crimée. Nous nous les attendons tous jours à ce qu'ils livrent un second assaut mais à en juger de ce qu'un nombre extraordinaire de déserteurs française nous dit, les français ont refusé d'aller à l'assaut en alléguant que tant qu'on ne ferait pas taire le feu de la place il ne pouvaient pas marcher à une boucherie sans résultat. Là dessus on a arrêté toute une compagnie pour la faire fusiller et le capitaine de cette compagnie a déserté et nous a raconté tout cela. Quant à ce qu'ils disent pour la famine je te promete bien que la garnison fait bombance, que le champagne, le chérie, et toute espèce de choses coulent en abondance. Que, chose inouïe, tous nos soldats d'infanterie qui sont dans la garnison, prennent du thé deux fois par jour, mangent trois fois par jour, ont trois plats toutes les fois. Ainsi donc dites leur de ne pas de géner. Quant à ce que nous ne les renvoyons leur tour viendra.

Il parait que tes récoltes vont mal, écris-moi des détails et fais-moi faire par Georgi un grand rapport sur tout ce qui s'est passé dans l'économie depuis mon départ, en fait de comptes, de produits, de bestiaux, etc. J'avais pensé que les brébis donneraient plus de laine, je comptais sur 45 kg., que dans le rapport on me fasse mention de ce qu'on a fait de meules de pain et de foin, etc.

Quant à moi, ici j'ai une administration autrement difficile à mener que la chancellerie de Georgi. J'ai mon aide de camps, six écrivailleurs Russes et trois ou quatre Grecs, on achète des bœufs, de la farine, du sel, des chariots à bœufs, d'autres à chevaux; nourrir tout ce peuple, entretenir le matériel, etc., etc. Il y a des jours où je signe 60-80 papiers, avec la correspondance militaire. En outre j'ai un petit jeune homme, Diamantidi, très bien élevé, écrivant fort bien beaucoup de langues, qui est mon secrétaire pour la correspondance privée. Tu sais cependant que je ne lui ai jamais dicté une lettre pour toit.

La pluie nous abime, tout est humide, c'est le diable, je n'ai jamais vu un pareil pays. A l'heure même je viens de recevoir l'ordre de laisser ma Légion à la position de Carolesse sous les ordres de mon lieutenant colonel

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Papaathanasopoulo du Régiment des Lanciers de Noussan, qui est attaché à la Légion, et de me transporter de ma personne avec un détachement volant de 250 hommes de ma Légion pour observer les mouvements de l'ennemi de la Yaïla dans la vallée de Baïdar. Demain matin je pars. Cependant pas si bête, je prends mon cuisinier, Nicolaï et d'autres; à propos ce pauvre diable, qui est vraiment excellent, me demande toujours si on lui a écrit „de acasă”.

Je te prie de baiser la main de ma tante et de lui dire mille choses de ma part. Costaki m'écrit que l'affaire de maman est terminée et qu'il va prendre la terre. A propos : il y a quelques personnes, par exemple comme les Macris, qui ont a recevoir; tâches de leur payer régulièrement, puisque je ne veux pas leur faire du tort. Quant à tous les autres manants s'ils font les méchants, ma foi tant pis pour eux. Je te répète que je ne voudrais pas que la terre tombe entre les mains d'un tiers. Toi et mon frère Costaki vous avez assez de capitaux pour vous approprier. Dites à Coca que je me facherai si à mon retour il ne parle pas bien le Grec et s'il fait beaucoup de folies.

Il faut sérieusement songer à nous rencontrer cet hiver quelque part, quand même ce ne serait que pour quelques jours.

20. 1855 august 3. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 20. II/20 B.

3 Août 1855.

Chère et douce amie,

Demain c'est un grand jour pour nous. Cette nuit nous avançons vers l'ennemi. Ce ne sera pas je crois une bataille définitive, nous ne comptons pas encore pénétrer dans leur repaire. Nous occuperons peut-être quelque chose de plus que nous n'occupions ce printemps, nous les chasserons de la vallée du Baïdar et probablement le séjour de Balaclava leur deviendra impossible. Peut-être se sera sanglant, mais avec ma Légion je marche en première ligne à l'aile gauche, nous sommes pleins d'ardeur, Dieu veuille que la Providence seconde nos pas. Nous aurons probablement de fortes pertes, quant à moi je me fie à mon étoile et à tes prières, je suis décidé à faire mon devoir jusqu'au bout, j'ai un grand fardeau et une grande responsabilité, je ne veux pas pour quelques jours de plus ou moins d'existence tâcher le moindre fleuron de ma gloire ou de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mon devoir. Vous autres de loin vous vous figurez qu'ici au milieu des mitrailles nous ne faisons que penser à notre existence. Eh bien ! il n'en est rien, à la veille de mourir nous croyons être invulnérables et immortels, nous tâchons de faire des châteaux en Espagne, nous avalons toutes les drogues que le revendeurs nous donnent pour du Xères et du Bordeau et vogue la galère pour le reste.

Je n'ai rien à te dire de plus. Je pense que tu as vu ou que tu verras ces jours-ci Costaki mon frère. Vous parlerez, j'en suis sûr, beaucoup de moi, puisque je suis bien sûr que vous m'aimez tous les deux. Pour Coca je ne sais vraiment quoi faire, il devient grand et son éducation se néglije; pensez un peu avec Costaki là dessus, peut-être aurez vous quelques bonne inspiration.

Je sais qu'à Ahènes on devient bête, par dessus le marché Costaki prétend qu'il ne voit pas d'inconvénient pour la cause Héllénique que la Légion soit colonisée en Russie. Je lui en fais mon compliment. Je lui en demanderai seulement quel avantage en découlerait-il pour nous si la Russie aurait 800 citoyens ou Grecs dont les enfants deviendront plus que Russes. Ce manège a été pratiqué bien souvent depuis cent ans, et les plus mauvais Grecs ont toujours été ceux de cette catégorie. D'ailleurs la nation n'a pas encore dit dernier mot, et ces gens qui prodiguent si généreusement leur existence, eveilleront à leur retour au pays les sentiments émoussés des Grecs d'aujourd'hui.

Adieu ma bonne amie, embrasse tout le monde. Après l'affaire je continuerai ma lettre. Je ne saurais combien d'affaires j'ai aujourd'hui, c'est le Diable que la vielle d'une affaire pour un chef.

Ton ami.

(Madame la Princesse Aglaé Mourousy à envoyer).

Ce soir à neuf heures a nous marchons; il parait que l'ennemi a pris vent de nos mouvements; ce sera chaud. Il n'y a rien de plus curieux au monde qu'une grande armée qui se prépare à librer bataille.

5 Août.

C'est le lendemain de l'affaire que je t'écris ma chère, malgré un feu infernal je me porte à merveille. Depuis 10 heures de la nuit nous étions en marche. Le Corps de Leprandi a emporté après une courte canonnade le Thélégraphe à l'aube du jour. Ma Légion a occupé Carlofka sans presque rien perdre; pour le reste c'était une affaire d'artillerie; sur le flanc droit

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nous avons emporté le Pont et la Monta ne de l'Oural. Les français après de grands efforts l'ont reprise. Nous avions en ligne 30 Bataillons d'Infanterie et 120 Escadrons. Vingt Bataillons au plus ont pris part à l'affaire. Vers 11 heures du matin l'affaire a fini, nous avons abandonné le Thélégraphe et nous somme rentrés avec une perte de 1200 tués. Cependant comme l'Etat Major se trouvait constemment sous un feu infernal nous avons à regretter la mort du Général Reed et du général Veimar. Le vieux Reed ne pouvait jamais mieux mourir. Pour le reste c'est une affaire presque sans résultat tant pour nous que pour l'ennemi. Les journaux blagueront encore sans doute, mais ils seront je crois pour leurs frais. Moi après avoir pris Carlofka sur les Piémontais, je suis allé à l'Etat Major de notre détachement chez le général Bellegarde, où malgré des centaines de boulets et de grenades nous avons tout vu à notre aise; c'est superbe et terrible que 200.000 hommes qui se tuent.

Ton ami.

J'ai écrit à Petersbourg qu'on m'envoit un service en argent pour six personnes y compris six gobelets en vermeil, les assiettes, deux plats et une soupière, qui servira aussi à faire du Punch.

J'embrasse Alexandre et les enfants.

21. 1855 august 22. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 21. II/21 B.

22 Août 1855.

Chère et bonne Aglaé, j'ai reçu pour la bonne ta lettre, où tu me parle que Costaki viendra à Tzernowitz; je connaissais cela par ses lettres; aussi je vous souhaite de finir bien nos affaires, mais de vour arranger de façon à ne pas vour défaire de la terre. Au reste vous pouvez annoncer à ces gueux de Ghika que je m'empare de sa Léova à la moindre cochonnerie qu'il me fera tout en ayant l'air d'être impartial, abstraction faite de la Potence qui l'attend si comme cela est probable nous venons vous rendre visite. Pour les Moldaves encore ils peuvent avoir leurs idées, mais tous ces coquins de Grecs bâtards qui se trouvent dans les Principautés il faudra bien qu'ils passent par la Juridiction du Grand Lama des Grecs, ils passeront un mauvais quart d'heure, je te le promets. Ici nous sommes toujours bec à bec avec les français, rien ne se décide et cela devient

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fastidieux. A Sevastopol des deux côtés la science des ingénieurs à tout dit, l'ennemi est à cinq pas des retranchements. C'est à la bayonette de parler et à 100.000 hommes de s'entregorger à cous de bâton pour ainsi dire. Nous attendons l'assaut. L'autre jour un soldat français ayant déserté nous a dénoncé le grand dépôt des poudres et des obus, grenades et bombes que les français avaient préparé pour l'assaut et qu'ils avaient établi dans une espèce de cave sur le Kamtzatka. A deux heures après minuit les Montagnes à 150 verstes à l'entour ont retenti, ont frémi par la grandeur et l'horreur du spectacle : à la troisième bombe qu'on a lancé du 3-me bastion dans la direction désignée, 600 pouds de poudre et plus de 2.000 bombes, obus et grenades chargées ont enseveli sous les ruines de la redoute deux généraux et plus de 5.000 français, dit-on, entr'autres quatres compagnies des meilleurs tireurs de la garde. Tels sont nos amusements et passetemps. Ce qu'il y a de plus sérieux dans tout cela c'est qu'il commence à faire froid et que je n'ai rien pour l'hiver, on m'a même volé mon manteau, de façon que je suis réduit à ma seule capote grise de soldat, ce qui est insuffisant. Mes chemises sont en lambeaux, enfin j'ai l'air de Dieu sait quoi. Et l'on a beau payer qu'on n'a rien du tout. Alexandre est toujours à faire de l'esprit Yassiem. Dites lui que lorsqu'on a le sabre d'or avec l'inscription que lorsqu'on attend pour avoir été fortement présenté, le S. Vladimir au cou, on est de droit colonel, et d'ailleurs tous les papiers me nomment tel. Et après cette récompense on ne peut prendre que la grande croix de Stanislas ou devenir général. Vous devez avouer cependant que depuis deux ans je n'ai pas mal mené ma barque politique. Il est vrai que le sort m'a beaucoup favorisé, avoues cependant qu'on ne peut pas tout donner au hasard. Que dit Soutzo de tout cela et de moi surtout? Je veux absolument qu'il m'écrive, il n'a qu'à ne pas signer, je connais son écriture.

Je te prie de ne pas faire atteler les étalons bais, au contraire de les faire dresser à la selle, surtout celui de la jument baie, je compte monter dessus à la campagne du Danube ou du Rhin. J'ai reçu aujourd'hui une lettre d'Alexandre Mourousy de Varsovie, il attend là bas sa femme.

Pour le reste rien de nouveau, tout est tel quel, on se tue à Sevastopol on s'abreuve ici. Nous avons jeté un énorme Pont à travers la mer qui réunit le côté Nord à la ville, on tire continuellement dessus sans pouvoir le toucher.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Adieu, ma bonne amie, je t'embrasse toi et les enfants tendrement. Je remercie ton père pour lessoins qu'il prend de toi, écris le lui. Ne m'oubliez pas, surtout auprès de ma bonne de mon excellente tante que j'embrasse avec toute l'affection possible.

Ton ami à la vie.

Tu sauras que le ruban noir que tu as lié sur ma croix s'est cassé, envois un autre dans une lettre, et brodes finement ton nom dessus, cela me portera bonheur. Songes un peu s'il n'y aura pas moyen de nous revoir cet hiver, au moins à Tzernowitz, si les opérations de la guerre sont interrompues pas les frimats. Toi tu n'y songe même pas. Dieu me damna je crois que ton indépendance absolve tel chance, bien. Tu fais le grand propriétaire et hospodar, chose que je n'ai jamais pu exécuter sérieusement. Au fond je pense souvent à ce que je dois faire après la guerre si je survis et je ne suis encore décidé à rien. Dites ta façon de penser, celle d'Alexandre, de Soutzo, de Costaki de Smaragditza, de ton Papa définivement. Celle-la doit être la plus positive. Au reste ici l'on prétend me retenir une fois la guerre finie, mais je t'avoue que beaucoup de choses ne me vont pas. Et puis j'ai tant de jaloux et d'envieux, que je traite du reste d'une façon très superbe, trop superbe peut-être. Que disent de moi je t'en prie tous les Ghika et Cog. de Iassi : que je suis fou ou sage? J'espère que Stourdza va bien. Son fils Georges, vu qu'il est ce qu'il a toujours été, ne fait pas fortune dans son Régiment.

L'autre jour on a pris une quantité d'espions ennemis qui étaient habillés en officiers russes et en volontaire grec. Il faut voir un bataillon de volontaires réguliers que j'ai, il fait plaisir à voir avec tous ses tambours et ses cors de chasse. J'ai sué pour y parvenir, mais enfin je suis parvenu.

22. 1855 septembrie 8, Mangoup Kali. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 22. II/22 B.

Avant Postes Mangoup Kali.

Ce 8 Septembre 1855.

Chère et bonne amie,

Vous devez être dans l'inquiétude de ce que je n'ai pas écrit depuis de 28 Août, jour mémorable, néfaste et glorieux en même temps. Le jour de l'abandon de Sevastopol. Mon cœur était si plein d'amertume et de dépit,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

d’être obligé d’abandonner de plein gré ce monceau de pierres qui des deux côtés a certainement coûté 400.000 hommes, que je n’ai pas même songé à l’inquiétude que tu devais justement avoir. Moi de ma personne j’ai été spectateur du Drame, une partie de mes gens qui se sont trouvés sur la tour Malakoff ont seulement trouvé un glorieux trépas, heureusement il ne s’en est trouvé que quarante, mais ils ont fait admiration de l’armée, puisque ce sont les seuls depuis le commencement de la guerre qui se sont emparés d’un drapeau français. Au reste, des 40 il n’en est revenu que 9 avec leur conquête.

Tu sauras donc ma chère que depuis le 8 Août tous les enfers ce sont déchainés sur Sevastopol. Les français ne se ménageaient plus, Pélissier avait reçu l’ordre de faire tout ce qu’il pouvait, puisqu’il y allait du trône de Napoleon. Ils ont donc rapproché deux batteries avec des pertes incalculables, augmenté le nombre de leurs canons et depuis le 8 littéralement sur tous les points des Bastions et de la ville des milliers de projectil de dimensions fabuleuses pleuvaient sur nos soldats. De notre côté on leur répondait coup pour coup. Les batteries démontées étaient instantanément remontées malgré la mort, et cet état de choses durait vingt jours; nous perdions de 600 à 1.000 hommes par jour, cependant depuis le 14 Juin, vu la ruine lente mais systématique de l’armée, l’Empereur a ordonné d’abandonner les décombres de la partie Sud du Sevastopol, et de s’en tenir à la partie Nord. Vu la résistence de l’armée et surtout de la marine, on attendait encore, on espérait repousser l’assaut et s’en tirer avec honneur, en causant un grand dommage à l’ennemi. En attendant, par le pont qu’on avait établi on avait fait évacuer tout ce qui existait encore en ville, on a tout miné, tout endroit, de matières inflamables. Le 24 vers midi l’ennemi qui depuis deux jours agglomérait des troupes autour de la ville a fait irruption sur six points différents, 1600 canons qui grondaient il y a un instant se sont tus comme par miracle et 100.000 hommes au moins, des deux côtés, se massacraient littéralement à coups de crosses de fusils puisque leurs bayonnettes étaient déjà cassées; ce massacre a duré trois heures. L’ennemi a été repoussé partout, la seule tour Malakoff était occupée par lui, et à la rigueur on aurait pu l’en chasser puisqu’il ne l’occupait pas en entier, lorsque la retraite a été décidée, puisque le fatal bombardement aurait recommencé à décimer nos rangs. C’est alors qu’on aurait du voir le spectacle le plus touchant. Les marins ne voulaient pas

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

sortir, on a du employer la force pour leur faire lacher prise, ils criaient qu'on les avaient vendus, qu'ils avaient repoussé l'assaut, qu'ils avaient juré de mourir plutôt. Enfin tout repassa vers la partie Nord et les Français n'ont pas inquiété la retraite, un bataillon de gens de bonne volonté est resté en ville; elle a tout allumé, elle a fait sauter les fortifications, les établissements, tout brulait et sautait en même temps, les quatre vaisseaux qui restaient et tout le matériel et bois carcasses; tout, excepté cinq bateaux à vapeur que nous tenons vers la partie Nord, a été englouti, de manière que le Port est encombré. La perte de cette journée pour nous est de près de 8.000 hommes; des officiers français et trois généraux, que nous avons fait prisonniers, la font monter à plus de 20.000 hommes pour eux, et cela est concevable, puisqu'ils étaient tous seuls et ils ont du essuyer la mitraille des gros canons Puisances des batteries. Mais n'allez pas cependant croire que puisque nous avons perdu la partie Sud elle est habitée par les Français et qu'ils dansent la carmagnole là dedans; au contraire, tout est sous le canon de la partie Nord et c'est pour ainsi dire pays neutre occupé par des postes qu'ils envoient par ci et par là. Le fait est que nous sommes délivrés d'un grand fléau, on avait fait le compte que si nous voulions tenir la ville jusqu'à la fin d'Octobre et sans cas extraordinaire, cela aurait du nous coûter 25.000 hommes; tu comprends bien que le cœur faillit lorsqu'on vous calcule d'avance la dépense des gens comme les carottes qu'un cuisinier emploit journellement. Actuellement notre armée augmente journellement, nous avons des fortes positions et le plus difficile pour prendre Sevastopol est encore à faire.

Je te prie de communiquer à Costaki copie de cette lettre, je n'ai pas le temps de lui écrire; écris aussi à maman et dis à tout le monde que je les embrasse.

Et toi, ma pauvre enfant, que fais-tu, nous sommes voués l'un et l'autre dans ces temps calamiteux à souffrir pour des idées, pour l'opinion publique, Dieu sait pour quelles abérrations et saura-t-on recommètre tous les sacrifices que nous faisons. Si tu savais combien il est difficile d'être soldat de nos jours, et conserver surtout le calme et la confiance lorsque la victoire ne suit pas constamment vos pas. Je t'assure que j'admire la confiance de nos soldats et ce n'est que pas sur cette confiance que j'attache mon espoir. Pour les Russes passe encore, mais nos pauvres Légionistes avec quelle constence admirable ils endurent tout au monde et quoiqu'au

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fond ils ne sont pas bêtes, ils prétendent que l'Agatangelos a prédit bien des désastres encore, que nous nous retirerons au dèla de deux fleuves, mais qu'à la fin nousallons à Byzance, c'est là, prétendent-ils, la fin de la guerre. "Les livres ne peuvent pas mentir". Je ne sais vraiment pas si c'est du fanatisme religieux ou national, le fait est qu'ils ont entendu qu'on voulait nommer un patriarche catholique à Constantinople et cela a fait plus d'effet sur eux que dix Sevastopol ensemble.

Je ne te dis rien pour nos affaires, tu les connais et tu les mènes mieux que moi. Cependant je voudrais bien connaître les détails que tu peux me faire écrire par Georgi pour que tes lettres à toi contiennent d'autres nouvelles. J'aime beaucoup me retrouver quelquefois au milieu des miens et tous ces petits détails m'intéressent et me rappellent ce que j'ai de plus cher au monde, ma belle famille. Le froid commence, les avant postes deviennent mauvais, j'ai fait faire un manteau, je crois que je souffrirai beaucoup du froid dans ces montagnes. On pense généralement que l'ennemi osera venir nous attaquer dans nos positions, on juge les français d'après nous; ils sont trop bons militaires et trop prévoyants pour venir se détruire dans ces gorges.

J'embrasse toi, les enfants et tout le monde. Ton ami.

23. 1855 septembrie 9. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 23. II/23 B.

9 Septembre 1855.

A peine avais-je fini ma lettre hier que des coups de fusil m'ont rappelé à la réalité, puisque l'atmosphère pesante et le brouillard me faisait rêver à vous autres. Tambours et trompettes tout à sonné, toutes les positions furent occupées. C'était une reconnaissance que Pélissier, à la tête d'un Etat Major de 150 officiers au moins, faisait sur notre position. Nos cosaques se sont fusillés pendant une heure avec les zouaves, vous sentez bien à distance respectueuse entre morts et blessés; tout le monde s'est bien porté, et nous sommes rentrés sous nos tentes qui montent partout. Le tapis à lions de ma tante ici est d'un grand secours et je me souviens toujours d'elle, aucun meuble ne m'a été plus utile. Il pleut constamment depuis hier, toute la nuit nous avons fait des rondes et nous avons visité les piquets et les postes. Nous avons dans le 3-me Corps un nouveau chef, le

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Général Souhazanit, qui est très exigent. Tout sera très bien si ma santé de fer résiste à tout cela et j'espère qu'avec de la bonne volonté cela sera.

Que fais-tu avec Coca, apprend-il quelque chose? Ne serait-il pas lieu de le placer quelque part, il te resterait le petit pour te consoler en attendant. Je crois qu'il perd son temps. Marie le Grégoire et quelques uns de ses enfants sont morts de choléra. Grégoire n'est plus ici depuis longtemps. Dis à Alexandre que ce serait une bêtise de vendre Carata jusqu'après la guerre, et qu'on doit attendre; ce dernier depuis un certain temps a le cerveau engourdi, demandes-lui de ma part ... est devenu…[13].

24. 1855 septembrie 29, Mangoup Kalé. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 24. II/24 B.

Avant Postes Mangoup Kalé.

Chère et bonne amie,

Il y a une éternité que je n'ai plus reçu de tes lettres et je suis on ne peut plus inquiet de ce silence obstiné. Tes lettres se perdent-elles? Qu'arrive-t-il au fond?, puisque je suis sur que tu n'est pas restée deux mois à ne pas m'écrire. Je te prie d'admonester ceux qui se chargent de ta correspondances et surtout de ne rien livrer à la poste, puisque ce service se fait misérablement ici qu'il se passe des mois avant de recevoir une lettre si dans tous les cas elle n'est pas perdue.

Ici nous sommes toujours au statu quo, manoeuvrant à droite ou à gauche. Le 25 la Légion a eu une brillante affaire auprès du Moulin, contre six bataillons français, 4 pièces de canon et deux escadrons. Je les si surpris, j'en si tué beaucoup, et le reste s'est enfuit. Si tu étais militaire je t'aurais expliqué le quoi, le comment et le pourquoi, que tu verras sans doute dans le journal de St. Peterbourg avec la relation. Je te prie de croire que dans l'affaire du 26 je comandais en Chef. Tout le monde m'a félicité, nous verrons ce que l'Empereur dira. Pour la campagne il faut bien que les belligérants se décident à quelque chose de sérieux, l'hier avance et bientôt les postes ne seront plus tenables dans ces montagnes inhospitalières.

Moi comme tu sais je suis bien, mais toi que fais-tu, que deviens-tu? Comment vont tes affaires? Vous fait-on beaucoup de chicanes? Comment

[13] Scrisoarea nu are sfârşit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fais-tu les six mois expirés? Tout cela se sont des questions scabreuses et donc j'espère qu'incessemment tu m'en donneras la solution. Je suis vraiment dans une grande inquiétude sur tout cela, puisque si je suis sûr que toutes ces dernières circonstances de ma vie sont pour ainsi dire ce qui pouvait vous arriver de plus heureux, pour mille raison que tu comprends bien, si je suis sûr que ma famille en mon absence sera respectée même par ennemis, cependant je tremble toujours pour vous et pour les enfants, pour que vous vous retrouviez dans mes bras après une absence aussi prolongée peur de toute insulte ou désagrement sérieux.

Que fait ma tante, je suis sûr qu'elle se souvient toujours de moi, je l'assure que pour moi c'est de même. Dodo Phili m'a dit qu'Alexandre lui a écrit quatre mots de Buckarest pour ses affaires. Stirbey tranche de souverain. Il vise, disent, disent les journaux, pour son fils, à la main d'une archiduchesse d'Autriche, et cela se ferait sauf la religion.

Supposes que Nicolaïdi le Mousquetaire est arrivé ici d'Athène, il a été reçu dans le génie comme capitaine.

Soutzo n'a pas écrit. Adieu ma chère. Embrasse les enfants et crois à l'amour de ton ami.

25. 1855 octombrie 2. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 25. II/25 B

Chère amie,

Ma lettre, faute de courrier, n'étant pas partie, je profite encore pour t'embrasser mentalement au moins et te serrer dans mes bras.

Tous ces jours-ci nous étions en mouvement. Hier nos troupes se sont avancées au flanc gauche de l'ennemi, qui a cru bon de refuser la bataille et de se retirer par les Montagnes sur la Izarnaya, l'avant garde seule a eu une petite escarmouche. L'ennemi continue depuis hier matin son mouvement de retraite, à présent il est mis dans l'alternative ou d'attaquer nos positions inespugnables ou de rester derrière ses fortifications de la Sapara Gara, et de terminer en Crimée la campagne de 1855. Cela me parait plus probable. A Sevastopol on est à se canonner les 24 heures à travers la mer sans trop se faire du mal. L'abandon des ruines de Sevastopol a tout sauvé chez nous, puisque nous avons sauvé l'armée de la boucherie et notre armée augmente miraculeusement. En un mot cela va bien, malgré les criaillerie des journaux.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

A propos j'ai vu Georges Cantacuzène. Il prétend que Cas. Epouse Nathalie. J'admire la sottise du parler et la perversité de la seconde. J'avais toujours dit que cela ferait une petite catin du premier ordre et cela se justifie. Au reste elle n'a pas même les qualités requises pour cela, elle a de la jeunesse à présent, dans deux ans cela deviendra une grosse boule, lascive et sans tempérament. Sa sœur ferait une meilleure catin. Au reste c'est comme la maman, je ne dis pas le Papa puisqu'un homme a d'autres droits. Je voudrais bien voir ce gaillard ici, où lorsqu'on voit de loin une vieille vivandière édentée c'est un évènement. Deux choses manquent absolument ici : des femmes et des juifs. Je donnerai quelque chose pour avoir David ici avec sa longue barbe. Un officier français prisonnier m'a dit que Rose Pompon était à Balaclava; les gens passent gaiment leur temps, ils donnent du vaudeville, ils improvisent des théâtres, et c'est toujours les Anglais que l'on met en scène. C'est extraordinaire comme ils se détestent ces braves alliés.

Il fait très bon ici à l'heure qu'il est, mais je ne sais vraiment pas comment je ferai sur ma montagne si je suis obligé d'y rester en hiver. On ne peut pas creuser un bordeï vu les rocs de granite qui compose le fond de tout cela, et je suis dans une tente; tu ne saurais te figurer comme le petite Nico me soigne, ce pauvre garçon toutes les fois que j'aillais au feu pleurait jusqu'à mon retour; a présent il s'est aguerri, c'est ma Providence : leste, alerte, à mille ressources pour le confort. Je te le recommande et tu sauras que tu dois toujours l'avoir en vue, puisqu'il m'est très attaché. Au rest je lui donne 10 R.A. par mois, et tout ce qu'il lui faut. Je dois me faire quelque chose pour l'hiver.

26. 1855 octombrie 7, Mongoup Kalé. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 26. II/26 B

Mangoup Kalé Av. Postes. 7 Octobre 1855.

Très chère et bonne amie,

Voilà une éternité que je ne reçois plus de tes lettres, que fais-tu donc, es-tu malade, ou se perdent-elles en route, tu ne saurais te figurer combien je suis peiné et combien je maudis ces circonstences extraordinaires de ma vie, qui si elles peuvent flatter l'amour propre

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

néanmoins me rendent responsable du sort de ma famille. Ce qui pourrait m'absoudre c'est que je ne me suis pas porté moi-même dans ce chaos et que ce sont les circonstences qui m'ont porté; il est vrai que j'ai relevé le gant qu'on ma jeté, mais on ne pouvait pas moins attendre d'un homme de mon nom et de mon tempérament. Je crois avoir agi en homme d'honneur et ma famille tout en souffrant de mon absence doit au moins me rendre cette justice que je la représente dignement.

L'affaire que j'ai eu le 26, avec des forces absolument inégales, avec ma seule Légion et sans la participation des Russes, a fait grand bruit ici, puisque depuis le commencement de la guerre c'est pour la 1-ère fois que les français reculent devant nous, et c'était un bon commencement puisque trois jours le Corps de Dessoles qui s'était avancé vers Boutzeserai a été attaqué par Puchakoff et a reculé vers la valée de Baidar. Nous sommes dans un moment très critique, les Alliés ont désespéré de faire quelque chose de sérieux en Crimée, ils ont embarqué une partie de leurs forces, sont allés rester quelques jours devant Odessa et puis de là sont allés bombarder Kimbouru, pour faire soit disant une démonstration sur Nicalaeff ou au moins fermer les bouches du Dnieper.

9 Octobre.

Chère amie j'ai quitté aujourd'hui ma position pour marcher avec d'autres troupes du côté d'Eupatarie. Dieu sait ce qu'il en sera; en attendant je continue de ne pas recevoir de tes nouvelles, cela m'inquiète beaucoup.

Kimbouru a été surpris sans garnison, c'est une espèce de Bamansoud, au fond c'est une blague qui n'a aucune influence sur les opérations militaires.

Adieu, ma bonne amie, portes-toi bien, embrasse tout le monde et crois à mes sentiments qui te sont bien connus.

Ton ami.

27. 1855 octombrie 19, Kotza. Principele Panaiot Moruzi către soția sa.

No. 27. II/27 B.

Camps des bords de la Kotza, le 19 Octobre 1855.

Chère amie,

Cela devient intolérable, je commence à m'inquiéter sérieusement. Depuis le 16 Août je n'ai pas de tes nouvelles. Je suis très sûr que si tu étais

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

bien portante tu m'aurais écrit, aussi toi malade je ne crois pas que tant de parents ou d'amis qui sont auprès de toi poussent l'indiscrétion jusqu'à ne me dire deux mots. Je pense toutefois que toutes ces suppositions sont gratuites et que tout bonnement tes lettres sont mal adressées. Tant que la quartier général du cinquième corps était à Kichineff cela était plus facile, et les communications avec la Crimée étaient plus fréquentes. Actuellement il s'agit qu'elles parviennent à Odessa chez Giens, qui est une espèce de personnage auprès du Conte Stroganoff, et la présente c'est par son canal qu'elle te parviendra. Aussi je te prie de m'écrire le plus souvent possible, puisque dans l'irrégularité de nos communications on doit compter une lettre sur trois de perdue dans les cas les plus heureux.

Moi je suis sur les bords de la Kotza depuis douze jours. On m'a tiré des avant postes pour m'attaquer avec la Légion à la dixième Division qui formait l'avant garde du quatrième corps aux ordres de Solken. Nous avons cru que Pélissier sortirait d'Eupatarie pour marcher sur Sevastopol. Il s'était même avancé à 16 verstes vers Simpherapol, lorsque des espions lui ont dit que Vlametin avec ...[14]000 hommes du corps des Grenadiers marchait sur son flanc, il s'est tout de suite replié et renfermé dans Eupatarie; s'il s'avançait de vingt verstes encore l'armée française était anéantie puisque nous autres nous marchions de notre côté à sa rencontre, avec sept Divisions d'Infanterie et 140 escadrons. C'était un coup de tonnerre qui terminait la campagne. Dieu ne l'a pas voulu, cependant d'après moi les Alliés seront bientôt obligés de transporter ailleurs le théâtre de la guerre, puisque depuis que nous n'avons pas la boucherie de Sevastopol nos regiments sont doublés et triplés et numériquement ils seront obligés de céder comme à présent déjà ils n'osent pas se mesurer en rase campagne. L'Empereur est toujours à Nicolaeff. Enfin si notre éducation a été incomplète nous finirons d'apprendre à nous battre et de guerre lasse nous aurons la victoire soyez-en sûre, quant même ce serait dans trois ou quatre ans.

Ici nous avons Nicolaïdi, cependant je crois qu'il ne restera pas puisqu'il ignore la langue et il ne veut servir que comme ingénieur. Vlangali est aussi là, Alexandre le connait. Le quartier général est à Boutzeserai et l'ennemi a resseré encore ses lignes vers Balaclava.

[14] Neclar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Voilà tout ce que j'avais à te dire en fait de nouvelles, un journal eu aurait de la pitance pour deux semaines. Nous sommes campés dans des tentes et si ce n'était les beaux pommiers et poiriers de la Kotza nous creverions de froid, le matin il fait un froid de coup. Je n'ai ni chemises ni rien du tout, j'en ai commandé eu une espèce de soie de Perse, qui est dit-on à l'abri de toute espèce d'animaux domestiques.

Pour l'affaire du 26 on m'a présenté pour St. Anna avec la couronne au cou ornée d'épies. Si nous entrons en quartiers d'hiver il faudra que je te voie sans faute à Tzernowitz, on pourra peut-être se rencontrer si l'on me le permet; dans le cas contraire tu peux venir à Odessa. J'embrasse les enfants et tout le monde.

Ton ami. À la vie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

UN OPOZANT ÎNVERŞUNAT AL UNIRII PRINCIPATELOR: RUDOLF OSKAR BARON DE GÖDEL LANNOY

Claudiu-Lucian TOPOR

Schlüsselwörter: Konsulat, Separatismus, Verwaltung, Regierung, Diplomatie.
Key words: consulate, separatism, administration, government, diplomacy.

Zusammenfassung: *Es gibt keinen Gödel Lannoy Fall in der rumänischen Historiographie und aus mehreren Gründen. Erstens, weil die Einstellung Österreichs der Vereinigung gegenüber immer als eine besondere politische und strategische Haltung betrachtet wurde. Es gibt Elemente, die nicht bestimmend sind, sondern nur die Einstellung der ausländischen Konsulate widerspiegeln. Wenn man über die Vereinigung der Fürstentümer spricht und sie als einen erfolgsreichen Moment in der rumänischen Geschichte betrachtet, ist es nicht angenehm und bequem, an Opposition und Separatismus zu erinnern und der Gödel Fall entspricht dieser Typologie. Es war anscheinend noch nicht bemerkenswert, das historiographische Porträt dieser Figur darzustellen, indem sie im privaten Leben geheimnisvoll blieb. Miteinbezogen in den Verschwörungen gegen die Vereinigung, läßt sich Gödel Lannoy nicht enthüllen und spricht auch nicht über seine Karriere bis zu jenem Zeitpunkt. Gödel Lannoy bleibt eine demonisierte Figur, aber nicht umstritten. Seine Taten sind bekannt und es ist nicht zufällig, dass er in Iasi eine so rege Arbeit auf der Seite des Separatismus ausübte. Er beobachtet ausfürlich die Handlung der unionistischen Partei, analysiert die Stimmung des Volkes, überwacht die Beschäftigungen der anderen ausländischen Konsulen und mischt sich in den Regierungsakten der interimären Verwaltung ein. Anscheinend erweist seine Mission typische Elemente einer Informierungsaktion. Er verfasst die Konsulberichte und diese enthalten viel Information, sind fein bearbeitet und werden sowohl nach Wien dem österreichischen Außenminister, als auch nach Constantinopel dem Prokesch-Osten Internuntiu geschickt. Gödel Lannoy wollte eine österreicherfreundliche Partei gründen, die sich programmatisch nach dem moldauischer Separatismus richten würde. Er hat sich aber nur damit zufrieden gestellt, dass er den traditionellen Gang des Moldauer Separatismus und keinesfalls die nicht in Wirklichkeit umgesetzte Zuneigungen dem Österreich gegenüber spekulierte. In diesem Sinn ist es überraschend, wie Gödel Lannoy den Einfluß auf die interimäre Verwaltung in Moldau gewann und bewahrte. In einer Zeit, als das Bild Österreichs wegen der militärischen Besetzung negativ geprägt war, handelte er gemäß einem gut strukturierten Plan, der von der interimären Verwaltung der Moldau genau praktisch umsetzt wurde. Er identifiziert viele Mitarbeiter (Nicolae Vogoride, Costin Catargiu, Nicolae Cantacuzino,*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Panaioti Balş, Nicolae Istrati, Gheorghe Asachi, Vladimir Suhopan u.s.w.); er gestaltet ein System von krankenhaften Verbindungen um der Vereinigung willen. In der Erinnerung der Zeitgenossen bleibt er als eine geschickte Figur, ein seiner Mission treu gebliebener Beamte, als ein Diplomat mit Spion- und Hetzereigenschaften.

Rezumat: *Autorul prezină cazul baronului de Göldel Lannoy, un personaj influent asupra administraţei interimare din Moldova, explicând şi motivele acestei influenţe.*

Istoriografia românească a acordat o atenţie specială politicii Austriei faţă de Unire. Explicaţiile "antiunionismului" orchestrat de Cabinetul de la Viena şi-au găsit ecou durabil în prezentarea înfăptuirii Unirii Principatelor drept un instrument de revigorare a sentimentelor naţionale româneşti din Imperiul austriac, fenomen dăunător pentru tendinţele subversive ale naţionalităţilor habsburgice. Altfel spus, aşa cum ne avertiza Xenopol „înălţarea românilor nu însemna decât coborârea Austriei"[1]. În consecinţă, Austria, după ce încercase iniţial anexarea Principatelor, „s-a luptat ani de zile îndărătnic împotriva Unirii Principatelor"[2], pentru că era mult mai uşor să influenţeze două state mai mici decât unul mare[3]. O bună parte din constatările istoricilor se întemeiază pe interpretarea acţiunilor diplomaţiei şi a limbajului politic din epoca Unirii[4]. Rămân până astăzi remarcabile preocupările istoricului Leonid Boicu, ale cărui cărţi acoperă şi perioada ocupaţiei militare austriece în Principate[5] definesc politica, explică raţiunile diplomaţiei dar, se

---

1 A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruşi şi turci şi înrâurirea lor asupra Ţărilor Române*, Editura Albatros, Bucureşti, 1997, p. 296.

2 Nicolae Iorga, *Chestiunea Dunării. Istorie a Europei Răsăritene în legătură cu această chestie*, ediţie îmgrijită, studiu introductiv şi indice de Victor Spinei, Editura Institutului European, Iaşi, 1998, p. 299.

3 T.W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale, 1856-1866, Traducere de Alice L. Bădescu*, Bucureşti, 1940, pp. 48-49.

4 *L'Autriche dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1858. Publicistica lui Paul Bataillard, *Premier point de la question d'Orient. Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant les Congres*, Paris, Ch. Lahure, 1856; Elias Régnault, *Mystéres diplomatique aux bords du Danube*, Paris, Dentu, 1858. Amintirile lui Louis Thouvenel, *Trois annés de la Question d'Orient (1856-1859). D'apres les papiers inédits de M. Thouvenel*, Paris 1857

5 *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853 – 1856)*, Bucureşti, Editura Academiei, 1972; *Geneza chestiunii române ca problemă*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cunoaşte, nu coboară prea adânc la nivelul intrigilor şi conspirațiilor inspirate de Consulatele Austriei (în special cel de la Iaşi) în anii premergători Unirii. Nu există un caz Gödel Lannoy în istoriografia românească din mai multe motive. Mai întâi fiindcă despre opoziția Austriei față de Unire s-a scris mai mereu la nivel de mare politică şi strategie. Elemente ce nu definesc, doar se oglindesc în activitatea consulatelor străine. Mai apoi datorită caracterului preponderent festivist, comemorativ al prezentării evenimentului. Când se vorbeşte despre Unirea Principatelor drept ceea ce este, adică un moment de succes în istoria națiunii române, este neplăcut să aminteşti despre opoziție şi separatism, iar cazul Gödel se încadrează tipologiei. În fine, personajul nu şi-a câştigat dreptul la un portret istoriografic, fiindcă în viața privată rămâne în general unul enigmatic. Extrem de prezent în uneltirile contra Unirii, Gödel Lannoy nu se detăinuie şi nici nu vorbeşte despre cariera de până atunci. Sursele accesibile ne dezvăluie doar că venise în Moldova din lumea Orientului (fusese consul general la Smirna) şi se bucura de stima arhiducelui Maximilian[6].Toate aceste impedimente nu elimină complet interesul istoriografiei româneşti față acțiunile consulului austriac. Ori de câte ori se referă la opoziția contra Unirii sau separatism, istoricii îi pronunță numele şi îi pomenesc „faptele”, ca un fel de invocare nespecifică a răului, dar nu a acelui bilbic, ci a unuia imaginat de om după exemple din epoca în care trăieşte. Indiscutabil, Gödel merită mai mult, poate chiar o pagină de istorie scrisă, fiindcă faptele lui rămân, într-un fel, irepetabile, atât de unice, încât nici măcar el însuşi pare să nu fi intuit semnificația lor peste timp. Rămâne un personaj demonizat dar nu controversat, fiindcă, aşezat în contra curentului unionist, a fost mai mereu judecat după ceea ce trebuia să se întâmple şi în final ştim că nu s-a întâmplat.

Contextul istoric în care acționează consulul austriac este bine cunoscut. După ce la Paris s-a hotărât consultarea populației din cele două

---

internațională, Iaşi, Editura Junimea, 1975; *Diplomația europeană şi cauza română (1856 -1859)*, Iaşi, Junimea, 1978; *Din istoria diplomației europene. Anul 1859 la români*, Iaşi Editura Institutului European, 1996.

[6] *M. Kogălniceanu către C. A. Rosetti*, Iaşi, 14/26 aprilie 1856, în Al. Cretzianu, *Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte şi scrisori din perioada 1840-1870*, II, Bucureşti, 1934, p. 77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Principate în legătură cu problema Unirii, centrul disputelor politice se schimbă. De la Paris, la Iaşi sau Bucureşti, cu ramificaţii până la Constantinopol. „Austria şi Turcia - asistate de << neutralitatea binevoitoare >> a Angliei ! – au mizat totul în Moldova”[7], teritoriul predilect de acţiune al separatismului. Nu este întâmplător faptul că Gödel Lannoy desfăşoară la Iaşi o activitatea intensă în slujba separatismului. El observă amănunţit mişcările taberei unioniste, analizează starea de spirit a populaţiei, supraveghează acţiunile celorlalţi consuli străini şi se amestecă în actele de guvernare ale administraţiei interimare. Aparent, misiunea lui Gödel respectă tipicul unei activităţi de informare. Redactează rapoarte consulare cu o informaţie bogată, atent prelucrată, pe care le expediază atât la Viena, ministrului de externe austriac, cât şi la Constantinopol, internunţiului Prokesch-Osten. Aceste documente conţin însă informaţii valoroase, detalii extrem de preţioase pentru politica Austriei faţă de Unire. Dedicat misiunii din Moldova, Gödel se manifestă numai aparent în ipostază de observator, dar în realitate el este un instigator.

Misiunea lui Gödel începe de timpuriu. În ultimii ani ai domniei lui Grigore Al.Ghica, obiectivele politice austriece în Moldova erau departe de a găsi o concretizare satisfăcătoare. Austriecii nu îşi mai ascundeau ostilitatea faţă de guvernul domnului, pe care îl acuzau de proasta administrare a ţării, de susţinerea unionismului, cu acordul şi sub patronajul Franţei[8], de promovarea în funcţii a unor bărbaţi “potriviţi ţinutei sale morale”[9], de la care ei nu aveau nimic de aşteptat. Cu toate acestea, interesele majore ale Austriei, deşi afectate, nu erau pe deplin de nerealizat. În vara anului 1856, Grigore Al.Ghica urma să-şi depună mandatul, lăsând loc unei guvernări interimare, ce putea fi mult mai uşor

[7] Mihai Cojocariu, *Partida naţională şi constituirea statului român (1856-1859)*, Editura Universităţii “Al. I. Cuza”, Iaşi, 1995, p.145.

[8] *Raportul lui Gablenz către Coronini*, Iaşi, 9 iunie 1856, în Ion I. Nistor, *Corespondenţa lui Coronini din Principate. Acte şi rapoarte din iunie 1854 – martie 1857*, Editura Institutului de Arte grafice „Glasul Bucovinei”, Cernăuţi, 1938, pp. 1037-1038

[9] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 19 iunie 1856, în *Documente privind Unirea Principatelor*, II, *Rapoartele consulului Austriei din Iaşi*. Culegerea documentelor de Dan Berindei, Editura Academiei, Bucureşti, 1959, p. 11. În continuare, se va cita DUP.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de controlat. Problema căimăcămiei a preocupat în mod intens consulatul austriac. Ar fi fost în interesul Austriei ca această problemă să nu se rezolve potrivit uzanțelor Regulamentului Organic (care prevedea instalarea a trei caimacami), ci în sensul desemnării de către Poartă a unei personalități capabilă să se opună cu succes Unirii. Speranțele au devenit curând certitudini. Poarta l-a desemnat drept caimacam al Moldovei pe Toderiță Balş. Un personaj lipsit de valoare şi prestigiu[10], devenit în scurt timp "unealta fidelă şi lipsită de orice scrupule a austriecilor"[11], cărora le datora numirea în funcție, întrucât plătiseră unei bănci din Turcia, intermediară în tranzacție, suma de 25.000 galbeni[12]. În mod firesc, pentru austriecii din Moldova el reprezintă omul de încredere. După investitură, laudele nu se mai opresc. Gödel Lannoy îi descoperă unele calități, "tactul şi buna ținută"[13], prezentându-l drept "un om cinstit, cu experiență şi multă energie"[14], iar feldmareşalul Coronini, vizibil satisfăcut de numire, oferea spre comparație situația din Valahia, unde caimacamul devenise „o trestie plăpândă în mâinile exaltaților tineri români"[15].

Pentru separatism, administrația Balş în Moldova a reprezentat o adevărată biruință în dificila confruntare cu unionismul. Chiar la debutul mandatului din fruntea administrației Moldovei, Balş ținea să asigure Austria de întregul „devotament" şi „deplina lui recunoştință"[16], iar bilanțul ingerințelor austriece în dauna unionismului din Moldova depăşeşte aproape orice închipuire. Victor Place, consulul Franței de la Iaşi, se plângea că Gödel Lannoy i-ar fi „indicat" caimacamului pe membrii

10 Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, IX, *Unificatorii*, Bucureşti, 1938, p. 287.

11 L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon (coord.), *Românii în relațiile internaționale (1600-1939)*, Editura Junimea, Iaşi, 1980, p. 148.

12 T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale*, (1856-1866), Traducere Alice L. Bădescu, Bucureşti, [1944], p. 99.

13 *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 1 august 1856, DUP, II, p. 28.

14 *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 20 iulie 1856, DUP, II , p. 26

15 *Raportul lui Coronini către Prokesch-Osten*, Iaşi, 29 iulie 1856, în Ion I. Nistor, *op. cit.*, pp. 1055-1056.

16 *Scrisoarea lui Teodor Balş, caimacamul Moldovei, către Buol, ministrul de externe al Austriei*, Iaşi, 1 iulie, 1856, DUP, II, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

primului minister !!![17]. Şi nu era departe de adevăr, de vreme ce consulul însuşi se mândrea că purtase cu caimacamul „o discuţie constructivă" în prezenţa baronului Gablenz[18], urmată de nominalizarea persoanelor de încredere care urmau să intre în guvern. Propunerile avansate atunci nu s-au concretizat integral[19], fiindcă, în mod surprinzător, prinţul Moruzi (favoritul Austriei la căimăcămie), ca şi Vogoride, au refuzat să intre în guvern, întrucât nu sosise momentul „desconspirării" proiectelor importante în care se angajau să activeze[20]. În tot acest timp, accesul la funcţiile publice rămânea atent supravegheat. Consulul Austriei s-a opus cu vehemenţă numirii lui Constantin (Costache) Rolla[21] la conducerea Departamentului Lucrărilor Publice, întrucât acesta ar fi fost „o sursă permanentă de dezbinare", dar şi „un membru periculos al noului Consiliu", cu ajutorul căruia „consulul francez" şi „partidul unionist" se puteau amesteca în dezbaterile administraţiei moldoveneşti[22]. Nici remanierea guvernului Balş, petrecută în decembrie 1856, nu a fost mai convingătoare în privinţa unei orientări echidistante a administraţiei moldoveneşti. Noii miniştri[23] erau şi ei partizani ai menţinerii „separatismului". Gödel Lannoy considera că atât membrii vechi, cât şi cei nou veniţi sunt cu toţii „persoane devotate"[24], care nu ezitau să

---

[17] *Depeşa lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 2 martie 1857, în D. A. Sturdza, ş.a. (coord.), *Acte şi documente relative la istoria renascerei României*, III, Bucureşti, 1889, p. 1169 . În continuare, se va cita *Acte şi documente*… .

[18] Comandantului trupelor austriece din Moldova.

[19] În proiectul iniţial, Costin Catargiu urma să preia Departamentul Justiţiei, marele logofăt Teodor Balş (tizul caimacamului) se aştepta să devină şeful Departamentului de Interne, iar prinţul Moruzi era propus la Finanţe, în timp ce Nicolae Vogoride, viitorul caimacam, părea persoana potrivită pentru funcţia de secretar de stat.

[20] Mihai Cojocariu, *op. cit.*, pp. 153-154.

[21] O persoană incomodă, greu de influenţat; un „corifeu" al partidei unioniste. Vezi, *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 21 iulie 1856, DUP, II, p. 29.

[22] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 28 iulie 1856, DUP, II, p. 34.

[23] Nicolae Canta în fruntea Departamentului de Interne; prinţul Nicolae Vogoride îl înlocuia pe Scarlat Rosetti la Departamentul Finanţelor; Nicolae Istrati devenea şeful Departamentului Lucrărilor Publice.

[24] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 18 decembrie 1856, DUP, II, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

îndeplinească obiectivele austriece, deşi misiunea noului guvern nu era deloc uşoară. Mai întâi trebuia rezolvată chestiunea „preponderenței" unioniştilor în structurile teritoriale ale administrației moldoveneşti. Gödel observase că aproape toate funcțiile publice reveneau unor “”ineri cârcotaşi ", care formau „un element eterogen al maşinii de guvernământ de odinioară"[25]. Intensitatea „epurărilor" din funcțiile administrative a schimbat curând raportul de forțe. Cu un guvern obedient şi o administrație atent supravegheată, Gödel Lannoy intenționa să imprime o altă desfăşurare evoluției „problemei româneşti", decât cea dorită de românii înşişi. Diplomația europeană, conectată mai mult ca oricând la evenimentele din cele două Principate, trebuia „să descopere" dezinteresul moldovenilor în chestiunea Unirii. Sub mandatul lui Toderiță Balş, staroştii austrieci, prezenți în fiecare oraş al Moldovei, s-au alăturat constant administrației corupte, pentru a „culege" semnături, necesare legitimitării petițiilor cu caracter separatist[26]. După ce îi numise, practic, pe membrii guvernului, Gödel Lnnoy îşi găsise un sediu permanent în palatul caimacamului, de unde „supraveghea" mai atent activitatea ministerelor. Administrarea telegrafului devenise un instrument al informării exclusive a consulului austriac, care primea în permanență comunicări legate de depeşele publice ori private. Din aceleaşi motive, biroul poştei scrisorilor fusese şi el „strategic" amplasat chiar în imobilul ocupat de Consulatul Austriei[27].

În toată această uriaşă conspirație antiunionistă apăruse totuşi o problemă mai delicată, asupra căreia Gödel putea acționa mai greu: presa şi libertatea de exprimare. Sub aspect politic, controlul mijloacelor de propagandă se afla la incidența unei duble motivații. Se urmărea, pe de o parte, conturarea, în afara Principatelor, a unei imagini defavorabile Unirii, sub emergența intereselor politice europene, prin intermediul unor „scribi" stipendiați de guvernul austriac, iar, pe de altă parte, chiar în Principate era necesară cenzurarea exprimării în folosul cauzei naționale. Prin note,

[25] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 1 august 1856, DUP, II, p. 40.

[26] Aceste petiții se adresau preponderent Porții Otomane. Fără excepție, formulau solicitarea ca Moldova să se mențină în vechile ei drepturi şi privilegii.

[27] *Depeşa lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 2 martie 1857, în *Acte şi documente...*, III, pp. 1169-1170.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

memorandumuri şi conversaţii particulare, austriecii acreditau ideea că Unirea Principatelor era „o eroare politică”[28] cu consecinţe nefaste pentru echilibrul politic european. De la Iaşi, Gödel Lannoy observase că foile unioniste întreţineau o stare de spirit ostilă Austriei şi, drept urmare, a solicitat administraţiei interimare, chiar din luna iunie 1856, noi măsuri contra „abuzurilor presei locale”, ameninţând că se va adresa şi internunţiului de la Constantinopol[29]. Consecinţa a fost că la 10/21 septembrie 1856 sosea la Iaşi ordinul semnat de Fuad Paşa, prin care libertatea presei, îngăduită de fostul domn Gr. Al. Ghica, era suspendată. În plus, chiar caimacamul, într-un exces de zel caracteristic acţiunilor antiunioniste, se angaja ferm să nu mai permită apariţia de noi ziare şi să „indice” redactorilor anumite repere ce trebuiau constant publicate asemeni „unui fir conducător”. Suspendarea licenţei presei a avut efectul scontat. Gödel Lannoy a constatat cu satisfacţie că reuşise o lovitură importantă la adresa unionismului[30]. Dacă presa unionistă a luat calea exilului, în ţară publicaţiile separatiste („Nepărtinitorul”, „Gazeta de Moldavia”) se bucurau de tot sprijinul şi îngăduinţa autorităţilor.

Un moment greu pentru Gödel a oprit însă pentru o scurtă perioadă continuarea „firească” a ingerinţelor în actele de guvernarea Moldovei. Grav bolnav, caimacamul Balş nu a mai fost capabil să-şi exercite prerogativele. Deşi ştia că suferinţele caimacamului nu pot fi ameliorate prin niciun tratament, consulul austriac insistă ca Toderiţă Balş să nu abandoneze conducerea ţării până în clipa morţii (!!!)[31]. Neputincios în faţa destinului, Gödel şi-a exprimat dezamăgirea, învinuindu-i pe unionişti şi pe Victor Place[32] de agravarea bolii caimacamului, ba chiar şi de decesul acestuia[33]. Toderiţă Balş lăsa în urmă o ţară guvernată prin fraudă şi

---

28 Raul Bossy, *Propaganda austriacă împotriva Uniri Principatelor*, Extras din AARMSI, Seria a III-a, Tom XXIV, 1941-1942, p. 38.

29 *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 13 iunie 1856, DUP, II, pp. 6 - 7.

30 *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 21 septembrie 1856, DUP, II, p. 60

31 *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 26 februarie 1857, DUP, II, p. 86.

32 Consulul Franţei de la Iaşi, principalul adversar politic al lui Gödel Lannoy între agenţii puterilor europene acreditaţi în Moldova.

33 Louis Thouvenel, *Trois annés de la question d'Orient, 1856-1859. D'apres les papiers inedits de M. Thouvene*l, Paris, Levy, 1897, în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia ş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

teroare. Moartea lui înlăturase momentan principalul instrument al ingerințelor austriece[34].

Dispariția fizică a caimacamului Balş creațse în Moldova percepții diferite în privința viitorului „chestiunii Unirii”. Dacă pentru „unionism” momentul părea din nou favorabil reluării cu succes a acțiunilor de odinioară, „separatiştii” erau cu toții deprimați şi tot mai neîncrezători în rezultatul eforturilor lor. Membrii „Partidei Naționale” păreau tot mai cuprinşi de frământări şi nu se cristalizase practic o unanimitate a părerilor privind structura viitoarei administrații. Unii dintre ei se pronunțau pentru „triumviratul regulamentar”, iar alții s-ar fi mulțumit cu un singur caimacam, evident favorabil Unirii[35]. Dar cu toate că pe liste mai figurau şi alți candidați[36], Poarta l-a desemnat drept caimacam pe Nicolae Conachi Vogoride, fiul Beyului de Samos, Ştefanachi Vogoride, un personaj cu influente relații în mediile politice turceşti. Încurajat de această numire[37], Gödel Lannoy îşi reia activitatea. Imixtiunile de odinioară se transformă în abuzuri fără precedent. Schimbările au început chiar în componența vechiului minister. Deşi majoritatea membrilor guvernului Balş erau persoane dedicate „separatismului”, interesele Austriei cereau acum persoane şi mai motivate, răspunzătoare direct de reuşita „cauzei celei bune”. Cu puține zile înaintea morții, caimacamul Balş a ținut ş-a reconfirmat adeziunea față de „separatism”. La insistența lui Gödel Lannoy, ministrul de interne Nicolae Canta urma să fie schimbat din funcție cu energicul Nicolae Istrati. Mutarea a fost aprobată în final de către Vogoride. Nicolae Canta a trecut de la Departamentul de Interne la cel de Justiție, pentru a facilita ascensiunea lui Costin Catargiu, fiindcă favoritul consulului austriac, Nicolae Istrati, nu era boier de rang şi, oricum, i se

a. (coord.), *Românii la 1859. Unirea Principatelor în conştiința europeană*, II, *Texte străine*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, pp. 273-275.

[34] *Raportul lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 2 martie 1857, în *Acte şi documente*, III, p. 1071.

[35] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 3 martie 1857, în DUP, p. 91.

[36] Petre Mavrogheni, Costache Negri, Vasile Sturza.

[37] Nicolae Vogoride fusese indicat chiar de către Toderiță Balş drept cel mai potrivit succesor la căimăcămie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

potrivea mai bine întocmirea listelor electorale[38]. Obedient austriecilor, Costin Catargiu şi-a precizat de la început intențiile în termeni agresivi, apropiați de maniera în care urma să-şi exercite propriile atribuții: „ ...Voi zdrobi şi voi sfărma Partidul Unionist şi dacă un singur membru al lui va fi ales în Divan, primesc să-mi tundeți mustățile ...(!!!) ”[39]. Schimbările s-au succedat pănă înaintea alegerilor. La Iaşi a fost destituit chiar şi prefectul poliției, Eugen (Evghenie) Alcaz, iar la sugestia lui Gödel Lannoy, postul a fost preluat de postelnicul Alexandru Sturza, unul dintre „oamenii de încredere”[40] ai „separatismului”. Ministrul Costin Catargiu şi-a intrat repede în atribuțiuni. El i-a convocat la Iaşi pe prefecții şi funcționarii din administrație, pentru a-i îndemna să acționeze împotriva Unirii. În toate ținuturile se întocmeau tabele cu persoanele recunoscute pentru zelul lor unionist. Preşedinții de tribunale au primit şi ei „instrucțiunile” cuvenite din partea guvernului. Alături de ceilalți funcționari publici, trebuiau să-i „câştige” de partea guvernului pe micii proprietari şi pe țărani, iar la oraşe să favorizeze candidaturile persoanelor ce nu agreau Unirea. „Oamenii de încredere” în Iaşi supravegheau întreaga activitate a administrației[41].

În toată această atmosferă încărcată de suspiciuni, Gödel Lannoy a găsit un bun prilej să-şi etaleze public influența: vizita la Iaşi a lui Ritter von Liehmann-Palmrode, reprezentantul Austriei în Comisia Europeană. Cu toate că sosirea comisarului austriac nu reprezenta primul eveniment important găzduit în capitala Moldovei[42], momentul se bucura de o atenție specială, întrucât dovedea străinilor cât de mult se schimbase imaginea Austriei în Moldova. Gödel Lannoy avea ocazia să-şi surclaseze rivalii, pregătind primirea distinsului oaspete, ca pe o ilustrare a prestigiului austriac. Corespondența consulului cu autoritățile din Viena relevă imagini

[38] *Raportul lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 13/25 martie 1857, *Acte şi documente...*, IV, pp .131-132.

[39] *Ibidem*, p. 132.

[40] *Corespondența din Iaşi către ziarul* „Steaua Dunării”, din 8 august 1857, *Acte şi documente...*, V, pp. 421-422.

[41] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 5 aprilie 1857, DUP, II, p. 112.

[42] Mai trecuseră prin Iaşi, între alții, baronul Meusebach, consulul general al Prusiei la Bucureşti, Jaques Poumay, consulul general al Belgiei, Blondeel van Cuelebroeck, ambasadorul Belgiei la Constantinopol, ş.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

sublime, dar numai de el observate[43]. Comisarul austriac ar fi fost aşteptat „cu mare bucurie" de autorităţi şi de „numeroşii boieri ai partidei prietenă Austriei". La intrarea în oraş, un mare număr de supuşi austrieci, în frunte cu dragomanul Agenţiei, aşteptau nerăbdători primirea comisarului. Acesta a găsit găzduire în casa vornicului Alexandru Ghica, „una dintre cele mai elegante locuinţe din oraş", iar la sosire s-ar fi intonat „imnul de stat austriac", ale cărui acorduri au fost salutate cu aclamaţii profunde, de către numeroşii spectatori prezenţi la eveniment (!!!)[44].

Vizita comisarului austriac i-a dat şi mai multă încredere lui Gödel. De acum înainte, consulul pregăteşte cu multă abnegaţie cea mai îndrăzneaţă dintre lovituri: falsificarea alegerilor pentru viitoarea Adunare ad-hoc a Moldovei. Încă de la sfârşitul lunii martie, el depunea mari eforturi pentru a influenţa desfăşurarea evenimentelor în sensul dorit de austrieci. Programul de lucru ni-l arată foarte preocupat, iar agenda „priorităţilor" se dovedeşte neîncăpătoare. Problemelor obişnuite activităţii consulare li se asocia o corespondenţă „însufleţită" cu internunţiul de la Constantinopol şi permanenta preocupare pentru consolidarea relaţiilor personale cu membrii marcanţi ai „partidei conservatoare" pentru deplina reuşită a „separatismului"[45]. El nu se sfieşte să anunţe principalele acţiuni menite a falsifica dreptul la liberă exprimare al populaţiei Moldovei. „Examinarea" provizorie a listelor electorale expediate din ţinuturi urma să înceapă la Departamentul Dinlăuntru, sub supravegherea unor persoane „de încredere". Întreaga acţiune era supervizată şi trebuia să se desfăşoare cu maximă „eficienţă", într-un interval de timp foarte scurt[46]. Concomitent, dispoziţiile Firmanului Electoral sunt interpretate denigrator, anulând, până la mutilare, tot ceea ce redactorii documentului au dorit iniţial să specifice. Dincolo de aceste ingerinţe, Gödel acţionează după un plan bine

[43] În realitate, se poate vorbi doar despre o primire ostilă, lipsită de entuziasm. Comisarul Austriei nu se bucura de simpatii în Moldova, iar la intrarea în Iaşi fusese întâmpinat doar de opt persoane, provenite din rândul supuşilor austrieci. Rezultatul acestei vizite făcuse dovada antipatiei pe care o lăsase în Moldova recenta ocupaţie militară austriacă. Vezi, *Raportul lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 10/22 aprilie 1857, *Acte şi documente*, IV, p. 388.

[44] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 21 aprilie 1857, DUP, II, p. 120.

[45] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 23 martie 1857, DUP, II, pp. 103-104.

[46] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 20 mai 1857, DUP, II, p. 136

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

structurat, pe care administrația interimară a Moldovei ştie să-l aplice cu străşnicie. Începând din luna februarie s-a realizat o primă redactare a listelor electorale, care au fost puse la dispoziția lui Gödel de către Costin Catargiu. După o nouă şi atentă „reexaminare", listele au fost revizuite „vreme de şase zile" cu complicitatea lui Panaioti Balş, Nicolae Istrati, Nicolae Canta şi, în final, a caimacamului Vogoride. Criteriul de selecție îl reprezenta opțiunea antiunionistă a alegătorilor, identificată pe baza informațiilor primite din ținuturi de la prefecți şi a datelor furnizate de staroştii austrieci. Din listele electorale au fost constant eliminate numele acelor persoane capabile să asigure succesul unionismului în Moldova. Gödel Lannoy aprecia că această măsură afectase „mulți şefi zeloşi ai Partidei Unirii", între care Petre Mavrogheni, Constantin Hurmuzachi sau Anastasie Panu erau considerați cei mai periculoşi. Cu toate acestea, consulul considera că „opera" de falsificare nu era pe deplin încheiată. Mai existau încă suficiente personalități în cadrul „Partidei Unirii" capabile să opună o rezistență eficientă „separatismului" (V. Alexandri, M. Kogălniceanu, Constantin Rolla)[47]. O veritabilă ofensivă de discreditare a fost plănuită la adresa mitropolitului Sofronie Miclescu[48] şi a fraților Scriban, recunoscuți ca opozanți ai „separatismului", neagreați de consul încă din timpul căimăcămiei Balş. Lui Nicolae Vogoride i s-au sugerat două posibilități de a exercita presiuni. Prima dintre ele urmărea retragerea prerogativei mitropolitului de preşedinte al Adunării ad-hoc. Cea de a doua focaliza activitatea fraților Scriban. Adversari mai vechi ai consulului austriac, obstacole importante în calea fraudelor electorale patronate de administrația Moldovei, Neofit şi Filaret Scriban trebuiau „îndepărtați" din

[47] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 12 iunie 1857, DUP, II, p. 142.

[48] Mitropolitul era perceput ca unionist şi beneficia, pe lîngă sprijinul consulului francez, de atenția deosebită a grecului Basily, reprezentantul Rusiei în Comisia Europeană. Înaltei fețe bisericeşti i se reproşa mai ales atitudinea de tergiversare a redactării listelor electorale pentru clerul subordonat, în speranța amânării operațiunilor elective, până când „ interpretațiile " aduse Firmanului Electoral, propuse de caimacamul Valahiei, s-ar fi putut aplica şi în Moldova. Mitropolitul era perceput ca unionist şi beneficia, potrivit lui Gödel Lannoy, de sprijinul consulului francez şi de atenția deosebită a grecului Basily, reprezentantul Rusiei în Comisia Europeană. Vezi, *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 1 iunie 1857, DUP, II, p. 138.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

listele electorale, întrucât prezența lor în Adunarea ad-hoc a Moldovei aducea prejudicii separatismului. Antecedentele „recomandau" eliminarea din listele electorale a arhimandritului Neofit Scriban, personajul cel mai periculos, care tulburase mereu liniştea consulatului Austriei prin scrieri şi predici unioniste[49]. La capătul unei acțiuni de proporții, cei îndreptățiți să-şi exprime în mod liber voința față de viitorul propriei țări au fost în mod brutal nedreptățiți. Arbitrarele criterii ale „epurărilor" îşi făceau simțite efectele. Nedreptatea şi fraudele erau pe punctul de a câştiga, iar oamenii Unirii păreau lipsiți de orice şansă, într-o luptă surdă cu adversari imprevizibili şi greu de contracarat. Rezultatul acestui regretabil „scenariu" se dovedea dezonorant şi exprima convingeri străine țării, arbitrar impuse prin corupție şi ingerințe din exterior. Numai din rândul clerului, doar 205 din peste 3600 de preoți înscrişi în registrele Mitropoliei beneficiau de calitatea de elector. Proprietarii funciari suportau şi ei rigorile drastice ale „epurărilor". Existau chiar cazuri când o singură persoană era înscrisă pe mai multe liste din ținuturi diferite. Nici practicanții profesiunilor libere nu beneficiau de un tratament diferit. Sub pretextul că nu dispuneau de diplome recunoscute, au fost arbitrar eliminați din listele electorale medici, avocați şi alți intelectuali recunoscuți pentru opiniile lor pro-unioniste. Țăranii şi proprietarii de locuințe aveau şi ei puține şanse de a fi corect reprezentați în Adunarea ad-hoc a Moldovei. „Interpretațiile" aduse Firmanului Electoral găseau mereu „pretextul" cuvenit. Localități neînsemnate, adevărate târguri de provincie în epocă, erau mai bine reprezentate electoral decât principalele oraşe ale țării. Exemplul cel mai ilustrativ îl oferă situația oraşului Bacău, care beneficia doar de 77 de alegători, în ciuda populației sale numeroase, față de cei 130 ai micului oraş Huşi, considerat „reşedința" lui Nicolae Istrati, unul dintre ideologii „separatismului"[50]. Termenul prescris de Firmanul Electoral pentru primirea reclamațiilor în privința alcătuirii listelor electorale (30 de zile) a fost şi el abuziv redus la jumătate. Preşedinții colegiilor electorale îşi

---

[49] *Depeşa lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 4 iunie 1857, *Acte şi documente...*, IV, p. 730.

[50] *Depeşa lui Victor Place către contele Walewski*, Iaşi, 18 iunie 1857, anexată la *Raportul lui Gödel Lannoy către Prokesch-Osten*, Iaşi, 19 iunie 1857, DUP, II, pp. 161-162.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

îndeplineau atribuțiile într-o manieră părtinitoare şi lucrau cu zel pentru împiedicarea Unirii[51]. Deşi faptele erau evidente, consulul Austriei găseşte mereu explicații pentru a justifica acțiunile caimacamului. El motivează prezența în număr redus a preoților pe listele electorale, prin faptul că, din totalul celor înscrişi în registrele Mitropoliei, în afara administratorilor de mănăstiri, doar preoțimea din reşedințele de eparhie putea beneficia de drepturi electorale. Guvernul Moldovei nu era responsabil nici pentru prezența, drastic diminuată, a proprietarilor funciari în listele electorale. Gödel Lannoy considera că mulți dintre ei erau împovărați de datorii sau se aflau în litigii cu alte persoane care le contestau averile. Totodată, el era convins că în Moldova nu se găsea nici măcar un avocat, care să poată proba printr-un act oficial calitatea pregătirii sale profesionale. În consecință, guvernul fusese chiar „îngăduitor" acceptând prezența a unsprezece persoane, reprezentând profesiunile libere, pe listele electorale. Meşteşugarii şi negustorii din oraşe erau considerați străini şi nu puteau beneficia de dreptul de vot. În plus, Gödel Lannoy considera că cele mai multe imobile din Iaşi aveau o valoare mai mică decât cea prevăzută în Firmanul Electoral pentru a conferi dreptul de a alege sau de a candida proprietarilor. Acuzațiile privind abuzurile administrației sunt calificate drept „minciuni" sau „zvonuri", izvorâte din patimile disputelor poltice[52].

În împrejurări spectaculoase şi pritr-un efort teribil al „naționalilor" moldoveni, frauda electorală din 1857 a fost demascată, provocând reacții internaționale. Consecințele se cunosc. În urma întâlnirii de la Osborne dintre Napoleon al III-lea şi regina Victoria, însoțită de prințul Albert, a rezultat un compromis politic, de pe urma căruia Poarta a acceptat organizarea unor noi alegeri în Principate. De aici încolo, influența lui Gödel Lannoy asupra administrației interimare a slăbit considerabil. Relațiile cu Vogoride s-au încordat, în condițiile în care caimacamul, temător pentru propriile ambiții, se arată hotărât să acționeze în sensul unei stricte imparțialități. În noile condiții, Gödel apelează la critici şi acuzații. Se

[51] Vezi, *Punctajul trimis de Poartă caimacamului pe baza reclamațiilor unioniste*, Iunie 1856, anexat la *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 23 iunie 1857, DUP, II, p. 147.

[52] *Raportul lui Gödel Lannoy către Prokesch-Osten*, Iaşi, 19 iunie 1857, DUP, II, pp. 158 - 159.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

gândeşte chiar la demiterea lui Vogoride, căruia îi reproşează nerespectarea prevederilor Firmanului Electoral şi revizuirea abuzivă a listelor electorale (!!!). Contestă candidaturile a numeroşi lideri marcanți ai "Partidei Unirii" (Constantin Rolla, Mihail Kogălniceanu, Constantin Hurmuzachi, Vasile Sturza, Costache Negrii)[53], dar rămâne îngrijorat de introducerea iminentă a Cămăcămiei de trei[54]. Activitatea guvernului îl nemulțumeşte, mai ales că, printre primele măsuri, figurează înlocuirea „abuzivă" a episcopului de Huşi (Ghenadie), „unul dintre cei mai apreciați prelați", cu nepotul mitropolitului, Calinic Miclescu, considerat drept membru al „partidei exaltate", ca şi destituirea lui Striegel, directorului telegrafului[55], controlat pînă atunci fără rețineri de către austrieci. Curând, ceea ce era de neimaginat cu puțin timp în urmă s-a petrecut în realitate. Un conflict deschis între Consulatul Austriei şi guvernul Moldovei a izbucnit în noiembrie 1858, iar pretextul l-a reprezentat refuzul lui Gödel Lannoy de a viza paşapoartele ce purtau titulatura „Principatele Unite"[56]. Un refuz motivat de Gödel prin interpretări *ad litteram* la textul Convenției de la Paris din 7/19 august 1858. El considera că documentul adoptat de către puteri stabilise principiul separației politice a Moldovei şi Valahiei, privite ca țări distincte, deşi li se acorda o titulatură unică, „Principatele Unite". În consecință, doi domni şi două administrații autonome urmau să guverneze Principatele, în condițiile suzeranității Porții Otomane. Din acest motiv, puterile Căimăcămiei şi ale viitorilor domni nu puteau fi recunoscute decât în privința unei singure țări, în acest caz Moldova, iar vizele solicitate nu se puteau acorda decât în cazul documentelor ce purtau titulatura acestei țări[57].

[53] *Memoriul partidei conservatoare moldovene privind „ilegalitățile" comise în perioada alegerilor*, anexă la *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 15 octombrie 1857, DUP, II, pp. 236 - 238.

[54] Dintre noii caimacami, doar unul singur (Ştefan Catargiu) mai mai inspiră încredere pentru acțiunile preconizate de consulul austriac. Ceilalți doi, Anastasie Panu şi Vasile Sturdza, sunt percepuți drept unionişti.

[55] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 13 noiembrie 1858, DUP, II, p.358.

[56]*Nota d-lui Alecsandri către d-ul Gödel Lannoy* 31 octombrie/12 noiembrie 1858, *Acte şi documente...*, VII, p.679.

[57] *Nota d-lui Gödel Lannoy către d-ul Vasile Alecsandri*, 3/15 noiembrie 1858, *Acte şi documente...*, VII, p.753.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Alegerile pentru Adunarea Electivă a Moldovei îi provoacă o îndreptățită îngrijorare lui Gödel Lannoy. Unirea nu mai putea fi împiedicată decât prin „decizia răsunătoare” a unui „numeros şi prestigios” partid de opoziție[58]. Gödel ar fi dorit ca în afara colaboratorilor direcți (Nicolae Vogoride, Costin Catargiu, Nicolae Cantacuzino, Panaioti Balş, Nicolae Istrati, Gheorghe Asachi, Vladimir Suhopan ş.a.), un astfel de partid să cuprindă numeroşi alți susținători, care se identifice în separatismul moldovenesc orientarea programatică a unui partid filoaustriac. Eşecul final al acțiunilor antiunioniste dovedeşte că discursului separatist din Moldova s-a disociat de politica generală a Austriei. „Separatiştii” moldoveni îşi motivau atitudinea politică prin necesitatea conservării vechilor drepturi ale țării, pe care însă tocmai austriecii le încălcau frecvent, ca urmare a ingerințelor consulului de la Iaşi în actele de guvernare. Aparent se conturează o cauză comună (opoziția față de Unirea Principatelor) dar nu se întrevăd şi interese similare. Gödel Lannoy a fost constrâns să „ exploreze ” doar filonul tradițional al separatismului din Moldova, nu şi simpatiile deschise față de Austria, care niciodată nu s-au manifestat. În noua confruntare electorală din 1858, separatismul din Moldova identificase o ipotetică orientare ideologică în direcția principiilor conservatorismului european. Noua lozincă a „separatismului” a devenit credința nestrămutată în reformismul potențat şi progresul sistematic, transpus unui viitor în care soluția Unirii Principatelor rămânea complet exclusă. Ea continua să reprezinte doar o sursă neconvingătoare de beneficii pentru Moldova, un deziderat politic nechibzuit, care punea în pericol autonomia şi vechile legi ale țării[59].

În privința candidatului la tron, persoana agreată de către separatişti şi consulul austriac rămâne fostul domn Mihail Sturdza, un simbol al trecutului detestat, reîntors în țară la 3/4 noiembrie 1858. Bătrânul principe revine în Moldova îmbarcat pe un vapor austriac[60], după ce oameni de încredere (Ghiță Căliman, Panaioti Balş, Teodor Burada)[61] îi anunțaseră din vreme intențiile. Deşi îl aprecia drept un candidat cu şanse

[58] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 16 decembrie 1856, DUP, II, p. 58.

[59] Mihai Cojocariu, *op. cit.*, p.188.

[60] *Ibidem*, p. 192.

[61] *Ibidem*, p. 191.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

reale la obținerea tronului, Gödel conştientizează divergențele ce îi separă pe susținătorii lui Vodă Sturdza de cei al fiului său, beizadea Grigorie. Nu întâmplător, la baza reuşitei acestei candidaturi nu s-ar fi putut regăsi al gest politic decât fuziunea celor două partide. Un deziderat neatins şi probabil una dintre marile neîmpliniri ale consulului[62]. Dar principala preocupare a lui Gödel Lannoy rămânea „identificarea" candidatului „Partidei Naționale". Primii potențiali candidați ar fi fost Costache Negri şi Vasile Sturdza[63], astfel că desemnarea lui Cuza l-a luat efectiv prin surprindere. „Istoricul" acestei candidaturi este cunoscut şi amplu relatat în rapoartele consulului[64]. De la început, caracterizările sunt neprietenoase. Alegerea lui ca domn Moldovei s-ar fi datorat hazardului. Cuza este personaj cu o viață privată „imorală" şi „trivială"[65], un individ „dedicat abuzurilor", „nedemn", „mincinos şi nesigur", care provenea dintr-o familie de „boieri mijlocii", măcar că absolvise „aşa-numite" studii în Franța şi Italia. Ascensiunea politică ar fi fost posibilă datorită carierei militare şi relației bune cu fostul caimacam Vogoride. Printre puținele „calități" pe care le descoperă, Gödel Lannoy remarcă perspicacitatea domnului şi faptul că se dovedea „mai hotărât" şi „mai energic" decât mulți dintre compatrioții săi[66]. Dubla alegere, anticipată de Gödel Lannoy încă de la 11 octombrie 1858, a complicat şi mai mult situația, fiindcă a creat controverse în jurul recunoaşterii titulaturii de Principatele Unite, înscrisă pe actele emise de guvernul Moldovei[67]. După o primă încercare de destindere, consemnată abia luna mai 1859, când Victor Place anunța surprinzător intenția Austriei de a-l recunoaşte pe noul domn[68], şi un meritat concediu de odihnă[69], Gödel revine la Iaşi în ajunul Crăciunului,

[62] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 2 ianuarie 1859, DUP, II, p.431.

[63] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 18 octombrie 1858, DUP, II, p.374.

[64] Vezi, *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 20 ianuarie 1859, DUP, II, p. 442.

[65] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 17 ianuarie 1859, DUP, II, p.440.

[66] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 23 ianuarie 1859, DUP, II, p. 447 - 448.

[67] *Raportul lui Gödel Lannoy către Buol*, Iaşi, 15 martie 1859, DUP, II, p. 475.

[68] *Depeşa lui Victor Place către Comitele Walewski*, Iaşi, 19 mai 1859, *Acte şi documente...*, IX, p.320.

[69] *Raportul lui Chiari către Rechberg*, Iaşi, 15 septembrie 1859, DUP, II, p.505.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

când se înfăţişează în audienţă la domnul Principatelor, care care îl asigura că doreşte a întreţine „relaţii de prietenie" cu Austria[70].

Actul dublei alegeri echivala cu eşecul misiunii consulului Gödel Lannoy în Moldova. El a rămas în conştiinţa contemporanilor drept un personaj abil, un funcţionar credincios misiunii, un diplomat cu calităţi de spion şi instigator. Implicat în mai toate acţiunile de compromitere a Unirii, Gödel Lannoy s-a bucurat de respectul autorităţilor austriece. Încă din luna august 1856, feldmareşalul Coronini sublinia, într-un raport înaintat ministrului de externe, contele Buol Schauenstein, necesitatea măririi salariului consulilor din Iaşi şi Bucureşti, oferind şi scurte aprecieri la adresa activităţii acestora. Dacă baronul Eder „câştigase" atenţia generală la Bucureşti prin „judecată şi înţelepciune", cunoaşterea „afacerilor" şi „o cinste rară aici", la Iaşi Gödel se bucura de o autoritate incontestabilă, prin „atitudinea fermă", care îl recomanda drept „stăpân pe situaţie"[71]. Este un fapt cu totul surprinzător modul în care Gödel reuşeşte să dobândească şi să-şi menţină influenţa asupra administraţiei interimare din Moldova. Într-o perioadă în care imaginea Austriei a a suferit mult de pe urma ocupaţiei militare, consulul austriac reuşeşte să identifice colaboratori, să organizeze un sistem legături bolnăvicioase pentru cauza Unirii. Efortul merită subliniat, cu atât mai mult cu cât, prin intermediul lui Gödel, puterea Austriei a crescut semnificativ şi, cel puţin pentru o vreme, a reuşit să contracareze cu succes proiectele politice ale Franţei. Un motiv suplimentar ce îndeamnă la reflecţie asupra personalităţii consulului austriac, un personaj care îşi merită locul în istoriografia epocii unirii.

---

[70] R. V. Bossy, *L'Autriche et les Principatues Unies*, „Monitorul Oficial", Bucureşti, 1938, p.30.

[71] *L'Autriche et le prince roumaine*, Editura Denter, Paris, 1859, în Ion Ardeleanu, Vasile Arimia ş.a. (coord.), *Românii la 1859.Unirea Principatelor Române în conştiinţa europeană*, II, *Texte străine*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p.145.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CATOLICII GERMANI DIN ROMANIA ÎNAINTE DE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Carmen -Patricia RENETI

Cuvinte cheie: catolic, confesiune, nationalitate, asociatii, comunitate
Keywords: catholic, confession, nationality, associations, comunity

Abstract: *This article tries to disclose various aspects of the German catholic community in Romania at the beginning of the XXth century. Taking into consideration the fact that bibliography is not very rich in approaching this subject, I choose to deal with statistics about German catholics in the Old Realm, the activity of the German archbishop Netzhammer in regards to catholic community and the development of German associations and foundations. Even if German catholics do not constitute an important number of the population in the Old Realm, we discover that they are quite a wealthy community, organizing entertainment activities for its members and establishing a close relation with values of the catholic religion. Germans are not preoccupied about integrating in the Romanian society and they don't reject others, but they become a model of prosperity and good organization, helping the implicit progress of our society.*

Rezumat: *În articolul de față încercăm să desluşim aspecte diverse ale comunității catolice germane din România la începutul secolului al XX-lea. Luând în considerație faptul că bibliografia pe această temă nu este foarte bogată în abordarea subiectului, am preferat să studiem statisticile despre catolicii germani în Vechiul Regat, activitatea arhiepiscopului Netzhammer privitoare la catolicii germani şi dezvoltarea asociațiilor şi fundațiilor germane. Chiar dacă germanii catolici nu au constituit un număr însemnat al populației Vechiului Regat, descoperim că formează totuşi o comunitate cu avere, organizând activități diverse pentru membrii ei şi stabilind o relație strânsă cu valorile religiei catolice. Germanii nu sunt preocupați doar dă se integreze în societatea românească şi nu îi resping pe ceilalți, dar devin şi un model de prosperitate sşi de bună organizare, ajutând implicit la progresul societății româneşti.*

Indiferent de epocă, un studiu cu privire la catolicii germani din Vechiul Regat este dificil de abordat, datorită complexității subiectului. Deşi România a fost şi a rămas o țară cu o populație majoritar ortodoxă, în anii din preajma Primului Război Mondial surprind numeroase aspecte pe care confesiunea catolică le cunoaşte şi le dezvoltă. Demersul nostru se reduce la teritoriul Vechiului Regat, întrucât cercetarea situației

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

confesionale din Transilvania presupune o cu totul altă abordare, datorită încorporării acestei regiuni la Austro-Ungaria, fapt ce a implică unele condiții istorice diferite pentru catolici germani. Începând din anul 1913, odată cu sfârşitul războaielor balcanice, Vechiul Regat a anexat şi Cadrilaterul, regiune din sudul Dobrogei care aparținuse pentru o vreme Bulgariei. Diversitatea națională a populației acestui teritoriu presupunea o coabitare interesantă a ortodocşilor şi catolicilor de diferite naționalități. În toată România de dinainte de război, ungurii şi austriecii alcătuiau partea cea mai numeroasă a populației catolice, fiind urmați de germani, francezi, italieni, polonezi. Mai existau şi puțini armeni, ruteni, elvețieni, cehi, bulgari şi români trecuți la catolicism. De aceea, este dificil de separat gruparea catolicilor germani de marea masă a catolicilor de alte naționalități. În plus, prin germani înțelegem totalitatea vorbitorilor nativi de germană din Regat: saşi, şvabi, germani din Germania, austrieci şi elvețieni, granița dintre aceştia fiind şi ea destul de greu de stabilit.

Sursele epocii referitoare la germanii din Regat sunt destul de puțin şi sărace în informații. Constatăm, aşa cum reiese chiar din sursele germane, că „nici până astăzi nu există o carte românească monografică despre saşii din Ardeal”[1], aşa cum nu există o monografie despre germanii din Regat, indiferent de religie sau apartenență regională. Scrierile epocii sunt destul de zgârcite cu informații referitoare strict la acest subiect. Se remarcă mai ales *Jurnalul* arhiepiscopului Netzhammer, cel care relatează multiple aspecte ale societății acelor timpuri. Mai există apoi *Revista Catolică*, publicație în limba română al cărei comitet de redacție este alcătuit din personalități vorbitoare native de limba germană (precum canonicul Auner). *Rumänischer Lloyd* este ziarul care cuprinde mereu o *Tageskronik* care relatează, cu un surprinzător lux de amănunte, tot ceea ce se întâmplă în cadrul asociațiilor şi fundațiilor germane. Ne-am aştepta ca şi *Katholisches Sonntagsblatt* să completeze imaginea lumii catolice de naționalitate germană trăitoare î nVechiul Regat, însă revista se referă mai mult la catolicismul european, la misiunea universală catolică sau la preceptele cultului catolic. În privința surselor româneşti ale epocii, am descoperit doar două materiale: un raport amănunțit redactat în anul 1904

[1] *Archiv der evangelischen Pfarrei zu Bukarest*, Best. Signatur 977, în catalog: Seite 160, lfd. Nr. 1185, fără file numerotate, articolul „Ardealul e mai trist”, fără autor, 1996 .

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de Administrația Casei Bisericii, *Biserica Ortodoxă şi Cultele Străine din Regatul României* şi cartea lui Constantin Lucaciu, *Biserica, şcoala şi armata - factorii vieții naționale şi de stat. Studiu comparativ între România liberă şi Țările Române subjugate*. Aceste două surse au scopul de a atrage atenția asupra pericolului (!!!) reprezentat de propaganda catolică în România şi nu oferă decât informații sporadice despre catolicii germani.

În privința surselor de arhivă referitoare la germanii din Vechiul Regat, acestea au fost grav afectate de consecințele unor evenimente istorice nefavorabile, printre care putem aminti: acțiunea „Acasă în Reich" instrumentată de regimul nazist în 1940, care a dizolvat comunitățile bisericeşti germane din diaspora şi le-a mutat majoritatea fondurilor arhivistice în Germania; efectele războiului din Estul Germaniei, perioada 1944-1945, panica distrugerii documentelor după complotul din 1944; sechestrarea dosarelor de către serviciul siguranței după anii 1944-1947; predarea documentelor din arhivele bisericeşti catolice sau evanghelice către Arhivele Statului între 1950-1989; inventarierea lor deficitară înainte şi după 1990. De mai mulți ani arhivele catolice din Bucureşti se află într-un proces de reorganizare care nu permite accesului publicului iar Casa Teutsch din Sibiu încă inventariază documente ale comunităților evanghelice. În cazul Germaniei, arhivele de la Berlin s-au interesat, în mai mare măsură, de documentele comunităților evanghelice, datorită presiunii puternicului Consistoriu Evanghelic, dar şansa cercetătorului de a descoperi documente legate de germanii catolici rămâne infimă.

Comunitatea în informații statistice

Scrierile epocii au accentuat consecvent dimensiunea statisticii. Autori precum Emil Fischer şi Hans Petri, încearcă constant să investigheze numărul germanilor evanghelici din Regat. Asemenea preocupări nu există în privința germanilor catolici, statisticile referindu-se doar la catolici în general.

Un prim recensământ, din anul 1899, relevă că în Vechiul Regat trăiau 5.956.690 locuitori, dintre care 24.000 erau protestanți şi 144.300

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

catolici[2]. Din punctul de vedere al cetățeniei[3], se constată următoarea situație:

Cetățenia	Moldova	Muntenia	Oltenia	Dobrogea	Vechiul Regat
Români	1.606.470	2.487.960	1.149.124	245.742	5.489.296
Austro-ungari	25.529	62.302	14.160	3.117	104.108
Greci	4.808	9.871	1.159	4.219	20.057
Turci	2.632	10.843	3.540	5.974	22.989
Evrei	2.510	2.383	694	272	5.859
Italieni	1.818	4.024	1.396	1.603	8.841
Bulgari	1001	4.618	1.240	1.105	7.964
Germani	**1.352**	**4.975**	**910**	**399**	**7.636**
Ruşi	1.694	1.131	37	1.339	4.201
Sârbi	197	1.117	2.616	59	3.989
Francezi	330	1.049	65	120	1.564
Alte state	309	1.019	78	220	1.626
Evrei de protecție română	193.282	58.142	4.187	877	256.488
Alți străini de protecție română	7.190	10.083	2.037	2.762	22.072
TOTAL	1.848.122	2.659.517	1.181.243	267.808	5.956.690

În urma unei călătorii în Europa de Est, profesorul D. Rendtorff din Leipzig publica impresiile sale în 1912 constatând că „...astăzi trăiesc în Vechiul Regat circa 50.000 de germani din Germania, din Austria şi din Transilvania, dintre care circa 30.000 în Bucureşti. În capitală, o mare parte a industriei şi comerțului este în mâna lor. Şi în celelalte oraşe, precum Turnu-Severin, Craiova, Iaşi, sunt stabiliți germanii, în număr mare,

[2] Raymund Netzhammer, *Über religiöse Verhältnisse in Rumänien. Skizzen aus der römisch-katholischen Mission*, în vol. *Kathlolische Kirschenzeitung*, Verlag Anton Markl, Salzburg 1902. Vezi şi traducerea în limba română, Daniel Banner, *Despre relațiile religioase în România. Schiță din istoria misiunii romano-catolice*, în „Pro Memoria”, VI/ 2007, Bucureşti, 2008, pp. 147-184

[3] *Istoria Românilor*, vol. VII, Tomul 2, *De la independență la Marea Unire (1878-1918)*, Gheorghe Platon (coord), Editura Encicolpedică, Bucureşti, 2003, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

participând activ la viața comercială. În Dobrogea, la Marea Neagră, trăiesc circa 5.000 de țărani germani în comunități săteşti închise”.[4]

Este o diferență destul de mare între cei 7.636 de germani înregistrați la 1899 şi cifra de 55.000 vehiculată în preajma lui 1912. Pentru a ajunge la o estimare corectă, cercetătorii s-au oprit asupra investigării numărului de germani evanghelici. Logica ne-ar dicta să credem că cifra germanilor evanghelici ar avea multe şanse să fie corectă, aceasta pentru că majoritatea evanghelicilor erau germani, spre deosebire de situația catolicilor.

După înființarea Uniunii Sinodale în 1907 (*Synodalverband der deutschen evangelischen Gemeinde an der unteren Donau*), un fel de organizație națională a comunităților evanghelice româneşti, inclusiv cea din Sofia, s-a recurs la un recensământ al evanghelicilor, pe baza căruia dr. Emil Fischer publica în 1908 o lucrare în care estima un număr de 15.648 evanghelici germani în Vechiul Regat, din care 8.000 trăiau în Bucureşti[5].

Sunt singurele surse care ne-ar permite să conchidem că numărul germanilor catolici ar fi osciltat în perioada 1908-1912 undeva între 35.000şi 40.000 de suflete [6].

Comunități catolice au existat în Moldova şi în Țara Românească încă din secolului al XIV-lea. Spre deosebire de situația prezentă în Moldova, catolicismul din Țara Românească s-a răspândit mai greu şi nu a beneficiat o organizare atât de puternică. Evident că există explicații: în Muntenia nu a exitat o populație catolică atât de numeroasă, iar țara nu a stat sub înrâurirea ori influența vreunei puteri catolice, aşa cum bunăoară s-a aflat cultul catolic din Moldova, sub cea Poloniei şi Austriei[7]. La începutul secolului al XX-lea, existau două episcopii catolice: arhiepiscopia

---

[4] Hans Petri, *Deutsch-evangelisch im Königreich Rumänien. Reiseeindrücke von Professor D. Rendtorff in Lepizig*, în Kalender für Gustav Adolf Vereine, Verlag von A. Strauch, Leipzig, 1912, pp. 1-12

[5] Dr. Emil Fischer, *Die Kulturarbeit des Deutschtums in Rumänien*, Gedrückt und in Kommission bei W. Krafft, Hermannstadt, 1911, p. 325.

[6]Vezi şi Wolfram Theilemann, *Comunități biserriceşti şi cultura evanghelică de limbă germană în nucleele urbane de migrațiune şi modernizare din Vechiul Regat al României între cca. 1840-1944*, în Rodica Ofelia Miclea, Sunhild Galter, Doris Sava, *Confluențe culturale româno-germane*, Editura Universității Lucian Blaga, Sibiu, 2008, pp. 1-16

[7] Administrația Casei Bisericii, *Biserica Ortodoxă şi Cultele Străine din Regatul României*, Institutul de Arte Grafice Carl Göbl, Bucureşti, 1904, p. CVIII

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de Bucureşti, înfiinţată în 1883, cuprinzând Oltenia, Muntenia şi Dobrogea, şi episcopia de Iaşi, subordonată direct Sfântului Scaun, cuprinzând vechiul teritoriu al Moldovei. Aceste două episcopii latine ar fi trebuit să-i păstorească pe toţi catolicii din Vechiul Regat, indiferent de naţionalitate şi să nu dea impresia de discriminare a vreunui grup religios.

Personalitatea arhiepiscopului Netzhammer

Episcopul Raymund Netzhammer (1905-1924) a fost primul care a înţeles necesitatea reunirii catolicilor în jurul bisericii şi a confesiunii catolice, respectând principiul universalismului revendicat de Sfântul Scaun şi împlinind postulatul „un păstor şi o turmă”[8]. În realizarea dezideratului, episcopului Netzhammer s-a bucurat de mai multe atuuri. Între anii 1899 şi 1902 fusese în România, ceea ce îi dăduse posibilitatea de a se familiariza cu realităţile religioase din această ţară. Spre deosebire de predecesorii săi, cunoştea limba română, ceea ce îi facilitează apropierea de importante personalităţi politice şi culturale ale epocii. În plus, viitorul arhiepiscop era o personalitate echilibrată şi diplomată, ceea ce îi permitea să nu se lase influenţat de originea sa germană pentru a-i favoriza mai mult pe catolicii germani decât pe catolicii de alte naţionalităţi.

În urma celor aproape trei ani petrecuţi în România, episcopul Netzhammer (pe atunci doar un preot la Mănăstirea Einsiedeln din Elveţia) alcătuia un raport laborios despre situaţia catolicilor din Vechiul Regat, surprinzând următoarele aspecte referitoare la diecezele de Bucureşti şi Iaşi[9]:

Arhidieceza de Bucureşti	Dieceza de Iaşi

[8] Nikolaus Netzhammer, *In Verbo Tuo. Raymund Netzhammer O.S.B. Arhiepiscop de Bucureşti1905-1924*, Editura Arhiepiscopiei romano-catolice de Bucureşti, Bucureşti, 2003, p. 20.

[9] Raymund Netzhammer, *Über religiöse Verhältnisse in Rumänien...* Vezi, traducerea în limba română de Daniel Banner, *Despre relaţiile religioase în România. Schiţă din istoria misiunii romano-catolice*, în „Pro Memoria”, VI/ 2007, Bucureşti, 2008, pp. 147-184 .

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Există aproximativ 62.000 de catolici, cu 20.000 mai puțin decât în episcopia Iaşi. O treime din totalul catolicilor Vechiului Regat, adică circa 48.000 trăiesc în Bucureşti.	Există aproximativ 82.000 de catolici în Moldova şi doar 3.000 trăiesc în Iaşi şi în împrejurimile oraşului
Populația catolică este prin excelență urbană, doar 4.380 de credincioşi trăiesc în 6 parohii rurale (15%)	Populația catolică este una prin excelență rurală, circa 62.000 de catolici locuind la sate (75%)â
Catolicii din dieceza de Bucureşti includ colonişti de diferite naționalități, al căror număr se ridică la aproximativ 4.000. Bulgari catolici locuiesc în două sate din apropiere de Bucureşti, Cioplea şi Popeşti, numărând circa 2.000 locuitori, ce folosesc exclusiv limba bulgară, dar pot fi păstoriți în limba română, cu excepția femeilor în vârstă. Şvabi veniți din Rusia populează trei sate din Dobrogea, Caramurat, Culelia şi Malcoci, numărând circa 1.900 de locuitori ce şi-au păstrat oarecum nealterate obiceiurile, portul, limba şi religia lor. În fine, în localitatea Cataloi din Dobrogea există o colone de 470 de italieni. În vreme ce bulgarii şi germanii sunt cetățeni ai statului român şi pot deține pământ, italienii din Cataloi nu au acest drept.	Catolicii din Moldova sunt urmaşi ai coloniştilor maghiari, sosiți de mai multe secole în țară şi romanizați în mare parte

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Catolicii de la Sud de Carpaţi alcătuiesc o populaţie urbană mult mai puţin stabilă şi mai eterogenă. Cioplea, Popeşti, Caramurat, Culelia şi Malcoci sunt singurele cinci parohii ale diecezei cu o populaţie omogenă. Celelalte parohii sunt parohii de oraş, cu o existenţă marginală, cum ar fi Giurgiu, cu 550 de credincioşi, Râmnicu-Vâlcea cu 400, Târgovişte cu 362, Tulcea cu 226, Câmpulung cu 320 şi Sulina cu 340 de catolici, cifre care includ şi cele mai îndepărtate filiale.	Catolicii din Moldova trăiesc în sate compacte, ce numără uneori până la 3.000 de locuitori şi evită, în plan religios, contactele cu românii ortodocşi, deşi împart cu aceştia, în diverse feluri, portul şi obiceiul.
Catolicii din Bucureşti sunt puţin prezenţi la slujbele de duminică. Sunt puţin prezenţi slujitorii sau slujnicele din casă şi fetele de la ţară, ce vin la oraş din toate părţile.	Catolicii din Moldova sunt o populaţie statornică, profund credincioasă
Limba germană este cea mai răspândită în arhidieceza Bucureşti. Din 43 de preoţi, dintre care 19 în Bucureşti, iar 24 în provincie, toţi vorbesc germana în afară de patru. Mai bine de jumătate din preoţi vorbesc cel puţin patru limbi, unii chiar cinci sau mai multe.	Catolicii din Moldova sunt ţărani români care pot fi păstoriţi în limba ţării, în afara unor cazuri izolate
Dieceza de Bucureşti a adoptat calendarul gregorian	Dieceza de Iaşi a adoptat calendarul iulian

Aşadar, comunitatea germană catolică din Vechiul Regat se bucura de o preeminenţă lingvistică la sud de Carpaţi, fără a avea o importanţă aparte în dieceza de Iaşi. În această privinţă, Netzhammer consideră că trebuie să ia atitudine, propunându-şi ca slujbele religioase să se desfăşoare în mai multe limbi, inclusiv în română. Aceste lucru ar fi prezentat măcar două avantaje. Pe de o parte, celebrarea serviciului divin în limba română era de dorit pentru „a putea organiza mai uşor şi mai unitar păstorirea din

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Bucureşti"[10]. Pe de altă parte, celebrarea serviciului divin în limbile naționalităților facilita înțelegerea mesajului religios, aceasta deoarece „...catolicii din Bucureşti, în majoritatea lor simpli muncitori şi zilieri, ştiu să folosească limba țării în viața lor profesională, simplă şi de rutină, dar nu se poate concluziona că ei pot să înțeleagă şi o predică românească. … Ar exista temerea… că mulți catolici s-ar îndepărta de liturghia publică sau ar fi pe de-a dreptul pierduți pentru biserică"[11]. Iar arhiepiscopul Netzhammer este el însuşi un model de multilingvism în plan religios: „Am slujit astăzi la catedrală o liturghie solemnă, urmată de binecuvântare şi Tedeum pentru a marca speranțele de bine în legătură cu alegerea Papei Benedict al XIV-lea. După oficiere, am urcat la amvon pentru a ține o alocuțiune în limba română în legătură cu noul Papă şi cu această ocazie festivă"[12]. Şi apropiații îi urmează exemplul: „Prelatul Kuczka are merite deosebite şi în ceea ce priveşte biserica Nehoiu de pe înălțimile Munților Carpați. Joia trecută, pe 28 mai (1914), el a sfințit, din însărcinarea mea, această nouă bisericuță de la munte, în prezența mai multor preoți. Predicile au fost ținute în limbile germană şi română, iar pentru mulțimea lucrătorilor forestieri polonezi, şi în limba polonă"[13].

Arhiepiscopul Netzhammer încearcă să mulțumească fiecare grupare catolică din Regat. Pentru românii catolici a construit prima biserică unită. Românii uniți reprezentau o problemă extrem de delicată în epocă, iar construirea unui biserici putea reprezenta „o atingere la adresa identității naționale şi a unității interne a statului român"[14]. Episcopul Netzhammer este, însă, un om curajos. Acțiunea sa inteligentă şi plină de tact înfrânge opoziția unor redutabili oameni politici din epocă, precum regele Carol I, Dimitrie Sturdza sau I.C. Brătianu. Pentru italienii catolici a sprijinit construirea unei biserici catolice, deşi considerase că, în plan religios, italienilor „le este asigurat strictul necesar", iar demersul putea avea consecințe riscante: „până acum se evitase, cu teamă, ca credincioşii catolici să fie organizați pe naționalități. Ungurilor nu li se admisese să-şi

[10] Raymund Netzhammer, *Über religiöse Verhältnisse in Rumänien*. ……, pp. 147-184 .

[11] *Ibidem*, pp. 147-184.

[12] Raymund Netzhammer, *Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale şi religioase*, vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 531.

[13] *Ibidem*, p. 507.

[14] Raymund Netzhammer, *Episcop în România....*, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

construiască o biserică ungurească, destinată tineretului”[15]. Influentul baron Fasciotti, ministrul plenipotențiar italian, considera că „italienii au un principiu inalienabil de a nu permite decât preoților de aceeaşi naționalitate să-i păstorească şi să-i introducă în ale catehezei”[16]. Deşi chiar regele Ferdinand intuieşte că o biserică italiană în Bucureşti „nu serveşte decât unor scopuri politice, contribuind la diminuarea influenței germano-austriece”[17], episcopul Netzhammer se arată din nou gata de compromis: în ziua de 12 decembrie 1914 era sfințită capela provizorie a italienilor din capitală, situată în strada Cazzavilan, iar duminică, 2 iulie 1916, avea loc sfințirea bisericii italiene a Preasfântului Mântuitor din Bucureşti. Conştient că maghiarii alcătuiesc grupul cel mai numeros de credincioşi catolici, arhiepiscopul Netzhammer se luptă pentru menajarea orgoliului lor: „Duminica trecută la catedrală am primit, în prezența mai multor catolici unguri şi într-o manieră foarte festivă, aproximativ 90 de fiice maghiare în Congregația Mariană…. Am prezidat personal această sărbătoare şi am dispus ca ea să se desfăşoare în catedrală pentru a le oferi ungurilor o dovadă că şi ei se bucură de drepturi depline în catedrală”[18]. Pentru catolicii francezi, episcopul inițiază editarea unui Bulletin Paroissial, „publicație care nu este destinată doar coloniei franceze, ci şi româncelor convertite, francofile, care la vânzarea publicației Sonntagsblatt se înghesuie la uşa catedralei sau, care, nu sunt prea încântate de acest lucru”[19]. Nici catolicii vorbitori de română nu sunt uitați: în 1912 arhiepiscopul înființa *Revista Catolică*, o publicație trimestrială „care nu se adresează doar intelectualilor catolici, ci trebuie să fie accesibilă intelectualilor din țară în general, ea fiind editată în limba țării”. Netzhammer mai nota cu entuziasm: „O dorință care datează de mai mulți ani s-a împlinit. Am făcut primul pas în direcția apariției presei catolice în România, chiar dacă acesta este unul mic şi modest! În fond, este o ruşine faptul că faptul că nu avem nici un ziar catolic şi nici măcar un jurnal al bisericii catolice. Dar ce se poate face? Regele mi-a explicat la începutul misiunii mele că în România nici nu poate fi vorba de un ziar catolic, iar

[15] *Ibidem*, pp. 549-550.
[16] *Ibidem*, pp. 549-550.
[17] *Ibidem*, p. 590 .
[18] *Ibidem*, p. 487.
[19] *Ibidem*, p. 593.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

domnul Sturza mi-a prezentat şi el, la fel de tăios cum o făcuse suveranul, o părere identică. Astăzi cele 500 de exemplare din prima ediție a revistei catolice sunt gata de a fi expediate!”[20]

Dorind să confere unitate construcțiilor religioase catolice, episcopul Netzhammer a cumpărat, între anii 1913 şi 1916, patru terenuri pentru construcții situate în strada Acvila, colț cu Sirenelor. La 5 ianuarie 1916 achiziținează noi imobile, astfel că, în zona Dealul Spirii, acolo unde nu existase un locaş de rugăciune sau un aşezământ catolic, urma „să se construiască spitalul diecezan, care va fi condus de surorile Sfintei Cruci de la Ingenbohl. Cu spitalul vor fi legate arhitectonic două capele mai mari, una pentru ritul latin şi una pentru ritul romano-catolic. Va apărea un nou nucleu al vieții catolice de Bucureşti, fără ca oamenii in cartier să bage de seamă sau să protesteze”[21]. Rezulta, astfel, Mitropolia Română Unită cu Roma – vicariatul de Bucureşti.

Activitatea impresionantă a episcopului Netzhammer ne poate determina să ne întrebăm cum de nu a acordat o atenție mai specială germanilor catolici, mai ales că el însuşi era german. Citind cu atenția *Jurnalul* său, regăsim doar o inițiativă, aparent minoră, în anul 1913 când apărea *Bukarester Katholiches Sonntagsblatt* (Foaia catolică de duminică a Bucureştilor), o publicație săptămânală în limba germană care urma să ajungă duminica în mâinile abonaților. În legătură cu evenimentul, episcopul nota: „Prima pagină ar fi dedicată Evangheliei duminicale şi explicării acesteia, a doua ar cuprinde o scurtă biografie a unui sfânt din acea săptămână şi un articol uşor de parcurs din domeniul credinței sau al eticii, o a treia pagină ar putea publica ştiri din domeniul bisericii şi al diocezei, şi în fine o a patra pagină, ar fi rezervată intereselor inserate ale parohiilor din Bucureşti”.[22] Aşadar, o publicație pentru cunoscătorii de limbă germană, fără a se adresa exclusiv comunității germane catolice.

Aceste observații referitoare la comunitatea catolică şi germanii catolici ne determină să înțelegem că arhiepiscopul Netzhammer a aplicat o politica de egalitate, urmărind consolidarea generală a bisericii catolice şi

[20] Raymund Netzhammer, *Episcop în România......*,dumincă, 7 ianuarie şi vineri, 9 februarie 1912, pag. 354-356

[21] *Ibidem*, p. 595.

[22] *Ibidem*, p. 418

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

evitând favoritismele după criterii etnice[23]. Monseniorul Netzhammer a adus cu sine o perioadă de mare afirmare pentru biserica catolică, ceea ce a permis şi dezvoltarea elementelor catolice germane.

Asociații şi fundații ale catolicilor germani

Dacă în plan religios, catolicii germani evoluiază după normenel şi canoanele Bisericii, în plan social putem surprinde două aspecte distincte: există germani care participă la acțiunile catolicilor şi catolici care se integrează vieții marii comunități vorbitoare de limbă germană. Nu s+a izbutit o organizare serioasă a catolicilor din Bucureşti până la începutul secolului al XX-lea. Episcopul Netzhammer consemna că abia în 1901 s-a încercat reunirea bărbaților catolici din capitală într-o singură mare comunitate. Reuniunea s-a separat într-o secțiune germană, date fiind diferitele limbi materne şi naționalități ale acestora, una maghiară, una românească, una italiană şi una polonă. S-a dorit prin aceasta să se dea şansă fiecărei naționalități să-şi apere şi să-şi reprezinte interesele referitoare la celebrarea liturghiei, la şcoli şi la asociații. O Adunarea generală reunise 500 de bărbați, dar constituirea secțiunilor şi formularea statutelor s-au lovit de greutăți insurmontabile. Viabile au rămas doar secțiunile germană şi maghiară[24]. O adevărată reunirea a catolicilor reprezenta avantajul de a diminua suspiciunile că diverse comunități sprijină propriile interese naționale, nu doar pe cele bisericeşti. În privința reunirii catolicilor din alte oraşe sau sate, este evident că acest deziderat depindea foarte mult de impulsul pe care l-ar fi dat Bucureştiul.

Modelul de succes al constituirii unei „Uniuni Populare a Catolicilor" fusese oferit de Germania, încă din 1890. Uniunea era condusă de Ludovic Windthorst, iar scopul ei era de a răspândi cultura socială în largile mase ale poporului şi de a pregăti aceste mase pentru o colaborare eficace de reforme în folosul tuturor claselor sociale[25]. Activitatea „Uniunii Populare a catolicilor din Germania" s-a bucurat de un impact deosebit în plan social. Astfel, au fost organizate numeroase întruniri populare şi

---

[23] Ion Dumitriu-Snagov, *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne, 1866-1914*, Universita Gregoriana Editrice, 1982, Roma, p. 153.

[24] Raymund Netzhammer, *Über religiöse Verhältnisse in Rumänien ….*, pp. 147-184.

[25] „Revista Catolică", Publicațiune trimestrială, Bucureşti, 1914, Nr. 1, pp. 16-35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cursuri sociale ambulante în întreaga Germanie. Aceste cursuri se adresau meseriaşilor negustorilor, agricultorilor, dar şi agenţiilor comerciale sau învăţătorilor. Ulterior, au fost editate numeroase scrieri, periodice, scrieri apologetice, foi volante. Subiectele lor variau de la cele mai grele probleme filozofice şi religioase, precum lucrările celebrului Mausbach, până la manualele de artă cinematografică ale lui Liesegang, Bergmann, profesor Sellmann şi alţii… În plus, consemnează Revista catolică „ ....s-au mai publicat şi reviste speciale ca *Ţara Nouă* pentru tineretul masculin (începând cu 1908), *Cununa* pentru domnişoare (începând cu 1907), *Trifoiul* pentru tinerii cu o cultură mai înaintată (începând cu 1890), *Căsnicia* pentru industria şi gospodăria feminină (începând cu 1910), *Cultura Socială*, revistă economică pentru păturile culte[26].Uniunea catolică germană nu urmărea doar un scop religios, strict propagandistic, ci îşi propunea mai ales instruirea culturală a maselor. Iar modelul ei se răspândeşte rapid în ţările din întreaga lume catolică: Austria, Ungaria, Elveţia, Belgia, Olanda, Franţa, Italia, Spania, Argentina, Brazilia, SUA. O personalitate de talia episcopului Netzhammer nu putea decât să se inspire din modelul european pentru a crea, la Bucureşti, o organizaţie analogă. Astfel, la 2 martie 1913, se inaugura Casa Asociaţiei Catolice, (Casa Tomis), ocazie cu care Netzhammer susţinea că ceruse din vreme să se ţină o adunare festivă. La ea trebuiau invitaţi catolicii din Bucureşti, fără deosebire de limbă şi naţionalitate, programul festiv urmând să fie realizat de seminar, de corul catedralei, de şcolile noastre de băieţi şi de şcolile catolice ungureşti[27]. Cum exista şi un local de reunire al catolicilor, nu mai rămânea decât ca planul realizării unei posibile uniuni să fie pus în practică. Sarcina revine unui comitet iniţiativă compus din Cucernicii Părinţi: canonicii Auner şi Hering, protopopul dr. Bălan, cooperatorul Sigismund de Toth şi capelanul Vietan[28]. La 13 ianuarie 1914, cu ocazia zilei de naştere a reginei Elisabeta, episcopul Netzhammer alege ca numele noii organizaţii să fie Katholischer Volksverein (Asociaţia populară catolică), dând citire şi statutului acesteia care urma să fie publicat în publicaţii precum „ Sonntagsblatt", „Revista Catolică" şi „Bukarester Tagblatt"[29]. Proiectul şi statutul Uniunii Populare

[26] *Ibidem*, pp. 16-35.

[27] Raymund Netzhammer, *Episcop în România.....*, duminică, 2 martie 1913, p 424 .

[28] „ Revista Catolică", pp. 147-151.

[29] Raymund Netzhammer, *Episcop în România .....*, p. 484.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Catolice din Bucureşti arată că ea se află sub protectoratul Arhiepiscopului din Bucureşti. Scopurile Uniunii au fost sintetizate după cum urmează: unirea tuturor catolicilor din Bucureşti, fără deosebire de limbă, naționalitate sau sex; promovarea vieții religioase; menținerea spiritului social, de a ajuta pe bolnavi şi săraci; instruirea prin conferințe şi cărți bune; sprijinirea la nevoie a bisericilor şi şcolilor. Membrii puteau fi toți catolicii din Bucureşti care au împlinit vârsta de 20 de ani[30].

Comitetul de inițiativă s-a asigurat de colaborarea tuturor societăților catolice, care şi-au declarat adeziunea la Uniune. Acestea erau Congregația mariană a bărbaților, cea mai veche asociație durabilă din Arhidioceza Latină de Bucureşti, întemeiată de neobositul predicator, Părintele Josef d'Ester, capelanul de odinioară şi director la 1914 al Institutului Sfânta Maria din Strada Pitar-Moş, Uniunea Sfântul Vincențiu pentru ajutorarea săracilor, operă întemeiată de vestitul profesor francez Fréderic Ozanam şi propagată în România tot de Părintele Josef d'Ester; Societatea tinerilor catolici; Societatea Sfânta Elisabeta; Societatea damelor de caritate Sfântul Vincențiu; Societatea pentru apărarea fetelor; Societatea copiilor Mariei de Sion; Societatea mamelor creştine; Terțiarii Sfântul Francisc; Societățile catolice ungare; Societățile cehilor catolici; Marea societate germană a bărbaților catolici.[31] Comitetele de inițiativă îşi încetau activitatea ca urmare a constituirii Uniunii. Limba oficială urma să fie limba țării – româna. Societatea urma să se manifeste numai prin organizarea unei serbări anuale şi prin organizarea de întruniri, care puteau interesa pe toți catolicii din capitală. Comitetul executiv sau de acțiune avea rolul cel mai important, fiind alcătuit din prelatul Kucza, canonicul Hering, protopopul Dr. Băla, capelanul Vietan, profesorii Fischer, Müller, Breier, domnii Zak şi Willée. Părintele Samurov era secretar, iar părintele Dr. Bălan casierului Uniunii. Cea dintâi misiune a comitetului executiv urma să fie imprimarea statutelor şi trimiterea lor, împreună cu o invitație, la toți ceilalți catolici, care nu aparțineau unei societăți catolice. Scopul era organizarea de serbări, răspândirea de broşuri, organizarea de conferințe, editarea unui raport anual în forma unui calendar, cultivarea legăturilor cu diferite societăți şi fondarea altora. Pe termen mediu şi lung, se dorea

[30] „Revista Catolică”, Publicațiune trimestrială, Bucureşti, 1914, Nr. 1, pp. 147-151.
[31] *Ibidem*, pp. 147-151.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fondarea unei societăți academice catolice, care să cuprindă studenți şi intelectuali. Există în şcoli comerciale şi industriale, în licee româneşti şi la universitate, elevi şi studenți catolici, apoi, in viața publică întâlneai avocați, medici şi arhitecți, adică o clasă cu pregătire academică. Aceste elemente trebuiau adunate şi folosite în scopul Bisericii Catolice.[32]

Cu puțin timp înainte de începerea Războiului Mondial, lumea catolică românească mai făcea un pas important, punându-se sub tutela lui Katholischer Volksverein (Asociație populară catolică), cuprinzând mai multe societăți, congregații şi uniuni. Existau, însă, numeroase alte asociații şi fundații germane, cuprinzându-i pe germanii catolici sau pe cei evanghelici, după cum ne arată ziarul de limbă germană *Rumänischer Lloyd*. Publicația prezintă o listă întocmită moartea regelui Carol I, în scopul transmiterii de condoleanțe: *Bukarester Deutsche Liedertafel* – Asociația corală a germanilor din Bucureşti; *Bukarester Deutscher Turnverein* – Asociația sportivă germană din Bucureşti; *Bukarester Deutscher Unterstützungsverein* – Asociația de întrajutorare a germanilor din Bucureşti; *Germania Krankenunterstützungsverein* – „Germania”, Asociația de întrajutorare a bolnavilor; *Gesangverein Eintracht* – Asociația corală „Armonia”; *Gesangverein Vorwärts* - Asociația corală „Înainte”; *Österreichischer Flottenverein* – Asociația flotelor austriece; *Österreichisch-ungarische Landsmannschaft* – Asociația compatrioților austro-ungari; *Schweizerverein* – Asociația elvețienilor; *Transylvania, Verein der Siebenbürger Sachsen* – Transylvania, asociația saşilor din Transilvania; *Vereinigung der Reichsdeutschen*. – Uniunea germanilor din Germania[33]. Totodată, în luna decembrie 1913, comunitatea catolică din Bucureşti (*Katholische Gemeinde*) se transformă în *Deutsch-katholischen Männerverein* (Societatea bărbaților germani catolici), sub preşedinția lui Waldemar Hoeflich. Societatea prelua de la comunitate statutele de organizare şi întreaga avere, respectiv mobilierul bibliotecii şi toate celelalte posesiuni imobile[34].

Activitățile de delectare erau şi ele incluse în programul societății. În iunie 1914, comitetul Societății bărbaților germani catolici a intenționat să organizeze o excursie la Buftea. Şi-au exprimat dorința de a participa

[32] Revista Catolică, pp. 147-151.

[33] „Rumänischer Lloyd”, Dienstag, 19. Oktober 1914, Nr. 8152.

[34] „Rumänischer Lloyd”, No. 7933, Donnerstag, 15. Januar 1914. *Katholische Kirschengemeinde in Bukarest*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mai multe familii ale asociației, dar şi numeroşi prieteni şi oaspeți care doreau să se bucure de orele prietenoase oferite de aerul proaspăt al pădurii, de jocul, dansul şi cântecele organizate. Datorită vremii ploioase, excursia a trebuit anulată, iar biletele procurate, respectiv abonamentele anuale puteau fi prezentate la locurile de achiziționare pentru redobândirea banilor cheltuiți[35]. La începutul anului 1914, Societatea bărbaților germani catolici organizează întruniri, conferințe şi petreceri. La finele lunii ianuarie are loc şi un Wurstessen (ospăț cu cârnați) care reuşeşte de minune. Şi arhiepiscopul Netzhammer prezenta, în cadrul întrunirilor asociației, o conferință despre activitatea cardinalului Rampolla. Iar canonicul Juliu Hering, parohul Bărăției, ținea o prelegere despre rolul societății catolice. Programele lui Paschill s-au bucurat de succes, la fel şi Cvartetul Armonia. Nu au lipsit nici binecunoscutele cercuri dansante (Tanzkränzchen)[36].

Dar, principiile care ghidau societățile catolice erau, mai întâi de toate, caritatea şi binefacerea. Societatea Sfânta Elisabeta şi Societatea damelor de caritate Sfântul Vincențiu de Paul organizau bazare, la anumite intervale de timp, pentru a putea colecta bani. Societatea Sfânta Elisabeta este o societate de ajutorare a săracilor, dar se ocupă mai ales de stârpirea concubinajelor.[37] Surorile de la Sfântul Vicențiu de Paul hrănesc, îmbracă şi îngrijesc o mulțime de săraci, dând doctorii şi consultații medicale gratuite. Pentru a putea face față cheltuielilor, societatea organizează în fiecare an, după Crăciun, un bazar grandios, care a reuşea să strângă fonduri importante, cu largul concurs al unor familii nobile din capitală.

Şi în oraşele Vechiului Regat, activitatea catolică este la fel de intensă. La Turnu Severin, Congregația mariană a tinerilor (*Marinische Jüglingskongregation*) fondată în primele luni ale anului 1914 şi având, încă, puțin membri, şi-a desfăşurat şedința obişnuită în luna iulie. Pastorul Wilhelm Kaluza a ales o temă care interesează pe toți germanii. El a vorbit despre *Întoarcerea acasă a Eminenței Sale Preînaltul Cardinal şi Arhiepiscop Dr. Franz Ritter von Bettinger din Oraşul Sfânt*. Prelegerea a fost înfrumusețată de cântece bisericeşti. Tinerii din asociație catolică din Turnu Severin se reunesc în fiecare duminică, după slujba de amiază, în locațiile Şcolii

[35] „Rumänsicher Lloyd”, No. 8055, Freitag, 19. Juni 1914. *Deutscher Katholischer Männerverein*.

[36] „Revista Catolică”, pp. 301-303.

[37] „Revista Catolică”, pp.. 140-141.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Catolice de Băieți pentru a face exerciții de gimnastică sau pentru a se amuza. Adeseori ei fac plimbări în împrejurimile Severinului.[38]

Există şi exemple din care nu putem deduce, în mod clar, cât de implicați sunt catolicii germani în aceste acțiuni. Aceste exemple cuprind lumea germană unită în jurul celor care vorbesc limba nativă, aşa cum este cazul Asociației Sportive din Brăila sau Asociația Eintracht din Craiova. De asemenea, zilele importante ale anului 1914, aşa cum este cazul zilei de naştere a lui Wilhelm al II-lea, sunt sărbătorite, fără îndoială, de oricine se simte german, de întreaga germănime (Deutschtum). La Brăila, Asociația Sportivă (fără îndoială germană, dacă este să ne luăm după numele de *Brailaer Turnverein*) a organizat, în ianuarie 1914, o reprezentație teatrală" însoțită de un mare succes material şi moral. Seara teatrală a început cu o uvertură muzicală, urmată de exerciții acrobatice şi interpretări de cuplet. Mai apoi a urmat piesa într-un singur act a lui Ludwig Fulda *Fräulein Witwe*. Punctul culminant l-a constituit dansul de pantomimă. La capitolul divertisment s-a interpretat *Durch die 4 Jahreszeiten per Aeroplan*. Un grup de 55 de copii deosebit costumați au constituit un interesant corp de balet care au executat diverse dansuri de balet sub aclamațiile întregii săli.[39]
La Craiova, Asociația Eintracht (Armonia) a organizat duminică, 7 iunie 1914, în localul propriu, sărbătoarea de inaugurare a grădinii. S-a remarcat frumoasa voce a tenorului A. Silbermann, iar Wilhelmine Müller a încântat prin interpretarea solo la pian. Recitalul lui Erich Gröger a constituit numărul de excepție al serii. Comedia *Fünf Dichter* (Cinci poeți) de Gustav Moser a surprins datorită interpretării de excepție a actorilor: domnişoara Müller Retzel, domnii Müller, Juranke, Tomek, Klein şi Milleker. Doamnelor le-au fost înmânate buchete de flori în semn de recunoştință. Sperăm ca asociația din Craiova, aflată acum sub conducerea noului preşedinte Dudinsky, ne va oferi şi pe viitor asemenea seri plăcute"[40]. Iată şi o speranță îndreptățită a tuturor germanilor din Vechiul Regat: pentru ca toate serile în care se întrunesc să fie plăcute, pentru ca întreaga comunitate să aibă posibilitatea de a se întruni şi de a se cunoaşte mai bine. Scopul

---

[38] „Rumänischer Lloyd", No. 8078, Donnerstag, 16. Juli 1914. *Marianische Jüglingskongregation in Turnu-Severin*.

[39] „Rumänischer Lloyd", No. 7939, 24 Januar 1914. *Theatervorstellung des Brailaer Turnvereins* .

[40] „Rumänischer Lloyd", No. 8048, Donnerstag, 11. Juni 1914. *Verein Eintracht Craiova* .

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

reuniunilor, al serilor dansante, al pieselor de teatru, al meselor festive sau ceremoniilor religioase era unul simplu: ca toți cei prezenți să se simtă bine, să se bucure de viață. Nu se căuta succesul sau recunoaşterea de către alte comunități. Cântul şi jocul erau menite să-i bucure pe ceilalți membrii ai comunității. Germanii erau mulțumiți de lumea lor. Şi nu simțeau nevoie de a-şi împărtăşi valorile cu ceilalți, deşi nu-i respingeau pe ceilalți, în cazul în care ar fi dorit să-i cunoască. La Galați, ziua de naştere a Maiestății Sale Împăratul s-a bucurat de cinstirea cuvenită. În data de 27 ianuarie 1914, colonia germană sărbătorea evenimentul. La sfârşitul serviciului divin care nu s-a ținut în biserica evanghelică, ci în sala de festivitate a Şcolii germane, s-a dezvelit o placă de onoare cu imaginea lui Carol I. Această placă s-a realizat grație generozității unui donator şi prin iscusința sculptorului Karl Jansen. Un semn al prețuirii față de regele Carol I şi un monument dedicat anului de glorie 1913 [41].

Principiile catolice definesc lumea germană la fel de mult cum ar defini oricare alte comunități catolice: caritatea, ajutarea nevoiaşilor şi a bolnavilor, răspândirea culturii, educarea maselor. Atunci când se amestecă în lumea germană, credincioşii catolici îşi arată respectul față de țara natală şi unitatea în jurul conceputul de Deutschtum (germanitate). Dansul, cântecul, micile ospețe le dau încredere în apartenența la lumea germană şi la spațiul vorbitorilor de limbă germană. Lumea germană trăieşte după propriile reguli şi respectă regulile altora. Cuvântul de ordine este discreția şi prosperitatea. Germanii nu încearcă să se apropie de alte naționalități, dar ajung să fie model pentru alții datorită simțului de auto-gospodărire. Nu fără sens, profesorul Constantin Istrati exprima în aprilie 1914următorul îndemn: „Să-şi aleagă 7.000 de tineri români neveste săsoaice din Transilvania pentru ca astfel să fie cunoscute şi să se încetățenească gospodărirea, grijă pentru curte şi grădină, educația copiilor şi creşterea animalelor”[42]. Din păcate, a venit războiul şi puțini l-au ascultat.

[41] „Rumänischer Lloyd”, No. 7939, 24. Januar 1914. *Enthüllung einer Königstafel an der Deutschen Schule zu Galatz*.

[42] Dr. Emil Fischer, *Die Kulturarbeit der Oesterreicher und Ungarn in Rumänien*, in *Rumänien in Wort und Bild*, Heft 21, pp. 13-14.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

INTER ETHNIC CONFLICTS AND POLITICAL DISPUTES IN THE BALKANS AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Ionuț NISTOR

Key-words: inter ethnic conflicts, Balkans, 20th century.
Abstract: *The beginning of the 20th century marked in a decisive way the decline of the Ottoman Empire, decline that was generated, first of all, by the inner disintegration, obvious at the level of the central and local administration as well as by the lame attempts to modernize a multi-ethnical and conservative society.The article deals with the inter ethnic conflicts which raised in the Balkans at this time.*
Rezumat: *Începutul secolului al XX-lea a marcat într-un mod hotărâtor declinul Imperiului otoman, declina generat înainte de toate de dezintegrarea internă, vizibilă la nivelul administrației centrale şi locale, precum şi al încercărilor de a moderniza o societate multietnică şi conservatoare. Articolul tratează problema conflictelor interetnice care au apărut în balcani în acea perioadă.*

The beginning of the 20th century marked in a decisive way the decline of the Ottoman Empire, decline that was generated, first of all, by the inner disintegration, obvious at the level of the central and local administration as well as by the lame attempts to modernize a multi-ethnical and conservative society.

The Ottoman authorities proved to be powerless in front of the wave of economical, social and political changes, all desired both by the group of young Turkish as well as by the Great Powers. France, Great Britain, Germany, Russia, the Austro-Hungarian Empire had specific interests in the Ottoman Empire and, therefore, disputed among them the supremacy in the region, in order to gain access to the commercial routes towards Asia and to obtain strategic positions to the Black Sea and the Mediterranean Sea.

In their turn, the little countries in the region appeared after 1878, entered in a fierce competition for the supremacy and the division of the Turkish European territory. The most coveted area was Macedonia – an ottoman country formed of three *vilaetes*, made of a mosaic of ethnic groups and confessions. These ethnic groups were supported by the states in the

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

neighborhood of the Ottoman Empire, in order to gain cultural and political rights and to obtain the autonomy inside the Turkish state. The support given by them was far from being deprived of political interests, as Bulgaria, Serbia or Greece were all claiming the territories mostly inhabited by their conationals.

Thus, both the south and the center of Macedonia were claimed by the Greeks, who were offering the argument of Filip's and Alexander Makedon's reigns during the Antiquity[1] and that of the assimilation of the Slavonic elements during the Medieval Age, elements that were converted and absorbed by the Hellenic culture[2]. Invoking religious motives, the Greek propaganda claimed that the Slavs were Hellenic ethnics, taking into account their loyalty to the Patriarch in Constantinople as well as their contribution to the liberation movement in the 20th century under the banner of orthodoxy[3]. The Greeks were the only ones, up to 1870, to have had a clerical hierarchy headed by the Patriarch, to have disposed of the churches and to have benefited from a service in their mother language, so that the other ethnic groups resorted to the same Greek religious services, the only ones, in fact, in the Balkans. In consequence, the ottoman authorities assigned the term "Greek" to all the orthodox, no matter their nationality, the classification criteria being of a religious order and not of an ethnical one.

In their turn, the Serbians, who were in a fierce competition with the Bulgarians, were bringing arguments in favor of their rights in Macedonia such as the lack of information that could identify, until the end of the 20th century, the Slavs Macedonians from the Bulgarians[4], but they also invoked the master of the *vilaetes* during the reign of Dusan[5]. On the other part, the Bulgarians claimed that they assimilated the Medieval Slavs existent in the

---

[1] Edouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'a nos jours*, Felix Alcan, Paris, 1909, p. 280; Alphonse Muset, *Le monde balkanique*, Ernest Flammarion, Paris, 1917, p. 60.

[2] Basil G. Gounaris, *Social cleavages and national "awakening" in Otoman Macedonia*, în "East European Quaterly", no.4, january, 1996, p. 412.

[3] Georges Bousquet, *Histoire du peuple bulgare depuis les origines jusqu'a nos jours*, Imprimerie Chaix, Paris, 1909, p. 337.

[4] Basil G. Gounaris, *op. cit.*, p. 412.

[5] Alphonse Muset, *op. cit.*, p. 60; Georges Bousquet, *op. cit.*, p. 338.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

region and that they represented the majority of the population in the country[6].

This ideological understructure represented the basis of the national propagandas in the Balkans, propagandas that were elaborated inside the states created after 1878. Later, the ideas were “exported” in Macedonia and taken over by the “agents” that were spreading them, intensifying thus the solidarity of the conationals who were still under the ottoman domination. The consciousness of an ethnic group affiliation formed under these circumstances through appeals to common spiritual symbols, to hypostasis of the memory into the past, valued not by themselves but in an antithesis with those of other people. In such a coveted region as Macedonia, with a diverse and interdependent population, that occupied regions without respecting a geometric rule, that could have made possible a territorial division according to the number, the “race”[7], the cult or the language, the neutralization of “the other” became a matter of life and death. This fight was fiercer as the states, surrounding Macedonia, intended to annex some territories of the Ottoman country or to annex it entirely, purpose that supposed an effort in argumentation.

The initiators of the theories concisely presented above, minimized the numeric and cultural importance of “the other”, but, in fact, a fierce fight was being done between the nationalities and “their opinion leaders”. This seeming paradox was own to the fact that no estate participating to the ample militant movement was in control of the territory and tried, therefore, to cover their deficiencies and their incapacity through discursive, mobilizing and warlike slogans and stereotypes. This type of aggressive propaganda, in the service of which both the Church and the School were put, did nothing but complicate more things in Macedonia. The ethnic groups that were living in the country found themselves in the middle of a conflict, initiated and propagated by the neighboring states and to which they participated, at first, instinctively, soon after being penetrated by the one-sided aspect of their truth. All this happened against a background of

[6] Basil G. Gounaris, *op. cit.*, p. 412; Alphonse Muset, *op. cit.*, p. 60.

[7] The term used here has, at the beginning of the XXth century, the meaning of “origin” and is very often used in the press and the writings of that time.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

incapacity of the Ottoman Empire to look after a crisis[8] situation, completed by a certain complicity of the authorities in Constantinople, that were guided by the device "divide et impera".

Using the support of one great power or the other, according to the context and the availability of the latter to help them, the peninsular governments were preparing their field to extend the sphere of influence in the three *vilaetes* or even for territorial acquisitions. The end of the 19th and the beginning of the 20th century are full of diplomatic movements, of successive alliances between the different Balkan states, of radical changes in the external politics and of oscillations between the Russian and the Austro-Hungarian help.

In this ethnical mosaic of the Ottoman Empire, the Greeks and the Macedo-Romanians formed communities with a particular importance, both from a cultural point of view as well as from the point of view of the interest manifested by Romania and Greece ("queen-states") in promoting and recognizing their ethnic features. Despite some common ideals sustained at the beginning of the 19th century, ideals related to the release from under the Turkish domination and despite a cultural inheritance resulted from the same Roman oriental origin as well as the Byzantine civilization, the two communities evolved during a century from peaceful cohabitation to open conflicts. The cause of this development must be searched in the process of formation and affirmation of the communitarian consciousness that supposed the valuing of the specificity, of their ideals and the elaboration of some political-cultural programs of their own.

Bucharest and Athens were, without any doubt, concerned with the destiny of this country especially as it was inhabited by communities that were related to both the Romanian and the Greek nations. The reasons of national nature combined with the reasons of a political, economical and strategic nature, on a scale hard to mention, especially as the discourse of the authorities from the two capitals was based on the protection of the cultural identity of the two communities. Thus, it seemed that the objective of foreign policy was to promote the national specificity of the Greeks and

[8] Victor Berard, in his work *Pro Macedonia*, Librairie Armand Colin, Paris, 1904, p. 1, considers that Macedonia's disastrous situation is the result of the Turkish politics (namely of its Ministers) and of the Hamidian politics (namely of the sultan Abdul Hamid), whose actions were based on theft, or murder.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

the Romanians in Macedonia, and not the combination of some programs whose finality was to consolidate economically and to ensure a powerful status with interests in the region. The interest for Macedonia and the involvement in the affaires of the three *vilaetes* appeared, in such a way, as a legitimate one in the perception of the great powers and it justified itself in front of the public opinion from the country. Both Romania and Greece used the means of the propaganda in order to argue their intervention in Macedonia. This doesn't mean that there were no real reasons to get interested in the future of the ottoman country. The existence of the two communities, Macedo-Romanian and Greek, was in itself, a good enough reason. Yet, the „queen-states" made also use of devices of discourse in order to impose their point of view, to justify their interest, to attract the sympathy and the support of the great powers and to „recruit" new adherents in Macedonia.

The leaders of opinion and the Romanian politicians were convinced that, in Macedonia, there was a community related with the Romanian nation and that their actions were not meant to exclusively try to convince the states in the region and the European governments of this truth. The support of the cultural movement, the involvement of the Romanians at the north of the Danube was being done also in the name of a real need of the Macedo-Romanian population, constantly subjected to the corrosive process of the ethnical specific. Under these circumstances, which could have been Romania's interest? It can be summarized according to the formula the promotion and the protection of the South-Danubian Romanians, through cultural actions taking place through the agency of the School and of the Church. The Romanian state had in view the recognition of the Macedo-Romanian community by the Ottoman Empire and aimed at contributing in founding schools and churches belonging to this community. We can't neglect the political-strategic aspects. Romania had no more efficient means of involvement in the Balkans, than "the Macedo-Romanian issue". It was being used as a bridgehead, as a spare part in the event that one of the Peninsular states enlarged its territory. The Romanian state was prepared, in this case, to ask for territorial compensations.

We often talk about the Macedo-Romanian community as of a united homogeneous group, out of temptation to frame it into a category that allows us a more convenient discourse and out of the need, didactic

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

almost, to relate to a unique-centered reference system. The reality was, in fact much more complex, as this community was divided in groups with specific features that had no literary language spoken by all its members. The specialized works divided the Macedo-Romanian community that existed in European Turkey into several groups that were different as to their customs, costumes and language patterns, but there were even greater differences concerning the way they classified these branches as well as the names given to some of them. Thus, Al. Rubin noted the existence of seven groups of Macedo-Romanians: the Gramostens, whose name comes from the Gramos mountain, the Farserots that were named after their locality, Frasari, the Albanian Walachians or the Arvanitis or the Albanian mercenaries (Arnavud in Turkish), the Moscopoleans, the Epirots, the Megleno-Romanians and the Olympians[9]. L.T. Boga, in his work *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia (The Romanians in Macedonia, Epir, Thessaly, Albania, Bulgaria and Serbia),* published in 1913, mentioned the existence of the Moscopoleans, the Epirots, the Farserots, the Megleno-Romanians, the Gramostens and the Muzachiars[10]. N. Cuşa, in a relatively recent work, recorded the existence of the inhabitants of Pindus, Thessaly, Olympus and the region of Veria, the existence of the Gramostens, the Farserots and the Muzachiars[11]; Nicolae Iorga continued by adding to the groups already mentioned, the Motans, the Tarapans, Sarakatsani and the Copaciars[12]. The Sarakatsani branch is also reminded in the works of Th. Capidan, who claims that they had been shepherds from the Zagori region whose name comes from Syracuse[13]. The persistence of these differences in the works that studied the historical evolution and the ethno-folkloric specificity of the Macedo-Romanians demonstrates that there was no clear system of classification of the groups, nor does it exist precise information

[9] Alexandre Rubin, *op. cit.*, p. 62-68.

[10] L.T. Boga, *Românii din Macedonia, Epir, Tesalia, Albania, Bulgaria şi Serbia*, Bucureşti, 1913, p. 5.

[11] Nicolae Cuşa, *Macedoromânii pe văile istoriei*, Constanța, Europolis, 1990, p. 29.

[12] N. Iorga, *Istoria românilor din Peninsula Balcanică*, Bucureşti, 1919, p. 70.

[13] Th. Capidan, *Sărăcăceanii*, in „Dacoromânia. Buletinul muzeului limbei române", an IV, part 2, Cluj, 1927, p. 931. Höeg sustain that the origin of the name came by the "poor", that shows their material situation, while Pericle Papahagi sustain that the name came by the "sarică" (long-haired shepherd's coat), in Th. Capidan, *Sărăcăceanii...*, p. 928.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

concerning the specificity of each branch, the affiliation criteria or the implications of this division into the overall homogeneity of the community.

The debate, concerning the character of the language spoken by the Macedo-Romanians, states issues just as important. Historians such as N. Iorga, A.D. Xenopol and linguists as G. Giughea, Al. Graur, I. Coteanu and G. Poghirc considered the idiom spoken in Macedonia as a language of the Macedo-Romanians, while Al. Phillipide, O. Densuşianu, Al. Rosetti, S Puşcariu, G. Ivănescu characterized the Macedo-Romanian as a dialect of the Romanian language[14]. R. Teodoran and B. Cozacu considers that the Macedo-Romanian is a „divergent" atypical dialect, while Matilda Caragiu Marioțeanu thinks it is a historical dialect of common[15] Romanian and Ştefan Petrescu upholds the idea that the idiom represented an overall of non-standardized[16] languages. Petru Neiescu, in *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din Republica Iugoslavă Macedonia (Small atlas of Romanian dialect of Albania and Yugoslavic Republic of Macedonia),* overtakes the idea expressed by E. Petrovici, in 1958, according to which „It is necessary to create a linguistic atlas of *all the Macedo-Romanian languages* [subl.ns., I.N.], as it was done for the Daco-Romanian languages"[17] and goes on speaking about the existence of *„the South –Danubian Romanian idioms"*[18]; in an article published in 2002, Hristu Cândroveanu stated that the Macedo-Romanian is a Romanian idiom.[19]

In fact, one of the difficulties that the one dealing with the Macedo-Romanian issue ran into was the identification of the convergent elements characteristic to the entire community that ensured the ethnic solidarity. In this stage of the research two such elements can be identified: the memory of the common past (the common origin, the historic evolution, some

[14] Gheorghe Caragiani, *op. cit.*, p. 34.

[15] Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dicționar aromân (Macedo-vlah)*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 442.

[16] Ştefan Petrescu, *Naționalism românesc şi grecesc în Turcia Europeană (1878-1913)*, in „Analele Universității Bucureşti. Istorie", 2001, p. 70.

[17] Petru Neiescu, *Mic atlas al dialectului aromân din Albania şi din Republica Iugoslavă Macedonia*, Bucureşti, 1997, p. 12.

[18] *Ibidem*, p. 18.

[19] Hristu Cândroveanu, *O entitate românească specifică: aromânii*, in „Familia română. Revista pentru solidaritatea românilor de pretutindeni", an. 4, nr. 3-4, Oradea, dec. 2002, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

specific traditions, even family ones, founding myths, etc.) and the cultural programme through which it was being pursued to found schools and churches, to belong to the community. In this case also things are quite complicated, as the Macedo-Romanians, although attached to some common cultural objectives divided themselves into two groups that suggested different means of realization of this objective. On one hand there were the „true Romanians" as the northern – Danubian press called them, who sustained the idea of involvement of the Romanian state in their problems and did not refuse the help and the coordination of the authorities in Bucharest. Briefly, they were the partisans of the Romanian propaganda. On the other hand, there were the so-called „Greekmen", who, although they declared themselves as being Macedo-Romanians, supported the Greek propaganda. They considered that maintaining a close rapport with the Greeks would ensure their cultural autonomy in front of the ottoman claims and would spare them the useless conflicts with the Hellenic population.

In fact, an article from „Revista Macedoniei" ("Macedonian Revue") dedicated to this matter, claimed that the „Macedo-Romanians named as Greekmen those among their conationals who haven't yet embraced the Romanian cause."[20] But the group of the „Greekmen" in itself was not unitarian. It was divided in subdivisions that differentiated depending the circumstantances and the motivations for which the adherent persons began to sustain the „Greek cause". Thus, there were the „primitive Greekmen"[21] that were still loyal to the Greek values, in the virtue of the inherited family tradition and not out of aversion for the Romanian cause, the „fanatic Greekmen"[22], in the category of which were usually included the Macedo-Romanians with ranks and a wealthy financial situation, who preferred to support the „Greek propaganda" in order to maintain their positions and privileges and the „Greekmen head of family"[23]. The opportunists must also be added; among them, usually the poor and those with many children that used to declare themselves Romanians or Greekmen as it was necessary for them to gain money from both sources. For example, in a letter of the Macedo-Romanian community in Samarina, addressed to D. Leonte, the

[20] „Revista Macedoniei", an I, nr. 7, 6 noiembrie 1905, p. 1.
[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

President of the Society of Macedo-Romanian Culture, it was written: „you must order that nowhere the demands of Dimitrache Hagibira should be listened to, as he is asking for money from the Romanian community, although he were a Greekman.” The same solicitation was made in the cases of Zisi Muside and Zisi Dimitriu „because they help the schools and the Greek committee in our commune with those money.”[24]

Thus, the material interests generated disputes inside the Macedo-Romanian community and therefore, they affected the homogeneity of this ethnical group.

To support the political declarations of the Romanian state concerning the interest for the Macedo-Romanians, there have been made historical demonstrations that argued the relationship that sustained the common origin of the Romanians and Macedo-Romanians. Works have been edited, press articles have been written to resume these ideas and to invoke theories meant to emphasize, from a certain perspective, facts that were, mostly, covered by the truth. It was invoked the right to conquer that the Macedo-Romanians had, by virtue of their Roman colonist origin, that imposed themselves in front of the older inhabitants of the region, the Greeks[25]. The theory according to which the origin of the Macedo-Romanians is identical with the one of the Romanian people sustained, that out of the ethnic unity formed after the Romanization on both sides of the Danube resulted, after five centuries, the Romanian people and language[26]. Divided after the Slavonic invasion, the two branches had different destinies, but, as some writings sustain, the „race unity” is incontestable[27].

Besides this type of historical-legal arguments, the Romanian authorities, as well as the press launched an interesting concept, meant to justify both the right of the Macedo-Romanian community to benefit by a legal status equal to the one of the other ethnical groups, and the right of Romania to be interested in its future. This concept that had been developed

[24] The Macedo-Romanian community in Samarina to dr. Leonte, Samarina, 27 iulie 1906, in Romanian National Archive, fond. Societatea de Cultură Macedo-Română, dos. 13, 1901-1906, f. 35.

[25] „Macedonia's Magazine”, n^0. 9 October 1905, p. 6.

[26] Alexandru Rubin, *Les roumains de Macedonie*, Bucureşti, Imprimeria profesionlă Dem. C. Ionescu, 1913, p. 35-37.

[27] *Ibidem*, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

as a binomial can be synthesized in the formula "Romanian state – state of order" and "the Macedo-Romanian community - element of order". The Romanian state appeared, according to this type of discourse, as an element of stability and equilibrium in the area, whose peaceful steps were in extension of "Europe's great interests", to paraphrase I.C. Brătianu. On the other hand, the Macedo-Romanian ethnic group was presented as a community that never created any problems and was devoted to the sultan, to the ottoman laws and institutions. Thus, it was believed that the cultural rights asked for by the Macedo-Romanians are not only justified through their past but also through their present, through their exemplary behavior, and Romania, as an element of stability in the area, was involved in supporting that ethnic group not only by reasons of identity but also in order to help a community that contributed itself to the equilibrium in the area.

The Greeks vindicated their rights on Macedonia, offering for reason Philip's and Alexander's reigns during the Antiquity,[28] as well as the assimilation of the Slavonic elements during the medieval period, elements that were converted and Hellenized[29]. Invoking also religious reasons, the „Greek propaganda" claimed that the Slavs, among the most numerous inhabitants of the region, were Greek, because they were loyal to the Patriarch in Constantinople and they had fought under the "orthodox flag" for the liberation of the territories occupied by the Turks[30]. In fact, until 1870, the Greeks were the only ones, to have had a clerical hierarchy of their own with the Patriarch himself at the head of it; they disposed of churches and benefited by a divine service in their mother tongue, so that there was nothing else to do for the other ethnical groups but to use the Hellenic religious services. Consequently, the Ottoman authorities named as „Greek" all orthodox, no matter their nationality, the classification criteria being of religious and not ethnical nature.

[28] Edouard Driault, *La question d'Orient depuis ses origines jusqu'a nos jours*, Felix Alcan, Paris, 1909, p. 280; Alphonse Muset, *Le monde balkanique*, Ernest Flammarion, Paris, 1917, p. 60.

[29] Basil G. Gounaris, *Social cleavages and national „awakening" in Otoman Macedonia*, in „East European Quaterly", no. 4, january 1996, p. 412.

[30] Georges Bousquet, *Histoire du peuple bulgare depuis les origines jusqu'a nos jours*, Imprimerie Chaix, Paris, 1909, p. 337.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Using all these advantages, the Greek elite elaborated a „national project" named „Megali Idea", that developed, during the XIXth century, from the attempt to reconstruct the Byzantine Empire to the subordination to the Helen state of a more restrained region that included the south of Albania, the center and the south of Macedonia as well as the beaches and the islands of the Aegean Sea.

The reasons used in order to justify these claims were numerous and they varied from historical rights, onto the territories mentioned, to the natural rights and the utopian projects of a Greece liberating and protecting the Christians in southeastern side of Europe. Some writers such as Kallostypis in his work *Makedonia*[31] and Victor Berard in *La Turquie et l'hellenisme contemporain*[32] claimed that the Greeks' national spirit itself built up around „Megali Idea". In order to be Hellene, they claimed, it was enough „to believe in the Idea, to adhere to the Idea, to live for the Idea."[33]

Beginning with the program of the „Megali Idea", a series of Hellenic ideologists launched projects of organization of Greece and of the territories that were about to be submitted to it.[34] The beginning of the 20th century focused on Ioan Dragoumis and A. Souliotis-Nicolaides, from the Greek Ministry of Foreign Affairs, that sustained the idea of the constitution of a confederacy in the Balkans, including the Greeks, the Bulgarians, the Serbians and the Albanians. As for the collaboration with Romania and its being included into such a plan, A. Souliotis-Nicolaides claimed that: „Greece should not have taken part in a Balkan confederacy when Romania is also part of it"[35] The supremacy of Greece in the new confederative structure was justified by the superiority of the Hellenic civilization that was about to dominate the east „in all fields: trade, industry, culture, science."[36] According to Nicolaides' vision, Hellenism was a supranational human

[31] Kallostypis, *Makedonia*, Atena, 1886, apud. Victor Berard, *La Turquie et l'hellenism contemporain*, Paris, 1893.

[32] Victor Berard, *La Turquie et l'hellenism contemporain*, Paris, 1893.

[33] *Ibidem*, p. 240.

[34] Varban Todorov, *Ninetheen century federalism in Greece*, in „Etude Balkaniques", nr. 4, 1991, p. 50-51.

[35] A. Souliotis-Nicolaides, *Diary of the first Balkan War*, Thessaloniki, 1962, apud. A. J. Panayotopoulos, *The Great Idea and the vision of Eastern Federation: a propos of the views of I. Dragoumis and A. Souliotis –Nicolaides*, in „Balkan Studies", vol. 21, nr. 2, 1980, p. 333.

[36] A.J. Panayotopoulos, *op. cit.*, p. 334.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

value and, given the circumstances, it should not be reduced to the status of a simple exponent of state politics, but it should represent a factor of civilization for the entire eastern region of Europe.[37]

These types of projects, but especially the messages sent through them did not remain simple theoretical challenges. The authorities in Athens got hold both of the ideas and the discourse of the ideologists; they tried to put them into practice in different forms. In order to spread the Hellenic cultural values, in order to „civilize” the population that was not Hellenized and in order to attract members of a different ethnical background into their program, that supposed the addition of some regions from Macedonia, the Greeks took good care of the teachers that taught in Macedonia as well as of the handbooks they used. These two directions of the „Greek propaganda” were, together with the hierarchical structure of the Church, among the most important factors of the Hellenization. In 1910, following a report of the General Supervisor of the Greek schools in the Ottoman provinces, K. Boudona, it was shown that in Epir, Macedonia, Tracia and Minor Asia there were functioning foundations for teachers development, foundations subordinated to the Ministry of Foreign Affairs. The report did also mention that there were three normal schools in Thessaloniki, Constantinople and Samos, and that the vacant jobs in the Ottoman provinces were completed by the spillover of staff brought from Greece[38]. The same attention was also being paid to the handbooks. The history and geography handbooks were conceived in order to justify the territorial claims of Greece, they overestimated the exemplary past and the superiority of the Hellenic civilization, minimizing at the same time the role and the importance of the other peoples in the Balkans.[39]

This "game" of propagandistic discourses was also played by the leaders of the Macedo-Romanian community as well as by the authorities in Bucharest. The contributors in the Romanian capital were preoccupied by

[37] A. Souliotis-Nicolaides, *The Great Idea*, Atena, 1908, apud. *Ibidem*.

[38] Glikeria Sophia Vouri, *Quelques aspects des problemes de la formation des instituteurs grecs de la partie européene ottomane au debut de la XX eme siécle*, in „Etude Balkaniques”, nr. 3, 1990, p. 84.

[39] Christina Koulouri, *L'image de „l'autre" national dans les manuels scolaires grecs au turnant de XIX siécle*, in „Revue d'Etude Sud Est Européene”, t. XXXIII, nr. 1-2, 1995, p. 15, 17.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

the evolution of the province of Macedonia because there was an important Macedo-Romanian community, but also because the destiny of Macedonia was strongly related to the maintenance of the stability in the Balkans. Therefore, in the interest of and in the Romanian intervention there were national as well as political and geo-strategic reasons, reasons hard to decipher on the surface, especially as the discourse of the Romanian authorities was based on the idea of offering protection for the cultural identity of the Macedo-Romanians. Thus it seemed that the foreign affair objective was to promote the specificity of the Macedo-Romanians in the Ottoman Empire not to achieve the political program that supported the insurance of a *status-quo* favoring Romania, namely the limitation of the expansion of Bulgaria, Serbia and Greece and the achievement of territorial compensations in case this expansion took place. „The protection of its citizens" was the most efficient reason for the intervention the Romanian state made on the southern part of the Danube, especially as the territory was marked by crises generated exactly by the intricate issue of cultural rights recognition for the minorities. The interest for Macedonia and the involvement in the problems of the three *vilaetes* was perceived thus as legitimate to the great powers and the public opinion in the country. Romania, as well as the other Balkan States used the means of propaganda to sustain its intervention in Macedonia. The existence of some related communities in this region, was in itself a reason, and a good enough reason to support an intervention; however, the „mother-states" made also use of discourse devices in order to impose their point of view and to justify their interest, to attract the support and fondness of the great powers and to „recruit" new supporters in European Turkey.

Against a background of dispute, trying to demonstrate the legitimacy of the rights to get involved in the problems existing in Macedonia, Romania and Greece came into the diplomatic conflict in 1906. The political gesture that provoked the deterioration of the conflict between the two states came, paradoxically, from the Ottoman Empire who granted a document (an *iradea*) on the 10th of May 1905, according to which the sultan established the existence of the Romanian nation in Turkey, conferring to it the civil rights equal to all the other nationalities.

The diplomatic crisis between Romania and Greece took an end in 1911, resuming the normal political relations, and the conflict demonstrated

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

that the ethnic disputes in Macedonia had also political implications, that they were generated by the neighboring states wishing to apply, at its highest, the political programme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ÎNTRE COMPETENȚE ACADEMICE ŞI „RITUALURI ALE COOPTĂRII”. NUMIREA LUI MIHAI RALEA LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

Cătălin BOTOŞINEANU

Résumé: *La nomination d'un enseignant à un département universitaire a été pendant l'époque entre-deux guerres, un problème qui a concerné également les Universités, Le Ministère de l' Instruction et la classe politique aussi. En tentant à harmoniser les systèmes existants en France et en Allemagne, la loi roumaine a introduit dans la loi de l'éducation, la loi Arion, la pratique de l'examen et celle-là de l'appel. Ainsi, en Roumanie entre-deux guerres deux modalités diférentes ont été à la base de la recrutation du corpus universitaire. Bien qu'il avait été conçu comme exception en désirant l'évitation de l'examen de quelques professeurs consacrés par les oeuvres de grande valeur, l'utilisation de l'art. 81 a été imposée comme une règle. Les contestations auxquelles le principe de l'appel a été soumis, ont fait qu' en 1925 le Ministère de l'Instruction instituie un nouveau filtre pour la recrutation du corpus universitaire, une commission de spécialistes pour se prononcer sur la qualité des oeuvres du candidat dans le cas d'une récomandation avec l'article 81. Pendant le premier décénie entre-guerres, la Faculté de Lettres et de Philosophie a été le lieu où on a constitué des groupes de professeurs en vue de la récomandation d'un candidat favori. Maintes fois une recomandation a été gestionée par les professeurs reunis autour de Garabet Ibraileanu, le soi-disant group de la revue La Vie Roumaine. La nomination de Mihai Ralea nous montre la manière dont elle s'est imposé comme regle dans la récomandation d'un professeur, l'application de quelques rituels de la cooptation. Cette chose supposait, de la partie du group soutenant, l'adhésion aux coalisations pour moment, l'utilisation au maximum de la conjocture politique, la limitation des oposants et la gestion du réseau avec le Ministère de l'Instruction détenu par des libéraux, en ce moment-là leurs adversaires politiques. Dans le cas de Ralea, ses soutenants, G. Ibrăileanu et I.Petrovici ont du imposer la création d'une nouveau département, l'exclure du processus décisionel de la Faculté de Lettres à I. Gavanescul et imposer au Ministère la candidature de son favori, malgré les contestations des étudiants universitaires de Iasi. Finallement, sa récomandation au département d'Esthétique et psychologie a été avisée favorablement, un rôle important ayant le contexte politique et le nouveau cadre ou les relations entre l'Université et Ministère se deroulaient. Après 4 ans de violences des étudiants et de la clôture de l'Université de Iasi, Le Ministère de l'Instruction n'a plus laissé que les troublements des étudiants couzistes être utilisés dans le procesus de la recrutation universitaire.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Rezumat: *Numirea unui profesor universitar în perioada interbelică a fost o problemă în care se implicau în egală măsură Universitățile, Ministerul Instrucțunii şi clasa politică. Încercând să armonizeze sistemele existente în Franța şi Germania, legislația românească a introdus în legea educației (legea Arion) practica examenului şi cea a apelului. Astfel, în România interbelică două modalități diferite au stat la baza recrutării corpului profesoral universitar. Chiar dacă articolul 81 din lege fusese conceput ca excepție dorindu-se evitarea examenului de către câțiva profesori consacrați prin opera lor de mare valoare, utilizarea acestui articol a fost impusă ca o regulă. Cvontestațiile la care a fost supus principiul apelului au făcut ca în 1925 Ministerul Instrucțiunii să instituie un nou filtru pentru recrutarea corpului profesoral universitar, o comisie de specialişti care să se pronunțe pentru calitatea operelor canidatului în cazul unei recomandări cu articolul 81. În timpul primului deceniu interbelic, Facultatea de Litere şi de Filosofie a fost locul în care s-au constituit grupuri de profesori în vederea unei recomandări a candidatului favorit. De mai multe ori o recomandare a fost gestionată de profesori reuniți în jurul lui Garabet Ibrăileanu, aşa-zisul grup al revistei Viața Românească. Numirea lui Mihai Ralea ne arată modul în care s-a impus ca regulă în recomandarea unui profesor, aplicarea unor ritualuri de cooptare. Acest lucru presupunea, din partea grupului de susținere, aderarea la coalițiile de moment, utilizarea la maximum a conjuncturii politice, limitarea oponenților şi gestionarea rețelei cu Ministerul Instrucțiunii, deținut de liberali, în acel moment adeversarii politici ai Vieții Româneşti. În cazul lui Ralea, susținătorii săi, G. Ibrăileanu şi G. Petrovici, au impus crearea unui nou departament, excluderea din procesul decizional al facultății de Litere a lui I. Gavanescul şi impunerea la Minister a candidaturii favoritului lor, în pofida contestațiilor studenților. În final, recomandarea sa a fost avizată favorabil, un rol important avându-l contextul politic şi noul cadru în care relațiile dintre Minister şi Universitate erau în desfăşurare. După 4 ani de violențeale studenților şi după închiderea Universității din Iaşi, Ministerul Instrucțiunii nu a mai lăsat ca diversiunile studenților cuzişti să fie folosite în scopul recrutării corpului profesoral universitar.*

Introducere

Odată cu sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, selecția elitelor academice a devenit un subiect de dezbateri aprinse pentru cei implicați în gestionarea învățământului superior: Ministerul Instrucțiunii, profesorii universitari şi asociațiile diverse ale acestora. Temele centrale au fost circumscrise alegerii modelului organizării spațiului universitar, în speță cel german sau francez şi, în funcție de această opțiune, determinarea caracteristicii educației superioare (un caracter practic sau unul înclinat spre latura teoretică). Astfel, la începuturile sale, învățământul superior românesc a cunoscut afirmarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

modelului universitar francez, mai cu seamă a celui napoleonian (cu facultăţi izolate între ele, răspândite în teritoriul Franţei, dar aflate sub tutela unei Universităţi naţionale). Însă, odată cu legea instrucţiunii din timpul ministrului liberal Spiru Haret, adoptată în 1898, cunoscută în epocă drept *legea Haret* după numele iniţiatorului ei, s-a impus definitiv tipul german de organizare[1]. Această alegere a avut un corespondent direct în legislaţia învăţământului superior, în mod special asupra căilor de recrutare ale corpului profesoral[2]. Noutatea era aceea că pe lângă examenul clasic, de inspiraţie franceză, articolul 69 prevedea intrarea în Universităţi a profesorilor care făceau dovada elaborării unor lucrări de mare valoare în domeniul respectiv.

Impunerea necesităţii lucrărilor, odată cu *legea Haret,* ca rezultat al cercetării profesorilor şi fundament al cooptării universitare, a asociat spaţiului academic un dezvoltat caracter ştiinţific, lucrările originale înmulţindu-se. În cele din urmă, practica acestui mod de recrutare a demonstrat că prevederea „lucrărilor de mare valoare” era mult prea restrictivă (catedrele nou înfiinţate nu acopereau în întregime specializările efectuate în străinătate) iar profesorii chemaţi în acest mod supuşi contestărilor. În faţa acelor evidenţe, Ministerul a prevăzut ca sistem de recrutare în noua lege din 1912, cunoscută drept *legea Arion*, după numele ministrului Instrucţiunii din guvernul conservator Titu Maiorescu, Constantin Arion, aplicarea articolului 81 care consacra reputaţia ştiinţifică

[1] Legea învăţământului din 1864 a fost inspirată de modelul universitar francez, în speţă cel napoleonian, cu facultăţile “deosebite şi isolate între ele”; de altfel legea avea în vedere doar organizarea facultăţilor, Universitatea “denumind împrejurarea când într-o localitate s-ar afla mai multe facultăţi”. În schimb, *legea Haret* a avut ca bază modelul german, Universitatea fiind concepută ca “un tot iniţial, ale cărei părţi le formează facultăţile” (I. Găvănescul, raportor pentru Camera Deputaţilor al *legii Arion*, în Paul Negulescu, Ion Dumitrescu, George Alexianu, Titus Dragoş, O. C. Demetrescu, *Codul învăţământului (primar, secundar, superior)*, Bucureşti, Editura Librăriei Pavel Suru, 1929, p. 554 şi urm).

[2] Corpul profesoral al unei facultăţi era compus din docenţi, conferenţiari, profesori agregaţi şi profesori titulari. Referitor la ultimele două categorii, profesorii agregaţi şi cel mai înalt grad, profesorii titulari, acestea copiau tot modelul german al profesorilor extraordinari şi ordinari. „Un simţ delicat al limbii române” (I. Găvănescul) a impus însă preluarea termenului francez de agregaţie, pentru a desemna titlul inferior celui de profesor titular. Pentru o descriere a statutului fiecărui grad universitar vezi: Nicolae Şerban, *Recrutarea profesorilor universitari*, Bucureşti, 1914, p. 7-9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

a profesorilor[3]. Erau în acest mod privilegiate dorința de cercetare onestă a profesorilor şi activitatea neîntreruptă în domeniul respectiv. Alături de acest sistem *derogatoriu*, examenul, considerat „poarta cea mare a intrării în Universitate” (N. Leon), a rămas în continuare o componentă esențială a căilor de selecție.

Aceste exigențe, impuse şi asumate în mod firesc de „familia universitară” au produs în practică şi unele efecte nedorite. Interpretările la limită ale legii învățământului, „părăsirea” examenului şi aplicarea trunchiată a articolului 81 au inflamat spațiul universitar. Influențele de moment, făgăduielile interesate şi implicarea politicului aveau să devină determinante în dauna competiției, atunci când se punea în aplicare o astfel de recomandare. În mod firesc, opinia publică, profesorii Universităților din țară dar şi membrii parlamentului au manifestat îndoieli asupra corectitudinii unora dintre recrutările realizate prin aplicarea articolului 81[4].

Studiul de față se ocupă de practicile de numire la o catedră universitară folosite în cadrul Facultății de Litere şi Filosofie a Universității din Iaşi, în primii ani ai epocii interbelice. Miza acestui demers a fost încercarea de a arăta şi o altă imagine a folosirii căilor legale de recrutare, dincolo de competențele ştiințifice autentificate în cadrul întrunirilor profesorilor susținători sau examinatori. Am considerat utilă expunerea semnificațiilor şi a cronologiei numirii lui Mihai Ralea, întrucât, alături de cazul Petre Andrei, a fost unul semnificativ pentru relevarea mijloacelor de selecție folosite de către aşa-numitul grup al profesorilor reuniți în jurul revistei „Viața Românească”. Protectorii săi, G. Ibrăileanu şi I. Petrovici, au trebuit să impună crearea unei noi catedre, să îl excludă din procesul decizional al Facultății de Litere pe I. Găvănescul şi să impună la Minister candidatura favoritului, în ciuda contestărilor „studențimii ieşene universitare” şi a vulnerabilității dosarului lui Ralea. În final, recomandarea sa la catedra de Estetică şi psihologie a fost avizată favorabil,

---

[3] *Antologia legilor învățământului din România*, Bucureşti, 2004, p. 85 şi 176.

[4] Pentru un inventar documentat asupra numirilor prin chemare la Universitățile româneşti, cu precădere asupra celor contestate, de la înființarea acestora până la al doilea război mondial, vezi subcapitolul *Cooptare prin „numire” sau „chemare”* în Lucian Nastasă, *Intelectualii şi promovarea socială în România. Pentru o morfologie a câmpului universitar*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2004, p. 333-363.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

un rol important avându-l contextul politic şi noul cadru în care se desfăşurau relaţiile dintre Universitate şi Minister. După 4 ani de violenţe ale studenţilor şi închideri ale Universităţii din Iaşi, Ministerul Instrucţiunii nu a mai lăsat ca tulburările studenţilor cuzişti să fie folosite în procesul recrutării universitare.

Mecanismele de selecţie ataşate articolului 81

Universităţile româneşti au avut drept misiune, încă de la înfiinţare, „fixarea unui ideal ştiinţific şi al unuia cultural”[5]. Aceste adevărate prerogative au imprimat recrutării corpului profesoral o dublă responsabilitate, ce revenea atât statului, dar mai ales instituţiilor de învăţământ superior. În *legea* din 1912, recrutarea unui profesor universitar se desfăşura conform prevederilor articolelor 81, 83 şi 84. În cazul primului articol, unul cu *caracter derogatoriu*, candidatul recomandat devenea direct profesor titular, ultimele două articole stipulând alegerea profesorilor agregaţi în urma examenului, respectiv a numirii directe venite din partea ministrului, acesta din urmă numind un profesor fără a consulta în prealabil Universităţile. Astfel, exceptând articolul 84, refuzat a fi pus în practică de Universităţi, două sisteme diferite aveau să hotărască în România interbelică căile de intrare ale unui profesor în Universitate.

Cu privire la recrutarea profesorilor universitari, *legea Arion* prevedea deci, pe lângă sistemul examenului, aplicarea articolului 81, care înlocuia de fapt articolul 69 din *legea Haret* sau, după cum au apreciat contemporanii, principiul „reputaţiei ştiinţifice” l-a înlocuit pe cel al „lucrărilor de mare valoare”[6]. Aplicată cu precădere în epocă, în temeiul articolului menţionat, procedura avea în vedere numirea directă a unui profesor titular, fără examen, în termen de două luni de la declararea vacantă a catedrei. Apelul la prevederile acestui articol trebuia să fie motivat de valoarea ştiinţifică a publicaţiilor pretendentului şi a notorietăţii acestora[7]. „Faimosul” articol mai impunea ca numirea unui profesor să fie făcută prin recomandarea sa de către majoritatea consiliului facultăţii. Următoarele etape erau de fapt o formalitate. Propunerea era sancţionată în Senatul universitar, unde reprezentanţii celorlalte facultăţi se pronunţau

[5] Ministrul Instrucţiunii, C. Arion, *Expunere de motive* la legea învăţământului din 1912 (Paul Negulescu, ş.a., *Codul învăţământului...*, p. 527).

[6] *Antologia legilor învăţământului din România*, Bucureşti, 2004, p. 85 şi 176.

[7] *Ibidem*, p. 176.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

doar asupra îndeplinirii formalităților legale, acceptând practic decizia luată în consiliul facultății. Aceasta fusese şi intenția ministrului Arion, de a responsabiliza în acest mod profesorii: „rolul cel mare, rolul decisiv îl are facultatea"[8]. În final, recomandarea Senatului era trimisă Ministerului pentru a fi promulgată.

Conceput drept un fel de „invitare" a elementelor cele mai prestigioase, practica articolul 81 a invalidat acest principiu, denumirea sistemului fiind oarecum improprie. Mai degrabă a fost vorba de o „promovare", o ridicare în rang a profesorului respectiv. Puține au fost excepțiile care au constituit cu adevărat o „chemare" a celui mai prestigios dintre specialiştii din țară. Majoritatea cazurilor au folosit articolul pentru „profesorii autohtoni", docenți sau conferențiari în aceea Facultate, ce îşi pregăteau în anii de suplinire o poziție favorabilă. Îşi putea astfel gestiona cariera în vederea promovării. Apoi, aşteptând o conjunctură avantajoasă milita pentru inițierea măsurilor necesare aplicării articolului 81.

Trebuie menționat că demersurile nu începeau niciodată înainte de trecerea unui număr de ani, în majoritatea cazurilor cel puțin 3, de la primirea suplinirii unei catedre. Era exact termenul prevăzut în *legea Arion*, după care un profesor agregat putea solicita urcarea în ierarhie, devenind profesor titular prin validarea venită din partea comisiei întrunită special în acel caz. Aşadar, o numire cu articolul 81 al unui suplinitor încerca să imprime aceeaşi legitimitate, în privința formelor, asemeni promovării profesorului agregat către titulatură. Motivația specială, invocată de profesorii susținători, se referea la greutățile ținerii examenului, iar cum componenta temporală era îndeplinită, folosirea articolului 81 se impunea în cele din urmă de la sine[9]. În timp, apelul la prevederile sale şi-a arătat limitele, fiind transformat „prin usagiu în monedă comună, concursul devenind excepțiune"[10]. În acest context al numirilor care forțau practic litera legii, sintagme precum „lovitură de teatru", „grupare ocultă",

---

[8] *Expunerea de motive* a ministrului Arion la legea învățământului din 1912, în Paul Negulescu, ş.a., *Codul învățământului...*, p. 546.

[9] La Facultatea de Litere a Universității din Iaşi, această „tactică" a fost folosită pentru numirile lui T. Bratu, I. Minea, N. Şerban, G. Pascu.

[10] *Raportul* lui C. Bacaloglul, Decanul Facultății de Medicină din Iaşi, în Asociația profesorilor universitari din România, *Adunarea Generală din anul 1923, ținută la Iaşi. Dare de seamă*, Iaşi, 1924, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

„coterie” sau „clientelism politic” au fost ataşate, deseori, încercărilor de aplicare ale articolului 81 pentru recrutarea corpului universitar[11].

Ca urmare a acestor suspiciuni şi a înregistrării unor numeroase contestări ale numirilor în baza acestui „faimos articol”, în anul 1925, Ministerul a considerat util să instituie un nou filtru în procesul recrutărilor universitare. Astfel că începând cu luna martie, articolul 81 a fost modificat[12]. La publicarea unei catedre vacante, pe lângă recomandarea făcută în interiorul acelei Universităţi de către 2/3 din rândul profesorilor, Ministerul supunea candidatul la verificarea unei comisii formată din 4 specialişti dintre profesorii titulari care ocupau în acel moment catedre identice, la Universităţile din ţară, cu aceea la care s-a făcut propunerea. Comisia, numită rapid în epocă „de specialişti”, se întrunea la Minister şi funcţiona sub conducerea celui mai vechi dintre profesori, având obligaţia de a face un raport asupra lucrărilor candidatului. Decizia de recomandare se lua cu majoritatea de voturi ale membrilor. Ministrul însă, după parcurgerea acestor etape, putea refuza numirea. Ultimul paragraf al articolului stipula că, în lipsa unei recomandări din partea comisiei, ocuparea catedrei va urma calea examenului, conform articolului 83 din lege[13]. Deşi cele două articole nu erau într-un raport de anterioritate, în sensul în care întâi se recurgea la numirea prin art. 81 iar apoi, în caz de nereuşită se apela la examen, practica a validat, în majoritatea cazurilor, numirile prin recomandările în baza „reputaţiei ştiinţifice”. Deşi a dorit să confere mai multă legitimitate numirilor cu articolul 81, prin mărirea numărului profesorilor care susţineau o candidatură, de la majoritatea Consiliului unei facultăţi, cum era prevăzut în *legea Arion* din 1921, la 2/3 din numărul acestora, şi instituirea unei „comisii de specialişti”, Ministerul nu a făcut decât să se perpetueze „formalitatea chemării” la o catedră universitară. S-a ajuns în timp la dezvoltarea unui „spirit de familie şi al unui local” în dauna „adevăratului spirit universitar”[14]. Deşi profesorii

[11] Vezi şi Alexandru Slătineanu, *Situaţia Universităţii din Iaşi*, Iaşi, 1929, p. 4; Gr. T. Popa, *Problema învăţământului superior. Consideraţii critice*, Iaşi, 1930, p. 28 şi passim; P. P. Negulescu, *Reforma învăţământului. Proiecte de legi*, Bucureşti, 1922, p. XCVI.

[12] “Monitorul Oficial”, nr. 50, 4 martie 1925, p. 2241.

[13] Ibidem, pag. 2442.

[14] Vezi intervenţia lui Ion G. Botez în *Pentru biruinţa ţărănismului. Contribuţia cercului de studii al Partidului Naţional Ţărănesc din Iaşi la revizuirea programului*, Iaşi, 1935, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

universitari erau în favoarea principiului chemării, modul în care s-a redactat şi aplicat articolul 81 a permis ca „reputația științifică" a unui candidat să poată fi negociată[15].

Scoaterea la concurs a unei catedre universitare implica, în primul rând, disponibilitatea Facultății respective pentru a o elibera, privând astfel un profesor titular sau agregat de posibilitatea suplinirii acesteia. Etapele premergătoare erau, pentru eventualii candidați dar şi pentru susținătorii acestora, momente prielnice pentru sondările legate de viabilitatea efectivă a acelei catedre. Miza acestora era de a afla dacă exista un candidat favorit, sprijinit de o majoritate a Consiliului Facultății respective. Acest lucru se întâmpla mai ales când se ştia că pentru ocuparea acelei catedre se va folosi articolul 81, dar şi în cazul examenelor pentru agregație când, în ultimul moment, Facultatea lua decizia recomandării unui candidat cu toate că la acel concurs erau înscrişi şi alți candidați. Prelungirea termenului pentru întrunirea comisiei, amânările şi schimbarea componenței membrilor examinatori constituiau semnale ale intenției unei grupări din cadrul facultății, în acel moment mai influentă, de a tranşa favorabil chestiunea recrutării. Aceste adevărate „investigații", care au presupus folosirea de-a lungul timpului, în mod regulat, a aceloraşi metode au căpătat aerul unor adevărate „ritualuri ale cooptării"[16].

Grupările Facultății de Litere

Facultatea de Litere a reprezentat, după primul război mondial, un loc prielnic coalizărilor profesorilor în cadrul unor grupuri de prestigiu. Acest lucru a fost facilitat şi de expunerea publică a universitarilor ieşeni, fie în cadrul unor reviste importante ale României interbelice (G. Ibrăileanu la „Viața Românească", I. Minea la „Arhiva") sau în cadrul partidelor politice[17]. Acest lucru a conferit o semnificație aparte recrutărilor, posibilii

[15] Iordan nota în această chestiune că „aprecierea formulei lucrări de mare valoare putea varia de la un pol la celălalt, după atmosfera existentă deja sau creată ad-hoc în jurul candidatului" (Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. II, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 179); Vezi şi: Nicolae Şerban, *op. cit.*, passim.

[16] Lucian Nastasă, *op.cit.*, p. 134.

[17] La jumătatea primului deceniu interbelic, Facultatea de Litere avea cei mai mulți profesori înscrişi în partide politice: P. Andrei în P. Țărănesc, apoi la PNȚ, M. Ralea în PNȚ, Bratu simpatizant al țărănismului şi membru din 1928 al PNȚ, I. Petrovici în Partidul

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

candidați fiind susceptibili de anumite raporturi cu profesorii bine poziționați din punct de vedere social, în special cu cei ce formau „grupul” de la revista „Viața Românescă”[18].

După primul război mondial, în Facultate se preconiza impunerea, de către profesorii detaşați în misiunea universitară de la Paris (O. Tafrali, I. Găvănescul, I. Ursu), a unui nou raport de forțe prin încercarea de a-l suspenda din învățământ pe I. Bărbulescu, din cauza acuzelor de nepatriotism lansate la finalul conflagrației. Însă, cealaltă grupare formată din G. Ibrăileanu, D. Gusti, I. Petrovici şi T. Bratu, profesori cu orientare de stânga (Petrovici, deşi membru al partidului generalului Averescu era catalogat drept „averescan-țărănist”), a profitat de exemplul militar al profesorului de limba şi literatura germană (T. Bratu) pentru a replica dur intențiilor acestora[19]. Eşecul suspendării lui Bărbulescu a minimalizat prestigiul celor reveniți în țară şi a menținut vechile raporturi de putere, majoritatea inițiativelor de cooptare la Facultatea de Litere fiind apanajul grupării reunite în jurul lui Ibrăileanu şi Bratu.

În primii ani ai epocii interbelice, Tafrali şi Găvănescul au rămas izolați alături de Bărbulescu[20], marginalizarea lor conturându-se şi pentru că I. Ursu s-a transferat la Cluj, Găvănescul migraseră către A. C. Cuza iar Tafrali era marginalizat în Universitate şi ca urmare a intervențiilor lui V.

Poporului, I. Bărbulescu, ințial în P. Conservator, apoi trecut la averescani, I. Botez şi N. Şerban membrii al Partidului Liberal, C. Fedeleş şi I. Găvănescul în partidul lui A.C. Cuza (L.A.N.C); Pentru o descriere a „configurației politice a facultății de litere” vezi şi: Iorgu Iordan, *op. cit*, p. 329.

[18] M. Sevastos, *Amintiri de la „Viața Românească”*, Editura pentru Literatură, 1966, passim.

[19] Arhivele Naționale Iaşi (ANI), Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, passim.

[20] Interesant a fost cazul lui Bărbulescu, un caracter naiv şi uşor influențabil, fiind astfel “folosit” de ambele grupări. Astfel, la mai puțin de doi ani de la salvarea sa de la atacurile lui Tafrali şi Găvănescul, a trecut în tabăra acestora. Acest lucru îl aflăm dintr-o scrisoare a lui Gusti către Ibrăileanu, în contextul încercării de a-l numi, la fosta catedră a lui Gusti, pe G. Aslan, acesta beneficiind de sprijinul acordat din „laboratorul de infamii al maeştrilor neîntrecuți: Gă., Ta. şi Bărb. Ce splendidă trinitate. Poate îți mai aduci aminte cât am luptat, d-ta, Bratu şi cu mine, ca să-l salvăm pe Bărb. de furia sfâşietoare şi şi necruțătoare a celor doi patrioți: Gă şi Ta. Iată-i acum la un loc” (Scrisoarea lui D. Gusti către G. Ibrăileanu, 24 ianuarie 1921, în *Scrisori către Garabet Ibrăileanu,* vol. III, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 79-80).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Pârvan[21]. Singura lor „reuşită” a fost numirea lui N. Şerban cu articolul 81 la catedra de limba şi literatura franceză, într-un moment în care rectorul Bratu era plecat din Iaşi. Fiecare dintre profesorii grupării adverse a reuşit să faciliteze numirea unui favorit. Astfel, Bratu l-a propus pe Ilie Minea, I. Petrovici pe P. Andrei, Ibrăileanu pe M. Ralea iar A. Philippide pe G. Pascu şi I. Iordan. Un caz special îl reprezintă I. Botez, a cărui recomandare a fost susținută şi dorită de către majoritatea profesorilor, Botez fiind directorul Bancii Iaşului, donând bani pentru tipărirea lucrărilor colegilor din Facultate şi sprijinind apariția revistelor aflate în grija acestora[22]. Celelalte exemple de recrutări, ale lui Gh. Brătianu sau I. M. Marinescu, la limba greacă, au fost realizate fără a fi implicate, cel puțin la nivel intern, coalizări, conveniri a unor noi fidelități şi a unor noi promisiuni din partea membrilor instituției.

Numirea lui Mihai Ralea

În ianuarie 1925, Ralea îi scria epuizat lui Al. Rosetti că „de o lună sunt profesor titular. Dar mi-a trebuit două luni de alergătură, griji, emoții. Am avut opoziția cuziştilor care au instigat studenții”[23]. Încă din momentul numirii la Universitatea din Iaşi a lui Petre Andrei, în 1922, ca urmare a intervențiilor succesive ale lui I. Petrovici, se ştia de intenția lui G. Ibrăileanu de a-l promova pe Mihai Ralea în rândul universitarilor. Între cei doi, lucru mărturisit de Petrovici în *Amintirile* sale, a avut loc un adevărat troc pentru reuşita favoriților[24]. Ibrăileanu i-a făgăduit că îl va sprijini pe P. Andrei în schimbul obținerii de la Petrovici a promisiunii că îi va reîntoarce serviciul la revenirea lui M. Ralea din Franța. În *Memoriile* sale, Iorgu Iordan rememorează evenimentul, legând numirea lui Ralea, la

[21] Scrisoarea lui V. Pârvan către Traian Bratu, 23 ianuarie 1927, în *Vasile Pârvan. Corespondență şi acte*, Ediție îngrijită, cu introducere, note şi indice de Al. Zub, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 293.

[22] “Mişcarea”, XVII, 28 februarie 1923. Botez dona atunci suma de 80.000 de lei din partea Băncii Iaşului, din care 10 000 erau contribuție proprie, pentru imprimarea lucrării lui Al. Philippide, *Originea românilor*; I. M. Marinescu, *O viață supusă destinului*, Bucureşti, Editura Vestala, Ediție îngrijită şi prefață de I. Oprişan, p. 169.

[23] Scrisoarea lui Mihai Ralea către Al . Rosetti, în *Scrisori către Al. Rosetti (1916-1968*), Ediție îngrijită, prefață, note şi indice de Al. Rosetti, Bucureşti, Editura Minerva, 1979, p. 389.

[24] Ion Petrovici, *De-a lungul unei vieți. Amintiri*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1966, p. 417-418.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nici 30 de ani, la o catedră universitară de „sprijinul Vieții Româneşti” fără de care „n-ar fi făcut o carieră universitară atât de rapidă”[25].

Apropiat de revista „Viața Românească” încă din perioada cursurilor la liceul Negruzzi din Iaşi[26], Mihai Ralea a reuşit datorită calităților sale să atragă atenția lui Garabet Ibrăileanu, în acel moment unul dintre cei mai influenți profesori de la Universitatea din Iaşi[27]. În timp, legătura dintre cei doi a devenit una foarte puternică, Ralea dezvoltând un cult pentru cel pe care îl considera „omul a cărui întâlnire reprezintă cel mai însemnat eveniment intelectual din viața mea”[28]. A urmat apoi cursurile la Facultatea de Litere şi la Drept, fiind alături de Petre Andrei unul dintre prestigioşii studenți ai Facultății de Litere. Intrat în rândul „vieţiştilor”, a profitat de ajutorul oferit de mentorul său, Ibrăileanu, astfel că la finalul studiilor i se oferă oportunitatea de a pleca la Paris pentru a-şi trece doctoratul în cele două specializări avute. De la Paris se remarcă prin seria de *Scrisori de la Paris* publicate în revista „Viața Românească”, fapt care îl impune în rândul marilor eseişti[29]. Ralea se întoarce de la Paris, în vara anului 1923, aureoloat de succesele sale şi devine pretendentul unei catedre la Universitatea din Iaşi. Fidelitatea față de mentorul său, una sinceră de altfel, s-a dovedit determinantă, tânărul Ralea declinând ofertele lui Rădulescu-Motru de la Universitatea din Bucureşti şi pe cele de a ocupa

[25] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 125.

[26] Mihai Ralea (1896-1964), a absolvit cursurile liceului în 1914, în 1918 şi 1919 şi-a trecut licențele în Drept, respectiv Litere la Universitatea din Iaşi, pentru ca în 1922 să-şi susțină, la Sorbona, doctoratul în drept. În 1923, tot la Paris, de această dată la Ecole Normale Supérieure, şi-a susținut şi un doctorat în filozofie cu o temă despre *Idea de revoluție în doctrinele socialiste*.

[27] În acest sens, edificatoare ne apar *Amintirile* lui I. Iordan, crescut ca şi Ralea de altfel, de revista „Viața Românească”, revistă care era, în opinia lingvistului, „o instituție, nu un simplu cenaclu sau un salon literar, în comparație cu Zburătorul lui Lovinescu [...] Fără concursul Vieții Româneşti era foarte greu, dacă nu imposibil să ajungă cineva profesor, şi nu numai la Facultatea de Litere unde funcționa Ibrăileanu” (I. Iordan, *op.cit.*, p. 125).

[28] Mihai Ralea, *Interpretări*, Bucureşti, 1927, p. 179.

[29] Apreciat de Eugen Lovinescu care nu îi putea accepta totuşi îmbrățişarea ideologiei promovată de revista ieşeană „Viața Românească”, în ciuda deschiderii uriaşe pentru cultura universală arătată de Ralea (Petre Anghel, *Mihai Ralea*, Bucureşti, Editura Card, 1998, p. 7).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

o catedră la Cluj[30]. La Iaşi găsea în schimb certitudinea unei catedre universitare şi promisiunile făcute lui Ibrăileanu în ceea ce priveşte editarea şi îmbunătățirea secțiunilor „Vieții Româneşti”.

Astfel, că nu a reprezentat o surpriză pentru nimeni faptul că, din anul şcolar 1923-1924, Ralea este încadrat în postul de asistent la catedra lui I. Petrovici de Logică şi Istoria filozofiei moderne, în acelaşi timp cu ocuparea conferinței de Pedagogie socială[31]. În tot acest timp, Ralea publică câteva articole de sociologie şi, în 1924, lucrarea *Formația idei de personalitate: studiu de psihologie genetică*. Devenise clar că parcursul noului favorit al Facultății de Litere şi Filozofie era legat de specializările sociologie şi psihologie. Cum deja Petre Andrei o ocupase pe cea dintâi, rămăsese ca Facultatea de Litere şi Filozofie să încerce bugetarea unei noi catedre, în sensul noilor specializări ale lui Ralea.

La 10 octombrie 1925, Facultatea de Litere este anunțată că prin înaltul decret regal nr. 2044, din 7 iunie, se înființau două noi catedre: catedra de limba şi literatura engleză şi cea de psihologie şi estetică[32]. Faptul nu este unul întâmplător, întrucât la prima catedră candida Iancu Botez, membru marcant al liberalilor şi unul dintre apropiații grupării lui Ibrăileanu. Cu ajutorul său, s-a editat ani la rândul revista „Viața Românească” şi lucrările profesorilor din Facultate. A fost o măsură preventivă care a dat roadele scontate. În acest mod s-a legat înființarea unei catedre, cea de engleză în locul celei de istoria artei, neocupată în acel moment la Facultatea de Litere, de împărțirea catedrei ocupate de către Ion Găvănescul, anume cea de Estetică, pedagogie şi psihologie. Propunerile au venit în acelaşi timp, şansa pe care au întrezărit-o susținătorii lui Ralea fiind tocmai faptul că la limba şi literatura engleză candida un liberal important. În cele din urmă, „după multe peripeții, ministrul a convenit”[33], dar se putea întâmpla ca Ministerul să nu avizeze înființarea unei noi catedre pentru reuşita unui candidat din tabăra profesorilor reuniți în jurul

[30] Scrisoarea lui M. Ralea către G. Ibrăileanu, Paris, 31 iulie 1922, în *Scrisori către Garabet Ibrăileanu,* vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 302.

[31] Ion Petrovici, *op.cit.*, p. 419.

[32]ANI, Fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 235/1925, f. 76.

[33] Ion Petrovici, *op.cit.*, p. 419.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

lui Ibrăileanu[34]. Decât un refuz pus pe seama lipsei bugetului şi contabilizarea unui nou diferend cu Facultatea de Litere din Iaşi, Ministerul a preferat, aceasta şi în urma folosirii de către I. Petrovici a pârghiilor de putere deţinute în Partidul Poporului, să accepte transformarea unei catedre şi înfiinţarea uneia noi, înregistrând în definitiv un succes prin numirea lui I. Botez. Astfel că în ciuda conflictelor vechi avute între gruparea Ibrăileanu şi ministrul liberal de la Ministerul Instrucţiunii, C. Angelescu, guvernarea liberală a avizat înfiinţarea celor două catedre şi implicit publicarea concursului pentru noile posturi vacante, începând cu 17 octombrie[35].

În cadrul şedinţei Consiliului Facultăţii din 25 noiembrie 1925, în unanimitate, profesorii au decis să susţină numirile lui M. Ralea şi I. Botez cu articolul 81 la cele două catedre vacante[36] şi să roage rectorul Universităţii să convoace Senatul Universitar pentru a aviza cele două propuneri. I. Găvănescul s-a opus numirii lui Ralea şi nu a dorit să participe la lucrări „pentru a nu înregistra un alt eşec"[37]. Convocat la data de 27 noiembrie, Senatul Universitar[38] s-a reunit cu propunerea Facultăţii de Litere şi a trimis ministerului dosarul de candidatură al lui M. Ralea, în aceeaşi întrunire fiind avizată şi recomandarea lui I. Botez[39]. Propunerea

[34] La începutul anului şcolar 1925/1926, Facultatea de Drept avea 11 profesori, dintre care 2 suspendaţi (V. Arion şi C. Stere), Facultatea de Litere şi Filozofie avea 14 profesori, Facultatea de Medicină 24 şi Facultatea de Ştiinţe 22 (ANI, Fond Universitatea „Al. I. Cuza", Facultatea de Litere, dosar 248/1926, f. 5).

[35] Ibidem, dosar 235/1925, f. 85.

[36] Ibidem, dosar 241/1925 f. 92

[37] Ion Petrovici, *op.cit.*, p. 419.

[38] Senatul Universitar era dominat de profesori cu orientare de stânga, care avuseseră conflicte cu guvernarea liberală şi care erau intransigenţi cu violenţele studenţeşti promovate de A.C. Cuza. Astfel, membri erau I. Borcea şi P. Bogdan de la Ştiinţe, I. Parhon şi M. Ştefănescu-Galaţi de la Medicină, I. Petrovici şi T. Bratu de la Litere, şi rectorul Al. Slătineanu. O excepţie o constituia I. Coroi de la Facultatea de Drept, care însă venea la întrunirile Senatului pentru a nu provoca la izolarea şi desfiinţarea practic a Facultăţii, grav afectată de demisiile celor 6 profesori ai săi din primăvara anului 1925 (A.C. Cuza, M. B Cantacuzino, F. Sion, I. Leatris, P. Dragomirescu şi E. Herovanu).

[39] Au fost prezenţi doar 11 profesori din cei 14 ai Facultăţii, lipsind I. Găvănescul şi O. Tafrali, care nu doreau să gireze o nouă recomandare venită din rândul opozanţilor şi C. Papacostea, bolnav. Surprinde cumva prezenţa lui N. Şerban, a cărui numire a fost dur contesată de T. Bratu, devenind apoi un adversar al grupării Ibrăileanu. Însă fiind membru

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Senatului era datorată „titlurilor remarcabile ale lui M. Ralea”, convinşi fiind că Universitatea din Iaşi „introduce în corpul didactic pe unul dintre cele mai strălucite exemple ale tinerei generații”[40]. Erau astfel trecute condițiile necesare pentru numirea lui Ralea, însă aşa cum vom vedea, hotărârile Senarului şi ale Consiliului Facultății nu s-au dovedit a fi şi suficiente.

Deşi trecuse practic probele esențiale ale numirii la catedra universitară, Mihai Ralea avea să se confrunte cu o opoziție pe care nu o preconizase şi care îi putea duce mari neajunsuri atât la Minister cât şi în Universitatea din Iaşi. Ca orice alt concurs pentru ocuparea unei catedre, opinia publică a fost foarte interesată de deznodământul final, întrucât la nici 30 de ani Mihai Ralea era pe punctul de a deveni profesor titular[41]. Apelul la articolul 81 şi mai ales faptul că Facultatea de Litere număra printre profesori şi pe C-tin Fedeleş[42], cel care în acel moment suplinea cursurile de Estetică şi psihologie şi care dorea să aibă şansa unui concurs, au făcut ca ultimele etape ale procesului numiri să fie foarte încordate. Implicarea studenților şi reactivarea lui I. Găvănescul au făcut ca deznodământul final să nu mai fie atât de sigur. Astfel, pentru a mai putea spera la invalidarea lui Ralea trebuia sensibilizată „comisia de specialişti”, ultimul filtru legal, pentru a cere examenul.

Conform noilor prevederi ale articolului 81, la 12 decembrie, aceasta din urmă s-a reunit la Minister, fiind formată din profesorii M. Ştefănescu Goangă de la Cluj, I. Petrovici de la Iaşi, I. P. Ieşanu de la Cernăuți sub conducerea lui Rădulescu Motru de la Universitatea din Bucureşti. Încă de la 1 decembrie 1925, „studențimea ieşeană universitară” a trimis membrilor Comisiei un memoriu, la care erau ataşate în jur de 500 de semnături, în

al PNL s-a dovedit solidar, în cele din urmă, cu I. Botez (ANIC, Fond Ministerul Instrucțiunii şi Cultelor, dosar 429, f. 81)

[40] ANI, Fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1083/1925, f. 190-198.

[41] În primul deceniu interbelic, interesul opiniei publice pentru concursurile desfăşurate la Universitatea din Iaşi ca de altfel pentru „orice atingea viața universitară” era semnificativ (Constantin Giurescu, *Amintiri*, Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, Bucureşti, Editura All, 2000, p. 201).

[42] Profesor vechi al Facultății, liberal, a căzut prizonier în Bulgaria în timpul primul război mondial. S-a radicalizat după 1918, optând pentru soluțiile şi partidul lui A.C. Cuza, din această cauză pierzând orice şansă la a deține o catedră la Universitatea din Iaşi. În 1928, este totuşi susținut pentru a ocupa o catedră la Facultatea de Teologie din Chişinău.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

care erau contestate competențele „tânărului doctor în socologie" M. Ralea şi erau prezentate elogios cursurile de psihologie ale lui C-tin Fedeleş, cel care timp de 15 ani ținuse în Universitate prelegeri de psihologie, sociologie şi filozofia dreptului[43]. Sesizând pericolul, noua miză a susținătorilor lui Ralea devenea acum desemnarea lui I. Petrovici în rândul „specialiştilor" şi sacrificarea lui Găvănescul, pentru a nu avea o comisie potrivnică care să ceară examenul. La 7 decembrie, în Consiliul Facultății de Litere, profesorii au votat pentru nominalizarea lui I. Petrovici. Impulsionat de „arbitrariul" colegilor săi, Găvănescul a trimis ministrului un protest referitor la hotărârea luată în cadrul Facultății de Litere fără participarea sa[44]. Lucrările aveau deci să pună în discuție memoriul „studențimii ieşene universitare" şi să aştepte rezolvarea contestației lui Găvănescul adresată ministrului.

Găvănescul a contestat numirea lui Petrovici în Comisie întrucât se considera mai îndreptățit la nominalizare, ocupând timp de 37 de ani catedra de Estetică, pedagogie şi psihologie, din care a fost creată catedra lui Ralea. Avea deci un ascendent în acest sens față de I. Petrovici, în acel moment titular al catedrei de Filosofie. Articolul 81 din *legea Arion* prevedea, în acest caz, ca profesorul titular al unei catedre înrudite să fie delegat în „comisia de specialişti". Cum profesorii Facultății de Litere au optat pentru participarea decanului în Comisie, I. Petrovici, cel care îl avuse ca asistent timp de 3 ani pe Ralea, I. Găvănescul a adresat un memoriu ministrului, în care acuza în termeni duri complotul colegilor săi ce îi „atingeau un drept al său şi prestigiul unei catedre universitare", fiind o „dispreţuire vădită a legii şi un act arbitrar bătător la ochi"[45]. Ministrul a dat în cercetare adresa primită Consiliului Permanent al Ministerului Instrucțiunii. După ce „comisia de specialişti" se întrunise la 15 decembrie 1925, Consiliul a catalogat „protestarea" lui I. Găvănescul ca fiind nefondată, considerând că în fapt Consiliul Facultății de Litere avea dreptul suveran de a decide[46]. Legea nu se ocupa de „starea din trecut ci de situația prezentă", deci situația înregistrată în trecut, când I. Găvănescul fusese şi

---

[43] Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Ministerul Instrucțiunii şi Cultelor, dosar 429/1926, f. 71-72.

[44] Ibidem, f. 78

[45] Ibidem, f. 72.

[46] Ibidem, f. 79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

profesor de psihologie, nu era importantă atâta timp cât în acel moment era profesor „doar de pedagogie”. I se reamintea profesorului I. Găvănescul că între 1906 şi 1912, I. Petrovici ținuse cursurile de estetică şi psihologie, în timp ce titularul catedrei avea cursuri doar de pedagogie[47]. Aşadar, avizul Consiliului Permanent lua forma unei puneri la punct a lui Găvănescul, care să-i anuleze memoriul, şi avea darul de a întări prezența în comisie a lui I. Petrovici şi prin aceasta să valideze *ab initio* numirea lui M. Ralea.

Membrii Comisiei s-au întrunit pe 12 decembrie 1925, fiecare dintre ei făcând un raport asupra lucrărilor candidatului[48]. Era mai mult o formalitate, întrucât rapoartele nu depăşeau 2 pagini şi discutau mai mult persoana candidatului decât lucrările. Inințial, au luat în discuție memoriul semnat de cei aproape 500 de studenți. Rezoluția pusă de preşedintele Comisiei, C. Rădulescu Motru era o dovadă clară că profesorii examinatori nu vor lua în discuție contextul numirii lui Ralea sau că ar dori să evite folosirea articolului 81, pentru a oferi lui C-tin Fedeleş şansa unui examen. Astfel, profesorul de la Universitatea din Bucureşti nota că „comisiunea negăsind în prezenta petiție nici o indicație precisă care să ajute la judecarea valorii lucrărilor d-lui Ralea a înlăturat-o din discuție”[49]. Cel mai probabil, memoriul studenților a rămas doar la actele Comisiei nefiind trimis la Minister, întrucât soluția găsită era una care îi invalida pe profesorii examinatori, deoarece nu studenții trebuiau să se pronunțe asupra lucrărilor candidaților. După depăşirea acestui subiect s-a trecut la fondul chestiunii, discuția asupra lucrărilor candidatului.

Dintre toate rapoartele profesorilor, cele ale lui Motru, Petrovici şi Ieşanu fiind extrem de elogioase la adresa lui Ralea, merită evidențiat raportul lui Ştefănescu- Goangă. Acesta este mai nuanțat decât colegii săi, reproşând candidatului faptul că are doar studii de sociologie şi drept şi nu în specialitatea catedrei[50]. Cum avea doar două studii în specializarea psihologiei, profesorul Facultății de Litere din Cluj considera că „soluția cea mai dreaptă şi cea mai conformă cu interesele învățământului este ca ocuparea catedrei [...] să nu se facă prin aplicarea art. 81, ci prin concurs de agregație, aceasta cu atât mai mult cu cât sunt informat că la această

[47] Ibidem.f. 80.

[48] Ibidem, f. 67-70.

[49] Ibidem, f. 72.

[50] Ibidem, f. 67.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

catedră concurează şi actualul ei suplinitor, prof. Fedeleş, ale cărui merite ştiințifice şi didactice nu pot fi trecute cu vederea”[51]. În finalul raportului, care însuma 2 pagini, Ştefănescu-Goangă a menționat că, luând în considerare criteriile după cum au fost judecate multe dintre lucrările celor care au fost recomandați în trecut cu articolul 81, Ralea putea fi numit „şi cu acest articol din lege”[52]. Prezența lui I. Petrovici a dat roadele scontate, astfel încât reținerile lui Ştefănescu-Goangă nu au contrabalansat votul final, recomandarea Universității din Iaşi fiind avizată favorabil de „comisia de specialişti”.

Raportul Comisiei trimis la Minister prevedea că recomandarea lui M. Ralea la catedra de Estetică şi psihologie era apobată în unanimitate, pasul următor fiind înaintarea dosarului candidaturii pentru a primi confimarea ministrului şi a fi publicat decretul regal cu numirea candidatului. Cum formele legale fuseseră îndeplinite, la 11 ianuarie 1926, Facultatea de Litere era anunțată că începând cu 1 ianuarie 1926 Mihai Ralea a fost numit profesor titular la catedra de Estetică şi psihologie, în conformitate cu articolul 81 din lege[53].

Numit profesor titular cu sprijinul lui G. Ibrăileanu şi I. Petrovici, Ralea şi-a intrat rapid în noile atribuții, devenind unul dintre profesorii reprezentativi ai Facultății. În martie 1926, era desemnat în „comisia de specialişti” pentru a valida recomadarea la catedra de Estetică de la Facultatea de Litere din Cernăuți[54]. Dezamăgit de modul în care a fost tratat, în ianuarie 1926, I. Găvănescul a demisionat din Comisia numită de Minister pentru catedra de Pedagogie a aceleaşi Facultăți din Cernăuți. Competențele sale au fost negociate în cazul catedrei de la Universitatea din Iaşi şi validate în cazul celei de la Cernăuți, înfrângere pe care nu a putut-o accepta. Comparând acei ani, în *Amintiri* I. Petrovici considera reuşita numirii lui Ralea mult mai uşoară decât cea a lui Petre Andrei, când au trebuit să anuleze un decret regal şi să aştepte timp de doi ani rezolvarea numirii favoritului său[55]. Opoziția în Facultate a fost minimă iar Ministerul nu a mai lăsat să fie şantajat de către studenții cuzişti. Efectele

[51] Ibidem.

[52] Ibidem.

[53] ANI, Fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 247/1925, f. 6.

[54] Ibidem, p. 123.

[55] Ion Petrovici, *op.cit.*, p. 419.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

însă au fost mai semnificative în cazul lui Ralea. Repornite ca urmare a recomandării sale de către Consiliul Facultății de Litere, violențele studențeşti au condus la închiderea din nou a Universității, de fapt a singurelor Facultăți care funcționau, cele de Litere şi Ştiințe, începând cu 13 martie 1926[56]. Pe fondul absenței lui A.C. Cuza din Universitate, demisionat din februarie 1925, numirea lui Ralea a demonstrat hotărârea Ministerului de a nu tolera violențele studențeşti ca factor destabilizator al numirilor universitare şi folosirea acestora ca motiv de invalidare sau de tergiversare a unei recomandări. La capătul a 4 ani de manifestări şi închideri succesive ale Universității, violențele studenților cuzişti şi constestările lui A.C. Cuza nu au mai putut hotărî în chestiunile academice.

Concluzii

Legislația învățământului superior, în mod special cea cuprinsă în *legea Arion*, a prevăzut drept premisă a selecției elitelor academice intrarea în Universități a „elementelor cele mai merituoase”. Însă, aplicarea efectivă a prevederilor legale, care stabileau cadrul recrutării, au demonstrat că acest deziderat a fost asumat nu fără a avea parte de imputări, reveniri şi invalidări ale numirilor. Practica căilor de selecție universitară au infirmat, într-o bună măsură, speranțele legiutorului la un sistem universitar bucurându-se de autonomie, ferit de politizări şi conflicte. În timp, cutumele de selecție universitară, „ritualuri ale cooptării” consolidate prin frecventări succesive ale aceloraşi mecanisme aveau să asigure repartiția catedrelor vacante. Acest climat a făcut posibil ca discursurile, gesturile şi simbolurile ataşate unei promovări universitare să aibă o importanță comparabil mai mare decât competențele ştiințifice ale candidatului.

Numirile în baza articolului 81 au arătat lacunele existente în legislația învățământului superior şi în practica academică, în cazul recrutării corpului profesoral. Ne indică apoi dinamica grupurilor de prestigiu din mediul universitar. Una din majoritățile profesorilor unei facultăți, folosindu-se de modalitățile legale, putea să impună un candidat prin eludarea concursului în dauna celorlalți înscrişi. Era ştiut că articolul 81 uşura în mare parte birocrația caracteristică numirii profesorilor universitari, scurta timpul de aşteptare al candidaților, scutea de practica unui examen pe cei cu o activitate ştiințifică remarcabilă şi cu o reputație

[56] ANI, Fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 247/1925, f. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

consolidată. Totuşi, atunci când erau mai mulți candidați înscrişi la concurs, apelul la acest articol a tensionat atmosfera din facultăți şi a scos la iveală dezacordurile dintre profesori.

În urma contestărilor, ministerul liberal al Instrucțiunii a încercat să recredibilizeze principiul „chemării” ca mijloc al recrutărilor universitare. A fost înființată, începând cu luna martie 1925, o „comisie de specialişti” care să judece valoarea lucrărilor candidaților în timp ce recomandarea venită din rândul Consiliului unei facultăți se făcea cu 2/3 din voturi şi nu cu majoritatea profesorilor. În aparență, fuseseră impuse noi rigori ale selecției corpului academic, însă în practică s-a dezvoltat „un spirit local” al coalizărilor de moment. Conceput ca o excepție a intrării în Universitate, aplicarea articolului 81 s-a impus drept regulă, în timp ce negocierea, împrejurările şi poziția socială a candidatului au stabilit „reputația ştiințifică” a acestuia.

Cazul numirii lui Mihai Ralea arată fizionomia grupărilor de prestigiu din cadrul Facultății de Litere şi Filologie din Iaşi şi descrie un exemplu de recrutare a unui discipol a cărui carieră a fost supravegheată încă din timpul liceului. În acelaşi timp, a confirmat supremația lui Ibrăileanu şi a profesorilor reuniți în jurul revistei „Viața Românească” de a avea întâietate în recrutarea profesorilor Facultății. A însemnat anihilarea oricăror opoziții şi mai ales marginalizarea profesorilor susținători ai soluțiilor propuse de A.C. Cuza. După primul război mondial, recomandarea unui profesor însemna, pentru profesorii grupării Ibrăileanu, asumarea unui diferend cu Ministerul Instrucțiunii şi scenariul instigării studenților de către profesorii cuzişti. După episodul uciderii prefectului de poliție C. Manciu, din octombrie 1924, şi demisia lui A.C. Cuza din Universitate, violențele studențeşti declanşate la numirea lui Ralea au fost, oarecum paradoxal, în avantajul candidatului. Ministrul liberal C. Angelescu nu a dorit să ofere manifestanților o nouă platformă pentru proteste şi a ignorat contestările survenite în procesul numirii. Astfel că „vămile” (I. Iordan) aferente procesului recrutării lui Mihai Ralea au fost trecute, nu fără emoții totuşi, beneficiind de contextul politic favorabil şi de puternica susținere a lui I. Petrovici şi a lui G. Ibrăileanu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

PRESA LIBERALILOR ROMÂNI ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE. CAZUL ZIARULUI „ORDINEA"

Ovidiu BURUIANĂ

Key-words: liberals, political discourse, Romanian press, „Ordinea" newspaper.

Abstract: *In modern Romania, the published press was a favourite medium for the liberals to propagate their political discourse. Their special interest in press derives both from the liberal doctrine background - the freedom of thinking and of speech - as well as from a certain political pragmatism, in order to promote a new social and political reality. The press held a much more important role than the simple information or the mediation of the contact between individual citizens, actively helping in the creation of a social solidarity, while underlining the liberal values and discourse. The newspaper, as a pattern to structure the reality, can be considered as an internal platform, which allowed a reciprocal vizualization within the liberal spectre, along with the feeling of belonging to a great society / association; the gestures of the political leaders, but also the simple mention of some simple party members names (such as the lists with people joining the party); published press had also a role in offering legitimacy to the political condition of liberalism / liberal. Mobilizing the members was reached also through collecting information to denounce the opposite regime / party, as a form of denying the "disorganized world". On the other hand the press filled the role of coordinating the party, in the Romanian society context, the liberal members from the local offices being required to watch the directions tranferred through the party's press.*

In this approach, I will not analyze the liberal's press discourse, but I will present some means of the liberal effort to impose their discourse towards the society and to establish the others agenda, as characteristics of the party's power. The newspaper "Ordinea" played a pivotal role in constructing the propaganda liberal campaign in the opposition years (1928-1931).

„Ordinea" is a case in itself, the newspaper being closely tied, although claiming independence in the public space, to losing the power by liberals after almost uninterrupted 10 years of governing, and, is one of the most interesting press cases in the Romanian context between the world wars. It distinguishes itself in terms of goals and use.

Founded in december 1928 by Tancred Constantinescu together with Stelian Popescu, the director of the newspaper "Universul" and ran by a professional, Mihail Burileanu, „Ordinea" wanted to demask the national-peasons government, capable of affecting, in the P.N.L. representatives view, the order of the romanian state established by

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

the liberals in 1918. The anti-government campaign consisted in dafamations and accusations regarding people and facts, the backdoor rumors prevailing over the news, the underground informations designed to induce the idea of an intimate knowledge of the government's and National Peasons Party's "affairs".
Beyond the facts presented, the usage of the newspaper's mesagge wasn't a direct one. The "inquires" conducted by Mihai Burileanu were a source of "informations" for other liberal newspapers, multiplying the rumours and the defamations directed towards the political enemies of the party ruled by Vintilă Brătianu. In „Viitorul" or in „Universul", many of the negative or "dirty" news were presented implicitly, covered under expressions like "as Ordinea informs us....", but were creating, finally, "events".
Rezumat: *În România modernă, presa a consituit pentru liberali o sursă preferată pentru propagarea discursului lor politic. Interesul lor pentru presă derivă atât din doctrina liberală - libertatea gândirii şi a exprimării – cât şi dintr-un oarecare pragmatism politic, menit să promoveze o nouă realitate politică şi socială. Autorul nu analizează în acest articol discursul liberal în presă, ci prezintă câteva mijloace prin care liberalii încearcă să impună societăţii discursul lor şi să stabilească agenda altora, lucru caracteristic partidelor aflate la putere. Ziarul „Ordinea" a jucat un rol important în construcţia campaniei de propagandă liberale în anii de opoziţie (1928-1931).*

Introducere. Scopul demersului. Surse

Pentru cercetătorii din ştiinţele sociale care s-au ocupat de spaţiul politic, propaganda reprezintă un rău necesar în lumea contemporană[1]. Modernitatea omologhează valorile discursiv, iar convingerea celorlalţi de adevărul proiectului tău de fericire socială a apelat adeseori, pe lângă neutralitatea informaţiei, la comentariul interesat asupra faptelor şi ideilor. Pătrunderea progresivă a maselor în spaţiul politic şi noile forme de legitimitate, bazate pe reprezentativitate, au făcut din persuasiune un element central al efortului permanent de impunere şi negociere a puterii sau a diverşilor actori publici. Deficitul de legitimitate pe care l-au resimţit

[1] Literatura asupra propagandei politice este foarte vastă, plecând de la lucrările clasice ale lui Jean-Marie Domenach, *La propagande politique*, Paris, Presses Universitaires des France, 1950 (vezi traducerea românească aparţinând lui Dana Lungu şi Dan Lungu, *Propaganda politică*, Institutul European, Iaşi, 2004 sau Jacques Ellul, cu *Propagandes*, Armand Colin, 1962 sau cu *Histoire de la propagande*, Presses Universitaires de France, 1976, vezi şi lucrările mai recente, precum David Wedgood Benn, *Persuasion and Soviet Politics*, Basil Blackwell, Oxford, 1989, Garth S. Jowett, Victoria O'Donnel, *Propaganda and Persuasion*, 2nd edition, Sage Publications Inc., Newburry park, London – New Dehli, 1992, Robert Jackall (ed.), *Propaganda*, London, MacMillan Press Ltd., 1995 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

liberalii români în România dintre cele două războaie mondiale, pe relația cu guvernările lor îndelungate, marcate adeseori de autoritarism, şi din perspectiva ideologică a unei țări preponderent tradiționale şi rurale, făcea esențial actul propagandistic pentru susținerea acțiunii politice a partidului în societate. După mine, nici o altă formațiune politică nu a fost preocupată în perioadă mai mult decât Partidul Național Liberal de ceea ce ei denumeau plastic drept „luminarea votului obştesc”, cu referire la noile categorii de alegători din mediul sătesc.

În actualul demers, nu analizez demersul de presă al liberalilor în ansamblul lui. Întreprinderea indică o cercetare autonomă, vastă ca întindere şi ca metodologie asumată totodată, şi depăşeşte în mod evident posibilitățile textului prezent; mai curând, mi-am propus să prezint unele mijloace ale efortului liberalilor pentru a-şi impune discursul în direcția societății şi de a stabili agenda celorlalți, ca elemente ale puterii partidului. Trimiterea directă este ziarul „Ordinea”, publicație centrală a liberalilor prin rolul major deținut în construirea campaniei propagandistice liberale în perioada opoziției (1928-1931).

Referindu-mă la presa liberalilor în general, trebuie să afirm că nu există, după ştiința mea, o abordare istoriografică autonomă asupra ei, după cum nu există asupra presei româneşti interbelice, care să evidențieze tirajul, numărul cititorilor, politica ziarului, finanțarea etc., referirile fiind mai curând marginale, în preocuparea de a oferi imaginea completă a unei societăți[2]. Sub raportul surselor, asupra organizării publicațiilor editate de liberalii români, cel mai avizat purtător de cuvânt este Asra Berkovitz, deşi imaginea pe care acesta o oferă în fața anchetatorilor Securității este grevată de contextul închisorii, al fricii şi dorinței de a „corespunde” cu noii

[2] Mă refer la lucrarea lui Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români. 1866-1938*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991 (capitolul despre presă, *ca a patra putere în stat*, p. 190-206), şi la subcapitolul *Presa* din partea a V (dedicată *culturii, învățământului, ştiințelor şi tehnicii, literaturii şi artelor*) din *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)*, prof. univ. dr. Ioan Scurtu (coordonator), dr. Petre Otu (secretar), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003, p. 646-652; sunt puține lucrări care să abordeze presa în mod autonom: N. Iorga, *Istoria presei româneşti*, cuvânt înainte de Alexandru Condeescu, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române, 1999; Pamfil Şeicaru, *Istoria presei*, prefață de George Stanca, Piteşti, Paralela 45, 2007; *Istoria presei româneşti*, antologie de Marian Petcu, Bucureşti, Editura Tritonic, 2002 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

puternici ai zilei[3]. Informații restrânse pot fi găsite în fondurile *Mihail Berceanu* şi *Ministerul Propagandei Naționale, Presa Internă*, de la Arhivele Naționale Istorice Centrale.

Presa liberalilor români. O scurtă caracterizare

Publicațiile au constituit pentru liberali (şi nu numai) un mijloc privilegiat de a-şi multiplica discursul politic. Interesul lor pentru presă deriva atât din fondul doctrinar liberal, structurat în jurul principiilor dialogului civil, libertății cuvântului şi autonomiei gândirii, cât şi din pragmatism politic, în dorința de a institui o nouă realitate politică şi socială. Limitarea prin cenzură a demersului publicistic nu a fost practicată decât rareori de liberali, ca modalitate de negociere a puterii în momentul guvernării, în pofida tendințelor autoritare din anii '30. Orientarea spre presa ca mijloc principal de informare şi propagandă a fost evidențiată de demersul cvasiprofesionist de la începuturile modernității româneşti. După 1848, prin Mihail Kogălniceanu, care făcea o analiză din perspectivă națională a publicațiilor româneşti[4], şi mai ales prin C. A. Rosetti, care, cu „Pruncul român" şi ulterior cu „Românul", a generat „o şcoală a ziariştii româneşti", aşa cum mărturiseau contemporanii[5], liberalii au investit în editarea de jurnale. „Voința Națională", „L' Indépendance Roumanie", „Viitorul", „Liberalul", „Democrația" ş.a. au mărturisit dorința liberalilor de a se face auziți, ca preambul şi justificare pentru acțiunea politică nemijlocită. Evocând în fața anchetatorilor din Securitatea Poporului evoluția presei liberale timp de aproape un secol, Asra Berkowitz vorbea despre fondurile însemnate alocate activității de presă, despre ziariştii

[3] ACNSAS, ds. P 456, vol. 2, f. 300-322.

[4] Mihail Kogălniceanu, *Jurnalismul românesc în 1855*, în „România literară", anul I, nr. 1, 1855, p. 52-54, 66-67, 77-78, *apud Istoria presei româneşti…*, p. 29-38.

[5] C. A. Rosetti era considerat de contemporani „adevăratul creator al ziarismului politic la noi" (N. Boedeanu, *Discursul presei la înmormântarea lui C. A. Rosetti*, în *Moartea şi înmormântarea lui C. A. Rosetti. Testamentul său şi omagii aduse memoriei sale*, Bucureşti, 1885, p. 71 *apud C. A. Rosetti. Gânditorul. Omul*, studiu, antologie şi note de Radu Pantazi, Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 357-358; sintagmă ulterior de istoricii literari (Radu Pantazi, *Personalitatea lui C. A. Rosetti. Scrierile sale*, studiu introductiv, în *Ibidem*, p. 27). Vezi şi *Cuvântare rostită la aniversarea „Românului"*, în *Banchetul oferit lui C. A. Rosetti cu ocasiunea aniversării a XXV-a a fondării „Românului" la 27 septembrie 1881*, p. 84-94, *apud Ibidem*, p. 315-320. Asupra rolului ziarului „Românul" vezi şi N. Iorga, *op. cit.*, p. 132-135.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

implicați, despre intelectualii angrenați în acest demers jurnalistic, despre tipografia modernă şi despre vastul imobil destinat ziarelor liberale[6]. Nu trebuie omişi din enumerare profesioniştii care au condus aceste publicații, de la sus-menționații redactori şi directori de publicații din secolul XIX la Jean Procopiu, George Corbescu, Alexandru Mavrodi, N. Maxim, Grigore Tăuşan, Constantin Banu, I. D. Barzan sau Asra Berkowitz însuşi în prima parte a veacului al XX-lea.

Mai important decât simpla informare sau punere în contact a indivizilor cetățeni cu faptul public, presa contribuia la crearea solidarității liberale, perpetuând valorile şi discursul liberal. Model de a tematiza realitatea, ziarul poate fi gândit ca o tribună internă, care permitea liberalilor vizualizarea reciprocă, cu sentimentul că făceau parte dintr-o mare societate / asociație; prin actele politice ale liderilor, dar şi prin menționarea numelor unor membri simpli de partid (cum ar fi listele de numea celor care aderau la partid), publicațiile aveau rolul de a legitima condiția politică „liberală" / a liberalului. Mobilizarea membrilor era obținută şi prin acțiunea de strângere de informații pentru denunțarea

[6] Analiza asupra presei liberale constituia un capitol al întrebărilor anchetatorilor comunişti; răspunsurile lui Asra Berkowitz sunt problematice prin faptul că autorul încerca să se acomodeze cu noul regim şi tinde să scrie ceea ce el consideră convenabil noilor puternici ai zilei; însă dintre toate anchetele de acest tip în care au fost implicați liderii liberali, cea a lui Berkowitz rămâne cea mai importantă în domeniul presei, dată fiind implicarea anterioară a acestuia în conducerea diferitelor publicații liberale (vezi ACNSAS, fond Penal 456, vol. 2, ds. Berkowitz B. Israel, f. 300-322). El nu ezită a afirma că liberalii „nu au avut o presă cu răsunet în opinia publică", că ei nu editaseră „ziare care să fie citite". Motivele prezenței reduse era cauzate, după „mărturisirile" autorului, de concepția de presă de partid, care presupunea îngustime, egoism sectar, conținutul referindu-se la rivalitățile cu adversarii politici, la interesele exclusive ale unei coterii politice şi reflectând setea de putere şi dorința de a alunga cât mai repede pe concurenți în exploatarea acestei puteri (Ibidem, f. 301). Oricum, într-o analiză a presei politice, Ioan Scurtu menționa faptul că, în total, Partidul Național Liberal deținea 54 de periodice, cu 84 900 de exemplare; spre comparație, Partidul Național-Țărănesc avea 46 periodice cu cca. 83 000 de exemplare; dacă „Viitorul" scotea 20 000 de ziare zilnic, la care se adăuga „L' Indépendance Roumanie", cu 6000, „Dreptatea" (oficiosul Partidului Național-Țărănesc) avea un tiraj de 15 000 exemplare, iar „Îndreptarea" Partidului Poporului 10 000 exemplare; un număr semnificativ de exemplare (15 000) aveau ziarele „Neamul Românesc" (condus de N. Iorga) şi „Aurora" dr.-lui N. Lupu (Ioan Scurtu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 201; cifrele au fost preluate de autor după Nicolae Dascălu, *Evoluția statistică a presei în România interbelică*, în „Revista istorică", nr. 7 / 1981).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

regimului / partidului advers, ca formă de refuz al „lumii dezorganizate”. Pe de altă parte, presa constituia un factor de coordonare a partidului, în condițiile societății româneşti, liberalii din teritoriu trebuind să urmărească directivele transmise prin oficioasele formațiunii.

Presa coordona astfel activitatea de propagandă şi reprezenta propaganda permanentă. Cu atât mai mult cu cât în societatea românească tradițională, cu o ştiință de carte limitată, cuvântul tipărit avea o anume magie, remarcată de Mihail Romniceanu. De altfel, până la fenomenul propagandistic legionar, textul scris a deținut rolul central ca formă de influențare a opiniilor politice.

Fără a construi aici în mod obligatoriu o taxonomie a publicațiilor liberale, cu distincția primară dar implicită dintre ziare declarat de partid şi cele care mimează independența politică, trebuie să găsesc totuşi o presă centrală a liberalilor români, având drept criterii importanța unor ziare în ordinea discursului, cu centralitatea informației vehiculate şi cu rolul în propaganda liberalilor, circulația ziarului şi relevanța redactorilor pentru geneza unui anumit tip de mesaj. Definită şi prin faptul că informațiile sau comentariile sunt trecute prin grila de lectură a partidului şi sunt supuse controlului acestuia, această presă circumscria cu certitudine „Viitorul” şi „L' Indépendance Roumanie”, *oficioasele* partidului, dar şi revista teoretică a Cercurilor de Studii ale partidului „Democrația”; în pofida distanței pe care o asuma, ziarul independent „Universul” se circumscria unui astfel de domeniu, de spațiu publicistic central al liberalilor, prin tradiție, asumarea ideologică a directorului Stelian Popescu, ministru al Justiției în guvernul Vintilă Brătianu (1927-1928) sau prin redactori. În această ierarhizare a publicațiilor, „Ordinea” reprezintă un caz în sine, publicația fiind strâns legată de intrarea liberalilor în opoziție, şi, totodată, unul din cele mai interesante cazuri de presă din România interbelică. Ziarul se individualizează ca scopuri şi ca mod de utilizare.

„Ordinea”. Apariție, profilul şi practicile publicației

Ziarul „Ordinea” a fost înființat în decembrie 1928 de Tancred Constantinescu împreună cu Stelian Popescu. Deşi numele celor doi oameni politici şi de presă nu este menționat în caseta redacțională, publicația neangajând formal pe nimeni, Pamfil Şeicaru, nu ezită a o supranumi „ziarul de şantaj al lui Tancred”, consecință a faptului că, din

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

poziția anonimă a acționariatului, „Ordinea” împingea violența până la formele cele mai triviale[7]. Din această perspectivă a contemporanilor, adeseori interesați, este aproape o ironie faptul că primul număr al ziarului cotidian, cel din 11 decembrie 1928, avea pe frontispiciu deviza „noi ziariştii, cei dintâi, trebue să cerem libertatea de a scrie, dar nu şi dreptul de a calomnia”.

Directorul şi editorialistul ziarului, Mihail Burilleanu, nu era un publicist foarte cunoscut. Lucian Predescu îi alocă doar câteva rânduri în *Enciclopedia Cugetarea*, menționând prezența lui ca redactor politic mai întâi la „Universul” şi apoi la „Viitorul”, dar greşind anumite date care privesc viața şi data morții[8].

Publicația nu avea girant responsabil, pentru că, aşa cum se menționează în primul număr, autorii răspundeau „înaintea conştiinței lui şi-n fața legilor țării”. Ea încerca în acest mod să inducă o aparență de onorabilitate şi de independență, care n-a înşelat însă pe nimeni. Motivele apariției ziarului erau exprimate cu claritate în articolul de deschidere al publicației şi se circumscriau temerii că guvernarea național-țărănistă putea să reprezinte încă un experiment politic „ieşit astfel decât se aşteptau să iasă cei care l-au propus”. Potențialul de afectare a intereselor Statului conducea la ideea de *ordine*. Fără a mărturisi direct, dar fiind explicit prin formulări, ziarul era strâns legat de lupta împotriva național-țărăniştilor,

[7] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 243; faptul că aparținea lui Tancred Constantinescu şi în Stelian Popescu, *Amintiri*, îngrijire de ediție, prefață şi note de Ioan Opriş, Bucureşti, Editura Albatros, 2000, p. 316; vezi şi ziarul georgist, de opoziție, „Gândul Vrancei”, anul I, nr. 2, 10 iulie 1930.

[8] Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni şi înfăptuiri*, ediție anastatică, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1999 [Bucureşti, Editura Cugetarea – Georgescu Delafras, 1940], p. 146 (anul morții apare ca 1930). Mihail Straje foloseşte aceeaşi sursă (*Enciclopedia Cugetarea…*) pentru prezentarea directorului de la „Ordinea” (Mihail Straje, *Dicționar de pseudonime, alonime, anagrame, asteronime, criptonime ale scriitorilor şi publiciştilor români*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, p. 110). Mihail Burilleanu a fost redactor la „Universul”, „Epoca”, „Minerva” (publicația lui Grigore Cantacuzino de la care a demisionat în momentul a aflat despre legăturile ziarului cu germanii); şef de cabinet al ministrului liberal Radovici; după război, a fost prim redactor politic la „Viitorul”; cearta cu Vintilă Brătianu l-a împins spre demisie; ulterior, s-a orientat spre „Îndreptarea”, oficiosul Partidului Poporului, publicație la care a fost cooptat şi ca administrator delegat. Ofițer la ordinelor „Coroana României” şi „Steaua României” (Alexandru Anestin, *Moartea lui Mihail Burilleanu*, în „Ordinea, anul IV, nr. 835, duminică, 13 septembrie 1931, p. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mai ales a transilvănenilor, considerați vinovați, prin mentalitatea lor deosebită şi superioritatea afişată, de obstacolele ridicate în calea unificării după 1918[9].

„Ordinea" a clamat echidistanța față de politic şi cel puțin primele numere ale ziarului şi-au apropiat acest deziderat jurnalistic: în paginile ziarului, au fost prezenți în cadrul rubricii care deschidea publicația *Azi ne vorbesc…*, atât naționalişti antisemiți, precum profesorul N. C. Paulescu, cât şi comunişti (avocatul Cruceanu)[10], național-țărănişti (D.R. Ioanițescu susținând libertatea alegerilor[11]) sau ulterior Octavian Goga, Alexandru Averescu, G. Taşcă, ultimul, iorghist, cu poziții apropiate de liberali. Curând însă, ziarul a adoptat o fățişă atitudine partizană, în sensul susținerii evidente a poziției publice a liberalilor. „Inventată" de Tancred Constantinescu, „Ordinea" a reliefat ca formă şi discurs mentalitatea unui anumit grup, cel din jurul lui Vintilă Brătianu. Nu înseamnă că „Ordinea" exprima direct punctele de vedere ale fostului premier, ci mai curând pe cele ale anturajului acestuia. Vintilă Brătianu a fost prezentat drept principala victimă a alegerilor din 1928, în condițiile în care combaterea şi denigrarea liderului liberal constituise o tactică a noului guvern. Încrâncenarea lui Vintilă Brătianu şi ideea de opoziție totală au găsit în „Ordinea" suportul acțiunii violente discursiv a liberalilor în societatea politică. Publicația a fost cea care a purtat mesajul virulent anticarlist al lui Vintilă Brătianu, calomniile la adresa fostului principe moştenitor privind relațiile „galante" din trecut, disponibilitatea acestuia de a trata cu comitetul executiv comunist, pentru a i se permite accesul la Odessa[12], dar şi fotografii cu ex-prințul alături de „principesa" Lupescu şi de cheflii cu care-şi petrecea nopțile în localurile vivante de pe Coasta de Azur[13]. Pe

[9] *De ce apare „Ordinea"*, în „Ordinea, anul I, nr. 1, marți, 11 decembrie 1928, p. 1. „Deşi am trăit sub stăpânire străină, noi cei care descălicăm azi aici venim în mijlocul d-voastră cu o mentalitate europeană. Ca unii cari am învățat să facem o politică mai înaltă, vom căuta să nu ne coborâm noi la nivelul fraților regățeni, ci să-i ridicăm pe ei până la noi", ar fi spus în 1919 un om politic din Ardeal.

[10] În „Ordinea, anul I, nr. 2, miercuri, 12 decembrie 1928, p. 1.

[11] *Alegeri libere ?* , în „Ordinea, anul I, nr. 3, joi, 13 decembrie 1928, p. 1.

[12] Mihail Burilleanu, *Când aventurierii vor să aprindă noui torțe*, în „Ordinea, anul I, nr. 4, vineri, 14 decembrie 1928, p. 1.

[13] *Un prinț care-şi plânge țara în fața unei sticle de şampanie*, în „Ordinea, anul II, nr. 75, marți, 12 martie 1929, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

relația cu noua putere politică, ziarul a condamnat actele guvernului Maniu, „anarhia oficializată”, a cerut desființarea gărzilor cetățeneşti (a „voinicilor”)[14] etc. Mesajul în sine, politic partizan, impresiona însă prin construcția calomniatoare a campaniilor de presă şi prin virulența materialelor sau caricaturilor publicate, care doreau să se constituie în „demascarea unui regim”. Radicalitatea tonului şi a fondului nu avea egal în presa independentă. Campania antiguvernamentală de calomnii şi acuze priveau fapte şi oameni, zvonurile de culise predominând asupra ştirilor, informațiile subterane încercând să inducă ideea cunoaşterii intime asupra „afacerilor” guvernului şi Partidului Național-Țărănesc, cu „apetitul milenar” şi milionar a oamenilor regimului Maniu[15]. Nu am să descriu în amănunt demersurile „Ordinii” în direcția realităților politice adversare Partidului Național Liberal, întrucât ele ocupă aproape în întregime paginile ziarului. Am să menționez, în cele ce urmează, doar campaniile „spectaculoase”, din perspectiva unui cititor peste ani, prin sintagmele şi caracterizările pe care le-au impus sau pe care au încercat să le acrediteze în spațiul public: *Dobrescu-Taxy* (după numele primarului general național-țărănist al Capitalei, Dem. I. Dobrescu), *M. Popovici-Chibrit* (ministrul de Finanțe fiind acuzat de perceperea unui comision propriu, prin intermediul fraților Honigman, în contractul suedez al chibriturilor)[16], *Madgearu-*

[14] În „Ordinea, anul I, nr. 5, sâmbătă 15 decembrie 1928, p. 3-4.

[15] „Ordinea” publica periodic numele unor fruntaşi național-țărănişti din consiliile de administrație din care făceau parte („Ordinea, anul II, nr. 63, marți, 26 februarie 1929, p. 3); de asemenea, deschiderea cazinourilor era desemnată drept afacere de comision (*Când regimul şi-a pierdut ruşinea*, în „Ordinea, anul II, nr. 105, miercuri, 17 aprilie 1929, p. 4); până şi Iuliu Maniu era găsit cu afaceri, împrumutând bani de la Banca Națională pentru a-şi exploata mina („Ordinea, anul II, nr. 316, marți, 24 decembrie 1929, p. 4). Şi Nicolae Titulescu era acuzat că încasează mari sume de bani de la guvern (de un milion lei / lună), de mulți ani (în „Ordinea, anul II, nr. 39, marți, 29 ianuarie 1929, p. 1).

[16] „Ordinea” încerca să acrediteze ideea că țara condusă de aventurieri internaționali, cum ar fi Chira de Bellagio, care făcea afaceri de comision împreună cu Mihail Popovici, ministrul de Finanțe, poreclit de liberali „Chibrit” („Ordinea, anul II, nr. 60, vineri, 22 februarie 1929, p. 1; „Ordinea, anul II, nr. 154, marți, 18 iunie 1929, p. 4.; *Puroiul a început să curgă*, în „Ordinea, anul II, nr. 160, miercuri, 26 iunie 1929, p. 4; „Ordinea, anul II, nr. 177, duminică, 14 iulie 1929, p. 4) sau de „misteriosul” Barbu Ionescu, apreciat drept impostor. Campania s-a păstrat şi în anii următori, conform *Demascarea unui şarlatan. Madgearu-Berlamy a căzut în cursă*, în „Ordinea”, anul IV, nr. 666, duminică 22 februarie 1931, p. 1;

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Anquetil (după numele unui ziarist francez, de la „La Rumeur" din Paris, cu care omul politic ţărănist avusese legături în timpul opoziţiei faţă de împrumutul preconizat de liberali, şi care jurnalist, informa „Ordinea", fusese implicat în scandaluri financiare şi arestat la Paris)[17], abonamentele „obligatorii" la ziarul „Patria" ale instituţiilor statului[18] etc. Directorul general al C.F.R., Stan Vidrighin, a fost unul din subiectele facile şi favorite ale „Ordinii" pe parcursul anilor 1929-1930, plecând de la salariul uriaş luat de un funcţionar al statului, calomnierea găsind susţinerea opiniei publice într-o Românie aflată în pragul crizei economice[19]. Oamenii noului regim, chiar şi unii ziarişti străini favorabili, erau plasaţi în mijlocul unor evenimente compromiţătoare pentru situaţia politică şi pentru moralitatea lor, mărturiile şi conexiunile în trecut făcute de reporterii „Ordinii" urmărind a-i proiecta pe naţional-ţărănişti în afara spaţiului comun al societăţii[20].

Împrumutul ruşinii s-a semnat, în „Ordinea", anul IV, nr. 679, marţi 10 martie 1931, p. 1 (cu referire la „trădătorul" Mihai Popovici) etc.

[17] În „Ordinea, anul II, nr. 47, joi, 7 februarie 1929, p. 4; vezi şi „Ordinea, anul II, nr. 52, miercuri, 13 februarie 1929, p. 4.

[18] „Ordinea, anul II, nr. 100, joi, 11 aprilie 1929, p. 4.; adresă semnată de directorul ziarului „Patria" către prefecţii din Ardeal, obligaţi să se aboneze la oficiosul naţional-ţărănist, pentru suma de 6600 / an (mai mult decât la „Universul" şi „Dimineaţa"), din care 5000 de lei pentru casa partidului; banii propriu-zişi pentru abonament erau trecuţi în bugetul primăriilor.

[19] Menţionarea repetată a salariului, cu precizarea că era mai mare decât al unui Regent, urmărea să impună concluzia că rolul lui Vidrighin era cel de „a aranja" afacerile familiei Maniu-Boilă („Ordinea, anul II, nr. 298, marţi, 3 decembrie 1929, p. 4). Calomnierea a luat forme diverse: de la scormonirea trecutului, cum că ar trădat ungurilor interesele oraşului Timişoara, până la scrisori deschise adresate directorului general al CFR („Ordinea, anul II, nr. 236, sâmbătă, 21 septembrie 1929, p. 4).

[20] Campania a fost de o violenţă discursivă greu de imaginat: Constantin Stere a fost subiectul continuu al denigrării, fiind desemnat ca „trădătorul Stere", „conspiratorul nebun"; acuzele au fost potenţate de rolul omului politic basarabean în impunerea reformei administrative şi de proclamarea lui ca senator de drept (Mihail Burilleanu, *De ce-l atac pe D. C. Stere*, în „Ordinea, anul I, nr. 3, joi, 13 decembrie 1928, p. 1; vezi şi „Ordinea, anul II, nr. 58, miercuri, 20 februarie 1929, p. 1; *Moartea civilă a trădătorului Stere*, în „Ordinea, anul II, nr. 183, duminică, 21 iulie 1929, p. 1; opoziţia generalilor care luptaseră în război, comitetul cavalerilor ordinului „Mihai Viteazul", care puneau probleme morale, erau evident lăudaţi (*Trădătorul Stere declarat inamic al Patriei*, în „Ordinea, anul II, nr. 187, vineri, 26 iulie 1929, p. 4); subsecretar de stat la ministerul de Intrne, Eduard Mirto, în 1906 cetăţean italian, apărea drept condamnat de tribunal, fiind achitat de Curtea de Apel din care făcea parte şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Demascarea afacerilor făcute de național-țărăniști sau a național-țărăniștilor înșiși nu era unicul scop al „Ordinii". La fel de radical, ei încercau să decredibilizeze politica guvernului Maniu pe relația cu școala, prin acuze de politizare a învățământului[21], cu economia[22] sau cu cultele din Ardeal[23].

Gheorghe Buzdugan (în „Ordinea, anul I, nr. 17, marți, 1 ianuarie 1929, p. 1); Grigore Antipa, pus în fruntea Comisiei pentru modificarea legii comercializării, fusese un apropiat de apropiat de Mackensen (în „Ordinea, anul II, nr. 23, miercuri, 9 ianuarie 1929, p. 4); Virgil Madgearu era acuzat de plagiat (în „Ordinea, anul II, nr. 30, joi, 17 ianuarie 1929, p. 1), Pamfil Şeicaru era considerat „şantajistul moralist", implicat în tot felul de scandaluri (vezi Mihail Burilleanu, *Uliul*, în „Ordinea, anul II, nr. 34, marți, 22 ianuarie 1929, p. 4; *Hiena*, în „Ordinea, anul II, nr. 36, joi, 24 ianuarie 1929, p. 4; *Pamfil Şeicaru complice cu Zăgănescu şi Alexandrescu*, în „Ordinea, anul II, nr. 37, sâmbătă, 26 ianuarie 1929, p. 4); Pantelimon Halippa, Alexandru Vaida Voevod, pe relația cu preşedinte al juriului la un concurs de frumusețe organizat de Em. Socor, fotografiat ca idol al femeilor şi expus pe Calea Victoriei; insinuările potrivit cărora s-ar fi aflat singur, într-o cameră secretă cu cinci copile îmbrăcate sumar („Ordinea, anul II, nr. 83, joi, 21 martie 1929, p. 1; „Ordinea, anul II, nr. 98, marți, 9 aprilie 1929, p. 4 etc.); au existat şi sugestii de homosexualitate la adresa lui Vaida, pentru perioada petrecută în Anglia; Aurel Dobrescu, subsecretarul de Stat de la Domenii, s-a aflat în centrul unor campanii ale „Ordinii", el fiind urmărit pe parcursul mai multor săptămâni, prin articole, facsimile: el apărea drept siluitor de femei, obligat să întrețină un copil, iar în casa lui s-ar fi petrecut „sinucideri" misterioase (*Tragedia zilei*, în „Ordinea, anul II, nr. 37, sâmbătă, 26 ianuarie 1929, p. 1). De altfel, Aurel Dobrescu l-a dat în judecată pe Mihail Burilleanu, care a scris o serie de articole *Acuz* („Ordinea, anul II, nr. 58, miercuri, 20 februarie 1929, p. 1); Voicu Nițescu era acuzat că exploata un debit de tutun, care era un drept al văduvelor, orfanilor şi invalizilor de război („Ordinea, anul II, nr. 171, duminică, 7 iulie 1929, p. 4). D. R. Ioanițescu, poreclit „Durac", a făcut de asemenea articolelor defăimătoare ale „Ordinii" („Ordinea, anul II, nr. 271, vineri, 1 noiembrie 1929, p. 4). Pe relația cu străinătatea, ei au exprimat dubii asupra ziariştilor străini invitați de guvernul Maniu pentru a observa scrutinul electoral din 1928; Albert Dubarry, directorul ziarului „La Volonté", era dovedit în Franța ca „hoț de portofele", conform facsimilului reprodus după „Action Française (în „Ordinea, anul I, nr. 12, duminică, 23 decembrie 1928, p. 4).

[21] La Cahul, cei de la „Ordinea" acuzau Ministerul Instrucțiunii că ar fi obligat elevii să cânte *Marşul triumfal al democrației* (Internaționala țărănistă), după rugăciunea zilnică, ceea ce demonstra sistemul. sovietic al național-țărăniştilor; versurile făceau apel la Partidul Național-Țărănesc şi la liderii național-țărănişti: Născut partidu-i din durerea / Poporului de atâta vreme sugrumat, / De cei de pân' acum la cârma țării, / Organ de libertate ne-a lăsat! / / Dar azi, Maniu, Mihalache şi Vaida, / Au pus pe cei mişei la locul lor, / De-acum nesupărat va fi de nimeni / Şi suveran poporul muncitor ! etc. (în „Ordinea, anul I, nr. 5, sâmbătă, 15 decembrie 1928, p. 4).

[22] Era condamnată politica economică a guvernului Maniu, cu neglijarea industriilor (*Azi ne vorbeşte: un industriaş*, în „Ordinea, anul I, nr. 17, marți, 1 ianuarie 1929, p. 1); legea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Susținându-şi titulatura, ziarul a încercat să ipostazieze „ordinea” care să apere România Mare. Prin ziariştii ei, publicația respingea „politica de concesii față de minorități” a guvernanților, precum şi atitudinea „regionalistă” (descentralizatoare), considerând că „acolo stăpânesc străinii”[24].

Anarhia şi disoluția autorității statului, acuzată de publicația în discuție, cu imaginea de impact asupra cititorilor (mai ales din mediul urban din Vechiul Regat) a voinicilor care pălmuiau ofițerii regățeni în Transilvania[25], avea o finalitate imediată. Denunțând regionalismul sau incompetența guvernanților, ei exercitau o presiune asupra Regenței, culpabilizată pentru faptul de a fi renunțat la prerogativele constituționale şi că nu făcea nimic pentru a opri anarhia[26]. *Regența este avizată*, *Datoria Regenței* erau titluri de ziar prin care se cerea forului instituțional să „repare” greşeala săvârşită în noiembrie 1928 prin impunerea / acceptarea demisiei guvernului liberal condus de Vintilă Brătianu[27].

petrolului, din 1929, era văzută drept „vânzarea petrolului” şi considerată „o crimă împotriva Patriei”, luând României posibilitatea de a se apăra („Ordinea, anul II, nr. 81, marți, 19 martie 1929, p. 1) / mai mult capitaliştii străini, în folosul cărora fusese promulgată legea îl sărbătoriseră pe trădătorul „Madgearu-Anquetil” („Ordinea, anul II, nr. 246, joi, 3 octombrie 1929, p. 4).

[23] Ei au acuzat că funcționarii ortodocşi din Ardeal erau convertiți cu forța la catolicism („Ordinea, anul II, nr. 172, marți, 9 iulie 1929, p. 4).

[24] Cu imaginea românului „rob şi slugă la bulgar” în Cadrilater (în „Ordinea, anul II, nr. 24, joi, 10 ianuarie 1929, p. 4), a comuniştilor unguri în Valea Jiului, după incidentele de la Lupeni (campania s-a întins în mare pe toată luna august 1929; vezi în „Ordinea, anul II, nr. 198, joi, 8 august 1929, p. 1 etc.), a ucrainenilor care „stăpâneau” Bucovina („Ordinea, anul II, nr. 220, marți, 3 septembrie 1929, p. 3) ş.a. Apelurile dramatice abundă de altfel în „Ordinea”: *pierdem Dobrogea…*, *colonizarea şi românizarea Dobrogei iremediabil compromise* („Ordinea, anul III, nr. 468, miercuri, 2 iulie 1930, p. 1 şi 3), *Basarabia în primejdie* (cu acuza că național-țărăniştii au făgăduit Moscovei „plebiscit” pentru Basarabia, în „Ordinea, anul II, nr. 46, miercuri, 6 februarie 1929, p. 4).

[25] În „Ordinea, anul II, nr. 218, sâmbătă 31 august 1929, p. 4.

[26] Candidatura fiului Regentului la Cameră, ca independent, dar fără să-i fie opus cineva, era pentru redactorii de la „Ordinea” o recompensă (în „Ordinea, anul II, nr. 24, joi, 10 ianuarie 1929, p. 4; vezi şi „Ordinea, anul II, nr. 135, duminică, 16 iunie 1929, p. 1; vezi şi „Ordinea, anul II, nr. 217, vineri, 30 august 1929, p. 4).

[27] „Ordinea, anul II, nr. 269, joi, 31 octombrie 1929, p. 1. Mai ales momentul retragerii din Parlament a liberalilor a constituit o presiune asupra înaltului for, din perspectiva ziarului

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Restaurația nu a schimbat radical poziția ziarului, deşi este uşor observabil tonul mult mai moderat față de adversarii politici ai liberalilor; ziarul a rămas, sub tutela lui Tancred Constantinescu, la dispoziția conducerii liberale, ca mijloc important al propagandei opoziționiste; „Ordinea" a prezentat cu promptitudine manifestările publice ale partidului şi a constituit, în general, prin articolul de fond, un seismograf pentru atitudinea lui Vintilă Brătianu față de problemele la ordinea zilei. Ziarul a continuat lupta de „demascare" împotriva național-țărăniştilor, pe relația cu „afacerile" acestora, creând chiar o rubrică intitulată *Pentru Regele Carol al II-lea*, în dorința ca Suveranul să afle că pe banca ministerială a fost cocoțat un om bănuit de crime etc.[28], şi sărbătorind demisia guvernului național-țărănist[29]; de asemenea, publicația şi-a asumat campania agresivă a conducerii liberale împotriva lui Gheorghe Brătianu, „Ordinea" fiind cea care a impus spațiului publicistic porecla de Lebaudy al II-a, după

„Ordinea" (Mihai Burilleanu, *Cu cine este Regența ?*, în „Ordinea, anul II, nr. 179, miercuri, 17 iulie 1929, p. 1).

[28] Într-o încercare de apropiere față de noul rege, ziarul dorea să arate că nu mai mergeau la fel de bine afacerile guvernanților după Restaurație („Ordinea, anul III, nr. 484, duminică, 20 iulie 1930, p. 1). La doi ani de la apariția „Ordinii", care coincideau cu preluarea puterii de național-țărănişti, ziarul a prezentat „marea frescă" a hoților, nebuniilor, a dezertărilor şi a trădătorilor / afacerile membrilor cabinetului, campanie reluată, cu adnotări şi completări în numerele care au urmat („Ordinea, anul III, nr. 491, luni, 28 iulie 1930, p. 3). Poate mai mult decât Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod era denigrat în paginile „Ordinii", fiind arătat cum în 1917 depunea un memoriu la cancelariile de la Budapesta, Viena şi Berlin, prin care solicita detronarea dinastiei române şi anexarea României la Austro-Ungaria („Ordinea, anul III, nr. 541, joi, 25 septembrie 1930, p. 4).

[29] Demisia guvernului Mironescu a determinat apariția unei ediții speciale, Burilleanu cerând răspunderea pentru toți cei care „au adus țara în sapă de lemn" (*De ce a demisionat guvernul Mironescu*, în „Ordinea", anul IV, nr. 703, duminică, 5 aprilie 1931, p. 1; *Dreptate*, în „Ordinea", anul IV, nr. 718, sâmbătă, 25 aprilie 1931, p. 1; I. B., *Panegeric la moartea politică a lui Mihai Popovici*, în Idem; *Guvernul Maniu-Mironescu să fie pus sub urmărire*, în „Ordinea", anul IV, nr. 722, joi, 30 aprilie 1931, p. 1; Mihai Burilleanu, *Parlamentul ruşinei naționale a fost dizolvat*, în „Ordinea", anul IV, nr. 724, luni 4 mai 1931, p. 1; *Parlamentul jafului a murit urlând*, în „Ordinea", anul IV, nr. 725, miercuri, 6 mai 1931, p. 1; *Opera de legiferare a trecutului trebuie înlăturată în bloc*, în „Ordinea", anul IV, nr. 732, miercuri, 13 mai 1931, p. 4; Mihail Burilleanu, *Da, ne-au guvernat hoții*, în „Ordinea", anul IV, nr. 738, miercuri 20 mai 1931, p. 1). Dar dincolo de aprecierea pentru gestul regelui şi de atacurile împotriva viesparului de intrigi de la Bădăcini sau de dorința pedepsiri foştilor guvernanți, în august 1931, tot mai clar Mihail Burilleanu afirma că salvarea țării stătea doar într-o guvernare liberală (În „Ordinea", anul IV, nr. 802, miercuri 5 august 1931, p. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

„împăratul Saharei" (un francez care se autointitulase astfel spre hazul cancelariilor occidentale), dată fiului lui Ionel Brătianu[30].

Dincolo de faptele prezentate în sine, utilizarea mesajului „Ordinii" nu era unul direct. „Anchetele" ziarului condus de Mihail Burilleanu reprezentau o sursă de „informații" pentru alte publicații apropiate de liberali, multiplicând zvonurile şi calomniile la adresa adversarilor partidului condus de Vintilă Brătianu. În „Viitorul" sau în „Universul", multe din ştirile negative sau „murdare" erau prezentate implicit, sub formule acoperitoare de genul „aşa cum ne informează confratele de la *Ordinea…*", dar generând, finalmente, „evenimente". De aici reacția, guvernamentală sau parlamentară, a național-țărăniştilor față de agresivitatea sau „dezvăluirile" „Ordinii" cu privire la spațiul public[31].

[30] „Ordinea, anul III, nr. 474, miercuri, 9 iulie 1930, p. 4. „Ordinea" a găzduit caracterizările negative privindu-l pe Gheorghe Brătianu, venite dinspre oameni politici liberali, Ion Inculeț şi mai ales Victor Iamandi. Câteva titluri sunt, cred, edificatoare: Victor Iamandi, *George Brătianu compromite Coroana* („Ordinea, anul III, nr. 494, vineri, 1 august 1930, p. 1); *Pățania lui Lebaudy al II-lea la Bălți* (Idem, p. 3); *Cine vrea să înlăture partidele ca să moralizeze țara* („Ordinea, anul III, nr. 499, joi, 7 august 1930, p. 1); Victor Iamandi, *George Brătianu profanează memoria lui G. G. Mârzescu* (în condițiile în care ziarul „Mişcarea", fondat de Mârzescu, conținea injurii la adresa lui Vintilă Brătianu şi I.G. Duca (în „Ordinea, anul III, nr. 508, sâmbătă, 16 august 1930, p. 4); Inculeț afirma că „băiatul care poartă numele lui Ion I. C. Brătianu nu seamănă nici pe departe cu ilustrul său tată. El n-are nici sufletul cinstit al acestuia, nici cunoaşterea oamenilor, şi mai ales însuşirile ce se cer unui conducător de partid şi de țară" (*Domnul care n-are morală*, în „Ordinea, anul III, nr. 527, duminică, 7 septembrie 1930, p. 4). Dar Victor Iamandi a fost vârful de lance al campaniei împotriva lui Gheorghe Brătianu, reluând cuvintele lui Ionel Brătianu despre fiul său (*Spulberarea unei legende. Ce credea Ion I. C. Brătianu despre George*, în „Ordinea, anul III, nr. 529, miercuri, 10 septembrie 1930, p. 4), sau prezentându-i cariera la Universitate (*Cum a ajuns George Brătianu la Universitate. Fapte şi constatări*, în „Ordinea, anul III, nr. 534, miercuri, 17 septembrie 1930, p. 1).

[31] Luările de poziție ale național-țărăniştilor în Parlament erau prezentate plastic de Mihai Burilleanu, în formule precum că *Porcul îmbrăcat în piele de leu a sughițat* (în „Ordinea, anul II, nr. 39, marți, 29 ianuarie 1929, p. 1). În 1932, în dezbaterea Mesajul la Senat, acuzat că ducea un război de stradă împotriva ziarului „Ordinea", cu confiscări etc., Virgil Madgearu ministrul Industriei şi Comerțului în guvernul Vaida, motiva demersul său prin aceea că ziarul era „canalul de scurgere a celor mai multe calomnii care s-au debitat de când există România noastră", un fel de pornografie politică (*Discursul D-lui Alex. Lapedatu*, rostit în şedința din 18 august 1932 a Senatului, în *Partidul Național-Liberal şi situațiunea țării. Cuvântările rostite de d-nii: I.G. Duca, Const. I.C. Brătianu, Alex. Lapedatu, Ioan Botez şi Victor Iamandi – la Discuțiunea Mesajului în sesiunea extraordinară din iulie-august 1932 –*, Bucureşti,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Disputa verbală dintre „Ordinea” şi „Dreptatea” a luat forme agresive verbal, redactorii oficiosului PNŢ fiind considerați adeseori „stârvuri” şi plasați în diferite contexte de corupție[32]. Respingerea publicației „de mâna stângă” a liberalilor de către presa moderată, în general antiliberală, „Adevărul” şi „Dimineața” mai ales (dar şi „Curentul” sau „Cuvântul”), a determinat o campanie împotriva jurnaliştilor apărători ai „bunelor intenții politice”; prin publicarea filă cu filă a unui dosar al Legației germane din Bucureşti, în care se arăta sumele enorme vărsate de germani pentru cumpărarea formatorilor de opinie, „conştiințelor în România”, după cum numea „Ordinea” acei ziarişti, precum Constantin Graur, care „frecventaseră” cercurile germanofile în anii 1915-1916, se crea o formă de presiune asupra acelor publicații. Prin găzduirea semnăturilor, ziarele erau acuzate implicit de manipulare posteveniment, cu referire la faptele politice cotidiene. Amintirea zilelor neutralității şi ale conflictului mondial, cu toate clipele de înălțare pentru unii dintre români şi de decădere morală pentru alții (redactori care se acomodaseră în diferite grade cu regimul de ocupație), era o comparație favorabilă liberalilor finalmente, momentul războiului şi Unirii fiind intim legat de partidul condus atunci de Ionel Brătianu[33].

Procesele pentru calomnie sau pentru atacuri contra membrilor Regenței, a principelui Nicolae în special, au abundat în perioadă, fapt care denotă impactul însemnat al publicației în structurarea imaginarului politic[34]. Publicația a fost confiscată în mai multe rânduri, determinând protestul previzibil al ziariştilor de la „Ordinea”, „Viitorul” sau „Universul”, care s-au adresat Regelui, considerând interzicerea apariției ziarului ca pe o reacție administrativă ilegală a guvernului Maniu sau

Imprimeriile Independența, 1932, p. 47. Momentul în care se produce schimbul de replici parlamentare decredibilizează informația lui Lucian Predescu (*op. cit.*, p. 620), după care ziarul fundat de Mihail Burilleanu s-a transformat la 12 februarie 1932 în „Ordinea Nouă” sub conducerea lui Alexandru Anestin).

[32] „Ordinea, anul II, nr. 126, joi, 16 mai 1929, p. 1

[33] Vezi de exemplu, „Ordinea, anul III, nr. 468, miercuri, 2 iulie 1930, p. 1.

[34] Este cazul lui Aurel Dobrescu, în care verdictul tribunalului a fost prezentat de „Ordinea” ca un caz de răsturnare morală; deşi apărat de doi dintre cei mai buni avocați pledanți liberali, Radu D. Rosetti şi I. Vasilescu-Valjean, Mihail Burilleanu a fost condamnat la 15 zile de închisoare şi 1 leu despăgubire pentru calomnie (Ordinea, anul II, nr. 135, duminică, 26 mai 1929, p. 3; „Ordinea, anul II, nr. 143, miercuri, 5 iunie 1929, p. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Mironescu faţă de denunţarea vinovaţilor pe care publicaţia o realiza pentru opinia publică; solidarizarea politică previzibilă a partidului liberal şi a partidului poporului, dar cea mult mai importantă a adunării sindicatului ziariştilor (controlat de liberali), care a votat telegrama ce-a fost trimisă Regelui în varianta propusă de Mihail Burilleanu[35], construia imaginea guvernului intolerant şi abuziv faţă de opoziţie şi de Constituţie. Un număr „ocazional şi unic", scos pe 4 ianuarie 1931 sub titulatura de „Ordinea încătuşată", demonstra o dată în plus profesionalismul propagandei liberale[36]. Scrisorile deschise de susţinere publicate în „Ordinea", aparţinând unor invalizi de război pentru a maximiza emoţional efortul de „demascare"[37], nu puteau totuşi să ascundă caracterul calomniator al publicaţiei.

Moartea lui Mihail Burilleanu, bolnav de septicemie, în septembrie 1931[38], nu a schimbat radical linia publicaţiei; profesorul universitar Mihail Dragomirescu a preluat direcţia începând cu miercuri 11 noiembrie 1931, pe frontispiciul ziarului el apărând ca director, iar Mihail Burilleanu ca fondator[39]. Totuşi o scădere a tonului publicaţiei poate fi observată, atacurile fiind mai mult politice, chiar dacă nota personală a fost păstrată[40].

---

[35] Mihail Burilleanu, *O telegramă a „Ordinii" către Rege*, în „Ordinea", anul IV, nr. 626, luni 5 ianuarie 1931, p. 1; Idem, *În pragul dezastrului*, în „Ordinea", anul IV, nr. 627, marţi 6 ianuarie 1931, p. 1; Idem, *Pentru adevăr, dreptate şi libertate !* , în „Ordinea", anul IV, nr. 629, vineri 9 ianuarie 1931, p. 1; *Cazul „Ordinii" la Sindicatul ziariştilor*, în „Ordinea", anul IV, nr. 643, marţi 27 ianuarie 1931, p. 1; în mod evident, autorităţile erau deranjate de campania agresivă a ziarului. În ianuarie 1931, prefectul de Iaşi trimitea chestorului o notă strict confidenţială, în conformitate cu ordinul telegrafic al ministerului de Interne, în care solicitat confiscarea ziarului „Ordinea" la sosirea în gară, de la chioşcuri, cu promptitudine, dar şi cu tact, spre a se evita orice scandal sau aglomeraţie de public (ANDJ-Iaşi, fond Prefectura Judeţul Iaşi, ds. 2 / 1928, f. 230).

[36] Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 620.

[37] „Ordinea, anul II, nr. 148, marţi, 11 iunie 1929, p. 1.

[38] Alex. Anestin, *Moartea lui Mihail Burilleanu*, în „Ordinea", anul IV, nr. 835, duminică 13 septembrie 1931, p. 1. Semnificativ, la înmormântare, numai „Universul" şi „Viitorul" au depus coroane.

[39] „Ordinea", anul IV, nr. 883, miercuri, 11 noiembrie 1931, p. 1.

[40] Atacurile au fost îndreptate mai ales împotriva lui Iorga, văzut ca poligraful dezinteresat, ca mare autor, dar lipsit de idei („Ordinea", anul IV, nr. 903, joi 3 decembrie 1931, p. 1; Mihail Dragomirescu, *1600 de cărţi şi nici o idee*, în „Ordinea", anul IV, nr. 913, joi 17 decembrie 1931, p. 1 etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

După mine, „Ordinea” decade ca importanță în cadrul discursului liberal după 1932, în condițiile jocului politic stratificat practicat de liberali pe relația cu regele Carol al II-lea şi chiar cu Partidul Național-Țărănesc. Liberalii nu au mai investit efectiv în ziar. Impactul ei fusese însă serios, Petre Pandrea povestind hotărârea lui Virgil Madgearu, secretarul general al Partidului Național-Țărănesc, de a organiza „serios”, în condițiile căderii primului guvern Maniu, presa național-țărăniştilor după modelul „Ordinii”; campania împotriva lor îl impresionase pe liderul național-țărănist prin text şi fotografii (cu vilele corifeilor național-țărănişti, care „dovedeau” capacitatea lor de a fura din banii publici etc.)[41].

Mai multe aspecte pot fi adăugate pentru a întregi cunoaşterea publicației, dincolo de temele pe care şi le asumă conducerea ziarului. În primul rând, „Ordinea” a avut un rol în dezbaterea implicării tineretului în politica liberală, ceea ce-i conferă, cel puțin în perioada de început, statutul de mijloc al reformării Partidului Național Liberal, dar şi de semn al încercării lui de reînnoire. Ziarul a găzduit în primăvara anului 1929, sub forma unor interviuri luate de Dinu Aldea şi N. Constantinescu în rubrica *Azi ne vorbeşte…*, o serie de importanți lideri liberali tineri (Gheorghe Brătianu, Mircea Djuvara, I. Vasilescu-Valjean, Hurmuz Aznavorian, Mitiță Constantinescu ş.a.), care exprimă, în mod evident, un proiect de aducere a tineretului în prim planul vieții politice, manieră de reformare morală a partidului[42].

[41] Petre Pandrea, publicist în „Adevărul”, „Dimineața” şi ocazional în „Dreptatea”, apropiat de național-țărănişti şi de Madgearu în special, căruia îi scria uneori şi discursurile, afirmă că național-țărăniştii au cumpărat pur şi simplu gazeta, prin Mihai Popovici, numindu-l însă la direcția ei pe un „ofițer-aventurist”, Virgil Cârciu. Dar, aşa cum se exprimă memorialistul, „gazeta a murit odată cu Burilleanu”, național-țărăniştii nereuşind decât să realizeze o „fițuică ilustrată confidențială” (Petre Pandrea, *Memoriile mandarinului valah*, repere biobibliografice de Andrei Pandrea, Bucureşti, Editura Albatros, 2001, p. 320).

[42] *Azi ne vorbeşte: D. George Brătianu. Tineretul național-liberal*, în „Ordinea”, anul II, nr. 87, marți 26 martie 1929, p. 1. *Azi ne vorbeşte: D. Jean Vasilescu-Valjean. Tineretul liberal*, în „Ordinea”, anul II, nr. 92, miercuri 3 aprilie 1929, p. 1. Vezi şi preluarea articolului în „Mişcarea”, ziarul organizației liberale ieşene, dornic să evidențieze primatul ideilor lui Gheorghe Brătianu în această direcție (*Asupra acțiunei tineretului liberal. Importante declarații ale d-lui H. Aznavorian*, în „Mişcarea”, anul XXIII, nr. 82, joi, 11 aprilie 1929, p. 1). *Azi ne vorbeşte: d. Mitiță Constantinescu, fost deputat*, în „Ordinea”, anul III, nr. 491, luni 28 iulie 1930, p. 1

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Pe de altă parte, finanțarea „Ordinii" este mai curând obscură, în condiții în care nu am găsit o relație directă cu Casa Partidului Național Liberal, instituția care finanța în mod obişnuit publicațiile partidului. Pot doar bănui şi sugera fondurile asigurate de Tancred Constantinescu în perioada cât fusese ministru al Industriilor şi Comerțului. În al doilea rând, redactorii şi corespondenții români şi străini ai ziarului sunt greu de descifrat. Numele lui Dinu Aldea sau Nicolae Constantinescu[43] sunt unele dintre puținele care apar alături de cele ale redactorului D. Burilleanu, cel care scrie, fără întrerupere, articolul de deschidere, şi ulterior, ale lui Mihai Dragomirescu. Informațiile pe care ziarul le furniza erau contradictorii, ca sursă cel puțin. În mod evident, „Ordinea" beneficia de legăturile liberalilor cu anumiți corespondenți şi ziarişti străini. Apoi, funcționarii proliberali din administrația le-au pus la dispoziție tot felul de dosare, spre nemulțumirea național-țărăniştilor[44]. Dar, aşa cum arată multe din procese

[43] Dinu Aldea era pseudonimul ziaristului Dumitru Antohi, născut la Focşani, stabilit ulterior la Milano, unde a fost prim-redactor la ziarul *Ranssegna Italo-Romena* şi colaborator al ziarului *Argus* din Bucureşti. A scris şi la ziarele *Adevărul*, *Lupta* şi *Mişcarea* de la Iaşi (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 38; vezi şi Mihail Straje, *op. cit.*, p. 25). N. Constantinescu a fost mai curând scriitor şi dramaturg decât jurnalist, deşi a colaborat la mai multe reviste, *Epigrama* (unde semna „Cossy"), *Comedia*, *Rampa*. Alte pseudonime erau „Nicon", „Nicolae Nicon" etc. A fost directorul teatrului Alhambra şi a scris mai multe piese de teatru şi operete (Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 217; Mihail Straje, *op. cit.*, p. 169).

[44] Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor național, țărănist şi național țărănist*, partea I, partea a II-a, ediția a II-a, îngrijire, note, postfață de Victor Frunză, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 2000, p. 243; Virgil Madgearu declara în Cameră că „toți funcționarii ministerului de Finanțe, de la secretar general până la ultimul agent de percepție, sunt agenți liberali (în „Viitorul" anul XXII, nr. 6276, miercuri, 16 ianuarie 1929); era o cointeresare, după un contemporan, deoarece funcționarii făceau parte şi din consiliile de administrație ale diferitelor instituții economice (Ion Constantin, *Din însemnările unui fost reporter parlamentar. Camera Deputaților. 1919-1939 (note şi memorii)*, Bucureşti, Editura Politică, 1973, p. 120); personalul administrației, pus în slujba opoziției liberale, „învechit în rele, exploatator fără cruțare al privilegiilor sale şi adversar instinctiv al oricărei cârmuiri de stânga" (Grigore Gafencu, *Însemnări politice. 1929-1939*, ediție Stelian Neagoe, Bucureşti, Editura Humanitas, 199, p. 186), poate fi însă o afirmație discutabilă, justificativă a propriei incapacități guvernamentale. Cu atât mai mult cu cât analiza devenea sistemică la sociologul şi omul politic țărănist Petre Andrei, care vorbea despre un „clan politic dominant în stat, care a îngenuncheat orice caracter în toate direcțiile; s-a creat o administrație în Țara Românească, care era oglinda politicii însăşi, o administrație oligarhică, trufaşă cu cei mici, ca şi cu cei din opoziție şi servilă cu cei de la guvern. Această administrație avea conştiința că serveşte un partid politic, încât şi astăzi, funcționari înalți şi demnitari de-ai statului iau dosarele de la

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

pierdute, informația constituia cu predilecție o invenție mediatică, scopul ziarului nefiind cel de a informa, cât de a calomnia şi a sluji drept „sursă" pentru celelalte publicații liberale, mai credibile şi, implicit, mai influente.

Concluzii

Ziarul „Ordinea" dovedeşte, după mine, vastitatea demersul de presă al liberalilor români în perioadă. Liberalii au fost, după cum o arată tirajele şi după cum pot aprecia după investiția materială şi umană, cei mai mari utilizatori ai mediei dintre actorii politici. Evident, este vorba de o pervertire a presei, dar, nu-i aşa, moralitatea în politică este un lucru greu de definit.

Minister şi noaptea pe întuneric pătrund cu ele în casele politicienilor care i-au numit în slujbă" („M.O.", nr. 15, sâmbătă 9 februarie 1929, partea a III-a, Dezbaterile Adunării Deputaților, şedința din 19 ianuarie 1929, p. 485-491, *apud* Petre Andrei, *Discursuri parlamentare (1929-1933)*, Ediție îngrijită de Doru Tompea şi V.F. Dobrinescu, Iaşi, Editura Ankarom, 1996, p. 41). Deşi generalitatea este problematică, în anii '30, în condițiile guvernărilor național-țărăniste, sunt totuşi multiple informații de funcționari care transmiteau informații liberalilor. În septembrie 1933, un director al P.T.T. (N. Dumitrescu după semnătură) îi remitea ministrului de resort un memoriu în numele funcționarilor din instituție prin care încerca să dovedească, ceea ce poate fi o răzbunare administrativă, faptul că directorul general, ing. I. Pitulescu, şi consilierii lui (unul din ei „membru pe față al partidului ducist") erau agenți liberali, servind interesele partidului prin trimiterea de documente interne lui N.N. Săveanu şi N. D. Chirculescu (ANIC, fond Casa Regală-Diverse, ds. 4 / 1933, f. 4). Acuze de acest tip, întâlnim şi la 9 aprilie 1932, când un fost agent al Siguranței, contactat de un N. S. Petrescu, fost funcționar la Marele Stat Major al Serviciului Secret alături de Moruzof, înlăturat pentru că sustrăgea diverse lucrări şi le dădea lui I. G. Duca pentru folosința partidului liberal în serviciul căruia fusese 15 ani, începând ca agent informator al lui Ionel Brătianu, îi propusese să lucreze în chestiuni informative, îndreptate împotriva mai multor personalități politice; el trimitea o scrisoare lui Pangal (Ibidem, f. 7-8). Virgil Madgearu botezase pe marii funcționari de stat, puşi în slujba liberalilor, cu numele de *liberaloizi* (Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. I, ediție îngrijită, prefață, note şi indice Valeriu Dinu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993, p. 72).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ÎNCEPUTURILE RESOVIETIZĂRII BASARABIEI ŞI STAREA DE SPIRIT A POPULAȚIEI (MARTIE-SEPTEMBRIE 1944)

Igor CAŞU

Key-words: Bessarabia, deportations, Second World War, collectivization.

Abstract: *In March 1944, the Red Army reached the Dniester River, i.e. the Eastern frontier of Romania at that time. It is interesting from this point of view to see the dynamics of change in the popular perception toward the Romanian administration from the one hand and Soviet Union, at the other hand. The article stresses the fact that the population of Bessarabia greeted the coming back of Romanian authorities in June-July 1941 as the first year of Soviet occupation brought Communist repressions in the region, culminating with the mass deportation of June 12-13 1941. During this deportation, around 32 000 persons from Bessarabia and Northern Bukovina have been displaced to Siberia and Kazakhstan. In late 1943 and early 1944, one can notice certain changes in the public perception of both Romania and Soviet Union among the local population. In other words, Romania's image is tending to be negative as there are no guarantees that it could retain its control on Bessarabia; the image of Soviet Union is improving, basically because there were rumors circulating that Moscow would give up its repressive policies pursued during June 1940-June 1941 and the collectivization process will be halted. Moreover, as Stalin rehabilitated the Russian Orthodox Church in 1943, there were expectations that the churches will be accepted to function and the population will not be prohibited from praying. Another important aspect discussed in the article, based on the new archival documents from KGB and party archives in Chisinau recently disclosed, is that in May – August 1944, a great part of central and northern Bessarabia as well as a part of Transnistria, has been evacuated partially or entirely from the 25 km area near the frontline. The Soviet authorities promised the peasants that their houses and properties will be protected, but the documents are suggesting that in reality they tolerated and sometimes even encouraged the plundering of properties. This situation brought the local population in deep despair and stimulated them to resist against the new regime.*

Rezumat: *În martie 1844, Armata Roşie ajungea la Nistru. Este interesant să urmărim dinamica schimbării în percepția populară către administrația românească, pe de o parte, şi către Uniunea Societică, de partea cealaltă.*

Unul dintre cele mai puțin studiate episoade din istoria Basarabiei se referă la anul 1944, mai ales la segmentul temporal cuprins între lunile

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

martie şi septembrie, din momentul în care Armata Roşie ajungea la Nistru şi până la revenirea autorităților sovietice la Chişinău. Este perioada în care s-a schimbat puterea, un regim politic luând locul altuia. Cu alte cuvinte, nu este vorba numai de o schimbare de administrație, ci de un proces mult mai complex şi mai profund, pe fondul retragerii administrației române. „Restaurarea” regimului sovietic comunist a impus anumite diferențe în raport cu trecutul, nu numai în ceea ce priveşte atitudinea față de individ, proprietatea privată, politica de cadre, politica economică, dar şi în legătură cu tratamentul aplicat elitelor, țăranilor, încercându-se modificarea identității populației majoritare româneşti. De aceea, ne propunem să analizăm principalele măsuri promovate de regimul sovietic în acest răstimp, evoluția stării de spirit a populației locale în această jumătate de an, modificarea percepției basarabenilor atât față de Uniunea Sovietică, cât şi față de România, în contextul evoluției situației de pe Frontul de est. Vom încerca de asemenea să arătăm cum autoritățile sovietice au început să controleze din nou teritoriului RSSM aflat, din perspectiva lor, sub ocupație străină între anii 1941 şi 1944, şi cum au înțeles ei să trateze populația locală în ansamblu şi, mai ales, pe cei care sunt percepuți ca şi colaboratori ai administrației româneşti, zise de „ocupație”.

În primul an de ocupație sovietică a Basarabiei, între iunie 1940 şi iunie 1941, regimul sovietic a promovat în provincia dintre Prut şi Nistru o politică oarecum similară cu cea din alte teritorii anexate, ca urmare a punerii în aplicare a Pactului Ribbentrop-Molotov şi a altor acorduri conexe semnate de către URSS şi Germania nazistă în august-noiembrie 1939. Ca şi în Țările Baltice, Ucraina de Vest, Belorusia de Vest, Bucovina de Nord şi ținutul Herței, Moscova nu s-a grăbit să lichideze peste noapte toate „reminiscențele regimului burghezo-moşieresc”. Acest scenariu era în concordanță cu un anumit tipar de *sovietizare* experimentat deja în restul Uniunii Sovietice după 1917 şi reflectat în detaliu în volumul lui Stalin întitulat *Kratkii Kurs VKP(b)*, potrivit căruia urmau să fie respectate anumite etape în stabilirea controlului total al Partidului Comunist (bolşevic) asupra unui anumit teritoriu. Sovietizarea totală a Basarabiei – sau mai exact a ceea ce a mai rămas din ea în urma creării Republicii Sovietice Socialiste Moldoveneşti, în 2 august 1940 – nu era un imperativ nou pentru Stalin, în 1940 şi prima jumătate a anului următor, aceasta şi din alte considerente decât cele care țin nemijlocit de perioada scurtă menționată. Deşi nu credea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

în posibilitatea unui atac al Germaniei asupra URSS în vara lui 1941, în pofida unor semnale foarte clare despre planurile lui Hitler, venite inclusiv de la Winston Churchill personal, Stalin înțelegea foarte bine că războiul era, mai devreme sau mai târziu, inevitabil. De aceea, Moscova a încercat să mențină un control eficace asupra noilor teritorii anexate cu resurse financiare şi umane cât mai reduse, inclusiv în Basarabia. Teritoriile anexate între 1939 şi 1940 au fost exploatate din punct de vedere economic la maximum, investiții financiare din partea bugetului central sovietic fiind minime şi având menirea de a aduce Moscovei un profit net imediat. Aşa se explică faptul că în primul an de ocupație sovietică a Basarabiei, numai o proporție neînsemnată a gospodăriilor agricole individuale au fost colectivizate[1]. Or, colectivizarea totală a agriculturii presupunea un efort financiar din partea Moscovei, statul sovietic trebuind să asigure utilaj agricol, combustibil şi cadre specializate în domeniu în vederea demonstrării superiorității gospodăriilor de tip colectiv. Pe de altă parte, statului sovietic îi convenea pentru moment această situație în care agricultura era dominată de producătorul individual, impozitul de la gospodăriile private alcătuind circa 80 % din recolta obținută[2]. Nu era de neglijat nici rezistența țăranilor față de exproprierea averilor lor în cazul creării în masă a gospodăriilor colective de stat. Prin urmare, crearea colhozurilor şi sovhozurilor în RSSM, între 1940 şi 1941, s-a limitat doar la cazurile care nu necesitau sprijin important din partea statului – este vorba în acest sens de fostele colonii germane, evacuate printr-un acord bilateral germano-sovietic şi fostele proprietăți funciare ale unor aşa-zişi moşieri care s-au retras împreună cu administrația românească în iunie 1940. De aceea, în anul de ocupație de dinainte de război, regimul sovietic a purces numai la naționalizarea atelierelor meşteşugăreşti, a prăvăliilor şi a morilor, a întreprinderilor industriale şi a băncilor; reforma agrară introdusă era menită să reducă loturile de pământ ale țăranilor înstăriți şi să distribuie excedentul respectiv țăranilor nevoiaşi, celor care trebuiau să constituie, cel puțin la nivelul teoretic, baza socială a regimului la sate.

În această perioadă, represiunile politice au fost limitate la sectoare considerate strategice pentru regim, precum căile ferate, unde au fost

[1] Ion Şişcanu, *Desțărănirea bolşevică a Basarabiei*, Chişinău, Editura Adrian, 1994, p. 33.
[2] *Ibidem*, p. 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

promovați oameni fideli sistemului comunist. Au fost executate sau arestate imediat cei care erau considerați loiali administrației româneşti sau cei care au îndeplinit funcții de răspundere în perioada interbelică. Alte represiuni au vizat chiar clasa muncitoare, neînsemnată încă, inclusiv din partea stângă a Nistrului, din fosta RASSM, creată la 12 octombrie 1924, pe teritoriul Ucrainei. În cazul cel din urmă, era vorba de aplicarea unei legislații de muncă draconice, adoptate prin decretul Sovietului Suprem al URSS din 26 iunie 1940, potrivit căreia se introducea săptămâna de lucru de 7 zile şi ziua de muncă de 10 ore, dar şi sancționarea cu luni sau ani de zile în GULAG pentru cea mai mică încălcare a disciplinei. Întârzierea la lucru de 20 sau 30 de minute a condus la condamnarea a sute de muncitori. Represiunea politică de masă a cunoscut punctul culminant în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941, când peste 32 mii de basarabeni si bucovineni au fost deportați în Siberia şi Kazahstan[3].

În 22 iunie 1941, România, în calitate de aliat al Germaniei, a intrat în război împotriva Uniunii Sovietice pentru scopul declarat de a recupera provinciile pierdute un an mai devreme. Populația locală a întâmpinat cu uşurare armata şi administrația română, sperând că astfel va fi pus capăt fărădelegilor bolşevice în teritoriu. Pe de altă parte, guvernul Antonescu a încercat – parțial şi grație insistențelor lui Iuliu Maniu – să evite anumite greşeli din perioada interbelică şi a încercat să atragă de partea sa populația Basarabiei. O parte însemnată a basarabenilor se „molipsisese" însă de anumite habitudini de tip sovietic după un an de regim bolşevic, printre care era aceea referitoare la nerespectarea ierarhiei sociale cu care se deprinsese în anii precedenți sub administrație românească[4]. Inițial, Antonescu avea în vedere participarea la război până la Nistru, dar evenimentele ulterioare, precum şi invitația lui Hitler de a lua în administrație Transnistria, teritoriul dintre Nistru şi Bug, aveau să-l determine pe conducătorul statului român să continue operațiile militare

[3] Valeriu Pasat, *Trudnye stranitsy Moldovy, 1940-1950-e gody*, Moscova, Terra, 1994, p. 164; mai mult a se vedea în Igor Caşu, „Represiunile în Moldova sovietică", în Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrincu, Cristian Vasile, eds., Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România. Raport Final, Bucureşti, Humanitas, 2007, p. 739-764.

[4] Diana Dumitru, *Imaginea basarabenilor în viziunea administrației civilo-militare româneşti (anul 1941)*, în „Pontes. Review of South East European Studies", vol. 5, 2009, p. 176-192.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

alături de Germania până în Crimeea, Kuban şi Stalingrad[5]. În timpul războiului, basarabenii au fost încadrați în armata română, luptând ca români pe diferite fronturi, inclusiv în cele mai grele, cum ar fi la Stalingrad. De cealaltă parte, au existat şi basarabeni care au luptat de partea sovieticilor, integrați forțat sau de bună voie în Armata Roşie aflată în retragere în 1941. În momentul culminant al bătăliei de la Stalingrad, în noiembrie 1942, au fost însă retraşi de pe front circa 30 mii soldați sovietici proveniți din Basarabia[6], din teama ca aceştia să nu fraternizeze cu ostaşii armatei române care luptau alături de armata germană şi alte unități ale altor țări din Axă. Până în 1944, Moscova a trimis sporadic desanturi cu misiunea de a organiza detaşamente de partizani, dar aceste încercări în spatele frontului au eşuat din cauza nereceptivității populației locale, inclusiv cea din stânga Nistrului, față de asemenea tip de acțiuni. Acest lucru este valabil şi în ceea ce priveşte foştii comunişti din fosta RASSM, mulți dintre care au preferat să rămână pe loc după retragerea autorităților sovietice în vara anului 1941. Majoritatea lor, deputați ai Sovietului Suprem al RSSM, au preferat să colaboreze cu administrația românească şi au sperat o vreme că regimul comunist va fi distrus[7]. În total, în hotarele trasate în august 1940 ale RSSM, au rămas în timpul războiului din diferite motive 418 comunişti (date din iulie 1944), majoritatea din fostele raioane ale republicii autonome din perioada interbelică, dintre care erau directori de colhozuri şi care au îndeplinit de regulă aceleaşi funcții şi sub administrația civilă românească din Transnistria, condusă de Gheorghe Alexianu[8]. Majoritatea acestora au fost excluşi din partid pe motiv că nu au îndeplinit ordinul de evacuare sau au manifestat „pasivitatea în lupta împotriva duşmanului”. Printre aceştia erau şi înalți demnitari de partid şi de stat, precum Bondarciuk S. V., fost procuror al RSSM, Forş V.F. – ministru al Învățământului, adjunctul său – Andrus O. Gh., Turkenici P.S. – locțiitorul Preşedintelui Comitetului de Planificare al RSSM ş.a. Din punct

[5] Florin Constantiniu, Constantin Hlihor, *Trecerea Nistrului*, Bucureşti, Editura Albatros, 1998.

[6] Sergiu Cataraga, comunicare la conferința internațională de la Volgograd (fostul Stalingrad), februarie 2008 (nepublicată).

7 Arhiva Organizațiilor Social Politice din Republica Moldova (în continuare AOSPRM), F. 51, inv. 2, d. 36, f. 215-219.

[8] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 81, f. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de vedere etnic, majoritatea comuniştilor care au rămas pe teritoriul Basarabiei şi Transnistriei şi au avut un „comportament nedemn” erau ruşi şi ucraineni (176 ucraineni şi 39 ruşi), 186 – moldoveni români, iar 17 – de alte origine etnică[9].

Odată cu înfrângerea de la Stalingrad şi luarea inițiativei strategice de către URSS, starea de spirit a populației (dar şi a militarilor) din țările aliate Axei s-a schimbat. Populația României, în general, nu face excepție de la fenomenul amintit. Acest lucru este valabil mai ales în ceea ce priveşte populația românească din Basarabia, care a devenit tot mai neliniştită cu privire la soarta provinciei. În contextul înaintării Armatei Roşii, în a doua parte a anului 1943 şi începutul anului 1944, asistăm, din acest punct de vedere, la o dinamică interesantă a percepției administrației româneşti în rândurile basarabenilor, dar şi la o schimbare de optică față de Uniunea Sovietică.

Potrivit unui raport al poliției române din Tighina, basarabenii nu simpatizau cu sovieticii, dar exprimau o teamă cu privire la viitorul incert al provinciei. Mai exact, se spune în această notă informativă, „în mod greşit se caută a se stabili cu cine sunt basarabenii, cu românii sau cu ruşii”. „In primele zile după ocuparea Basarabiei de către armatele sovietice, mulți basarabeni au manifestat în mod sincer față de regimul sovietic, şi această nu pentru că erau simpatizanți comunişti, ci mai mult pentru că au crezut că în sfârşit chestiunea Basarabiei a fost rezolvată în mod definitiv. [...] La reocuparea Basarabiei de către trupele române, atât timp cât s-a crezut că armata sovietică va fi lichidată în scurt timp, populația basarabeană vădea un ataşament față de Statul Român”. Când însă situația a devenit din nou nesigură, „s-a putut observa o stare de nervozitate şi o atitudine mai puțin prietenoasă şi de multe ori chiar ostilă față de administrația românească”. Chiar dacă „o parte din populație nu simpatizează pe români, arată ferma hotărâre ca la o eventuală apropiere a ruşilor, să fugă din Basarabia, aceasta, numai, bineînțeles, numai de frica ruşilor”. Nota informativă a poliției române de la Tighina preciza, de asemenea, că „aceasta este realitatea. Populația este tot aşa de dispusă să rămână sub regimul românesc, ca şi sub cel rusesc (mai ales dacă se lichidează bolşevismul). Pe

[9] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 83, f. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

basarabeni îi interesează, în primul rând, stabilitatea regimului"[10]. Cu alte cuvinte, din acest document reiese că basarabenii erau obosiți de război, de instabilitate şi vroiau ca totul să se termine odată. Nu aveau o anumită preferință atunci, să rămână în cadrul României sau să facă parte din URSS, mai ales că există speranța că regimul bolşevic va dispărea sau, cel puțin, se va renunța la teroarea în masă. Când însă operațiunile de război s-au încheiat, foarte mulți au regretat plecarea administrației româneşti, inclusiv reprezentanți ai minorităților etnice – ruşi, ucraineni, bulgari etc[11]. Este de remarcat, de asemenea, că basarabenii erau susceptibili de a vedea cu ochi mai buni autoritățile sovietice şi din cauza unor zvonuri, potrivit cărora după încheierea războiului se vor produce o serie de schimbări în cadrul regimului sovietic, fiind vorba chiar de „lichidarea bolşevismului". Mai exact, pentru mentalitatea țăranului basarabean aceasta însemna în primul rând renunțarea la colhozuri, dreptul de a comercializa produsele muncii lor pe piață etc.

La începutul lunii martie 1944, trupele sovietice au atins linia Nistrului. În data de 16 martie 1944, Armata Roşie a forțat Nistrul la Soroca, iar 12 aprilie a cucerit oraşul Tiraspol şi a creat un cap de pod pe teritoriul Basarabiei, la Şerpeni[12]. În fața ofensivei sovietice, regimul antonescian a sperat că Basarabia mai putea fi salvată. Optimismul guvernanților nu reuşea însă să anuleze panica populației localităților din preajma frontului. Până şi autoritățile din Iaşi, când frontul ajunsese la 4-5 km de oraş, la sfârşitul lui aprilie şi începutul lui mai 1944, au părăsit oraşul. Graba retragerii a pus în discuție situația bunurilor culturale din oraş, chiar cărțile Bibliotecii Universitare având de suferit. În această situație, s-a implicat personal Mareşalul Antonescu, care a dat ordin ca

---

[10] *Apud* Veaceslav Stavilă, *De la Basarabia românească la Basarabia sovietică, 1939-1945*, Chişinău, 2000, p. 105.

[11] AOSPRM, F. 51, inv. 5, d. 70 f. 29-30.

[12] Localitatea Şerpeni este situată în raionul Anenii Noi. La inițiativa Preşedintelui Republicii Moldova de atunci, Mircea Sengur, la Şerpeni a fost edificat un Complex memorial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

toate valorile culturale şi depozitele, inclusiv cele din Basarabia, să fie evacuate în interiorul țării[13].

De la sfârşitul lunii martie capitala temporară a RSSM a fost stabilită la Soroca. Din acest moment, numeroşi agitatori şi propagandişti comunişti au împânzit teritoriul basarabean. Ei încercau să convingă populația locală să nu intre în panică, deoarece, perorau ei, puterea sovietică le va aduce eliberarea adevărată şi moşierii germani care au vrut să-şi însuşească pământul poporului vor fi alungați pentru totdeauna[14]. Localnicii aveau însă motive să se îndoiască de cele spuse de agitatorii veniți de peste Nistru, care vorbeau – prin comparație cu perioada antebelică[15] – în cel mai bun caz o limbă română aproximativă. Mai mult, experiența unui an de putere sovietică, 1940-1941, i-a determinat pe țăranii basarabeni să fie suspicioşi şi neîncrezători cu privire la promisiunile emisarilor moscoviți, aşa încât ei nu s-au ferit să le adreseze acestora întrebări iscoditoare, aşa cum ar fi : „țăranii bogați vor fi iarăşi trimişi în Siberia ca şi în 1940-1941?", „cum trăiesc cei strămutați în Siberia, nu-i bate nimeni, nu-i omoară?", „se vor înființa din nou colhozuri?"[16]. Alte întrebări ridicate se refereau la religie, anume dacă era adevărat că în Uniunea Sovietică se permitea deschiderea bisericilor sau la probleme politice – dacă va fi instaurată puterea sovietică în țările în care ajunsese Armata Roşie şi de ce bulgarii nu erau recrutați în armată?[17] Alte probleme vizau relația cu România, „dacă (basarabenii – n.n., I. C.) vor putea să-şi viziteze rudele şi să facă cumpărături în România" sau „dacă moldovenii mobilizați de români în armata română vor fi lăsați să meargă acasă sau nu". Unii basarabeni ar fi întrebat, de asemenea, „dacă gospodăriile țărăneşti de la care românii şi germanii le-au luat vitele şi carele vor fi recompensate" şi „ce se va întâmpla cu cei care au colaborat cu germanii şi românii". Unii aveau

---

[13] Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, eds., *Stenogramele Şedințelor Consiliului de Miniştri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. XI (mai-august 1944), Arhivele Naționale ale României, Bucureşti, 2008, p. 12-13.

[14] AOSPRM, F. 51, inv., 2, d. 127, f. 17.

[15] Cristian Troncotă, Alin Spânu (editori), *Documente SSI privind spațiul sovietic, 22 august 1939 - 23 august 1944*, Bucureşti, INST, 2004, p. 85-86.

[16] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 125, f. 34.

[17] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 125, f. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

curiozități excentrice privitoare la soarta lui Hitler şi Antonescu[18]. Îngrijorarea era sporită de teama că practicile din primul an de ocupație sovietică se vor repeta, iar unii țărani s-au interesat chiar de consătenii deportați în noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 (dar şi în timpul altor deportări individuale sau în grupuri mici operate între iunie 1940 şi iunie 1941). Exista şi temerea că ei, basarabenii, nu vor putea circula liber peste Prut, aşa cum s-a întâmplat în primul an de regim sovietic de dinaintea războiului[19]. Preocuparea basarabenilor viza şi abuzurile comise de autoritățile româneşti în retragere, aspect menționat în documentele de arhivă, dar care nu a fost cercetat pe larg în istoriografia românească, în general, şi cea de la Chişinău, în particular[20].

Efortul sovietic de „lămurire", precum şi de a constata starea de spirit şi doleanțele localnicilor a inclus şi deputații Sovietului Suprem al RSSM. Astfel, la mijlocul lunii august 1944, o delegație alcătuită din Poloz, Diordița şi Pisarenko, reprezentanții acestui for, s-a întâlnit cu basarabenii recrutați în Armata Roşie. Una din întrebările adresate „aleşilor poporului" era: „de ce li se interzice să facă rugăciuni?", urmată de exprimarea doleanței de a li se da mai multă literatură sau ziare în limba „moldovenească" pentru că nu au ce citi.[21] Ei cereau ca pregătirea militară să se organizeze la dânşii acasă, în Moldova, pentru că nu înțeleg

[18] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 125, f. 34.

[19] De altfel, în cea mai mare parte a primului an de ocupație sovietică exista un regim de frontieră şi pe linia râului Nistru. Cu alte cuvinte, cei care doreau să plece în URSS aveau nevoie de un permis special. Acest lucru se referea şi la oamenii simpli, dar şi la membrii nomenclaturii. Cei care încălcau regimul de trecere la Nistru erau aspru pedepsiți, ca şi cum ar fi traversat hotarul de stat al URSS. Este un aspect care merită desfăşurat cu altă ocazie. Ceea ce dorim să reținem aici este faptul că țăranii basarabeni nu se îngrijorau acum, în 1944, de faptul dacă vor putea sau nu trece linia Nistrului în regim liber, pentru că ştiau ce îi aşteaptă acolo.

[20] Există fonduri de arhivă pe acest subiect în arhivele din Chişinău, inclusiv documente aduse de sovietici din România după 1945. Este vorba de fonduri din AOSPRM şi arhiva Serviciului de Informații şi Securitate al Republicii Moldova (ASISRM). Există însă o problemă metodologică foarte dificilă legată de acest subiect, mai ales în legătură cu faptul că nu ştim în ce măsură o serie de mărturii adunate de organele de securitate sovietice pot fi considerate credibile, în condițiile în care acestea primiseră ordin de la Moscova de a aduna cu orice preț probe care să confirme existența unui comportament de „ocupant" al armatei şi administrației româneşti în Basarabia.

[21] AOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 217, f. 34-35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

orânduielile conform cărora „din cauza unui nedisciplinat suferă toți şi se dă vina pe alții”[22]. Basarabenii recrutați în Armata Roşie erau indignați şi de faptul că „sunt incluşi în infanterie, nu şi în alte unități”.[23]

Documentele sugerează că basarabenii erau tentați să devină loiali noului regim, dar nu cu prețul de a suporta repetarea fărădelegilor din primul an de ocupație de dinaintea războiului. Ei erau la curent cu intențiile declarate ale lui Stalin de a promova reforme după încheierea ostilităților: crearea de unități militare pe criterii naționale, asigurarea dreptului la libertatea conştiinței, măsură promițătoare din moment ce, în 1943, conducătorul sovietic a reabilitat biserica ortodoxă rusă, dar erau nedumeriți de faptul că li se interzice să facă rugăciuni, că sunt tratați ca „simplă carne de tun”, fiind plasați în prima linie a frontului. Se remarcă şi curiozitatea basarabenilor față de probleme de politică europeană, a consecințelor războiului pentru alte state în care a pătruns Armata Roşie, dar şi a felului în care înțelegeau sovieticii să facă dreptate, prin pedepsirea unei colectivități întregi din cauza indisciplinei unui individ. Prin urmare, se poate constata o diferență clară de mentalitate între basarabeni şi noii veniți, din mai multe puncte de vedere, aşa cum demonstrează şi alte documente pe care le vom invoca în continuare. Ruşii sosiți în Basarabia după 1944 erau alții decât cei pe care îi cunoscuseră basarabenii pe timpul țarului: erau ateişti vehemenți, erau mai intoleranți şi mai agresivi față de tot ce era românesc şi „burghez”.

Un alt aspect care merită o atenție deosebită şi care a fost abordat doar tangențial în istoriografia de la Chişinău, este legat de starea de spirit a populației locale față de decizia autorităților sovietice de evacuare în masă a populației din preajma liniei frontului. Decizia respectivă a fost adoptată în data de 5 mai 1944 şi trebuia dusă la îndeplinire peste 2 săptămâni, mai exact la 20 mai 1944. Aceasta prevedea strămutarea parțială, iar alteori completă a unor localități aflate în raza de 25 km de la linia frontului. Este de remarcat faptul că această decizie a fost adoptată de către autoritățile militare sovietice, mai exact de Consiliului militar al frontului al 3-lea ucrainean, care făcea trimitere la o directivă a Statului Major al Şefului Suprem al Armatei Roşii din aceiaşi zi de 5 mai 1944.

[22] AOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 217, f. 34-35.
[23] AOSPRM, F. 51, inv. 3, d. 217, f. 34-35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Semnată de generalul de armată Malinovski, comandant al Frontului al 3-lea ucrainean şi doi subalterni de-ai lui, locotenent generalul Jeltov şi general maiorul Laiok, ordinul stabilea modalitatea de efectuare a evacuării populației din preajma frontului până în cele mai mici detalii. Hotarul zonei era trasat, din nord spre sud, după cum urmează: Novâi Butor, Slaveano-Serbka, Vladimirovka, Baden, Liebnekcht, Karstahl, Tatarka, Klein-Libentahl, Alexandrovka, Iliciovka. Organele care trebuiau să coopereze cu autoritățile militare în vederea organizării evacuării teritoriului în cauză erau Sovietul Comisarilor Poporului RSS Moldovenească (stabilit între timp la Soroca, după cum s-a menționat mai sus) şi Comitetul executiv regional Odessa al deputaților muncitorilor. În scopul eficientizării acestei operațiuni de strămutare în masă a populației era preconizat alcătuirea unui plan detaliat cu specificarea exactă a localităților care urmau a fi evacuate şi a localităților de destinație, precum şi numirea unei persoane responsabile pentru efectuarea evacuării în termenul stabilit. Evacuarea populației trebuia făcută după o campanie de lămurire care să convingă oamenii locului de necesitatea unei asemenea acțiuni. În scopul acesta, decretul sus-numit prevedea organizarea pazei proprietăților lăsate de țărani, a caselor şi terenurilor însămânțate, care trebuia să fie asigurată de trupele speciale sovietice, precum şi de un reprezentant al sovietului din fiecare localitate. Pentru a fi cât mai convingător, documentul cu pricina stabileşte numirea unui paznic din rândurile populației locale, câte unul la fiecare 10 gospodării țărăneşti, având misiunea de a proteja averile lăsate[24].

Conform acestei decizii, au fost evacuate în total 71.461 de gospodării, ceea ce alcătuia o populație de 263.776 persoane. Evacuării au fost supuse 16 raioane ale RSSM, inclusiv oraşul Tiraspol, de pe malul stâng al Nistrului. Din totalul de 16 raioane, din 8 s-a efectuat strămutarea completă a populației, mai exact din raioanele Ungheni, Corneşti, Brăviceni, Orhei, Susleni, Dubăsari, Slobozia şi Criuleni. În alte 3 raioane - Sculeni, Chişcăreni şi Teleneşti au rămas între 3 şi 6 sate neevacuate. La rândul lor, în 5 raioane s-a făcut doar strămutarea parțială a populației locale: este vorba de Făleşti, Sângerei, Chiperceni, Grigoriopol şi Tiraspol. Evacuarea populației nu a decurs fără incidente. De exemplu, la 19 mai

[24] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 47, f. 17-19.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

1944, câteva persoane din raionul Dubăsari, după ce inițial au dat curs ordinului de evacuare, s-au răzgândit şi au hotărât să revină la locuințele lor. În scopul de a-i convinge să se întoarcă din drum, au fost trimişi imediat câțiva reprezentanți ai Armatei Roşii. Aceştia au încercat să le explice țăranilor că evacuarea se face spre binele lor, pentru a evita victime în rândul populației civile în momentul în care operațiunile militare vor fi reluate. Câteva persoane, numite peiorativ „culaci", au protestat, declarând că „soldații Armatei Roşii ne-au luat pâinea, ne-au distrus gospodăriile, au împuşcat în icoanele noastre". Țăranii revoltați spuneau că cine vrea să plece în Siberia, n-are decât, dar ei nu vor pleca, preferând mai degrabă să moară pe loc. În timpul altercației s-au înregistrat şi incidente violente, un ofițer fiind rănit grav cu un obiect contondent. Ca urmare, în ajutorul soldaților a fost trimis un întreg batalion, dar nici după asta țăranii nu s-au liniştit fiind decişi să se opună planului de evacuare. Unul dintre protestatari, Efim Ular, categorisit drept „culac", a chemat consătenii săi la rezistență şi a amenințat cu folosirea toporului. La un moment dat, o femeie l-a lovit cu sapa chiar pe şeful batalionului, un locotenent colonel. La ordinul acestuia din urmă, femeia a fost executată pe loc de un subaltern de-al său. Au fost arestate 6 persoane, percepute ca lideri ai grupului de rezistență, după care s-a efectuat strămutarea țăranilor la locul de destinație conform planului de evacuare. În legătură şi cu acest incident, organele de partid şi cele represive, precum NKVD şi NKGB, au pus problema identificării țăranilor susceptibili de a exprima atitudini critice sau chiar duşmănoase față de puterea sovietică. În acest sens, organele de securitate sovietice din teritoriu au emis o directivă în data de 5 iunie 1944, potrivit căreia urmau să fie identificați în timp record (10 zile) „culacii" care au reuşit să fugă din locul de detenție (referire la cei deportați în 1940-41 din Basarabia, dar şi la cei din RASSM în anii 1930), precum şi cei din RASSM care au fugit în România înainte de 1940 şi s-au reîntors în timpul războiului în locurile natale. Aceştia urmau, conform acestei directive, a fi arestați şi trimişi în lagăre de concentrare sau aşezări speciale pentru „duşmanii poporului", în Siberia sau Asia Centrală[25].

[25] Arhiva Serviciului de Informații şi Securitate al Republicii Moldova (în continuare ASISRM), Fond 4 (secretariat), inv. 6, d. 1, f. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Alt incident s-a înregistrat în satul Malovata, raionul Susleni. Țăranii din localitate au acceptat inițial evacuarea, dar la un moment au refuzat să meargă mai departe. Câteva persoane au înconjurat soldatul sovietic care însoțea convoiul, l-au lovit puternic, acesta pierzându-şi cunoştința. Pentru a aplana situația au fost trimise două detaşamente ale SMERŞ, care au arestat 19 persoane participante la bătaia soldatului. După care, a urmat „munca de explicare" şi evacuarea a continuat[26].

Uneori, autoritățile sovietice au recunoscut că evacuarea s-a făcut cu abateri flagrante de la planul şi directivele stabilite. De exemplu, în raionul Dubăsari (în partea stângă a Nistrului) locuitorilor li s-a explicat că evacuarea va fi făcută numai pe o perioadă de o săptămână. În realitate, ei au fost evacuați pe două luni de zile. Drept urmare, țăranii nu şi-au luat provizii necesare, haine ş.a. Când au revenit la casele lor, în ciuda interdicției de a reveni în localitățile lor, au constat că pâinea a fost rechiziționată samavolnic de către unitățile militare ale Armatei Roşii, iar hainele şi alte bunuri fuseseră furate. Ministrul Afacerilor Interne al RSS Moldoveneşti, Markeev, care aduce la cunoştință primului secretar al CC al PCM, Nichita Salogor, această situație la mijlocul lunii august 1944, subliniază că pe fondul acesta „apar atitudini nesănătoase şi critici dure la adresa conducătorilor raionului care se fac responsabili de evacuare"[27].

Un caz deosebit a avut loc în satul Zozulenii Noi. Nimeni alta decât soția locțiitorului preşedintelui sovietului sătesc din localitate a luat vaca, câteva haine şi a pornit-o spre linia de front a nemților. Soldați sovietici au tras în direcția acesteia, ea a lăsat vaca şi lucrurile şi a fugit spre tranşeele germane. In legătura cu acest caz a fost intentat un dosar şi a fost arestat soțul femeii.

In satul Chişcăreni, femeile au refuzat să se evacueze, iar bărbații lor s-au ascuns în pădurea din preajma localității. Există alte numeroase cazuri de acest fel, când populația locală refuza să se supună planului de evacuare. Atitudinea basarabenilor era, după cum am văzut, determinată de neîncrederea față de noile autorități şi de spaima ca această strămutare să nu fie altceva decât un preludiu pentru deportarea lor în Siberia. Spectrul represiunii în masă din primul an de putere sovietică era foarte

[26] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d, f. 3.

[27] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d, f. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

prezent în amintirile lor. Pe de altă parte, refuzul de a da ascultare noilor autorități, sovietice, era alimentat de lipsa de confidență elementară, promisiunile că averea lăsată va fi protejată de Armata Roşie neinspirând nici o încredere.

Documentele înregistrează, în acest sens, numeroase probe care justificau atitudinea basarabenilor față de puterea sovietică. În loc să protejeze averea țăranilor evacuați, soldați şi ofițeri ai Armatei Roşii se dedau jafului şi stricăciunilor. Imaginea negativă a acestor acțiuni a obligat noua putere să creeze diferite comisii pentru a identifica făptaşii şi de a-i trage la răspundere. Una dintre aceste comisii formată din reprezentanți ai CC al PC (b) M, secretarii de partid din județele cu pricina, ai organelor de partid din raioanele Chiperceni, Făleşti şi Sculeni, ai statului major al frontului al doilea ucrainean, ale trupelor NKVD însărcinate cu protejarea spatelui frontului al doilea ucrainean, precum şi ai armatei a 4-a şi a 52-a, urmărea elucidarea situației din județele Bălți şi Orhei. S-au cercetat infracțiunile comise în 14 localități rurale, precum şi în 4 centre raionale, unde au fost înregistrate furturi din gospodării țărăneşti, distrugeri ale spațiilor locative, şcolilor, bisericilor, livezilor etc. Astfel, în satul Lucăceni, raionul Sculeni, distrugerilor au fost supuse aproximativ 90 la sută din locuințele țărăneşti, fiind scoase totalmente uşile, ferestrele, tavanele şi podeau. Au fost furate, de asemenea, toată vesela, hainele şi alte lucruri persoanele ale populației. S-a constatat că aceste acțiuni au fost săvârşite de soldații corpului 5 de tancuri şi ai batalionului de artilerie 315 din cadrul armatei a 27-a. În încăperile subterane ale batalionului 150 de rezervă, situate în preajma localității, au fost găsite ramele şi uşile acestor locuințe, precum şi alte obiecte de uz casnic: paturi, perne, scaune, covoare, oglinzi, fier de călcat ş.a. Acțiuni similare au fost semnalate în satul Valea Rusului, raionul Sculeni, de unde au fost furate şi rezerve alimentare, vin etc. În satul Celacu Vechi, raionul Făleşti, deşi existau încăperi speciale pentru îngrijirea cailor, ostaşii sovietici au preferat să transforme două case de locuit în grajduri. În satul Horeşti, au fost stricate geamurile de la şcoală, au fost scoase ferestrele, băncile etc. Din şcoala tehnică din Cucuruzeni, raionul Chiperceni, în loc să fie protejate, au fost furate 50 tone de porumb, 50 de paturi, au fost distruse fără nici un motiv cabinetele de tâmplărie, fierăria, lăcătuşăria. În satele Horeşti, Buşila şi Răspopeni a fost devastată arhiva bisericilor din localitate, picturile murale au fost găurite cu gloanțe,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

icoanele scoase de pe pereți şi aruncate pe jos, iar podeaua şi tavanul distruse. Făptaşii acestor acțiuni din urmă au fost identificați ca fiind soldați şi ofițeri ai brigăzii mecanizate numărul 56 ai armatei a 52-a[28]. Atitudinea „specială" pe care soldații Armatei Roşii au arătat-o față de biserică şi religie în general era un rezultat al celor peste două decenii de educație ateistă, dar şi a faptului că, potrivit rapoartelor poliției politice sovietice din vara anului 1944 biserica ortodoxă din Basarabia, precum şi numeroase confesiuni religioase (numite peiorativ „secte") erau foarte active şi pregăteau rezistența populației față de noul regim[29].

Aceste materiale cu privire la jafurile şi devastările comise de Armata Roşie au fost trimise trei ori - la 12. 06, 13.06 şi 14.07 1944 - de CC al PC (b) M, de către Nichita Salogor personal, lui Susaikov, membru al Consiliului Militar al Frontului al 2-lea ucrainean. Nu s-au luat însă nici un fel de măsuri pentru a pedepsi sau contracara asemenea fapte. De aceea, Salogor trimite o scrisoare cu toate aceste detalii personal lui Gheorghi Malenkov, secretar al CC al PC(b) Unional, în care îi solicita acestuia pedepsirea fărădelegilor „care discreditează ofițerii şi soldații Armatei Roşii în ochii populației, aduc pagube enorme economiei şi creează teren favorabil pentru declanşarea acțiunilor ilegale antisovietice"[30].

Deşi făptaşii acestor acțiuni de jaf şi huliganism nu au fost pedepsiți probabil niciodată, există situații în care probe concludente arată preocuparea noilor autorități de a aresta şi condamna pe cei vinovați. Este cazul acțiunilor de jaf însoțite de ciocniri violente între soldați ai Armatei Roşii şi autoritățile sovietice locale sau de omorârea unor persoane civile nevinovate. Conform unei scrisori trimise de Beria lui Stalin, în data de 20 iulie 1944, se menționează arestarea a 15 militari în serviciu ai Armatei Roşii, care devastau şi jefuiau populația basarabeană. Este invocat un incident din 15 iunie 1944, când un grup de soldați în frunte cu comandantul de tanc Hasanov a sosit în satul Şestaci, raionul Cotiujeni pentru produse alimentare şi vin, în schimbul cărora îşi ofereau munițiile. După ce s-au aghesmuit de-a binelea, au început să împuşte în stânga şi dreapta, punându-i pe fugă pe lucrătorii sovietului sătesc din localitate. La

[28] AOSPRM, F. 51. inv. 2. d. 36, f. 24-27.
[29] ASISRM, F. 4, inv. 6, d. 1, f. 68.
[30] AOSPRM, F. 51. inv. 2. d. 36, f. 24-27.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

18 iunie, în cadrul altui incident, alți tanchişti, la ordinul locotenentului major Lujanski, au venit în satul Cuşmirca să se aprovizioneze, au schimbat la fel munițiile lor pe produse alimentare şi vin. După ce s-au îmbătat, au revenit la cetățeanul Martin, cu care au făcut schimbul amintit, au început să împuşte şi să ceară munițiile înapoi, au luat tot vinul care îi mai rămăsese acestuia. Înainte de a pleca, au distrus o parte din acareturile de pe lângă casă. Pe drum înapoi spre unitate, sub amenințarea cu executarea, au confiscat de la un cioban 12 oi, de la o femeie au confiscat un vițel şi obiecte de uz casnic. Tot în acest sat, soldații respectivi l-au mai jefuit pe un cetățean pe nume Martolog şi au jefuit-o şi violat-o pe N. Z., de 55 de ani. În urma acțiunilor de mai sus, a fost instrumentat un dosar şi au fost arestați responsabilii, inclusiv Hasanov şi Lujanski[31]. Ancheta respectivă a fost transmisă tribunalului militar al Frontului 2 ucrainean. Există, de asemenea, alte cazuri când acțiunile de jaf sau banditism ale unor soldați ai Armatei Roşii au fost pedepsite, de anchetarea vinovaților ocupându-se într-o primă fază departamentul SMERŞ, din cadrul unității militare de care aparțineau făptaşii [32].

Un document relevant pentru conturarea stării de spirit a basarabenilor din această perioadă, primăvara-vara anului 1944, este o notă a Serviciului Special de Informații. Datată în 22 mai 1944, nota respectivă relatează că din punctul de vedere al Moscovei, teritoriul basarabean era tratat ca făcând parte integrantă din URSS, aplicându-se măsurile în vigoare în restul Uniunii Sovietice. În unele localități, s-a încercat impunerea orânduirii colhoznice, „dar populația se opune cu vehemență contra acestor idei"'. Bisericile ar fi deschise, dar lipseau mulți preoți care au plecat cu administrația românească. S-au deschis sucursale ale Băncii de stat sovietice, nu şi magazine sau cooperative de aprovizionare[33].

Populația locală era nemulțumită şi pe fondul instituirii unor poveri fiscale imposibil de onorat. Astfel, potrivit unui document parvenit de la Comitetul Central al PC (b) M la începutul lui septembrie 1944, cenzura

[31] V. N. Haustov, V. P. Naumov, N. S. Plotinikova (eds.), *Liubeanka. Stalin i NKVD-NKGB-GUKR „SMERŞ", 1939-mart 1946*, Mosocova, Fond Demokratiia, Izdatzelstvo Materik, 2006, p. 441.

[32] A. Ia. Livşiț, I. B. Orlov, *Sovetskaia povsednevnost' i massovoe soznanie, 1939-1945*, Moscova, ROSSPEN, 2003, p. 386.

[33] Cristian Troncotă, Alin Spânu (editori), *Documente SSI privind spațiul sovietic*, p. 367.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

militară din cadrul Comisariatului pentru Securitatea Statului (NKGB) a interceptat 68 de mesaje care se refereau la acest subiect. Este vorba de mesaje care îngrijorau regimul şi erau susceptibile de a fi calificate drept manifestări antisovietice, pe motiv că ar fi „scorniri” potrivit cărora „achizițiile de stat ar fi prea ridicate”. Spre exemplu, cetățeanca Ciubotaru V. din satul Putineşti, raionul Floreşti, județul Soroca scria că „datorez statului 100 kg de grâu, 60 kg de floarea soarelui, 20 kg de cartofi, 20 kg de fân, 200 kg de pâine, 3 kg de carne, 100 litri de lapte, 120 ouă – de unde să iau aceste cantități. Acestea sunt bucuriile noastre a ultimilor trei ani de zile”. O altă țărancă, invocă faptul că i s-a impus o livrare către stat mult peste puterile ei, şi anume „99 kg de floarea soarelui, 39 kg de cartofi, 150 kg de porumb, 30 kg de carne, 120 de ouă”. Ea nu avea de unde da statului sovietic atâta şi precizează că „dacă o sa dau tot grâul, nu o să-mi rămână nimic nici pentru hrană, nici pentru semănat”. Livrările către statul sovietic erau obligatorii, indiferent dacă țăranul respectiv producea sau nu în gospodărie anumite produse. Astfel, țăranca Cilinic, din satul Polşcepiovo, județul Soroca, menționează într-o scrisoare către rudele sale, interceptată de NKGB, că „vaca nu dă lapte, iar mie mi s-a stabilit un plan de 10 kg de unt, 120 de ouă, carne şi fân, dar eu nu dispun de toate astea”. Unele dintre aceste scrisori sunt adresate soldaților de pe front, aşa cum reiese din mesajul următor: „Fă tot posibilul să revii acasă cât mai urgent; mamei i s-a impus un impozit şi livrări exorbitante şi ea nu este în stare să se achite nicidecum”. O altă femeie îi scrie probabil soțului aflat departe de casă, precizând că are de achitat statului sovietic 490 kg de porumb, 136 de grâu, 134 kg de floarea soarelui, 45 kg de cartofi, 45 kg de fân, 120 de ouă şi 30 kg de carne. Ea se plânge că nu dispune de aceste cantități şi în disperare de cauză spune că „voi lăsa totul şi voi pleca la tine sau tu revină acasă, că trebuie să ne răsplătim”[34].

La sfârşitul lunii august şi începutul lunii septembrie 1944, după evenimentele de la Bucureşti şi trecerea României în coaliția anti-Axă, întregul teritoriu al Basarabiei a intrat sub controlul Moscovei. Capitala temporară a demnitarilor de stat şi de partid s-a mutat de la Soroca la Chişinău. „Revenirea” Basarabiei în „Marea Uniune” nu a condus la încetarea fărădelegilor, ci din contra, a dus la multiplicarea lor, unele fiind

[34] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 73, f. 94-95.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

realizate de înalte oficialităţi din cadrul NKVD. De exemplu, un înalt demnitar al coloniei de corecţie prin muncă (numele nu este indicat) i-a confiscat locuinţa fără nici un motiv învăţătorului Cerenkov din Chişinău şi s-a instalat în locul lui, apropriindu-şi şi mobila acestuia. Un angajat al NKVD pe nume Bolteanski, a fost puţin mai „uman" cu victima sa, cetăţeanul Coca, confiscându-i locuinţa, dar permiţându-i acestuia să locuiască în bucătărie. Inginerul superior de la centrul de radiodifuziune, pe nume Ucitel, sub ameninţarea folosirii forţei, a confiscat de la cetăţeanca Baianovski toată mobila acesteia, precum şi un pian, câteva scaune, un dulap. În ziua de 1 septembrie 1944, cetăţeanul Anesfeld a fost deposedat de numeroase bunuri, printre care două ceasuri de aur şi un sacou bărbătesc, de un grup de militari înarmaţi cu mitraliere. Unul dintre jefuitori, Şapoval, a fost arestat şi i s-a intentat dosar. Uneori cei nedreptăţiti erau nu numai cetăţenii simpli, dar şi demnitari din alte structuri de stat. De pildă, şeful unei direcţii a Căilor Ferate Chişinău, un anume Kondratenko, a făcut rost de cheile locuinţei lui Ohranenko, însărcinat al Comisariatului pentru aprovizionare pe judeţul Chişinău şi şi-a însuşit mobila şi alte bunuri de uz casnic deţinute de acesta[35].

Situaţia risca să scape de sub control, aşa încât problema jafurilor săvârşite de reprezentanţi ai NKVD şi ai Armatei Roşii în timpul transferării capitalei de la Soroca la Chişinău a fost ridicată la o şedinţă a CC al PCM, în data de 12 septembrie 1944. Organele de partid au criticat aspru comportamentul reprezentanţilor NKVD, invocându-se refuzul acestora de a instaura „legalitatea revoluţionară" şi, mai mult, complicitatea acestora în săvârşirea unor jafuri, precum şi încurajarea confruntărilor cu membrii nomenklaturii de partid. Conducerea partidului făcea referire şi la încălcările grave ale „legalităţii revoluţionare", care s-au manifestat în ocuparea samavolnică a apartamentelor şi evacuarea populaţiei locale care le deţineau, afişarea pe străzi întregi a unor inscripţii „ocupat" sau „rezervat de NKVD". Comitetul Central de la Chişinău cerea conducerii de la Moscova pedepsirea şefilor NKVD din RSSM, cerând chiar demisia lui Markeev, comisarul (ministru) de interne local[36].

[35] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 73, f. 80.

[36] AOSPRM, F. 51, inv. 2, d. 73, f. 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În concluzie, perioada martie-septembrie 1944 reprezintă un segment temporal extrem de interesant din perspectiva percepției populației basarabene față de Uniunea Sovietică, dar şi față de România. Simpatia față de administrația românească se schimbă în sensul diminuării ei progresive pe măsura înaintării Armatei Roşii. Dinamica acestei percepții trebuie privită ca un argument în favoarea faptului că moldovenii locali nu se percepeau ca o națiune aparte de români, aşa cum a stipulat sistematic istoriografia sovietică; era o reacție firească față de o realitate cruntă, o revenire la o identitate regională dublată de sentimentul de resemnare în fața intemperiilor istoriei. Pe de altă parte, până la revenirea în forță, sovieticii erau percepuți cu o simpatie amestecată cu indiferență şi mai puțin cu frică, din perspectiva omului disperat şi dezorientat – „numai să se termine totul odată şi să fie linişte în provincie, să ştim cine e stăpânul". Venirea Armatei Roşii şi jafurile soldaților sovietici a creat teamă pentru populația basarabeană anulând orice potențiale aşteptări anterioare. Unii basarabeni au decis finalmente să plece peste Prut. Percepția față de Uniunea Sovietică în primăvara-vara anului 1944 s-a schimbat, întrucât reprezentanții noului regim în teritoriu s-au manifestat ca ocupanți. Informațiile pe care le-am avut la dispoziție până la momentul de față, provenite de la arhiva partidului şi a serviciilor secrete sovietice de la Chişinău, sugerează că a existat o aprobare tacită a acestor acțiuni de jaf şi devastări din partea comandamentului suprem al Armatei Roşii şi a lui Stalin personal. Este adevărat că în cazurile în care soldați sau ofițeri sovietici amenințau sau hărțuiau organele puterii sovietice din teritoriu, violau sau omorau oameni nevinovați, atunci erau luate măsuri disciplinare dure. Nu avem însă probe care să ne îndreptățească să acceptăm perspectiva potrivit căreia pedepsirea soldaților şi ofițerilor sovietici, vinovați de crime, ar fi fost o politică promovată sistematic. Mai curând, avem măsuri exemplare menite să evite pierderea controlului asupra situației de către autoritățile sovietice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

UN MOMENT DIN ISTORIA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI – SĂRBĂTORIREA CENTENARULUI (27 – 30 OCTOMBRIE 1960)

Adrian VIȚALARU

Key-words: *Iasi University, centenary, communist leaders.*

Abstract: *The celebration of the Iasi University centenary was a very special event for the academic community from Iasi. Its organization started even since 1955, when leading members of the University mentioned the necessity of organizing festivities with the occasion of a siècle since the first Romanian university was built. In spite of the initial lack of financial support, the leaders of the University initiated many projects focused on the renovation of the University building, supplying the laboratories with new techniques and on the other hand publishing some articles to honor the event. Thanks to the rector's efforts and with the help of the communist leaders in autumn 1960, Iasi University was having a "new look", being ready for the celebration.*

There were 37 foreign Universities participating at the festivities from 24 countries and also members of the P.M.R. (Romanian Labor Party), ministers and people representing the most important cultural and superior teaching institutions from Romania. While this event was seen by the communist leaders as an opportunity to celebrate the triumph of their political plan of creating this "new school" for the professors from the University this was a moment of "reunification of their family", which was created around Iasi University and a moment to create new academic links with foreign professors that visited Iasi with this occasion.

Rezumat: *Autorul prezintă manifestările legate de împlinirea centenarului de la înființarea Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (27-30 octombrie 1960), analizând implicarea liderilor comunişti ai vremii în susținerea evenimentului, implicațiile propagandistice, dar şi academice ale momentului.*

Introducere

Creată în octombrie 1860, la inițiativa lui Mihail Kogălniceanu, Universitatea din Iaşi a avut un rol determinant în procesul de modernizare a societății româneşti, reprezentând totodată un izvor de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

formare a elitelor autohtone[1]. Pentru Iaşi, înfiinţarea Universităţii a reprezentat un act politic menit să compenseze pierderea statutului de capitală şi să transforme oraşul într-un centru academic şi cultural. Astfel, Universitatea a devenit o „emblemă" a oraşului şi a contribuit, în mod vizibil, la dezvoltarea culturală, economică şi socială a Iaşiului. Până la Primului Război Mondial, oraşul a gravitat în jurul Universităţii. De aceea, celebrările organizate la Universitatea din Iaşi reprezentau momente de sărbătoare ale întregului oraş şi, uneori, căpătau însemnătatea unor adevărate „sărbători naţionale". Aşa s-a întâmplat în 1897, atunci când a fost inaugurat „palatul universitar de la Copou"[2], sau în 1911 când, în prezenţa familiei regale şi a invitaţilor din ţară şi din străinătate, a fost sărbătorit cu fast jubileul primei universităţi româneşti. Tradiţia sebărilor organizate la Universitatea din Iaşi a fost perpetuată şi în anii interbelici. Astfel, în 1933, comunitatea academică ieşeană, având-l ca oaspete pe Regele Carol al II-lea, a celebrat împlinirea unui secol de la crearea Academiei Mihăilene, prilej în urma căruia instituţia de învăţământ superior a fost redenumită Universitatea Mihăileană[3].

Practica celebrării unor momente semnificative din istoria Universităţii a fost asumată şi de către regimul comunist în 1960, când, după mai bine de un deceniu în care societatea românească şi Universitatea ieşeană au fost supuse unui proces complex şi intens de aservire şi control de către autorităţile comuniste[4], erau organizate festivităţile ce marcau împlinirea unui veac de existenţă a instituţiei.

---

[1] Pentru detalii despre înfiinţarea Universităţii din Iaşi, vezi: Vasile Cristian, *Înfiinţarea Universităţii din Iaşi*, în *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna*, coordonator prof. univ. dr. Gheorghe Iacob, Iaşi, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza", 2007, pp. 147-166 (în continuare *Universitatea din Iaşi*).

[2] I. Agrigoroaiei, I. Toderaşcu, *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare*, Iaşi, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza", 1997.

[3] Gh. Iacob, *Universitatea din Iaşi. De la modelul francez la sistemul Bologna*, în *Universitatea din Iaşi*, p. 17.

[4]Pentru o imagine de ansamblu asupra istoriei Universităţii din Iaşi, în primele două decenii ale perioadei comuniste, vezi: Mariana Momanu, *Educaţie şi ideologie. O analiză pedagogică a sistemului totalitar comunist*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2005; Dănuţ Doboş, *Universitatea ieşeană în primele decenii de după cel de-al doilea război mondial*, mss., Teză de doctorat, Iaşi, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Manifestările dedicate centenarului urmăreau consolidarea puterii de către elita comunistă în urma retragerii trupelor sovietice din România (1958) şi a epurărilor din anii 1958 şi 1959. În plus, liderii comunişti doreau să obțină un sprijin intern, încercând astfel să iasă din starea de „război" cu anumite segmente ale populației, văzute din perspectiva ideologiei comuniste ca fiind „reacționare"[5]. În acest context, una din strategiile folosite de liderii comunişti pentru a obține suportul politic intern a fost manipularea simbolurilor naționale[6]. Astfel, momente relevante din trecutul național au fost treptat integrate printre sărbătorile comuniste (Revoluția din Octombrie, 1 mai, etc). De altfel, în regimurile totalitare, sărbătorile sau ritualurile de orice fel, dublate de o propagandă eficientă, au rolul de a legitima identitatea şi activitatea unor grupuri (în cazul nostru este vorba despre corpul didactic universitar), precum şi de a consolida sentimentul apartenenței la anumite valori impuse de către puterea politică[7]. În plus, sărbătorile influențează gândirea politică a omului de rând, acționând ca o alternativă la folosirea forței pentru a susține justețea liniei politice oficiale şi pentru a întări imaginea că ordinea existentă este şi singura posibilă[8]. Cum Universitatea reprezenta o instituție cu tradiție, care avea un rol important în modelarea „omului nou" şi în crearea de specialişti pregătiți să profeseze în diverse domenii, este interesant de analizat modul în care s-au desfăşurat manifestările dedicate aniversării centenarului Universității din Iaşi, festivități ce au căpătat forma unei veritabile „sărbători a culturii naționale". Din această perspectivă, în studiul de față ne propunem să identificăm mizele implicării conducerii Universității „Al. I. Cuza" în organizarea serbărilor dedicate centenarului, precum şi modul în care au decurs pregătirile festivităților din toamna anului 1960. Totodată, vom încerca să observăm poziția liderilor comunişti față de inițiativele universitarilor ieşeni şi să oferim răspunsuri la câteva întrebări: ce a reprezentat sărbătorirea centenarului Universității din Iaşi

[5] Stelian Tănase, *Elite şi societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej: 1948-1964*, Bucureşti, Humanitas, 2006, p. 193.

[6] *Ibidem*, p. 223.

[7] Sanda Ducaru, *„Religia" cincinală. Funcțiile sărbătorilor comuniste*, în *Miturile comunismului românesc*, vol. I, sub direcția lui Lucian Boia, Bucureşti, Editura Universității Bucureşti, 1995, p. 173.

[8] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

pentru liderii comuniști? Putem interpreta momentul ca un început al concilierii între universitari şi regimul comunist? În fine, dorim să schițăm *o imagine* a festivităților din perioada 27-30 octombrie 1960, ce poate fi, beneînțeles, întregită din perspectivă analitică şi documentară.

În ceea ce priveşte sursele documentare, studiul realizat de noi se bazează, în principal, pe analizarea documentelor aflate în Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. Pe lângă documentele de arhivă, am consultat lucrarea *Centenarul Universității „Al.I. Cuza"din Iaşi*, ce cuprinde o prezentare sintetică a festivităților organizate în toamna anului 1960, precum şi alte lucrări dedicate istoriei Universității ieşene. De asemenea, presa vremii constituie un izvor documentar util din perspectiva analizării imaginii oficiale a centenarului Universității din Iaşi livrată populației de către propaganda comunistă.

Organizarea sărbătorii

Demersurile organizatorice pentru a marca împlinirea a 100 de ani de la înființarea Universității din Iaşi au început în toamna anului 1955, atunci când profesorii din conducerea Universității au luat decizia să formeze o comisie ce urma să se ocupe de pregătirea festivităților dedicate centenarului instituției[9]. Ca urmare a acestei inițiative, în luna mai a anului următor, Comisia de organizare a centenarului începea să funcționeze sub conducerea rectorului Ion Creangă[10]. Pentru dozarea eficientă a eforturilor organizatorilor, Comisia de organizare a fost împărțită în trei subcomisii, dedicate publicațiilor, problemelor materiale şi celor organizatorice, fapt ce indică direcțiile principale spre care îşi focalizau energiile autoritățile universitare ieşene. Inițiativa sărbătoririi centenarului pare aşadar să fie una locală, venită de la conducerea Universității „Al. I. Cuza", care dorea să profite cât mai mult de pe urma organizării evenimentului şi îşi propunea să obțină sprijin material consistent din partea regimului comunist. Mai mult decât atât, demersurile au fost inițiate în anul 1955, moment în care se înregistra o anumită „relaxare" a presiunilor puterii comuniste asupra Universității şi a societății româneşti. De asemenea, un

[9]Ideea pregătirii Universității pentru centenar a fost pusă în circulație, încă din anul 1954, de către profesorul Jean Livescu, rectorul de atunci al instituției (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi (în continuare Arh. Univ. Iaşi), fond Rectorat, dosar 443/1957, f. 165).

[10] Idem, dosar 708/1960 (nepaginat).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

rol important în procesul organizării centenarului l-a avut rectorul Universității, profesorul Ion Creangă, pentru care festivitățile dedicate centenarului au constituit o prioritate în primii săi ani de mandat. În consecință, încă din ianuarie 1956, a fost depus un memoriu la Ministerul Învățământului şi Culturii, prin care se cerea aprobarea unui sprijin financiar pentru refacerea infrastructurii universitare, dotarea laboratoarelor şi organizarea festivităților dedicate centenarului[11]. Universitarii ieşeni propuneau crearea unui comitet local, format din membri ai conducerii instituțiilor de învățământ superior ale Iaşiului, precum şi a unui comitet național, compus din personalități ale României[12]. Ca urmare a inițiativei susținute de rectorii Universității şi Institutului Politehnic, în vara anului 1956 au sosit la Iaşi două comisii ministeriale, care au analizat situația instituției şi au întocmit rapoarte detaliate asupra problemelor cu care se confrunta Universitatea[13]. Însă autoritățile de la Bucureşti, confruntate în toamna anului 1956 cu tulburările produse în urma evenimentelor din Ungaria[14], au amânat analizarea rapoartelor privitoare la Universitatea din Iaşi. În consecință, la 13 decembrie 1956, conducerea Universității a trimis un nou memoriu, prin care se reiterau planurile de investiții şi dotări în perspectiva organizării centenarului. De această dată, oficialii ministerului au dat un răspuns, prin care cereau regândirea planului inițial şi reducerea fondurilor alocate pentru investiții[15]. Chiar dacă planul a fost refăcut, iar suma inițială a fost redusă la 22615000 lei, până în anul 1958, resursele financiare obținute pentru reparații şi dotarea laboratoarelor nu au fost pe măsura aşteptărilor universitarilor ieşeni[16]. De abia la 30 iulie 1958, printr-o hotărâre cu caracter

[11] *Ibidem*.

[12] Idem, dosar 443/1957, ff. 166-167.

[13] Idem, dosar 708/1960.

[14] În aceleaşi timp cu evenimentele tragice petrecute în Ungaria, la sfârşit de octombrie şi început de noiembrie 1956, au avut loc şi în România proteste ale studenților din marile centre universitare (vezi, de exemplu, Mihaela Sitaru, *Oaza de libertate. Timişoara, 30 octombrie 1956*, Iaşi, Polirom, 2004).

[15] Planul inițial prevedea suma de 82730000 lei (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 443/1957, f. 168)

[16] În şedința Consiliului ştiințific din 27 noiembrie 1957 s-a făcut propunerea, fie de trimitere la Bucureşti a unei delegații formate din profesorii Universității, fie sensibilizarea foştilor studenți şi profesori ai Universității din Iaşi, pentru a sprijini efortul de organizare a

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

secret a guvernului, se constituia un Comitet național de pregătire a centenarului, iar fondurile alocate investițiilor urmau să fie majorate[17]. Din punctul nostru de vedere acesta reprezintă momentul de început al implicării active a liderilor partidului în organizarea centenarului, iar sărbătoarea Universității ieşene tindea astfel să devină o problemă de interes național.

Începând cu anul 1958, pregătirea Universității pentru solemnitățile aniversative capătau aşadar o importantă dimensiune materială. Cu ajutorul sumelor primite de la guvern, a fost înlocuit sistemul încălzirii centrale în Universitate[18], iar la sfârşitul anului 1959 s-a terminat construcția a două cămine pentru studenți[19]. La jumătatea lunii martie a anului 1960, era dată în folosință cantina din complexul studențesc „30 decembrie". Cu o capacitate de 1800 de locuri şi cu dotări moderne pentru acea perioadă, noua cantină era cea mai mare din întreg centrul universitar ieşean[20]. În acelaşi timp s-a desfăşurat şi „operațiunea" de dotare cu aparatură a laboratoarelor Universității. Spre exemplu, în anul universitar 1958-1959 au fost renovate laboratoarele de chimie organică şi anorganică, cel de mineralogie şi s-a definitivat amenajarea secției de biologie de la Stațiunea de cercetări „Stejarul". Au fost inaugurate două laboratoare la Stațiunea de cercetări de la Agigea, la a cărei patrimoniu s-a mai adăugat şi un vas de cercetări ştiințifice[21]. În plus, Observatorul astronomic al Universității a fost renovat şi dotat cu aparatură modernă[22]. De asemenea,

centenarului. Principala problemă o constituia, la acel moment, obținerea unui sprijin financiar consistent (*Ibidem*, ff. 157-158).

[17] Idem, dosar 708/1960.

[18] Mai trebuie amintit faptul că la 1 mai 1959 au fost date în folosință şi două blocuri de locuințe destinate membrilor corpului profesoral al Universității (*Ibidem*).

[19] Lucrările la cele două cămine (din zona Târguşor) ale Universității „Alexandru Ioan Cuza" au fost realizate în grabă, iar în momentul recepționării lucrării s-au observat numeroase deficiențe. Tot în acea perioadă au fost renovate şi căminele ce funcționau încă din perioada interbelică. Astfel, căminul studențesc „Iustin Georgescu" a fost consolidat şi dotat cu o spălătorie nouă (Idem, dosar 704/1960, f. 3).

[20] Idem, dosar 659/1960, f. 186-187.

[21] „Flacăra Iaşului", anul XVI, nr. 4398, marți, 25 octombrie 1960, p. 1.

[22] Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 489/1959, f. 19. Universitatea a primit, de la Ministerul Învățământului şi Culturii, în trei ani (1958-1960), suma de 650000 de ruble (din suma de 800000 cerută de Universitate) pentru achiziționarea aparaturii din import, la care s-a mai adăugat suma de 837000 lei (Idem, dosar 708/1960).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

interiorul clădirii a fost renovat, iar multe dintre amfiteatrele şi sălile de seminar au fost dotate cu mobilier nou[23]. Avea să fie instalat şi un ascensor, pentru a înlesni deplasarea la etajele superioare ale „palatului universitar”[24].

Efortul de renovare şi modernizare s-a intensificat în 1960, suma alocată fiind de 3 milioane de lei[25]. Astfel, „Sala paşilor pierduţi” a fost placată cu mozaic, iar pentru asigurarea iluminatului au fost instalate candelabre[26]. Sala Consiliului Ştiinţific (Senatului Universităţii), precum şi aula „Mihai Eminescu” au fost refăcute şi înzestrate cu mobilier nou. La fel s-a procedat şi în privinţa casei de oaspeţi a Universităţii, care a fost reparată şi utilată cu cele necesare pentru găzduirea în condiţii decente a invitaţilor[27].

Organizatorii au acordat atenţie şi înfrumuseţării aspectului exterior al clădirilor ce aparţineau Universităţii. În consecinţă, faţada clădirii ce adăpostea Universitatea din Iaşi (o parte a faţadei era chiar fară tencuială) şi Institutul Politehnic, a fost renovată, iar zonele din imediata apropiere aveau să fie reamenajate[28]. Tot în contextul organizării centenarului, a fost consolidat şi vechiul sediu al Universităţii din Iaşi, aflat, în acea perioadă, în patrimoniul Institutului de Medicină[29]. Se încerca astfel primenirea acestui edificiu, care amintea de momentul fondator al instituţiei şi care făcea parte integrantă din patrimoniul simbolic al Universităţii. Nu întâmplător, expoziţia organizată cu ocazia centenarului şi dedicată dezvoltării învăţământului superior la Universitatea din Iaşi a fost găzduită de vechiul sediu al instituţiei.

---

23 În anul 1959, Universitatea a achiziţionat mobilier în valoare de 1 milion de lei (*Ibidem*).

24 Idem, dosar 659/1960, f. 187.

25 Idem, dosar 708/1960).

26 *Ibidem*.

27 *Ibidem*.

28 Grădina din jurul Universităţii a fost reorganizată, amenajându-se şi o fântână arteziană (Vezi„Flacăra Iaşului”, anul XVI, nr. 4383, vineri 7 octombrie 1960, p. 1); au fost turnate trotuare şi avea să fie recondiţionat şi bulevardul 23 august (actuala stradă Carol I), pe unde s-a făcut primirea delegaţiilor invitate la festivităţile din toamna anului 1960.

29 Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 659/1960, f. 187. În primăvara anului 1960, o comisie creată în baza unei hotărâri a Consiliului de Miniştri a analizat starea vechiului sediu al Universităţii. S-a ajuns la concluzia că imobilul nu trebuie demolat, ci, dimpotrivă, renovat cât mai repede (Idem, dosar 708/1960).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În acelaşi timp cu acțiunile de prefacere a clădirii şi de echipare a laboratoarelor ori de îmbogățire a fondului de carte al bibliotecilor[30], s-au desfăşurat şi activitățile care vizau publicarea unor lucrări omagiale şi de propagandă. Astfel, în şedința din 19 iunie 1957 a Comisiei pentru organizarea centenarului a fost stabilită strategia editorială. Urmau să fie publicate o broşură de prezentare a Universității din Iaşi[31], o istorie a Universității şi a dezvoltării ştiințelor la Iaşi, precum şi Anuarul Universității, ce trebuia să includă datele statistice pe anii 1939-1959[32]. Profesorii N. Neculce, N. I. Popa şi conferențiarul I. Grămadă urmau să redacteze broşura de prezentare. Dumitru Berlescu şi acelaşi Ilie Grămadă au fost desemnați coordonatori ai *Istoriei universității*, iar redactor responsabil al Anuarului era numit conferențiarul Dumitru Gafițeanu. Aşa după cum ne arată documentele de arhivă, inițiativa academică aparține conducerii Universității din Iaşi, care dorea să prezinte, în limitele permise de regimul comunist, evoluțiile din spațiul universitar de la Iaşi.

Strădania de a scrie o primă istorie a Universității ieşene nu a fost o încercare tocmai facilă. Redactarea textului a fost greoaie şi, cu toate că lucrarea era inclusă în planul ştiințific al Universității pe anul 1958, termenul de finalizare a materialelor a fost amânat de câteva ori[33]. În consecință, conducerea Universității şi organizația de partid au făcut presiuni pentru definitivarea proiectelor editoriale prevăzute pentru centenar, dublând aspectul academic de unul ideologic. Acțiunile de pregătire a centenarului, inclusiv reliefarea aspectelor identitare prin

---

[30] Idem, dosar 704/1960, f. 5.

[31] Broşura urma să fie publicată în mai multe limbi străine (engleză, franceză şi rusă) şi ar fi trebuit să nu depăşească 150 de pagini. Până la urmă broşura, inititulată *Universitatea „Al. I. Cuza” din Iaşi 1860-1960*, a văzut lumina tiparului în limbile română, franceză, engleză, rusă, germană, italiană şi spaniolă.

[32] Prin 1958 se vorbea despre publicarea unui singur volum de 800 de pagini şi nu două, aşa cum se stabilise inițial (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 708/1960). În plus, s-a vehiculat şi ideea alcătuirii unui index bibliografic, care urma să cuprindă toate lucrările publicate de către profesorii Universității din Iaşi în cei 100 de ani de activitate (Idem, dosar 443/1957, f. 156).

[33] Într-un raport ce prezenta evoluția pregătirii centenarului se precizau următoarele: „Dacă în prima jumătate a anului 1958, munca de la publicațiile centenarului a fost urmărită de conducerea Universității şi de biroul comisiei, în partea a doua a anului 1958 această muncă a fost scăpată din mână. S-a ajuns astfel ca planul să nu fie îndeplinit la nici o publicație ” (*Ibidem*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

contribuții istoriografice, erau considerate de reprezentanții Partidului Muncitoresc Român drept „o sarcină de bază pentru universitari”[34]. În pofida tuturor presiunilor, la începutul anului 1959, nu era definitivat niciun proiect editorial, aşa că s-a procedat la o reorganizare a colectivelor de redacție[35]. S-a ajuns astfel ca, spre mijlocul anului 1959, broşura de prezentare a Universității să fie trimisă la Ministerul Învățământului şi Culturii pentru a primi aprobarea de publicare. Numai că „recenzorii” de la Bucureşti au descoperit în text neconcordanțe de ordin ideologic, aşa după cum reiese dintr-un raport întocmit de către conducerea Universității, şi, în consecință, materialul a fost returnat spre fi revizuit[36]. De acestă operațiune s-a ocupat profesorii: C. Cihodaru, C. Ciopraga, I. Davidson, Al. Dima şi A. Loghin. După realizarea corecturilor impuse de către cenzură şi îndepărtarea „spiritului obiectivist” ce domina în anumite pasaje din text, broşura a fost retrimisă la Bucureşti, în aprilie 1960.

La începutul lunii mai 1960, au fost depuse la Ministerul Învățământului şi Culturii şi cele două volume ale lucrării despre istoria Universității şi a dezvoltării ştiințelor la Iaşi. Două luni mai tărziu, nu erau terminate verificările de la minister. De aceea, rectorul Ion Creangă, a expediat o telegramă ministrului I. Murgulescu, prin care motiva necesitatea apariției celor două lucrări în anul 1960, cu prilejul aniversirii centenarului şi cerea sprijinul ministerului pentru urgentarea procedurilor de la Bucureşti[37]. În pofida străruințelor universitarilor ieşeni, lucrarea a văzut lumina tiparului după festivitățile centenarului, către sfârşitul anului 1960[38]. Chiar dacă lucrarea a fost redactată într-o epocă dominată de mistificarea trecutului în spiritul ideologiei comuniste, ea conține totuşi capitole (mai ales cel privind evoluția modernă a instituției realizat de

[34] *Ibidem*.

[35] Din cauza întârzierii definitivării publicațiilor pentru centenar, Universitatea a pierdut suma de 400000 de lei, alocată pentru anul 1959 (*Ibidem*).

[36] Conducerea Universității aprecia următoarele: „În privința felului cum au fost întocmite lucrările sunt încă multe de spus. Au fost unele material lucrate fără orientare ideologică justă, în spirit obiectivist, cu insuficient spirit critic. Comisiile de control au fost nevoite să înapoieze materialele pentru refacere”(*Ibidem*).

[37] Telegrama a fost expediată în ziua de 13 iunie 1960. Rectorul ținea să precizeze, în telegrama trimisă Ministerului, faptul că o lucrare similară a fost editată şi cu prilejul sărbătorii jubileului Universității din Iaşi (*Ibidem*).

[38] Idem, dosar 652/1960, f. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Dumitru Berlescu) întocmite cu acribie şi profesionalism[39]. În schimb, capitolele dedicate perioadei contemporane (1918-1960) poartă amprenta necesității de a remodela trecutul şi de a prezenta lumea comunistă drept „cea mai bună dintre lumi”[40].

După o muncă anevoioasă, *Anuarul Universității „Al. I. Cuza” din Iaşi, 1939-1959* a fost publicat în decembrie 1960. *Anuarul* reînvia o tradiție pe cale de a fi uitată, fiind un instrument de lucru util pentru cercetarea istoriei Universității din Iaşi, chiar dacă, pentru interstițiul temporal cuprins între anii 1939 şi 1947, conține destule erori şi lipsuri, cauzate, în parte, de o cercetare deficitară a arhivelor ori de încercarea voită de a mistifica anumite momente din istoria Universității din Iaşi. Spre exemplu, nu există nici măcar o mențiune care să ateste faptul că, între anii 1941 şi 1948, Universitatea din Iaşi avea în structura sa şi Facultatea de Teologie de la Cernăuți.

Un alt plan asupra căruia s-au concentrat organizatorii l-a reprezentat alcătuirea listei cu invitați. Dacă în ceea ce priveşte oaspeții din țară situația părea să fie destul de limpede, lucrurile s-au complicat vizibil atunci când a venit vorba despre invitații din străinătate. Atât profesorii din conducerea Universității, cât şi liderii politici de la Bucureşti doreau o reprezentare semnificativă de peste hotare. Oaspeții din străinătate aveau menirea să valideze într-un fel manifestările dedicate centenarului şi, mai mult decât atât, să-i amplifice potențialul propagandistic, nu doar în interiorul „lumii comuniste”, ci, mai ales, dincolo de „cortina de fier”. Pe de altă parte, conducerea Universității intuia posibilitatea revigorării contactelor externe ale instituției şi a extinderii legăturilor cu instituții universitare din întreaga lume. Lista aprobată de către Ministerul Învățământului şi Culturii includea 52 de instituții de învățământ superior din diferite colțuri ale lumii (din China şi până în Statele Unite ale Americii)[41]. Majoritatea Universităților au dat curs invitațiilor primite, cu

[39] Vezi D. Berlescu, *Universitatea din Iaşi de la 1860 şi până la 1918*, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iaşi, 1860-1960*, vol. I, Bucureşti, 1960, pp. 82-242.

[40] Bogdan Ficeac, *Cenzura comunistă şi formarea „omului nou”*, Bucureşti, Editura Nemira, 1999, p. 14.

[41] Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 708/1960. O listă completă cu invitații din străinătate prezenți la sărbătorirea centenarului poate fi găsită în lucrarea *Centenarul*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

excepția Universităților din Tirana[42], Geneva, Olomouc, Leipzig, Frankfurt am Main, Cagliari, Göttingen, Stamford, Leningrad, Odessa, Harkov, Stokholm şi Kiev[43], care s-au rezumat la expedierea scrisorilor de felicitare. Câteva instituții de învățământ superior au fost reprezentate de membri ai corpului diplomatic acreditat în România (este cazul Universității din Buenos Aires şi a celei din Cairo)[44], fapt ce a sporit nota de distincție a solemnităților.

Desfăşurarea serbărilor (27-30 octombrie 1960)

Mobilizarea academică a fost însoțită, în săptămânile premergătoare evenimentului, de o campanie media ce prefața sărbătoarea de la sfârşitul lunii octombrie. Presa ieşeană avea ca temă predilectă prezentarea noii imagini a Universității, subliniind astfel „grija partidului" prentru studenți şi atenția acordată educației tinerei generații[45]. De altfel, în toamna anului 1960, în ziarele şi revistele din România au fost publicate aproximativ 121 de articole pe tema aniversării unui veac de existență a Universității din Iaşi[46], fapt ce demonstrează implicarea autorităților în acest efort propagandistic menit să prezinte ataşamentul regimului față de învățământul academic.

Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi, s. l., s. a., 1960, p. 15-16 (în continuare *Centenarul Universității...*).

[42] Lipsa unui reprezentat al Universității din Tirana la festivitățile organizate de către Universitatea din Iaşi, poate fi înțeleasă, dacă avem în vedere legăturile tensionate dintre P. M. R. şi comuniştii albanezi. De altfel, comuniştii albanezi nu au trimis reprezentanți nici la congresul Partidului Muncitoresc Român, desfăşurat la Bucureşti, între 20-26 iunie 1960 (Cezar Stanciu, *Frăția socialistă. Politica RPR față de țările „lagărului socialist" 1948-1964*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2009, pp. 33-36).

[43] Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 710/1960.

[44] *Centenarul Universității…*, p. 15-16.

[45]Într-un astfel de articol erau prezentate laboratoarele Universității din Iaşi: „Printre aparatele de cromatografie pe hârtie, de dozarea gazelor, centrifuga electrică cu 16000 de turații, balanțele de torsiune, refractometrul etc., toate sosite în vara aceasta, se simte din ce în ce mai bine (...) La fel ca el miile de studenți ai Universității ieşene se bucură din plin de darurile primite prin grija partidului nostru. Renovarea completă a laboratoarelor, înzestrarea cu aparatură ultramodernă, printre care: microscopul electronic cu o mărire de aproape 40000, refractorul Coude, cuptoarele electrice, stabilizatoarele, defectoscopul ultrasonic, etc. Sunt tot atâtea daruri pe care ei le prețuiesc şi le înzecesc forțele în cucerirea ştiinței puse în slujba socialismului şi a păcii" („Flacăra Iaşului", anul XVI, nr. 4383, vineri, 7 octombrie 1960, p. 2).

[46] *Centenarul Universității…*, p. 119-125.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Primii invitați au ajuns la Iaşi cu două zile înainte de începerea oficială a festivităților, însă majoritatea avea să sosească în ajunul începerii sărbătorii[47]. În acele zile, au fost prezenți la sărbătorirea centenarului Universității ieşene reprezentanți a 37 de universități străine, din 24 de țări[48], precum şi a numeroase instituții de învățământ superior din România. Au participat la festivități delegați ai universităților din Atena, Bagdad, Belgrad, Bologna, Bruxelles, Budapesta, Buenos Aires, Cairo, Cambridge, Copenhaga, East Lansing – Michigan (S.U.A), Hamburg (R.F.G), Helsinki, Humbold (R. D. G.), Lille, Londra, Oxford, Padova, Sofia, Sorbona şi Szeged. De asemenea, câteva universități au fost reprezentate de către rectorii şi prorectorii lor. Astfel, la sărbătorirea centenarului Universității din Iaşi au fost prezenți rectorii Universităților din Brno, Chişinău, Jakarta, Jena, Minsk, Praga, Viena, Wuhan (China), Zagreb, precum şi prorectorii Universităților „J. A. Komenski" din Bratislava (Cehoslovacia), „Lomonosov" din Moscova, Ulan Bator (Mongolia), Varşovia şi Cracovia (Polonia)[49]. La rândul lor, rectorii Universităților din Bucureşti, Cluj, Timişoara şi ai institutelor de învățământ din marile oraşe ale României au fost prezenți la Iaşi[50]. Nu au lipsit nici delegați ai instituțiilor de cultură (Academia Română[51], muzee, teatre etc.) ori reprezentanții partenerilor din industrie ai Universității ieşene.

Dintre liderii comunişti ce au luat parte la aniversarea centenarului Universității ieşene se remarcă Ion Gheorghe Maurer, pe atunci preşedinte al prezidiului Marii Adunări Naționale a României şi membru al Biroului Politic al Comitetului Central al P.M.R. Ceilalți lideri prezenți la Iaşi erau

[47]Invitații din străinătate au ajuns la Bucureşti în zile de 23, 24 şi 25 octombrie. Ei au fost primiți de către reprezentanți ai Comitetului Național pentru organizarea centenarului („Scînteia", anul XXX, nr. 4973, marți 25 octombrie 1960, p. 3). În ziua de 25 octombrie, oaspeții străini au vizitat Universitatea "C. I. Parhon", câteva obiective culturale din Bucureşti, precum şi cartierele noi ale capitalei României („Scînteia", anul XXX, nr. 4974, miercuri 25 octombrie 1960, p. 3).

[48] Oaspeții din străinătate erau în număr de 54 (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 710/1960, f. 63)

[49] Vezi lista completă a invitaților din străinătate în *Centenarul Universității…*, p. 15; „Flacăra Iaşului", anul XVI, nr. 4400, joi 27 octombrie 1960, p. 4.

[50] *Centenarul Universității…*, p. 14.

[51] A fost prezent Atanase Joja, preşedintele Academiei Române. Însă au participat şi alți academicieni, profesori ai Universității din Iaşi şi ai Universităților din țară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

membri din eşalonul secund al conducerii partidului, unii dintre ei (Alexandru Bârlădeanu, Mihail Ralea) fiind foşti studenți şi profesori ai Universității ieşene. Lipsa lui Gheorghe Gheorghiu-Dej de la festivitățile organizate la Iaşi ar putea fi explicată prin agenda politică destul de încărcată a liderului P.M.R. Cu câteva zile înainte de începerea manifestărilor dedicate centenarului Universității „Al. I. Cuza”, Gheorghiu-Dej participase la a XV-a sesiune a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite[52]. Ulterior, el a fost prezent la Congresul Sindicatelor (început pe 26 octombrie), care nu a reprezentat decât un preambul al lucrărilor „plenarei lărgite a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român”, ce a debutat în ziua de 31 octombrie[53]. Faptul că liderul P.M.R. nu a luat parte la festivitățile organizate la Iaşi, demostrează însă limitele colaborării dintre regimul comunist şi Universitate.

Festivitățile desfăşurate timp de patru zile (27-30 octombrie)[54] au fost organizate pe mai multe paliere şi au îmbinat momentele solemne cu cele ştiințifice, artistice ori cu vizitarea câtorva întreprinderi şi instituții ale oraşului[55]. Manifestările au debutat în dimineața zilei de 27 octombrie, cu vizitarea Universității „Al. I. Cuza”. Imaginile redate de către presa vremii şi cele deduse din documentele de arhivă ori observate în filmul realizat după centenar[56] demonstrează amploarea festivităților. De o parte şi de alta a Copoului, de la Biblioteca Central Universitară şi până în fața Universității, se aflau mobilizate grupuri de studenți care întregeau tabloul de sărbătoare. Nu erau doar studenți ai Universității „Al. I. Cuza”, ci şi ai celorlalte instituții de învățământ superior ale Iaşiului, deoarece festivitățile erau gândite ca o celebrare a tuturor instituțiilor de învățământ superior din oraş.

[52] Delegația română s-a întors în seara zilei de 23 octombrie („Scînteia”, anul XXX, nr. 4974, miercuri 25 octombrie 1960, p. 1).

[53] „Scînteia”, anul XXX, nr. 4979, marți 1 noiembrie 1960, p. 1.

[54] Inițial s-a dorit începerea manifestărilor pe 26 octombrie, dată care era sărbătorită ca ziua Universității (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 708/1960).

[55] *Centenarul Universității...*, p. 104. Au fost vizitate: Palatul Culturii, Institutul Politehnic „Gheorghe Asachi”, Institutul de Medicină „Prof. dr. Bagdasar”, Institutul Agronomic „Ion Ionescu de la Brad”, vechea clădire a Academiei Mihăilene, Muzeul Unirii, Fabrica de Antibiotice, noile cămine ale Universității.

[56] Toate momentele importante ale sărbătorii Universității ieşene au fost imortalizate pe peliculă şi incluse într-un film intitulat: *Centenarul Universității „Al. I. Cuza”*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

La Universitate, oaspeții, împreună cu profesorul Ion Creangă, au vizitat amfiteatrele şi laboratoarele modernizate, după care au semnat în cartea de onoare a instituției. Înainte de plecarea spre următoarea destinație, invitaților le-au fost înmânate plachete jubiliare şi diplome[57]. De asemenea, fiecărui participant la eveniment i-a fost dăruită o insignă, ce avea scrisă numele Universității şi denumirea oficială a României (R. P. R.)[58]. Momentul culminant al zilei de 27 octombrie s-a desfăşurat la Teatrul Național „Vasile Alecsandri", unde a avut loc şedința festivă consacrată centenarului.

După ce invitații din țară şi din străinătate şi-au rostit discursurile, a urmat ceremonia oficială de înmânare, de către Ion Gheorghe Maurer, a ordinului „Steaua Republicii Populare Române" clasa I-a, rectorului Universității „Al. I. Cuza", pentru contribuția instituției la dezvoltarea ştiinței şi culturii în România[59]. Tot cu acest prilej, autoritățile comuniste au oferit ordine şi medalii unui număr de 62 de cadre didactice şi cercetători (Al. Myller, Vera Myller, Vasile Mârza, Vasile Răşcanu, Octav Mayer, Ion Creangă, N. Țațomir etc.). Majoritatea celor decorați, actuali sau foşti profesorii ai Universității din Iaşi, îmbinau aspectul profesional şi cel politic, făcând parte din categoria intelectualilor devotați regimului comunist, care au sprijinit procesul de sovietizare a spațiului universitar ieşean. Decorațiile acordate Universității şi profesorilor ei aveau menirea de a recunoaşte oficial rolul instituției universitare în cadrul proiectului comunist de creare a „lumii noi" şi de formare a „omului nou". Mai mult decât atât, momentul în sine reprezenta şi o celebrare a victorie partidului asupra Universității româneşti, văzută ca o instituție greu de integrat în „noua ordine" comunistă, precum şi începutul unei concilieri între elita politică şi corpul didactic universitar.

---

[57]Unele surse indică faptul că plachetele jubiliare au fost suflate cu argint şi cu aur (vezi Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 652/1960, f. 9); altele, susțin că plachetele erau confecționate din bronz (*Centenarul Universității…*, p. 8)

[58] Organizatorii au dorit să apară numele oraşului Iaşi, însă, până la urmă, a fost imprimată denumirea statului român(Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 708/1960).

[59] Discursurile rostite cu acel prilej, cât şi descrierea unor momente din cadrul festivităților pot fi consultate în lucrarea: *Centenarul Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi*; „Flacăra Iaşului", anul XVI, nr. 4401, vineri 28 octombrie 1960, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În zilele următoare, manifestările au continuat pe mai multe paliere. Pe de o parte, aveau loc sesiunile de comunicări ştiinţifice ale profesorilor[60], la care au participat şi oaspeţii din străinătate, iar, pe de altă parte, se desfăşurau manifestările ştiinţifice şi sportive ale studenţilor[61]. De altfel, aniversarea centenarului era concepută şi ca o sărbătoare a studenţimii, ai cărei reprezentanţi au susţinut şi câteva spectacole artistice în onoarea invitaţilor. Într-unul dintre spectacole a fost intonat şi *Cântec pentru centenar*, o compoziţie ce transmitea un evident mesaj propagandistic[62], dar care se încadra în limitele „normale” ale epocii respective.

Tot în cadrul serbărilor centenarului a avut loc şi deschiderea expoziţiei „Dezvoltarea învăţământului superior din Iaşi”[63]. Organizată în vechiul sediu al Universităţii, tocmai pentru a demonstra tradiţia şcolii ieşene, expoziţia era menită să prezinte evoluţia şi diversificarea tematică a studiilor la „înaltele şcoli” ale Iaşiului (din secolul al XVI-lea şi până în 1960), precum şi să dovedească progresul învăţământului superior românesc în anii comunismului. Momentul a fost completat prin dezvelirea unei plăci memoriale, aşezată pe zidurile fostului palat cantacuzinesc, devenit sediu al primei Universităţi româneşti.

Celebrarea aniversării unui veac de la crearea Universităţii din Iaşi a fost marcată şi prin adoptarea unor noi simboluri. Astfel, au fost concepute o nouă „emblemă”, ce corespundea „spiritului epocii” comuniste şi un „drapel al Universităţii”, care folosea tricolorul naţional, tocmai pentru „a sublinia că Universitatea este o instituţie de stat sau de

---

[60] Sesiunea ştiinţifică jubiliară a debutat în dimineaţa zilei de 28 octmobrie, în Aula “Mihai Eminescu” a Universităţii. Sesiuni ştiinţifice au fost organizate şi în cadrul fiecărei facultăţi. În cele 9 secţiuni, au fost prezentate aproape 400 de comunicări ştiinţifice (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 710/1960; „Flacăra Iaşului”, anul XVI, nr. 4402, sâmbătă 29 octombrie 1960, p. 1).

[61] Pe 28 octombrie, la sala „Voinţa”, au avut loc întrecerile sportive din cadrul Cupei centenarului (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 709/1960).

[62] Versurile cântecului îi aparţineau lui N. Ţaţomir, iar Achim Stoica a compus muzica.

[63] Expoziţia a fost organizată de către o comisie formată din: Ion Şandru (prorectorul Universităţii), Gr. Botez (directorul Bibiotecii Central Universitare), Gh. Ungureanu (directorul Arhivelor Statului Iaşi), C. Turcu (Arhivele Statului) şi C. Agafiţei (Fondul Plastic), vezi Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 708/1960.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

rang național"[64]. În plus, evenimentul a fost întregit şi prin emiterea unei cărți poştale şi a unui timbru omagial, menite să sublinieze importanța momentului aniversat.

Prin festivitatea organizată duminică, 30 octombrie 1960, în Aula „Mihail Eminescu", se punea punct, în mod oficial, programului dedicat aniversării centenarului Universității „Al. I. Cuza". Însă, pentru invitații din străinătate, sejurul în România a mai continuat câteva zile. Însoțiți de rectorii Universităților din Iaşi şi Bucureşti, grupul celor 54 de oaspeți străini, porneau într-o excursie prin locuri ce îmbinau tradiția regală a României (Sinaia) cu „noile cuceriri" ale epocii comuniste (barajul Izvorul Muntelui, Combinatul de la Săvineşti)[65]. Pe de o parte, excursia reprezenta o continuare a efortului propagandistic depus de către autoritățile comuniste în perioada desfăşurării centenarului, iar pe de altă parte, era gândită să satisfacă unele curiozități ale oaspeților străini, veniți să cunoască realitățile diverse ale României comuniste.

Concluzii

Deşi organizate într-o epocă sumbră pentru şcoala românească[66], serbările dedicate împlinirii unui veac de existență a Universității din Iaşi au reuşit să adune laolaltă reprezentanți de seamă ai marilor universități europene cât şi delegați din universități aparținând altor spații culturale (din Asia şi din zona arabă). Era pentru prima dată, după 1948, când delegați ai mai multor universități din „lumea capitalistă" vizitau centrul universitar ieşean. A fost o premieră pentru Universitatea ieşeană, un moment ce marca ieşirea simbolică a Universității din izolarea impusă în primii ani ai regimului comunist. O dată cu festivitățile centenarului a debutat o nouă etapă a legăturilor externe ale Universității, chiar dacă a fost vizibil faptul că nu exista încă disponibilitatea creării unor legături durabile, fie ele şi academice, de o parte şi de alta a „cortinei de fier".

[64] Pentru mai multe detalii vezi Sorin Iftimi, *O istorie a simbolurilor Universității din Iaşi (Sigilografie, Vexilologie, Heraldică)*, în *Universitatea din Iaşi*, p. 526.

[65]Excursia a fost organizată pe traseul: Iaşi-Lacul Roşu- Bicaz (barajul Izvorul Muntelui)-Bacău-Sinaia-Bucureşti (Arh. Univ. Iaşi, fond Rectorat, dosar 709/1960, f. 221-222).

[66] Spre exemplu, în anul 1958, Gheorghiu-Dej a lansat o campanie de „vigilență revoluționară", menită să-i elimine din partid şi să-i pedepsească pe toți cei care se abăteau de la linia oficială a P.M.R. (Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej şi statul polițienesc, 1948-1965*, traducere de Lucian Leuştean, Iaşi, Polirom, 2001, pp. 213-215).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Totuşi, după centenar, se observă o diversificare a cooperării internaționale în interiorul lumii comuniste. Chiar în anul ce a urmat marii sărbători, Universitatea din Iaşi a încheiat un acord de colaborare cu Universitatea din Debrecen, precum şi o *Convenție culturală şi ştiințifică* cu Universitatea din Lublin.

Privite dintr-un alt unghi, festivitățile dedicate centenarului au fost şi un prilej de reunire a foştilor profesori şi studenți ai Universității (Grigore Moisil, Andrei Oțetea, Iorgu Iordan, Mihai Ralea, Jean Livescu etc), reîntregindu-se astfel „marea familie” creată, de-a lungul timpului, în jurul instituției universitare a Iaşiului. De altfel, o parte dintre aceşti profesori, deținători ai „puterii intelectuale” în noul regim, au susținut demersurile organizatorice ale conducerii Universității, interesată să folosească acest moment cu valențe simbolice pentru a-şi defini „noua identitate” în interiorul societății comuniste. În plus, aceste demersuri pot fi conjugate şi cu nevoia de afirmare socială a universitarilor, precum şi cu dorința lor de a deveni vizibili în spațiul public[67].

Însă nimic nu se putea realiza fără aprobarea şi susținerea liderilor P.M.R. Chiar dacă, inițial, liderii comunişti au părut să ignore ideea organizării unei mari sărbători a Universității ieşene, mai apoi şi-au identificat interesul cu demersul profesorilor ieşeni. O astfel de manifestare constituia un excelent prilej de exaltare a politicii regimului față de şcoală, în general, şi față de învățământul universitar, în special. De aceea, aniversarea centenarului Universității ieşene poate fi imaginată ca o sărbătoare a „noii Universități româneşti” şi ca o celebrare a victoriei depline a partidului în lupta pentru controlul şi „transformarea comunistă” (sovietizarea) a şcolii româneşti. Aflată în faza incipientă a redefinirii unui nou profil politic intern şi extern, elita comunistă a România era interesată de imaginea livrată opiniei publice interne şi invitaților din străinătate. Astfel pot fi explicate investițiile masive direcționate, începând cu 1958, spre Universitatea ieşeană, precum şi atenția acordată organizării efective a festivităților din toamna anului 1960.

[67] Florea Ioncioaia, *Universitarii şi istoria universității* (I). *Istoriografia Universității: tipologie, obiect, probleme,* în „Analele Ştiințifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi”, Istorie, tom LI, 2005, pp. 409-411.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

FORMES DE L'AUTORITARISME AU MEXIQUE DANS LES ÉTATS DE VERACRUZ ET TABASCO

Martín G. AGUILAR SANCHEZ[1]

Mots- clès: autoritarisme, Mexique, Veracruz, Tabasco.
Résumé: *L'auteur réalise une analyse des diverses formes d'autoritarisme dans les états méxicains de Vracruy et de Tabasco, en essayent d'expliquer les mécanismes de cet autoritarisme.*
Rezumat: *Autorul analizează diversele forme de autoritarism în statele mexicane Veracruz şi Tabasco, încercând să explice mecanismele funcţionării unor astfel de autoritarisme.*

INTRODUCTION

Nous présentons ici une analyse des formes de l'autoritarisme au Mexique vues au travers des actions collectives ou la façon dont se structurent l'autoritarisme et quelques luttes sociales affirmant vouloir démocratiser le système politique. La relation entre autoritarisme et démocratisation traverse donc ce travail.

Au Mexique, le Parti révolutionnaire institutionnel (PRI) a gouverné le pays selon un schéma autoritaire durant plus de 70 ans. Conquis par les Espagnols puis colonisé pendant 300 ans, ce pays a subi ensuite la dictature du général Porfirio Díaz entre la fin du XIXe et le début du XXe siècle avant que n'éclate en 1910 la Révolution mexicaine, qui aboutira en 1919 à un grand pacte entre les différentes forces politiques dont le PRI émerge au terme d'un long processus. Ce parti, tout comme celui qui l'a précédé concluront des pactes économiques et politiques pour gouverner le pays, recourant à la violence en cas d'échec. Ce binôme consensus-coercition est assorti d'une série d'éléments tels que le corporatisme et le clientélisme.

La naissance des grandes centrales ouvrières et paysannes (CTM-CNC) a donné à ces organisations qui dépendaient du PRI un statut d'exclusivité dans la résolution des demandes des travailleurs ruraux et

[1] Institut de recherches historiques et sociales, Université de Veracruz. Nous avons respecté le système de références envoyé par l'auteur, même si ce n'est pas le système de références de notre revue.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

urbains. Le clientélisme a trouvé sa place dans cette histoire corporatiste, dans la mesure où les demandes des citoyens et les organisations étaient circonscrites à une relation de subordination vis-à-vis du président de la République et du PRI.

Ce n'est qu'en 1977, à la faveur d'une timide réforme du système des partis, qu'une ouverture progressive permet à l'opposition de disputer le pouvoir par la voie légale.

En 2000, après une transition politique longue et mouvementée, l'alternance fait son apparition avec l'accès du Parti d'action nationale au pouvoir, un parti situé à droite sur l'échiquier politique.

Durant cette période 1977-2000, on assiste à de grands débats sur la transition politique au Mexique, pendant que différentes organisations poursuivent une lutte sociale et politique pour la démocratisation du pays. Depuis trente ans que l'on parle de démocratie, l'invocation de la démocratie dans le discours s'est banalisé, mais les progrès ont été très lents. Mais il y a un phénomène à souligner : si la compétition électorale est devenue effective, le processus de démocratisation du régime lui-même se heurte à l'inertie d'un fond autoritaire qui persiste.

Dans la majorité des États du pays en effet, si les systèmes politiques sont référés aux principes de la démocratie, c'est un autoritarisme qui prévaut dans les pratiques des institutions de ces États. C'est-à-dire que, tandis qu'à l'échelle fédérale et, concrètement, dans la ville de Mexico, des mesures sont prises pour construire des institutions qui puissent consolider la démocratie, dans la majorité des États, les élites politiques, appartenant principalement au PRI, continuent à gouverner dans le style traditionnel autoritaire.

L'alternance politique dans le pays a créé un phénomène intéressant. Le PAN ayant remporté la présidence de la République en 2000, le système présidentialiste connait un affaiblissement. Le PRI, ayant perdu le pouvoir politique, se concentre sur les nombreux gouvernements des États qu'il a pu conserver, ce qui fait de ces États, où il gouverne sans aucune régulation, des bastions de pouvoir inexpugnables.

C'est pour cela qu'il est intéressant de montrer qu'il y a également dans les États de Mexico, Veracruz et Tabasco des réseaux de mouvements sociaux qui luttent politiquement pour démocratiser les systèmes politiques de l'État et les réseaux de pouvoir locaux. La première étude que je

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

présente concerne un secteur du mouvement indigène de la *sierra de Soteapan*, dans le sud de l'État de Veracruz où des réseaux d'organisations indigènes luttent contre les réseaux de pouvoir autoritaire. Je présenterai ensuite le cas de l'État du Tabasco dans lequel plusieurs réseaux sociaux sont unis pour essayer de démocratiser un système politique autoritaire.

Il faut préciser que j'utilise le concept d'autoritarisme dans la perspective de Linz, afin de différencier l'autoritarisme du totalitarisme ou du fascisme. De même, je reprends dans le travail les concepts de structure d'opportunités politiques et de répertoire de l'action collective du chercheur Charles Tilly, pour identifier les caractéristiques des systèmes politiques et les types de luttes sociales qui apparaissent en scène.

RESEAUX COMMUNAUTAIRES POUR LA DEMOCRATISATION ET LA STRUCTURE D'OPPORTUNITES POLITIQUES DANS L'ÉTAT DE VERACRUZ

Lorsque nous pensons au concept de « structure d'opportunités politiques », nous faisons référence au degré d'ouverture ou de fermeture dont fait preuve un gouvernement pour canaliser les demandes des citoyens ou des organisations sociales au moyen d'espaces démocratiques ou de politiques publiques.

Dans le cas de l'État de Veracruz, nous pouvons partir du fait que depuis la naissance du PRI comme parti politique, les gouverneurs de l'État ont tous appartenu à ce parti. À partir de l'an 2000, lorsque l'alternance survient à la présidence du pays, la compétition politique s'intensifie dans l'État de Veracruz notamment à l'échelle municipale, avec pour conséquence des processus d'alternance politique ; toutefois, cela ne se produira pas au niveau du gouvernement de l'État.

Depuis 1940, les gouvernements du PRI ont toujours entretenu une alliance avec les réseaux corporatistes, aussi bien dans les zones urbaines que rurales, c'est-à-dire avec les syndicats de travailleurs du pétrole, de l'électricité, de la canne à sucre, etc. appartenant à la Confédération des travailleurs du Mexique (CTM) ainsi qu'avec les syndicats et organisations paysannes réunies au sein de la Confédération nationale paysanne (CNC).

D'autre part, une des figures-clés du contrôle politique a été celle des caciques, des acteurs sociaux opérant une médiation politique entre le régime gouvernemental et les organisations sociales ou les citoyens. Le cacique est un acteur qui a recours à différentes pratiques politiques

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

garantissant un contrôle politique, notamment dans les régions où celui-ci ne peut pas être assuré par les institutions sociales . C'est pourquoi nous disons que les processus politiques propres aux États sont différents des processus de même nature qui se produisent au niveau du gouvernement fédéral.

Dans les États de Veracruz et du Tabasco, il apparait que l'autoritarisme perdure dans la mesure où le gouvernement de l'État continue à décider du comportement des institutions qui ont pour responsabilité de consolider le processus de démocratisation, telles que les institutions responsables de la transparence des élections, du respect des droits de l'homme et de l'autonomie des moyens de communication.

Dans le cas de Veracruz, nous nous sommes concentrés sur l'analyse d'un groupe d'organisations indigènes situées dans la montagne de Soteapan, au sud de l'État, avec pour objectif de montrer les diverses dynamiques autoritaires locales et les efforts de certaines organisations pour démocratiser leurs communautés.

Dans cette région, nous avons étudié le réseau de dirigeants indigènes intégrés aux communautés ecclésiales de base. La lutte de ce réseau, qui adhère au mouvement indigène national, porte contre les structures des caciquats et contre la marginalisation. Les caciquats sont ici liés aux groupes d'éleveurs et de l'industrie pétrolière. C'est pourquoi, par exemple, lors de changements qui affectent le syndicalisme pétrolier traditionnel cela fragilise certains caciquats ruraux.

Depuis 1990 dans les communes concernées[2], la lutte indigène s'est concentrée sur la conquête du pouvoir municipal, ce qui signifie qu e chaque municipalité remportée s'est traduite par un affaiblissement des caciquats et par la possibilité d'un exercice démocratique. Il est intéressant de mentionner les expériences démocratiques de planification dans les communes de Cosoleacaque, Zaragoza et Tatahuicapan, dans le cadre desquelles différents quartiers indigènes ont pris part à l'élaboration de projets municipaux. Dans le cas des deux dernières communes, le maire s'est aussi soumis à l'évaluation de l'assemblée communautaire.

Il faut signaler que dans la conjoncture politique actuelle, l'État essaie de rendre à nouveau fonctionnels certains caciquats qui se sont

[2] Les communes de Cosoleacaque, Zaragoza, Tatahuicapan, Pajapan et Soteapan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

retrouvés supplantés, et d'en renforcer d'autres afin de récupérer, via le PRI, une partie des communes indigènes perdues électoralement. Au sein du réseau indigène, on est passé de la théologie de la libération à une théologie indigène qui entretient des liens avec le mouvement du Chiapas.

Dans la zone connue comme corridor indigène, dans la sierra de Soteapan, on observe depuis 1976 la présence d'organisations sociales, définies originellement par leur affiliation à la théologie de la libération que diffuse un groupe de jésuites installés dans la paroisse de Chinameca. Dans la commune de Cosoleacaque, différents types de coopératives sont mises en place à l'initiative des communautés ecclésiales de base (CEB), pour essayer de répondre aux besoins élémentaires de la communauté et de là, encourager une dynamique d'organisation.

Les communautés indigènes occupent la partie nord de cette commune tandis que les communautés métisses sont installées dans la zone sud. Certes, la théologie de la libération a été diffusée dans la totalité de la commune, mais elle a eu un impact plus marqué dans la zone indigène. Dans des communes comme Coacotla, San Antonio, Monte Alto, Buenos Aires et Camalotal, les CEB ont formé des coopératives dans différents domaines tels que la production agricole, la commercialisation de ses produits, l'élevage, les soins de santé, etc.[3]

Le travail des coopératives a également permis un travail d'organisation, principalement via les réunions hebdomadaires des différents groupes, à l'occasion desquelles la situation sociale de chaque communauté était analysée.

Dans un premier temps, le travail d'incitation à l'organisation communautaire a été l'œuvre d'un groupe de prêtres coordonnés par le Père Modesto Martínez. Le travail de réflexion des communautés de base se concentrait sur l'organisation des coopératives, par laquelle on s'efforçait de résoudre les problèmes les plus urgents de la communauté.

[3] Entretien avec la dirigeante du Centre de développement communautaire du sud-est, Chiu Pablo, Cosoleacaque, octobre 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Carte 1: **Mouvements sociaux dans la région Coatzacoalcos-Minatitlan**

Source : Instituto Nacional de Estadística, Geografía et Informática, México, 1995

Mais l'amélioration des conditions de vie de ces groupes se heurtait à des problèmes très concrets : par exemple, le fait que les caciques accaparent la commercialisation de la production, que les aides économiques distribuées par les institutions aux communautés soient contrôlées par le maire, qui privilégiait ses groupes de soutien. Le plus souvent, les caciques locaux occupaient des postes de représentants du pouvoir politique dans la commune et étendaient leurs réseaux à toute la région. Citons comme exemple de ce phénomène le caciquat de la famille Merlín Alor dans la commune de Cosoleacaque. Les réseaux de ces caciquats s'étendaient à de petites communes comme celle de Zaragoza. Les caciques empêchaient le travail des coopératives de différentes manières, en diffamant leurs membres, en subordonnant les crédits octroyés à un vote qui leur serait favorable, etc. Cette situation a mené les CEB à envisager de participer aux joutes électorales pour remporter la municipalité.

Les élections municipales sont ainsi comprises par ces groupes comme un espace de lutte démocratique en vue d'exercer un pouvoir démocratique dont la principale bénéficiaire serait la population de faibles revenus. On peut donc observer dans la région analysée que la

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

municipalité joue un rôle particulier de régulateur des relations politiques et économiques dans chaque petite communauté. La compétition électorale devient un objectif important au sein des organisations, ainsi qu'il apparait clairement sur certaines périodes dans la régions que nous étudions.

Si nous voulions faire un bilan du travail des CEB dans la région, nous dirions que la première phase de leur organisation est marquée par des réunions ecclésiales régionales pour réfléchir à la problématique sociale de la région. Ces CEB s'organisent dans la plupart des communes indigènes de la région : Cosoleacaque, Zaragoza, Oteapan, Chinameca, Soteapan, Tatahuicapan, Mecayapan et Pajapan. Une deuxième étape dans l'organisation de ces communes consiste en la formation de coopératives dans différents secteurs d'activité.

Dans un premier temps, surtout dans la région de Cosoleacaque, on a vu dans les coopératives un élément libérateur en soi, mis en place à l'aide des ressources économiques des paysans et des indigènes et avec l'appui d'ONG internationales, en faisant barrage aux aides des institutions de l'État, pour éviter que le processus organisateur ne soit perverti. L'idée était que les coopératives devaient demeurer indépendantes des institutions de l'État. Le résultat à moyen terme a été que ces coopératives se sont vues limitées dans leur croissance et dans leurs possibilités de répondre aux besoins vitaux des groupes qui les constituaient.

Il faut signaler aussi les expériences des groupes ayant formé des coopératives à Zaragoza et Pajapan. Là, les CEB ont constitué des coopératives soutenues par des associations. Elles ont également établi des contacts avec des programmes institutionnels, ce qui leur a permis d'injecter des ressources supplémentaires sans affecter le processus organisateur lui-même. À Zaragoza et Oteapan par exemple, on a ouvert des épiceries rurales avec l'aide du programme « Compagnie nationale de subsistances populaires » (CONASUPO), qui attribuait une sorte de crédits en nature pour la vente de produits de base à la communauté. Ces programmes ont été mis à profit par des groupes organisés, au point que par la suite, ils ont pu ouvrir leurs propres magasins, sans recourir au programme CONASUPO.

Dans la commune de Pajapan, on trouve des programmes combinés, certaines coopératives fonctionnant avec les ressources des paysans, et d'autres organisées pour bénéficier d'un programme spécifique. Peu de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

temps après la mise en route des coopératives, chaque commune ou localité voit se structurer des organisations politiques alimentées principalement par les CEB ; à Zaragoza, le Comité de défense populaire de Zaragoza (CDPZ) ; à Cosoleacaque, l'Union de défense de Coacotla et le Comité de défense populaire de Cosoleacaque ; à Pajapan, le Front civique indigène de Pajapan, et à Soteapan, l'Organisation des peuples popolucas indépendants. Elles se fixent pour objectif d'améliorer les conditions de vie et d'impulser la démocratie électorale à l'échelle municipale.

À ce propos, la participation électorale de ces organisations s'intensifie après les élections présidentielles de 1988. Un an après l'élection, ces organisations participent à la formation du PRD (**Parti de la Révolution Démocratique**) dans la région, parti qui, depuis sa fondation, a régulièrement canalisé leur participation électorale. La majorité de ces organisations entendent rester en marge de la vie des partis et se limiter à établir des alliances en période électorale. En fait, certaines de ces organisations avaient déjà pris part précédemment à des élections, comme ce fut le cas du Comité de défense populaire de Zaragoza (CDPZ) qui s'allia en 1979 avec le Parti populaire socialiste et, en une autre occasion, avec le PRT (**Parti Révolutionnaire des Travailleurs**), un parti d'obédience trotskiste.

Ce lent processus de réformes politiques connait à partir de 1988 une accélération qui tend à rendre le jeu démocratique plus équitable, ce qui se reflète dans la participation de ces organisations dans les compétitions électorales à partir de 1991. À Zaragoza, le travail communautaire réalisé par le CDPZ a été couronné d'une certaine façon par ses succès électoraux, car ils remportent les élections municipales de 1994 et de 1997. Cette continuité dans le succès électoral a amené le CDPZ à s'impliquer totalement dans la gestion publique. L'organisation a donc dû réfléchir à l'épineuse question de comment passer d'un statut d'organisation contestataire réclamant des changements et critiquant un style d'administration, à celui de gouvernement démocratique et efficace. Dès le début de leur administration, il semble que cela ait été la principale préoccupation des dirigeants de cette organisation.

Dans ce contexte, l'administration du Comité de défense a enregistré des progrès importants, tels que l'introduction de 96 % du réseau d'eau potable, 95 % du réseau d'égouts, ainsi que d'un réseau d'électricité

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

couvrant les besoins de 90 % de la population. Parmi les autres problèmes auxquels elle s'attaque, on retrouve le logement et l'emploi, ce dernier étant très aigu. Des logements ont été ainsi construits en essayant d'améliorer les conditions d'hygiène et en respectant les traditions des maisons indigènes, à savoir l'utilisation, comme matériaux, de torchis et de palme. En ce qui concerne le chômage, les maigres ressources que reçoit la municipalité ne lui permettent pas de prendre le problème à la racine, mais elle a tenté de le pallier par la mise en œuvre de chantiers et la création d'emplois indirects, comme dans le cas de la construction du marché municipal, qui a nécessité de la main d'œuvre pour sa construction et ensuite du personnel de la communauté pour le faire fonctionner[4].

Sans aucun doute, les actions de cette administration ont été conçus pour le bénéfice de la majorité de la population et le budget a été exécuté dans ce but. Ceci étant, le CDPZ a eu à gérer certaines difficultés car, comme ses principaux dirigeants faisaient partie de l'administration publique, persister en tant qu'organisation est devenu un important objet de préoccupation.

Le fait de séparer les projets municipaux et les actions du CDPZ s'est avéré extrêmement complexe. L'inquiétude des dirigeants était que si un groupe de ces militants se trouvaient absorbés par l'administration publique, le risque existait que le CDPZ se dissolve en cas de vote défavorable, situation qui s'est effectivement produite lors des élections municipales de novembre 2000. Même si cela n'a pas entrainé de dissolution, la confusion de la direction sur les causes de la défaite était évidente, alors qu'ils pensaient pouvoir l'emporter une fois encore.

L'expérience de la commune de Cosoleacaque est distincte. En raison de l'importance de la commune, les organisations comme les comités de défense de Cosoleacaque et Coacotla ont pris part à certaines joutes électorales pour s'assurer qu'elles soient transparentes, mais sans pour autant proposer de candidat à la mairie de leur commune. Cela se produira finalement en 1994, lorsque ces organisations et d'autres membres de la société civile de Cosoleacaque présentent comme candidat municipal un ancien prêtre, Darío Aburto, ex-coordinateur de l'association Centre de développement communautaire du sud-est (SEDECOS), qui conseille

[4] *Plan de développement communal de la municipalité de Zaragoza,* 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

différentes organisations indépendantes dans la région et figurait parmi les fondateurs des CEB dès 1976.

Cosoleacaque étant contrôlée par la famille Merlín Alor, on pouvait prévoir une élection difficile. Dès le début, les caciques lancent une campagne accusant les prêtres de la région et les membres des CEB de créer un climat d'instabilité politique. La bataille pour la municipalité est très intense et la défense du vote, très bien organisée tant par les CEB que par le PRD et certaines organisations d'observation électorale comme l'alliance civique. Le candidat du PRD gagnera les élections, non sans que se présentent auparavant quelques menaces de violences:

« Durant la soirée du 14 novembre 1994, quand leur défaite aux élections municipales n'a plus fait de doute, les priistes ont provoqué un affrontement avec les sympathisants du PRD présents dans la rue, en essayant de les refouler et de s'emparer des bureaux électoraux ; ils ont blessé une personne par balle et en ont frappé une autre à coups de pierres et de bâtons. La défense des habitants n'a laissé aucun doute sur l'espoir d'un changement et sur leur volonté de continuer à construire dignement leur histoire[5] »

Mais si quelque chose a différé du processus de Zaragoza, c'est que les organisations qui ont promu la candidature de Darío Aburto, n'ont pas été les seuls moteurs de la nouvelle gestion publique. En effet, Darío Aburto estimait que l'administration municipale exigeait des experts, tandis que les organisations étaient plutôt d'avis que la connaissance se construisait au fur et à mesure avec la pratique et que ce qui importait vraiment était une attitude de démocrate et la capacité à servir. Cette différence a suscité de longs débats et certains conflits.

Alors qu'auparavant, Darío Aburto soutenait que la formation de coopératives devait conserver son autonomie vis-à-vis des programmes institutionnels, une fois installé à la mairie, il a commencé à recommander l'intégration des organisations sociales aux programmes institutionnels. Et au cours de son administration municipale, la brèche entre les organisations et le maire s'est élargie.

[5] Pérez Rocío et Ricardo Perry. *Cosoleacaque l'expérience d'une nouvelle administration*, Municipalité de Cosoleacaque, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cela ne signifie pas que la gestion publique s'en soit trouvée enrayée ; en fait, cette administration se caractérisera par une application de politiques publiques tous azimuts, une gestion claire des ressources et une philosophie de promotion de la participation citoyenne. Mais il y a bien eu une rupture dans la manière de gouverner et de faire de la politique, plus en raison de la personnalité de Darío Aburto que de l'exercice partagé du pouvoir, comme c'était le cas dans la commune de Zaragoza.

« Si je me penche sur Cosoleacaque et que j'analyse ma première étape en tant que politicien, eh bien oui, je gagne au PRD et à la mairie grâce aux groupes chrétiens et aux CEB. Ce sont eux qui me portent comme candidat. La deuxième fois, en 2000, en raison de problèmes internes, il se sont opposés à moi. La situation était différente. Les intérêts de pouvoir ont également infiltré ces groupes. Si je les analyse depuis leur origine, ils n'ont jamais cessé d'être un groupe, il n'ont pas essayé de construire une communauté. Même si leur honnêteté est irréfutable, à Cosoleacaque il se sont limités à subsister et ils ont perdu des membres...[6] »

Cette séparation entre les CEB de Cosoleacaque et leur dirigeant historique peut être analysée selon différents points de vue. D'un côté, on observe que cette rupture n'a pas eu de conséquence, en ce sens que le PRD continuera sur sa lancée victorieuse lors des élections suivantes pour la municipalité, ce qui signifie que les bases de soutien se sont élargies. D'un autre point de vue, il est clair que le processus organisatif des CEB a trop reposé sur la personne de Darío Aburto. De fait, avant les élections de 1994, les différentes organisations chrétiennes de la région coïncidaient dans leurs pratiques politiques.

Il est également vrai que, à la différence de la commune de Zaragoza, Cosoleacaque présente un certain nombre d'aspects d'une majeure complexité : le nombre d'habitants, une large population métisse et pas uniquement indigène, un territoire plus urbanisé que rural mais également un commune avec plus de ressources ; autant d'aspects rendant difficile une pratique identique à celle de Zaragoza.

[6] Entretien avec Darío Aburto, maire de Cosoleacaque, février 2000, Cosoleacaque Veracruz.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Pajapan est une autre commune d'origine nahuatl qui a connu un processus d'organisation très intéressant. Certains évènements extérieurs à la communauté vont y provoquer plusieurs conflits. En 1980, le gouvernement fédéral annonce qu'il va lancer un ambitieux projet de construction dans la lagune Ostión appartenant à cette commune. Il s'agit d'un très beau site donnant sur le mer, où les habitants du lieu élèvent des huitres pour leur consommation et pour la vente. Le gouvernement fédéral entend alors construire un complexe pétrochimique en profitant de la proximité du site avec les complexes pétrochimiques de la région de Coatzacoalcos-Minatitlán.[7]

La construction de ce complexe pétrochimique impliquait d'expropriation des éleveurs et des éjidataires de leurs terres pour y développer le complexe et l'urbanisation. La commune de Pajapan compte trois types de propriété de terres : la petite propriété, la terre exploitée en commun (*ejido*) et les terrains communaux. Jusqu'en 1960 approximativement, le type de propriété était communal. Toutefois, entre 1960 et 1970, on assiste à une forte dynamique de concentration des terres et de transformations des terrains communaux en terrains ejidaux. Ce double processus aura pour résultat la formation d'un groupe d'éleveurs usufruitiers d'une partie des terrains de cette commune, et d'un groupe d'éjidataires, possédant individuellement entre six et quinze hectares de terres. À ces deux groupes de propriétaires et de possesseurs, il faut ajouter un grand nombre de paysans ne possédant aucun type de terre et travaillant soit comme journaliers pour survivre soit dans la zone industrielle.

Le gouvernement fédéral a présenté le projet comme la panacée nationale, qui allait créer un grand nombre d'emplois dans la région et augmenterait la production de produits pétrochimiques. C'était peut-être vrai, mais ça n'en signifiait pas moins pour les habitants de la communauté de Pajapan une transformation rapide de leur mode de vie traditionnel.

Cependant, eu égard au fait que le projet était considéré comme d'intérêt national, la communauté a tout d'abord accepté la vente de la terre, en essayant de négocier auprès du gouvernement fédéral un certain

[7] Daniel Nahmad, *Pajapan: histoire et économie politique d'une communauté paysanne*, UAM, mémoire de licence, Mexico, 1989.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nombre de bénéfices pour la population. Le processus sera des plus tumultueux. En effet, le gouvernement propose tout d'abord un prix très bas pour les terrains et divise la communauté en négociant d'abord avec les éleveurs à qui ils offrent de participer aux affaires auxquelles la construction du complexe donnera lieu. Ces démarches entrainent la rupture avec les éjidataires que refusent de vendre leurs terres et s'organisent pour empêcher la construction du complexe.

L'organisation des *Comuneros* indépendants de Pajapan (CIP) est fondée, tandis qu'un autre large groupe d'éjidataires adhère à la Coordination des peuples indigènes (CNPI), une organisation ayant fait dissidence de la Coordination des peuples indigènes officielle. Ces organisations mènent une résistance quotidienne et finissent par obtenir que l'État augmente le prix de la terre et s'engage à assurer des emplois à la communauté indigène. Aussi bien la CIP que la CNPI ont dans leurs rangs des membres issus des CEB.

Or, fin 1982, le pays traverse un grave crise économique qui pousse le gouvernement à déclarer que le projet du complexe ne sera pas mené à son terme. Dès lors, les terres passent entre les mains du gouvernement fédéral. Cette situation entraine un nouveau conflit pour la propriété de la terre, surtout entre les anciens éleveurs, qui commencent à essayer de se réapproprier leurs terres, et un vaste groupe de journaliers et *avecindados* (c'est-à-dire résidents sans droits sur les terrains ejidaux), qui réclament une amplification de l'*ejido*. Ce conflit va se prolonger plusieurs années et, en 1986, des chrétiens membres des CEB constituent le Front civique de Pajapan, avec pour objectif de parvenir à une redistribution des terres. C'est là la cause des nombreux conflits qui opposeront le Front et le groupe des éleveurs.

Le Front civique va finalement obtenir en 1992 que le SRA (ministère de la Réforme agraire) octroie les terrains à un groupe nombreux de journaliers et *avecindados* pour amplifier l'*ejido*. Ce succès donne au Front civique une forte présence dans la commune. À partir de ce moment, le Front met sur pied un groupe de coopératives pour l'amélioration de la production.

Électoralement, le FCP a suivi une stratégie différente de celle des organisations de Zaragoza et Cosoleacaque. Il a bien présenté des candidats au poste de maire en 1994 et 1997 et, allié au PRD, il est resté la deuxième

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

force électorale ; mais ses dirigeants n'en ont pas moins considéré qu'il ne convenait pas de forger d'alliances avec les groupes dissidents du PRI, parce que ceux-ci recherchent exclusivement un bénéfice personnel et non celui de la communauté. Ils ont donc décidé de se présenter comme une force politique unique. Mais d'autre part, leur expérience historique électorale les a convaincu de l'importance que leurs projets sociaux soient respectés par les autorités et que, pour y parvenir, il importait d'avoir une présence politique. Ainsi, tout en affirmant l'importance du processus électoral, ils aspirent à ce que que leur succès lors des municipales soit le résultat de leurs activités dans les différents secteurs organisatifs.

« Dans la commune de Pajapan, il y a en réalité deux blocs, celui du PRI et celui du PRD, et les élections des trois derniers triennats ont donné des résultats semblables. Lors des élections de 91, de 94 et de 97, l'opposition a perdu avec une différence de 200 voix. Dans l'opposition, nous sommes le FCIP, des membres du PRD, les Femmes organisées. Mais indépendamment de l'aspect électoral, on est présents sur différents axes : la défense de la terre, la proposition qu'il y ait un ministère juridique indigène, la démocratisation des instances électorales ainsi que des institutions qui offrent des services, la préservation de la langue indigène et de notre environnement écologique[8]. »

Le FCIP a offert un soutien permanent aux activités de l'EZLN et a organisé des échanges d'expériences organisatives avec ce dernier, dont il se sent très proche. De fait, il considère que son organisation a plus évolué vers une interprétation culturelle de la réalité indigène, que vers une simple organisation qui s'identifie avec le corps idéologique de la théologie de la libération.

Le dernier exemple qu'il nous faut commenter est celui de la communauté de Soteapan, une commune de population indigène popoluca. Dans cette commune, le vote était dominé depuis les années quarante par le PRI de façon assez particulière car, jusqu'en 1970, les élections dépendaient d'un processus religieux et d'un système de vote traditionnel par la voie du consensus. Le candidat à la mairie était sélectionné par une cinquantaine de personnes plus âgées, des dignitaires occupant des postes civiques ou religieux. Ils se réunissaient dans une

[8] Entretien avec Felipe Ceferino Teófilo conseiller du FCIP, Jáltipan Veracruz, aout 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

maison, choisissaient le maire et faisaient connaitre leur décision à la population. Ils la communiquaient ultérieurement au PRI, qui enregistrait le candidat et gagnait les élections. Le maire exerçait ses fonctions exclusivement le weekend, au cours duquel il célébrait les mariages, procédait à des enregistrements et résolvait des conflits de voisinage[9].

Durant les années soixante a débuté un lent processus de transformation et sont apparus de nouveaux acteurs. L'apparition de la petite propriété a entrainé la consolidation du groupe des éleveurs, et la croissance de la population a exigé des écoles primaires et secondaires organisées par des professeurs bilingues. On a vu aussi surgir de nouvelles organisations sociales, dont la Coordination des peuples indigènes (CNPI) et l'Organisation des peuples indigènes popolucas (OPIP), principalement constituée de membres des CEB.

Un système complexe de réseaux ainsi que les intérêts des différents groupes mettent fin au système d'élection par consensus et plusieurs groupes commencent alors à se disputer pour devenir les candidats du PRI. Durant les années quatre-vingts enfin, le système de compétition électorale met en lice différents partis.

Les chrétiens de l'OPIP ont entamé depuis sa fondation un double travail organisatif. Le premier a consisté à lutter contre ceux qui monopolisaient le café dans cette région indigène. Ce qu'ils on fait a été de casser l'organisation de l'achat-vente de café qui était contrôlée par un groupe d'accapareurs se procurant le produit à très bas prix. Les chrétiens ont cherché des acheteurs situés en dehors de la région, disposés à payer un meilleur prix pour le café. Ils y sont parvenus avec pour résultat que les acheteurs de la région ont eux aussi augmenté le prix de leur offre d'achat. Le succès de l'opération les a amené à procéder de même avec des produits tels que le haricot noir et le maïs. Une autre action qu'ils ont menée a été une vaste campagne contre la vente d'alcool sans restriction, qui causait des ravages dans un certain secteur de la population.

Certes, les principales activités des CEB ont eu pour objet l'amélioration du niveau de vie des indigènes de la commune, mais leur

[9] José Luís Blanco Rosas, *La integración de los popolucas de Soteapan a la sociedad nacional: desarrollo, democracia y ecología* [L'intégration des populations popolucas de Soteapan à la société nationale : développement, démocratie et écologie], Universidad Iberoamericana, thèse de master, Mexico, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

participation aura aussi été déterminante pour faire de l'opposition la seconde force électorale. Depuis 1988, l'OPIP présente comme candidate à la mairie Minerva Cruz Cervantes, qui s'est fait connaitre par son honnêteté et sa capacité d'organisation. Cette année-là, elle était en lice sur les liste du PMS qui, à l'occasion de ces élections, s'est imposé comme la seconde force électorale. En 1989, l'OPIP participe à la fondation du PRD, sous la bannière duquel il va se présenter, consolidant sa position de seconde force électorale dans une région où prévalent les intérêts des éleveurs et des professeurs bilingues[10].

La participation sociale et politique de l'OPIP a été constante : actions pour l'amélioration des produits agricoles ; d'autres visant l'obtention d'aide à la production, qui permettront en 1997 à un de ses membres à devenir le responsable du programme PROCAMPO dans la région ; formation de coopératives dans différents secteurs, principalement celui de l'approvisionnement ; campagnes de lutte contre l'alcoolisme, de promotion de la santé et de la démocratie électorale. À la différence d'autres communautés, les femmes ont été le moteurs de plusieurs de ces actions.

L'AUTORITARISME DU PRI ET SES CONSEQUENCES SUR LA STRUCTURE D'OPPORTUNITES POLITIQUES DANS L'ÉTAT DE TABASCO: LE POUVOIR POLITIQUE 1982-1994

Les gouvernements qui se sont succédé dans l'État du Tabasco ont agi de façon à ne perdre aucune miette de pouvoir politique **comme politiciens appartenant au PRI**. Ils avaient donc l'habitude de canaliser les conflits politiques et sociaux grâce aux organisations sociales dépendantes du PRI.

C'est durant le mandat de Leandro Rovirosa Wade, de 1976 à 1982, que le Tabasco a entamé une transformation économique radicale, avec la découverte et l'exploitation du pétrole. Comme cela a déjà été exposé dans le chapitre précédent, cette activité incontrôlée, irrespectueuse de l'environnement, a provoqué le mécontentement de la population. Dans le domaine politique, le gouvernement de l'État et le gouvernement fédéral se trouvent alors opposés sur les problèmes occasionnés par Pemex et sur la répartition des bénéfices engendrés par l'exploitation pétrolière.

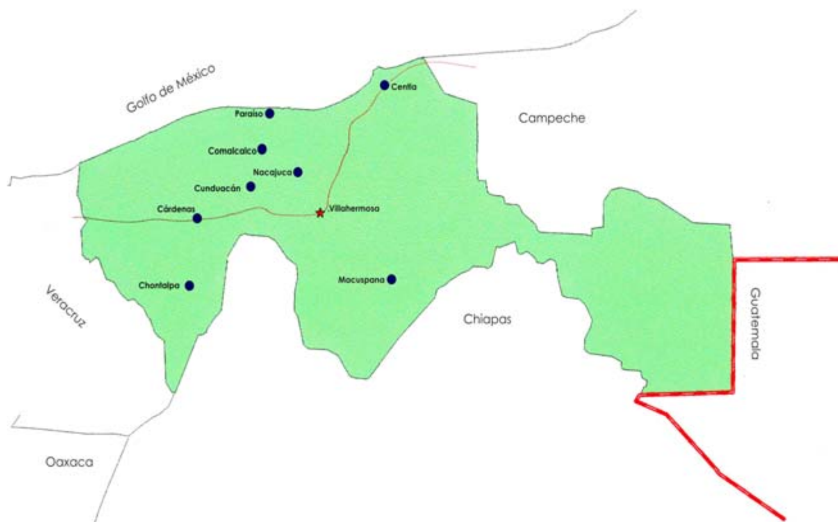
[10] Blanco, *op. Cit.*, 1999, p. 202.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Le gouvernement de González Pedrero aura à affronter l'organisation du *Pacto ribereño*. En fait, la plus importante dissension interne dans la classe politique du Tabasco s'est produite suite à la désignation de Enrique González Pedrero comme candidat au poste de gouverneur pour la période 1982-1988. Celui-ci était considéré comme étranger à la classe politique locale car, bien qu'originaire du Tabasco, il avait mené sa carrière politique à Mexico. Il portait en outre une étiquette d'homme de gauche au sein du PRI et on le jugeait sans expérience politique dans la gestion gouvernementale.

Sa désignation avait l'aval du pouvoir central fédéral, tandis que le gouverneur sortant proposait un autre candidat. Durant sa campagne politique, on lui a reproché de s'entourer de collaborateurs de Mexico, sans racines dans le Tabasco. Abstraction faite de cette situation, les fonctionnaires ayant fait partie du gouvernement d'Enrique González Pedrero se sont ensuite constitués en deux groupes politiques, dont l'un est demeuré à l'intérieur du PRI et l'autre a rejoint l'opposition, et plus précisément le PRD. Les deux groupes participent à la vie politique actuelle.

Carte 2: **Le mouvement paysan dans l'état de Tabasco**

Source : Instituto Nacional de Estadística, Geografía et Informática, México, 1995

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Durant son mandat, González Pedrero s'est attaché à mener des réformes à l'intérieur du PRI, mais elles n'ont pas eu, de l'avis des spécialistes, le succès escompté. Dès le début de son administration, il a essayé de mettre sur pied un système de consultations de la base pour que les dirigeants soient élus démocratiquement, et d'instaurer des comités de base du PRI pour superviser le travail des présidents des conseils municipaux. Ainsi que nous l'avons déjà signalé, ces mesures ont été rejetées par la majorité des courants du PRI, ce qui a provoqué la destitution d'Andrés Manuel López Obrador, président de ce parti. De son côté, González Pedrero considère qu'à la moitié de son mandat, certaines réformes auraient toutefois pu se concrétiser.

J'ai été le premier à consulter la base, durant la seconde moitié de mon mandat. J'ai été l'un des dirigeants les plus solides du Tabasco, en termes de légitimité. Grâce à mon expérience sur le territoire national, je suis parvenu à ne pas me compromettre avec la classe politique de l'État, et à ce qu'on ne m'identifie pas avec elle ou avec l'une de ses fractions. J'avais une vision plus nationale que locale. C'est ce qui a permis d'ouvrir le champ électoral ; mon expérience également : j'avais été secrétaire du PRI avec Reyes Heroles[11].

Il a dû adapter son équipe pour établir de bonnes relations avec les groupes économiques et politiques locaux :

Quand Enrique González est arrivé au Tabasco, il m'a proposé de travailler avec lui et de faire partie de son équipe. Je l'ai remercié de son offre mais j'avais déjà sympathisé avec l'autre candidat, David Gustavo Gutiérrez. Il m'a demandé que je l'aide à établir des contacts avec la classe politique et économique locale, enfin, si je pouvais. Donc, je l'ai aidé à se rapprocher de la classe locale, vu que j'étais membre des Conseils du

[11] Jesús Reyes Heroles a été un des principaux idéologues du PRI, président de cette institution politique sous le mandat du président Luis Echeverría Álvarez, et ministre de l'Intérieur durant l'administration du président José López Portillo. Enrique González Pedrero a écrit un livre intitulé *La démocratie en chair et en os*, qui a suscité beaucoup de polémiques. Il y parle de la possibilité de démocratie dans un pays de parti unique. Entretien réalisé avec l'ancien gouverneur Enrique González Pedrero, le 6 mars 2001, à Mexico.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

secteur productif, qui sont importants ici. Et donc, j'ai encouragé tous les groupes à dialoguer avec lui[12].

Le problème le plus difficile de González Pedrero aura été sa confrontation avec les organisations du *Pacto Ribereño*. En dépit d'un discours plus démocratique et d'un effort pour exercer le pouvoir démocratiquement, c'est bien son gouvernement qui a réprimé les manifestations du Pacte, une organisation qui ne s'en tenait pas aux limites habituelles de la négociation avec le gouvernement. L'administration de González Pedrero s'interrompra un an avant son terme, Carlos Salinas lui ayant demandé de se joindre à la campagne électorale des présidentielles.

En 1988, l'élection du gouvernement de l'État coïncidait avec les élections présidentielles. Cette année-là, deux options électorales s'offraient à l'État: d'une part, le candidat du PRI, un homme politique bénéficiant de bonnes bases régionales et doté d'une vision très locale ; d'autre part, et pour la première fois, une opposition organisée, représentée en la personne d'Andrés Manuel López Obrador, transfuge du PRI.

Salvador Neme Castillo était le candidat de l'État du Tabasco au poste de gouverneur en 1988. Il avait été secrétaire du gouvernement durant le mandat de Leandro Rovirosa Wade. Dès le début de sa campagne, on a pu deviner que ce gouvernement allait affronter une concurrence politique inhabituelle, dans la mesure où le Front démocratique national **de gauche** avait désigné Andrés Manuel López Obrador comme candidat. Dans le milieu priiste, de fortes dissensions sont apparues entre les différents groupes locaux avec, notamment, l'exclusion d'hommes politiques qui avaient fait partie du gouvernement d'Enrique González Pedrero.

La direction nationale du PRI a dû intervenir en désignant Roberto Madrazo comme président du parti dans l'État, afin de réguler ses pratiques. Salvador Neme a gagné les élections, mais pour la première fois dans l'histoire dans cet État, l'opposition a obtenu un résultat, la situant qui plus est en deuxième position sur l'échiquier politique local.

Dès le début de l'administration Neme, les critiques ont fusé de l'intérieur même du PRI, parce que le gouverneur a commencé à favoriser le

[12] Entretien avec le candidat PRD au poste de gouverneur de l'État du Tabasco durant la campagne d'aout 2001, César Ojeda Zubieta, Villahermosa, 22 mars 2001.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

groupe d'entrepreneurs libanais auquel il était lié, ainsi que des membres de sa famille, dans l'attribution de postes publics[13]. Les conflits internes du PRI s'intensifient. En 1991, la XIVe assemblée du PRI exhibe des signes de démocratisation en recourant au vote direct et aux bulletins secrets pour l'élection des membres de la direction du parti et pour l'attribution d'autres responsabilités politiques.

Une campagne a lieu pour élire le président du PRI de l'État du Tabasco, dont les principaux candidats représentent, l'un le gouvernement de l'État et l'autre, (Luis Donaldo Colosio), le PRI rénovateur. L'exercice démocratique du vote direct à bulletin secret sera entaché de fraudes, ce qui amènera la direction nationale à ne reconnaitre la victoire d'aucun candidat et à désigner un président provisoire à la tête du PRI de l'État.

À l'occasion des élections municipales qui ont lieu la même année, le gouverneur de l'État essaie d'imposer ses candidats dans les principales communes. À Villahermosa, plusieurs membres du PRI sont désireux d'entrer en lice. La méthode de consultation de la base est utilisée dans les municipalités où les candidats du gouverneur ont de grandes possibilités de l'emporter. Là où leurs chances sont nulles, on va recourir à la méthode dite d'élection sur consensus sans vote, dans laquelle on suppose que l'unité est faite autour du candidat. C'est ce qui va se produire à Villahermosa où l'une des personnes intéressées, Raúl Ojeda Zubieta, alors membre du PRI et président de l'Association des hôteliers du Tabasco, souhaite prendre part à une compétition électorale ouverte. Le gouverneur s'y opposera et annulera toute possibilité de compétition électorale interne, car son candidat avait toutes les chances d'être battu. Il y aura également des accusations de fraudes électorales, que le PRD mettra en évidence dans plusieurs municipalités importantes de l'État.

Ces différents aspects, à savoir les conflits internes qui secouent le PRI à l'échelle régionale et nationale, les accusations de corruption et la montée en puissance de l'opposition, due à l'irrésolution du gouvernement face aux problèmes persistants de pollution et d'administration de

[13] Le gouverneur a nommé Sami Yabur Elías ministre des Finances, et son neveu, Ramón Neme Calacich, à la direction des dépenses du même ministère, Le Congrès fédéral a demandé au gouvernement une enquête sur les irrégularités dans l'achat des banques BCH y Serfin, dont le président du tribunal de justice de l'État, Ramón Hernández Aguayo, et le gouverneur étaient actionnaires. (Cedeño, 2000: 163).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

programmes censés résoudre ces problèmes, vont forcer Salvador Neme à abandonner le gouvernement de l'État.

En 1992, suite à une série de mobilisations nationales menées par le PRD, le gouverneur Neme Castillo présente sa démission. Manuel Gurría, du PRI, assume le pouvoir, établit une nouvelle alliance au sein du PRI de l'État et prend ses distances avec les personnes proches de Salvador Neme. Cette nouvelle alliance va lentement prendre forme sur le plan économique et politique.

Le gouverneur Manuel Gurría, tout comme le leader du parti dans l'État, Roberto Madrazo, entretiennent avec l'un des piliers du PRI, Carlos Hank González[14], des liens économiques, politiques et familiaux où se mêlent des intérêts nationaux et fédéraux. La vie de l'État commence à changer sous l'effet du renforcement électoral de l'opposition et le pouvoir législatif commence à résoudre les problèmes de l'État malgré l'hégémonie du PRI au congrès.

Les espaces vitaux permettant l'ouverture politique ou la consolidation de la démocratie restent toujours cadenassés, ainsi d'ailleurs que les moyens de communication, vu que la télévision, la radio et la presse sont sous le contrôle quasi absolu du gouvernement de l'État. L'université d'État elle-même est un espace occupé par les dirigeants du PRI et offre un appui aux politiciens du gouvernement. Ainsi, la confrontation entre le PRI et l'opposition se développe sans médiations, aucun espace public ne pouvant accueillir de débats politiques ou idéologiques. Cet état de choses va s'accentuer durant la période de 1994 à 1997.

1994 est une année particulièrement importante pour le Tabasco. En effet tout indique que le processus de transition politique est en train de s'intensifier et, avec lui, la qualité du processus électoral, c'est-à-dire la compétition et la transparence électorales. Les élections du Tabasco pour

---

[14] Carlos Hank González est l'homme politique qui représente le mieux la classe traditionnelle du PRI. Il a fait fortune grâce à la politique et à des fonctions publiques. Sa devise : « un homme politique pauvre est un pauvre homme politique ». Il a occupé de hautes responsabilités, en particulier, il a été directeur du CONASUPO, titulaire de la SARH, régent de la ville de Mexico. Il n'a pas pu être président de la République car en 1988, la loi empêchait les enfants de personnes étrangères de postuler la présidence. De nombreuses rumeurs de corruption et d'assassinat courent sur sa personnalité controversée. Ses réseaux politiques se sont étendus jusqu'à la formation d'un groupe dont faisait partie Roberto Madrazo.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

désigner un gouverneur ont lieu en novembre 1994. Les principaux candidats sont Roberto Madrazo Pintado pour le PRI et Manuel López Obrador pour le PRD.

Il nous faut à présent parler des réseaux politiques et économiques du candidat du PRI pour comprendre la conjoncture de la période analysée. Roberto Madrazo hérite d'un capital politique considérable : son père était Carlos Madrazo, gouverneur de l'État auquel il a été fait référence au début de cette partie. L'élite politique du Tabasco et une partie de la population avaient à l'époque apprécié et reconnu le prestige de ce politicien. En outre, Roberto Madrazo a mené sa propre carrière politique au sein du PRI, ce qui le place dans une position favorable au niveau national : parmi les postes politiques qu'il a occupé, on distingue ceux de secrétaire de promotion du comité exécutif national du PRI, de coordinateur de la campagne présidentielle de Carlos Salinas de Gortari en 1987, de coordinateur de l'École nationale des cadres (alors que Luis Donaldo Colosio était le dirigeant du PRI) en 1991 et , en 1993, de secrétaire général du parti au Tabasco.

Cette carrière politique fait de lui le candidat indiqué pour le poste de gouverneur. Ses relations avec le gouvernement en place sont alors très étroites, ainsi d'ailleurs qu'avec la classe politique du Tabasco. Il est donc le candidat idéal pour rassembler toute la classe politique de l'État et freiner la montée de l'opposition (Curzio, 2000: 144).

Néanmoins, selon ses adversaires politiques, Roberto Madrazo entretient des relations politiques et économiques suspectes ; on suppose en effet qu'il s'enrichit grâce aux fonds publics, ce qui est considéré comme normal pour la classe politique du PRI dans le pays. Durant sa campagne politique, il va convoquer pratiquement tous les entrepreneurs de l'État dont plusieurs deviendront par la suite fonctionnaires publics dans son gouvernement.

Le fait n'aurait rien eu d'extraordinaire, si certains d'entre eux n'avaient pas été accusés de corruption et d'être impliquées dans des entreprises illicites[15]. Quelques mois après la victoire électorale, il est

[15] Les affaires, la politique et les relations familiales constituaient la particularité de ces réseaux. Par exemple, Manuel Ordóñez, cousin de l'ex-gouverneur Gurría et de Roberto Madrazo; Carlos Madrazo Cadena, leader de la COPARMEX (organisation d'entrepreneurs), et également cousin du candidat; Alberto Gular, président de la CANACO (organisation de chefs

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

accusé, preuves à l'appui, d'avoir reçu des fonds de la part de l'entrepreneur Carlos Cabal Peniche, lui-même accusé de fraude et de collusion avec les trafiquants de stupéfiants, en raison de la rapidité de son enrichissement[16]. Cette affaire politique va également mettre en lumière que Madrazo était au courant des mécanismes de fraude mis en œuvre pour faire perdre le PRD lors de différentes campagnes électorales.

Les résultats de cette élection seront très discutés. Alors que le PRI a gagné avec 56% des voix contre 38% pour le PRD (Curzio, 2000: 146), meilleur résultat obtenu par le PRD dans le Tabasco, ce même parti met en doute le résultat par l'entremise de Santiago Creel et de Jorge Ortiz Pinchetti, deux « conseillers citoyens » de l'Institut fédéral électoral.

Les accusations du candidat du PRD, Andrés Manuel López Obrador, sont si graves que le gouvernement fédéral doit intervenir en la personne du ministre de l'Intérieur. Pour le PRD, l'élection est entachée de fraudes : achat de votes, altération des résultats électoraux, dépenses de campagne atteignant les 68 millions de dollars, quantité extraordinaire pour une campagne de gouverneur.

Le responsable du ministère de l'Intérieur, Esteban Moctezuma accepte la révision des actes électoraux pour vérifier que l'élection a été transparente et il charge les conseillers mentionnés d'effectuer ce contrôle. Selon ces derniers, il y a plus de 20 % d'irrégularités, ce qui est suffisant pour annuler le scrutin.

Tout semble indiquer, qu'on procèdera à de nouvelles élections. Selon différentes sources, c'est là le souhait du président de la République,

d'entreprises commerciales), etc., faisaient tous partie de son équipe. Revue *Proceso*, 30 janvier 1995.

[16] Longtemps considéré comme un entrepreneur sans ressources suffisantes pour grandir économiquement, Carlos Cabal Peniche devient subitement un des entrepreneurs les plus prospères non seulement de l'État mais aussi du pays. Il fonde la bananeraie San Carlos, qui produit des bananes au Tabasco ; il acquiert le journal *El Sureste* ; avec d'autres politiciens de l'État, il achète la banque BCH et, plus tard, la banque Unión, dont la faillite sera prononcée par le gouvernement mexicain. Au début 1994, les États-Unis demandent son extradition pour une fraude évaluée à 80 millions de dollars, ce qui le pousse à fuir le pays. Il se réfugie en Australie où il est incarcéré. Il obtient sa liberté conditionnelle après plusieurs années. Il se trouve actuellement au Mexique, où il est l'objet de plusieurs procès judiciaires. Avilés, Jaime, "Simbiosis entre el PRI y la nueva clase de hombres de negocios" [Symbiose entre le PRI et la nouvelle classe d'hommes d'affaires], *El Financiero*, 4 mai 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

qui voudrait de plus que Roberto Madrazo occupe un poste dans le gouvernement pour qu'un autre candidat puisse se se présenter sous la bannière du PRI. Les choses vont pourtant se dérouler de manière différente. Soutenu par les entrepreneurs, Roberto Madrazo va dénoncer l'accord établi et l'Institut électoral de l'État le nommera gouverneur.

Roberto Madrazo a bénéficié d'un large soutien politique, en particulier du groupe politique de Carlos Hank González, qui avait perdu de son influence dans le nouveau gouvernement. On a donc eu affaire à une sorte de rébellion contre le gouvernement fédéral, mais aussi à des groupes politiques régionaux, comme au Tabasco, faisant prévaloir une conception politique sans la moindre relation avec le processus de démocratisation du système[17].

À la suite de ces évènements, le Tabasco va vivre dans une tension politique permanente. Les rivalités entre le PRI et le PRD s'accentuent. Les fonds de l'État sont utilisés pour fragiliser les bases de soutien au PRD, les manifestations et organisations sociales sont réprimées, le contrôle de la presse et des médias s'amplifie et ces derniers offrent au gouvernement de Roberto Madrazo un soutien apologétique.

L'atmosphère politique se polarise et les possibilités d'ouverture politique se réduisent. Les conflits politiques doivent constamment être résolus à l'échelon fédéral. Nous examinerons ce processus en détail dans le présent chapitre et nous soulignerons les conséquences de ces mobilisations sociales.

---

[17] Andrés Manuel López Obrador considère que le ministre de l'Intérieur n'a pas respecté les accords et a commis une trahison politique. Nous ne partageons pas cette opinion. Nous pensons plutôt que la raison s'en trouve dans la faiblesse du gouvernement du président Zedillo, que ne disposait pas d'une alliance politique très claire. Dès le début de son gouvernement, Ernesto Zedillo affirme qu'il ne va pas suivre la tradition des présidents de la République d'être le représentant suprême du PRI, ce qui va l'amener à maintenir une certaine distance avec son parti pour pouvoir conserver son autonomie et avancer dans le processus démocratique. Cette action a été interprétée et utilisée par les groupes les plus conservateurs du PRI pour renforcer leurs domaines de pouvoir, sans respecter les règles minimales de la démocratie. D'autre part, il existe des présomptions (Roberto Madrazo l'a insinué plus tard) relatives au financement d'une partie de la campagne présidentielle d'Ernesto Zedillo avec des fonds provenant de l'entrepreneur Cabal Peniche. *Proceso,* 30 janvier 1995.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Il nous faut d'abord signaler certains éléments de définition de la structure politique de cet État. On y trouve une culture que nous qualifierons de libérale autoritaire, caractéristique de la classe politique du Tabasco. Elle est libérale parce qu'elle revendique les réformes de base de la Révolution mexicaine sur un plan idéologique, ce qui est manifeste dans les gouvernements de Garrido Canabal, de Carlos Madrazo et de González Pedrero.

Elle est autoritaire parce que les organisations corporatistes et clientélistes articulées par le PRI contrôlent la vie politique ; l'exercice de la démocratie n'existe que dans les discours, dans la mesure où la classe politique n'accepte ni la pluralité, ni une compétition électorale transparente.

L'adversaire politique devient un ennemi. Vue de cette façon, la politique signifie la subordination politique au moyen de pratiques clientélistes et l'absence de respect ou de mise en place d'accords politiques. L'opinion publique y est téléguidée, transmise quotidiennement grâce au contrôle politique exercé sur les moyens de communication. L'opposition n'a pour toute tribune qu'un petit journal au tirage limité et deux programmes radiophoniques. D'autre part, l'université s'est toujours alignée sur cette classe politique. Les débats sur différents sujets y sont limités et les étudiants sont utilisés pour soutenir les candidats du PRI , diffamer l'opposition, etc.

Enfin, il est difficile de séparer la politique des affaires. Les hommes politiques sont des hommes d'affaire et les hommes d'affaire, des hommes politiques. L'administration gouvernementale est utilisée comme un moyen naturel d'enrichissement et les fonds publics sont utilisés indistinctement pour les campagnes électorales ou pour des actions au bénéfice des citoyens.

Si un opposant entend remettre le pouvoir en cause, cela prend un caractère d'extrême gravité à cause de la corruption dans laquelle est plongée la classe politique. Les réformes que certains gouverneurs ont voulu mener à bien au sein du PRI de cet État ont été sabotées en raison des complicités en jeu, véritable culture politique alimentée par des réseaux de politiciens, d'entrepreneurs, de dirigeants ouvriers ou paysans habitués au clientélisme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

COMMENTAIRE FINAL

Comme nous l'avons mentionné au début de cet exposé, notre objectif général était de connaitre la relation entre les mouvements sociaux et le système politique durant le processus de transition politique, et de décrire les caractéristiques des processus autoritaires. Nous avons pu nous en rendre compte : le processus est complexe. Nous avons là une première conclusion, à savoir que les mouvements sociaux pèsent sur la démocratisation politique du système de différentes manières, dont l'une est en suscitant les conditions propices pour que se produise le changement en question.

Un aspect de ces conditions a été de rendre manifeste le contrôle du système autoritaire sur les processus et les demandes des mouvements sociaux. Nous voulons dire par là qu'une demande économique ou sociale se trouvait politisée dans la mesure où les groupes protestataires se voyaient obligés de les canaliser via les organisations corporatistes, comme cela a été le cas avec le *Pacto Ribereño*. Un mouvement social qui émergeait hors du système institutionnel était difficilement toléré, surtout durant la période 1950-1980. Ce mouvement trouvait sur sa route plusieurs obstacles à sa reconnaissance comme mouvement autonome. Ainsi, les affrontements avec les organisations corporatistes, CNC, CTM, CNOP, etc., étaient-ils chose courante.

Dans la mesure où les organisations corporatistes n'ont pas la capacité de représenter les intérêts des différents groupes sociaux et qu'ils perdent peu à peu de leur efficacité dans la gestion des besoins de leurs membres, les mouvements sociaux et les organisations indépendantes conquièrent des espaces et s'affirment en tant que mouvements.

Pour poser une conclusion à ce propos, nous pourrions dire que le processus de « transition politique » a stimulé les perspectives de participation démocratique, mais que les conditions d'assimilation de ce processus dépendent des caractéristiques régionales.

Un autre élément renvoie aux impacts réels des mouvements sociaux sur le système politique. Nous adoptons ici la position d'auteurs qui considèrent que ceux-ci se produisent de manière graduelle (Fowereker 1990, Harvey 2000) ; nos études de cas nous invitent à penser à des processus où sont impulsées les transformations d'institutions politiques et sociales.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Le cas du Tabasco est plus compliqué. En effet, nous avons là un mouvement clairement politique dont l'objectif est d'influer sur la transformation de l'État, spécifiquement sur la démocratisation du système politique. S'ajoute à ce processus une critique de la politique d'exploitation pétrolière. Bien que l'objectif d'éradiquer les pratiques clientélistes n'ait pas été atteint, on assiste à un début de fonctionnement pluriel du système, malgré la résistance de la classe politique traditionnelle.

Le mouvement indigène présente d'autres types de répercussions. La lutte contre les caciques passe nécessairement par la compétition et la joute municipale. Dans ce sens, la lutte pour le pouvoir municipal dans les zones indigènes, qui passent pour être des régions marginalisées, prend un sens particulier, car triompher de son adversaire politique signifie également transformer les structures de contrôle économique et de domination qui existent dans ces régions.

Nous devons tenir compte d'un aspect. Au Mexique, le processus d'alternance présidentiel commence en 2000, constituant une première phase de la transition politique. Disons que nous sommes entrés dans l'étape de consolidation du processus démocratique, que O'Donnell appelle la deuxième phase[18]. Les mouvements sociaux nous montrent qu'ils ont été présents dans la préparation des conditions démocratiques et qu'ils interviennent aussi de différentes manières dans cette phase de consolidation : présence parlementaire, participation aux élections municipales, organisation de référendums nationaux, etc. ; ce qui nous amène à penser que les mouvements sociaux sont des acteurs permanents du processus et non pas marginaux, comme les présente la théorie classique de la transition.

Une autre conclusion est que aussi bien les directions que les bases des mouvements comprennent la démocratie dans un sens plus large que celui, strictement formel, d'assurer une alternance au moyen d'une compétition électorale équitable et correcte. Ce sont en effet des mouvements qui prétendent agir sur les façons de déterminer les politiques

[18] G. O´Donell, "Transitions, continuites, and paradoxes", en Scott Mainwaring y Samuel Valenzuela (editores), *Issues in democratic consoldation; The new south American democracies in comparative perspective*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1992.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

publiques, émettre des avis et être écoutés pour la prise de décisions relatives au projet général du pays.

D'autre part, on assiste à une tentative, interne et organisative, d'inverser la prise de décisions verticale caractéristique d'un système reposant sur une structure corporatiste, dans la mesure où on prétend que les décisions soient prises du bas vers le haut, et que les acteurs des mouvements ne se contentent pas de présenter leur problématique mais décident également comment la résoudre. Ceci est clairement visible dans le mouvement indigène et celui du Tabasco, au-delà des quelques limitations que leurs mécanismes de décisions peuvent présenter. Le premier défend une vision d'une démocratie participative influencée par la théologie de la libération, dont l'expérience la plus intéressante est celle du Comité de défense populaire de Zaragoza et son projet de développement de la municipalité, élaboré en consultant la communauté dans des réunions de quartier et lors d'assemblées générales ; sans oublier le mécanisme soumettant le maire à une évaluation de la communauté.

L'autre expérience est celle du mouvement paysan du Tabasco, où les décisions et les stratégies de mobilisation du PRD se décident au cours d'assemblées des communautés paysannes et, dans les moments de plus forte ébullition du mouvement, dans des assemblées pouvant réunir jusqu'à vingt mille participants.

Il est donc clair que la démocratie ne se borne pas uniquement au respect des droits électoraux, mais qu'elle embrasse également le respect des droits citoyens et sociaux. C'est là un aspect de nos études de cas qui a retenu notre attention et qui n'est probablement pas nouveau si nous considérons les processus de démocratisation dans les pays d'Europe de l'Est. En Amérique latine, cette demande devient récurrente attendu que les processus de transition politique exclusivement basés sur le respect des droits électoraux entrainent généralement la déception des citoyens.

Par exemple, le mouvement indigène ne pose pas des revendications d'ordre strictement politique, mais demande également le respect de sa culture et son identité. De notre point de vue, ces aspects radicalisent la

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

conception de la démocratie, car ils tendent à dépasser les paramètres formels du système pour influer sur le système de vie[19].

D'autres éléments qui renforcent cette idée se rapportent à la construction d'espaces publics et à l'élaboration de politiques publiques des mouvements. Les mouvements sociaux étudiés ont créé des espaces publics, estimant nécessaire d'établir des aires de diffusion et de débat permanents sur leurs actions et leurs stratégies. Ces micro-sphères publiques ont beaucoup de sens dans un système autoritaire, surtout avant la libéralisation des moyens de communication. Lors du processus de libéralisation, ils deviennent complémentaires et nécessaires dans la réflexion sur leurs actions. L'exemple le plus illustratif de notre étude est celui du Tabasco. L'impossibilité des acteurs de s'exprimer dans les médias traditionnellement pluriels comme l'université, a favorisé la création d'espaces propres qui n'étaient pas limités à des réunions partisanes, mais qui étaient également des espaces de décision, comme les assemblées paysannes, ou des espaces d'accueil et d'expression, comme l'université de la Chontalpa. L'utilisation des espaces physiques de l'église et la création d'organismes citoyens comme la Commission des droits de l'homme sont d'une certaine manière des micro-sphères où pouvaient être discutés les graves problèmes d'un État qui cadenasse les espaces d'expression.

Nous observons également dans nos études de cas qu'il y a toujours des moyens de communication qui suivent et diffusent le développement de ces mouvements, d'abord à la radio et dans la presse écrite, ensuite à la télévision. Souvenons-nous que nous parlons de mouvements régionaux dont l'objectif est d'avoir une opinion publique favorable au niveau national. Le cas le plus clair est celui du Tabasco, où le mouvement a connu de sérieuses difficultés pour diffuser l'information dans les médias locaux. Il a ensuite bénéficié d'une grande couverture dans les médias nationaux qui, en plusieurs occasions, ont placé le mouvement paysan au centre de l'information nationale. Ce qu'il nous importe de souligner, c'est que ce même processus de libéralisation des moyens de communication qui a lieu

[19] Jürgen Habermas, *L´espace public,* Payton, Paris, 1992. Ernesto Laclau, *Hegemonía y estrategia socialista, hacia una radicalización de la democracia* [Hégémonie et stratégie socialiste, vers une radicalisation de la démocratie], siglo XXI, México, 1987.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

au cours de la transition politique est mis à profit par les mouvements sociaux.

Il nous semble dans ce sens que les mouvements sociaux ont choisi de mettre à profit et d'approfondir les changements générés par le processus de transition politique.

En ce qui concerne le mouvement paysan du Tabasco, nous avons commenté comment la combinaison de répertoires est ce qui constitue sa nouveauté. Les actions de ce mouvement visent principalement à faire connaitre le problème à l'extérieur de l'État, et à attirer l'attention des instances fédérales et de l'opinion publique nationale.

Le mouvement indigène s'est spécifiquement concentré sur la lutte pour le pouvoir municipal et sur une lutte dans tous les domaines – politique, économique,... – contre les caciques de la région.

Une autre conclusion que nous pouvons porter est que l'idéologie qui a permis que ces mouvements se développent est celle que nous appelons « démocrate nationaliste ». Les idéologies de ces mouvements ont subi des transformations, principalement sous le coup de la crise du réal-socialisme et de la globalisation économique[20]. Nous la nommons idéologie démocrate nationaliste pour décrire que ces mouvements ont agi pour démocratiser un système politique autoritaire et, d'autre part, parce qu'elles justifient leurs demandes par un nationalisme reposant sur les idées de la Révolution mexicaine. Ce sont des mouvements qui ne peuvent pas être classés comme nationalistes traditionnels, basés uniquement sur une vision anti-impérialiste et défenseurs d'une économie fermée.

Le nationalisme fonctionne très bien comme une idéologie qui renforce la résistance de ces mouvements. Ceci étant, d'autres idéologies le côtoient. Le cas le plus clair est celui des communautés ecclésiales de base. Certes, elles conservent la théologie de la libération mais elles l'ont transformée en théologie indigène, dans laquelle le mouvement indigène du Chiapas a eu une influence considérable. Ces transformations ont pour objet la revalorisation de la culture indigène en créant un mode de vie à partir de leur propre histoire.

Nous avons donc établi que les mouvements sociaux utilisent un répertoire d'action(s), qu'ils se définissent par une idéologie et qu'ils

[20] Pierre Bréchon, *Les Partis Politiques,* Montchre Stein, Paris, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

diversifient leurs pratiques politiques. Dans ce dernier aspect, le pont qui s'établit avec le système politique passe par la relation avec les partis.

Dans le cas de nos études, les mouvements s'allient avec le PRD et cette alliance se construit dans différents aspects, dont le principal est qu'ils coïncident idéologiquement. La relation qu'ils établissent avec ce parti est complexe et on y observe une contradiction, qui est la tendance de ces mouvements à maintenir avec lui une relation corporatiste. Dans ce sens, nous pouvons conclure que les directions des mouvements tendent à convertir les mouvements sociaux en parti politique. Les conditions structurales pouvant étayer cette conception ont disparu, dans la mesure où le rôle de l'État au Mexique a varié ; ce n'est plus l'État qui contrôle toutes les sphères de la société, il s'en est au contraire retiré, l'économie s'affranchit de la sphère politique et le domaine des partis est chaque fois plus précisément défini. La société civile et des mouvements sociaux occupent une place centrale dans la société mexicaine, tendant chaque jour davantage à agir comme régulateurs du pouvoir politique. C'est pourquoi nous affirmons que la conception des dirigeants sociaux ne répond pas à ce nouveau contexte.

Le mouvement paysan du Tabasco s'intègre au PRD, conserve la forme organisative d'un mouvement social et, dans sa dernière phase, se concentre sur l'activité électorale. Il aspire à être un mouvement de masses, non pas corporatif comme le PRI, mais plutôt communautaire et se structure autour d'une figure charismatique.

Voilà quelles nous semblent être les principales conclusions que nous pouvons tirer de notre travail.

BIBLIOGRAPHIE

Aguilar, Martín. Mouvements sociaux et processus electoraux au Veracruz, Mexique: 1994-1997. Mémoire de DEA, IEP Grenoble, 1998.

Blanco Rosas, José Luis. La integración de los popolucas de Soteapan a la sociedad nacional: desarrollo, democracia y ecología. Universidad iberoamericana, tesis de maestría, México, 1999.

-**Bréchon, Pierre.** Les Partis Politiques. Montchrestein, Paris, 1999.

___________ La france aux urnes: cinquante ans d´histoire électorale. La Documentation Francaise, Paris. 1988.

Castells, Manuel. La societé en réseaux. Fayard, Paris, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cedeño, Manuel. Acotaciones al federalismo político en México: una perspectiva desde el presidencialismo y los gobiernos de alternancia. Ujat, Villahermosa, 2000.

____________ Sistema político en Tabasco: gobierno, poder regional y federalismo. Centro de estudios de política comparada, México, 1999.

Curzio Gutiérrez, Leonardo. *"Las elecciones de 1994 en Tabasco o la comedia de las equivocaciones ", en*: El Cotidiano, no. 60. UAM, México, 1995.

____________ *"Las elecciones locales de 1991 en Tabasco", en*: Jorge Alonso y Jaime Tamayo (coord.), Elecciones con alternativas. La Jornada, México, 1994.

____________ Gobernabilidad, democracia y video política en Tabasco, 1994-1999. Plaza y Valdés, México, 2000.

____________ Tabasco. Sociedad, economía, política y cultura. UNAM, México, 1995

Del Real, Víctor. Tópicos zacatecanos. UAZ., tomo 2, Zacatecas, 1993.

____________ Zacatecas: la sociedad y sus dilemas. UAZ.,vol. 1, Zacatecas, 1999.

Foweraker, Joe. "*Popular movements and political change in Mexico*" en Joe, Foweraker and Ann Craig, Popular movements and political change in Mexico. Lynne Rienner, Colorado, 1990.

Gómez Álvarez, Rogelio. Petróleo y movimiento campesino en Tabasco. Tesis de maestría, Universidad Juárez de Oaxaca, Oaxaca, 1996.

Habermas, Jürgen. L´espace public. Payot, Paris, 1992.

____________ Problemas de legitimación del capitalismo. Catedra, Madrid, 1999.

____________ Théorie de l´agir communicationnel. Fayard. Tome2, Paris, 1997.

Harvey, Neil. La rebelión de Chiapas. Era, México, 2000.

Honneth, Axel. La lutte pour la reconnaissance. Cerf, Paris, 2000.

Laclau, Ernesto y Chantal Mouffe. Hacia una radicalización de la democracia. Siglo XXI, México, 1987.

____________ Hegemonía y estrategia socialista, hacia una radicalización de la democracia. Siglo XXI, México, 1987.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Laclau, Ernesto. La guerre des identités, grammaire de l´émancipation. La Découverte, Paris, 2000.

Le bot, Yvon. Violence de la modernité en Amérique latine. Karthala, Paris, 1994.

Linz, Juan J. "Totalitarian and Authoritarian Regimenes", en Greenstain, Fred y Polsby, Nelson (eds.), *Handbook of Political Science*, Vol. 3, *Macropolitical Theory*, Addison-Wesley Publishing Co., Massachusetts. 1975.

______________ El factor tiempo en un cambio de régimen. Instituto de Estudios para la Transición Democrática. México. 1994.

Mc Adam, Doug. "*Orígenes conceptuales, problemas actuales y direcciones futuras*", en: Los movimientos sociales, transformaciones políticas y cambio cultural. Trotta. Madrid, 1998.

_____________ Comparative Perspectives on social movements. Press University, Cambridge, 1996.

_____________ Tarrow Sidney et Charles Tilly. *"Pour une cartographie de la politique contestataire" in* Politix no. 41. L´Harmattan, Paris, 1998.

_____________ The political process and the development of Black insurgency. University of Chicago Press, Chicago, 1982.

Mc Adam, Doug, Hohn Mc Carthy and Mayer N. Zald. Compartive perspectives and social movements: political opportunities, mobilizing structures and culturel framings. Cambridge University Press. Cambridge, 1996.

O´Donnell, G. *"Transitions, continuites, and paradoxes", in:* Scott Mainwaring, Samuel Valenzuela (eds). Issues in democratic consolidation: The new south American democracies in comparative perspective. Unversity of Notre Dame Press, Notre Dame, 1992.

Tilly, Charles. "*Conflicto político y cambio social*" en Los movimientos sociales, Transformaciones políticas y cambio cultural. Trota, Madrid, 1998.

_____________ La France Conteste, de 1600 á nos jours. Fayard, Paris.1986.

Touraine, Alain. Qu´est-ce que la démocratie? Fayard, Paris, 1994.

_____________ Pourrons-nous vivre ensemble? Égaux et différents. Fayard, Paris, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Wallerstein, Immanuel. Capitalisme et économie-monde: 1450-1640. Flammarion, Paris, 1980.

_____________ L´aprés libéralisme, essai sur un systéme-monde á réinventer. L´aube, Paris, 1999.

_____________ L´utopistique. L´aube, Paris, 2000.

_____________.Le mercantilisme et la consolidation de l´économie-monde européenne: 1600-1750. Flammarion, Paris. 1984.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

NAȚIONALSOCIALISM ŞI HOLOCAUST ÎN CONŞTIINȚA ISTORICĂ GERMANĂ. TENDINȚELE DEZVOLTĂRII CULTURII MEMORIEI ÎN GERMANIA DE VEST ŞI DE EST

Hans-Christian MANER

Keywords: Nationalsocialism, holocaust, East Germany, West Germany.

Rezumat: *Studiul de față propune o abordare în mai multe registre a problemei național-socialismului şi Holocaustului în conştiința istorică germană. Situat la granița dintre istorie şi filosofie, el ia în discuție problema responsabilității pentru una din cele mai mari negări a individului din secolului XX şi modul în care răul este asumat şi reprezentat civic şi istoric / istoriografic în societatea germană, şi nu numai, după înfrîngerea Germaniei lui Hitler în 1945. Există mai multe paliere narative ale textului în raport cu dezbaterea trecutului traumatic, care traversează „trei generații" de germani: a. consternarea şi refuzul trecutului (fapt specific anilor '50, în contextul războiului rece); b. asumarea trecutului, mai ales la nivel politic, cu o serie de gesturi simbolice de recunoaştere a responsabilității crimelor comise de germani, inclusiv de armata germană; faptul a dus la impunerea unei adevărate politici a memoriei, cu muzee, memoriale etc.; c. rediscutarea acestei asumări, odată cu „conflictul istoricilor" din anii 1985-1987. Studiul urmăreşte şi modul în care germanii din RDG au instrumentalizat național-socialismul şi Holocaustul ca formă de legitimare a regimului comunist. Finalmente, abordarea preazentă propune o analiză a politicii memoriei, aşa cum reiese ea la nivelul manualelor şcolare editate în Germania Federală în a doua jumătate a secolului XX.*
Studiul se încheie cu o serie de întrebări noi cu privire la discuția regimului naționalsocialist şi a responsabilității cu privire la Holocaust, într-un context actual diferit, marcat de formarea unei conştiințe istorice europene, „a victimelor şi a făptaşilor", de globalizarea discuției privind Holocaustul, cu exemple în Asia de sud-est, Africa ş.a. care relativează actul istoric german şi produc o „vagă moralizare".
Abstract: *This study discusses the nationalsocialism and the holocaust problems from manz perspectives, taking into account one of the biggest negation of the individual in the 20th century.*

Motivarea abordării temei

Cu toate că la 8/9 mai 1945 armele au tăcut, iar în Reims şi Berlin-Karlshorst cel de al "Treilea Reich" a fost lichidat prin semnarea capitulării necondiționate, – istoria dictaturii lui Hitler nu a luat sfârşit.[1] Cu aceasta a

---

[1] Prezentarea se orientează după Peter Reichel: Vergangenheitsbewältigung in Deutschland. Die Auseinandersetzung mit der NS-Diktatur von 1945 bis heute. München

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

început deja cea de a doua istorie a naționalsocialismului: este cea care durează până astăzi, istoria plină de conflicte a disculpării şi a ocolirii vinovăției, a transformării politice, a regretului, a memoriei publice şi uitării, a interpretării şi răstălmăcirii istoriei, a născocirilor şi povestirii. Este istoria trecutului cu prezentarea ei actuală, cu care au făcut şi fac mai departe politică în primul rând cei care au supraviețuit-o sau au trăit imediat după acel timp, mai apoi cei care s-au născut mai târziu. Cât de mare este importanța ce revine până astăzi acestei cea de a doua istorie a naționalsocialismului este dovedit prin aceea că pentru ea relevante sunt nu mai puțin de patru direcții delimitate dar şi legate între ele, fiecare cu temă, țintă şi profil propriu, cu criteriu de acțiune şi personal specializat:

– în primul rând, confruntarea politico-juridică cu urmările dictaturii lui Hitler şi crimele ei – adică ceea ce de decenii este în esență confruntarea cu trecutul.

– în al doilea rând, istoria memoriei publice, care stă în mijlocul atenției în prezentarea de față.

– în al treilea rând, istoria culturii estetice, adică prezentarea subiectivă actuală a trecutului naționalsocialist în domeniul artelor.

– în sfârşit, confruntarea ştiințifică cu istoria naționalsocialismului, prezentarea şi interpretarea trecutului.

În nicio altă țară europeană interpretarea naționalsocialismului nu joacă un rol atât de esențial, iar politic atât de brizant ca în Germania. Acest trecut este nucleul politicii simbolice atât în contestarea cât şi în recunoaşterea sa. Întrebarea dacă după Auschwitz poate exista un mod normal de a vedea viața preocupă permanent societatea în Germania şi nu numai acolo.[2] Holocaustul a intrat în conştiință ca imaginea negativă a epocii, Auschwitzul devenind un loc central de memorie al istoriei germane şi europene. Cât de mult a intrat în conştiință ceea ce a făcut naționalsocialismul în fabricile morții din Germania şi în Guvernământul

2001, p. 9–11; Franziska Conrad,: Erinnern an Nationalsozialismus und Shoa. În: Geschichte lernen 129 (2009), p. 2–11. Vezi şi Hans-Joachim Hahn: Repräsentationen des Holocaust. Zur westdeutschen Erinnerungskultur seit 1979. Heidelberg 2005; Meik Zülsdorf-Kersting: Sechzig Jahre danach: Jugendliche und Holocaust. Eine Studie zur geschichtskulturellen Sozialisation. Berlin 2007.

[2] Theodor W. Adorno: „Ob nach Auschwitz noch sich leben lasse". Ein philosophisches Lesebuch. Frankfurt/Main 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

General (Polonia ocupată) cu ale sale tentacole bolnăvicioase întinse şi în alte țări arată exemplele de făptaşi şi din Transilvania: farmacistul din Auschwitz, Dr. Victor Capesius din Sighişoara,[3] Fritz Klein din Codlea, medic în lagărul de concentrare, sau personajul fictiv al sibiencei Hanna Schmitz, supraveghetoarea din lagărul de concentrare care a provocat senzație în romanul lui Bernhard Schlink "Der Vorleser".[4]

În pregătirea studenților la universitatea din Mainz, problema privind atitudinea față de naționalsocialism şi Holocaust ocupă un loc central, acesta fiind de aceea un argument important care motivează preocuparea mea cu această tematică. Se pune bază pe faptul ca tot mai mulți studenți să frecventeze activități pe această temă pentru ca în profesia lor să poată trăi după mottoul "niciodată aşa ceva".

În mod similar, privind istoria României în secolul 20, societatea românească şi istoricii trebuie să se confrunte cu mai multe regimuri autoritare şi dictatoriale trecute. De aceea, poate este totuşi de folos de a arunca o privire în țara în care a avut loc naționalsocialismul şi de a se întreba, cum s-a preocupat opinia publică, cum s-au preocupat istoricii în Germania cu acest regim totalitar, începând de la prăbuşirea sa şi până în prezent.

În cele ce urmează mă voi referi la cultura memoriei, sinonimă în Germania dar şi în alte țări cu amintirea Holocaustului şi a jertfelor naționalsocialismului, înțelegînd prin aceasta totalitatea modalităților de comportament şi a formelor dobândite şi social acceptate, ale unei societăți sau unui grup pentru a reține în conştiință părți ale trecutului şi a le actualiza intenționat.[5] În centru stau aici în primul rând percepții colective

---

[3] Informații asupra lui Capesius şi a lui Klein vezi la Hermann Langbein: Menschen in Auschwitz. Frankfurt/Main et al., Wien 1980; Erich Stockhorst: 5000 Köpfe – Wer war was im Dritten Reich. Kiel 2000; Ernst Klee: Auschwitz, die NS-Medizin und ihre Opfer.Frankfurt/Main ³2004; Dieter Schlesak: Capesius, der Auschwitzapotheker. Bonn 2006; Paul Milata: Zwischen Hitler, Stalin und Antonescu. Rumäniendeutsche in der Waffen-SS. Köln 2007.

[4] Bernhard Schlink: Der Vorleser. Zürich 1997. Romanul a apărut de prima dată în anul 1995 şi a fost tradus în mai multe limbi.

[5] Christoph Corneließen: Was heißt Erinnerungskultur? Begriff - Methoden - Perspektiven. In: Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 54 (2003), p. 548–563; Astrid Erll: Gedächtnis

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

şi subiective ale proceselor istorice văzute din perspectiva actuală şi mai puțin prezentarea ştiințifică istoric obiectivă. Voi încerca în cele ce urmează o trecere foarte sumară în revistă a unor probleme care se întind pe mai mult de şase decenii.

Între denazificare, "remediere" şi ocolire a vinovăției

Imediat după război, în unele cercuri de intelectuali – filozofi, scriitori, reprezentanți ai bisericii – a început o discuție privind vinovăția germanilor în crimele naționalsocialismului. Această fază a memoriei publice şi a prelucrării mentale a ceea ce s-a petrecut este prezentă în numeroase publicații de după 1945 referitoare la rezistență şi prigoană cât şi într-o voluminoasă literatură pe această temă. Cine nu cunoaşte "Tangoul morții"(die Todesfuge) al lui Paul Celan în care sunt tematizate fapte de neînchipuit.[6] Este, de asemenea, cunoscută Declarația bisericii evanghelice privind recunoaşterea vinovăției, dată la Stuttgart în 19 octombrie 1945, care stabileşte pentru prima dată complicitatea credincioşilor ei cu crimele naționalsocialismului.[7] Condamnarea publică a naționalsocialismului a fost repetat articulată de mai mulți autori (Romano Guardini, Alfred Weber ş.a.).[8] Aceste eforturi au fost contracarate însă, desigur fără intenție, de acțiunea de reeducare a puterilor aliate de ocupație. Groaza aliaților / americanilor față de oribila situație găsită în lagărele de concentrare a stârnit la germani inevitabil ruşine, dar şi un instinct de apărare: confruntarea populației civile cu realitatea lagărelor a produs uimire dar şi o îndepărtare de cele petrecute. Denazificarea şi procesele criminalilor de război impuse de aliați, frica de consecințe pentru propria biografie la majoritatea germanilor a condus la tăcere asupra răspunderii şi a vinovăției ca şi la cererea de a pune capăt purificării politice, ca proces, şi a discursului politico-social asupra implicării

und Erinnerungskulturen. Eine Einführung. Stuttgart, Weimar 2005; Assmann, Aleida: Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik. Bonn 2007.

[6] Paul Celan: „Todesfuge" und andere Gedichte. Frankfurt/Main 2005.

[7] Clemens Vollnhals: Evangelische Kirche und Entnazifizierung. Die Last der nationalsozialistischen Vergangenheit. München 1989.

[8] Romano Guardini: Der Heilbringer in Mythos, Offenbarung und Politik. Eine theologisch-politische Besinnung. Stuttgart 1945; Alfred Weber: Abschied von der bisherigen Geschichte. Überwindung des Nihilismus? Bern 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

germanilor în crimele de masă ale naționalsocialismului. Denazificarea a fost cotată ca o expresie a justiției învingătorilor şi a tezei, fără bază legală, de "vinovăție colectivă", care de fapt nu a fost ridicată niciodată de către aliați.[9]

Încetarea denazificării de către puterile apusene sub presiunea războiului rece a accentuat înclinarea populației de a scoate din memoria colectivă caracterul nedrept al regimului naționalsocialist, războiul de exterminare şi genocidul. Dezbaterile publice au continuat în spațiul german cu scopul de a reabilita armata, dar şi cu cerințele de eliberare a criminalilor de război şi reînarmarea. Nimeni nu se îndoia oficial că armata a purtat un "război normal", iar sub impresia războiului rece aceasta a fost cotată chiar ca o contribuție germană la coaliția anticomunistă vest-europenă. Memoria se axează astfel pe Stalingrad. O parte importantă din mitul asupra bătăliei, creat de național-socialişti, a continuat să existe în Germania de vest: la Stalingrad s-ar fi încercat salvarea Occidentului de bolşevism, cu alte cuvinte ar fi vorba de o misiune istorică europeană, deci n-ar exista motiv de învinovățire. Stalingradul a fost desigur şi în RDG un important *lieux de memoire*, însă ca punct de plecare pentru un viitor mai bun, fericit.[10] Dezbaterea asupra "armatei nepătate" (a "Wehrmachtului nepătat") a culminat cu structurarea mitului în jurul lui Erwin Rommel şi al "războiului său cavaleresc în pustiul african". Rommel a fost distinsul purtător de cuvânt al memoriei de după război privind armata germană.[11] El a devenit modernul Hannibal care a încorporat nevinovăția armatei germane. De cel de al Treilea Reich şi de Holocaust nu s-a vorbit

[9] Friedrich Wilhelm Rothenspieler: Der Gedanke einer Kollektivschuld in juristischer Sicht. Berlin 1982; Gesine Schwan: Politik und Schuld. Die zerstörerische Macht des Schweigens. Frankfurt/Main 1997; Norbert Frei: Von deutscher Erfindungskraft. Die Kollektivschuldthese in der Nachkriegszeit. În: Rechtshistorisches Journal 16 (1997), p. 621–634.

[10] Stalingrad: Mythos und Wirklichkeit einer Schlacht. Ed. Wolfram Wette, Gerd R. Überschär. Frankfurt/Main 2003; Jens Ebert: Stalingrad – eine deutsche Legende. Reinbek bei Hamburg 1992.

[11] Wolfram Wette: Die Wehrmacht. Feindbilder, Vernichtungskrieg, Legenden. Frankfurt/Main 2005; Günter Riederer: Hitlers Krieger im Wüstensand. Zur medialen Konstruktion des militärischen Mythos Rommel. În: Die Medien der Geschichte. Ed. Fabio Crivellari et al. Konstanz 2004, p. 569-588; Mythos Rommel. Ausstellungskatalog, Haus der Geschichte Baden-Württemberg, Stuttgart 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

dimpotrivă nimic în mediul public german al anilor 1950; în orice caz, germanii (în majoritatea lor) s-au reprezentat ca seduşi de un conducător demonic, nu ca făptaşi. Transformarea lor în democraţi convinşi în această primă fază (a anilor ′50) era dovada avertismentului faţă de comunism şi totalitarism; poziţia de neacceptare faţă de dictatura partidului unit socialist din Germania de Est (SED) îi scutea de controversele implicării în dictatura national-socialistă.

Confruntarea cu crimele celor implicaţi?

Începând cu sfârşitul anilor 1950, climatul social în Republica Federală se schimbă în favoarea unor forme mai deschise a dezbaterilor privind trecutul naţionalsocialist. Cauzele au fost scandalurile asupra posturilor ocupate în conducere de foşti nazişti, a lozincilor antisemite şi a desenelor cu zvastici în locuri publice.[12] Deficienţele în domeniul educaţiei şcolare şi civic-politice au devenit evidente. La mijlocul anilor ′60, miniştrii culturii din landurile Germaniei de Vest au aprobat noi linii directoare pentru predarea istoriei în care naţionalsocialismul să fie tratat mai detaliat. Legat de aceasta, ministerul federal pentru educaţia politică trebuia să acţioneze pentru clarificarea regimului totalitar naţional-socialist pe o bază publică largă, cu noi publicaţii şi activităţi. La aceste politici, s-au adaugat noi măsuri: în 1960, s-a legiferat infracţiunea de "instigare". În plus, locurile de groază de sub dominaţia naţionalsocialistă, care ani de-a rândul au fost lăsate în ruină, ca de exemplu lagărul de concentrare Dachau sau Centrala Naţionalsocialistă din Berlin, au fost transformate în locuri de memorie, în locuri de informare pentru marele public. S-a recunoscut că nu este neonorant, ci instructiv, ca locurile de groază să fie conservate, dezvoltându-se astfel o politică a muzeelor, a locurilor comemorative ca o misiune morală politico-pedagogică. Intelectualii care s-au angajat pe această cale au găsit tot mai mult ecou în opinia publică. Filme critice, literatură (G. Grass, Blechtrommel – Toba de tinichea), cât şi primele documentare au dat, de asemenea, noi impulsuri dezbaterii. În acelaşi timp,

[12] Werner Bergmann: Antisemitismus in öffentlichen Konflikten. Frankfurt/Min 1997; Frank Stern: Im Anfang war Auschwitz. Antisemitismus und Philosemitismus im deutschen Nachkrieg. Gerlingen 1991; Idem: Von der Bühne auf die Straße. Der schwierige Umgang mit dem deutschen Antisemitismus in der politischen Kultur 1945 bis 1990 – Eine Skizze. În: Jahrbuch für Antisemitismusforschung vol. 1 (1992), p. 42–76.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

a revenit ca preocupare centrală deferirea către justiţie a celor vinovaţi din timpul naţionalsocialismului. Prin înfiinţarea Centralei Judiciare pentru clarificarea crimelor nationalsocialismului – Ludwigsburg, în anul 1958 – se spera o influenţare majoră asupra reprezentărilor publice cu privire la crimă.[13] Dezbaterile în tribunale au avut şi scopul să reînvie memoria şi să documenteze crimele. Dacă procesul lui Eichmann din Jerusalim în 1961 a avut deja un mare impact în mediile din Republica Federală, rezonanţa publică a procesului Auschwitz din Frankfurt în 1965 a fost cu atât mai mare (aici a fost condamnat de exemplu sighişoreanul Capesius).[14] Procesul a impulsionat istoricii germani în studierea intensă a Holocaustului.

O nouă generaţie, a celor născuţi în timpul şi imediat după război, impresionată de răul devenit public, pune părinţilor întrebări critice.[15] Pe plan subiectiv, generaţia de la 1968 a găsit însă în societatea germană o "incapacitate de a regreta".[16] Obiectiv, Republica Federală este defăimată de această generaţie 1968 ca "burgheză", structural fascistoidă şi ca o continuatoare a naţional-socialismului.[17]

Transformările produse în conştiinţa societăţii au dus la schimbarea puterii politice în 1969. Memoria privind naţional-socialismul se politizează

---

[13] Rüdiger Fleiter: Die Ludwigsburger Zentrale Stelle – eine Strafverfolgungsbehörde als Legitimationsinstrument? Gründung und Zuständigkeit 1958 bis 1965. În: Kritische Justiz 35 (2002), p. 253–272; Transnationale Vergangenheitspolitik. Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa und nach dem Zweiten Weltkrieg. Ed. Norbert Frei. Göttingen 2006; Heike Krösche: ‚Die Justiz muss Farbe bekennen'. Die öffentliche Reaktion auf die Gründung der Zentralen Stelle der Landesjustizverwaltungen 1958. În: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 56 (2008), H. 4, p. 338–357.

[14] Der Auschwitz-Prozeß. Tonbandmitschnitte, Protokolle, Dokumente. Ed. Fritz Bauer Institut & Staatliches Museum Auschwitz-Birkenau. Berlin 2004; Bernd Naumann: Auschwitz. Bericht über die Strafsache gegen Mulka u. a. vor dem Schwurgericht Frankfurt. Berlin 2004

[15] Dörte von Westernhagen: Die Kinder der Täter. Das Dritte Reich und die Generation danach. München 1987; Anita Eckstädt: Nationalsozialismus in der zweiten Generation. Psychoanalyse von Hörigkeitsverhältnissen. Frankfurt 1989.

[16] Alexander şi Margarete Mitscherlich: Die Unfähigkeit zu trauern: Grundlagen kollektiven Verhaltens. München 1967.

[17] Norbert Frei: 1968. Jugendrevolte und globaler Protest. Bonn 2008. p. 79–88; Götz Aly: Unser Kampf. 1968 – ein irritierter Blick zurück. Bonn 2008; Katrin Hammerstein: Wider den Muff von 1000 Jahren. Die 68er Bewegung und der Nationalsozialismus. În: <http://www1.bpb.de/themen/GXHL9O,0,0,Wider_den_Muff_von_1000_Jahren.html> (văzut în 16 octombrie 2009).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

şi se polarizează. Cancelarul socialdemocrat Willy Brandt, care a făcut parte în exil din rezistența contra celui de al Treilea Reich, nu s-a mai autoînțeles ca un cancelar federal al unei Germanii învinse, ci al unei Germanii eliberate, pronunțându-se pentru împăcarea cu victimele din est ale celui de al doilea război mondial. Dezbaterile asupra politicii privind estul Europei aminteau permanent de imperialismul național-socialist şi de războiul de exterminare. Gestul îngenuncherii lui Willy Brandt în 1970 în fața monumentului victimelor revoltei evreilor din Varşovia (1943) a devenit simbolul evident al acceptării vinovăției germane şi a răspunderii pentru crimele naționalsocialismului.[18]

Răspundere morală, dar şi consternare

Cu toată preocuparea intelectuală intensivă privind național-socialismul şi crimele comise, pentru majoritatea germanilor cunoştiințele asupra celor întâmplate erau încă deficitare. Aceasta s-a dovedit în 1979 când un eveniment medial a consternat publicul vest-german ca niciodată până atunci. În ianuarie acel an, televiziunea germană (ARD) a transmis filmul serial american *Holocaust*. Criticii şi istoricii au văzut în el doar o emotivă, falsificată, sau chiar o fatală dramatizare a persecutării şi exterminării evreilor. Ei au apreciat serialul ca fiind tipic pentru industria de illuzii a Hollywoodului.[19] Cu toate acestea, numărul spectatorilor a fost neaşteptat de ridicat. Pentru milioane de germani, serialul, care a avut ca punct central soarta unei familii de evrei şi cariera unui conducător naționalsocialist, a fost captivant, emoționanta prezentare a bestialităților naționalsocialismului răscolindu-i adânc, mai mult ca tot ceea ce văzuseră şi citiseră până atunci. Marea majoritate a societății germane a fost consternată, simțind ruşine.

În anii 1980, interesul opiniei publice privind dictatura naționalsocialistă şi crimele în masă a rămas în continuare ridicat. Se poate observa o dezvoltare în două direcții: trecutul naționalsocialist a devenit, pe de o parte, tot mai mult preocuparea experților ştiințifici care s-au preocupat cu o serie de probleme speciale şi de detaliu într-o ținută de

[18] Thomas Brechenmacher, Michael Wolffsohn: Denkmalsturz? Brandts Kniefall. München 2005; Christoph Schneider: Der Warschauer Kniefall. Ritual, Ereignis und Erzählung. Konstanz 2006.

[19] Im Kreuzfeuer: Der Fernsehfilm „Holocaust“. Eine Nation ist betroffen. Ed. Peter Märthesheimer, Ivo Frenzel. Frankfurt/Main 1979.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ridicată competență. Grupe de victime, trecute cu vederea sau uitate până atunci, precum populațiile Sinti şi Roma sau homosexualii, au ajuns în actualitate. Studii istorice regionale şi locale au fost dedicate repercursiunilor naționalsocialismului pe plan local.[20] Martori oculari ai acelui timp au trezit un mare interes la generațiile tinere.[21] Pe de altă parte, după impunerea cancelarului federal Helmut Kohl în 1982, opinia publică a fost dominată de numeroase controverse şi conflicte istorico-politice privind comemorările, discursurile memoriale şi muzeele. Fostul preşedinte al Republicii Federale, Richard von Weizsäcker a numit, în cuvântarea sa de la 8 mai 1985 cu prilejul aniversării a 40 de ani de la sfârşitul războiului, ziua de 8 mai ca fiind "ziua eliberării"; el a vorbit atunci de vina individuală a germanilor şi a contestat formula des folosită după care "despre toate cele petrecute nu s-a ştiut".[22]

Concomitent cu spațiul politic, "conflictul istoricilor" ("Historikerstreit"), purtat în sfera publică în anii 1985-1987, a fost punctul culminant al unui discurs privind identitatea purtat deja de la sfârşitul anilor 1960. El s-a prezentat ca o luptă pentru hegemonia culturală în Republica Federală. Având în vedere evoluția generațiilor, tema prezenta o semnificație ridicată. Cetățenii aparținând celei de a "doua generații" şi-au confruntat în anii 1960 părinții cu trecutul lor. Cu cea de a "treia generație", problema se deplasează, întrucât, pentru indivizi, în raport cu trecutul naționalsocialist, implicarea națională este cea care contează. Ei au de a face cu naționalsocialismul numai pentru că sunt germani. În acest mod, "conflictul istoricilor" poate fi cotat doar ca o încercare a cercurilor conservatoare de a relativiza însemnătatea naționalsocialismului pentru istoria germană şi, cu aceasta, de a recâştiga supremația interpretării care până atunci aparținea cercurilor liberale de stânga.[23] Filozoful şi istoricul Ernst Nolte, inițiatorul acestui conflict, a interpretat crimele

---

[20] Asupra cercetării vezi Michael Kissener: Das Dritte Reich. Darmstadt 2005.

[21] Vezi şi <http://www.zeitzeugengeschichte.de/> (văzut în 16 octombrie 2009).

[22] Vezi cuvântarea lui Weizsäcker în: <http://www.hdg.de/lemo/html/dokumente/NeueHerausforderungen_redeVollstaendigRichardVonWeizsaecker8Mai1985/index.html>. Vezi şi comentarii în: Der Spiegel, 8 mai 2005 <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/0,1518,354568,00.html> (văzut în 16 octombrie 2009).

[23] Historikerstreit. Die Dokumentation der Kontroverse um die Einzigartigkeit der nationalsozialistischen Judenvernichtung. München [4]1987.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nationalsocialismului ca o reacție contra stalinismului şi a crimelor acestuia. În dezbaterea privind depăşirea dramei trecutului, Nolte a văzut în readucerea în discuție a relelor naționalsocialismului un obstacol în formarea unei conştiințe naționale. În locul unei "chinuitoare obsesii a vinovăției", care a condus la o "națiune ofensată", trebuie format după Nolte un tablou istoric în stare de a fi acceptat, care să nu prezinte permanent istoria națională ca pe o istorie a dezastrului. O poziție contrară a adoptat-o filozoful Jürgen Habermas, care a stăruit pe singularitatea crimelor naționalsocialismului şi pe preluarea critică a istoriei germane. Criticii liberali de stânga s-au temut că cercurile conservatoare vor să anuleze cetățenilor responsabilitatea pentru Auschwitz şi să înlăture obligația morală. După "conflictul istoricilor", un singur lucru însă nu s-a schimbat: pentru statul german de drept, ca o mărturie a apartenenței sale la lumea vestică, imperativul memoriei asupra naționalsocialismului a rămas pe mai departe.

Antifascism impus de sus în Republica Democrată Germană (RDG)

Cultura memoriei în RDG a fost definită de antifascismul impus de sus.[24] Baza sa o constituia definiția fascismului (dată deja în 1935 de G. Dimitroff) ca "formă deosebită de terorism, şovinism şi imperialism a capitalismului financiar". În exproprierea marilor proprietari de pământ şi a marilor industriaşi, regimul din RDG (SED) vedea condiția de a împiedica o reînviere a fascismului. Denazificarea elitelor trebuia să impiedice continuitatea cu Germania anterioară, "fascistă". Foşti membrii simpli ai partidului nazist trebuiau să dovedească ataşamentul la construirea socialismului. Această teorie a antifascismului, poporul german ca victimă a unei clici de tirani fascişti imperialişti, a "cruțat" pe cetățenii RDG de reflecția problemei vinovăției. Memoria privind exterminarea

[24] Deutsche Vergangenheit – eine gemeinsame Herausforderung. Der schwierige Umgang mit der doppelten Nachkriegsgeschichte. Ed. Christoph Kleßmann et al. Berlin 1999; Jeffrey Herf: Zweierlei Erinnerung. Die NS-Vergangenheit im geteilten Deutschland. Berlin 1998; Erinnerung. Zur Gegenwart des Holocaust in Deutschland-West und Deutschland-Ost. Ed. Bernhard Moltmann et al. Frankfurt/Main 1993; Verwaltete Vergangenheit. Geschichtskultur und Herrschaftslegitimation in der DDR. Ed. Martin Sabrow. Leipzig 1997; Geschichte als Herrschaftsdiskurs. Der Umgang mit der Vergangenheit in der DDR. Ed. Martin Sabrow. Köln 2000. Pentru o informare generală vezi Hermann Weber: Die DDR 1945-1990. München 1993.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

evreilor nu ocupa un loc central în acest concept al antifascismului; evreii ca victime au fost subordonați "luptătorilor comunişti" din punctul de vedere al valorii morale şi al despăgubirii simbolice. În lupta ideologică contra Republicii Federale capitaliste, regimul din RDG (SED) critica aspru practica denazificării deficitare şi a întreprins campanii împotriva foştilor conducători nazişti situați pe poziții suspuse în guvernul federal (de exemplu împotriva secretarului de stat din cabinetul cancelarului federal, Hans Globke, care a colaborat la comentarea legilor rasiste din Nürnberg). Antifascismul a dominat cultura memoriei în RDG până la sfârşitul acestui stat. Numeroase şcoli, străzi, piețe au primit nume de luptători din rezistența comunistă. Monumente şi comemorări rețineau în memorie lupta contra fascismului. Fostul lagăr de concentrare Buchenwald, inaugurat în anul 1958, a fost instituit ca "Monument Național Comemorativ". Soldații Armatei Populare Naționale depuneau aici jurământul militar; numeroase grupe de tineret, clasele a opta din toate şcolile şi multe colective din întreprinderi şi instituții au vizitat în mod obligatoriu aceste muzee şi li s-a făcut cunoscut, prin filme şi ghizi, prin prezentarea eroico-monumentală a aşezămintelor, că socialismul a învins fascismul. În învățământ şi în pregătirea extraşcolară, de exemplu în cadrul organizației Tineretului Liber German, timpul celui de "al Treilea Reich German" juca un rol important. Întrucât nu puteau exista puncte de vedere controversate, iar prezentarea fascismului era abstractă, ritualizată după anumite formule, nu a putut exista o dezbatere liberă şi personală a cetățenilor cu trecutul naționalsocialist. După reunificarea Germaniei, conceptul antifascist al RDG nu a mai determinat discursul public privind memoria, întrucât el reprezenta legitimitatea regimului discreditat al RDGului (SED).

Excurs: Holocaust şi războiul din est în manualele de istorie la şcolile din Germania

Manualul şcolar de istorie determină, prin multiplele sale posibilități de utilizare, învățarea istoriei la şcoală. În cadrul predării istoriei, al cărui scop principal este acela de formare şi promovare la elevi a unei conştiințe istorice clare şi de reflecție, manualului de istorie ca "Informatorium, Pedagogicum und Politicum" îi revine funcția de a media între ştiință şi politică, deoarece el explică ceea ce este acceptat din partea statului ca demn de reținut în memorie. Manualul de istorie este astfel în acelaşi timp produs

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

şi furnizor al memoriei şi culturii istorice germane, cu alte cuvinte o “autobiografie națională”.[25]

Cu privire la reflectarea dominației naționalsocialiste în manualele şcolare din Germania de vest, doresc să mă concentrez asupra a două aspecte de bază ale acestei teme, adică exterminarea evreilor europeni şi războiul în estul Europei.[26] Cum au fost deci prezentate aceste aspecte în prima generație a manualelor şcolare de istorie din anii 1950?

În cartea “Europa şi lumea” din 1954, apărută în editura şcolară Schöningh şi Schroedel, prezentarea războiului din est, cu categoriile biologice şi diferențele dintre popoare, aminteşte de manualele şcolare din timpul naționalsocialismului. În descrierea mersului războiului, este descris sacrificiul numai al “populației germane din est”. Modul cum au fost tratate populațiile locale nu este amintit. Din contră, soldații germani “au dat dovadă de un angajament supraomenesc […] în această țară străină cu iernile sale geroase”.[27] Războiul are loc numai din punctul de vedere german. Această afirmație este întărită şi prin puține fotografii în alb-negru pe care se văd morminte germane şi prizonieri de război germani. În afară de aceasta, persoana lui Hitler stă în prim plan: el poartă răspunderea şi, în sfârşit, vina pentru toate. Cu privire la exterminarea evreilor, lipseşte un capitol clar asupra Holocaustului, chiar dacă tematica nu este în întregime ocolită. Este astfel prezentată “soarta evreilor polonezi”, în legătură cu atacul german asupra Varşoviei. După zece rânduri informative asupra exterminării în masă de către germani a evreilor, urma imediat un capitol despre mormintele comune a ofițerilor polonezi din Katyn, ucişi de NKVD.[28] Prezentarea războiului contra Uniunii Sovietice s-a făcut, asta

[25] Wolfgang Jacobmeyer: Konditionierung von Geschichtsbewusstsein: Schulgeschichtsbücher als nationale Autobiographien. În: Gruppendynamik 23/4 (1992, p. 375–388. În legătură cu predarea naționalsocialismului în şcoli vezi Schule und Nationalsozialismus. Anspruch und Grenzen des Geschichtsunterrichts. Ed. Wolfgang Meseth et al. Frankfurt/Main 2004.

[26] Vezi în legătură cu această tematică Bodo von Borries: Vernichtungskrieg und Judenmord in den Schulbüchern beider deutscher Staaten seit 1949. În: Bodo von Borries: Lebendiges Geschichtslernen. Bausteine zu Theorie und Pragmatik, Empirie und Normfrage. Schwalbach/Ts. 2004, p. 386–415.

[27] Europa und die Welt. Geschichtliches Unterrichtswerk für höhere Anstalten. Coordonator Hans Thierbach. Paderborn 1954, p. 123–127.

[28] Loc. cit., p. 119.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

reiese foarte clar în manualele din anii ’50 şi ’60, prin prisma războiului rece.

Începând cu anii 1970, în manualele şcolare, care nu sunt numai cărți de predare ci şi cărți de exerciții cu elevii, războiul din estul Europei este prezentat clar ca război de exterminare, aşa cum este documentat în cunoscutul manual didactic “Oameni în timpul lor”, din 1971. Şi Holocaustul este amintit, chiar dacă lapidar. Alte mituri continuă însă să existe mai departe, precum întrebarea asupra complicității: “aceste ‘acțiuni’ au fost scrupulos ținute secret”. În afară de aceasta, armata este ținută departe de responsabilitatea de a fi participat la crime, jafuri, pârjoluri, vina aparținînd numai partidului şi SS-ul.[29]

După 1990, perspectiva în manualele de istorie din şcoli este cu totul alta, aşa cum se poate vedea clar în volumul 4 al manualului “Istorie şi ceea ce s-a petrecut”, din anul 1998. Crimele în legătură cu “planul general est” sunt cu claritate abordate, iar în ceea ce priveşte vinovații nu mai este vorba numai de nazişti, ci şi de “mulți germani” şi “funcționari germani”. Sub titlul “Crime de neuitat”, se spune:

> “popoarele Europei de est n-au uitat nici până astăzi ce s-a petrecut la transformarea planurilor în realitate: oamenii SS-ului, dar şi soldații armatei au omorât milioane de prizonieri de război şi civili – aşa cum le-a fost ordonat de comandanți. 3,3 milioane din cei 5,7 milioane de prizonieri sovietici nu au supraviețuit muncii forțate, epidemiilor şi subnutriției din lagărele germane. Ei au ‘murit’. Şi astfel 20 de milioane de oameni numai din Uniunea Sovietică şi-au pierdut viața în război”.[30]

“Holocaust-Shoah”-ul este tratat într-un capitol separat şi – aceasta este nou – nu este limitat numai la evrei în ceace priveşte naționalitatea. Sunt amintiți Sinti şi Roma, ‘slavii ca oameni inferiori’, ‘bolşevicii’, ‘homosexualii’. În acest volum este tematizată cultura memoriei ca “un trecut care nu vrea să treacă”, ca “incapacitate de a regreta”. Şi aceasta este

[29] Menschen in ihrer Zeit, vol. 4. Coordonator Friedrich J. Lucas et al. Stuttgart 1971, p. 118–122.

[30] Geschichte und Geschehen. Vol. 4. Coordonator Klaus Bergmann et al. Stuttgart 1998, p. 88. Vezi şi manualul Geschichte und Geschehen. Vol. 4. Coordonator Daniela Bender et al. Stuttgart, Leipzig 2007.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

o încercare de a trece peste nivelul interpretării şi a reflecta explicit relevanța identității şi a urmărilor.[31]

Problematica cu care se confruntă cele mai noi manuale şcolare de istorie constă în selecția din teme noi, pe baza evoluției şi a tot mai diferențiatei cercetări a naționalsocialismului, şi cu aceasta renunțarea concomitent la alte teme. Este vorba de a realiza o coeziune narativă care să țină seama de cele mai noi cercetări şi totodată să aibă în vedere contextul social-politic cât şi necesitățile cultural istorice ale societății. Pe de o parte, manualele şcolare conțineau, cel mai târziu de la sfârşitul anilor 1980, părți şi chiar capitole mari asupra Holocaustului în perioada național-socialismului. Pe de altă parte, la alte teme n-a fost clarificată mulțumitor războiul de exterminare din estul Europei, care după o analiză pe puține pagini, a fost încă prezentat ca "mai fatal pentru Germania decât ca o catastrofă pentru vecini".[32]

Întrebarea didactic-istorică de bază rămâne: care este răspunsul în manualul şcolar de istorie la transformările importante din prezent? Aceasta înseamnă: cum se pot lega între ele interpretarea trecutului, perceperea prezentului şi perspectivele pentru viitor?

Evoluarea memoriei asupra naționalsocialismului după 1990 – "Conservarea trecutului"[33]

Interesul asupra dictaturii naționalsocialismului şi a crimelor sale a rămas ridicat şi după reunificarea celor două state germane, aşa cum o dovedeşte, de exemplu, şi succesul filmului lui Steven Spielberg "Lista lui Schindler" ("Schindler's Ark"), prezentat pentru prima dată în 1993. Filmul a provocat consternare în numeroase şcoli şi a dus la o discuție diferențiată asupra problemei posibilității de acțiune a individului german în național-

[31] Geschichte und Geschehen. Vol. 4. Coordonator Klaus Bergmann, p. 94–109.

[32] Wigbert Benz: Stalingrad in deutschen Schulgeschichtsbüchern. În: Informationen für den Geschichts- und Gemeinschaftskundelehrer 2/66 (2003), p. 56–65.

[33] Norbert Frei: 1945 und wir. Das Dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen. München 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

socialism.[34] ”Eroii ascunşi, tăcuți” complici necunoscuți, devin, ca victime sau făptaşi, obiectul publicațiilor.

Şi rezonanța cărții cercetătorului american Daniel Goldhagen “Executanții de bună voie a ordinelor lui Hitler: germanii de rând şi holocaustul”(„Hitler's Willing Executioners“ 1996), dovedeşte pe de o parte clar că se caută mai departe cauzele genocidului asupra evreilor europeni. Pe de altă parte, în activitatea politică s-a pus accentul pe a demonstra că Germania reunificată a învățat din istoria sa, iar memoria privind exterminarea evreilor constituie consensul de bază al republicii de la Berlin. În 1996, preşedintele Republicii Federale Germania, Roman Herzog declara ziua de 27 ianuarie (ziua eliberării lagărului Auschwitz în anul 1945) ca zi națională comemorativă pentru “victimele naționalsocialismului”; parlamentul se întruneşte în fiecare an în această zi într-o oră solemnă.[35]

După îndelungate discuții publice, ce au avut loc în anii 2003 până în 2005, monumentul național pentru evreii europeni exterminați ridicat în Berlin, în acelaşi timp capitala statului german dar şi locul unde s-a conceput şi s-a organizat exterminarea în masă, este dovada că preocuparea pentru trecutul naționalsocialist rămâne punctul central în memoria colectivă a republicii de la Berlin.[36] Acceptarea monumentului în rândul populației, cât şi la vizitatori, infirmă temerile acelora care au crezut că el ar pregăti o “închidere” a capitolului care deranjează din istoria Germaniei.

Pe lângă discuția asupra monumentului Holocaustului din Berlin, o altă controversă care a agitat în anii 1990 spiritele, a fost aceea privind poziția armatei în timpul naționalsocialismului, prezentată într-o expoziție. Surprinzător de mulți germani au acuzat distrugerea “mitului armatei nepătate”, intenția organizatorilor expoziției.[37] Protestele – asemănătoare

[34] Thomas Keneally: Schindlers Liste. München 2002; Tilo Werner: Holocaust-Spielfilme im Geschichtsunterricht : Schindlers Liste - Der Pianist - Drei Tage im April - Das Leben ist schön - Zug des Lebens. Norderstedt 2004.

[35] Bundesgesetzblatt 1996 partea I, p. 17 <http://archiv.jura.uni-saarland.de/BGBl/TEIL1/1996/19960017.1.HTML> (văzut în 16 octombrie 2009).

[36] Der Denkmalstreit – das Denkmal? Die Debatte um das „Denkmal für die ermordeten Juden Europas“. Eine Dokumentation. Philo Verlagsgesellschaft. Ed. Ute Heimrod. Berlin 1999; Claus Leggewie / Erik Meyer: „Ein Ort, an den man gerne geht.“ Das Holocaust-Mahnmal und die deutsche Geschichtspolitik nach 1989. München 2005.

[37] Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944. Ausstellungskatalog. Ed. Hamburger Institut für Sozialforschung. Hamburg 1996; Hannes Heer: Von der

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cu dezbaterea asupra cărţii lui Goldhagen[38] – au dovedit că rezultatele cercetărilor privind rolul armatei în războiul de exterminare din est nu au găsit încă nici-un ecou în memoria colectivă. În acest context, al protestului împotriva a excesului de autocritică a germanilor, se poate încadra şi dezbaterea Walser-Bubis din 1998.[39] Scriitorul Martin Walser a ţinut în octombrie 1998 o cuvântare în Paulskirche din Frankfurt, un loc central în istoria Germaniei, cu prilejul conferirii premiului pentru Pace al Târgului german de Carte, în care s-a pronunţat contra "ciomagului moral", cu Auschwitz ca "prezentarea permanentă a ruşinii noastre". Ignaz Bubis, preşedintele de atunci al Consiliului Central al Evreilor din Germania, a numit cuvântarea ca "instigare spirituală", dând curs astfel unei dezbateri care a arătat că o mare parte a opiniei publice germane a salutat poziţia lui Walser ca pe o "lovitură de eliberare", înţelegându-i pe "evrei" ca pe "ceilalţi", reprezentanţii amintirii nedorite a Holocaustului şi care incomodau identificarea cu naţiunea germană.

Încheierea perioadei postbelice cu reunificarea Germaniei a adus pe prim plan o problemă încă nerezolvată şi anume despăgubirea acelor victime ale naţionalsocialismului care, datorită lipsei tratatului de pace, încă n-au putut fi despăgubiţi. Discuţia tensionată asupra despăgubirii muncitorilor aduşi din Europa de est la muncă forţată în Germania arată că societatea germană, chiar dacă nu toate cercurile economiei, este conştientă de răspunderea faţă de urmările trecutului naţionalsocialist, dar şi de prestigiul ei într-o Europă unită.[40]

Schwierigkeit, einen Krieg zu beenden. Reaktionen auf die Ausstellung „Vernichtungskrieg. Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944", În Hannes Heer: Tote Zonen. Die deutsche Wehrmacht an der Ostfront; Hamburg 1999, p. 288-289; Paul Kohl: Der Krieg der deutschen Wehrmacht und der Polizei 1941-1944. Sowjetische Überlebende berichten, Frankfurt/Man 1995; Die Wehrmacht im Rassenkrieg. Der Vernichtungskrieg hinter der Front. Ed. Walter Manoschek. Wien 1996.

[38] Ein Volk von Mördern? Die Dokumentation zur Goldhagen-Kontroverse um die Rolle der Deutschen im Holocaust. Ed. Julius H. Schoeps. Hamburg 1996; Die „Goldhagen-Debatte". Ein Historikerstreit in der Mediengesellschaft. Ed. Michael Schneider. Bonn, 1997.

[39] Die Walser-Bubis-Debatte. Eine Dokumentation. Ed. Frank Schirmacher. Frankfurt/Main 1999; Kohl Brumlik / Hajo Kohl / Lars Rensmann, Umkämpftes Vergessen: Walser-Debatte, Holocaust-Mahnmal und neue deutsche Geschichtspolitik. Berlin 2000.

[40] Entschädigung für NS-Zwangsarbeiter. Modelle für die Lösung einer offenen historischen Aufgabe. În: < http://www.ns-zwangsarbeiterlohn.de/sachverhalt/index.html> (văzut în 16 octombrie 2009); Mark Spoerer: Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz. Ausländische

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cert este că dezbaterea privind naționalsocialismul în istoria Republicii Federale Germania reprezintă o parte importantă a culturii acestei țări. În acest sens, abordarea naționalsocialismului este determinată de diverse condiții ale cadrului întregii societăți:

a) Creşterea distanței în timp față de evenimentele istorice care pune problema: cum poate avea loc amintirea victimelor național-socialismului în trecerea de la memoria comunicativă la memoria culturală?
b) Schimbările sociale şi politice după reunificarea celor două state germane şi prăbuşirea comunismului în Europa de est.
c) Procesul unificării europene şi extinderea continuă spre est.
d) Procesele de globalizare care duc la apropierea continuă dintre state.

În prezent nu se poate spune cu certitudine cum se pot defini procesele memoriei în sfera publică germană. În orice caz, o serie de întrebări rămân pe mai departe:
– reprezintă interesul din filme şi televiziune asupra naționalsocialismului un indiciu pentru necesitatea clarificării, sau este un indicator al unui nesaț după senzație?
– înseamnă oare discuțiile asupra "dublei dictaturi" în cadrul unui concept de muzeu național o "analogizare" a regimului comunist (SED) cu dictatura nazistă aşa cum a criticat deja în 2004 Consiliul Central al Evreilor, sau ele îndreptățesc dorința germanilor pentru o controversă cu cele două dictaturi pe pământul Germaniei?[41]
– poate fi considerat planificatul, în Berlin, Centru contra Expulzării că este menit a atrage atenția asupra expulzării ca fenomen european în ultimul secol şi de a prezenta expulzarea germanilor după cel de al doilea război mondial în contextul dictaturii naționalsocialiste, sau el trebue să îndeplinească cerința expulzaților şi a organizațiilor lor ca odată cu

Zivilarbeiter, Kriegsgefangene und Häftlinge im Deutschen Reich und im besetzten Europa 1938-1945. Stuttgart, München 2001.

[41] Doppelte Last – doppelte Herausforderung. Gedenkstättenarbeit und Diktaturenvergleich an Orten mit doppelter Vergangenheit. Ed. Norbert Haase. Frankfurt/Main et al. ²1998; Die doppelte deutsche Diktaturerfahrung. Drittes Reich und DDR, ein historisch-politikwissenschaftlicher Vergleich. Ed. Ludger Kühnhardt et al. Frankfurt/Main et al. ²1996.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

recunoaşterea victimelor Holocaustului să fie recunoscute şi victimele germane?[42]
– ce rol va avea extinderea naţionalului în contextul european şi, legat de aceasta, întrebarea privind formarea unei conştiinţe istorice europene, cum poate avea loc o istorie comună a victimelor şi făptaşilor într-un concept european, cum pot fi încadrate crimele lui" Hitler şi Stalin"?
– în sfârşit, nu mai puţin complexe sunt cerinţele în legătură cu luarea în considerare a condiţiilor globalizării: importanţa istorică universală a Holocaustului necesită o nouă prezentare care, pe deoparte, nu numai că nu trebuie să admită simultaneitatea altor acte de groază, ci trebuie să ia în considerare şi alte probleme, practici şi spaţii ale memoriei ca cele din lumea arabă, sudasiatică, a orientului îndepărtat şi din Africa şi nu trebue să evite comparaţia cu alte exemple de genocid.[43]
– are deci universalizarea memoriei consecinţa că cunoştinţele diferenţiate asupra specificului şi singularului în genocidul asupra evreilor fac loc unei vagi moralizări?[44]

Aceste numeroase întrebări aşteaptă răspuns, totuşi pentru cercetători ca Dan Diner şi Saul Friedländer rămâne de neclintit[45]: cu toate cerinţele prezentului, Holocaustul rămâne, identic cu Auschwitz, o ruptură de proporţie universală în civilizaţia omenirii, întrucât el a pus fundamental sub semnul întrebării siguranţa ontologiei şi tocmai de aceea trebuie reamintit şi va fi amintit şi generaţiilor viitoare.

---

[42] Bettina Mihr: Wund-Male. Folgen der „Unfähigkeit zu trauern" und das Projekt eines Zentrums gegen Vertreibungen. Gießen 2007; Erzwungene Wege. Flucht und Vertreibung im Europa des 20. Jahrhunderts. Ausstellung im Kronprinzenpalais, Berlin; eine Ausstellung der Stiftung Zentrum gegen Vertreibungen. Zentrum gegen Vertreibungen. Wiesbaden 2006.

[43] Dan Diner: Gegenläufige Gedächtnisse. Über Geltung und Wirkung des Holocaust. Göttingen 2007.

[44] Universalisierung des Holocaust? Erinnerungskultur und Geschichtspolitik in internationaler Perspektive, Ed. Jan Eckel, Claudia Moisel. Göttingen 2008.

[45] Diner, loc. cit.; Saul Friedländer: Das Dritte Reich und die Juden. Bd. 1: Die Jahre der Verfolgung 1933–1939. Bonn 2007, p. 11–17 (versiunea engleză: Nazi Germany and the Jews, vol. I: The Years of Persecution, 1933–1939. New York 1997).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE

Yanis Pikoulas (ed.), *Inscriptions in the history of Thessaly: new evidence. Proceedings of the International Symposium in honour of professor Christian Habicht*, Volos, 2006, 111 p. + 5 planşe.

Acest volum reprezintă, aşa cum aflăm chiar din titlu, publicarea actelor colocviului internațional organizat la Volos, în 2006, în onoarea profesorului Christian Habicht. Profesorul Habicht a dedicat o parte impresionantă a lucrărilor sale epigrafiei thessaliene, valorificată prin numeroase publicații de-a lungul a peste 30 ani de activitate. Colocviul de față reprezintă, aşadar, expresia respectului manifestat de mai mulți savanți din Grecia, Germania, Marea Britanie, Franța, omagiind un mare epigrafist şi istoric al lumii antice în general şi al Thessaliei în particular.

Volumul cuprinde contribuțiile epigrafice consacrate epocilor arhaică, clasică, elenistică şi romană. Profesorul Habicht vorbeşte cu multă modestie despre lucrările sale din Thessalia (*My work in Thessaly*, p. 15-24). Remarcăm aici publicarea unor inscripții inedite şi revizuirea altora (Herwig Kramolisch, *The inscriptions in the Museum of Halmzros*, p. 27-29; Angelos Matthaiou, *An archaic inscription from Gardiki Omilaion*, p. 49-54; Argyroula Doulgeri-Intzesiloglou, *A new inscription from Pherae*, p. 55-66; Babis G. Intzesiloglou, *The inscription of the Kynegoi of Herakles from the ancient theatre of Demetrias*, p. 67-77; Anthi Batziou-Efstathiou, Yanis Pikoulas, *A Senatus Consultum from Demetrias*, p. 79-89; Apostolos Kontogiannis, *Inscriptions from Olympiotissa Elassonas*, p. 91-102; M.-E. Zachou-Kontoyanni, *Manumissions from Atrax (SEG 32, 604)*, p. 103-111). Articolul lui Bruno Helly (*Quinze années d'épigraphie thésalienne*, p. 21-26) realizează un util şi necesar stadiu al cercetării în domeniu, în timp ce ce Charles Crowther (*Foreugn judges in Thessaly in the Hellenistic Period: A second century phenomenon?*, p. 31-48) aduce în discuție existența tribunalelor şi a judecătorilor străini în cetățile greceşti în epoca elenistică.

Acest volum demonstrează faptul că simpozionul organizat la Volos nu a fost doar o manifestare pur festivă, ci a adus cu adevărat un omagiu profesorului Christian Habicht, prin calitatea lucrărilor prezentate şi prin gradul lor de noutate.

Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Lucreţiu Mihailescu-Bîrliba, Valentin Piftor, Răzvan Cozma, *L'espérance de vie, la structure d'âge et la mortalité en Pannonie (Ier - IIIe s.ap.J.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2007, 131 p. + o hartă.

Punctul de plecare al acestui studiu l-a reprezentat lucrarea de licenţă a unuia dintre autori (Răzvan Cozma, *Speranţa de viaţă şi mortalitatea în Pannonia Inferior*, Iaşi, 2004), completată cu noi surse epigrafice şi arheologice din ambele provincii romane (Pannonia Superior şi Pannonia Inferior).

Lucrarea este împărţită în şase capitole şi două anexe. Primul capitol îl constituie *Introducerea*, în cadrul căruia este subliniat, în primul rând, scopul acestei cărţi aşa cum este relevat în titlu, adică analizarea speranţei de viaţă, a structurii de vârstă şi a mortalităţii în cele două provincii romane în secolele I – III d. Hr.

Tot în cadrul *Introducerii* (dar şi în cuprinsul lucrării propriu-zise), se realizează o paralelă cu un alt studiu demografic privind o altă provincie romană periferică, adică Dacia, a unuia dintre autori (Lucreţiu Mihailescu-Bîrliba, *Individul et société en Dacie romaine. Étude de démographie historique*, Wiesbaden, 2004). Lucrarea de faţă se ocupă de cele două provincii utilizându-se îndeosebi sursele epigrafice care subliniază, în primul rând, o lipsă de reprezentativitate la nivelul societăţii provinciale romane.

Ca puncte de referinţă, autorii amintesc şi alte lucrări care au avut ca subiect de cercetare demografia din alte provincii romane, cea mai accesibilă în acest sens fiind Egiptul roman, datorită bogăţiei surselor epigrafice şi, mult mai semnificative, cele papirologice. Astfel, începând cu lucrările de pionierat ale lui Michael Hombert şi Claire Préaux, la studiile efectuate de Bagnall şi Frier (*The demography of Roman Egypt*, Cambridge, 1994) şi sfârşind cu analizele pertinente ale lui Walter Scheidel (*Debating Roman demography*, Leiden, 2001), cercetarea demografiei antice a cunoscut o puternică dezvoltare în mediul academic occidental. Autorii nu pot lăuda această iniţiativă şi pentru estul european, unde cercetările care privesc acest domeniu se află abia la început: studiile lui Icult Szilagyi şi Andraş Mócsy (în revista „Acta Arh. Hung.”), Adela Paki (un articol din SCIVA, *Populaţia Ulpiei Traiana Sarmizegetusa*, 41, 1990, p. 149-163), Lucreţiu Mihailescu-Bîrliba, Nelu Zugravu, Roxana Curcă (cu lucrări care privesc cercetările demografice din Dacia şi Dobrogea romane) nu fac decât să

accentueze aceste lipsuri considerabile în acest domeniu. În cadrul spațiului aflat în discuție, problemele apărute au reliefat dificultatea analizării relative a acestui nou aspect istoric (nu există o reprezentare a tuturor categoriilor sociale în cazul surselor epigrafice şi o cercetare aproape inexistentă a necropolelor) .

În al doilea capitol al studiului, intitulat *Speranța de viață şi structura de vârstă în Pannonia Superior*, au fost analizate inscripțiile care cuprind un eşantion de 795 de persoane (517 bărbați, 255 de femei şi 23 de indivizi al căror sex nu a putut fi determinat).

În subcapitolul *Speranța de viață şi structura de vârstă a populației feminine*, autorii şi-au propus să cerceteze populația de sex feminin reprezentată în inscripții, utilizându-se calcule şi parametri dificil de descris în prezentarea de față, folosind modelele lui Bagnall şi Frier şi utilizate în lucrarea despre Dacia romană a lui Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, prin care au fost examinate speranța de viață şi structura de vârstă a celor 255 de femei din Pannonia Superior.

Încă de la începutul cercetării, autorii au observat o anomalie în cadrul speranței de viață, care este de 35 de ani la naştere şi de 24 de ani la vârsta de 15 ani. Acest aspect a fost explicat prin numărul mare de decese între 2 şi 15 ani (adică 11,37 % din populația totală feminină). O altă problemă intervine atunci când se descoperă că speranța de viață la o vârstă avansată este mai mare decât la o vârstă redusă, fenomen explicabil prin longevitatea neobişnuită a acestui eşantion feminin.

Cercetările autorilor au subliniat şi diferența dintre speranța de viață din provinciile periferice din nordul Imperiului Roman (Pannonia şi Dacia) şi speranța de viață în provinciile din sud (Egipt), diferență observată pe baza climei sau a reprezentării reduse a populațiilor respective. În orice caz, speranța de viață a femeilor din Pannonia Superior a fost plasată între 30 şi 35 de ani.

Dificultatea analizei demografice a apărut în cazul structurii de vârstă a populației feminine, deoarece anumite vârste nu au o reprezentare strictă. Totuşi, s-a observat că mai mult de jumătate din cele 255 de femei mor până la vârsta de 30 de ani (133 de cazuri), existând o mortalitate destul de ridicată la tinere (boli frecvente şi netratate, decese în urma unor naşteri necorespunzătoare etc.). De asemenea, precizia cu care era datată vârsta unei persoane este şi ea destul de vagă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Autorii au demonstrat că menționarea exactă a vârstei la persoanele de sex feminin scade odată cu sporirea vârstelor acelor persoane, de aceea a fost subliniată existența unei rotunjiri a vârstelor, majoritatea întâlnindu-se la 30 şi 50 de ani (22 de menționări), 40 şi 25 de ani (19 menționări) etc.

Vârsta de 30 de ani este amintită atât de des deoarece reprezintă vârsta minimă de eliberare a sclavilor (în conformitate cu Lex Aelia Sentia). De asemenea, s-a observat că femeile decedate la 30 de ani sunt comemorate de soț sau de părinți, aproape niciodată de către copii.

Al doilea subcapitol, *Speranța de viață şi structura de vârstă a populației masculine*, prezintă o situație net îmbunătățită a cercetării datorită unei reprezentări ridicate a vârstelor mai mici şi menționarea exactă a militarilor (154 de cazuri din 517): în mediul militar se cunoşteau vârsta înrolării, durata serviciului şi data lăsării la vatră. Autorii au ajuns la o speranță de viață mai ridicată decât în Dacia, dar s-a observat şi o mortalitate ridicată a populației masculine între 16 şi 40 de ani, din cauza războaielor, a conflictelor interne, a bolilor contractate în taberele militare etc.

Astfel, s-a reliefat o speranță de viață la naştere de 37,263 de ani, comparativ cu cea a femeilor, care era de 35,323 de ani.

Pe baza informațiilor epigrafice, autorii au observat următoarele: jumătate din bărbați mor până la vârsta de 35 de ani (266 de cazuri), majoritatea fiind însă militari; o proporție mai mare apare la vârstele rotunjite față de cele precise; se cunoaşte exact atât vârsta de deces a persoanelor respective, cât şi perioada în care au servit în armată, deşi uneori intervin unele inadvertențe în momentul în care dedicanții nu-şi amintesc vârsta exactă, dar cunosc numărul anilor de serviciu militar.

Vârsta precisă descoperită de autori la bărbați, uneori cu o exactitate de ordinul zilelor (Eustatios, decedat la 2 ani, 8 luni şi 8 zile, sau Martinus, mort la 35 de ani, 5 luni şi 13 zile) reprezintă, în cea mai mare parte, opera comemorativă a părinților, aceştia cunoscând cu siguranță vârsta propriilor copii.

În cazul vârstelor exacte sau rotunjite, studiul a scos în evidență o precizie a datării între 0 şi 30 de ani, dar, de la 20 de ani în sus, intervin rotunjiri inerente, deoarece şi părinții uită deseori data exactă a naşterii copiilor.

Subcapitolul al treilea, *Structura globală de vârstă a populației din Pannonia Superior*, prezintă o concluzie a întregului capitol, adăugându-se

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

totodată şi un grafic comparativ între structura de vârstă a populației feminine şi a celei masculine. Autorii observă o diferență minimă, existând mai mulți supraviețuitori la populația masculină, deoarece sunt şi mai mulți reprezentanți față de cea feminină. Totuşi, în ansamblu, această deosebire este mai puțin semnificativă.

În capitolul al treilea, *Mortalitatea în Pannonia Superior*, autorii au constatat că există o mortalitate infantilă destul de ridicată (113 cazuri de la 0 la 15 ani, adică 14,6 %, deşi este mai mare la populația masculină decât la cea feminină), la fel de mare fiind şi mortalitatea persoanelor tinere (248 de decese între 16 şi 30 de ani, deci 32,1 %).

Realizându-se o comparație între Pannonia Superior şi Dacia, s-a observat că mortalitatea în Pannonia Superior este mai mare decât cea din Dacia (eşantionul pannonian este net superior), dar diferă la anumite vârste, în astfel de cazuri balanța se poate schimba oricând.

Analizându-se cauzele deceselor, s-a remarcat o menționare redusă în inscripții a motivului sucombării unei persoane (exemple de asasinați, ucişi de tâlhari, morți în expediții sau în război). Cauzele „naturale" nu sunt amintite nici măcar aluziv. Chiar dacă s-a constatat o comemorare mai ridicată în cazul băieților decât în cel al fetelor, proporția acestor decese este aproximativ egală.

În al patrulea capitol, *Speranța de viață şi structura de vârstă în Pannonia Inferior*, s-a luat în considerare un eşantion mai mic, adică 453 de persoane (286 bărbați, 159 femei şi 8 persoane de sex necunoscut).

În primul subcapitol, *Speranța de viață şi structura de vârstă a populației feminine*, autorii realizează o reprezentare grafică prin care s-a ajuns la o speranță de viață la naştere de aproximativ 30 de ani şi o speranță de viață de aproximativ 35 ani. Efectuându-se un tabel comparativ între Egipt, Dacia şi Pannonia Inferior, s-a observat că speranța de viață la naştere este mai mare în Pannonia Inferior decât în celelalte provincii, dar scade de la vârsta de 5 ani, pentru a creşte din nou la 75 de ani, datorită unui număr mai mare de persoane vârstnice în această provincie.

Fenomenul rotunjirii este vizibil şi în această provincie, autorii descoperind 92 de vârste rotunjite şi 67 datate exact. Dintre cele 67, un număr de 44 persoane sunt înregistrate ca decedate până la 30 de ani, iar

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

vârsta cea mai ridicată a fost de 66 de ani. Comparându-se cu Dacia, s-a putut observa disproporția dintre vârstele exacte din Pannonia Inferior (unde persoana cea mai bătrână este menționată precis la 66 de ani) şi Dacia (unde această vârstă creşte la 83 de ani).

Analizându-se informațiile epigrafice din punct de vedere juridic, s-a constatat că populația feminină cunoaşte următoarea împărțire: 98 de cetățeni, 49 peregrini, 7 cazuri cu un statut incert şi 5 liberți. S-a ajuns la concluzia că vârsta cetățenilor este indicată cu mai multă precizie decât în cazul peregrinilor datorită eficacității înregistrării oficiale a naşterilor şi deceselor.

În subcapitolul *Speranța de viață şi structura de vârstă a populației masculine*, autorii au constatat o mai largă reprezentare a populației masculine în paralel cu cea feminină şi o speranță de viață de 39,579 de ani. Dar din cauza unui număr ridicat de persoane în vârstă față de cele tinere, această cifră a fost rotunjită la 35 de ani.

S-a efectuat aceeaşi comparație cu Egipt şi Dacia şi s-a observat aceeaşi tendință la populațiile masculină şi feminină din Pannonia Inferior, speranța de viață fiind mai ridicată decât în celelalte provincii, însă doar la naştere şi după vârsta de 80 de ani.

În cazul structurii de vârstă a populației masculine, s-a observat o mai largă reprezentare după 20 de ani. Există o rotunjire a vârstelor la 162 de cazuri iar vârsta exactă se cunoaşte la 124 de persoane.

Cercetându-se statutul juridic al bărbaților menționați în inscripții, au fost contabilizați: 114 cetățeni, 51 peregrini, 77 militari, 31 veterani, 2 liberți, un sclav şi 8 persoane cu un statut incert. Datorită înregistrării obligatorii pe cuprinsul întregului Imperiu Roman, cetățenilor, şi în mare măsură militarilor, li se cunoaşte vârsta exactă în peste 55 % din cazuri. Totuşi, chiar şi în cazul acestora, nu toate persoanele erau incluse în recensămintele regulate.

Subcapitolul al treilea, *Structura globală a vârstelor în Pannonia Inferior*, prezintă (un tabel şi trei grafice) structura pe vârste a populației feminine şi a celei masculine, ca o concluzie a întregului capitol.

În capitolul al cincilea, *Mortalitatea în Pannonia Inferior*, autorii fac observații generale asupra mortalității întregii populații analizate. S-a ajuns la concluzia că rezultatele şi interpretarea sunt aproximativ aceleaşi cu cele din Pannonia Superior, observându-se totodată şi lipsa considerabilă din

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

inscripții a cauzelor deceselor (soldați căzuți în luptă, boli infecțioase sau ale copilăriei etc.).

Ultimul capitol, *Speranța de viață, structura de vârstă şi mortalitatea în Pannonia în conformitate cu analizele antropologice*, evidențiază cercetarea redusă a necropolelor din Pannonia, cercetare realizată doar de Imre Lengyel în anii '70. Din păcate, calculele acestuia nu sunt complete, aspect care a fost definitivat de autorii volumului de față, adăugându-se parametri demografici pentru fiecare categorie.

Astfel, în cazul populației feminine din Pannonia, s-a găsit o speranță de viață la naştere apropiată de cea oferită de inscripții, adică de 34,392 de ani. Parametrii pentru calculele antropologice au oferit un echilibru mai mare decât în cazul analizei epigrafice, relevând o mortalitate infantilă ridicată (40 de fete decedate până la 5 ani şi 106 până la 15 ani). Autorii au realizat şi o comparație între analizele antropologice şi cele epigrafice, arătând faptul că nu se observă diferențe clare la anumite vârste (până la 45 de ani), dar după un anumit nivel (71-80 de ani) apar inadvertențe vizibile datorită supra-reprezentării unor eşantioane.

În ceea ce priveşte populația masculină, interpretarea rezultatelor antropologice a reliefat o speranță de viață la naştere mai mare în cazul informațiilor epigrafice (37,263 în Pannonia Superior şi 39, 570 în Pannonia Inferior; 34,392 de ani în cadrul calculelor antropologice).

Structura pe vârste în Pannonia, din punct de vedere antropologic, a evidențiat o stabilitate mult mai mare decât în cazul calculelor epigrafice, datorită eficacității informațiilor obținute la fața locului, în necropole, decât cele subiective, oferite de inscripții.

În afara eşantioanelor din Pannonia, obținute pe baza inscripțiilor anexate la sfârşitul studiului, *Concluziile* etalate de autori sunt următoarele:

- speranța de viață la naştere, pe baza informațiilor epigrafice este de 35 de ani la femei şi în jur de 37 de ani la bărbați în Pannonia Superior şi aproximativ 35 de ani la femei şi 39,5 ani la bărbați în Pannonia Inferior; rezultatele obținute în urma analizelor antropologice sunt diferite, speranța de viață la naştere situându-se în jur de 34 de ani, cu variații mai mari la bărbați, mai ales militari;

- mortalitatea este ridicată, analiza antropologică evidențiind o mortalitate infantilă foarte mare, în contradicție cu informațiile epigrafice;

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nici cercetarea necropolelor, nici inscripțiile nu oferă informații concludente cu privire la cauzele deceselor persoanelor din aceste eşantioane;

- în cazul structurii de vârstă s-a observat că populația tânără este mult mai bine reprezentată în descoperirile din necropole decât din inscripții, deoarece acestea din urmă au un grad mai mare de subiectivitate din cauza rotunjirilor relative sau a lipsei mai multor categorii sociale, ceea ce a limitat analiza demografică la un număr restrâns de oameni.

În final, autorii subliniază necesitatea unui studiu amplu şi mult mai cuprinzător asupra unei comparații între datele furnizate de antropologie şi cele furnizate de epigrafie, pentru a se reliefa rezultate mai clare în acest domeniu, relativ nou, al demografiei istorice.

Ionuț Acrudoae

Izvoarele istoriei creştinismului românesc (Fontes Historiae Daco-Romanae Christianitatis). Traduceri inedite din latină şi greacă de Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu, Wilhelm Dancă. Revizuirea traducerilor Mihaela Paraschiv. Revizuirea textelor Claudia Tărnăuceanu. Selecția textelor, studiu introductiv, notițe bibliografice, note şi comentarii, indice Nelu Zugravu, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, 819 p.

Tomul căruia îi dedicăm aceste rânduri reprezintă concretizarea unei inițiative vizând restituirea integrală a izvoarelor creştinismului românesc timpuriu, care trebuie salutată ca o întreprindere temerară şi pe deplin folositoare istoriografiei noastre. Culegerea de surse realizată în cadrul Centrului de Studii Clasice şi Creştine al Universității „Alexandru Ioan Cuza” reuşeşte să realizeze performanța, atât de rară astăzi, de a pune alături competența profesională a unor istorici, filologi clasicişti şi teologi. Deşi corpusul nu îşi propune să fie unul exhaustiv, acesta deschide o perspectivă generoasă de cercetare, mai ales că izvoarele aduse în discuție vorbesc despre o lume mai puțin vizibilă din perspectiva istoriei politice. Numeroasele controverse asupra creştinismului timpuriu din regiunea Dunării de Jos sunt discutate pe larg în cadrul studiului introductiv alcătuit de Dl. Nelu Zugravu, profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi (*Originea „apostolică” a creştinismului din spațiul românesc* (*Apostolatul sfântului Andrei în Scythia,*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Apostolatul sfântului Filip în Scythia); *Metafora convertirii – creştinarea sciţilor şi a dacilor*; *Problema participării episcopului scit la conciliul de la* ***Nicaea***; *Structuri şi ierarhii ecleziastice*; *Ortodoxie şi abateri dogmatice în regiunea Dunării de Jos*; *Problema jurisdicţiei superioare*). Din această abordare transpare ideea că respectul faţă de mărturiile epocii trebuie să guverneze orice reconstituire asupra trecutului, chiar dacă adevărul surselor nu este întotdeauna unul spectaculos.

În ceea ce priveşte dificultăţile ştiinţifice pe care le comportă o astfel de întrepridere, Dl. Nelu Zugravu atrage atenţia asupra precarităţii surselor de care dispunem pentru Antichitate şi perioada de trecere spre Evul Mediu. Astfel, deşi se poate vorbi de o „penurie exasperantă de informaţii", „cele existente fiind adeseori prolixe, posterioare evenimentelor şi contadictorii", reunirea acestora în vederea alcătuirii unui instrument de lucru reprezintă o condiţie necesară pentru progresul cunoaşterii trecutului. Acesta este şi obiectivul atins de cărturarii ieşeni printr-un efort coerent de editare, derulat în paradigma interdisciplinarităţii, manieră de lucru care particularizează tomul în cadrul demersurilor de publicare a surselor trecutului nostru. Din această perspectivă se cuvine apreciată opţiunea pentru alcătuirea unui corpus tematic destinat să întrunească exigenţele de ordin istoric, filologic şi teologic. Astfel, prin raportare la aceste valenţe, trebuie menţionat că în ultimele trei decenii pot fi consemnate puţine realizări de asemenea anvergură la nivelul culturii noastre.

Dincolo de valoarea intrinsecă a surselor puse în circulaţie de corpus, trebuie semnalate atât semnificaţiile simbolice, cât şi problemele pe care le ridică realizarea unei astfel de opere ştiinţifice. În ceea ce priveşte primul versant, este cunoscut că un astfel de demers academic trimite spre un orizont de cercetare circumscris ariei mai largi de cercetare privind originile etnice şi confesionale ale românilor, ceea ce reprezintă o miză profesională esenţială pentru specialistul antichităţii târzii. În acelaşi timp, realizarea concretă a tomului pune în evidenţă decalajele care ne separă din punct de vedere al documentării şi conceptualizării de marile istoriografii occidentale. Astfel, la nivel practic, orice demers de cunoaştere a acestui interval istoric presupune un efort de documentare imposibil de realizat în România, atât sub raportul colectării surselor – ceea ce până la un punct

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

este de înțeles –, cât şi în ceea ce priveşte alcătuirea unui suport bibliografic minimal. La aceste piedici se adaugă constrângerile care derivă din exigența de a întreprinde un efort de adecvare a metodologiior şi concepțiilor necesare pentru alcătuirea unor asemenea instrumente de lucru. Depăşind aceste dificultăți, cercetătorii ieşeni au reuşit să realizeze un volum convergent cu realizările europene de profil din punct de vedere al canoanelor editoriale şi o contribuție originală în contextul recuperării surselor creştinismului românesc. În ceea ce priveşte noutățile de conținut, acestea constau în faptul că multe dintre texte sunt traduse pentru prima dată în limba română şi/sau publicate într-o manieră critică. Din punct de vedere metodologic, trebuie remarcată deschiderea manifestată în ceea ce priveşte selectarea surselor, raportarea făcându-se la spațiul vast al romanității orientale, deşi această lume s-a restrâns treptat după marea invazie slavă favorizată de defecțiunea armatelor bizantine din anul 602. În felul acesta, corpusul îşi dezvaluie importanța în cadrul istoriografiei noastre, urmând să reprezinte un reper imposibil de ocolit pentru toți cercetătorii preocupați de începuturile vieții religioase româneşti.

Bogdan-Petru Maleon

Documenta Romaniae Historiae, seria A, Moldova, vol. VI (1546-1570), vol. întocmit de I. Caproşu, Editura Academiei Române, 2008, 1043 p.

A apărut un nou volum din cea mai importantă colecție de izvoare documentare medievale din România, *Documenta Romaniae Historiae*, seria A, Moldova. Cu această ocazie se inițiază publicarea după normele ştiințifice unanim acceptate ale colecției a actelor referitoare la Moldova din secolul al XVI-lea, acte ce până acum erau împrăştiate în mai multe studii sau volume editate înainte de al doilea război mondial sau în incompleta colecție *Documente privind istoria României*. Volumul de față, la a cărui colaborare a contribuit în parte şi Constantin Cihodaru, cuprinde ediția revizuită şi completată a manuscriselor lui Mihai Costăchescu, ce conțineau actele emise în perioada domniilor lui Iliaş şi Ştefan Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Depot vodă şi Bogdan Lăpuşneanu. În anii din urmă, cercetările în arhivele din țară şi străinătate au permis adăugarea unor noi documente, slavone, greceşti sau traduceri târzii româneşti, astfel că în

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

acest volum Ioan Caproşu a cuprins un număr de 471 de acte interne, dintre care 457 sunt autentice şi 14 false; majoritatea actelor sunt editate după originale slavone (270). Pe lângă indicele de nume şi cel de materii, excelent întocmite, editorul a adăugat 139 facsimile, utile celor interesați de paleografie.

Laurențiu Rădvan

Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2007, 551 p.

De ceva vreme încoace, istoriografia românească se străduie să dezvolte sau să recupereze noi „teritorii” pentru investigația ştiințifică sistematică; două dintre acestea sunt istoria ecleziastică şi istoria socială. Din conjuncția acestora, cu talent, răbdare şi muncă, Bogdan-Petru Maleon a lucrat o temeinică teză de doctorat, sub îndrumarea prof. univ. dr. Ion Toderaşcu, încununată cu distincția *Magna cum laude*, pe care a publicat-o sub titlul *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*. Subiectul, *clerul de mir*, nu a avut parte, până la prezenta cercetare, de o abordare ştiințifică de amploare, cu excepția studiului datorat preotului cărturar Dumitru Furtună, dedicat preoțimii din secolul al XVIII-lea, şi a câtorva abordări secvențiale, venite din alte direcții de interes istoriografic sau bisericesc. De aceea, cercetarea lui Bogdan-Petru Maleon se remarcă prin gradul ridicat de noutate al subiectului, ce vine să umple un gol, de mult resimțit, atât în cunoaşterea istoriilor ecleziastică şi socială, cât şi în cunoaşterea istoriei generale a românilor. O dată temelia pusă, ne putem aştepta ca studiul istoric să cuprindă şi celelalte secole ale medievalității şi modernității româneşti şi să se extindă şi pentru istoria Țării Româneşti, pentru care asemenea cercetări încă lipsesc. Totodată, pentru această cercetare şi pentru această carte, autorul a avut de luptat cu precaritatea surselor, dar cu un ochi atent şi îndelung răbdător, beneficiind şi de sugestiile metodologice ale istoricilor de la Cluj şi Oradea, a reuşit să câştige lupta şi să aducă în sprijinul demonstrațiilor şi concluziilor sale o serie întreagă de surse, aparent nefolositoare şi îndepărtate de subiect.

Cartea a fost structurată în patru capitole, ce pornesc de la trăsăturile generale ale organizării ecleziastice din cadrul „*commonwealth*-ului bizantin” şi ajung până în cele mai îndepărtate colțuri ale Moldovei, acolo

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

unde hramul unei biserici şi numele unui preot au avut „norocul" să treacă peste vremuri, o dată cu pergamentele sau hârtiile pe care au fost scrise. Tiparul general, pe care autorul şi-a construit cartea, a fost bine desenat, fiind alese cu grijă cele mai importante contribuţii ştiinţifice, astfel că, în ciuda dificultăţii şi anvergurii temei – lumea bizantină (ortodoxă) în întregul ei – textul este clar, iar ideile se lasă cu uşurinţă urmărite. Miezul acestei temelii este constituit de dreptul bizantin şi variantele locale ale acestuia, atât în mediul ortodox slav, cât şi în ortodoxia românească. *Statutul juridic al clerului de mir* a fost descoperit în ţesătura strânsă a societăţii moldoveneşti din secolele XIV-XVI şi pus în scris, cu constantele şi deosebirile sale, din ultimele decenii ale veacului al XIV-lea, de atunci când avem informaţii documentare sigure, şi până în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, înainte de vremea lui Petru Şchiopul şi Ieremia Movilă, atunci când Biserica ortodoxă din Moldova se va reface după deceniile tulburi ce au urmat domniei lui Petru Rareş. Pe parcursul laborioasei cercetări întreprinse, dl. Maleon a descoperit o serie de aspecte noi, a întărit o serie de aspecte şubrede din viaţa ecleziastică moldovenească şi a înlăturat o serie de păreri nefondate, tot şi toate printr-o demonstraţie documentată şi logică.

Această cercetare diacronică, un adevărat stâlp de rezistenţă al cărţii, este urmată de un capitol cu un subiect interesant şi dificil, aşezat însă pe o perioadă puţin mai târzie, care cuprinde şi prima jumătate a secolului al XVII-lea, atunci când sursele sunt mult mai bogate şi mult mai diverse: *clerul ortodox din Moldova între credinţa populară şi disciplina ecleziastică*. Autorul arată că îşi stăpâneşte bine uneltele meseriei, astfel că nu scapă scriitura istorică nici înspre ridicarea de osanale şi nici înspre defăimarea comportamentului clerului ortodox. Printr-un asemenea tratament echilibrat, fresca care a reieşit este credibilă, constituind un ghid util pentru alte explorări de acest gen, privitoare, spre exemplu, la cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Toată această perioadă, de la sfârşitul secolului al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea, este topită într-un exemplar capitol de istorie socială, privitor la *poziţia socială a clerului de mir, rural şi orăşenesc*, aşa cum se desprinde din documentele vremii, din interpretarea lor sigură şi din înlănţuirea lor logică. Bogdan-Petru Maleon a adăugat la metodologia cercetărilor de istorie socială principiile cercetărilor genealogice şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

prosopografice, astfel că a legat între ele nume de preoți şi nume de moşii, ce aparent stăteau la mare distanță unele de altele; putem spune că din această combinare, unele nume şi-au dezvăluit destinele, iar unele moşii

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

familiile de stăpâni. Apreciem, în chip deosebit, strădania depusă de autor în parcurgerea unui noian de volume de documente şi de reviste de specialitate, pentru a-şi aduna suportul documentar, o dată cu siguranța şi acuratețea interpretării istorice. Şi acest capitol, deschide larg calea unor întreprinderi istoriografice asemănătoare pentru alte vremuri şi alte spații.

Concluziile decurg uşor din capitolele precedente, iar amplul rezumat în limba engleză, uşurează difuzarea acestor concluzii şi în alte spații istoriografice. Cadru didactic universitar, autorul a întocmit corect şi clar bibliografia, aparatul critic şi indicele, potrivit regulilor academice încetățenite în istoriografia română, iar textul, în ansamblul lui, se remarcă prin grija cu care a fost corectat şi tehnoredactat. În concluzie, considerăm că Bogdan-Petru Maleon a reuşit să scrie o lucrare de mare valoare, aflată la nivelul celor mai bune realizări istoriografice din ultimii ani, atât din centrul universitar şi academic ieşean, cât şi din întreaga țară.

Petronel Zahariuc

Matei Cazacu, *Dracula*, traducere din franceză de Dana-Ligia Ilin, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, 460 p.

Puține sunt acele subiecte care să incite oricând la o perpetuă atracție şi dorință de reluare pe mai multe paliere ale culturii: literatură, cinematografie și pictură. În acest tipar se înscrie şi varianta românească a lucrării lui Matei Cazacu: *Dracula* apărută la Editura Humanitas în anul 2008, dar cu o traducere dubioasă atât în privința onomasticii cât şi în cazul unor permutări lingvistice cu totul nefericite (voievod sau domn= domnitor, p. 30). Autorul este un medievist de carieră care şi-a axat cercetarea (nu mai puțin de 40 de ani) subiectului în cauză: istoria lui Vlad III Țepeş, fiind în prezent cercetător la Universitatea Paris X Nanterre.

Tratând un subiect controversat structura lucrării este una complexă, având în componența sa nouă capitole, precedate de *Cuprins*, *Cuvânt introductiv* (p. 11-14) şi *Introducere* (p. 15-24), cu titluri sugestive (*Exilul ca mod de existență*, p. 25-56; *Un domn şi fiii lui (1436-1448)*, p. 58-90); *Prima domnie şi un nou exil (1448-1456)* p. 91-121; *Domnia (1456-1462)*, p. 123-186; *Cuceritorul Constantinopolului*, p. 187-218; *Propagandă, exil şi moarte (1463-1476)*, p. 219-260; *Tiran, sau mare suveran?*, p. 261-314; *Dracula şi Bram Stoker*, p. 315-346; *Vampirul în România*, p. 347-372) urmate de *Concluzie: Vlad*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Dracula, vampir (p. 373-376), *Anexe* (p. 377-440), *Bibliografie selectivă* (p. 441-444) şi *Indice* (p.445-459). Prin prisma materialului bibliografic lucrarea este bine documentată, dar mai puțin argumentată în ceea ce priveşte unele aspecte din istoria Țării Româneşti şi a Transilvaniei.

Deşi este unul dintre elevii lui Constantin C. Giurescu, iar cartea de față este o continuare, după mulți ani de studiu, a tezei sale de licență (*Vlad Țepeş. Monografie istorică*), lui Matei Cazacu îi lipseşte uneori acea analiză riguroasă a mentorului său, astfel încât totul se reduce la simple afirmații ce pot trece uneori drept aspecte comune demult consacrate sau acceptate. În aceste condiții fiind nevoie de unele corecții sau de adăugarea, în mod suplimentar, a unor mărturii documentare în sprijinul celor exprimate. Mă rezum aici doar la Neagoe de la Craiova în cazul căruia *nu încape îndoială* că ar fi avut o fiică căsătorită cu Mehmed-bei (p. 249). Afirmație, care, cu toată convingerea autorului, nu este, cred eu, decât o simplă ipoteză. Asemenea scenarii cu nuanță tulburătoare se repetă, din păcate, de mai multe ori.

În mod deosebit mi-au atras atenția, totuşi, izvoarele prezentate în *Anexe*, dar utilizate pe spații largi în cuprinsul lucrării. Este de lăudat faptul că autorul se foloseşte de o gamă variată de surse în vederea alcătuirii textului, însă interpretarea acestora suscită îndoieli. Deşi, nu am avut acces la ediția din limba franceză, socotesc că asemenea idei nu au cu nimic de-a face sau au prea puțin de-a face cu traducătorul.

Într-o altă ordine de idei, autorul îi plasează spațiului nostru, bunăoară Țara Românească, câteva caracteristici ale Occidentului Medieval, cum ar fi existența unor registre de impozitare realizate pe județe (p.137). De asemenea, Matei Cazacu se pune într-un „război rece” cu rezultatele arheologiei medievale, întrucât evită să probeze cu mărturii arheologice unele afirmații. Aşa se întâmplă în cazul unei monetării din Transilvania (p. 46).

Probabil că asemenea exagerări reies din dorința de a face lumină în problemele controversate şi de a suplini o absență, însă numărul lor reflectă, din păcate, o imagine obscură ataşată subiectului central. Chiar şi aşa lucrarea de față se înscrie cu unele rețineri în tipologia instrumentelor de lucru de care se poate folosi orice medievist.

Constantin Butnaru

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Liviu Pilat, *Între Roma şi Bizanț. Societate şi putere în Moldova (sec. XIV-XVI)*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, 603 p. + 15 ilustrații.

Cadru didactic la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, autorul îşi propune să precizeze, încă de la început, precauțiile metodologice pe care şi le asumă, afirmând că acestea l-au condus spre elaborara unui demers ştiințific din perspectiva „raționalismului critic”. Din punct de vedere tematic, analiza se circumscrie tendinței de renovare a istoriei politice, în cadrul căreia imaginarul, vocabularul politic şi simbolurile ocupă un loc tot mai important. Lucrarea este organizată pe trei mari capitole aflate în strânsă corelație cu titlul, precum şi în raport cu ceea ce sugerează *Introducerea*.

Primul capitol, *Voievodatul Moldovei şi* ***Respublica Christiana***, abordează teme precum *Moldova şi protecția Sfântului Scaun*; *Omagiul de la Liov şi* ***Corona Regni Poloniae***; *Moldova sub spectrul ereziei*; *Moldova, Sfânta Coroană a Ungariei şi Cruciada târzie*; *„Poarta Creştinătății”*; *Între Creştinătate şi Turcocrație*. În cadrul acestora autorul urmăreşte să precizeze poziția spațiului modovenesc în prima fază a existenței sale politice, când, pe fondul expansiunii creştinătății latine spre estul Europei, acesta s-a afirmat ca un „ducat sub protecția scaunului apostolic” (p. 54). Aici trebuie remarcată observația potrivit căreia din perspectiva cancelariei papale *„termenul Moldova este folosit pentru a desemna o entitate politică, clar conturată* şi circumscrisă ansamblului politic numit *Chirstianitatis*” (p. 57). Urmărind firul reconstituirii, Dl. Liviu Pilat pune în evidență faptul că prin omagiul de la Liov s-a produs „ieşirea Moldovei de sub protecția Sfântului Petru” (p. 75) şi intrarea acesteia în sfera politică a regatului Poloniei. De asemenea, este evidențiată reafirmarea pretențiilor coroanei ungare asupra spațiului est-carpatic, prin intermediul acțiunii de „propagandă catolică maghiară” (p. 118). Pornind de la aceste schimbări de statut, nu este pierdută din vedere situația generală a creştinătății occidentale şi impactul acesteia cu Islamul în expansiune. Astfel, Dl. Liviu Pilat se arată preocupat de locul rezervat statului moldovenesc în contextul fenomenului istoric care poartă numele de „cruciada târzie”. În mod firesc, accentul cade pe confruntările cu turcii din vremea lui Ştefan cel Mare, acestea fiind

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

interpretate în contextul acțiunii politice antiotomane întreprinse la nivel european. Aici sunt introduse o serie de nuanțe interesante, între care şi cea legată de faptul că domnul Moldovei nu era perceput în cetatea Sfântului Petru ca un suveran „schismatic”, fiind văzut mai curând din perspectiva apartenenței sale la lumea creştină (p. 177). De asemenea, principatul moldovenesc şi-a asumat deschis poziția „în cadrul juridic propus de *Respublica Christiana*”, ceea ce va atrage „importante consecințe asupra poziției politice a Moldovei în raport cu statele din jur” (p. 193). Urmând calea analizei statutului politic al tânărului stat, autorul ajunge la concluzia că poziția sa deosebită „se bazează pe o politică activă în cadrul *Christianitatis*, atunci când se fac proiecte de cruciadă, pe o vasalitate formală față de Coroana maghiară”, precum şi „pe o alianță cu Polonia” (p. 219). La acestea se adaugă factorul otoman, care a impus statutul de țară tributară, ceea ce „marchează recunoaşterea pretențiilor de suzeranitate din partea Imperiului otoman” (p. 220). Legătura Moldovei cu *Respublica Christiana* s-a păstrat şi în veacul al XVI-lea, „această țară continuând să fie considerată ca aparținând lumii catolice” (p. 247)

Capitolul al doilea, intitulat *Voievodatul Moldovei şi lumea bizantină*, conține două vaste subcapitole. În cadrul primului, *Biserică şi Putere în „perioada bizantină”*, abordarea se concentrează asupra problemelor legate de organizarea ecleziastică internă, un accent deosebit fiind pus pe înființarea structurilor bisericeşti locale şi constituirea ierarhiei clericale. La nivelul acestui proces se poate vorbi despre adoptarea modelului ortodox la realitățile locale, ceea ce autorul reuşeşte să le surprindă într-o manieră coerentă, în ciuda unei precarității documentare aproape exasperante. Un exemplu de abordare a unui asemenea subiect dificil îl reprezintă investigațiile privind începuturile păstoririi mitropolitului Theoctist I, despre care Dl. Liviu Pilat precizează că a ajuns la Peci pentru a primi ungerea ca „*mitropolit de Roman şi arhiepiscop al Moldovlahie*”, deoarece condițiile canonice pentru realizarea acestui act nu erau îndeplinite la Constantinopol sau în Moldova (p. 344). Totodată se precizează că deplasarea la sud de Dunăre s-a produs în primăvara anului 1453, singura „oportună pentru călătoria unui viitor ierarh” (p. 345). În contextul acestei discuții universitarul ieşean pune un accent important pe desprinderea Bisericii Moldovlahiei de patriarhia ecumenică, arătându-se că perpetuarea legăturii cu această instanță „însemna integrarea în sistemul politic

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

otoman" (p. 350). Autorul se arată conştient că fragilitatea surselor face ca multe dintre căile de explorare să rămână dificile, iar rezultatele susceptibile de revizuiri ulterioare. A doua problemă majoră abordată în cadrul acestui capitol priveşte *Autocefalia*, prilej cu care Dl. Liviu Pilat se plasează pe un teren complicat, pornind de la dificultatea de a descrie situația particulară dobândită de Biserica din Moldova după căderea sub stăpânire păgână a cetății de pe Bosfor. În acest sens analizează *Definitivarea organizării ecleziastice*, ajungând la concluzia că evoluțiile în această direcție au condus spre o soluție în care „formula cu trei ierarhi oferea posibilitatea de reglementare a succesiunii, fără a mai fi necesară prezența unui ierarh aparținând unei alte Biserici" (p. 366). În seria aceloraşi clarificări necesare se înscrie şi discuția relativă la *Ctitorirea Mănăstirii Putna*, mai ales că istoriografia noastră nu a ajuns la limpezirea acestui subiect. După o analiză minuțioasă a surselor narative şi documentare, istoricul conchide că *„sfințirea primei biserici a Mănăstirii Putna a avut loc duminică, 3 septembrie 1469, în ziua Sfântului Theoctist*" (p. 373). Raporturile dintre Biserică şi Domnie constituie în acest context un subiect imposibil de evitat, iar acestuia îi este rezervat locul cuvenit la nivelul abordării. Astfel, din perspectiva autorului maniera în care Ştefan cel Mare s-a raportat la Biserică poate fi interpretată ca o consecință a unui proces de substituire, prin care Domnia a preluat prerogativele Patriarhiei Ecumenice în raport cu ierarhia locală, situație care, deşi neconsemnată în acte oficiale, a fost acceptată ca o consecință a transformărilor prin care trecea lumea ortodoxă. Adoptarea titlului imperial de către Ştefan cel Mare reprezintă o altă inițiativă susceptibilă de a fi tratată în orizontul interferențelor cu situația celorlalte stăpâniri ortodoxe. Folosirea sa a constituit mai curând un aspect al legăturii dintre Ştefan cel Mare şi slujitorii altarului, conducătorul politic fiind recunoscut drept principală instanță de reglementare jurisdicțională, atât în ceea ce îi priveşte pe laici, cât şi pe clerici. Pornind de la realitățile evocate, se impune observația potrivit căreia folosirea titlului imperial „marchează afirmarea autocefaliei Bisericii Moldovei" (p. 377), prin preluarea de către Ştefan cel Mare a atribuțiilor aferente acestei demnități în raport cu ierarhia locală. Având în vedere aceste observații, se poate spune că în Moldova s-a impus un statut de *autocefalie*, care presupunea alegerea ierarhilor fără amestec extern şi dreptul acestora să hotărască în toate problemele legate de personalul eparhial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Următorul capitol se referă la *Ideologia puterii şi imaginarul social*, subiect care datorită complexității sale îl determină pe autor să facă o serie de precizări terminologice şi conceptuale. Primul dintre subcapitolele reprezintă o amplă analiză privind *Societatea şi discursul de legitimare a puterii*, prilej cu care istoricul pune în evidență „caracterul patrimonial al puterii voievodale" (p. 397), având în vedere o permanentă raportare la alte modele similare. Următoarea secvență urmăreşte să scoată în relief *Ritualurile puterii*, iar volumul se încheie cu o investigare a celor mai importante *Modele culturale şi mituri politice*. Abordarea propusă în acest ultim subcapitol este deosebit de interesantă, atât din unghi de vedere metodologic, cât şi prin actualitatea pe care o au pentru medievistica românească teme precum *Modelul vetero-testamenar*, *Modelul constantinian*, *Cultul Sfintei Cruci* sau *Anul 7000.*

Lucrarea Dl. Liviu Pilat a fost prezentată inițial drept teză de doctorat, în anul 2007, şi a primit distincția *magna cum laude*. La baza acesteia au stat o serie de cercetări punctuale şi reflecții de suprafață care, deşi se circumscriu temei de cercetare, îşi păstrează o relativă autonomie în ansamblul volumului. Cele mai multe dintre aceste abordări au fost expuse sub formă de comunicări ştiințifice în cadrul „Programului de Cercetări privind Ideologia Puterii Medievale", care funcționează pe lângă Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi şi la sesiunile de comunicări organizate de „Comisia de heraldică, genealogie şi sigilografie. Filiala Iaşi". Majoritatea lor au căpătat forma unor studii publicate în reviste de profil, intrând astfel în circuitul istoriografic înainte de finalizarea volumului.

Bogdan-Petru Maleon

Claudia Tărnăuceanu, *Limba latină în opera lui Dimitrie Cantemir: Vita Constantini Cantemyrii. Studiu lingvistic şi literar*, cuvânt înainte de Dan Sluşanschi, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008, 504 p.

Şcoala ieşeană de filologie şi critică literară consemnează, o dată cu publicarea lucrării de doctorat a Claudiei Tărnăuceanu, *Vita Constantini Cantemyrii cognomeno „Senis" (Viața lui Constantin Cantemir, poreclit „Cel Bătrân")*, o nouă reuşită. Autoarea, cadru didactic al Facultății de Litere din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza", desfăşoară şi o activitate de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cercetare în cadrul Centrului de Studii Clasice şi Creştine, cu scopul promovării cercetării şi difuzării educaționale a Antichității clasice şi creştine greco-latine. Colaborarea autoarei cu unii dintre membrii acestui centru a fost încununată de apariția a altor două lucrări apreciate în mediul filologic şi istoriografic[1].

Vita Constantini Cantemyrii este una din scrierile în limba latină ale principelui cărturar ce a suscitat un interes aparte din perspectivă filologică, ca urmare a câmpului larg de investigații pe care scriitura le propune. În acelaşi timp, din partea istoricilor, această scriere a impus o necesară prudență reclamată de informațiile eronate sau confuze cu privire la înaintaşii lui Dimitrie Cantemir. P. P. Panaitescu justifica aceste lacune prin faptul că această carte a fost scrisă în 1716[2], când fostul domn al Moldovei se afla în pribegie la curtea țarului Petru I, fără a avea la îndemână actele vechi ale neamului din care cobora[3].

Lucrarea este structurată în opt capitole, precedate de un *Cuvânt înainte* alcătuit de Dan Sluşanschi, îndrumătorul științific al autoarei, precum şi de o *Introducere* în cuprinsul căreia este adus la cunoştința cititorului scopul cercetării, anume: o analiză lingvistică a lucrării *Vita Constantini Cantemyrii*, „în intenția de a ilustra atât modul în care se raportează aceasta la neolatina epocii, cât şi particularitățile care contribuie la dezvoltarea atelierului de lucru al lui Cantemir" (p. 24), precum şi „valențele literare ale acestei lucrări" (p. 25). O necesară repertoriere a parcursului lucrării în cercetarea românească este redată sintetic pe parcursul câtorva pagini ce includ şi informații cu privire la edițiile textului latinesc şi traducerile aferente, reeditările în limba latină, lucrări şi studii în

[1] *Izvoarele istoriei creştinismului românesc.* Traduceri inedite din latină şi greacă de Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu, Wilhelm Dancă. Revizuirea traducerilor Mihaela Paraschiv. Revizuirea textelor Claudia Tărnăuceanu. Selecția textelor, studiu introductiv, notițe biobibliografice, note şi comentarii, indice Nelu Zugravu, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008; Mihaela Paraschiv, Claudia Tărnăuceanu (coord.), *Antichitatea şi moştenirea ei spirituală* (III), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2008.

[2] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața şi opera*, Bucureşti, 1958, p. 196.

[3] Vezi Ştefan S. Gorovei, *Cantemireştii – eseu genealogic*, în „Revista Arhivelor", anul I, vol. XXXV, nr. 3, Bucureşti, 1973, p. 481-511; republicat în vol. *Dimitrie Cantemir (1673-1723), principe român şi cărturar european*, tipărit din inițiativa şi cu binecuvântarea I. P. S. Daniel Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, Editura Trinitas, 2003, p. 19-53.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

care apar informații despre lucrare şi cele în care sunt dezbătute anumite probleme de limbă latină pe care le ridică textul biografiei lui Constantin Cantemir. *Latina umanistă în opera lui Dimitrie Cantemir*, *Structuri morfologice*, *Structuri sintactice*, *Structuri lexicale*, *Fonetică şi grafie*, *Influența limbii române asupra latinei lui Cantemir*, *Stilul*, *Arta literară* sunt titlurile capitolelor ce anunță o temeinică analiza lingvistică şi literară a „operei de limbă latină aflate la granița dintre istorie şi artă (beletristică)" (p. 403), deconspirând, totodată, destinația acestei cărți către specialist, şi mai puțin spre cititorul de rând. Lucrarea se încheie cu succinte concluzii, urmate de un amplu rezumat al lucrării, redactat în limbile franceză şi italiană, de bibliografia problemei, precum şi de o listă de abrevieri. Mai multe liste de indici - de autori, de antroponime, de toponime şi unul ce cuprinde cuvinte comentate în volum şi termeni străini - întregesc lucrarea Claudiei Tărnăuceanu ce constituie, fără îndoială, o probă a cercetării fundamentale de care fiecare domeniu ştiințific are nevoie.

Cătălina Chelcu

Victor Spinei, *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Brill, Leiden – Boston, 2009, 546 p.+XVIII p.

Recent, Victor Spinei a publicat un nou volum privitor la relațiile dintre români şi populațiile turcice nomade (pecenegi, uzi, cumani) ce au influențat spațiul nord-dunărean. Profesorul ieşean nu se află la prima lucrare pe această temă, dimpotrivă. Încă de acum 25 de ani publica *Realități etnice şi politice în Moldova meridională în secolele X-XIII: români şi turanici* (Iaşi, Editura Junimea, 1985), pentru ca în ultimii ani să adauge şi alte volume, unele extinzând aria cercetărilor la întreaga perioadă a migrațiilor; au fost astfel acoperite şi alte populații ce au influențat spațiul românesc. Lucrarea *Marile migrații din spațiul nord-pontic în secolele IX-XIII* (Iaşi, Editura Universității Al. I. Cuza, 1995), ca şi *Marile migrații din estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII* (Iaşi, Institutul European, 1999), putem spune, fără a greşi, că reprezintă lucrări de referință pentru acest domeniu în istoriografia românească. De asemenea, în acelaşi cadru tematic, Victor Spinei a publicat şi ediții în limbi străine, oferind astfel istoricilor din afară posibilitatea de a avea acces la cercetările specialiştilor

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

din România: *The great migrations in the East and South East of Europe from the ninth to the thirteenth century* (Cluj-Napoca, Romanian Cultural Institute; Museum of Brăila, Istros Publishing House, 2003), căreia i s-a adăugat o ediție îmbunătățită substanțial în 2006, publicată în două volume la Amsterdam, la editura Adolf M. Hakkert. Toate acestea fac din Victor Spinei un specialist de marcă în domeniul istoriei relațiilor români-turcici nu numai în România, ci şi în istoriografia europeană.

Lucrarea de față, ce a apărut la prestigioasa editură Brill, se ocupă de relațiile cu populația locală şi impactul pe care turcicii l-au avut în partea de sud a viitoarei Țări a Moldovei şi la nord de Delta Dunării, din secolul al X-lea şi până la invazia mongolă (1241-1242), reprezentând astfel, încă o dată, o confirmare a valorii activității de cercetare a universitarului ieşean. Pe baza unor surse istorice foarte variate, atât scrise (documente, izvoare narative bizantine, ruseşti sau latine, hărți etc.), cât şi arheologice, autorul investighează modul în care comunitățile sedentare locale s-au adaptat presiunilor exercitate de turcicii nomazi. Sunt de asemenea cercetate relațiile populației locale, ca şi ale turcicilor cu Imperiul Bizantin, Rusia Kieveană, regatul Ungariei sau statul bulgar. Lucrarea este structurată în patru mari părți: 1. *The environment and its relation to the anthropic element*; 2. *The political history of the Carpathian-Dniester region and of the neighboring territories*; 3. *Contrasting ways of life: Romanian agriculturist and Turkic pastoralists*; 4. *Contacts and interactions between Romanians and Turkic nomads*. Alături de celelalte părți, remarcăm partea a treia, printre cele mai bogate în informații, care tratează aspecte etnice, lingvistice şi demografice, stiluri de viață şi moduri de organizare a aşezărilor, ocupații, viață socială, politică şi religioasă, necropole, artă, toate privind atât populația românească locală, cât şi pe cea turcică. Lucrarea cuprinde un indice general şi unul de autori, ce facilitează accesul la informație celor interesați. Se adaugă o bogată ilustrație. Sperăm ca în viitor tot mai multe lucrări de valoare ce privesc istoria spațiului românesc vor fi publicate în limbi de circulație internațională, fapt ce ar permite accesul specialiştilor străini la cercetările istoricilor români, ce în foarte multe cazuri sunt puțin disponibile în afară.

Laurențiu Rădvan

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cristian Nicolae Apetrei, *Reşedinţele boiereşti din Ţara Românească şi Moldova în secolele XIV-XVI*, Ed. Istros, Brăila, 2009, 412 p.

Lucrarea lui Cristian Nicolae Apetrei de la Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi are ca punct de pornire teza sa de doctorat, susţinută cu trei ani în urmă în cadrul Facultăţii de Istorie a Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, actuala contribuţie fiind prefaţată de o serie de articole pe aceeaşi temă apărute în diferite volume colective sau periodice de specialitate.

Problematica analizată în paginile cărţii a mai fost tratată de istoriografia română, însă, de cele mai multe ori doar sub forma unor capitole în cadrul unor lucrări generale de istoria artei şi a arhitecturii din spaţiul românesc. Există însă şi câteva contribuţii care aprofundează cercetarea problemei, dar care, fie au fost scrise cu ceva timp în urmă ca în cazul lucrării Corinei Nicolescu, *Case, conace şi palate vechi româneşti*, apărută în 1979, fie se referă numai la realităţi din Ţara Românească şi doar la arhitectura civilă, insistându-se asupra reşedinţelor domneşti, fiind vorba aici de contribuţia Terezei Sinigalia, *Arhitectura civilă de zid din Ţara Românească secolele XIV-XVIII*. Acestora li se adaugă o serie de studii, limitate de multe ori atât din punct de vedere cronologic cât mai ales geografic şi care s-au concentrat mai ales asupra analizei din punct de vedere arhitectural.

Aceste limite ale istoriografiei problemei au fost observate şi de autor, el propunându-şi în lucrarea de faţă ca, pornind de la stadiul actual al cercetărilor, pe baza noilor informaţii obţinute datorită progreselor înregistrate în sfera arheologiei medievale, coroborate cu datele din izvoare documentare, să revină asupra abordărilor mai vechi şi să prezinte reşedinţele boiereşti dintr-o perspectivă mai amplă, prin care să surprindă funcţiile multiple pe care acestea le-au îndeplinit. Numărul relativ redus al surselor avute la dispoziţie l-a determinat pe autor să apeleze, acolo unde a fost posibil, la metoda comparativă, fiind urmărite posibilele influenţe şi împrumuturi din spaţiul balcanic şi chiar central-european, numărul criteriilor de analiză fiind numeros pentru a oferi o imagine cât mai complexă.

Pentru o mai bună înţelegere a problematicii abordate autorul consideră utilă încercarea unor lămuriri conceptuale, mai precis, definirea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

boierimii ca grup social şi precizarea principalelor trăsături caracteristice ale acesteia. Chiar dacă asemenea preocupări au caracterizat şi activitatea unor mari istorici, problema necunoscând încă o soluționare general acceptată, efortul autorului este util şi prin simplul fapt că, precizându-şi punctul de vedere, ajută pe cititor la o mai bună înțelegere a ideilor expuse în cadrul lucrării.

În finalul *Introducerii* autorul adaugă *Tabula Gratulatoria* care, pe lângă faptul că exprimă recunoştința autorului pentru cei care l-au sprijinit, vine să confere şi un plus de legitimitate cărții care, integral sau parțial a fost parcursă înainte de tipărire de istorici consacrați precum Victor Spinei, Ioan Caproşu, Alexandru-Florin Platon.

Cele câteva elemente introductive sunt completate de un prim capitol în care sunt prezentate categoriile de izvoare folosite şi este analizată în detaliu istoriografia problemei, în cadrul acesteia putând fi observată distincția între lucrările în care predomină cercetările arheologice, spre deosebire de studiile întreprinse dinspre istoria artei şi arhitectură. Dovedind interes pentru lămuririle de ordin conceptual şi terminologic, aşa cum am văzut în încercarea de definire a boierimii, autorul îşi concentrează atenția şi asupra terminologiei utilizate în documentele epocii cu privire la reşedințele boiereşti din secolele XIV-XVI, prin aceasta dorind să surprindă modul în care contemporanii surprindeau funcționalitatea acestor edificii. Poate fi astfel observat că lexicul referitor la reşedințele boiereşti a fost unul variat, cuprinzând termeni proveniți din limbile slavonă, latină, polonă, maghiară. Din punct de vedere semantic se delimitează sensul fundamental de „locuință" dar poate fi observată şi existența a două sensuri derivate, cel de „gospodărie" şi „familie". Este unul dintre capitolele cele mai bine documentate ale cărții, dar şi o dovadă de erudiție a autorului care foloseşte o bogată literatură de specialitate aparținând istoriografiei popoarelor vecine.

Odată făcute aceste precizări autorul întreprinde, începând cu cel de-al treilea capitol, o analiză a celor câteva exemple de locuințe boiereşti atestate pe cale arheologică sau documentară în intervalul de timp studiat. Acestea au fost cercetate dintr-o dublă perspectivă, fiind urmărite atât materialele şi tehnicile de construcție utilizate, cât şi programul constructiv ce le caracterizează. Dacă în ceea e priveşte materialele de construcție au putut fi distinse locuințe din lemn, locuințe construite în sistem mixt şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

locuințe din piatră, din punct de vedere al programului constructiv acestea pot fi locuințe de suprafață cu un singur nivel, locuințe cu pivniță, locuințe de tip turn şi locuințe cu programe constructive incerte. Cercetând în detaliu rapoartele de săpătură autorul reuşeşte să contureze unele tipologii, după care, prin apelul la metoda comparativă, regăseşte numeroase analogii cu caracteristicile curților domneşti, ale ansamblurilor mănăstireşti, în unele situații putând fi observate chiar asemănări şi împrumuturi din zona balcanică şi Europa Centrală. Lipsindu-i însă pregătirea de arheolog, autorul se dovedeşte tributar celor ce au realizat săpăturile arheologice şi au întocmit rapoartele ulterioare, acolo unde informațiile furnizate de aceştia se opresc fiind şi el nevoit să încheie analiza sau să ofere propriile interpretări şi explicații, poate nu tot timpul pertinente. Referindu-se la ansamblul rezidențial de la Polata, județul Gorj, alcătuit dintr-un turn locuință şi alte trei locuințe de zid aflate în imediata vecinătate, autorul consideră că locuința principală a acestui complex ar fi avut o cameră ce îndeplinea rolul „unei săli de consiliu sau a unei aule". Ideea i-a fost sugerată de existența unor retrageri în zidurile clădirii care au fost interpretate de către autorii săpăturii ca având rostul de a susține nişte polițe de lemn. Dat fiind însă faptul că aceste presupuse policioare se aflau la 40 de centimetri înălțime şi că ele erau dispuse de-a lungul tuturor zidurilor, autorul consideră că reprezentau de fapt nişte banchete, care, coroborate cu faptul că pereții par să fi fost împodobiți cu fresce, ar întregi imaginea unei săli de consiliu şi chiar al unui scaun de judecată al dregătorului ce-şi avea acolo reşedința. Ne întrebăm însă dacă existența acestor banchete trebuie neapărat pusă în legătură cu o sală de consiliu şi dacă nu cumva ele reprezentau o caracteristică a majorității reşedințelor boiereşti. Analogiile cu situația de la curtea domnească şi cu starea de fapt ce caracteriza reşedințele boiereşti din secolele următoare, când aceste banchete erau o prezență obişnuită în locuințe, ele constituind principalul element de mobilier, scaunele fiind pentru multă vreme necunoscute, pot fi dovezi pentru susținearea unei astfel de ipoteze.

Prin analiza cazurilor de locuințe atestate pe cale arheologică, mai ales acolo unde există rapoarte de săpătură detaliate, Cristian Nicolae Apetrei a reuşit să observe că programul constructiv al locuințelor de zid este identic cu al locuințelor din lemn şi că spectrul social al comanditarilor este sensibil asemănător. Se pare că se poate vorbi de existența unui singur

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

program constructiv pe care elitele autohtone, în funcție de necesități şi venituri l-au pus în practică atât cu ajutorul lemnului, cât şi al zidăriei. Pentru a-şi susține afirmațiile autorul încearcă să descopere comanditarii respectivelor ansambluri arhitectonice prin apelul la izvoarele documentare, apropiindu-se oarecum de o problemă enunțată şi de Tereza Sinigalia, care se întreba care este rolul comanditarului în procesul de statornicire a unui adevărat program civil în arhitectura de zidărie a secolului al XVI-lea.

O amplă analiză, bazată pe aceleaşi obiective ca în cazul locuințelor, a fost întreprinsă şi asupra bisericilor de curte. Datorită faptului că unele astfel de lăcaşuri au supraviețuit peste timp, chiar dacă unele profund modificate, ele au atras atenția mai multor istorici decât locuințele boiereşti. Asemenea locuințelor, bisericile pot fi din lemn sau de piatră, exemplele analizate urmând diverse planuri arhitectonice. Şi în cazul bisericilor de curte se dovedeşte utilă încercarea autorului de a descoperi ctitorii acestora prin apelul la informațiile documentare, la care se adăugă cu mult folos şi cele obținute din mărturiile epigrafice. Pe lângă problemele de ordin arhitectonic sau cele privitoare la ctitori, important ni se pare de subliniat încercarea autorului de a stabili statutul acestor lăcaşuri de cult. Aveau ele un caracter restrictiv, fiind destinate doar familiilor boiereşti sau în unele cazuri bisericile deveneau, aşa cum susține autorul, biserici parohiale, deservind satul învecinat cu reşedința boierească? Această din urmă ipoteză este susținută de existența în jurul bisericilor a unor morminte caracterizate prin lipsa inventarului funerar sau a unui inventar redus.

Cristian Nicolae Apetrei mai susține că în mod cert pe lângă bisericile analizate au existat şi locuințe boiereşti, completând astfel firesc binomul casă-biserică de curte, binom ce îşi dovedea complementaritatea atât din punct de vedere al funcționalității, cât şi la nivel reprezentativ. Studierea izvoarelor documentare a permis autorului identificarea altor câteva biserici de curte. Dat fiind faptul că sunt dispărute, astăzi nu se mai pot face presupuneri despre planimetria şi elementele arhitecturale ce le-au caracterizat, ele fiind încadrate în categoria bisericilor de curte de factură incertă. Acestora le sunt alăturate biserici ale unor schituri şi mănăstiri ridicate în vecinătatea reşedințelor boiereşti, care ar fi avut în opinia autorului rostul de a suplini din punct de vedere funcțional capelele de curte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Într-o altă secvență din cadrul lucrării atenția autorului se concentrează asupra ansamblului de clădiri grupate în jurul locuințelor propriu-zise, ansamblu ce formează anexele utilitar-gospodăreşti. Prin coroborarea informațiilor oferite de izvoarele documentare şi a celor furnizate pe cale arheologică, autorul reuşeşte să reconstituie atât dimensiunea funcțională a acestora, cât şi aspectele de ordin constructiv. Sunt analizate astfel bucătăria, grajdul, spațiile de depozitare, spațiile comerciale, locuințele robilor, acest fapt contribuind în mod decisiv la întregirea imaginii de ansamblu a unei astfel de reşedințe.

O problemă controversată şi încă nesoluționată pe deplin este reprezentată de elementele de fortificare ale reşedințelor boiereşti. Ca şi în cazul locuințelor şi bisericilor de curte, noile cercetări arheologice au permis o nouă abordare a problemei, însoțită de trasarea unor noi ipoteze. Se observă astfel, pentru intervalul de timp studiat, că marea majoritate a reşedințelor boiereşti nu au fost fortificate, abia spre mijlocul secolului al XVI-lea situația cunoscând unele modificări. Autorul oferă pentru această stare de fapt o serie de explicații, în special de ordin economic şi demografic, amintind doar trecător de raporturile dintre domnie şi boieri. Asupra acestui din urmă aspect s-ar fi putut insista mai mult, deoarece observăm că intervalul de timp cât domnia a fost puternică lipsesc fortificațiile la nivelul reşedințelor boiereşti, pe când odată cu întărirea boierilor şi scăderea puterii domneşti, în cea dea doua jumătate a secolului al XVI-lea, încep să apară elementele de fortificare. Este de netăgăduit rolul dezvoltării economice a boierimii, dar şi aceasta poate fi pusă în mod cert în legătură cu schimbarea intervenită în raporturile dintre domni şi boieri.

Un ultim capitol al acestei lucrări încearcă să ofere, plecând de la informațiile păstrate în unele izvoare scrise, câteva formule de organizare a spațiului reşedințelor boiereşti. Punctul central al argumentării este reprezentat de locul ocupat de biserica de curte în topografia reşedinței boiereşti. Autorul revine cu această ocazie la ipoteza pe care o mai prezentase şi în cadrul capitolului dedicat acestui tip de biserici, conform căreia aceste lăcaşuri funcționau în paralel ca biserici de curte şi ca biserici parohiale săteşti, cele două funcții putând fi complementare. El sugera astfel „un grad de deschidere a curții față de locuitorii satului”. Pentru a-şi susține ideea autorul apelează la comparații cu spațiul Europei catolice, de unde boierimea autohtonă ar fi preluat acest model şi unde, în unele cazuri,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nobilimea ar fi frecventat aceleaşi biserici ca şi populația de rând. Cu toate acestea nu trebuie pierdută din vedere influența pe care a avut-o pentru boierime curtea domnească, o realitate de multe ori mai apropiată boierilor pământeni decât situația existentă în centrul şi vestul Europei sau chiar la sud de Dunăre.

Concluziile din final vin să sintetizeze şi să întărească informațiile prezentate pe parcursul lucrării şi exprimă speranța autorului, conştient de unele „limite subiective şi obiective" ale lucrării, de a contribui la o mai bună cunoaştere a modului de viață ce a caracterizat nobilimea autohtonă în secolele XIV-XVI. El insistă asupra rolului rezidențial, economic, administrativ şi defensiv pe care l-au avut reşedințele boiereşti analizând mai ales elementele arhitectonice care au asigurat îndeplinirea acestor funcții. În partea sa finală lucrarea conține o foarte bogată bibliografie, un indice de persoane şi locuri, două tabele referitoare la terminologia reşedințelor boiereşti din Țara Românească şi Moldova, informațiile prezentate fiind extrase din izvoarele documentare. Acestora se adaugă un bogat material ilustrativ ce reuneşte figuri, reconstituiri, planuri şi două hărți ce surprind reşedințele boiereşti din cele două Țări Române extracarpatice atestate prin intermediul izvoarelor arheologice şi documentare.

Nu putem încheia această prezentare fără a aprecia efortul autorului care, trecând peste caracterul adeseori lacunar al materialului documentar şi suplinind lipsa propriilor săpături arheologice cu o cât mai completă analiză a rapoartelor arheologice, a reuşit să realizeze o lucrare de anvergură în care a reliefat unele aspecte tratate mai sumar de cei care l-au precedat în preocupări. Cristian Nicolae Apetrei reuşeşte astfel să ne ofere un volum mare de informații, ce intersectează istoria politică, dar şi cea economică sau socială. Informațiile sunt obținute din surse narative, diplomatice şi arheologice, lucrarea sa demonstrând că problema reşedințelor boiereşti reprezentă un punct de reper în cadrul unei încercări mai largi de analiză a societății medievale româneşti a secolelor XIV-XVI.

Sorin Grigoruță

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cristian Luca, *Dacoromano-Italica. Studi e ricerche sui rapporti italo-romeni nei secoli XVI-XVIII*, Accademia Romena, Centro di Studi Transilvani, Cluj-Napoca, 2008, 266 p.+ 9 planşe.

În 2008, a apărut la Centrul de Studii Transilvane de la Cluj-Napoca un volum care reuneşte mai multe studii publicate în limba italiană de Cristian Luca. În total sunt opt studii, dintre care şase au fost publicate anterior, cinci în reviste de specialitate sau volume de studii din Italia, unul în România, două texte fiind inedite. Alături de alți specialişti români, Cristian Luca şi-a făcut deja un renume din cercetarea arhivelor italiene, scoțând la lumină numeroase izvoare inedite ce contribuie la o mai bună înțelegere a relațiilor politice, economice şi culturale dintre spațiul românesc şi cel italian în secolele XVI-XVIII. Titlurile studiilor deja publicate sunt: *Alcune considerazioni concernenti una lettera di Alessandro Lăpuşneanu al mercante cretese Leonin Servo, con particolare riguardo alle implicazioni di tipo politico ed economico nei Principati Romeni*; *Attività mercantile e sistema creditizio nell'area del Basso Danubio alla fine del Cinquecento*; *Veneziani, levantini e romeni fra prassi politiche e interessi mercantili nell'Europa Sudorientale tra Cinque e Seicento*; *Associazionismo e individualismo nel commercio internazionale riguardante l'area del Basso Danubio fra XVI e XVII secolo*; *La via italiana ai progetti militari antiottomani nell'Europa Sudorientale della prima metà del Seicento*; *Alcuni "confidenti" del bailaggio veneto di Costantinopoli nel Seicento*. Primul studiu inedit, *Il bailaggio veneto di Constantinopoli del Cinque-Seicento: i dragomanni provenienti dalle famiglie Brutti, Borisi e Grillo*, are o întindere apreciabilă, de peste 50 de pagini (sunt publicate 26 de acte venețiene, majoritatea inedite) şi se ocupă de dragomanii de la Constantinopole, cu precădere de cei ce îşi au originea în familiile Brutti, Borisi şi Grillo. Al doilea studiu inedit, *Note sulle forme di assimilazione del capitalismo preindustriale nel Sud-Est europeo: depositi bancari di provenienza valacca nella Zecca di Venezia*, priveşte o chestiune puțin atinsă în istoriografia română, şi anume depozitele domnilor şi boierilor din Țara Românească la Zecca Veneției. Notele şi indicele de la finalul volumului permit identificarea surselor primare şi secundare şi facilitează accesul cititorilor la informație. Cele nouă planşe anexate la final cuprind şapte tabele genealogice şi două imagini. Volumul introduce noi informații

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

privind raporturile româno-italiene din perioada de final a evului mediu şi constituie o valoroasă contribuţie istoriografică.

Laurenţiu Rădvan

Sorin Iftimi, *Cercetări privitoare la istoria bisericilor ieşene. Monumente, ctitori, mentalităţi*, Iaşi, Editura Trinitas, 2008, 304 p. + 31 ilustraţii

Parte a ciclului producţiilor aniversare consacrate sărbătoririi celor şase veacuri de atestare documentară a oraşului Iaşi, volumul alcătuit de istoricul Sorin Iftimi intruneşte atât valenţele unui produs cultural cu caracter festiv, cât şi exigenţele proprii cunoaşterii istorice. Prin această apariţie autorul îşi onorează deplin reputaţia de cercetător harnic şi pasionat, profund ataşat spiritual de trecutul urbei în care şi-a petrecut anii formării academice, iar în prezent activeză ca cercetător medievist. În cadrul acestei lucrări sunt reunite un număr de 16 studii, alcătuite de-a lungul a 15 ani, dintre care o parte au fost publicate în periodice româneşti prestigioase sau volume tematice, iar altele văd pentru prima dată lumina tiparului. Relativ la contribuţiile din prima categorie, autorul a optat pentru ca textele să fie revăzute şi adăugite, ceea ce conferă materialelor avantajul de a îngloba cele mai recente contribuţii de profil. Cercetările Dl. Sorin Iftimi sunt grupate în cinci secţiuni, inspirat intitulate: *Lăcaşuri în slujba curţii domneşti*; *În umbra Trei Ierarhilor*; *Vechile turnuri şi zorii modernităţii*; *Portrete de ctitori şi pomelnice* şi *Varia*. Interesul pentru lăcaşurile de cult ale Iaşilor din perioada medievală şi de la începutul epocii moderne este justificat prin prisma valorii documentare a acestor monumente, singurele care s-au păstrat la nivelul ansamblului arhitectonic al oraşului dinaite de veacul al XIX-lea, ceea ce face ca doar ele să poată oferi „o imagine palpabilă a trecutului". Supravieţuirea acestor edificii nu reprezintă o simplă expresie a hazardului, întrucât asemenea construcţii s-au particularizat în ansamblul urban prin materialele durabile folosite, precum şi ca urmare a atenţiei constante cu care suveranii şi reprezentanţii elitei moldoveneşti au vegheat la păstrarea lor în bună-stare. Astfel, bisericile ieşene constituie izvoare esenţiale pentru reconstituirea evoluţiei arhitecturii, dar şi repere în funcţie de care se poate stabili dinamica teritorială a oraşului Iaşi. De asemenea, monumentele religioase au constituit repere fundamentale în viaţa locuitorilor, atât din punctul de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

vedere al semnificației lor pioase şi caritabile, ilustrată prin vocația de a oferi alinare credincioşilor în perioade de foamete sau molime, cât şi datorită faptului că incintele fortificate ale acestora ofereau adăpost populației urbane confruntate cu agresiunile tătarilor şi cazacilor. De asemenea, capitala Moldovei a dobândit, prin lăcaşele sale, aflate în strânsă legătură cu marile centre ecleziastice ale ortodoxiei, un statut privilegiat între metropolele creştinătății orientale. Volumul semnalat aici conține analize riguroase consacrate tuturor acestor probleme, dar investighează şi o serie de aspecte de detaliu, deosebit de importante pentru istoria bisericilor ieşene.

Bogdan-Petru Maleon

Walter Pohl, *Eastern Central Europe in the Early Middle Ages. Conflicts, Migrations and Ethnic Processes*, Edited by Cristina Spinei and Cătălin Hriban, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române, Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2008, 414 p.

Volumul aparține seriei *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi*, coordonată de Dl. Victor Spinei, profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi (volumele I-III), şi ajunsă acum la al treilea tom. Prin această nouă realizare editorială seria îşi onorează menirea de a reuni studii ale unor istorici de anvergură, între cercetările cărora se regăsesc şi aspecte ale trecutului sud-est european. Contribuțiile înglobate în acest volum aparțin unui savant austriac preocupat de perioada migrațiilor şi Evul Mediu timpuriu. Walter Pohl este director la *Institut für Mittelalterforschung* din cadrul Academiei Austriece de Ştiințe şi profesor universitar de istorie medievală şi ştiințe auxiliare ale istoriei la Universitatea din Viena. Principalele domenii de cercetare privesc sfârşitul Antichității şi noile realități politice de la începutul Evului Mediu; dinamica raporturilor dintre triburile germanice şi Imperiul Roman; geneza etno-lingvistică medievală; istoriografia; istoria popoarelor stepei; istoria şi cultura Italiei până în jurul anului 1000. Cele mai importante realizări ştiințifice sunt subsumate acestor direcții de cercetare: *Die Awarenkriege Karls des Großen, 788-803*, Wien, 1988; *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr.*, München 1988, 2002; *Werkstätte der Erinnerung. Montecassino und die langobardische*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Vergangenheit, Wien 2001; *Die Völkerwanderung. Eroberung und Integration*, Stuttgart/Berlin/Köln, 2002. Studiile şi articolele reunite în acest volum sunt grupate ținând cont de aceste direcții fundamentale ale preocupărilor savantului austriac: *Studying the Barbarians: Approaches and Methods – Über die barbaren: herangehensweise und methoden*; *From Attila to Alboin – Von Attila zu Alboin*; *The Avar Period – Die Awarenzeit*.

Bogdan-Petru Maleon

Sergei Klyashtornyj, *Old Turkic Runic Texts and History of the Eurasian Steppe*, Edited by Victor Spinei and Cristina Spinei, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2008, 489 p.

Al patrulea volum din ciclul *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi* (Curatores seriei: Victor Spinei et Ionel Cândea) reuneşte contribuțiile orientalistului Sergei Klyashtornyj. Istoric format la Sankt-Petersburg, unde a absolvit Facultatea de Studii Orientale, după care tot aici şi-a desfăşurat întreaga activitate ştiințifică, din 1950, până astăzi. A susținut teza de doctorat la Universitatea din Moscova, în 1964, cu o temă privitoare la importanța vechilor inscripții runice de factură turcică pentru istoria Asiei Centarale. Savantul s-a arătat preocupat de trecutul medieval al etnicilor turci de religie mozaică din Asia Centrală, pe care l-a reconstituit cu ajutorul surselor narative, lingvistice şi epigrafice, fără a omite descoperirile arheologice şi mărturiile etnologice. O atenție constantă a manifestat față de inscripțiile runice, pe care le-a identificat pe parcursul a numeroase expediții ştiințifice, întreprinse timp de peste jumătate de secol, în cursul acestor investigații punând în evidență faptul că izvoarele respective conțin informații prețioase privitoare la relațiile etnice, politice şi sociale din aceste părți ale lumii. Valoarea sa ştiințifică l-a impus ca şef al Departamentului de Turcologie şi Studii Mongole din cadrul Institutului pentru Studii Orientale al Academiei Ruse de Ştiințe. În această calitate a combinat cercetarea cu activitatea didactică în cadrul Facultății de Studii Orientale de la Universitatea de Stat din Sankt-Petersburg, unde a predat cursuri despre vechile inscripții turcice, istoria şi cultura vechilor state turcice, contribuind la formarea unor noi specialişti în turcologie. Profesorul Klyashtornyj a alcătuit peste 300 lucrări ştiințifice volume, studii, articole şi note, majoritatea despre istoria şi cultura populațiilor turcice. Materialele din această culegere sunt grupate pe două

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mari capitole intitulate *Old Turkic Textology* şi *History of Peoples of the Great Steppe*, astfel încât să ilustreze direcțiile fundamentale de cercetare ale savantului.

Bogdan-Petru Maleon

Petronel Zahariuc, *De la Iaşi la Muntele Athos. Studii şi documente de istorie a Bisericii*, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, 2008, 302 p.

Volumul cuprinde 19 studii publicate de Petronel Zahariuc în ultimii ani, studii ce valorifică imensul patrimoniu format de documentele ce privesc relațiile dintre Țările Române şi mănăstirile de la Muntele Athos. Actele păstrate în arhivele acestor sfinte lăcaşuri, în mare parte inedite, arată că legăturile dintre spațiul românesc şi cel athonit au constituit o coordonată fundamentală a istoriei românilor. Prin studiile publicate, Petronel Zahariuc a contribuit la o mai bună cunoaştere a felului în care, timp de cinci secole, Moldova şi Țara Românească au sprijinit, cultural şi material, pe creştinii de la sud de Dunăre şi din Orientul Apropiat. Textele cuprinse în acest volum privesc istoria unor mănăstiri încă existente sau dispărute din țară: Golia, Dancu, Clatia (toate din sau de lângă Iaşi), Todireni (jud. Suceava) Sf. Dimitrie şi Sf. Ioan Botezătorul (ambele din Galați), Plumbuita, Sf. Nicolae (ambele din Bucureşti), Jitianu (jud. Dolj). Nu este neglijat sprijinul pe care domnii de la nord de Dunăre l-au dat unor lăcaşuri sau Bisericilor din Bulgaria sau Serbia, teritorii aflate sub control otoman. În volum au fost cuprinse şi câteva studii de sigilografie şi genealogie, precum cel privitor la sigilografia eclesiastică din Moldova şi cel privitor la înaintaşii mitropolitului Leon Gheuca. Majoritatea studiilor cuprind şi documente inedite, descoperite în arhive din țară sau de la Athos, şi oferă o nouă perspectivă asupra bogatelor relații româno-athonite.

Laurențiu Rădvan

Şerban Marin, *Studii venețiene.* Vol. I. *Veneția, Bizanțul şi spațiul românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, 331 p.

Volumul de studii propus de Dl. Şerban Marin conține 11 texte, concepute în urma cercetării sistematice a cronisticii medievale venețiene.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Aceste explorări au putut fi realizate grație unei burse de cercetare „Nicolae Iorga” la „Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica” din Veneția. Cu acest prilej autorul, cercetător-arhivist, a studiat izvoarele păstrate în bibliotecile şi arhivele italiene, urmărind explorarea unor aspecte mai puțin investigate sau inedite legate de raporturile dintre Occident şi Orient, aşa cum apar acestea ilustrate în izvoarele narative venețiene. Studiile din cadrul volumului, elaborate timp de şapte ani, au văzut anterior lumina tiparului în cadrul unor publicații prestigioase din țară şi din străinătate, o parte din cele publicate peste hotare în limbi străine fiind reproduse aici în română. Materialele sunt grupate pe două secțiuni tematice care poartă denumirile de *Veneția şi Bizanțul (secolele VIII-XII)*, respectiv *Veneția şi spațiul românesc*, toate contribuțiile astfel reunite urmărind cercetarea unor evenimente istorice în lumina informațiilor oferite de izvoarele venețiene. Astfel, în prima secvență sunt abordate probleme legate de locul Serenissimei între Apus şi Răsărit, precum şi raporturile politico-diplomatice, matrimoniale şi militare ale metropolei de la Marea Adriatică cu lumea orientală. Studiile menite să aducă în discuție diverse aspecte de istoria românilor au marele merit că reunesc ocurențele privitoare la prezențele medievale ale valahilor în cronistica republicii Sfântului Marcu. Încă din *Introducere* autorul ne anunță că „al doilea volum urmează să includă studii ce privesc reflectarea poziției Veneției în cadrul Crudiadei a patra şi a Imperiului latin de Constantinopol” (p. 33). Prin intermediul cercetărilor sale, inspirat reunite în acest cadru, Dl. Şerban Marin se situează în descendența ilustră a unor istorici precum N. Iorga şi Gh. I. Brătianu, urmați de Şerban Papacostea, Ştefan Andreescu, Andrei Pippidi, Victor Spinei, Ştefan S. Gorovei, precum şi mai tinerii Ovidiu Cristea şi Cristian Luca, care au pornit în cercetările lor de la probleme de istorie medievală universală, pentru a situa realitațile româneşti în cadrul marilor tendințe europene. Cercetările punctuale prezentate în acest volum vor fi, nădăjduim cât mai curând, urmate de una sau mai multe lucrări cuprinzătoare privitoare la relațiile dintre Apusul şi Răsăritul Europei creştine în veacul de mijloc, privite din perspectivă venețiană.

Bogdan-Petru Maleon

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Michel Kazanski, *Archéologie des peoples barbares*. Éditée par Victor Spinei, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2009, 491 p.

Prin acest tom, seria *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi* a ajuns la numărul cinci, volumul semnalat aici reunind contribuțiile savantului rus Michel Kazanski. Născut la Riga, acesta a studiat la Universitățile din oraşul natal şi Sankt-Petersburg, unde a început să se specializeze în arheologia popoarelor barbare, epoca marilor migrații şi civilizația materială protobizantină (secolele IV-VII). După această perioadă a carierei din spațiul sovietic, în anul 1981 a emigrat în Franța unde şi-a desăvârşit studiile, obținând diploma de doctor în istorie. În prezent activează în calitate de cercetător la „Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance" din Paris. Dintre cele mai importate lucrări publicate, pot fi amintite: *Les Goths (Ier-VIIe s. ap. J.C.)*. Paris, 1991; *Les Slaves. Les origines (Ier - VIIe siècle après J.-C.)*. Paris, 1999; *La nécropole gallo-romaine et mérovingienne de Breny (Aisne). D'après les collections et les archives du Musée des Antiquités Nationales*, Montagnac, 2002; *Les peuples du Caucase du Nord. Le début de l'histoire (Ier-VIIe siècle apr. J.-C.)*, Paris; *Les nécropoles de Viminacium à l'époque des Grandes Migrations*, Paris, 2006. Studiile selectate în cadrul acestui volum au fost grupate în două mari capitole reprezentative: *Les Barbares et la mer Noire* şi *Les Barbares et l'Occident à l'époque des Grandes Migrations*.

Bogdan-Petru Maleon

Florin Curta, *Text, Context, History, and Archaeology. Studies in Late Antiquity and the Middle Ages*, Edited by Victor Spinei, Bucureşti-Brăila, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2009, 475 p.

Ciclul *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi* găzduieşte în a şasea sa apariție contribuțiile istoricului român Florin Curta. Acesta este absolvent al Facultății de Istorie şi Filosofie din cadrul Universității Bucureşti, în 1988, şi doctor în istorie la Western Michigan University, Kalamazoo. În perioada 1990-1993 a activat ca archeolog la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, iar odată cu anul 1993 şi-a început cariera academică în SUA, la University of

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Florida, Gainesville, din 2007 devenind profesor de Istorie Medievală la această Universitate. Bun cunoscător al spațiului sud-est european şi posedând abilități lingvistice impresionante, savantul român a dezvoltat un important filon de preocupare în legătură cu relațiile dintre Orientul bizantin şi Occidentul latin. Pe aceeaşi line a studierii spațiilor de contact dintre cele două civilizații s-a interesat de istoria Bulgariei şi Boemiei, în faza timpurie a existenței acestor structuri politice. Dl. Florin Curta a făcut o miză principală a demersurilor sale ştiințifice din a explica transformările prin care a trecut societatea şi cultura sud-est europeană în perioada cuprinsă între secolele VI-IX. Este autor al cărților *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700 A. D.*, Cambridge/New York, 2001, 2007 (*Apariția slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în secolele VI-VII*. Traducere de Eugen S. Teodor, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2006) şi *Southeastern Europe in the Middle Ages, 500-1250*, Cambridge Medieval Textbooks, 2006. Este redactor şef al seriei *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages* (2006-), care apare la prestigioasa editură Brill, membru în „Medieval Academy of America Publication Advisory Board" (2006-) şi în bordul editorial al revistelor „Medieval Review" (1999-2006), „Archaeologia Bulgarica" (2001-), „History Compass" (2005-) etc. A editat o serie de cărți precum precum *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Leiden/Boston/New York, Brill, 2008; *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, Turnhout, Brepols, 2005; *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2005. Selecția realizată în acest volum repartizează studiile în raport de principalele direcții de cercetare ale istoricului român: *Language, philosophy, and religion*; *Medievalisms and nationalisms*; *Economy and society, East and West*; *Ethnicity, language, and material culture*; *Power in the early Middle Ages*.

Bogdan-Petru Maleon

Ideologii politice şi reprezentări ale puterii în Europa, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Bogdan-Petru Maleon, Liviu Pilat, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009, 404 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Prezentul volum de studii, reunind 15 articole, cuprinde o parte a textelor prezentate în cadrul colocviului internațional omonim, desfăşurat la Iaşi, în 30 noiembrie şi 1 decembrie 2007. Subsumate orizontului tematic al ideologiilor politice şi reprezentărilor puterii, materialele ce constituie volumul de față sunt, în egală măsură, rodul unor opțiuni diferite în a urmări şi interpreta trecutul. Varietatea lor este, de altfel, unul dintre punctele de atracție ale volumului, sugerând legături între zone ce ar putea părea ca nefiind tangente. De aici şi secțiunile, patru la număr, care subliniază dinamica internă a volumului.

Prima dintre acestea, purtând titlul „Metafore, ritualuri, simboluri şi concepții ale puterii în Europa medievală", adună contribuțiile semnate de Alexandru-Florin Platon, care se ocupă de *Metafora corpului în cultura medievală. Câteva probleme de metodă*, alături de cea a lui Andrei Sălăvăstru, ce sub acelaşi generic studiază *Metafora corpului în scrierile patristice (Augustin, Ambrozie din Milano, Sf. Vasile cel Mare)*. În completarea secțiunii, părintele ieromonah Dosoftei Dijmărescu semnează prima parte a unui studiu privind *Rugăciunea de încoronare. Referințe şi semnificații scripturistice*, pentru ca Bogdan-Petru Maleon să încheie trecerea dinspre Evul Mediu occidental spre cel bizantin cu analizarea *Mutilării politice în Imperiul Bizantin. Geneză şi tipologie*.

Dacă, aşa cum se observă, textele de mai sus țin într-o măsură oarecare de producția istoriografică occidentală, pe care reuşesc să o adapteze discursului istoric autohton, cele cuprinse în a doua secțiune se diferențiază, atât tematic, cât şi metodologic. Denumită „Țara Moldovei între «commonwealth-ul bizantin» şi *respublica christiana*", această a doua parte a prezentului volum include patru contribuții, sub semnăturile Mariei Magdalena Székely (*„Am mers împotriva duşmanilor Creştinătății". Concepția despre război în discursul politic al lui Ştefan cel Mare*), a lui Liviu Pilat, care prezintă *Conceptul de „poartă a Creştinătății" în retorica voievozilor Moldovei (1475-1538)*, a lui Ştefan S. Gorovei, ce urmăreşte *Caracterizarea puterii în Moldova la cumpăna veacurilor XVI-XVII*, şi Petronel Zahariuc, care ne prezintă *Câteva date despre legăturile Țărilor Române cu Mănăstirea Xenofon de la Muntele Athos (sfârşitul sec. XV – mijlocul sec. XVII)*.

Cea de-a treia secțiune cuprinde patru articole privind „Formele, expresiile şi reprezentările puterii între medieval şi modern". Primul text, semnat de Toader Nicoară, se opreşte *Asupra reprezentării puterii*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

regale/imperiale. Câteva repere istoriografice. Cel de-al doilea articol, al lui Laurențiu Rădvan, tratează despre *Domni şi oraşe din Țara Românească în Evul Mediu. Raporturi de putere (unele aspecte privind „oraşele noi")*, fiind urmat de cel al lui Barbu Ştefănescu, intitulat *Țărani şi autorități concurente în Transilvania (sec. al XVIII-lea)*, pentru ca această parte a volumului să fie încheiată de Cristian Ploscaru, cu studiul *Cuvintele şi puterea. Despre originile discursului politic modern în Principatele Române*.

„Mituri şi ritualuri politice contemporane" este ultima direcție de analiză din prezentul volum. Daniel-Valeriu Boboc este cel ce o deschide, cu o expunere despre *Alexandru Averescu şi mitul salvaționist în România interbelică*. Despre *Ritualul politic în România interbelică. Congresul Partidului Național Liberal din mai 1930* scrie Ovidiu Buruiană, în timp ce Sorin Şipoş tratează *Raporturile româno-maghiare din Evul Mediu reflectate într-un studiu inedit al istoricului Silviu Dragomir aflat în Biblioteca Academiei Române*.

Dincolo de cele patru secțiuni de mai sus, volumul cuprinde un *Cuvânt înainte*, sub semnătura lui Alexandru-Florin Platon, o listă a abrevierilor folosite în texte, o rubrică aparte, cuprinzând rezumatele în limba engleză a materialelor cuprinse în volum, ca şi o *Listă a autorilor*.

Radu Cucuteanu

Contribuții privitoare la istoria relațiilor dintre Țările Române şi Bisericile Răsăritene în secolele XIV-XIX, editat de Petronel Zahariuc, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009, 452 p.

Cele 15 texte cuprinse în volumul editat de Petronel Zahariuc se întâlnesc pe o coordonată fundamentală a istoriei românilor, cea a relațiilor dintre Țările Române şi spațiul ortodox. Contribuțiile adunate aici sunt de o mare diversitate, dar toate țin de aceeaşi axă, a istoriei ecleziastice, pe relația amintită, în secolele XIV-XIX. O parte dintre materialele publicate în volum, dintre cele ieşene, au fost anterior comunicări susținute la întâlnirile ştiințifice care au marcat cele şase secole scurse de la prima atestare documentară a Iaşilor.

Articolul ce deschide volumul, precedat de un *Cuvânt înainte* semnat de editor, este cel al Marianei Lazăr, *Considerații privind statutul mănăstirilor din Țara Românească închinate Sfintelor Locuri (secolele XVIII-XIX)*, fiind urmat de cel al lui Laurențiu Rădvan, ce se ocupă de evoluția oraşelor medievale

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

de la sud de Dunăre. Legăturile negustorilor din Ţara Românească şi Locurile Sfinte sunt atent studiate de Gheorghe Lazăr, în timp ce Liviu Pilat analizează vizita lui Ioachim I, Patriarh de Constantinopol, în Moldova, la începutul secolului al XVI-lea.

Ctitoriile apar ca domeniu de interes în cazul câtorva studii din prezentul volum, cum este cel semnat de Maria Magdalena Székely, care, pe baza documentelor identificate în Bulgaria, se ocupă de *Ctitori mari şi mici la biserica Sfântul Dimitrie (Balş) din Iaşi*. Surse cunoscute, dar reevaluate acum, sunt folosite de Bogdan-Mihai Atanasiu, în *Mănăstirea Barnovschi din Iaşi – necropolă a Cantacuzinilor moldoveni*, în timp ce Sorin Iftimi face o serie de *Observații privitoare la ctitorii mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi*.

În volum urmează materialul Oanei Mădălina Popescu, care ne prezintă însemnările istorice şi de călătorie din Caucaz ale lui Dosithei, Patriarhul de Ierusalim. Istoria Iaşilor primeşte importante completări prin contribuțiile semnate de Ştefan S. Gorovei, care valorizează pentru aceasta regăsita arhivă a metohului Sfântului Mormânt, de cercetarea lui Bogdan-Petru Maleon, care se ocupă de atitudinea în fața morții şi ierarhiile urbane în secolele XV-XVIII, ca şi de cea a lui Ioan-Augustin Guriță, tratând despre personalul bisericesc auxiliar în secolul XVII.

Leonidas Rados este cel ce, interesat de istoriografia cercetărilor româno-athonite, ne poartă prin *Istoria unui doctorat interbelic la Atena. Gheorghe Cioran şi preocupările sale de istorie ecleziastică*, în vreme ce Gheorghe Palade se ocupă de Facultatea de Teologie de la Chişinău, în *Iaşii şi Basarabia în perioada interbelică: conexiuni culturale*.

Solidaritățile familiale sunt supuse investigației de Lidia Cotovanu, în *Le diocèse de Dryinoupolis et ses bienfaiteurs de Valachie et de Moldavie*, în timp ce Sfântul Munte ne este prezentat de Cătălina şi Marius Chelcu, prin pagini din istoria mănăstirii Sfântul Pantelimon.

Prezentul volum, parte a unui proiect de cercetare mai amplu, constituie un important pas pe drumul istoriei ecleziastice, care, aşa cum arată editorul, prin partea sa de relații dintre Țările Române şi spațiul ortodox a reprezentat „o coordonată fundamentală a istoriei românilor, care arată locul şi rolul românilor în istoria Europei şi a lumii”.

Radu Cucuteanu

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Mănăstirea Hadâmbu. 350 de ani de istorie şi spiritualitate. Tipărit cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Teofan, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, Editura Doxologia, 2009, 359 p. + hărți şi ilustrații.

Volumul închinat mănăstirii Hadâmbu reprezintă concretizarea unui efort colectiv, întreprins de istorici şi teologi, ca expresie a unei colaborări fireşti închinate reconstituirii istoriei unui lăcaş de cult moldovenesc care nu a beneficiat de o atenție sistematică din partea savanților proveniți din cele două domenii de cunoaştere. În *Cuvântul înainte*, Episcopul-Vicar al Arhiepiscopiei Iaşilor, Calinic Botoşăneanul, încurajează astfel de inițiative, iar profesorul Ioan Caproşu arată în *Prefață* că volumul este „conceput ca o lucrare monografică ştiințifică", care se doreşte „începutul unei serii de monografii ale lăcaşelor de cult din Iaşi şi din împrejurimile lui" (p. 15).

Primul şi cel mai amplu studiu, intitulat *Istoria Mănăstirii Dealul Mare (Hadâmbul) – de la întemeiere la începutul veacului al XVIII-lea* (p. 17-111), este semnat de Dl. Petronel Zahariuc, profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi. Autorul se arată preocupat pentru început de originea şi debutul carierei ctitorului, Ioan Manu, numit în Moldova Iane Hadâmbu, un grec sau sud-dunărean (albanez, aromân) de cultură greacă. Originar din Epir, acesta se pare că a devenit eunuc încă din tinerețe, după cum arată şi porecla sa, care ulterior i-a devenit nume. Odată ajuns în Moldova, acesta a acumulat o avere considerabilă şi s-a înălțat până la demnitățile de cămăraş şi postelnic al doilea. Ascensiunea politică şi-a datorat-o tocmai mutilării sale, care i-a deschis accesul spre anturajul doamnelor Moldovei, apelul la asemenea personaje constituind pentru autorul studiului „un indiciu al orientalizării treptate a țării" (p. 22). Personajul în discuție şi-a dezvoltat o importantă rețea de înrudiri în Moldova şi a reuşit să beneficieze de o reală influență, atât prin legăturile de familie, cât şi datorită activităților negustoreşti desfăşurate în oraşul Iaşi. Din această poziție, Iane Hadâmbu a putut să se dedice şi activităților pioase, ctitorind pe Dealul Mare din codrul Iaşilor, în apropierea drumului ce cobora din capitala Moldovei spre metropola de pe Bosfor, un lăcaş monahal cu hramul Sfântul Nicolae, despre care Dl. Petronel Zahariuc aratată că „anul 1657 s-ar potrivi pentru o asemenea faptă duhovnicească" (p. 24). Al doilea edificiu, cu hramul Naşterii Maicii Domnului, a fost durat din piatră, în anul 1659, prin bunăvoința lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Andoca, donatorul pământului şi cu sprijinul domnului Gheorghe Ghica, cel care s-a îngrijit să obțină binecuvântările de la patriarhul Ierusalimului şi mitropolitul Moldovei, dar cu cheltuiala lui Iane Hadâmbu, ctitorul principal. Noul lăcaşul, închinat Sfântului Mormânt, a căpătat aspectul unei fortărețe, ceea ce reprezintă un indiciu al instabilității pe care o cunoştea Moldova epocii respective. În primele două decenii de existență mănăstirea a primit daruri bogate, constând în moşii, animale, sălaşe de țigani, dughene în Iaşi, dar şi uşurări fiscale, la care s-au adaugat veniturile obținute din vânzarea unei părți a producției de vin la Iaşi. Istoricul Petronel Zahariuc analizează cu atenție acumularea bunurilor mănăstireşti, în strânsă legătură cu evoluția carierei ctitorului său principal. Tododată, sesizează cu îndreptățire faptul că plasarea lăcaşului în apropierea capitalei moldoveneşti l-a transformat într-un fidel martor istoric, prin faptul că a păstrat ecourile rugăciunilor credincioşilor apăsați de calamități sau foamete, iar zidurile au înregistrat urmele agresiunilor repetate ale tătarilor şi cazacilor. Totodată, sunt avute în vedere relațiile ecleziastice ale lăcaşului, atât cu Patriarhia Ierusalimului condusă de energicul Dosithei, cât şi cu ierarhia bisericească locală. Sfârşitul lumesc al ctitorului, care a fost strămutat la somnul veşnic în lăcaşul său de pe Dealul Mare, a încheiat şi perioada cea mai fastă a acestei mănăstiri. Studiul alcătuit de profesorul Petronel Zahariuc se încheie cu un consistent grupaj de documente, utile pentru reconstituirea istoriei acestei ctitorii boiereşti, a Iaşilor şi a Țării Moldovei.

Următorul studiu, *Aşezarea monahală Dealul Mare (Hadâmbu) – metoc al mănăstirilor Sfântul Sava şi Galata din Iaşi* (p. 113-152), este alcătuit de Pr. Daniel Niță-Danielescu, cadru didactic la Facultatea de Teologie Ortodoxă din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi. Cercetarea urmăreşte evoluția lăcaşului pe parcursul veacului al XVIII-lea, subliniind faptul că aceasta a fost marcată de transformarea sa în metoc al mănăstirii Sfântul Sava din Iaşi, prin voința patriarhului Dosithei Notaras, în timpul petrecut de înaltul ierarh în Moldova (1704-1705), prilej cu care s-a arătat preocupat de reorganizarea centrelor ecleziastice puse sub ascultarea Sfântului Mormânt. Deceniile următoare nu au fost faste pentru obşte, întrucât aceasta s-a împuținat, iar averile i-au fost risipite, declinul său fiind ilustrat şi de numărul tot mai redus al mărturiilor care vorbesc despre lăcaşul din codrul Iaşilor. O etapă importantă în istoria complexului ecleziastic a

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

început spre vara anului 1724, când acesta a fost transferat sub ascultarea mănăstirii Galata din Iaşi. În 1780 egumenul l-a numit pe Andrei Beldiman epitrop, cu misiunea de a reface aşezământul, întrucât ajunsese un simplu „schitişor”, confruntat cu lipsuri şi puternic degradat. Un alt moment însemnat din viața locaşului monahal îl reprezintă înființarea satului Hadâmbu, la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor. În această vreme mănăstirea a trecut în umbră, situație care a continuat şi de-a lungul primelor decenii ale veacului următor.

În cadrul studiului *Biserica din Schitu Hadâmbu (cu hramul Naşterea Maicii Domnului) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul celui următor* (p. 153-168), Dl. Mihai Giosan, doctor în istorie, pune în centrul discuției problema secularizării averilor mănăstireşti. Transformarea lăcaşului din codrul Iaşilor în „biserică de stat” a dezvăluit starea sa precară, astfel încât în 1865 exista un singur preot, iar personalul bisericesc era compus dintr-un cântăreț şi un paraclisier, abia în 1867 fiind numit şi al doilea slujitor al altarului. Din acelaşi an datează o anchetă a Ministerului Cultelor, care consemnează starea de deteriorare a obiectelor bisericeşti, care nu mai puteau fi folosite în scopuri liturgice. În anul 1907 N. Iorga a găsit complexul ecleziastic într-o situație precară, care solicita grabnic o intervenție din partea autorităților spre a preveni risipirea sa totală.

Pr. Cătălin Nicolae Luchian scrie despre *Ateismul comunist şi crucificarea monahismului românesc. Schitul Hadâmbu – un destin dramatic* (p. 169-222), începând cu o lungă analiză a impactul comunizării României asupra vieții monahale, pentru ca apoi să revină la istoria mănăstirii în perioada 1936-1959. Aceasta este şi intervalul cronologic de revenire la viață a schitului, în contextul revigorării monahismului din Moldova prin străduințele unor ierarhi precum Pimen sau Nicodim. Efortul de refacere a ansamblului monastic nu a beneficiat însă de suficiente resurse materiale şi umane, iar atunci când situația părea să se schimbe în bine, prin trecerea lucrărilor sub coordonarea Comisiei Monumentelor Istorice, în 1939, izbucnirea războiului a prelungit refacerea până la sfârşitul conflagrației, sfințirea având loc abia pe 16 septembrie 1945. Desființarea aşezământului s-a produs ca efect al decretului 410/1959, care a a urmărit reducerea drastică a vieții monahale din România.

Istoria recentă a lăcaşului este abordată în cadrul studiului *Mănăstirea Hadâmbu în ultimul deceniu al sec. al. XX-lea şi primul deceniu al sec. al XXI-lea*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

(p. 223-226), semnat de Pr. Matei Corugă. Aici este adus în discuție contextul renaşterii obştii şi opera de extindere a complexului monahal prin ridicarea unui nou edificiu de cult, cu hramul Acoperământul Maicii Domnului, în vecinătatea nordică a zidurilor ridicate la mijlocul veacului al XVII-lea.

Din cadrul unui demers monografic de tipul celui prezentat aici nu putea să lipsească o analiză din punctul de vedere al istoriei artei. Este ceea ce realizează Dl. Ion I. Solcanu, profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, în capitolul *Istorie şi contemporaneitate: ansamblul arhitectural Mănăstirea Hadâmbu* (p. 227-260). Pentru început, autorul prezintă felul cum a străbătut ansamblul monahal agitata istorie moldovenească şi mai ales modul în care vitregiile timpului au afectat construcțiile. Dincolo de starea acestora, nu este pierdută din vedere nici situația materială a lăcaşului şi a personalului clerical. Din perspectiva aspectelor artistice specifice edificiilor ce compun astăzi complexul monahal, istoricul arată că vechea structură şi-a păstrat înfățişarea inițială de fortăreață, conferită de impozantul zid al incintei. De asemenea, analizează din punct de vedere arhitectonic vechiul lăcaş, concentându-se asupra direcțiilor majore specifice unei astfel de abordări, precum încadrarea tipologică, materialele de construcție, dispunerea spațiilor interioare şi aspectul exterior. În partea finală a capitolului, Dl. Ion I. Solcanu evaluează din punctul de vedere al trăsăturilor arhitectonice noul edificiu de cult ridicat în perioada 1996-2000, aproape de zidurile din veacul al XVII-lea.

Refacerea obştii a presupus şi îmbogățirea tezaurului compus din odoare, cărți şi documente. Vitregiile timpului au făcut ca vechile comori să fie prădate sau distruse, astfel încât noul muzeu găzduieşte exponate care, cu câteva excepții, nu au aparținut niciodată călugărilor din Dealul Mare. Toate aceste obiecte prețioase sunt puse în valoare de Dl. Petronel Zahariuc şi D-na. Daniela Livadaru, în capitolul *Muzeul Mănăstirii Hadâmbu. Catalog* (p. 261-321). Abordarea este deosebit de utilă, întrucât oferă imagini sugestive şi descrieri complete, care pot fi utilizate în cercetarea istorică, mai ales din unghiul de vedere al valorificării însemnărilor de epocă.

Între piesele care compun tezaurul monahal se află şi *Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Mănăstirea Hadâmbu* (p. 323-326), a cărei istorie este înfățişată de Pr. Matei Corugă. Volumul se încheie cu două

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

abordări care urmăresc să interpreteze unele practici spirituale tradiționale din perspectiva realităților contemporane, după cum procedează Dl. Bogdan Constantin Neculau, care vorbeşte depre *Pedagogia pelerinajului. Pelerini ai Maicii Domnului la Mănăstirea Hadâmbu* (p. 327-347) şi Pr. Vasile Nechita, preocupat de *Filantropia Bisericii din Moldova după 1990* (p. 349-349).

Bogdan-Petru Maleon

Jean Verdon, *Dragostea în Evul Mediu: trup, sexualitate şi sentiment*, traducere din franceză de Dana-Ligia Ilin, prefață de Ioan Pânzaru, Editura Humanitas, Bucureşti, 2009, 296 p.

„Nimic nu e mai banal decât să vorbeşti despre iubire; nimic nu e mai rar decât să vorbeşti despre ea bine" (cardinalul de Bernais) şi totuşi „dragostea este un lucru foarte complex" ne asigură Jean Verdon în lucrarea sa, *Dragostea în Evul Mediu: trup, sexualitate şi sentiment* apărută la Editura Humanitas, în anul 2009. Autorul este un cercetător de anvergură al vieții cotidiene din Occidentul Medieval, elaborând mai multe lucrări de gen printre care amintesc: *Les Loisirs au Moyen Âge* (Paris, 1980), *La nuit au Moyen Âge* (Paris,1994), *Le Plaisir au Moyen Âge* (Paris,1996), *La Femme Moyen Âge* (Paris, 1999) şi *Rire au Moyen Âge* (Paris, 2001). Lucrarea de față se compune dintr-o *Prefață* (p. 7-17) consistentă, semnată de Ioan Pânzaru, urmată de *Introducere* (p. 21-23), după care ni se înfățişează textul propriu-zis al cărții alcătuit din trei părți: Partea întâi: *Exclus?* (p. 27-87), Partea a doua: *Închipuit* (p. 91-194), Partea a treia: *Trăit* (p. 197-270), urmate de *Concluzie: trupesc, platonic, divin* (p. 271-277), *Postfață* (p. 279-281) şi *Bibliografie* (p. 283-295). Trebuie spus că atât titlurile ataşate celor trei părți, cât şi a capitolelor acestora plămădesc o „hartă a tandreței" care te incită să o urmăreşti neîncetat.

Plecând de la ideea că dragostea era o constantă a naturii umane, Jean Verdon încearcă să surprindă cât mai fidel realitățile acestei trăiri într-un cadru cronologic destul de larg: nu mai puțin de o mie de ani. Un pariu pe care şi-l asumă şi îl câştigă într-un final, luând în considerare numărul impresionant al surselor din acest interval de timp şi dificila lor decriptare. Rețeta pe care o aplică de-a lungul celor 296 de pagini este una pretențioasă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

dar utilă în acelaşi timp: conjugarea surselor cu logica; în vederea surprinderii a ceea ce izvoarele nu ne precizează de cele mai multe ori.

Astfel, descoperim că oricât de riguroase ar fi fost regulile înfăţişate de Biserică în privința dragostei (unde, spre exemplu, sexualitatea era una controlată) nimic nu-i putea opri pe oamenii Evului Mediu să nu se gândească la ea într-un sens aparte, luând expresia Sfântului Augustin „iubeşte şi fă ce vrei" *ad litteram*. Fără a fi prea ambițios autorul îşi propune şi reuşeşte, în limita masei documetare, să creioneze o imagine a perceperii sentimentului analizat în rândul oamenilor simpli. Un lucru remarcabil, având în vedere că majoritatea izvoarelor nu-i amintesc de cele mai multe ori pe „tăcuții istoriei" (Ferdinand Lot). În raport cu aceştia, clericii afişau o dragoste chibzuită, plasând pe primul loc unirea cu Dumnezeu şi nicidecum cu o creatură de sex opus. Adevăratul rafinament al iubirii era trăit cu cea mai mare intensitate în rândul aristocraților în rândul cărora era deja o religie faptul că „iubirea nu gustă judecata".

Totuşi, autorului îi este dificil, chiar dacă aduce în discuție un spectru larg al dragostei, să distingă între ceea ce ține de sexualitate şi ceea ce aparține sentimentelor. Rămâne o parte de mister care, după cum spune Jean Verdon, „aparține ştiinței lui Dumnezeu"; doar el putea să o vadă. Cu toate acestea, Jean Verdon aduce mult mai multă lumină asupra unui subiect, reluat de nenumărate ori, însă niciodată atât de bine argumentat.

Constantin Butnaru

Fernand Braudel, la <<nouvelle histoire>> et les ***Annales*** *en Roumanie. Interférences historiographiques franco-roumaines*. Études réunies par Alexandru-Florin Platon et Toader Nicoară, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2009, 183 p.

Pentru istoriografia română, orice revenire la opera lui Fernard Braudel şi implicit la „noua istorie" de la *Annales* reprezintă un adevărat act de reparație intelectuală. Dincolo de forța de emulație a operei marelui savant, care a marcat pretutindeni în lume întregi generații de istorici sociologi şi economişti, spațiul sud-est european se particularizează prin receptarea gândirii braudeliene într-o manieră sincopată şi distorsionată de impunerea brutală a canonului ideologic. Deşi lucrările fundamentale ale istoricului francez (*La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Philippe II şi *Civilisation matérielle, économie et capitalisme (XVe – XVIIIe siècle)* au fost traduse în limba română şi publicate la Editura Meridiane, pătrunzând astfel în conştiința culturală a deceniului nouă al secolului XX, demersurile istoriografice consensuale reprezintă mai curând o raritate, exceptând abordările de factură practică din spațiul seminariilor universitare de la Iaşi, Cluj şi Bucureşti. Pornind de la aceste realități, editorii volumului justifică demersul prin necesitatea de a discuta într-o manieră critică despre imaginea care se degajă astăzi din operele lui Fernand Braudel, începând cu evaluarea manierei în care binecunoscuta sa concepție asupra isoriei este încă în măsură să influențeze demersul de cercetare a trecutului, aşa cum s-a întâmplat în deceniile opt şi nouă ale veacului trecut. De asemenea, rămâne de actualitate interogația legată de convergențele şi analogiile între paradigma braudeliană şi istoriografia din spațiul sud-est european, în general, şi din cel românesc, în special.

Volumul reuneşte lucrările prezentate în cadrul colocviului internațional <<*Fernand Braudel, la nouvelle histoire et les Annales en Roumanie. Interférences historiographiques franco-roumaines*>>, desfăşurat la Iaşi, între 25-28 iunie 2002 şi organizat de Centrul Cultural Francez din Iaşi, Centrul de Studii Europene, Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza" şi Biblioteca Centrală Universitară, cu ocazia centenarului naşterii istoricului francez. Ce a însemnat Fernand Braudel pentru istoriografia universală este deopotrivă facil şi dificil de spus, dată fiind vastitatea preocupărilor şi diversitatea înrâuririlor pe care le-a exercitat. Actualitatea mondială a concepției braudeliene constituie un subiect de reflecție pentru Roger Chartier, (*Relire Braudel. Histoire et sciences sociales*, p. 13-36), iar Maria Carpov (*<<La longue durée>>: aspects de méthode*, p. 37-46) şi Mircea Vasilescu, (*Lecture, écriture et <<longue durée>> dans la culture roumaine prémoderne*, p. 47-58) reflectează asupra conceptului braudelian de „durată lungă" în orizontul cunoaşterii umaniste. Doi istorici care ilustrează mediul academic ieşean, Alexandru-Florin Platon (*Deux visions apparentées de l'histoire: Fernand Braudel et Gheorghe I. Brătianu*, p. 59-84) şi Al. Zub (*David Prodan et Fernand Braudel: affinités, analogies*, p. 85-104) evocă unele omologii între paradigma braudeliană şi abordări propuse de aceşti importanți savanți români. În următorul studiu, istoricul Barbu Ştefănescu realizează o evaluare a structurilor lumii țărăneşti din Transilvania modernă, pornind de la grila de interpretare propusă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

savantul francez (*Fernand Braudel et le monde prémoderne vu comme <<une immense paysannerie*>>, p. 105-124). Contribuția cercetătorilor clujeni Simona Nicoară şi Toader Nicoară (*Le paradigme des Annales en Roumanie. Le cas de l'historien Alexandru Duțu*, p. 125-144) urmăreşte să pună în evidență contribuția esențială a unui mare intelectual român privitoare la emergența în spațiul nostru a marilor teme, metode şi concepte ale şcolii istoriografice de la Annales. Următoarea contribuție, semnată de Immanuel Wallerstein, (*Le temps, la durée, et le tiers non-exclu: réflexions sur Braudel et Prigogine*, p. 144-160) tratează dintr-o perspectivă comparativă concepția ştiințifică a lui Ferand Braudel, iar ultimul studiu, aparținând economistului ieşean Tiberiu Brăilean (*Économie et historie: un échange réussi. L'exemple de Fernand Braudel*, p. 161-172), discută despre modul în care istoricul francez s-a raportat la marile curente şi doctrine economice.

Contribuțiile reunite în cadrul acestui volum reprezintă o radiografie profundă şi sistematică a receptării concepțiilor lui Fernand Braudel la nivelul demersului privind cunoaşterea trecutului. Cu toate acestea, nu se poate spune că studiile îşi propun o abordare exhaustivă asupra ceea ce a reprezentat marele istoric francez pentru cultura europeană în general şi cea din sud-estul continentului, în special, având mai curând meritul de a deschide noi perspective de cercetare privind emergența paradigmei braudeliene. În ceea ce priveşte situația particulară a mediului istoriografic românesc, este evident că modelul epistemologic promovat de savantul francez a exercitat mai curând o influență telescopică, fiind asumat doar la nivelul explorărilor punctuale şi nu în cadrul unor vaste demersuri istorice de factură individuală sau colectivă. Astfel, deşi nu au lipsit, întreprinderile consensuale cu maniera în care istoriografia occidentală a valorificat sugestiile metodologice şi cadrul conceptual oferite de Fernand Braudel la nivelul anilor '70-'80, acestea au fost cel mai adesea lipsite de ecou şi nu au suscitat o atmosferă de emulație. În aceste condiții, recuperarea şi valorificarea acestui model s-a produs într-o manieră decalată, iar studiile din cadrul volumului semnalat aici subliniază faptul că influența exercitată de savantul francez asupra culturii româneşti a fost lipsită de anvergura şi impactul din Occident.

Bogdan-Petru Maleon

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Claudia Matei, *Barbu Ştirbei – domnitor în Țara Românească. Dezvoltarea atitudinilor civice*, Editura Arvas, Craiova, 2008, 168 p.

Istoriografia domniilor instaurate prin convenția de la Balta-Liman (1849-1856) în Principatele Române rămâne una puțin abundentă, dacă avem în vedere predominanța abordărilor sporadice, disparate şi insuficient detaliate. Din perspectiva unei comparații cantitative asupra numărului lucrărilor acordate celor doi domnitori, unele nuanțe pot fi, totuşi, distinse. Astfel, spre deosebire de Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei, se poate afirma că istoriografia a fost oarecum mai generoasă cu omologul său din Țara Românească, Barbu Ştirbei. Demersurile lui Nicolae Iorga (inclusiv cel editorial) sau cel al lui Cornel Scafeş, împreună cu Vladimir Zodian, exemple principale în acest sens, vin să ateste, fără îndoială, un interes uşor mai ridicat față de istoria principatului de la sud de Milcov pentru perioada 1849-1856. Ca urmare a acestor constatări, am fost deosebit de interesați de noutățile în abordarea domniei lui Barbu Ştirbei, implicit presupuse de publicarea, acum doi ani, a lucrării, pe care urmează să o discutăm. Nu ne-am lăsat înşelați sau descurajați de faptul că autoarea nu este un nume cunoscut al istoriografiei române, precum nici de subțirimea volumului în cauză. Trebuie să mărturisim, în schimb, că am fost oarecum intrigați de rațiunea existenței celei de-a doua părți a titlului, aparent fără nicio legătură cu enunțul din prima parte. Pentru satisfacerea unei inerente curiozități, legată de ceea ce gândeam a fi o apropiere ştiințifică inedită față de domnia lui Barbu Ştirbei, am procedat imediat la consultarea cuprinsului cărții. Nu mică ne-a fost, însă, mirarea în fața naivității de care se părea că am dat dovadă. Volumul, a cărui copertă frontală are o reprezentare, destul de clară şi de reuşită, a domnitorului, este structurat în trei capitole. Dacă primele două se referă, fiecare în parte, la câte una din cele două perioade ale domniei, capitolul trei se intitulează chiar *Dezvoltarea atitudinilor civice*, fiind compus dintr-o serie de date, informații şi scheme cu caracter pedagogic, desprinse, parcă, dintr-un manual de didactica istoriei. Este superfluu să adăugăm că respectivul conținut nu are nici un fel de legătură cu prima parte a titlului cărții, ceea ce ne-ar determina să considerăm inserarea lui ca o eroare (de altfel, cu totul inexplicabilă), dacă nu am fi fost deja puşi în gardă de acea a doua parte a titlului. În mod cu totul ironic, în opinia noastră, capitolul al

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

treilea este şi cel mai bine scris, atât din perspectiva limbajului şi formulării frazelor, precum şi din cea a ortografiei şi semnelor de punctuație; informațiile conținute în acest capitol se pot constitui cu uşurință într-un ghid extrem de util pentru profesorul de cultură civică, a cărui activitate se desfăşoară, cu precădere, în şcoala generală. Însă nu asupra aspectelor proprii celui de-al treilea capitol dorim să insistăm în cele ce urmează. Introducerea, ce se intinde pe şapte pagini tratează, într-un mod cu totul superficial, întregul context istoric cuprins în perioada 1848-1859, iar numele lui Barbu Ştirbei este menționat doar de două ori, nemaivorbind de absența oricăror alte aprecieri mai detaliate, relative la domnie. Nici un cuvânt, de asemenea, cu privire la structura cărții, la problematica avută în vedere, la scopul demersului sau la sursele bibliografice folosite, autoarea preocupată fiind mai curând se revoluția de la 1848 sau de războiul Crimeii. Gravele deficiențe în domeniul coerenței, ortografiei şi punctuației devin evidente încă din această parte a cărții, iar identitatea persoanei care a tehnoredactat textul devine aproape irelevantă. Propozițiile sunt separate mai mult de virgule iar, în unele pasaje, semnele de punctuație obligatorii pur şi simplu nu există. Nu cunoastem ca Austria să fi avut un ministru de externe numit „Kari von Buol” (p. 14), după cum nu cunoaştem (chiar dacă intuiția ne mai salvează uneori) nici sensul expresiilor „da aceasta Ia Paris” (p. 14) sau „deşi au rar sub suzeranitatea Imperiului Otoman” (p. 14). Capitolul întâi, denumit *Barbu Ştirbei – prima domnie în Țara Românească (1849-1853)* are o întindere totală de 27 de pagini. Lăsând la o parte faptul că domnul de la Balta-Liman nu a mai guvernat şi în altă parte, aflăm, încă de la prima pagină, că Rusia avea în serviciu un general numit „Ueksandr Osipovici Duhamel” (p. 17). Pe măsură ce textul avansează, autoarea pare tot mai indignată, lucru sesizabil şi după frecvența accentuată a semnelor de exclamație, uneori chiar în mijlocul propozițiilor (!!). Nu mai este nevoie să menționăm că propoziția începe cu literă mică, aspect „salutar”, de altfel, pentru coerența respectivei construcții gramaticale. Potrivit Claudiei Matei, faptul că satele din Țara Românească se găseau „în frământare” l-a determinat pe Barbu Ştirbei să adopte „măsuri care tindeau a demonstra respectul pentru legalitate” (p. 18), dar semnul de exclamație care încheie ideea tinde a ne da de înțeles fie că domnitorul le-a făcut un rău de neimaginat respectivilor țărani, fie că asemenea gesturi nu se puteau aştepta de la el. De parcă n-ar fi fost suficient de dificil, procesul lecturării

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

devine îngreunat inclusiv de eludarea unor cuvinte din cadrul propozițiilor. Probabil cea mai relevantă dovadă a lipsei de rigurozitate şi, de ce nu, a respectului pentru text şi cititor, o găsim la pagina 22, unde aflăm că în Principate trebuiau „să fie prezenți un comisar extraordinar otoman şi altul rus pentru a urinau mersul lucrurilor”. Pentru a da mai multă claritate şi importanță unor chestiuni de referință, autoarea a ales îngroşarea anumitor pasaje şi aproape a tuturor substantivelor proprii din text, ceea ce conferă impresia (în cel mai fericit caz) a unui conspect computerizat. Revenirile la idei deja semnalate devine o trăsătură definitorie a stilului, a cărei inutilitate nu mai merită vreo altă referință. Subcapitolul care vizează reformele adoptate de Barbu Ştirbei între 1849-1853, se întinde pe 8 pagini, în timp ce subcapitolul următor, intitulat *Relațiile externe în perioada domniei lui Barbu Ştirbei* se intinde doar pe trei pagini. Parcă din dorința de a amplifica indiferența față de domn, Claudia Matei pare să acorde mai multă atenție activității revoluționarilor munteni exilați sau personalității lui Grigore Alexandru Ghica. Numărul total al notelor de subsol se ridică la 73, iar alcătuirea aparatului critic relevă faptul că autoarea s-a bazat cu precădere pe corespondența lui Barbu Ştirbei, editată de Nicolae Iorga. Din această perspectivă, absența citării monografiei istoricului despre principele muntean ar trebui să contrarieze, dar nu credem că un lector avizat, ajuns în acest punct, ar mai putea fi surprins de ceva. Sau nu? Absența oricărei note personale este clară, astfel că speranța cititorului de a descoperi vreun element de noutate nu poate fi decât o palidă amăgire. În privința structurării bibliografiei se poate observa o împărțire deloc convingătoare în „Izvoare şi instrumente de lucru”, respectiv „Lucrări generale”. De la bun început, neincluderea categoriei periodicelor vremii devine un lucru vizibil. Absența surselor de arhivă constituie şi ea o carență majoră, iar despre accesul la baze de date electronice, aflate la dispoziția oricărui cercetător pasionat şi interesat, nici nu se poate vorbi. Scrierile de epocă pot fi regăsite amestecate printre sinteze şi monografii. Cartea se încheie cu o serie de concluzii puțin legate de domnia lui Barbu Ştirbei. Întreaga demonstrație se rezumă, în termeni foarte generali, la evoluția chestiunii româneşti în perioada 1848-1864, privită într-un context internațional. Numele domnului Țării Româneşti care a fost impus prin convenția de la Balta-Liman, devine astfel cel al unui

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

personaj atât de neînsemnat, în raport cu evenimentele scenei europene de la jumătatea secolului al XIX-lea, încât nici măcar nu mai trebuie amintit.

Codrin Murariu

Veniamin Ciobanu, *Problema orientală (1856-1923),* Editura Junimea, Iaşi, 2009, 259 p.

Cartea de față, *Problema orientală (1856-1923),* scrisă de istoricul Veniamin Ciobanu, reprezintă o continuare a muncii de-o viață a autorului concretizată prin apariția unor lucrări precum: *Statele nordice şi problema orientală (1792-1814), Evoluții politice în Europa Centrală şi de Est (1774-1814), Europe and the Porte. New documents on the Eastern Question.* Din această ultimă colecție au fost editate şapte volume, ultimul dintre ele apărut recent şi cuprinzând rapoarte ale diplomaților sudezi acreditați la Poartă în perioada 1811-1814[1].

Chestiunea orientală reprezintă un subiect studiat atât în istoriografia românească, cât şi în cea universală de unii istorici precum: Andrei Oțetea, Leonid Boicu, Gh. Cliveti, J. A. Marriot, Albert Sorel, Jacques Ancel[2]. Fenomen istoric de mare complexitate, problema orientală reprezintă un proces desfăşurat în mai multe etape. Dacă în ceea ce priveşte începuturile acestuia părerile istoricilor sunt împărțite, sfârşitul, conform accepțiunii

[1] *Europe and the Porte. New documents on the Eastern Question*, vol. VII: *Swedish Diplomatic Reports 1811-1814.* Edited by Veniamin Ciobanu in collaboration with Leonidas Rados and Alexandru Istrate, Editura Junimea, Iaşi, 2009, 268p.

[2] Andrei Oțetea, *Contribuții la chestiunea orientală*, în *Scrieri istorice alese*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 70-94; Leonid Boicu, *Geneza "chestiunii române" ca problemă internațională*, Editura Junimea, Iaşi, 1975; Idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale secolul al XVIII-lea*, Editura Junimea, Iaşi, 1986; Idem, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821),* ediție îngrijită de Victor Spinei, Institutul European, Iaşi, 2001; Gh. Cliveti, *Un conflict european: „Războiul Crimeii" (1853-1856)* (I), în „Cercetări istorice", volumul XII-XIII, Iaşi, 1981-1982, pp. 403-424; Idem, *România şi Puterile Garante (1856-1878)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 1988; Idem, *România şi crizele internaționale*, Editura Fundației Axis, Iaşi, 1997; Idem, *Tratatul din 30 martie 1856 de la Paris. Problema garanțiilor*, în *Congresul de Pace de la Paris (1856). Prefaceri europene, Implicații româneşti*, volum editat de Dumitru Ivănescu, Editura Junimea, Iaşi, 2006, pp. 87-99; J. A. Marriot, *The Eastern Question. A Historical Study in European Diplomacy*, Oxford, 1918; Albert Sorel, *La question d'Orient au XVIII-e siècle*, troisième èdition, Paris, 1902; Jacques Ancel, *Manuel historique de la Question d'Orient (1792-1923)*, Paris, 1923.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

clasice, s-a produs odată cu prăbuşirea Imperiului Otoman şi constituirea statului turc modern, în 1923. De altfel, în centrul chestiunii orientale s-au aflat Imperiul Otoman şi posesiunile sale, iar în declanşarea disputelor privind succesiunea moştenirii sale s-au întrepătruns factori precum: decăderea Imperiului, lupta popoarelor pentru emancipare națională şi implicarea în dispute a Marilor Puteri, care urmăreau să obțină influență în Orientul european.

Chiar dacă titlul lucrării este unul generos şi acoperă o perioadă destul de îndelungată, ce are ca limită cronologică inferioară implicațiile Războiului Crimeii şi ca limită cronologică superioară Convenția Strâmtorilor de la Laussane din 1923, autorul s-a oprit asupra unui aspect al problemei orientale din această perioadă şi anume cel al statutului juridic al Strâmtorilor. Acest subiect, aşa cum se poate observa chiar din *Introducere*, a mai fost abordat şi de alți istorici[3].

Lucrarea este structurată în patru capitole, ce reprezintă de fapt etape ale evoluției chestiunii Strâmtorilor pentru perioada mai sus amintită. În primul capitol, *Implicații ale Războiului Crimeii asupra statutului juridic al Principatelor Române, ca parte integrantă a problemei orientale (1853-1856)*, autorul analizează intențiile Rusiei în destrămarea Imperiului Otoman, una dintre cele mai importante fiind dobândirea căii libere către Strâmtori şi Constantinopol. Proiectele Rusiei, care veneau în coliziune cu planurile puterilor europene nu au fost agreate de Marea Britanie, Franța şi Austria. În contextul Războiului Crimeii, soarta Principatelor Române era destul de importantă, dat fiind poziția strategică pe care acestea o ocupau în Sud-Estul Europei. Astfel, pe parcursul anilor 1853-1856, Marile Puteri au fost direct interesate de statutul juridic al Moldovei şi al Țării Româneşti: Rusia dorea dezmembrarea Imperiului Otoman şi plasarea celor două provincii sub protecția sa, Austria urmărea expansiunea economică şi politică în zona Dunării şi a Mării Negre, în timp ce Marea Britanie şi Franța considerau că prin ocuparea Principatelor Române se crea un precedent periculos ce afecta integritatea Imperiului Otoman. Negocierile din cadrul Conferinței de Pace de la Viena din 1855 au avut în vedere şi soarta celor

[3] A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford University Press, f.a.; Barbara Jelavich, *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Strait Question 1870-1887*, Indiana University Press, Bloomington and London, f.a.; P. P.Graves, *The Question of the Straits*, Bouverie Hous, London, f.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

două provincii românești, însă ideea unirii nu a fost nici aprobată, nici respinsă ceea ce echivala cu „recunoașterea formală și oficială a validității principiului”. Căderea Sevastopolului, pe 8 septembrie 1855, a dus la grăbirea negocierilor, astfel încât în martie 1856 s-a desfășurat Congresul de Pace de la Paris, acolo unde problema statutului juridic al Principatelor Române a fost abordată în articolele XXII-XXVII. Se preciza faptul că erau asumate garanții colective de puterile europene în timp ce Imperiul Otoman a fost semnatar al Tratatului de Pace, dar nu și putere garantă.

În cel de-al doilea capitol, *Problema Strâmtorilor între Congresul de Pace de la Paris (1856) și Congresul de la Berlin (1878)*, autorul ia ca punct de plecare în analiza sa articolul X din tratatul de la Paris, prin care era semnată Convenția Strâmtorilor (acestea urmau să fie închise atât pe timp de pace, cât și pe timp de război) și articolul XI referitor la neutralizarea Mării Negre. În aceste condiții, poziția Rusiei a avut de suferit, astfel încât după 1856, ea a așteptat momentul favorabil pentru a abroga respectivele articole, în contextul în care pe plan internațional s-au petrecut evenimente ce au grăbit acțiunile diplomatice ale Imperiului Rus: Unirea Principatelor Române în 1859, dobândirea de către Serbia a unei largi autonomii interne în 1868, deschiderea Canalului Suez în anul 1869. Acest ultim aspect a avut consecințe importante deoarece a contribuit la diminuarea interesului Marii Britanii față de Marea Neagră și Strâmtori, în favoarea Egiptului.

Momentul prielnic s-a ivit atunci când, în contextul războiului franco-prusac din 1870, cancelarul Rusiei, Gorceakov, a denunțat clauzele referitoare la Marea Neagră printr-o circulară adresată Marilor Puteri. Drept urmare, a fost organizată Conferința ambasadorilor de la Londra (ianuarie-martie 1871) ce a adoptat Convenția din 13 martie 1871 prin care s-a hotărât ca articolele 11, 13, 14 ale tratatului de la Paris să fie abrogate (rușilor li se permitea să mențină vase de război în Marea Neagră, în timp ce principiul închiderii strâmtorilor Bosfor și Dardanele a rămas la fel ca în 1856 cu mențiunea că sultanul „va deschide așa numitele strâmtori pe timp de pace vaselor de război prietene sau aliate”).

În prezentarea evenimentelor legate de Conferința ambasadorilor de la Londra, autorul folosește un bogat material bibliografic precum și documente inedite din fondurile de arhivă britanice și suedeze. Considerăm că ar fi fost interesant de adus în discuție și punctul de vedere al României, țară direct interesată de problema neutralizării Mării Negre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

De altfel, în acea perioadă clasa politică românească şi ziarele importante au insistat ca România să aibă la Londra un reprezentant, aspect greu de realizat dat fiind statutul juridic al țării. Chiar imediat după încheierea lucrărilor din capitala Marii Britanii, Titu Maiorescu aprecia, în plan ideologic, că războiul ortodoxiei ruseşti împotriva islamului era pe punctul de a reizbucni, deschizând din nou criza orientală. Clauzele Convenției Strâmtorilor, adoptată la Londra, au rămas în vigoare, cel puțin teoretic, până la încheierea Convenției din 24 iulie 1923; însă în perioada de după 1871 au existat controverse asupra interpretării semnificației juridice, pe care trebuiau să o aibă obligațiile asumate de semnatarii documentului, în sensul dacă acestea erau unilaterale sau multilaterale. Pe parcursul crizei orientale din anii 1875-1878, chestiunea Strâmtorilor a stat în atenția diplomației europene, însă deciziile luate în urma Congresului de la Berlin nu au modificat statutul juridic al acestora.

În cel de-al treilea capitol - *Statu-quo (1878-1911)* - autorul observă că problema Strâmtorilor a rămas o constantă în preocupările diplomaților europeni pe fondul creării celor două blocuri militare: Puterile Centrale şi Antanta. A fost o perioadă în care Rusia a încercat pe diferite căi să obțină controlul asupra Bosforului şi Dardanelelor: fie printr-o apropiere de Germania, fie printr-o înțelegere cu Poarta. Diplomația de la Petersburg a mers chiar mai departe, proiectând o alianță franco-rusă, constituită la începutul secolului XX, alianță care putea fi un instrument împotriva integrității Imperiului Otoman şi a scoaterii Strâmtorilor de sub controlul sultanului.

Un pas important în evoluția ulterioară a problemei Strâmtorilor s-a petrecut în august 1907, atunci când s-a semnat acordul anglo-rus, în urma căruia Marea Britanie renunța la opoziția ei față de obiectivele Rusiei în zonă. Trebuie precizat totuşi că pentru perioada analizată în acest capitol - 1878-1911 - autorul a încercat să surprindă importanța statutului celor două strâmtori şi a realizat o incursiune istoriografică interesantă, chiar dacă această chestiune nu a fost principala preocupare a diplomației europene. În atenția cabintelor occidentale s-au aflat alte aspecte ale problemei orientale: criza bulgară din 1885-1887, criza din Grecia de la sfârşitul secolului al XIX-lea, anexarea Bosniei-Herțegovina de către Austro-Ungaria în 1908 şi poate cel mai important: afirmarea mişcărilor naționale din Balcani cu efect direct asupra dezmembrării Imperiului Otoman.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În ultimul capitol, autorul analizează evoluția chestiunii Strâmtorilor înainte şi pe parcursul desfăşurării primului război mondial, oprindu-şi cercetarea în momentul încheierii Convenției Strâmtorilor de la Laussane, din iulie 1923. Astfel, în perioada războaielor balcanice, regimul juridic al Strâmtorilor a fost supus unei presiuni tot mai mari din partea Rusiei cu scopul de a fi adaptat noilor realități politice, aspect continuat şi pe parcursul primului război mondial, atunci când diplomația rusă a tatonat Marea Britanie şi Franța cu scopul ca Strâmtorile să îi fie cedate, iar Constantinopolul să fie ocupat. Încheierea păcii de la Brest-Litovsk de către Rusia a făcut ca aceasta să iasă din război, iar pretențiile asupra Bosforului şi Dardanelelor să treacă în plan secund.

Încheierea Convenției Strâmtorilor de la Laussane din 23 iulie 1923 oferea libertate de navigație tuturor tipurilor de vase, comerciale sau de război, dar şi posibilitatea de a fi survolate de către aviația civilă şi militară atât în timp de pace, cât şi în timp de război. Convenția nu a fost semnată însă de Rusia sovietică.

Aşadar, în 1923, prin rezolvarea diferendelor legate de administrarea Bosforului şi Dardanelelor şi prin formarea statului turc modern s-a găsit rezolvarea chestiunii orientale ca „problemă europeană”. Cu toate acestea, efectele târzii ale disputelor din zonă se resimt astăzi la fel de acut, dacă luăm în discuție tensiunile din fosta Iugoslavie sau disputele de la frontierele actuale ale Turciei.

Pe lângă cele patru capitole mari lucrarea mai cuprinde şi o *Recapitulare*, precum şi *Anexe* (care cuprind documente inedite din arhivele suedeze şi britanice referitoare la momentul 1870-1871, apoi textul Tratatulului de la Sèvres referitor la Strâmtori, precum şi cel de la Laussane). Este alcătuit şi un indice, nelipsit unui demers ştiințific veritabil, dar cu unele mici lipsuri, mai ales în ceea ce priveşte prenumele unor personalități politice (de exemplu Giers, Izwolski)[4]. Lipsa unei bibliografii la finele cărții este compensată prin abundente indicații şi comentarii bibliografice de capitol. Este, în concluzie, o lucrare de care istoriografia noastră avea nevoie, în condițiile în care, în ultimul timp, tema studiată, cea a chestiunii orientale, „pierde teren”.

[4] Numele lor complet: Alexandr Petrovic Izwolski (ministru de externe rus în perioada 1906-1910), Nikolaej Karlovic Giers (ministru de externe rus între 1882-1895).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Adrian-Bogdan Ceobanu

Jurnal Carol I al României, volumul I, 1881-1887. Stabilirea textului, traducere din limba germană, studiu introductiv şi note de Vasile Docea, Editura Polirom, Iaşi, 2007, 612 p.

Venirea lui Carol de Hohenzollern, ca prinț al Principatelor Unite ale Moldovei şi Țării Româneşti în 1866, a reprezentat un moment important în constituirea şi consolidarea statului național român modern. În cei 48 de ani de domnie, perioadă în care s-a reuşit atât obținerea independenței, cât şi transformarea în regat a tânărului stat român, un aspect constant în viața Casei Regale a României par să fi fost scrierile memorialistice şi însemnările zilnice, subiect care a stârnit atenția istoricilor spre publicarea acestora. Pe această direcție se înscrie şi efortul depus de istoricul Vasile Docea, ale cărui preocupări pentru studiul vieții lui Carol I sunt cunoscute[1]. Acesta a tradus din limba germană jurnalul lui Carol pentru perioada 1881-1887, ceea ce reprezintă doar primul volum dintr-o serie pe care autorul doreşte să o finalizeze cu ultimele însemnări din 1914. Jurnal vine în completarea altor texte cu caracter personal din viața monarhului român şi anume: memoriile sale[2] şi corespondența personală[3].

---

[1]A se vedea în acest sens: Vasile Docea, *Un confident al regelui Carol I: scriitorul Paul Lindenberg*, în G. Bădărău, L. Boicu, L. Nastasă (ed.), *Istoria ca lectură a lumii*, Iaşi, 1994, p. 605-614; Idem, *Carol I şi Academia Română*, în „Anuarul Institutului de istorie *A. D. Xenopol*", Iaşi, XXXIII, 1996, p. 209-216; Idem, *Proiectele matrimoniale ale principelui Carol I al României*, în „Arhiva genealogică", Iaşi, an. 4, 1997, Nr. 3-4, p. 271-295; Idem, *Carol I şi monarhia constituțională. Interpretări istorice*, Timişoara, Editura Presa Universitară Română, 2001, 204 p.

[2]Aşa cum precizează Vasile Docea în *Introducerea* la acest jurnal, publicarea „memoriilor" lui Carol I a început în anul 1892 atunci când „Deutsche Revue" a început să le tipărească, în foileton. Autorii „memoriilor" sunt regele Carol I, scriitoarea Mite Kremnitz, profesorul Georg Schaefer şi regina Elisabeta. Memoriile au fost publicate în mai multe limbi şi variante diferite, ultima dintre ediții în limba română fiind cea îngrijită de Stelian Neagoe (*Memoriile regelui Carol I. De un martor ocular*, ediție de Stelian Naegoe, vol I-IV, Editura Scripta, Bucureşti, 1992-1995).

[3] Într-o lucrare apărută recent, istoricul Sorin Cristescu a publicat corespondența personală a lui Carol I purtată cu membrii familiei de Hohenzollern, în speță cu tatăl său, Karl Anton (până în 1885 când încetează din viață), cu sora sa, Maria de Flandra (până la moartea ei în 1912), cu frații săi, Friedrich (mort în 1904) şi Leopold (mort în 1905), dar şi cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Jurnalul conține însemnările zilnice ale lui Carol I pentru perioada 1881-1887, unele mai sumare (de exemplu zilele de 30 aprilie/12 mai 1881, 10/22 ianuarie 1884, în care este prezentată starea vremii şi activitatea obişnuită a regelui de după-amiază şi seară şi anume scrisul), altele mai bogate în informații (de exemplu zilele de 10/22 mai ale fiecărui an de după 1881 şi până în 1887, în care sunt prezentate evenimentele din acea zi, ce aveau o triplă semnificație: ziua urcării pe tron, a declarării independenței şi a încoronării). O singură zi lipseşte din jurnal (19/31 martie 1884). Spre deosebire de „memorii" şi corespondență, ce abundă în opinii personale, jurnalul are rolul de a fixa fapte şi de a enumera evenimentele mai importante petrecute. De altfel, fiecare zi scrisă în jurnal începe cu înscrierea datei: denumirea zilei, numărul de ordine al zilei în lună, apoi denumirea lunii, iar aproape de fiecare dată o sumară descriere a vremii.

Totodată, jurnalul surprinde şi cele două coordonate ale politicii lui Carol I: cea internă şi externă. În toată această perioadă, se poate observa preocuparea constantă a lui Carol I pentru evenimentele care se petrec în țară, atât la nivel politic, cât şi social, cultural şi economic. Citind jurnalul se poate remarca faptul că regele Carol I a fost prezent la diferitele baluri din societatea românească a vremii, mergea la spectacole de teatru, muzică sau la unele expoziții de artă. Pe plan intern este urmărită opoziția dintre liberali, aflați la putere, şi conservatori, aflați în opoziție, apoi problema proclamării regatului care preocupa clasa politică românească, dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare la Iaşi în 1883, cu ecouri puternice şi în străinătate, sau manifestările din anul 1884 privind revizuirea Constituției. Pe plan extern sunt surprinse însemnări despre relațiile cu țările învecinate, asupra căruia regele şi-a îndreptat toată atenția (o preocupare constantă pentru relațiile cu Imperiul de la Răsărit şi relațiile cu Bulgaria), despre chestiunea Dunării (regele era foarte interesat de acest aspect) sau despre încheierea tratatului cu Puterile Centrale în 1883. De asemenea, se poate observa că regele nota numeroasele audiențele diplomatice, precum şi schimbările de la nivelul corpului diplomatic român şi străin.

Notele de la sfârşitul volumului şi indicele de nume sunt foarte bine alcătuite şi documentate şi îşi au importanța lor prin informațiile pe care le

regina Elisabeta. (A se vedea în acest sens Sorin Cristescu, *Carol I Corespondență personală (1878-1912)*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2005, 495 p.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

aduc în legătură cu anumite personalităţi politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Totodată, acest prim volum mai cuprinde şi un număr de opt ilustraţii, printre care portretele regelui Carol I şi a reginei Elisabeta şi imagini ale castelului Peleş din Sinaia. Jurnalul publicat de istoricul Vasile Docea vine, aşadar, să completeze informaţiile referitoare la domnia lui Carol I pentru perioada anilor 1881-1887, devenind astfel şi un important instrument de lucru atât pentru studiul politicii interne, cât şi externe a perioadei mai sus-amintite.

Adrian-Bogdan Ceobanu

Bogdan Catană, *Relaţii diplomatice româno – sârbe 1880-1913*, Editura Universitaria, Craiova, 2009, 363 p. + hărţi şi ilustraţii.

De la publicarea sintezei istoricului Miodrag Milin[1] despre relaţiile politice româno –sârbe din timpurile moderne, puţini istorici români s-au mai încumetat să redeschidă dosarul „prăfuit" al interferenţelor diplomatice dintre Bucureşti şi Belgrad. Puţini istorici români, fiindcă istoria diplomatică a ultimilor ani traversează în România o perioadă de criză; fiindcă relaţiile bilaterale, din ultimul deceniu, între români şi sârbi s-au situat într-o vizibilă suferinţă sau măcar au pierdut din intensitatea de altădată. Cu toate acestea, „sancţiunea" istoriografică s-a dovedit nedreaptă: dizgraţie, superficialitate, dezinteres. Într-un peisaj istoriografic parcă tot mai „selenar", invadat de producţiile meteorice din gama „atotputernicei" istorii a relaţiilor internaţionale, care continuă să trăiască şi astăzi pe la noi, din inspiraţia şcolii franceze a lui Pierre Renouvin, curiozitatea m-a împins să răsfoiesc o carte scrisă de un tânăr intelectual, crescut pe meleagurile Băniei[2]. O carte din care se remarcă truda autorului, împletită cu onestitate şi generozitate. Trudă, pentru că nu este la îndemâna oricui să străbată cu răbdare şi devotament documente inedite din arhivele

---

[1] M. Milin, *Relaţii politice româno – sârbe în epoca modernă (secolul al XIX –lea)*, Bucureşti, 1992.

[2] Bogdan Catană s-a născut în localitatea doljeană Calafat, a frecventat cursurile Facultăţii de Litere şi Istorie a Universităţii din Craiova. După terminarea studiilor a activat ca profesor de istorie la liceul „Mihai Viteazul" din Băileşti, apoi la colegiul „Nicolae Titulescu" din Craiova. Cartea reprezintă rezultatul cercetărilor întreprinse în vederea susţinerii tezei de doctorat, eveniment petrecut în primăvara anului 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

sârbeşti sau româneşti, onestitate fiindcă tânărul Bogdan Catană ne îndrumă exact pe urmele propriilor investigații, generozitate fiindcă el nu se sfieşte să împartă cu noi satisfacția descoperirii unor informații din surse mai puțin accesibile. Tocmai de aceea, este mare păcat că această carte suportă abuziv constrângerile unei expuneri cronologice[3], ce îi limitează autorului posibilitățile interpretative (incluzând tematizarea sau problematizarea subiectului), reducând ancheta istorică la o simplă povestire a conținutului izvoarelor, ca o trecere sublimă peste timp.

Cartea prezintă evoluția legăturilor diplomatice româno – sârbe în context istoric. Scena este neîncăpătoare. Personaje şi evenimente reper pentru istoria modernă a Balcanilor se succed într-o ordine dinainte anunțată. Mai întâi antecedentele războiului de la 1877-1878, apoi pacea de la Bucreşti din 1886, criza bosniacă (1908) şi războaiele balcanice (1912-1913). Autorul sesizează cu mare uşurință existența unor asemănări, dar şi a unor deosebiri radicale, în ceea ce priveşte destinul istoric şi situația politică din cele două țări: de la dobândirea independenței şi proclamnarea regatului[4] (p. 92-93), până la controversele istorice, ce decurg din semnarea tratatelor de alianță cu Austro – Ungaria. Şi tot el observă că „ ambele state au ajuns în orbita economică, politică şi militară a Austro Ungariei” (p. 111), dar din motive diferite: „România pe de o parte îşi consolida independența recent dobândită şi se apără de amenințarea rusă, iar pe de altă parte îşi asigură posibilitatea intervenției Germaniei pe lîngă Viena în favoarea fraților români de peste munți; Serbia, in schimb, îşi fixase drept obiectiv sprijinul Vienei pentru eliberarea tuturor sârbilor şi chiar a celorlalte națiuni iugoslave de sub dominația otomană” (p. 112). Serbia şi România au suportat în chip diferit consecințele apropierii de orbita politică a Triplei Alianțe. Dacă Serbia nu s-a putut afirma cu tărie pe scena politică europeană, România şi-a consolidat, la începutul secolului XX,

[3] Secvența de timp în care se desfăşoară subiectul (1880-1913) marchează - este drept - o primă etapă în evoluția legăturilor diplomatice dintre Serbia şi România, perioada relațiilor dintre două state independente, înainte de primul război mondial. Dacă limita cronologică inferioară este justificată de recunoaşterea internațională a independenței celor două state, cea superioară este nefericit aleasă, fiindcă nu pacea de la Bucureşti (1913) închide un capitol important în raporturile dintre Bucureşti şi Belgrad (lucru valabil în cazul relațiilor româno – bulgare), ci momentul crizei din iulie 1914, care a declanşat războiul european.

[4] 14 martie 1881, respectiv 22 februarie 1882.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

poziția predominantă în sud – estul Europei" (p. 150). În ceea ce priveşte desprinderea celor două state vecine de orbita politicii austro –ungare, situația este diferită. Mai întâi, Serbia a încercat, în perioada 1894 – 1895, să reînnoiască tratatul, în alte condiții decât cele din 1881, iar după regicidul din 1903 a schimbat radical linia politicii externe. În cazul României, criza bosniacă din 1908 – 1909 relevă „ un început de distanțare" de grupul Puterilor Centrale, iar momentul propriu - zis al desprinderii poate fi sesizat cu „o mai mare claritate" în timpul războaielor balcanice[5] (p. 188 – 189).

O altă dimensiune analitică, extrem de prețioasă, în care sunt plasate relațiile diplomatice dintre Serbia şi România are în vedere politica acestor state față de ceilalți actori politici din Peninsula Balcanică. Demersul critic al autorului merită subliniat, cu atât mai mult, cu cât, istoricii români au prezentat politica balcanică a României mai curând din perspectiva intervenției puterilor europene. Puțini au rămas cei care au căutat să înțeleagă cum se vede politica externă a României de la Belgrad, de la Sofia, Constantinopol sau de la Atena. Implicarea României în conflictele din Peninsula Balcanică a devenit inteligibilă datorită corespondenței diplomaților europeni, şi mai puțin din interpretarea textului de politică externă din documentele păstrate în arhivele statelor balcanice. România s-a menținut în afara tratatelor de alianță din Balcani, dar a figurat în proiectele de cooperare antiotomană ale statelor balcanice. Cauza esențială nu o reprezintă însă creşterea influenței germane la Bucureşti, pe fondul politicii Berlinului de consolidare a suveranității statului otoman (p. 209), ci faptul că niciuna dintre condițiile majore, ce au stimulat proiectele de alianță balcanică – teama de expansiunea Austro – Ungariei şi rivalitatea

[5] Nu credem că se poate discuta de un „început" sau despre un „ sfârşit" al desprinderii României de legătura cu Puterile Centrale. Nu a existat o politică propriu-zisă a Triplei Alianțe în raport cu criza balcanică din 1912-1913. Se ştie că pozițiile Germaniei şi Austro – Ungariei nu s-au armonizat cu uşurință. România a speculat aceste necorelări, s-a apropiat în mod strategic de Germania şi s-a îndepărtat de politica Austro – Ungariei în Balcani. Nu era însă începutul desprinderii de Tripla Alianță. Lucrul acesta s-a petrecut în momentul adoptării politicii de neutralitate în primii ani ai războiului mondial. Ceea ce s-a întâmplat mai înainte poate fi interpretat ca o simplă manifestare a unor gesturi de autonomie sau eventual simptome ale deteriorării relațiilor bilaterale româno asutro-ungare, dar nicidecum ca moment de început al unei rupturi. Un fapt imposibil de imaginat, cel puțin atâta vreme cât regele Carol I s-ar fi aflat în viață.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

istorică față de Imperiul Otoman[6] – nu a generat o preocupare consecventă. Nu putem admite nici ipoteza conform căreia legăturile României cu Tripla Alianță au tensionat relațiile politice cu statele balcanice (p. 212). In timpul războaielor balcanice, remarcăm eforturile întreprinse de diplomația austro – ungară în vederea încheierii unui tratat de alianță româno - bulgar, destinat a stinge disputa de frontieră între cele două state sau inițiativele diplomației germane în favoarea cooperării româno - greceşti, pe terenul chestiunii macedonene, pornind de la acceptarea anexării teritoriilor locuite de aromâni la statul elen. Cât priveşte proiectul revizuirii păcii de la Bucureşti din 1913, într-o conferință a puterilor europene, autorul cunoaşte – desigur – că nu doar Austro – Ungaria „sprijinită de unele cercuri militariste germane" !!! (p. 249) a sprijinit proiectul, ci şi Rusia, evident pentru a păstra, măcar în aparență, o preocupare legitimă față de soarta crudă a „fraților" bulgari. In rest, se observă cum repertoriul istoriografic de ieri şi de azi rămane tulburat de tendința „idealizării" relațiilor diplomatice româno-sarbe, pentru unii istorici „relații seculare de bună vecinătate"!!!, cu toate că autorul însuşi nu combate aceste teorii, cu argumente stiințifice, pe care, de altfel, le are la indemană. Recomandăm colegial o infuzie mai consistentă cu o doză rezonabilă de curaj şi nonconformism. La fel ca şi responsabilitatea colectivă a națiunilor în fața dramelor istoriei, mediocritatea istoriografică nu trebuie cauționată.

Claudiu - Lucian Topor

Буковина: спільна культурна спадщина / *Bucovina: patrimoniul cultural comun*, Чернівці, „Місто" / Cernăuți, „Mişto", 2009, 200 p.

Atunci când avem de-a face cu publicații de genul celei pe care o vom prezenta în rândurile ce urmează, există, de obicei, două variante. Prima (şi cea mai la îndemână) este binecunoscuta, în România, *metodă a struțului* – ignorarea unor astfel de „realizări" editoriale, aruncându-le într-un coş virtual al istoriei, în general, şi al memoriei proprii, în particular. Cea de-a doua este de a alcătui o replică, un răspuns care, de bine, de rău, să atragă măcar atenția asupra inepțiilor şi a falsurilor care, promovate cu cea mai

[6] Romania nu dispunea de o frontieră comună cu Imperiul Otoman, iar implicarea în chestiunea macedoneană a dezvăluit doar preocupare față de soarta aromânilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mare neruşinare, au un țel bine conturat – erodarea treptată a unui edificiu istoric onest, argumentat, ce se bazează pe coordonate ştiințifice solide şi incontestabile. Probabil în ideea că *repetitio est mater studiorum*, cei care elaborează şi răspândesc astfel de materiale speră că se va produce o alterare constantă a memoriei şi a reperelor identitare fireşti, prin insinuarea şi promovarea insistentă a unor mistificări, prin plăsmuirea şi prin interpretarea voit eronată a diverse fapte istorice şi prin neantizarea unui patrimoniu istoric ce deranjează prin simpla sa existență.

După cum se arată pe pagina de gardă, albumul bilingv ucrainean/român *Bucovina: patrimoniul cultural comun* a fost editat la Cernăuți „în cadrul proiectului TACIS «Patrimoniul cultural comun» cu sprijinul financiar al Uniunii Europene". Conținând ilustrații şi fotografii care mai de care mai viu colorate şi mai atrăgătoare, dar şi un text de dimensiuni apreciabile, lucrarea a fost structurată în şapte capitole, precedate de un cuvânt de întâmpinare al Primarului oraşului Cernăuți (p. 3-4), în vreme ce *Cuprinsul* este plasat la p. 199. Cele şapte capitole sunt realizate de patru autori, după cum se precizează la p. 198: „Capitolul 1 – Jean Stelmaşciuk. Capitolul 2 – Mykola Kuşnir. Capitolul 3 – Mykola Şkribleak. Capitolul 4 – Jean Stelmaşciuk. Capitolul 5 – Jean Stelmaşciuk. Capitolul 6 – Natalia Filatova, Jean Stelmaşciuk. Capitolul 7 – Natalia Filatova". Partenerul din România, menționat la aceeaşi p. 198, este „Centrul Cultural «Bucovina», mun. Suceava, România" (din câte s-a putut afla, rolul acestuia în elaborarea lucrării a fost mai mult decorativ).

Până aici, toate bune şi frumoase. S-ar putea spune că o asemenea inițiativă nu poate fi decât binevenită, mai ales în contextul promovării atât de proslăvitei multiculturalități în context european. Noțiuni precum toleranță, ospitalitate şi bun simț par a se regăsi în cadrul lor firesc într-un mirific teritoriu bucovinean, prezentat ca un adevărat rai pe pământ. Proslăvirea acestui spirit creator al locului, care oferă imaginea unei vieți trăite din plin de locuitorii regiunii, indiferent de etnie şi de epocă istorică, reiese şi din lecturarea titlurilor date celor şapte capitole: *Legendele ținutului bucovinean* (p. 5-26); *Ținut al multor națiuni* (p. 27-64); *Tradiția meşteşugului e veşnică în viața omului* (p. 65-116); *Sărbătorile în Bucovina* (p. 117-136); *Talentele Bucovinei* (p. 137-150); *Patrimoniul spiritual al generațiilor* (p. 151-180); *Bucovina – rai pentru turişti* (p. 181-198).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Ce îl poate interesa pe un lector român cât de cât avizat atunci când doreşte să parcurgă o asemenea lucrare? Desigur, în aceeaşi măsură, imaginile şi textul, precum şi ideile care se desprind din acestea. Putem porni într-o asemenea analiză chiar de la pagina de gardă – avem în vedere traducerea numelui editurii cernăuțene care s-a ocupat de tipărirea lucrării. Editura respectivă se numeşte, în limba vecinilor noştri ucraineni, „Місто”, pe româneşte „Misto”, atâta doar că (poate dintr-o neatenție sau, cine ştie...) pe pagina de gardă a apărut „Mişto”.

Paginile 3-4, alocate cuvântului Primarului din Cernăuți, Mykola Fedoruk, oferă, deja, indirect, câteva indicii referitoare la conținutul lucrării şi la maniera în care a fost gestionat acesta: „Noi – ucraineni, români, polonezi, evrei, nemți, armeni, ruşi, care trăim de ambele părți ale frontierei, atât în partea de nord, cât şi în cea de sud a Bucovinei, rămânem aceiaşi bucovineni ospitalieri, deschişi, toleranți, cuminți şi talentați. Scopul nostru este de a construi punți peste frontiera dintre cele două state, unind astfel Bucovina” (p. 3). „În această carte veți găsi nu numai informații interesante despre viața comunităților culturale din Bucovina, ci şi legende care circulă pe meleagurile noastre” (p. 3-4). Cu adevărat legende care circulă pe meleagurile noastre… Acest aspect este pe deplin exemplificat în capitolul prim al lucrării, care abundă în… legende! Sau, dacă lecturăm atent (şi într-un mod mai cârcotaş, după cum ar afirma unii) acest capitol, nu legende, ci plăsmuiri care nu au nimic de a face cu autohtonii adevărați ai locului. Folcloriştii şi etnografii vor fi nevoiți să ia notițe şi, dacă vor avea dorința şi răbdarea, să şi verifice legendele (mai mult sau mai puțin noi) aparținând acestui „colțişor minunat al Ucrainei” (p. 6). Fie că avem în vedere legenda Prutului şi a Hoverlei, fie pe cea a voinicilor din Molodove sau pe cea despre Nistru ş. a. (p. 6 şi urm.), nu putem să nu recunoaştem că îmbinarea chestiunilor cunoscute de către specialişti şi de către locuitorii zonei cu anumite elemente necesare justificării unor chestiuni arată că imaginația actualilor noştri vecini este deosebită. *Volens nolens*, în cazul lecturării cât de cât atente a textului lucrării, unele pasaje atrag atenția cititorului, cum este şi acesta de la p. 13: „Timp de circa 300 de ani Bucovina, aflându-se în componența Principatului Moldovei, a fost vasala Imperiului Otoman. Până în 1774 teritoriul Bucovinei a făcut parte din Moldova istorică. Ca unitate istorico-administrativă şi denumire a provinciei, Bucovina în componența monarhiei austro-ungare a existat

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

până în 1918 şi a cuprins teritoriile actualei regiuni Cernăuți a Ucrainei şi județului Suceava al României. Din 1918 şi până în 1940 Bucovina s-a aflat în componența României regale. **La 28 iunie 1940 partea de nord a Bucovinei s-a reunit cu Ucraina. Tot atunci a fost creată regiunea Cernăuți, în componența căreia a intrat şi județul Hotin al Basarabiei** (sic! – subl. n.). Astfel, din 1940 pământurile bucovinene se află în componența unor state diferite". Trebuie să remarcăm, desigur, şi *grija* manifestată pentru traducerea şi scrierea *corectă* a cuvintelor în limba română – un singur exemplu în această privință: „siluietă" în loc de „siluetă" (p. 14).

Capitolul intitulat *Ținut al multor națiuni* ocupă un loc aparte în economia lucrării. Cu un titlu aparent nevinovat şi fixat pe un *trend* european actual, ce promovează şi proteguieşte multiculturalitatea şi toleranța față de aproape orice şi de oricine, această parte a albumului insinuează ideea pluralității etnice şi a valențelor universaliste specifice pământurilor bucovinene. Sunt prezentate, cu nuanțele de rigoare, mai multe etnii care şi-au împletit destinul istoric în Bucovina: armeni, evrei, germani, polonezi, români şi, desigur, ucraineni. Dacă tot e să marşăm pe ideea pluralității etnice şi a multiculturalității, trebuie să remarcăm faptul că, în mod oarecum inexplicabil, lipsesc maghiarii, ruşii şi țiganii! Omisiunea este cu atât mai interesantă, cu cât respectivele etnii sunt menționate, atât în text, cât şi prin intermediul unor fotografii, într-un capitol ulterior – *Sărbătorile în Bucovina*, unde găsim şi câteva cuvinte despre sărbători şi momente cultural-folclorice specifice. Trecând peste acest aspect, ne vedem nevoiți să mai oferim câteva citate spre a exemplifica modul *corect*, *echidistant*, *echilibrat* ş. a. m. d. de prezentare a realităților istorice, în general, şi a unor fapte referitoare la români, în particular. Astfel, la p. 33, în cadrul expunerii dedicate comunității armeneşti, apare următoare propoziție: „Aproape o treime din pământurile moşiereşti ale Bucovinei aparțineau armenilor". Nu putem considera decât că această exprimare, în esența sa corectă, reprezintă o reminiscență mentală a perioadei sovietice, întrucât utilizarea sa în context nu se justifică. O atenție deosebită a fost acordată, după cum era şi de aşteptat, situației elementului etnic evreiesc – chestiune, desigur, abordată în strânsă legătură cu prezența românească în zonă, fiind recognoscibilă şi o anumită aversiune față de vecinul de la răsărit al Ucrainei. Oscilațiile în prezentare şi tendențiozitatea acesteia pot fi sesizate din pasaje ceva mai ample,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

precum cele pe care le redăm în continuare: „Perioada românească s-a remarcat printr-un avânt deosebit al vieții culturale evreieşti. Anume în această perioadă cultura evreiască şi mondială s-a îmbogățit cu multe nume noi: Elieser Steinbarg, Itzic Manger, Alfred Margul-Sperber, Mozes Rozenkranz, Alfred Kittner, Rudolf Kommer, Rose Auslender, Artur Kolnik, Mozes Baraş, Iakov Aizenşer, Josef Smidt şi mulți alții.

După declanşarea celui de-al doilea război mondial autoritățile româneşti au introdus în Bucovina starea de asediu. În ținut au încetat să mai apară ziarele evreieşti, şi-au suspendat activitatea organizațiile evreilor etc. Deci, nu e de mirare că mulți evrei au întâmpinat cu bucurie ştirea că la 28 iunie 1940 Bucovina a devenit parte a Uniunii Sovietice. Dar n-a trecut mult timp şi s-a dovedit că noile autorități au față de evrei o atitudine nu mai puțin disprețuitoare decât vechea putere: naționalizarea proprietății evreieşti, persecuțiile şi deportarea în Siberia a unui mare grup de reprezentanți ai elitei politice, economice, intelectuale şi culturale evreieşti au dat o lovitură grea comunității evreieşti din ținut.

Dar toate aceste probleme au fost neînsemnate în comparație cu nenorocirile care s-au abătut asupra evreimii bucovinene în anii următori. Atacul, în vara anului 1941, a (corect *al* – n. n.) Germaniei naziste şi sateliților ei, inclusiv România, asupra Uniunii Sovietice <a> fost însoțit de **exterminarea în masă a populației civile din teritoriile ocupate şi, în primul rând, evreieşti** (subl. n.). În Bucovina, care se afla în zona de ofensivă a unităților româneşti, deja în primele zile şi săptămâni de război au fost omorâte mii de persoane de etnie evreiască. În toamna anului 1941 regimul Hitler-Antonescu a declanşat deportarea masivă a populației evreieşti în Transnistria. În timpul acestei campanii, din Bucovina în spațiul dintre Bug şi Nistru au fost deportați, după unele calcule, de la 70 până la 90 de mii de evrei. În condiții de foame, frig şi munci fizice grele, doar jumătate din ei au reuşit să supraviețuiască. Masa principală a evreilor bucovineni, care în 1944 s-au întors acasă din lagărele şi ghetoul din Transnistria, au hotărât să se folosească de deschiderea frontierei sovieto-române pentru a pleca în alte țări şi, în primul rând, în Palestina. Astfel, în intervalul anilor 1944-1946 din Bucovina au plecat vreo 40-50 mii de evrei.

Aşadar, în rezultatul catastrofei celui de-al doilea război mondial şi repatrierii masive în primii ani postbelici, comunitatea evreilor bucovineni a încetat să mai existe" (p. 36-37).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Utilizând din plin ideea distincției între cele două părți ale Bucovinei – nord şi sud (regăsibilă pe întreg parcursul lucrării, de altfel), autorii arată, la p. 42: „Cu mare părere de rău, relațiile de bună vecinătate între populația evreiască şi română au fost deteriorate din cauza deportărilor în masă ale evreilor în anii celui de-al doilea război mondial. Numai într-o singură zi, 9 octombrie 1941, din sudul Bucovinei au fost deportați 5.000 de locuitori evrei. Marea lor majoritate nu s-au mai întors niciodată în locurile natale”.

Orice istoric onest, din România şi din afara granițelor, înțelege şi recunoaşte situația tragică pe care a trăit-o populația de origine evreiască în acea perioadă tulbure nu doar pentru istoria României, ci pentru omenire în ansamblu. Însă promovarea şi perpetuarea unor clişee voit antiromâneşti (între care se distinge aversiunea cronică față de Ion Antonescu şi de regimul politic al acestuia), preluate şi gestionate în istoriografia ucraineană pe filieră sovietică, nu contribuie cu nimic la o eventuală apropiere româno-ucraineană ori la relevarea adevărului istoric. Adăugând la aceasta unele insinuări mai mult sau mai puțin voalate în legătură cu rolul deținut de români în cadrul unui proces de masivă exterminare şi deportare a elementului etnic evreiesc, precum şi utilizarea unor fapte istorice în afara contextului lor firesc, nu putem decât să adoptăm o atitudine dubitativă în legătură cu onestitatea demersului inițiat şi realizat de către vecinii noştri.

Având în vedere toate aceste aspecte, prezentarea istoricului elementului etnic autohton al Bucovinei ne interesează în mod deosebit. Cum începe, însă, această prezentare? Iată: „Comunitatea românească din Bucovina, care **în prima jumătate a sec. XIX a devenit cea mai numeroasă din ținut** (subl. n.), s-a deşteptat la viața sa național-culturală încă în timpul evenimentelor revoluționare de la 1848” (p. 53). În mod explicabil pentru cei care cunosc evoluția relațiilor româno-ucrainene, este evitată abordarea unor chestiuni precum disputa pentru Bucovina apărută la sfârşitul primului război mondial între Regatul României şi ucraineni sau situația delicată existentă în anii celui de-al doilea război mondial, când s-a desfăşurat o susținută activitate pentru constituirea unui stat ucrainean care să înglobeze şi această regiune. Nimic despre suferințele îndurate de românii bucovineni, nimic despre deportările, crimele, nedreptățile şi lipsurile îndurate de aceştia din cauza ocupanților ruşi şi a acoliților lor de diferite etnii (nu mai precizăm care anume…). Desigur, situația minorității

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

româneşti din Ucraina actuală este prezentată în culori luminoase şi optimiste: „O sarcină prioritară a renaşterii naționale româneşti în regiune a devenit chiar de la bun început (sfârşitul anilor 80 – anii 90 ai sec. XX) dezvoltarea învățământului național românesc. Cu ajutorul autorităților, Societatea pentru Cultura Românească «Mihai Eminescu» a reuşit să deschidă şcoli româneşti în centrul regional, la Storojineț, Camenca, Molodia, Corovia, Valea Cosminului. Pentru susținerea învățământului în limba română, în prezent activează şi Asociația ştiințifico-pedagogică republicană «Aron Pumnul» din Ucraina, condusă de docentul Aurel Constantinescu de la Universitatea Națională din Cernăuți. În prezent limba română răsună în 116 biserici şi 5 mănăstiri din eparhia Cernăuțiului şi Bucovinei. La Universitatea Națională «Iuri Fedkovyci» din Cernăuți funcționează catedra de limba şi literatura română. Grupe româneşti au fost create la Colegiul Pedagogic şi Şcoala de Arte «S. Vorobkevici». Pentru necesitățile şcolilor din Ucraina cu limba de predare română, redacția din Cernăuți a Editurii pedagogice «Svit» din Lviv editează manuale în această limbă. Sunt cunoscute pe larg ansamblurile de muzică populară «Plai» şi «Mugurel» sub conducerea lui Nicolae Hacman, artist emerit al Ucrainei. De o popularitate meritată se bucură ansamblul etnofolcloric «Perla» sub conducerea lui Iurie Levcic, Corul popular «Dragoş Vodă» (dirijor Elena Nandriş). Regiunea Cernăuți are o rețea dezvoltată de colective artistice româneşti de amatori" (p. 57-58). Deci, toate bune şi frumoase pentru românii din Ucraina…

Cum sunt prezentate, însă, legăturile ucrainenilor cu Bucovina şi cu elementul etnic românesc? Ne putem da seama chiar din primul pasaj al paginilor care le-au fost dedicate: „În perioada de renaştere națională în Bucovina, care a coincis cu a doua jumătate a sec. XIX – începutul sec. XX, **ucrainenii bucovineni ca populație autohtonă** (subl. n.) au început să aplice activ noi forme ale vieții publice: case de citire, cercuri, cluburi, societăți, ediții periodice, case de împrumut etc." (p. 58). Urmează un adevărat elogiu la adresa Societății „Casa Populară Ucraineană", instituție care, indiscutabil, a avut un important rol în procesul de afirmare a identității naționale ucrainene. Cu toate acestea, se arată că „după instaurarea administrației româneşti în Bucovina şi la Cernăuți, pentru Societatea «Casa Populară Ucraineană» au sosit timpuri deosebit <de> grele. Societatea şi-a reluat activitatea abia în prima jumătate a anilor 20 ai

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

secolului trecut. […] În 1940 autoritățile române au interzis în genere activitatea Casei Populare Ucrainene" (p. 60). Probabil nu se putea menționa într-o lucrare de asemenea gen, dar ne îndoim că se găseşte precizat măcar în vreo lucrare ucraineană de specialitate faptul că atitudinea autorităților române față de respectiva instituție a fost provocată de anumite activități cu caracter mai mult sau mai puțin ostil la adresa elementului etnic românesc şi a administrației Regatului României în Bucovina. Interesantă este o precizare aflată la p. 63, oarecum edificatoare pentru rolul actual al Casei Populare: „Din 2006 Societatea «Casa Populară Ucraineană» activează şi în direcția întăririi relațiilor cu ucrainenii care locuiesc în străinătate, şi în primul rând cu ucrainenii din România. În cadrul acestei activități Societatea a devenit inițiatoarea colectării de cărți ucrainene pentru conaționalii din România, precum şi a unor întâlniri ale organizațiilor publice de tineret.

În perioada 2006-2007 Societatea a realizat proiectul «Bucovina – Europa: crearea Centrului de integrare europeană la Cernăuți»" (p. 63).

Încheierea capitolului dedicat acestui *Ținut al multor națiuni* este emblematică pentru nota generală în care a fost alcătuită lucrarea: „Locuitorii Bucovinei polietnice devin martorii renaşterii treptate a imaginii pozitive a comunităților naționale, în care domneşte cultul unei griji deosebite, sincere şi fierbinți față de copii şi al respectului pentru cei în vârstă, familiei tradiționale, dragostei pentru cultura națională, atitudini tolerante şi prieteneşti față de reprezentanții altor naționalități. Viața continuă…" (p. 64). Aferim!

Următoarele capitole – *Tradiția meşteşugului e veşnică în viața omului*, *Sărbătorile în Bucovina*, *Talentele Bucovinei*, *Patrimoniul spiritual al generațiilor* şi *Bucovina – rai pentru turişti* oferă acelaşi amalgam de date istorice atestate şi verificate coroborate cu jumătăți de adevăr şi cu nuanțe mai greu sesizabile cititorului fără preocupări în direcția istoriei Bucovinei. Îmbinarea mai mult sau mai puțin meşteşugită a tuturor acestor elemente contribuie, din păcate, la conturarea unui *Homo bucovinensis* al zilelor noastre, aparent fără o identitate etnică distinctă, deschis diversității şi varietății etnice specifice unei regiuni care, totuşi, după cum se menționează sau se insinuează în diferite secțiuni ale lucrării, este un străvechi pământ ucrainean: „Cultura **poporului bucovinean** (subl. n.) – ucraineni, români, reprezentanți ai altor naționalități, care trăiesc în acest

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ținut binecuvântat, – este foarte asemănătoare: muzica, dansurile, costumele au multe elemente comune, care amintesc de tradițiile populare ale broderiei şi croitoriei" (p. 124). Maniera anistorică şi atemporală de prezentare a faptelor şi a datelor istorice, mistificarea prin omisiune sau înfățişarea trunchiată a realităților istorice neconvenabile reprezintă constante ale albumului realizat la Cernăuți.

Sunt uşor identificabile diverse dogme ale unei epoci revolute, dar încă în viață pentru unii dintre vecinii României. Lupta maselor împotriva împilatorilor şi a boierilor asupritori, victimizarea țăranilor în confruntarea lor cu permanent nedreptele autorități (fie habsburgice, fie… altele), precum şi aspirația permanentă pentru obținerea unei vieți mai bune şi mai drepte pentru toți şi pentru toate constituie chestiuni pe care, după cum se vede, autorii lucrării au ținut neapărat să le menționeze şi chiar să le accentueze în diferite contexte: „Documentele şi alte exponate oglindesc lupta țăranilor împotriva intensificării asupririi economice din partea boierilor şi confruntarea dură cu autoritățile pentru dreptul de a-i apăra pe țărani în organul legislativ suprem al imperiului – parlamentul de la Viena.

Muzeul ne face să ne imaginăm mediul din care a ieşit primul deputat huțul în parlamentul austriac din partea districtului Vijnița – temerarul apărător al țăranilor Lukian Kobylița" (p. 165). Sau: „În Carpați, în apropierea satului Pidzaharyci din raionul Putila, în partea de miazănoapte a muntelui se află peştera lui Dovbuş. […] Aceste locuri sunt legate încă din timpuri vechi de numele lui O. Dovbuş şi ale răzbunătorilor poporului sub conducerea lui.

În sec. XVIII, în Pocuția şi Bucovina a luat amploare mişcarea țărănească antifeudală. În Carpați acționa un detaşament sub conducerea renumitului apărător al intereselor poporului O. Dovbuş. El avea legături strânse cu țăranii din satele de munte Vijnița, Putila, Roztoki, Dovgopilia, unde acționau detaşamente de răzbunători ai poporului. Oleksa Dovbuş îi primea pe bucovineni în rândurile sale, în timpuri grele se ascundea la ei, bucurându-se de tot sprijinul lor" (p. 184).

De-a dreptul… fabuloase sunt unele considerații legate de istoria ținutului şi a cetății Hotin, care demonstrează nu doar inventivitate şi o capacitate interpretativă remarcabilă, ci şi perpetuarea unor clişee mentale şi a unor automatisme din perioada atât de hulită acum de vecinii noştri. Ne abținem de la alte comentarii şi redăm câteva fragmente: „În timpul

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

războiului de eliberare a Ucrainei împotriva Poloniei, la Hotin s-au aflat oştile lui Bogdan Hmelnițki (1650, 1653). Lângă zidurile Hotinului trupele poloneze sub conducerea lui Jan Sobieski au zdrobit oastea de 65 de mii de soldați a sultanului Husein-paşa (în originalul ucrainean: *султана Хусейна-паші* – n. n.). […] Au fost amenajate patru porți: Camenița, Iaşi, Bender şi una de rezervă. […] În sec. XX, în anii marelui război pentru apărarea Patriei, ruinele cetății au devenit loc de întâlnire pentru ilegaliştii antifascişti" (p. 167-168). În ceea ce priveşte Muzeul de istorie din Hotin, aflăm următoarele: „În prezent expoziția îi atrage pe vizitatori în primul rând datorită consecvenței cronologice a reprezentării istoriei ținutului din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Sunt expuse numeroase descoperiri arheologice, găsite în timpul multor săpături şi construcției, fragmente de arme, obiecte personale şi documente ale participanților la răscoala din Hotin din 1919, participanților la cele două războaie mondiale, comsomoliştilor ilegalişti" (p. 168).

Mai redăm un pasaj din ultimul capitol (*Bucovina – rai pentru turişti*): „Hotinul este unul din cele mai vechi oraşe din Ucraina, el are peste 1000 de ani. Istoria lui se adânceşte în trecutul milenar – arheologii presupun că aşezarea ar fi apărut până în sec. VIII, când la slavii de est a început procesul intens de formare a statalității" (p. 188). Or, în aceste condiții, ce încheiere mai potrivită pentru relatarea de basm a istoriei Hotinului putem găsi decât următoarele rânduri: „Trec anii, însă oraşul de pe malul Nistrului rămâne mereu tânăr. Noi generații de hotineni, împreună cu toți locuitorii raionului, îmbinând tradițiile glorioase ale trecutului cu năzuințele la o viață mai bună, făuresc prezentul şi viitorul acestui meleag" (p. 189).

Am putea continua cu alte citate şi idei, prin intermediul cărora să exemplificăm nu doar gravele carențe şi inconsistențe de ordin istoric şi etnografic, ci şi modul prea puțin „ortodox" de prezentare a textului în limba română. Faptul că vecinii ucraineni s-au căznit să ofere şi o variantă în limba română este lăudabil şi de apreciat, însă exprimările, sintagmele şi topica frazei lasă mult de dorit. Ne vedem nevoiți să precizăm şi un alt aspect, acela că pot fi identificate inclusiv unele contribuții prin care se urmăreşte, probabil, *îmbogățirea* şi *potențarea* sintaxei şi a vocabularului limbii române. Astfel, atunci când vine vorba despre „Mănăstirea de bărbați Sfântul Nicolai a Bisericii Ortodoxe Ucrainene" care „se aflǎ lângă

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

satul Neporotova, raionul Secureni”, aflăm că aceasta „a decăzut de mai multe ori, dar de fiecare dată s-a renăscut” (p. 165). O exprimare emblematică pentru versiunea română a lucrării găsim şi la p. 184: „De tot în regiunea Cernăuți se numără peste 310 teritorii şi obiective ale fondului de rezervații naturale, inclusiv 10 rezervații, 9 monumente ale naturii…”. Şi pentru a învăța şi alte cuvinte româneşti, revenim la p. 64, spre a ne informa despre „locuitorii Bucovinei **polietnice**” (subl. n.).

Ne oprim aici cu incursiunea prin conținutul unei lucrări care, în opinia noastră, oferă o imagine edulcorată şi voit denaturată a ceea ce a însemnat şi înseamnă Bucovina, atât din punct de vedere istoric, cât şi în ceea ce priveşte realitățile de ordin cultural, etnic şi politic. Toate acestea trebuie abordate şi înțelese, în chip firesc şi necesar, în contextul situației apărute după 1991, an când a apărut, pe harta politică a lumii, statul Ucraina. Este, de asemenea, explicabil faptul că un asemenea stat, dornic să îşi fabrice şi să îşi afirme o identitate proprie, reacționează foarte nervos la mişcările naționale din teritoriile care, prin ironia sau jocul istoriei (după cum ar spune unii), au ajuns părți componente ale cadrului său statal. Avalanşa de falsuri şi de jumătăți de adevăr promovate cu nonşalanță în istoriografia ucraineană este completată, în mod armonios, de alunecarea inevitabilă pe panta protocronismului. Toate chestiunile în cauză converg către un singur scop, desigur, nemărturisit: demonstrarea întâietății elementului etnic ucrainean pe întreg teritoriul actual al entității statale Ucraina. Tocmai de aceea a fost posibilă apariția unor adevărate fabulații istoriografice (a se vedea problema „tripolienilor”, de exemplu), evident fabricate la comandă politică şi cu o utilitate ce se doreşte a fi de durată în susținerea statalității ucrainene. Alterarea antroponimiei şi a toponimiei neconvenabile, deteriorarea intenționată a edificiilor istorice şi culturale ne-ucrainene, precum şi procesul intens de eliminare a adevăraților autohtoni din memoria istorică a locurilor lor natale reprezintă constante ale unui proces mai mult decât îngrijorător pentru ansamblul minorităților naționale din Ucraina. Or, încadrând acest volum/album în curentul general dirijat şi susținut de autoritățile de la Kiev, nu putem decât să recunoaştem că neştiința şi ignorarea voită a chestiunilor în cauză nu fac decât să favorizeze propagarea nestingherită a unor „opere” de asemenea factură.

Mircea-Cristian Ghenghea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Golgota românească. Mărturiile bucovinenilor deportați în Siberia. Texte culese de Dumitru Covalciuc. Ediție şi note de Liliana Corobca, Bucureşti, Editura Vestala, 2009, 400 p.

Despre istoria recentă a românilor trăitori în jumătatea nordică a Bucovinei nu se cunosc foarte multe lucruri. Afirmația noastră poate părea lipsită de substanță, mai ales în condițiile în care oricând se poate susține că, în special în ultimele două decenii, s-a înregistrat o creştere semnificativă a numărului de lucrări, articole, studii şi periodice consacrate acestui nobil şi firesc scop: (re)descoperirea şi cunoaşterea dramei pe care românii din jurul actualelor granițe ale statului român au fost nevoiți să o trăiască după încheierea celui de-al doilea război mondial. Cu toate acestea, procesul de recuperare şi de valorizare a memoriei s-a desfăşurat şi se desfăşoară, în permanență, pe anumite coordonate, influențate de diverse realități politico-economice, mentale, precum şi de contextul specific zonei sud-est europene, aflată mai mereu la interferența intereselor Marilor Puteri. La aceasta se adaugă reflexele identitare ale unui tânăr stat ucrainean, foarte sensibil şi nervos în ceea ce priveşte patrimoniul istoric şi etnic pe care l-a moştenit după destrămarea Uniunii Sovietice.

În acest climat mai mult sau mai puțin propice descoperirii şi demistificării unui trecut pe care unii din vecinii statului român îl regretă din plin, lucrarea *Golgota românească. Mărturiile bucovinenilor deportați în Siberia* nu pare a fi cu nimic mai specială decât altele. Şi totuşi… După cum menționează Liliana Corobca în *Notă asupra ediției*, „textele pe care le-am descoperit depăşesc cu mult stadiul de materie primă pentru un eventual film documentar sau artistic, mărturiile oferind o panoramă a deportărilor, fenomen tot mai dificil de reconstituit astăzi” (p. 5). Într-adevăr, mărturiile adunate în această lucrare reprezintă o relatare de primă mână referitoare la calvarul deportării românilor din jumătatea nordică a Bucovinei în 1940 şi în anii de după 1944. Culese în perioada 1990-2005 de către publicistul şi traducătorul Dumitru Covalciuc, unul din apărătorii identității naționale româneşti în actualul stat ucrainean, cele 88 de texte-mărturii şi 21 de creații din folclorul deportaților fac parte dintr-un ansamblu documentar deosebit de valoros, pe care Dumitru Covalciuc l-a publicat în almanahul „Țara Fagilor”, „unul [corect *una* – n. n., M.-C. G.] dintre cele mai importante şi mai consistente publicații despre Bucovina” (p. 5).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Structura lucrării cuprinde, după deja menționata *Notă asupra ediției* (p. 5-6), alcătuită de Liliana Corobca, cele 88 de mărturii aparținând supraviețuitorilor acelor ani sau urmaşilor lor direcți, grupate în opt secțiuni – *Preliminarii. Primele deportări*, *Aprilie – mai 1941*, *Iunie 1941. Noua Suliță*, *Iunie 1941. Herța*, *Iunie 1941. Storojineț*, *Iunie 1941. Hliboca (Adâncata)*, *Anul 1944* şi *Anii 1945-1951* (p. 8-367); urmează secțiunea cuprinzând cele 21 de creații ale folclorului deportaților – *Din folclorul deportaților* (p. 370-392) şi *Cuprinsul* (p. 393-399).

Parcurgerea paginilor lucrării reprezintă o adevărată incursiune într-o istorie de suferințe şi de dureri ale unor români rupți de corpul național, nevoiți să suporte barbaria ocupanților sovietici. Analizarea celor 88 de relatări relevă adevărata fractură mentală pe care au suferit-o românii din jumătatea nordică a Bucovinei în anii 1940-1941, când asupra lor s-au abătut primele abuzuri şi valuri de deportări sovietice. S-a ajuns la situații de genul celor din localitatea Mahala, când, ca o urmare directă a planurilor criminale aplicate de ocupanți, populația s-a diminuat, la nivelul anului 1941, cu o treime: „În consecința oprimării ruseşti, populația satului Mahala în 1941 s-a împuținat cu circa o treime" (p. 11). Agresiunea sălbatică asupra corpului etnic, istoric şi politic românesc a continuat într-un mod înverşunat după retragerea trupelor române, în 1944 şi în anii ce au urmat. Involuntar, orice lector cât de cât avizat îşi poate aduce aminte, cu nuanțele de rigoare, desigur, de titlul unei lucrări a istoricului Gh. Buzatu, *Aşa a început holocaustul împotriva poporului român*. Bătrâni, femei, copii, tineri, bărbați în puterea vârstei, într-un cuvânt români, au fost rupți de pământul şi de casele lor, au fost subjugați unor realități străine civilizației şi valorilor umane şi trimişi în îndepărtata Siberie. Legat de acest aspect, este binevenită o precizare efectuată de Liliana Corobca: „«Siberia» din subtitlul cărții de față este locul generic al deportărilor din fosta Uniune Sovietică. Din punct de vedere geografic, ținutul siberian, unde şi-au găsit moartea cei mai mulți români, cuprinde toată Asia de Nord (astăzi o serie de republici federative şi districte din Rusia, precum şi o parte a Kazahstanului de Nord). Republicile din Asia Centrală (Armenia, Uzbekistan, Kirghistan etc.), Republica Komi şi Karelia din Nord-Vestul Rusiei, unde, de asemenea, au fost deportați românii, nu fac parte din Siberia (geografică)" (p. 6).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Supliciul a continuat şi în anii ′50, zeci de mii de conaționali din nordul Bucovinei îndurând suferințe cumplite pentru vina de fi români. Vestita „deschiaburire”, anihilarea „duşmanilor poporului” şi a „fasciştilor”, la care s-au adăugat trădările şi purtările josnice ale cozilor de topor şi ale unora din reprezentanții diferitelor etnii trăitoare în Bucovina au avut un rol bine precizat în mecanismul diabolic ce viza eradicarea spirituală şi fizică a românimii. Atentatul la adresa filonului autohton a beneficiat de un aparat represiv foarte bine pus la punct, care a decimat treptat şi sistematic populația românească. Toți cei care erau măcar bănuiți de a reprezenta un potențial pericol pentru noua stăpânire se vedeau nevoiți să îndure samavolniciile autorităților venetice şi răutățile trădătorilor de neam. Ateismul a fost promovat la rangul de dogmă de stat, atacul împotriva Bisericii şi a credinței devenind o constantă a anilor de după război.

Inevitabil, adevăratul exod forțat pe care l-au trăit românii bucovineni a dus la apariția unui folclor specific, păstrat, în bună măsură, datorită mărturiilor supraviețuitorilor. Foarte puțin cunoscute şi aproape deloc promovate, aceste creații completează perspectiva celor de atunci cu privire la calvarul pe care l-au îndurat. Incluzând uneori blesteme la adresa barbarilor eurasiatici care au distrus armonia pământului natal, aceste piese din folclorul deportaților reprezintă o altă formă de condamnare, de osândire morală a sălbăticiei şi a neomeniei ocupanților: „Măi Staline, măi Staline / Arde-ar pământul sub tine, / Că nu ne-ai dat nici un bine / Numai rele ne-ai tot dat. / Multă lume-ai deportat. / Măi Staline, măi Staline, / Arde-ar pământul sub tine, / Cum ne-ai ars şi tu pe noi, / De-am rămas flămânzi şi goi. / Multe sate-ai pustiit, / Mulți români ai sărăcit. / şi-ai lăsat copii orfani / C-ai dat drepturi la golani, / Ce cu pâră mincinoasă / Ridicau lumea de-acasă. / Să te bată Dumnezeu, / Că ne-ai dus la chinul greu” (p. 389).

Cel mai potrivit mod de a valoriza aceste mărturii tragice ale unei părți prea puțin ştiute din istoria națională este acela de a le cunoaşte şi de a le face cunoscute. Este o moştenire grea, care obligă şi trebuie să îndemne la serioase reflecții cu privire la unele realități din zilele noastre.

Mircea-Cristian Ghenghea

Iaşi – memoria unei capitale, Gheorghe Iacob (coordonator), Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008 (539 p + ilustrații).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Fosta capitală a Moldovei nu a beneficiat în ultima perioadă de o cercetare cu caracter monografic, alcătuită într-o manieră profesionistă, care să valorifice izvoarele editate, precum şi zestrea documentară ascunsă încă în arhive sau diverse colecții particulare. Apropierea aniversării celor şase veacuri de când datează prima menționare sigură a Iaşilor nu putea să îi lase însă indiferenți pe cei care au avut preocupări mai mult sau mai puțin sistematice legate de trecutul oraşului. Presiunea timpului nu a permis însă realizarea unei lucrări în care urbea să fie înfățişată sub toate aspectele istoriei sale, astfel încât s-a optat pentru reunirea unor studii organizate pe câteva mari teme. Pornind de la aceste condiționări, coordonatorul volumului, Domnul Gheorghe Iacob, profesor la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, arată în *Argument* că „ne-am propus să oferim o carte despre Iaşi, accesibilă şi plăcută unui public larg de cititori" (p. 9). De asemenea, cititorii sunt preveniți că nu se află în fața unei monografii alcătuită după regulile clasice, demersul urmărind să reproducă mai curând o succesiune de „*momente, fapte, semnificații*" şi să redea aspectele esențiale privitoare la „unele *personalități*" ale cetății (p. 9). Primul capitol, intitulat *Introducere în istoria medievală şi premodernă a Iaşilor*, îl are ca autor pe Laurențiu Rădvan, cadru didactic universitar, specialist în istoria urbană europeană şi românească. În cadrul acestei prime secvențe sunt abordate problemele legate de *Începuturile şi numele oraşului*, autorul urmărind să facă lumină asupra unor probleme controversate, suplinind precaritatea surselor scrise prin apel la alte categorii de izvoare, precum cele de factură arheologică. Perioada următoare, căreia îi este consacrat subcapitolul privitor la *Evoluția oraşului de la 1408 până la domnia lui Alexandru Lăpuşneanu*, este mult mai bine ilustrată la nivelul mărturiilor. La nivelul următoarelor abordări sunt avute în vedere mai multe aspecte legate de organizarea vieții urbane premoderne, precum cele relative la *Instituții şi organizare. Moşia oraşului*; *Întinderea oraşului*; *Populația oraşului; ocupațiile locuitorilo*r; *Curtea domnească*. Nu sunt neglijate nici edificiile care oferă oraşului caracterul său monumental, atât din punct de vedere al arhitecturii religioase (*Biserici şi mănăstiri*), cât şi civile (*Alte clădiri de seamă*). Această abordare se încheie printr-un excurs asupra avatarurilor vieții cotidiene, aşa cum rezultă din numeroasele *Războaie, distrugeri şi molime* care au perturbat existența locuitorilor. Al doilea capitol, consacrat oraşului

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

care a fost *Leagănul unirii Principatelor*, reprezintă reluarea şi actualizarea unui text mai vechi aparținând profesorului şi istoricului modernist Dumitru Vitcu. După o introducere, care poartă titlul *Salt peste timp*, în care se arată că Iaşii unirii reprezentau un oraş al contrastelor, în care modelele orientale coexistau cu influențele apusene, autorul vorbeşte despre *Premise istorice „regulamentare”*, insistând apoi asupra ceea ce s-a întâmplat *În preajma şi în vremea revoluției*. De asemenea, are în vedere rolul capitalei Moldovei de *Centru director al organizării mişcării unioniste la nivel național*, concretizat în preeminența inițiativelor politice moldoveneşti. În continuare sunt puse în evidență principalele elemente care au jucat un rol major în înfăptuirea Unirii, precum *Societatea Unirii şi programul unionist*; *Cristalizarea şi reacția mişcării separatiste*; *Pregătirea şi desfăşurarea alegerilor pentru Divanul ad-hoc*; *Dezbaterea programului național*; *Sub regimul tranzitoriu impus de Convenția de la Paris*; *Votul din ianuarie 1859: începutul sfârşitului pentru capitala Iaşi*. După realizarea unirii, oraşul a fost deposedat de statutul unei capitale, însă a primit o serie de compensații, despre care discută profesorul Gheorghe Iacob în capitolul al treilea, consacrat istoriei metropolei moldoveneşti *În vremea lui Carol I (1866-1914)*. După *Considerații generale*, în care arată că Iaşii s-au aflat în avangarda modernizării româneşti, aici fiind întemeiată prima universitate modernă, noi licee şi numeroase edificii publice, autorul aduce o serie de argumente menite să susțină teza *Iaşii – a doua capitală a României*. De asemenea, are în vedere *Organizarea administrativă. Procesul de modernizare*; *Populația. Economia* şi *Învățământul*. În colaborare cu istoricul Ionuț Nistor, cadru didactic la universitatea din Iaşi, reconstituie cele mai importante *Momente din viața politică*, acestui din urmă autor revenindu-i misiunea de a realiza un util subcapitol intitulat *Din galeria oamenilor politici*. Sugestive pentru admosfera din Iaşii secolului al XIX-lea sunt şi mărturiile reunite de coordonatorul volumului în subcapitolele privind diverse *Aspecte din viața cotidiană* şi la *Călători străini* care au ajuns în oraşul de pe Bahlui. În capitolul al patrulea, *Capitala rezistenței până la capăt*, profesorul universitar Ion Agrigoroaiei abordează problema revenirii oraşului în centrul vieții sociale şi politice româneşti pe fondul dificultăților traversate de România de-a lungul „marelui război”. Din acest punct de vedere sunt discutate atât suferințele prin care a trecut oraşul în perioada războiului, cât şi simbolismul asociat cu acest prilej vechii capitale a Moldovei, unde au fost luate marile decizii

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

privind reformarea societății româneşti. Un capitol consistent, care grupează contribuțiile mai multor istorici este consacrat situației oraşului în *Perioada interbelică*. Domnul Ion Agrigoroaiei aduce în discuție *Populația* oraşului şi discută despre *Refacere şi dezvoltare. Viața economică* în perioada de după primul război. Tot profesorul ieşean semnează un subcapitol sintetic privitor la *Învățământul* dintre cele două războaie mondiale, în cadrul căruia cercetătorul Cătălin Botoşineanu oferă o imagine precisă în ceea ce priveşte *Învățământul primar şi secundar*, în timp ce Ion Agrigoroaiei discută despre *Universitatea* din capitala Moldovei. Două subcapitole ample sunt semnate de istoricul contemporanist Ovidiu Buruiană, cadru didactic la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi. În primul dintre acestea, intitulat *Tendințe şi evoluții în viața politică*, autorul discută destinul interbelic al oraşului, care a oscilat între postura de marginalitate şi unele pusee menite să ducă la recuperarea statutului de spațiu al marilor inițiative politice naționale. De asemenea, urmăreşte să realizeze o radiografie a principalelor grupări politice care au activat la nivelul oraşului, precum şi a carierei personalităților care le-au animat. A doua secvență, semnată de universitarul ieşean urmăreşte să realizeze o *Incursiune în cotidianul Iaşului interbelic*, prilej cu care propune un model metodologic de abordare, încercând să înțeleagă viața de zi cu zi pornind de la diverse paliere ale percepției asupra oraşului. În capitolul al şaselea, cercetătorul Remus Zăstroiu vorbeşte despre *Viața culturală din Iaşi între anii 1800 şi 1948. Structuri şi elemente definitorii*, abordare indispensabilă în cadrul unui astfel de volum. Demersul este structurat pe mai multe paliere, astfel încât se discută despre *O poartă deschisă spre lume: jurnalismul ieşean*; *Elemente de structură ale vieții literare ieşene dintre 1800 şi 1948*; *Între „soarelele" doamnei Elena Teyber-Asachi şi concertele Enescu*; *Însemnări referitoare la viața artistică ieşeană între anii 1800 şi 1948*. În cadrul următorului capitol cercetătorul Cătălin Turliuc înfățişează *Oraşul Iaşi între anii 1945 şi 1989*, aşa cum apare acesta la nivelul surselor perioadei. Sunt avute în vedere o serie de aspecte precum *Evoluții teritoriale şi ale organizării administrative*; *Aspecte demografice*; *Evoluții economice*; *Infrastructura urbană*; *Comerțul*; *Aspecte privind îngrijirea sănătății şi rețeaua sanitară*; *Învățământul, cercetarea ştiințifică şi cultura*; *Turism, relații externe*. Lucrarea mai conține o analiză asupra prezentului şi propune unele perspective asupra viitorului, sub titlul *Iaşul la început de mileniu III*, care poartă semnătura Doamnei

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Elena Farca. Volumul se încheie cu un capitol conceput de cercetătorul Sorin Iftimi, bogat în informații şi frumos ilustrat, care priveşte *Evoluția simbolurilor oraşului Iaşi*. Acesta aduce în atenția cititorilor o serie de teme precum *Mitologie şi heraldică ieşeană*; *Sigiliile medievale ale oraşului*; *Sigiliile oraşului în epoca modernă*; *Un drapel al oraşului Iaşi din secolul XIX*; *Stema municipiului Iaşi*. Ultimele secvențe sunt reprezentate de o *Cronologie* semnată de Ionuț Nistor, o *Bibliografie* alcătuită de Cătălin Botoşineanu şi un *Indice de nume* realizat de Adrian Vițalaru. Această apariție lansată odată cu împlinirea celor şase veacuri de la prima atestare documentară a oraşului Iaşi reprezintă rodul unui efort colectiv întrepris de istorici şi cercetători cu formație umanistă din capitala Moldovei. Constrângerile impuse de acest format explică absența unor momente importante din viața urbei care s-au desfăşurat în contextul celui de-al doilea război mondial şi pe parcursul ultimul deceniu al regimului comunist. În ceea ce priveşte aspectele de ordin grafic, volumul impresionează dată fiind calitatea materialului tipografic şi acuratețea ilustrațiilor. Atât prin aceste valențe tehnice, cât şi datorită deschiderilor pe care le propun contribuțiie, tomul se prezintă precum o realizare pilduitoare pentru cercetătorii care se vor încumenta să realizeze o monografie a Iaşilor.

Bogdan-Petru Maleon

Roumanie, un totalitarisme ordinaire, „Communisme" Revue d'Études Pluridisciplinaires publiée avec le concours de CNRS, du CNL, de l'Université Paris-X, du Sophiapol, de la Maison Roumaine de Paris, et de l'Institut de Recherche sur les Crimes du Communisme en Roumanie, N° 91/92, L'Age d'Homme, 2007.

Încercarea de reevaluare a istoriei secolului XX se înscrie în prelungirea analizei uneia din caracteristicile majore ale acestui secol al extremelor: geneza şi perpetuarea regimurilor totalitare. Societățile socialiste din Europa de Est s-au deosebit între ele în multe privințe, aşa-numitul „formerly existing socialism" imprimând o direcție a realității intrinseci specifice fiecăreia din democrațiile populare. Acesta este spiritul în care grupul de istorici de la Paris-X, în colaborare cu Maison Roumaine de Paris şi Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului din România (IICCR) concep volumul *Roumanie, un totalitarisme ordinaire*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

De la fondarea sa, în 1982, este pentru prima dată când revista „Communisme” prezintă cititorilor săi un întreg număr consacrat istoriei unei singure țări. Este vorba de un rechizitoriu al regimului comunist românesc, prin prisma studiilor unor istorici şi politologi români, care surprind caracteristicile tipului de regim totalitar românesc, de la *Tranziția României spre totalitarism* (Ioan Stanomir), până la *Justiția de tranziție post-comunistă* (Raluca Grosescu). Alegându-se culoarul unei istorii pozitive, care se doreşte a fi situat în prelungirea abordării sistemice a tipului de totalitarism românesc, volumul de față abordează un ansamblu de teme cu valoare simbolică pentru comunismul din România (represiunea, teroarea şi tortura, rezistența anticomunistă, mişcările şi acțiunile protestatare, cenzura instituționalizată), care merg în paralel cu reflecția asupra chestiunilor de istorie şi memorie a comunismului, metodologii de cercetare asumate după 1989.

În studiul său, *Du Royome á la Republique Populaire: la transition de la Roumanie vers le totalitarisme*, Ioan Stanomir îşi propune să realizeze o anatomie a regimului comunist din România, ceea ce i-a impus, aşa cum se exprimă autorul, o analiză „instituțională şi politică” (p. 5) a perioadei care a urmat loviturii de stat din 23 august 1944. Istoricul surprinde cadrul instituțional din România epocii, alegerile din noiembrie 1946, realități care, coroborate cu abdicarea regelui Mihai I şi, implicit, cu procesul de „sovietizare” a României vor avea drept rezultat zămislirea unui „scenariu de inginerie totalitară” (p. 5) sau, cu alte cuvinte, tranziția iremediabilă a României spre totalitarism.

Romulus Rusan, director al Centrului internațional de studii asupra comunismului al Academiei Civice, realizează o *cronologie*, respectiv, *geografie a represunii şi terorii în România comunistă,* realități amplificate de „experiența a trei decenii de teroare în patria de origine, URSS” (p. 15). Tendința totalitară spre metodele coercitive este identificată în distrugerea partidelor politice, arestările în masă şi procesele fabricate, reeducarea prin tortură, alături de munca forțată şi de deportări ale elitelor rurale, ce se constituie în alegorii ale „represiunii criminale a elitelor societății” (p. 37). Emergența unui regim bazat pe represiunea în masă nu a putut fi realizată decât prin rolul central avut de Securitate, astfel că Marius Oprea, director al IICCR, în încercarea de evaluare a rolului *Securității şi a moştenirii sale*, adoptă viziunea conform căreia această instituție, alături de ofițerii ce o

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

compuneau, „şi-a conservat comportamentele violente specifice poliției politice” (p. 52). În acelaşi timp, moştenirea sa este văzută de către istoric ca fiind apanajul evenimentelor ulterioare din România de după 1989, exemplul cel mai clar constând în represiunea brutală a manifestației de la Bucureşti din 11-13 iunie 1990.

Rezistența anticomunistă din România anilor 1944-1989 este fenomenul de analiza căruia se ocupă, în volumul de față, Doru Radosav, profesor de istorie contemporană la Universitatea din Cluj. Mişcarea de rezistență anticomunistă este văzută ca fiind îndreptată (la început) împotriva procesului de „sovietizare” pentru ca, mai apoi, să îmbrace diferite tipologii, până la ultimele sale forme de manifestare, în 1962, când ultimul partizan, țăranul Ion Banda din Banat a fost executat. În acelaşi timp, în studiul *Mişcările şi acțiunile protestatare*, Sejărel Olaru prezintă mişcarea lui Paul Goma pentru drepturile omului şi operațiunea „Barbu”, grevele minerilor din Valea Jiului (1977), precum şi o analiză a conținutului acțiunilor protestatare, de la gesturile individuale la revoltele muncitorilor din Braşov (1987).

Unul din numeroasele „subiecte tabu” (p. 65) pentru cercetătorii români este considerat a fi, de către Dorin Dobrincu, director al Arhivelor Naționale, *Colectivizarea şi represiunea țărănimii*, din anii 1949-1962. Studiul său urmăreşte o analiză a proporțiilor represiunii în această campanie de „igienă socială”, concluziile sale planând în jurul judecății potrivit căreia colectivizarea s-a constituit într-o „înfrângere temporară pentru țărănime” dar, în acelaşi timp, campania de colectivizare a însemnat „un eşec pe termen lung pentru regimul comunist” (p. 73). În acelaşi sens, al abordării imenselor resorturi ale represiunii comuniste, se încadrează articolul Doinei Jela, cu privire la *Canalul morții*, aşa cum îl numeşte scriitoarea: un „simbol al muncii forțate şi al lagărelor de concentrare” (p. 83). Ruxandra Cesereanu, profesoară de ştiințe politice la Universitatea din Cluj contribuie la volumul de față cu articolul intitulat *Torture et horreur: le phénomène Pitesti*, fenomen ce comportă, în viziunea sa, o „singularitate abominabilă” şi care a avut ca scop încercarea de construire a unui „hommo sovieticus” în dimensiunea sa dezumanizantă. Pe acelaşi fond se înscrie şi articolul psihiatrului Ion Vianu, care scrie despre *Persecuția psihiatrică a opozanților şi disidenților*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Exproprierile, arestările, deplasările forțate de populație, impunerea reşedinței obligatorii sunt măsuri pe care Smaranda Vultur, profesoară de istorie contemporană la Universitatea din Timişoara, le pune pe seama dezideratului final al regimului comunist: „lichidarea oricărei opoziții la regim" (p. 99). În studiul său, *Deportations, déplacements forces de population et assignations á residence. 1945-1964,* autoarea prezintă numărul şi tipurile de indivizi care au făcut obiectul acestor măsuri. Deportările şi consecințele aferente (represiunea, foametea) constituie, totodată, obiectul unei analize realizate de Igor Casu, doctor în istorie contemporană al Universității din Iaşi cu privire la *Gulagul basarabean*, în perioada 1940-1941 şi 1944-1956.

Varietatea aspectelor analizate în volumul de față este confirmată de studiul publicat de Ioana Macrea-Toma, doctorandă în literatură comparată la Universitatea din Cluj, care, în articolul *La censure institutionalisée et interiorisée en Roumanie communiste,* reconstituie amploarea măsurilor luate de „politruci" în vederea aplicării cu succes a cenzurii; aşadar, selecția arbitrară a textelor, manipularea fondurilor biografice, interdicțiile în vederea publicării etc., au avut menirea de a transforma radical structura societății româneşti, prin „punerea în aplicare a doctrinei şi practicii bolşevice" (p. 111). Una din consecințele acestui fapt a fost apariția în România comunistă a unui cult al personalității lui N. Ceauşescu, de dimensiuni comparabile cu cele din spațiul sovietic. Acesta este aspectul surprins de către Adrian Cioroianu în articolul său, intitulat *La <<videologie>> de Nicolae Ceausescu: le Conducator et l'obsession de l'autoportrait,* în care istoricul îşi canalizează cercetarea pe analiza corelației dintre cultul personalității liderului român şi producția artistică.

Amploarea opiniilor privitoare la evenimentele din decembrie 1989, din România, au dat curs apariției a numeroase studii, respectiv, maniere de interpretare a acestui moment. Pe această linie se încadrează articolul Ruxandrei Cesereanu, cu privire la ceea ce s-a întâmplat la Timişoara şi Bucureşti, în decembrie 1989: este adusă în discuție atât o „revoluție spontană", cât şi o „lovitură de stat" (p. 168). Articolele Ralucăi Georgescu şi Anei Blandiana, *La justice de transition dans la Roumanie post-communiste*, respectiv, *Un école de la memoire: le memorial des victimes du communisme et de la resistence* vin să încununeze ultimele pagini ale acestui volum, prin explorări atât în direcția diferitelor politici de „gestiune a trecutului" (p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

173), cât şi printr-o pledoarie făcută în sensul „apărării nevoii de adevăr şi a respectului față de ființa umană” (p. 195), după expresia Anei Blandiana.

Situarea într-o epocă istorică şi într-un spațiu geopolitic unitar nu a fost prielnică unei scrieri obiective, nepărtinitoare a istoriei comunismului românesc. A trebuit să aşteptăm evenimentele din 1989, care aveau să marcheze dispariția vechilor realități socio-politice, pentru a căuta un consens asupra modului în care noua şcoală istoriografică va încerca abordarea perioadei. Volumul *Roumanie, un communisme ordinaire*, prin varietatea temelor abordate, prin calitățile ştiințifice ale celor care au contribuit la realizarea studiilor închegate în acest volum, se constituie într-o analiză obiectivă, documentată a tipului de comunism românesc, un „totalitarism obişnuit”, care a preluat modelul *Fratelui mai Mare* în crearea unui nou tip societal/instituțional.

Alexandra Toader

Raluca Grosescu, Raluca Ursachi, *Justiția penală de tranziție. De la Nürnberg la postcomunismul românesc,* Iaşi, Editura Polirom, 2009, 283 p.

Raluca Grosescu şi Raluca Ursachi şi-au propus, după cum mărturisesc la începutul volumului, în *Mulțumiri*, să cerceteze justiția penală de tranziție din România în urma unei discuții, în anul 2003, cu profesorul Jean-Charles Szurek de la Université Paris X-Nanterre. Acesta remarca faptul că în România, în comparație cu alte țări din regiune, au avut loc foarte multe procese referitoare la trecutul dictaturii comuniste. Raluca Grosescu şi Raluca Ursachi considerau atunci că în România măsurile de gestionare a trecutului recent fuseseră cvasiabsente. Proiectul de cercetare a fost adoptat de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului în România în toamna anului 2006. Publicarea volumului a fost susținută de Fundația Konrad Adenauer, prin Programul Statul de Drept în Europa de Sud-Est.

Termenul de *justiție de tranziție*, ales de autoare din multitudinea de termeni folosiți în literatura de specialitate, desemnează „ansamblul de politici care vizează gestionarea trecutului recent, cu dublul scop de a face dreptate şi de a realiza trecerea la o nouă ordine democratică”(p. 15).

Introducerea, prin modul cum este concepută, are un dublu rol: trece în revistă literatura de specialitate; familiarizează cititorul cu termenii

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

specifici, cu rolul proceselor în justiția de tranziție – pedepsirea vinovaților, restaurarea demnității victimelor, reinstaurarea respectului pentru lege, construcția unei narațiuni asupra nedreptății fostului regim, cu ipotezele de cercetare, cu metodologia şi sursele utilizate.

Ipotezele de cercetare vizau România, dar analiza cazului românesc trebuia realizată plecând de la un cadru mai larg, al gestionării trecutului dictatorial. În acest mod, rezultatele justiției româneşti pot fi comparate cu alte cazuri. De aceea, în prima parte a volumului – *De la Nürnberg la decomunizare: evoluția şi dilemele justiției penale de tranziție*, p. 33-106 – autoarele şi-au propus o incursiune istorică. În primul capitol, *Nürnberg: piatra de temelie a justiției penale de tranziție*, au dorit să analizeze aceste procese datorită puternicelor semnificații simbolice, ele fiind considerate, după cum reiese şi din titlul capitolului, acte fondatoare. Nürnberg mai este menționat de câteva ori în volum, ca simbol sau cu trimitere directă la procesele ce au avut loc la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, deoarece „la fiecare ieşire din dictatură se aşteaptă un «nou Nürnberg», un «proces al secolului» care să arate natura criminală a vechiului regim şi să-l delegitimeze pentru totdeauna” (p. 19). În opinia autoarelor procesele de la Nürnberg sunt un model al justiției penale de tranziție deoarece: principalii vinovați au fost pedepsiți; victimele, disprețuite de justiția nazistă, au fost integrate unui nou sistem de valori care le-a reabilitat; au fost o adevărată lecție de istorie despre ilegitimitatea şi criminalitatea regimului nazist; dincolo de crearea unei narațiuni despre trecut a creat un model de judecată a crimelor internaționale.

Titlurile următoarelor capitole ale acestei părți a volumului fac referire la zone geografice şi la valuri ale justiției de tranziție; titlurile subcapitolelor sunt bine alese şi considerăm că redarea lor este suficientă, că nu este necesară o prezentare mai detaliată a conținutului: 2. *Europa de Sud* (*Portugalia: justiția revoluționară ca obstacol în calea democratizării*; *Grecia: procesele ca delegitimare a fostului regim*; *Spania: instituționalizarea uitării*); 3. *America de Sud* (*Argentina: mobilizare civică pentru dreptate*; *Bolivia: un unic proces simbolic*; *Chile: de la autoamnistiere la constrângerile dreptului internațional*; *Uruguay: renunțarea la pretenția punitivă a statului*); 4. *Africa de Sud: justiția restaurativă*; 5. *Europa de Est* (*Germania: ordinea de drept ca fundament al tranziției la democrație*; *Polonia: rolul institutelor de investigare a crimelor trecutului în justiția penală de tranziție*; *Ungaria: prescripția ca formă de*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

impunitate a fostului regim; *Cehoslovacia: „Justiția nu judecă istoria, ci respectarea legilor”*; *Bulgaria: dificultatea de a condamna politici de stat*; *Albania: dependența justiției penale de interesele politice*; *Țările baltice: chestiunea dublului genocid şi a dublei ocupații*; *Rusia: consolidarea unei uitări neafirmate*). Sunt mai multe studii de caz ce prezintă situația din țara respectivă în timpul dictaturii şi după revenirea la democrație. Modul acesta de prezentare este binevenit deoarece măsurile justiției de tranziție nu pot fi înțelese fără o cunoaştere a situației anterioare.

Capitolele din cea de-a doua parte a volumului – *Justiția penală de tranziție în România postcomunistă*, p. 109-212 – au titluri sugestive: 6.[7] *Desprinderea de comunism*; 7. *Procesul Ceauşescu – paravan al schimbării politice*; 8. *Condamnările pentru genocid din anii 1990-1991*; 9. *Abandonarea „justiției revoluționare”*; 10. *Procesele militarilor: justiția în slujba puterii politice*; 11. *„Procesul comunismului”: între constrângeri procedurale, dezinteres politic şi activism haotic*. După cum se poate observa din titluri, în această parte Raluca Grosescu şi Raluca Ursachi şi-au propus să evalueze procesele intentate în România, după 1989, foştilor demnitari comunişti. Măsurile de gestionare a trecutului au fost influențate de trăsăturile şi evoluțiile regimului comunist şi de modul cum s-a produs desprinderea de fostul regim. Procesele intentate militarilor în perioada 1991-2007 ilustrează dependența justiției de interesele politice ale diverselor partide succedate la putere. Condamnarea crimelor comunismului din România s-a lovit de o serie de bariere juridice: decretul de amnistie dat de Nicolae Ceauşescu în 1988; decretul de amnistie din 1990 semnat de Ion Iliescu; expirarea termenului de prescripție. Crimele comunismului nu pot fi judecate decât ca simple infracțiuni, ele nu pot fi încadrate juridic în categoria crimelor imprescriptibile.

Justiția postcomunistă referitoare la crimele şi abuzurile comise în timpul regimului comunist a rămas aproape imobilă. „În România nu a existat o politică oficială a statului cu privire la decomunizare şi la pedepsirea actorilor politici implicați în represiune. Din 1990 şi până în prezent, numai patru rechizitorii au fost întocmite cu privire la crimele comise de membri ai aparatului represiv şi numai două dintre ele s-au

[7] Raluca Grosescu şi Raluca Ursachi au ales continuitatea în numerotarea capitolelor, deşi între cele două părți ale volumului există diferențe clare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

soluționat cu verdicte de condamnare” (p. 182): cazul „Drăghici-Briceag”, cazul „Autobuzul”, cazul „Gheorghe Ursu”, cazul „Gheorghe Crăciun”. Campania electorală din 2004 a readus în discuție problema condamnării crimelor comunismului, de aceea au fost luate o serie de măsuri: înființarea Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România şi constituirea Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste. Condamnarea regimului comunist drept ilegitim şi criminal de către preşedintele Traian Băsescu, în Parlament, „a avut o deosebită valoare simbolică, fără a avea consecințe în plan juridic” (p. 194).

O a treia parte a volumului este formată din *Documente*, p. 215-275: rechizitoriu din 24 decembrie 1989 al Direcției Procuraturii Militare cu privire la inculpații Ceauşescu Nicolae şi Ceauşescu Elena; sentința nr. 1 din 25 decembrie 1989 a Tribunalului Militar Extraordinar cu privire la inculpații Ceauşescu Nicolae şi Ceauşescu Elena; rechizitoriu din 8 aprilie 1993 al Secției Procuraturii Militare cu privire la inculpatul general (rez.) Drăghici Alexandru, fost ministru de Interne; rechizitoriu din 7 septembrie 2000 al Parchetului Militar de pe lângă Curtea de Apel Bucureşti cu privire la inculpatul colonel (rez.) Crăciun Gheorghe fost condamnat[8] al Penitenciarului Aiud în perioada 1958-1964; rechizitoriu din 22 noiembrie 2000 al Secției Parchetelor Militare cu privire la inculpații Stănică Tudor şi Creangă Mihai; sentința penală nr. 49 din 14 iulie 2003 a Curții de Apel Bucureşti – Secția a II-a Penală – cu privire la inculpații Stănică Tudor şi Creangă Mihai. Aceste documente completează de fapt partea a doua a volumului.

Analiza cazului românesc a fost plasată într-un cadru mai larg, trecându-se în revistă diferite contexte istorice şi spații geografice. Sursele folosite fac parte din mai multe categorii. Pentru realizarea primei părți au fost utilizate cărții şi studii de specialitate (multe din ele nu sunt traduse în limba română), articole din presa contemporană evenimentelor. În ceea ce priveşte România, cercetarea a avut la bază documente, articole din presă, interviuri.

---

[8] Gheorghe Crăciun a fost comandantul şi nu condamnatul Penitenciarului Aiud. Poate fi o greşeală de redactare a rechizitoriului pe care autoarele nu au corectat-o, dar nici nu au semnalat-o.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Autoarele şi-au propus să cerceteze capacitatea justiției penale de tranziție din România postcomunistă de a-şi îndeplini funcțiile. „Principala noastră ipoteză este că în România procesele intentate foştilor responsabili comunişti au devenit instrumente de legitimare politică pentru diversele partide care s-au succedat la putere după 1989. […] A doua ipoteză de cercetare este că, în aceste condiții, procesele intentate în România foştilor demnitari comunişti nu au reuşit să stabilească decât parțial vinovăția individuală şi instituțională pentru crimele regimului" (p. 28). Analizând sursele pe care le-au avut la dispoziție, cele două cercetătoare demonstrează pe parcursul studiului că procesele penale de tranziție din România postcomunistă nu au îndeplinit decât parțial cele patru funcții amintite, că au fost o sursă importantă de legitimare pentru toți actorii de pe scena publică. Este adevărat că procesele din România sunt mai numeroase în raport cu cazurile instrumentate în celelalte țări comuniste, dar s-au concentrat de cele mai multe ori asupra represiunilor din decembrie 1989.

Volumul mai conține o bibliografie selectivă şi o listă a persoanelor intervievate.

Raluca Grosescu şi Raluca Ursachi oferă cititorului interesat de justiția de tranziție un volum util. Această carte, prin modul accesibil în care este scrisă, se adresează nu numai cercetătorului, ci şi publicului larg. Volumul este conceput ca un tot, fiecare parte având rolul ei important. Autoarele vor să ofere o imagine de ansamblu a justiției penale de tranziție, să ofere posibilitatea de a compara situația din România cu cea din alte democrații noi. Lectura acestui volum oferă răspunsuri la eventuale întrebări, confirmă sau infirmă păreri proprii.

Antonella Asandei

Pierre du Bois, *Ceaușescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice*, traducere din engleză de Ioana Ilie, cuvânt înainte Vladimir Tismaneanu şi Cristian Vasile, Editura Humanitas, Bucureşti, 2008, 192 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Imediat după revoluția din decembrie 1989 au început să apară studii şi memorii ale celor care au trăit în perioada comunistă. Imaginea comunismului românesc a început să fie reconstruită fragmentar, episodic, în funcție de memoria subiectivă a autorului sau de materialul de care dispunea. La 20 de ani de la căderea regimului se mai caută încă modalitatea cea mai corectă de reconstituire a trecutului. Una din cărțile care îşi propune să prindă o nouă piesă în „puzzel-ul" istoriei comunismului românesc este cea a lui Pierre du Bois, *Ceaușescu la putere. Anchetă asupra unei ascensiuni politice*, carte apărută în 2008.

Pierre du Bois, politolog elvețian, specializat în relații internaționale, profesor la „Institut de Hautes Etudes Internationales" din Geneva, nu este la prima cercetare a regimul comunist din România. Preocupările lui privind acest subiect sunt mai vechi, ducând la colaborarea și participarea sa ca membru în comitetele editoriale ale revistelor „Dosarele istoriei" și „Revue Roumaine d'Histoire". Prima versiune a cărții mai sus menționate, apărută în 1998, poartă numele de *Anchetă asupra unei ascensiuni politice: Ceaușescu la putere*, în traducerea Gettei Slăvescu Slătineanu. Zece ani mai târziu, cititorii se pot bucura de cea de-a doua variantă, apărută la Editura Humanitas, în traducerea Ioanei Ilie și cu o prefață semnată de Vladimir Tismăneanu și Cristian Vasile. „Cartea de față este o incursiune temerară în istoria comunismului românesc, cu accent special asupra unuia dintre episoadele cele mai tulburi și mai controversate" (p. 7). Cu această frază începe prezentarea cărții; frază promițătoare, ce suscită curiozitatea nu doar a specialiștilor, ci și a omului obișnuit. Susținem această idee întrucât pentru cetățeanul român, fie pentru cel care și-a trăit o parte din viață sub regimul comunist, fie pentru cel ce a crescut după prăbușirea regimului, punerea în lumină a evenimentelor trecute îi afectează în mod direct conștiința și comportamentul socio-politic. Dezvăluirea unor aspecte ale politicii din spatele ușilor închise și interpretarea lor în scopul găsirii răspunsurilor care să satisfacă unele curiozități și nelămuriri legate de trecutul recent, atrag imediat atenția. Mai mult decât atât, aceste răspunsuri pot influența evoluția actualei democrații de tranziție, destul de fragilă, de altfel.

Autorul lucrării de față abordează momentul luptei pentru succesiunea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și modalitățile prin care Nicolae Ceaușescu, pe atunci cel mai tânăr membru al Biroului Politic al CC al

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

PMR, a reușit să acapareze puterea absolută. Accentuând anumite evenimente în vederea întreprinderii analizei propuse, Pierre du Bois începe cu semnificația votului unanim al membrilor Comitetului Central de alegere a lui Ceaușescu ca succesor al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Acest vot trădează un „mecanism mecanic menit să perpetueze mitologia leninistă a centralismului democratic, un ritual golit de sens" (p.8). El observă că în mediile românești nu s-a făcut nici o aluzie la succesiune, această chestiune fiind tratată ca un subiect tabu. Nici chiar pronosticurile din străinătate nu dădeau șanse prea mari lui Nicolae Ceaușescu, el fiind clasat pe locul al doilea sau al treilea, după Chivu Stoica și Gheorghe Apostol. Acesta din urmă părea a fi și preferatul lui Dej. Câștigând susținerea lui Stoica și Maurer, Ceaușescu iese învingător în competiție. Maurer își explica susținerea pentru Ceaușescu prin teama de o scindare a partidului după moartea lui Dej și de o posibilă intervenție sovietică. Tânărul Ceaușescu era, în ochii Maurer, un „om modest, muncitor cu o atitudine fermă în fața rușilor" (p.86). O a doua explicație, analizată atent de autor este cea conform căreia Ceaușescu i-ar fi promis lui Maurer că îi păstrează funcțiile și privilegiile, acest lucru demonstrând cinismul și carierismul celor mai mulți dintre fruntaşii comuniști. Forjând semnificațiile alegerii lui Ceaușescu, moment calificat de Silviu Brucan ca o lovitură de partid, iar de către Bârlădeanu ca o revoluție de palat, Pierre du Bois se oprește asupra unui răspuns pragmatic, și anume că „totul a fost un calcul, o înțelegere de grup puternic încurajată de relațiile ierarhice duse la extremă și de absența democrației interne în partid" (p. 91-92).

O altă etapă asupra căreia autorul își îndreaptă atenția este cea al construcției drumului spre obținerea unei puteri absolute, care îl face pe noul lider *primus inter pares*. Astfel, atmosfera de destindere internă, prin liberalizarea accesului la univeristăți, relativa deschidere a frontierelor, legalizarea construirii de locuințe proprietate personală, deschiderea de magazine, restaurante și pensiuni private și reorientarea comerțului exterior au dus la o destalinizare a României, cantonată, însă, în limite precise. Primii ani ai conducerii lui Ceauşescu s-au desfășurat sub semnul ambivalenței, el folosind o retorică leninistă, un discurs în care expresiile de centralism democratic, economie planificată, colectivizarea agriculturii și nașterea omului nou stăpân pe soarta sa, revin mereu, deși realitatea concretă era construită pe alte direcții. Această unitate a conducerii

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

colective părea să funcționeze foarte bine, însă cel de-al IX-lea Congres al PMR, desfășurat între 19 și 24 iulie 1965 a reprezentat începutul schimbării politicii ceaușiste, sau mai bine spus aducerea la lumină a adevăratelor intenții ale noului lider. Dacă până atunci, portretul lui Ceaușescu apărea doar în fotografii colective, pe 20 iulie s-a publicat în „România Liberă" prima fotografie în care apare singur. A doua imagine a apărut la 25 iulie, de acestă dată de dimensiuni mai mari, iar sub ea erau expuse fotografiile celorlalți 14 membri ai Comitetului Politic Executiv. Aceste momente simbolice sunt interpretate de autor ca reprezentând a doua moarte a lui Dej sau așa cum a menționat consilierul Ambasadei Ungariei la București, Gyorgy Kalmar, „congresul al IX-lea reprezintă sfârșitul cultului lui Dej". În anii ce au urmat, Ceaușescu a acaparat toate funcțiile majore din stat. În 1967 devine preşedinte al Consiliului de Stat, președinte al Consiliului Apărării, iar din 1974, preşedinte al Republicii.

Studiul lui Pierre du Bois este unul foarte bine documentat, o pondere importantă a materialului bibliografic deținând-o interviurile realizate de el după 1990 cu câțiva dintre oamenii politici importanți ai regimului lui Dej, cum ar fi: Gheorghe Apostol, Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Mihai Florescu sau Leonte Răutu. Într-o Românie în care „jocul" din spatele cortinei în perioada comunistă, mai afectează încă viața politică și socială a fiecărui individ, raportarea directă la unii dintre oamenii politici importanți ai vremii nu este lipsită de semnificații. Mărturiile lor, fie ele și lipsite de dezvăluiri spectaculoase, își găsesc importanța în satisfacția individului obișnuit de a putea să-i cunoască mai bine pe cei care au purtat responsabilitatea vieții lor în anii comunismului. Analiza acestor interviuri și punerea lor față în față cu realitatea duce la o concluzie cel puțin interesantă a autorului, anume că ascensiunea lui Ceaușescu la putere a fost „rezultatul talentului său de uneltitor și a minimei rezistențe a conducerii lipsită de principii și animată doar de dorința de a păstra pentru totdeauna dominația nomenclaturii" (p. 159).

Cristina Preutu

Dan Lazăr, *România şi Iugoslavia în primul deceniu interbelic. Relații politico-diplomatice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2009, 230 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Situația internațională la finele „Marelui Război” se prezintă a fi una complicată. Dispariția imperiilor multinaționale a dus la apariția de noi state, iar trasarea granițelor a reprezentat una din preocupările principale ale diplomaților întruniți la Versailles. Stabilirea frontierelor s-a dovedit a fi o chestiune dificilă în condițiile în care o provincie era revendicată de mai multe state. Relația României cu noul creat Regat al Sârbilor, Croaților şi Slovenilor a traversat o criza diplomatică severă, la începutul perioadei interbelice, cauza principală găsindu-se în disputarea aceluiaşi teritoriu. Motivația pentru a fi depăşit diferendul a venit din conştientizarea pericolului comun reprezentat de statele revizioniste.

Lucrarea cuprinde patru capitole, introducere, concluzii, izvoare, bibliografie, anexe şi indice de nume. Primul capitol, *Europa de sud est şi sfârşitul „Marelui Război”* (p.15-62), readuce în discuție transformările survenite pe harta europeană la finele primei conflagrații mondiale. Autorul concentrează analiza asupra unor chestiuni precum destrămarea Imperiului Austro-Ungar, sistemul de pace stabilit la Versailles şi formarea Regatului Sârbilor, Croaților şi Slovenilor. Sunt aduse în prim plan animozitățile şi conflictul de orgolii existent între sârbi şi croați cu privire la importanța pe care fiecare urma să o dețină în noua structură statală şi evenimentele ce au dus la crearea Regatului.

Cel de-al doilea capitol, *Problema Banatului în raporturile româno-iugoslave* (p. 63-134) constituie, din punctul nostru de vedere, partea cea mai importantă a lucrării. Este analizat dialogul diplomatic pe care îl stabilesc doi foşti aliați la finele „Marelui Război”. Contrar aşteptărilor generale, relația dintre cele două părți nu este nicidecum cordială, redesenarea hărții europene, ca urmare a dispariției imperiilor multinaționale, a dus la naşterea unui conflict de interese, „mărul discordiei” reprezentându-l Banatul. Stabilirea graniței româno-iugoslave s-a dovedit a fi un lucru extrem de greu de realizat, în condițiile în care Banatul se prezenta ca un mozaic etnic ce cuprindea români, germani, unguri, sârbi şi în care românii erau majoritari. Dorința românilor bănățeni ca întreg teritoriu provinciei să intre în componența României Mari s-a lovit de opoziția acerbă a sârbilor, care vedeau în realizarea acestui plan o amenințare permanentă asupra Belgradului, oraşul aflându-se prea aproape de granița cu statul român. În consecință, pentru a împiedica soluționarea diferendului teritorial în

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

favoarea părții române sârbii şi-au luat măsuri de precauție, ocupând militar provincia.

Disputa diplomatică dintre cele două state s-a purtat la Versailles. După cum remarcă autorul, sârbii s-au bucurat de o imagine mult mai bună în ochii marilor puteri, deoarece nu au încheiat pacea separată cu Puterile Centrale, la aceasta adăugându-se şi atitudinea intransigentă a lui I. I. C. Brătianu, care nu considera Banatul subiect de negociere şi dorea punerea în aplicare a tratatului încheiat de România cu Antanta în anul 1916, în virtutea căruia întreg Banatul trebuia să revină României.

A existat şi o confruntare „la vârf", după cum afirmă autorul, între I. I. C. Brătianu şi Take Ionescu cu privire la rezolvarea chestiunii Banatului. Dacă Brătianu considera absolut necesară punerea în aplicare a tratatului din anul 1916 şi nu accepta nici un fel de negocieri cu privire la această problemă, Take Ionescu avea o viziune diferită asupra lucrurilor. El credea că prin negociere România putea obține mare parte din teritoriul aflat în dispută. În plus, se păstrau relații bune cu un fost aliat, absolut necesare în nouă conjunctură geopolitică, în care România era înconjurată de state revizioniste.

Stabilirea graniței finale a sfârşit prin a nemulțumi ambele state, dar venirea la conducerea Ministerului de Externe a lui Take Ionescu a facilitat detensionarea relațiilor româno-iugoslave. Reluarea dialogului diplomatic este urmărită în ultimele două capitole ale lucrării *România, Iugoslavia şi Mica Înțelegere* (p.135-150) şi *Relațiile româno-iugoslave în context regional* (p.151-168). Astfel, colaborarea celor două țari se dovedeşte un factor esențial în menținerea *status-quo*-ului stabilit la Versailles, în condițiile amenințării permanente venite din partea unei Ungarii revizioniste, ce traversa o gravă criză politică în primii ani interbelici. În ciuda bunelor relații, consfințite şi prin alianța matrimonială dintre cele două case regale, situația românilor din Banatul sârbesc şi Timoc a rămas una dificilă, ei nefiind recunoscuți ca minoritate în cadrul Regatului Sârbilor, Croaților şi Slovenilor. Autorul găseşte responsabile de situație şi autoritățile române, care au neglijat, la rândul lor, comunitatea românească de pe teritoriul iugoslav.

Demersul de față este unul important deoarece aduce completări la o temă mai puțin dezbătută în istoriografia românească, relația româno-iugoslavă în primul deceniu interbelic. În plus, perioadă este una

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

interesantă deoarece se face trecerea de la dispute încordate generate de revendicarea de ambele părți a Banatului, la solidarizarea în fața unei amenințări comune, Ungaria.

Ioana Asevoaiei

Adrian Vițalaru, Iulian Ghercă Munteanu (coord.), *Secvențe din trecut. Studii de istorie şi de relații internaționale*, cuvânt înainte de Adrian Vițalaru, Iulian Ghercă Munteanu, Editura Performantica, Iaşi, 2009, 243 p.

Lucrarea de față reprezintă o inițiativă lăudabilă de a întreține contactul permanent cu viața culturală şi cu istoricii de „dincolo de Prut”. În plus, sunt aduse în discuție chestiuni controversate şi interesante din istorie Basarabiei, la acestea adăugându-se câteva contribuții de istorie românească şi universală contemporană, care ajută la îmbogățirea istoriografiei referitoare la perioadă.

Volumul de studii este împărțit în două mari părți. Prima dintre acestea, intitulată *Momente din istoria Basarabiei* (p.13-131) adună un număr de articole referitoare la istoria modernă şi contemporană a provinciei. Flavius Solomon în studiul *Basarabia sub administrație țaristă. Considerații privitoare la evoluția etno-demografică* readuce în discuție politica țaristă de deznaționalizare a populației române din Basarabia şi impactul pe care această politică l-a avut asupra structurii etnice ulterioare. În continuare, studiul lui Oleg Bercu se concentrează asupra unei minorități din spațiul basarabean în *Statutul juridic şi arealul de răspândire a găgăuzilor înainte de 1918*. Punctul forte al acestor demersuri îl reprezintă accesul la istoriografia rusească, fapt ce permite analiza subiectelor din perspectivă multiplă.

Liviu Brătescu prezintă disputa româno-rusă în *Un subiect delicat pe agenda clasei politice româneşti: sudul Basarabiei. (1875-1878)*. Schimbarea celor trei județe cu Dobrogea prin voința unilaterală a părții ruseşti şi încălcarea prevederilor tratatului, care stipula respectarea integrității teritoriale a României, reprezintă încă o dovadă a influenței marilor puteri în stabilirea coordonatelor teritoriale ale statelor europene şi imposibilitatea de acțiune a unui stat mic care abia obținuse independența.

Lilia Crudu şi Ovidiu Buruiană în *Considerații privind integrarea elitei basarabene în clasa politică din România interbelică* şi *Despre elita liberală a Basarabiei interbelice* prezintă caracteristicile unei elite mult diferită de cea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

din Transilvania şi Bucovina, cu preocupări relativ puține pentru păstrarea contactului cu spațiul cultural şi politic românesc în perioada antebelică, pregătită, de cele mai multe ori, de şcoala rusă. În ceea ce priveşte scena politică puțini au fost cei care s-au remarcat la nivel central, iar personalități precum Ion Inculeț au generat reacții controversate.

Studiul lui Liviu Cărare, *Situația evreilor din Basarabia şi Bucovina şi impactul cedărilor teritoriale din vara anului 1940* aduce în discuție un moment controversat şi dureros atât din istoria românilor, cât şi a evreilor. Echidistanța cercetătorului este greu de păstrat în condițiile în care de ambele părți au fost atât victime, cât şi resentimente. Avem impresia uneori că este valorizată într-o măsură mai mare drama evreilor din aceste teritorii şi este neglijat contextul general şi suferința românească, care la rândul ei, nu trebuie ignorată ori neglijată. Demersul lui Igor Caşu, *Considerații cu privire la starea de spirit a populației basarabene în contextul înaintării Armatei Roşii, martie-august 1944* se înscrie în acelaşi moment de tristă amintire din istoria Basarabiei şi anume cea de-a doua conflagrație mondială. Este urmărit impactul pe care transformările din perioada iunie 1940-august 1944 le-au avut asupra populației, autorul remarcând că dorința de stabilitate prima, dar odată cu punerea în aplicare a metodelor sovietice de stăpânire balanța a înclinat clar spre partea română. Ultimul studiu din prima parte aparține lui Sergiu Mustață şi se referă la *Marea Unire din 1918 în manualele şcolare din Republica Moldova. Studiu de caz: clasele a IV-a, a VIII-a şi a IX-a.* Este dezbătută chestiunea controversată a manualelor şcolare şi modalitățile în care politicul se implică în prezentarea părtinitoare a evenimentelor.

A doua parte a volumului, intitulată *Studii de istorie contemporană* (p.135-235) cuprinde titluri precum *Privire comparativă între Constituția de la 1866 şi Constituția de la 1923 în contextul Marii Uniri* de Alina Mătăşel şi Adrian Mătăşel, demers realizat din perspectivă juridică, *Revistă Catolică* de Iulian Ghercă Munteanu, în care este prezentată însemnătatea revistei atât din perspectiva calității publicistice, cât şi a rolului său de coagularea a elementului catolic. Studiul lui Daniel Boboc, *Imaginea adversarului politic în alegerile din 1922,* oferă o perspectivă interesantă asupra eşicherului politic românesc odată cu trecerea la votul universal. Este analizat discursul adversarilor politici, oferind imaginea unei lumi în care denigrările şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

criticile pot lua foarte uşor locul atitudinii binevoitoare, dacă aliatul se transformă în adversar sau *viceversa*.

Adrian Vițalaru în *Secvența din biografia unui diplomat român. Nicolae Petrescu-Comnen- Trimis Extraordinar şi Ministru Plenipotențiar al României la Berlin (1932-1938)* se concentrează asupra relațiilor româno-germane din al doilea deceniu interbelic, analizat prin prisma activității diplomatului român. Remarcăm consultarea unui inventar arhivistic consistent, fapt ce dă valoare lucrării. Bogdan Schipor în *România şi Polonia în politica est-europeană a Marii Britanii la sfârşitul anilor'30* prezintă schimbările ce au survenit în politica externă britanică odată cu intensificarea pericolului din partea Germaniei. În noua conjunctură internațională, alarme precum cea dată de V.V. Tilea stârneau îngrijorare profundă în Marea Britanie. Ultimul articol *Istoria unui eşec: Comunitatea Europeană de Apărare (CEA)(1950-1954)* de Vlad Hogaş încearcă o analiză a motivațiilor ce au stat la baza eşuării proiectului de constituire a unei armate europene. Având în vedere istoriografia vastă referitoare la istoria Uniunii Europene considerăm că subiectul putea fi valorificat printr-un studiu ceva mai consistent.

Ioana Asevoaiei

Alin Mureşan, *Piteşti. Cronica unei sinucideri asistate*, prefață de Ruxandra Cesereanu, Iaşi, Editura Polirom, 2008, 256 p.

Cartea *Piteşti. Cronica unei sinucideri asistate,* realizată de Alin Mureşan, a apărut în anul 2007, la editura Polirom, sub egida Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România. Autorul a absolvit în anul 2006 Facultatea de Ştiințe Politice, Administrative şi alte Comunicări din cadrul Universității „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca, secția Jurnalism. Activitatea sa editorială cuprinde articole apărute în revistele „Memoria", „Tribuna" şi „Steaua". De asemenea, a colaborat la realizarea volumului *Experiențe carcerale în România comunistă* coordonat de Cosmin Budeancă. În prezent este expert al Serviciului Muzee-Memorie, din cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului în România.

Cele 263 de pagini ale cărții sunt deschise de prefața semnată de Ruxandra Cesereanu, urmată de „Cuvânt înainte" ce aparține autorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Cartea mai cuprinde o introducere, cinci capitole, dintre care primele trei sunt împărțite în mai multe subcapitole şi se încheie cu bibliografie, index de antroponime şi cel de toponime.

Evenimentele de la Piteşti au constituit subiectul a numeroase lucrări semnate de diverşi istorici; legate de aceste întâmplări au apărut şi o serie de memorii ale unor participanți-supraviețuitori. Cu toate acestea, Alin Mureşan a considerat că evenimentele trebuie redate dintr-o nouă perspectivă. Întocmirea unei documentații cât mai exacte, verificarea surselor de două ori, folosirea pentru prima dată a interviurilor directe cu supraviețuitorii reprezintă strădania tânărului autor de a realiza o abordare monografică a acțiunii de la Piteşti. În „Cuvânt înainte" autorul explică motivul care l-a determinat să realizeze această carte: dorința de a prezenta evenimentele dintr-un unghi cât mai obiectiv, astfel încât victimele să nu mai fie acuzate pe nedrept.

Pentru a înțelege mai bine ce s-a întâmplat la Piteşti, dar mai ales cum a fost posibil, autorul prezintă conjunctura politică din România după 23 August 1944. Pe parcursul unei scurte „Introduceri" de două pagini, cititorii sunt părtaşii unei scurte lecții de istorie unde se reamintesc paşii consolidării puterii politice a comuniştilor. Prin folosirea terorii (sub diferitele ei forme – bătăi, torturi, arestări, anchetări), Partidul Comunist, implicit Securitatea Poporului a dorit să controleze două mari categorii sociale: elitele şi tinerii, pentru ca generațiile care aveau să urmeze să poată fi manipulate de noua putere. Astfel, *Piteşti. Cronica unei sinucideri asistate* relatează teroarea fizică şi psihică pe care a suferit-o generația 1948.

Acțiunea cărții începe în primăvara anului 1948 la Suceava, unde se afla cea mai mare închisoare din Moldova când, din miile de tineri arestați atunci, Alexandru Bogdanovici a încercat să găsească o soluție pentru eliberarea sa şi a colegilor săi. Mimarea unei atitudini binevoitoare față de regimul comunist (prin intonarea unor imnuri comuniste, prelegeri despre materialismul istoric şi negarea valorilor din trecut), convingerea celor din jur de a i se alătura, înaintarea unui memoriu Guvernului şi Comitetului Central au făcut parte din planul inițial al acestui tânăr, plan care nu avea nimic violent. Cu ajutorul unor ofițeri de securitate s-a reuşit crearea unei rețele de informatori în închisoare şi obținerea unor informații suplimentare. În desfăşurarea evenimentelor de mai târziu, Suceava a reprezentat partea „teoretică", pe drept cuvânt intitulată reeducare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Autorul o consideră una dintre etapele cele mai importante, deoarece aici s-au creat germenii acțiunii violente de mai târziu.

Componenta dură a procesului de reeducare s-a produs la începutul anului 1949, la Piteşti, închisoare care adăpostea studenții. Respingerea reeducării paşnice inițiate de grupul condus de Eugen Țurcanu l-a determinat pe acesta să treacă la violență fizică. Sadismul şi dorința de parvenire a acestuia, implicarea conducerii închisorii şi a ofițerilor de securitate au dus la crearea unei stratageme în scopul dobândirii de noi informații. Inițial, ele trebuiau obținute prin discuții libere. Aduşi în închisoare, izolați, înfometați luni de zile, agresați verbal de gardieni, deținuții nou veniți erau puşi în contact cu grupul de informatori ai lui Țurcanu. Prietenia şi căldura umană din noul contact îi determina pe unii să spună anumite informații, care apoi erau folosite în timpul torturilor pentru a obține mărturisiri complete. Ceea ce a şocat cel mai mult la Piteşti nu a fost numai tortura fizică de care mulți au avut parte în timpul anchetelor. În primul rând, şocul era produs de conştiința faptului că torturile erau provocate de foşti prieteni şi colegi.

Metodele violente de la Piteşti au fost exportate şi în alte închisori, dar lucrurile nu s-au desfăşurat întocmai ca la Piteşti. Târgşor, Braşov, Târgu-Ocna au fost locurile în care „reeducarea" paşnică, dar şi cea violentă a înregistrat un eşec din mai multe motive: grupuri de deținuți „piteştizați" erau prea puțin numeroase, conducerile închisorilor nu se implicau în planul de reeducare, iar condițiile din clădiri nu permiteau izolarea deținuților. În schimb, la Gherla, unde au fost transferați lideri importanți ai acțiunii de la Piteşti, în vara anului 1950, deținuții au fost torturați cu o brutalitate şi mai mare. Canalul Dunăre-Marea Neagră a fost ultimul loc în care a fost aplicată metoda violentă de la Piteşti, dar din cauza specificului coloniilor de muncă şi a comunicării deținuților torturile nu au putut fi tăinuite mult timp.

Vâlva creată în străinătate de informațiile referitoare la torturile practicate de comunişti în închisori a determinat oprirea acțiunii şi declanşarea unei anchete. Mai mult, pentru ştergerea oricăror dovezi care arătau implicarea puterii comuniste, autoritățile au înscenat un proces, pe care autorul îl prezintă detaliat în capitolul II, pentru ca în final să concluzioneze că a fost cel mai ridicol şi fantezist proces creat în stilul proceselor din URSS-ul anilor '30.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Realismul evenimentelor este completat de prezentarea în capitolul III a biografiilor a nu mai puțin de 87 de personaje, unii dintre aceştia supraviețuitori şi mărturisitori a inumanelor metode de care au avut parte. Dar cel mai dur capitol, sugestiv intitulat „Instantanee macabre" este cel de-al cincilea care descrie torturi greu de imaginat pentru mintea omenească. În prezentarea unor scene extrem de crude şi umilitoare, autorul reuşeşte să oscileze între consemnarea adevărului şi grija şi delicatețea de a nu leza memoria victimelor şi a supraviețuitorilor. „Concluziile" sunt precedate de aprecierile unor scriitori, istorici, dar şi supraviețuitori ai terorii de la Piteşti. Virgil Ierunca, Nicu Ioniță, Constantin Cesianu, dar şi Dan Lucinescu, Titus Leonida, Octavian Voinea şi mulți alții încearcă să răspundă la o serie de întrebări fundamentale: De ce s-a întâmplat aşa ceva ? De ce în România ? Cine a conceput acțiunea ? Ce se urmărea ? Cine a inventat torturile?

Indiferent de răspunsuri, ceea ce contează în final este curajul şi tăria de caracter de care au dat dovadă cei care au făcut publice cele întâmplate. În ciuda etichetărilor nedrepte de care au avut parte, participanții la acele evenimente au reuşit să se scuture de frică şi de ruşine şi să îşi continue viața – o lecție de curaj, în plus, din partea generației 1948.

Spre deosebire de alte lucrări ce au tratat evenimentele de la Pitești, Alin Mureșan reușește să ofere cititorului o altă abordare a celor întamplate. Prin stilul său riguros, calculat (propriu unui jurnalist), emoționează prin realismul scenelor descrise, deși nu își propune să descrie emoții. În plus, transferă cititorului solidaritatea și înțelegerea sa, sentimente pe care oricare dintre noi ar trebui să le manifeste față de victime. Cartea se dorește a fi nu numai o mărturie a celor suferite de tinerii din 1948, ci și un mesaj de toleranță, de speranță, de faptul că omul poate învinge răul prin credință și sinceritate.

De aceea *Piteşti. Cronica unei sinucideri asistate* - cartea generației pierdute în 1948- trebuie să fie studiată, în primul rând de studenți, pentru valoarea informațională şi simbolică.

Țocoi Gica-Livia

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

***Listele morții. Deținuții politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității. 1945-1958*, Dorin Dobrincu (editor), Editura Polirom, colecția Document, Iaşi, 2008, p. 236 p.**

Aşa cum sugerează titlul colecției (**Document**) şi cum autorul a ținut, cu onestitate, să menționeze pe copertă, alăturând numelui său calitatea doar de editor, demersul de față semnifică editarea unor documente aflate în dosarele şi arhivele fostei Securități. Mai precis, este vorba de publicarea numelor celor morți în sistemul concentraționar românesc până în 1958. Aceste liste, 3 la număr, alcătuite cel mai probabil în ianuarie 1968 în contextul dorinței lui Nicolae Ceauşescu de a se delimita de Gheorghiu-Dej şi de a-l elimina din structurile de putere pe Alexandru Drăghici, unul din principalii săi adversari în ultimii ani ai precedentului lider comunist, însumează 1406 de nume ale unor persoane decedate în aresturi, penitenciare, colonii de muncă.

Există, şi o spun de la început, o generozitate a celor care editează astăzi, profesional, documentele. Ei nu-şi asumă lucrarea la modul exclusivist, punând totodată în circulație o serie de materiale selectate şi lucrate dintr-un anumit unghi istoriografic, e adevărat, dar suplinind în mare măsură munca de informare / documentare a celor pasionați de subiect, situați uneori în afara oraşului deținător de arhive ale comunismului (mai ales Bucureştiului) şi a căror prezență în acel loc ia adeseori caracterul unei descinderi. *Listele morții…* se circumscrie unui astfel de demers, ca efort intelectual şi ca metodă de lucru.

Dar dincolo de această generozitate, există mai multe mize ale lucrării, cel puțin după mine, şi care reies din textul privit ca un ansamblu, adăugând la documentele în sine, importantul studiu introductiv, precum şi Indicii onomastici, toponimici şi de materii. Trebuie să spun că nu este precizarea autorului şi nici nu ştiu dacă el şi-a imaginat o astfel de interpretare. Este, în primul rând o miză epistemologică a volumului. Dorin Dobrincu ne arată cum se face o operă reală de editare a documentelor în ceea ce priveşte istoria contemporană şi nu numai; mă refer la modul de prezentare, la responsabilitatea şi onestitatea față de documente, precum şi la depărtarea de cei care evită să menționeze calitatea pe care o dețin în cadrul demersului, prezentat adeseori – de la copertă la propriul CV academic – drept lucrare de autor; indicii menționați mai sus întregesc

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

această muncă de restituție a autorului, de a oferi un instrument celor interesați de problema crimei în comunism.

În al doilea rând, vorbesc despre un interes istoriografic, legat nu doar de cunoaşterea în sine a celor care au decedat în gulagul românesc, ci şi de dialogul pe care Dorin Dobrincu îl poartă. Cu cei interesați de subiect, dat mai ales cu *activiştii memoriei* (foşti deținuți, rude ale lor sau cei interesați ideologic, de pe poziții naționaliste, religioase ş.a., de distorsionarea comunismului). De altfel, autorul îşi intitulează studiul introductiv *Gulagul lui Gheorghiu-Dej. Despre cifre şi locuri ale represiunii, suferință şi moarte, memorie şi cercetare*. Înscriindu-se în discuția tensionată adesea dintre 2 modalități de a raportare la trecut, memorie şi istorie, autorul respinge militantismul fără metodă istoriografică a celor care au suferit, care scris despre trecut în contradicție cu regulile cercetării istorice, interesați doar de propria agendă recuperatorie. Dorin Dobrincu nu este lipsit de empatie față de ei, dar respinge subiectivitatea lor în aprecierea populației penitenciare româneşti. În general, observă autorul, spre deosebire de majoritatea istoricilor, memorialiştii şi activiştii memoriei oferă cifre mult mai ridicate asupra represiunii, ca şi cum asta mulțimea victimelor ar oferi o rațiune superioară existenței organizațiilor pe care le reprezintă. Plasându-se sub semnul rigorii în cercetare, Dorin Dobrincu nu respinge aprioric acest cifre, dar solicită coroborarea lor cu datele concrete, provenite din arhivele Securității şi nu prezentarea bazată doar pe aproximări vagi, care urcă mult numărul victimelor. El este conştient că cifrele din dosarele Securității sunt mici şi imprecise, urmare a faptului că regimul nu avea o evidență riguroasă, realizând doar conjunctural şi interesat analize globale. Pe de altă parte, înainte şi după 1989, ca practică specifică unui regim criminal dornic să anuleze realitatea terorii, pot fi bănuite distrugeri de documente. Dar, în lipsa unor cifre exacte, nu putem inventa altele, afirmă istoricul Dorin Dobricu. Eforturile susținute, competența istorică, acribie şi resurse sunt elementele necesare pentru recuperarea corectă a acestui trecut traumatic. Finalmente, exagerarea cifrelor victimelor nu serveşte la nimic, nici memoriei victimelor, nici istoriografiei, afirmă Dorin Dobrincu.

Aş mai identifica încă o miză a lucrării, una morală. Solicitând competență şi rigoare, Dorin Dobrincu nu este neutru, ci participă, prin

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

chiar alegerea subiectului, prin însuşi demersul realizat, la demascarea unui regim criminal.

În final acestei prezentări, am câteva nedumeriri punctuale. În mod evident, studiul introductiv privind gulagul românesc depăşeşte nivelul documentelor editate. Prin dimensiunea analizei şi prin concluziile la care ajunge, el se constituie în sine într-o privire de ansamblu incitantă asupra regimului comunist. Există însă la acest nivel, al reflecției istoricului asupra documentelor şi asupra altor lucrări, o lipsă a delimitării conceptuale a subiectului prezentat, după cum Dorin Dobrincu nu îşi asumă o perspectivă comparată, poate de dorit în înțelegerea fenomenului carceral românesc. Astfel, nu sunt stabilite comparații, poate necesare, între deținuții politici şi cei de drept comun, în ce priveşte mortalitatea existentă în închisorile comuniste. Un astfel de demers comparativ ar putea fi extins, în măsura în care există lucrări, şi pentru spațiile carcerale din comunismul estic sau sovietic. Autorul îi adaugă pe partizanii anticomunişti pe „listele morții", ridicându-mi însă întrebarea în ce măsură putem vorbi despre ei ca victime ale sistemului carceral. Poate doar în sens metaforic, întrucât mulți au fost împuşcați fără judecată şi fără a cunoaşte recluziunea.

Observațiile anterioare sunt legate mai ales de studiul introductiv. Afirmând acest fapt, sunt conştient de faptul că Dorin Dobrincu nu şi-a propus (nici nu îşi putea propune!) să explice toate probleme ridicate într-un spațiu limitat, ci mai curând să incite şi să invite la o lectură competentă şi responsabilă a surselor comunismului românesc, dar şi la o reflecție asupra răului sistemic în secolul XX.

Ovidiu Buruiană

Opțiuni Istoriografice, IX_{1-2}, Iaşi, 2008, 316 p.

Aflată la al nouălea an de apariție, revista reuneşte în paginile acestui consistent număr dublu, ce numără peste 300 de pagini, 18 articole semnate de masteranzi şi doctoranzi în istorie ai Universității ieşene. Ca şi în trecut, revista este împărțită în patru secțiuni, ordonate cronologic, de Istorie veche, medievală, modernă, respectiv contemporană, la care se adaugă alte două, una privind viața ştiințifică, cea de-a doua fiind o rubrică de recenzii şi note bibliografice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

În ceea ce priveşte conținutul ca atare al revistei, articolul cu care aceasta se deschide este cel semnat de Florica Mățău, cu o serie de note introductive la metalurgia din epoca bronzului târziu şi de la începutul epocii fierului din zona carpato-balcanică, însoțite de o hartă, ce cuprinde distribuția artefactelor în această zonă, şi de grafice. Al doilea text cuprins în revistă, al lui Ionuț Acrudoae, urmăreşte felul în care Marcus Aurelius, în cadrul războaielor marcomanice, concepe şi pune în practică, la nivel politic şi administrativ, strategiile privind populațiile „barbare" din spațiul Dunării. În context, cele două provincii romane ale Sarmației şi Marcomaniei joacă un rol crucial, fiind concepute ca o continuare a „cordonului sanitar" instituit în primul secol, iar nu ca provincii propriu-zise.

În spațiul dunărean se încadrează şi articolul Anei-Maria Buşilă, de această dată fiind vorba de Dunărea de Jos. O trecere se face şi la nivel tematic, de la istorie politică la istorie socială, textul tratând populația de origine tracică din Dobrogea de astăzi, în secolele I-III. Articolul ce încheie secțiunea de istorie antică aparține Iuliei Dumitrache şi tratează o preocupare mai veche a autoarei, anume sosurile pe bază de peşte, *garum* cu precădere, de această dată din punct de vedere al terminologiei specifice.

Deşi nu avem de-a face cu un număr tematic, cititorul trebuie prevenit că, în ceea ce priveşte secțiunea de istorie medievală, violența revine în aproape toate articolele ce o constituie. Deschiderea o face Georgiana Zaharia, care tratează simbolismul corpului, în legătură cu decapitarea, arderea şi sfârtecarea. Funcția simbolică a execuției publice, cu „numeroase implicații sociale, politice şi juridice", este urmărită de autoare în oglindă, cu exemple din spațiul occidental alături de cele din spațiul românesc, cu adaptarea modelelor de analiză specifice istoriografiei vestice a subiectului.

Nelegiuirea este subiectul unui întins studiu semnat de Anca-Mihaela Tătaru. Subiectul anormalității, din punct de vedere juridic, este nu doar dificil, ci şi unul care se impune a fi recuperat în istoriografia română. În această primă parte publicată acum, ne sunt prezentate două dintre fațetele încălcării normelor, alături de consecințele lor în lumea medievală din spațiul românesc: furtul de la domni şi, mai *in extenso*, cel de la mănăstiri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Dincolo de prezentarea şi analiza faptei în sine, ceea ce reține atenția este legătura stabilită de autoare între natura materială şi cea simbolică.

Un alt nivel al violenței este prezentat de Alexandra-Marcela Popescu, anume cel al morții pentru hiclenie. De astă dată, spațiul este mai restrâns, cel al Țării Moldovei, iar intervalul cronologic, deşi titlul ar putea induce în eroare, cel al secolelor XV-XVII. Nu mai puțin incitant este subiectul tratat de Valentina-Cristina Sandu: curvia şi preacurvia în secolele XVI-XVII. Mai exact, autoarea urmăreşte felul în care relațiile adultere sunt înțelese şi atitudinea față de acestea.

Deşi neînscrisă ca atare în tema violenței, precum textele de mai sus, cel al Elenei Bedreag abate problematica în chip fericit într-o altă direcție, anume a relației dintre părinți şi copii în Moldova secolului al XVII-lea, între litera legii şi mărturia documentului. Tema aceasta are valențe de explorare a violenței, aceasta cu atât mai mult cu cât este vorba de reglementări juridice şi de a surprinde „un mod de viață" (p. 175), înțeles prin definirea „puterii părinteşti" şi a felului în care se manifestă şi se dezvoltă relațiile copil-părinte.

Singurul text ce nu se supune coordonatelor violenței din segmentul dedicat istoriei medievale, şi singurul semnat la masculin de altfel, este cel al lui Bogdan-Mihai Atanasiu. Trecerea de la istorie socială la prosopografie este realizată prin urmărirea carierei lui Nicolae Racoviță, mare logofăt al Țării Moldovei.

Istoria modernă este reprezentată în volum prin contribuțiile semnate de Codrin Murariu şi Mircea-Cristian Ghenghea. Primul dintre ei întreprinde, pe baze documentare, o investigație asupra unor episoade din relațiile domnitorului Grigore Alexandru Ghica cu Austria, „bazate, în mare parte, pe o reciprocă şi aproape continuă atmosferă de neîncredere" (p. 199), în contextul ocupației austriece a Principatelor. Cel de-al doilea text mută accentul pe imaginar, în speță pe imaginea străinului aşa cum se desprinde din discursul istoric al lui Nicolae Bălcescu. Prin reinterpretarea raportării acestuia la alogeni, în contextul discursivității naționaliste, autorul surprinde fațete mai puțin cunoscute ale revoluționarului paşoptist, punând în valoare lipsa xenofobiei sau a rasismului din construcția istoriografică a acestuia.

Ultimul dintre segmentele de care aminteam mai sus este cel rezervat istoriei contemporane. Corina Petrică se apleacă asupra sistemului

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

românesc de învățământ, aşa cum este el înțeles prin Constituția din martie 1923, făcând şi o raportare la felul în care acesta era definit în Constituția din 1866. Cel de-al doilea text poartă semnătura lui Mihai Popescu-Apreotesei, care tratează problema prezenței navelor de război franceze pe Dunărea fluvială după Primul Război Mondial, până în 1925, cu implicațiile juridice şi politice aferente acestei prezențe. Tot Franța îl preocupă şi pe Adrian Vițalaru, de această dată fiind vorba de imperiul său colonial în perioada premergătoare începutului celui de-al Doilea Război Mondial. Lipsa unui program coerent de industrializare şi pregătire a coloniilor este completată de concentrarea atenției conducătorilor către problemele Europei şi îndeosebi ale Franței, problema coloniilor fiind, în fapt, una dintre marile slăbiciuni ale sale la nivel internațional.

Planul Dawes îi reține atenția lui Mircea Zahacinschi, care urmăreşte politica lui Gustav Stresseman, de revizuire a tratatului de la Versailles şi de recuperare fără război a teritoriilor pierdute în urma Primului Război Mondial, în contextul Conferinței de la Londra.

Problema administrației româneşti în Basarabia, în a doua jumătate a anului 1941, este tratată de Ştefăniță Radu, la nivel legislativ şi al implementării noilor acte normative. Autorul arată cum noua administrație încearcă să creeze un model care să şteargă urmele ocupației sovietice.

Ultimul text din volum îi aparține lui Andrei Slabu, ale cărui preocupări se îndreaptă, aici, către bosniacii musulmani şi pomaci (populație din Bulgaria considerată îndeobşte a fi musulmani de origine slavă), în încercarea de a surprinde atitudinile față de grupurile etnice, surprinzând felul în care religia poate influența imaginea unui grup.

În revistă figurează şi o rubrică ce cuprinde viața ştiințifică, unde Lucian Lefter semnalează cele mai importante evenimente petrecute în Iaşi din acest punct de vedere. În numărul de față, trei sunt cele ce rețin atenția: al XIV-lea Congres de Genealogie şi Heraldică (mai 2008), a doua ediție a Colocviilor Şcolii Doctorale (aprilie 2008) şi Dialoguri Istoriografice Studențeşti (martie 2008). În fine, revista se încheie cu spațiul rezervat recenziilor şi notelor bibliografice.

Radu Cucuteanu

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Elite parlamentare şi dinamică electorală în România 1919-1937, coord. Florin Müller, Editura Universității din Bucureşti, Bucureşti, 2009, 389 pp.

Volumul este rezultatul cercetărilor efectuate de o echipă de tineri coordonată de Florin Müller în cadrul unui grant CNCSIS de tip A şi cuprinde 10 studii, precedate de lista abrevierilor şi de un „Studiu introductiv" (pp. 7-11). Volumul se încheie cu publicarea câtorva hărți electorale (pp. 353-360), bibliografia [selectivă – n.a. S.R.] (pp. 361-366), precum şi cu un foarte util indice de nume şi de locuri (pp. 367-388), inclusiv lista autorilor (p. 389).

Din studiul introductiv rezultă că scopul cercetării „era acela de a lectura, fie componente circumscrise teritorial, fie dinamica sistemului ideologic, dublată de configurația elitelor care decid direcțiile politice în campaniile electorale şi în Parlament. Un astfel de studiu, în care componentele strict politice şi ideologice erau completate de analiza fluxului şi refluxului elitelor parlamentare, a mecanismelor de electivitate, nu exista într-o formă care să acopere cele 10 alegeri parlamentare româneşti" (p. 7.). Coordonatorul ne asigură, totodată, că sensul cercetării a fost de „sinteză între formulele moderne şi cele de reconstrucție clasică a temelor tratate", fiecare membru detaşându-se „într-o manieră proprie, de pozitivismul liniar, către un nou tip de istorie politică". Care este acest „nou tip de istorie politică", Florin Müller nu ne lămureşte. Coordonatorul nu procedează la o analiză critică a istoriografiei temei cercetate şi nici nu oferă detalii asupra metodologiei de cercetare, ci preferă o prezentarea rezumativă a studiilor publicate în volum. De altfel, istoriografia acestei probleme, critica istoriografică lipsesc în cea mai mare parte din acest volum, autorii lăsând impresia că sunt primii care scriu despre electoratul interbelic.

Primul studiu al volumului este semnat de Adrian Herța, *Sistemul electoral românesc (1926-1937). Anomalii structurale* (pp. 13-32). Autorul reia câteva chestiuni specifice electoratului din România interbelică: supradimensionarea legislativului, zestrea guvernamentală, prima majoritară, încheind cu un „studiu de caz – alegerile parlamentare din decembrie 1937", care ar fi însemnat „falimentul sistemului electoral românesc interbelic" [sic! – n.a. S.R.]. Autorul preia tezele şi uneori

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

argumentația o unor autori precum: Mattei Dogan[9], Marcel Ivan[10], Cristian Preda[11], Sorin Radu[12]. Uneori dovedeşte o lectură superficială a lucrărilor acestor autori, susținând greşit, spre exemplu, că „tensiunea, corupția şi violențele caracteristice multor campanii electorale desfăşurate în perioada interbelică au lipsit în 1928" (p. 19)[13]. Fără îndoială, alegerile parlamentare organizate de guvernul Iuliu Maniu în noiembrie-decembrie 1928 au fost percepute de către opinia publică, şi apoi de către unii istorici, ca fiind mult mai libere în comparație cu cele organizate anterior; explicația rezidă în principal în două lucruri: în primul rând PNȚ venea după o lungă opoziția şi acumulase un capital electoral extraordinar, tradus în urma scrutinului în cel mai mare scor electoral din anii interbelici; în al doilea rând, educația şi concepția politică democratică a lui Iuliu Maniu l-a determinat să aibă o atitudine mult mai liberă în ceea ce priveşte amestecul autorităților în manipularea electoratului. În ciuda acestor realități, campania electorală şi desfăşurarea alegerilor au fost marcate de comportamentul tradițional al administrației, tentată să sprijine puterea (funcționarii dovedind de multe ori un exces de zel), de folosirea de către aparatul de partid național-țărănesc a metodelor clasice de manipulare a electoratului – lucru demonstrat de noi, prin apelul la documentele vremii, încă din 2004[14]. Tot aici se impune precizarea că ridicarea stării de asediu şi a cenzurii de către guvernul Maniu nu a fost absolută, în sensul că ministrul de Interne Al.

[9] Mattei Dogan, *Analiza statistică a „democrației parlamentare" din România*, Editura Partidului Social Democrat, Bucureşti, 1946.

[10] Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre şi grafice. 1919-1932*, Editura Krafft & Drotleff, Sibiu, [1934].

[11] Cristian Preda, *România postcomunistă şi România interbelică,* Meridiane, Bucureşti, 2002.

[12] Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937),* Institutul European, Iaşi, 2004.

[13] Autorul preia de fapt afirmația lui Dennis Deletant, care nu demonstra acest lucru – nici nu-şi propunea acesta –, ci făcea doar o afirmație, şi anume că „există părerea, general împărtăşită, că singurele alegeri nefalsificate au fost cele din 1928" (Dennis Deletant, *România sub regimul communist,* Fundația Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 18-19).

[14] Sorin Radu, *op.cit.*, pp. 221, 248-250.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Vaida-Voevod a menținut parțial cenzura în anumite zone (spre exemplu zonele de graniță) şi mai ales împotriva unor organizații politice considerate periculoase (cazul BMȚ, care, deşi, era de factură comunistă, desfăşura o activitate legală). La o lectură mai atentă a bibliografiei, autorul putea observa că în toate cele 10 alegeri parlamentare interbelice partidele de la putere au practicat un joc propagandistic: guvernele proclamau ridicarea cenzurii şi a stării de asediu imediat după învestire, dar reintroduceau rapid aceste practici în timpul campaniei electorale sau le aplicau tacit[15].

Studiul se încheie fără a ne destăinui care sunt „anomaliile structurale" ale sistemului electoral românesc. Considerațiile şi concluziile autorului nu aduc – în opinia noastră – puncte de vedere noi în problema comportamentului electoratului din România interbelică, iar ultima parte a studiului – dedicată analizei alegerilor parlamentare din 1937, susține un punct de vedere care sugerează că autorul nu a înțeles pe deplin nici complexitatea sistemului electoral şi nici degradarea sistemului democratic în anii '30. În ciuda unor opinii existente în istoriografie, noi nu subscriem la ideea că alegerile din 1937 demonstrează „falimentul sistemului electoral românesc interbelic" (p. 26), iar afirmația că PNL ratând câştigarea alegerilor din decembrie 1937 „a declanşat o criză politică fără precedent, finalizată, printre altele, cu abolirea Constituției din 1923" (p. 27) este gratuită, atâta timp cât sunt cunosc intențiile, planurile şi acțiunile lui Carol al II-lea în sensul de a institui un regim autoritar, manifestate cu mult timp înainte. Nu este locul aici de a explica impactul rezultatelor alegerilor din 1937 şi cauzele instaurării regimului autoritar – există în acest sens o întreagă bibliografie. Cu toate acestea se impun câteva precizări. Eşecul guvernului Tătărescu în alegerile din decembrie 1937 poate fi analizat din mai multe perspective: personal prefer cheia care interpretează acestă situație drept un exercițiu democratic care demonstra că electoratul nu mai răspundea în masă la comenzile partidului de la putere; un exemplu de maturizare politică alegătorilor; impunerea regimului carlist nu reprezintă efectul proastei funcționări a sistemului electoral (în ciuda hibelor lui), ci

[15] Idem, *Cenzura presei în timpul alegerilor parlamentare şi locale din România anilor 1919-1937*, în „Transilvania", Sibiu, serie nouă, anul XXXII (CVIII), 2003, nr. 3, pp. 72-79.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

unei decizii unilaterale care i-a aparținut lui Carol al II-lea şi care a fost asumată de un grup de politicieni. Pe de altă parte, din punct de vedere tehnic, guvernul liberal nu a pierdut alegerile, ci nu a reuşit să obțină un scor electoral suficient de mare pentru a i se acorda „prima electorală”. De altfel, legea electorală din 1926 stabilea clar care era modul de repartizare al mandatelor într-o asemenea situație.

Al doilea studiu al volumului şi, credem, cel mai valoros – *Centru şi periferie în procesele electorale româneşti. Studiu de caz – județul Brăila, 1919-1922* – este semnat de către doctorandul Cornel Micu (pp. 33-78). Autorul îşi propune să abordeze relația dintre palierul statal şi cel regional al societății reflectată prin prisma procesului de selecție şi alegere a elitelor parlamentare în cazul scrutinurilor din 1919, 1920 şi 1922 din județul Brăila. Demersul autorului – foarte sănătos şi eficient de altfel pentru istoriografia românească – vizează aspecte microsociale ale democrației româneşti interbelice, spre exemplu, procesul de selecție a elitelor parlamentare în județul Brăila. Atenția autorului s-a concentrat nu numai asupra parlamentarilor aleşi, ci şi asupra tuturor candidaților înscrişi pe listele electorale, reuşind să creioneze o imagine coerentă asupra mediului din care aceştie proveneau, precum şi asupra strategiei de marketing politic folosită de partidele politice atunci când construiau listele electorale. Cu acribie Cornel Micu a refăcut listele electorale din cele trei scrutinuri (1919, 1920, 1922), identificând profesiile majorității candidaților (87%), inclusiv frecvența candidaturilor (pp. 70-78). Nu de aceeaşi atenție a dat dovadă autorul la descrierea cadrului general în care s-au desfăşurat alegerilor parlamentare din anii 1919-1920. Astfel, îi scapă câteva afirmații interpretabile sau incorecte. Spre exemplu: rezultatele alegerilor din 1919 „au fost distorsionate şi de legislația specifică la nivel regional. Cazul cel mai elocvent a fost Transilvania, unde, cf. articolului 42 din decretul lege electoral, doar 79 din cei 205 reprezentanți au fost aleşi prin vot” (p. 40). Dincolo de faptul că, articolul 42 nu poate fi înțeles fără articolul 46, care stabililea că în circumscripțiile unde se depune o singură candidatură nu se mai organizează scrutinul, candidatul fiind declarat ales, rămâne de neînțeles de ce rezultatul alegerilor din 1919 a fost distorsionat de existența

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

unei legislații diferite în provincii. Modestele surse citate[16] pot explica şi modul simplist în care autorul înțelege chestiunea legislației electorale adoptate începând cu anul 1918 sau micile scăpări de tipul: „destituirea" parlamentului; „mareşalul Averescu", iar trei rânduri mai jos „generalul" Averescu (p. 40); „alegerile din 1922 au stabilit o regulă generală în organizarea alegerilor interbelice" şi anume revenirea la regula antebelică, prin care partidul adus de rege la putere organiza alegeri pe care le şi câştiga (p. 42) – în fapt acest lucru s-a întâmplat în 1920 prin câştigarea alegerilor de către guvernul Averescu; sau lejeritatea cu care afirmă că „spre deosebire de averescani, liberalii au folosit [în alegerile din 1922 – n. n. – S.R.] direct administrația pentru a influența rezultatele", afirmație care nu se susține documentar[17] şi care este anulată chiar de autor câteva rânduri mai jos, când explică eşecul Partidului Poporului la acest scrutin prin faptul că nu a mai controlat administrațiia, fiind în opoziție (p. 43).

O obiecție de fond se poate face vis à vis de modul în care autorul, istoric fiind, îşi alege sursele pe care îşi bazează considerațiile cu privire la rezultatele alegerilor din anii 1919-1922. Mai precis Cornel Micu foloseşte rezultatele oferite de Ioan Scurtu[18] şi Cristian Preda[19], – cele două lucrări prezentând unele diferențe în ceea ce priveşte numărul mandatelor atribuite fiecărei grupări politice –, fiind preocupat de a da dreptate fie unuia, fie altuia, fără însă a apela la o confruntare/verificare a izvoarelor (recte „Monitorul Oficial" sau Arhiva Ministerului de Interne); ne asigură totuşi că „tind să consider că tabelele lui Preda oferă o rigurozitate mai

---

[16] Autorul nu citează niciun studiu, din numeroasele existente, referitoare la alegerile din anii 1919-1922.

[17] Vezi Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare (1919-1937)*, p. 236-238, 261-263, 288-291.

[18] Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Paideia, Bucureşti, 1999. Cornel Micu, deşi observă că Scurtu, în subcapitolul dedicat vieții politice interbelice, nu citează sursele de documentare atunci când se referă la rezultatele alegerilor parlamentare, nu ezită totuşi să le folosească.

[19] Cristian Preda, *op. cit*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

mare...” (p. 37)! Singura verificare a rezultatelor pe care o face Micu este raportarea la lucrarea lui Mattei Dogan[20].

Contribuția valoroasă a studiului lui Cornel Micu este dată de analiza compoziției sociale a candidaturilor, a impactului candidaturilor multiple la nivelul județului Buzău (p. 49-63), ajungând la concluzia interesantă că extinderea dreptului de vot la masa rurală nu a dus implicit la o creştere şi a candidaților „plugari”, partidele politice preferând să se orienteze spre promovarea în categoria elitelor parlamentare a burgheziei mijlocii urbane şi într-o măsură mai mică a notabilităților săteşti (p. 64).

Articolul semnat de istoricul orădean Gabriel Moisa, *Opțiuni ale electoratului bihorean în perioada interbelică* (p. 79-104), se circumscrie, ca şi cel la care am făcut referire mai sus, în aceaşi categorie interesantă a studiului de caz. Autorul reia şi dezvoltă, documentat, o temă asupra căreia s-a oprit îndelung şi cu rezultate semnificative Ion Zainea[21], orădean şi el. Subiectul ales de Gabriel Moisa este unul dificil, sensibil, având în vedere compoziția multietnică a județului Bihor (maghiari, germani, evrei, țigani, armeni, sârbi ş.a.) şi implicit problemele politice create de această realitate. Autorul descrie situația principalelor formațiuni politice ale județului care au participat la procesul electoral, precum şi rezultatele obținute. Foarte bun cunoscător al realităților socio-politice din această regiune a țării, Moisa surprinde nu numai eforturile românilor de a se organiza politic după unire, ci şi modul în care au reacționat minoritățile naționale confruntate cu un nou statut, pasivitatea politică şi dezamăgirea maghiarilor, treziți peste noapte din „majoritari” în „minoritari”, precum şi eforturile celorlalte minorități naționale de a se integra politic în structurile noului stat, de a deveni „buni cetățeni”.

Volumul continuă cu o serie de trei articole semnate de Florin-Răzvan Mihai: *Alegerile generale din mai 1926* (pp. 105-144), *Alegerile generale din mai 1927* (pp. 145-188) şi *Alegerile generale din 12 decembrie 1928* (pp. 187-

---

[20] Mattei Dogan, „Regimul politic şi clasa politică din România interbelică”, în *Sociologie politică. Opere alese,* Editura Alternative, Bucureşti, 1999, p. 200.

[21] Cităm doar ultima contribuție pe această temă: Ion Zainea, *Economie şi societate în Bihor (de la marea Unire la Dictatul de la Viena),* Editura Universității din Oradea, 2007 (capitolul „Spectrul politic şi opțiuni ale electoratului”, pp. 253-268).

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

234). Autorul nu reconstituie modul de desfăşurare a alegerilor, ci se concentrează îndeosebi asupra componenței listelor electorale, a neînțelegerilor intervenite în cadrul unor organizații de partid pe această temă, precum şi a fenomenului de glisare politică de la o formațiune la alta. Ca observație de fond, autorul nu face nicio trimitere la istoriografia acestor alegeri[22].

În toate cele trei studii autorul persistă într-o confuzie referitoare la „Partidul German", definit, eronat, drept un partid politic care reprezenta minoritatea germană din România la alegerile parlamentare. În realitate, sub formula de „partid german" se înțelegea grupul parlamentar (fracțiunea parlamentară) constituit din reprezentanții minorității germane aleşi în Parlament. Minoritatea germană s-a înscris în cursa electorală sub formula de Uniunea Germanilor din România sau de Grupul germanilor[23]. De asemenea, autorul se remarcă prin inserarea în text a unor expresii forțate în opinia noastră: „organizația ligistă", „retorica electorală ligistă" – cu referire la LANC (în loc de „cuzistă", aşa cum a fost denumită în epocă şi cum a intrat în limbajul istoricilor).

Concluziile la care Florin-Răzvan Mihai ajunge în ceea ce priveşte alegerile din 1926 sunt oarecum în contradicție cu firul demersului său: după un efort consistent şi lăudabil de a reconstitui componența unor liste electorale, urmărind în unele cazuri şi profesiuniile candidaților, ne aşteptam la câteva considerații în acest sens. Autorul însă nu-şi finalizează demersul – care pornise foarte interesant –, preferând să „interpreteze rezultatele electorale din mai 1926", fără aduce idei, concluzii, interpretări noi, repetând ceea ce în istoriografie se cunoştea demult. Situația este identică şi la celelalte două studii dedicate alegerilor din 1927 şi 1928. Studiul dedicat alegerilor parlamentare din 1927 debutează cu o eroare în titlu, în sensul că acestea s-au desfăşurat în 7 iulie pentru Camera Deputaților şi în 10-14 iulie pentru Senat, şi nu în luna mai!

Cele trei studii semnate de Florin-Răzvan Mihai sunt însoțite de o foarte interesantă şi consistentă anexă, cuprinzând tabele referitoare la

---

[22] Cităm doar ultima contribuție pe această temă: Ovidiu Buruiană, *Partidul Național-Liberal în alegerile parlamentare din anul 1928*, în A.Ş.U.-I, Iaşi, tomul L I, 2005, p. 267-293.

[23] Vezi în acest sens Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoaşterea istoriei saşilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Editura hora, 2001, p. 162,166.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

dinamica electorală a unor candidați, lideri de partid, în anii 1926-1928, situația candidaturilor multiple la principalele partide politice participante la alegeri (pp. 215-233). În opinia noastră, aceasta reprezintă într-adevăr o contribuție importantă la analiza sistemului electoral interbelic, care merita şi formularea unor idei/concluzii.

Alegerile parlamentare din 1931 şi 1932 sunt tratate în două studii semnate de către doctorandul Alexandru Mădescu. Autorul abordează alegerile din perspectiva „conflictului politic şi ideologic”, care ar fi marcat cele două campanii electorale. Astfel, primul studiu – *Conflict politic şi ideologic în campania electorală din 1931* (p. 235-266) – debutează cu câteva considerații generale despre problemele sistemului electoral românesc şi mai ales despre semnificațiile adoptării legii electorale din martie 1926, precum şi despre contextul apariției şi dezvoltării extremei drepte, subliniind şi rolul jucat de Carol al II-lea în orientarea societății româneşti spre autoritarism. Autorul constată, repede şi fără o cercetare prealabilă sau vreo trimitere bibliografică, fenomenul de „recompunere a elitelor electorale” caracterizat în opinia lui „prin binomul autoritarism (totalitarism) – democratism”. Mai mult, observă că „la nivelul elitelor electorale asistăm, în deceniul trei, la o stabilitate relativă, având la bază menținerea şi întărirea regimului democratic abia creat” (p. 238). Alexandru Mădescu nu enunță ținta studiului său, dar constatăm că îşi concentrează demersul asupra analizei discursului politic, încercând să surprindă „conflictul politico-ideologic”! Face acest lucru, nu urmărind presa principalelor partide politice care s-au confruntat în campania electorală, ci analizând articolele publicate în presa declarată independentă, dar care manifesta simpatii evidente față de un partid sau altul („Universul”, „Cuvântul”, Adevărul”, „Lupta”).

La început de drum, doctorandul îşi construieşte demersul pe o serie de adevăruri cunoscute, reluând prozaic şi reducționist teme şi teze publicate demult de către alți cercetători: „Alegerile desfăşurate la începutul verii anului 1931 sunt diferite de cele care se desfăşuraseră în România din 1919 până la acea dată” – pentru că erau organizate de un guvern de „tehnicieni” (p. 239); „Presa s-a poziționat fie de partea guvernului, fie de partea principalului partide de opoziție, Partidul Național Țărănesc” (p. 241); „Un instrument foarte folosit în timpul campaniei electorale a fost întrunirea politică, organizată de diversele

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

partide şi organizații politice aflate în competiție electorală" (p. 251); „O componentă interesantă a campaniei electorale din 1931 a fost şi cea a manifestelor şi afişelor..." (p. 257). Aceste afirmații, şi multe altele de acest tip, sunt argumentate prin citate consistente preluate din ziarele pomenite anterior. Concluziile lui Alexandru Mădescu se încadrează în aceaşi categorie ca cea de mai sus; nu aduc nimic nou, nici sub raport documentar, nici din perspectiva interpretărilor.

Cel de-al doilea studiu semnat de către Alexandru Mădescu, *Conflict politico- ideologic în campania electorală din 1932. Dinamica structurilor parlamentare* (p. 267-289) este construit pe acelaşi calapod – conflictul dintre discursul prodemocratic şi cel de dreapta şi extrema dreaptă, aşa cum este reflectat de presa independentă! Autorul depune totuşi eforturi pentru a se integra în tema volumului, încearcând să ofere câteva date despre „dinamica electorală". Astfel, aflăm că „mobilitatea elitelor parlamentare în intervalul 1931-1932 oferă, ca şi dinamica similară din alte perioade, indicatori suficient de articulați asupra relației între Centru şi sfera provincială de putere, relevanței structurilor din teritoriu, constituirii şi prezervării unei baze de putere personale de către posibilii parlamentari. Astfel, sunt județe unde existau personalități cu reprezentativitate pe plan local, care intrau constant în Parlament, dar, în acelaşi timp, existau şi județe unde aşa numita «zestre parlamentară» este decisivă şi parlamentarii, fie ei deputați sau senatori, se schimbă de la o legislatură la alta" (p. 276). Dincolo de faptul că „zestrea parlamentară" are cu totul alte explicații şi implicații, autorul observă şi el ceea ce alții au demonstrat demult, fără a face însă trimiterile de rigoare la surse. Alexandru Mădescu, pentru a-şi argumenta influența elitelor locale asupra procesului electoral, invocă unele exemple de deputați sau senatori care au fost aleşi şi în alegerile din 1931 şi în cele din 1932, sau care au câştigat doar o singură dată. „Descoperă" cu acest prilej că – spre exemplu – în județele Mureş, Satu Mare, Târnava Mică, Târnava Mare şi Trei Scaune candidații maghiari au câştigat pentru că aceste județe „aveau o populație maghiară numeroasă" (p. 280); că în județe din Ardeal precum Alba, Arad, Braşov candidații Iuliu Maniu, Ştefan Cicio Pop şi Voicu Nițescu sunt aleşi în mod repetat „datorită reprezentativității pe plan local a celor trei" (p. 281) sau – un ultim exemplu – Constantin Argetoianu este ales în mod „surprinzător" în circumscripția Dolj, ceea ce „demonstrează că în Dolj era un puternic

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

bazin electoral al fostului ministru de Interne din guvernul Iorga" (p. 283). În contextul în care autorul nu face nici măcar o trimitere bibliografică relativă la aceste alegeri, îi este greu să înțeleagă că aceste circumscripții invocate drept exemple reprezentau fiefuri electorale tradiționale ale acestor lideri.

În afară de înşiruirea unor nume de parlamentari, autorul nu ne oferă o perspectivă mai clară asupra structurii sociale, a educației şi dinamicii elitelor parlamentare. Concluzia acestui studiu vine să surprindă că „aceste alegeri au însemnat şi trambulina politică a extremei drepte" (p. 288)!

De o altă factură este studiul semnat de Mihail Petcu, *Alegerile parlamentare din decembrie 1933* (pp. 291-307), care reconstituie organizarea şi desfăşurarea procesului electoral într-un stil clasic. Autorul, deşi masterand, are un discurs închegat, documentat şi concis, surprizând aspecte precum: contextul socio-economic modelat de criza economică în care se desfăşoară scrutinul; formarea noului guvern I.G. Duca şi măsurile întreprinse de acesta cu referire la alegeri; dizolvarea Gărzii de Fier şi implicațiile electorale; analiza rezultatelor alegerilor. Mihail Petcu, deşi nu abordează problema elitelor parlamentare, se dovedeşte un bun cunoscător al temei, reuşind să pătrundă în atmosfera acestei perioade tulburi.

Contribuția lui Florin Müller, *Alegerile din decembrie 1937 – dinamici politico-ideologice, configurări ale elitelor parlamentare* (p. 309-351) reprezintă dezvoltarea unui studiu mai vechi, publicat de două ori sub titluri diferite[24]. Autorul propune, „pe baza unor documente insuficient exploatate până acum, sau chiar neintrate în circuitul ştiințific, înțelegerea diferitelor optuzități ideologice, inconsecvențele politice de tip pragmatic, şi, în cele din urmă, lecturile univoce ale opțiunilor electorale din cadrul

---

[24] Florin Müller, „Semnificația alegerilor parlamentare din decembrie 1937", în Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938-1944,* Editura Universității din Bucureşti, 2005, pp. 174-184; Idem, „Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democrației româneşti", în Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluții româneşti şi europene,* Bucureşti, Curtea Veche, 2006, pp. 127-136. De altfel, această temă a fost abordată şi de Sorin Radu, în colaborare cu Lucian Robu, „Două lumi, două sisteme – alegerile parlamentare din 1914 şi 1937. Studiu comparativ", în *Cultură politică şi comportament electoral în România în perioada democrației parlamentare (1866-1937)*, Editura Universității "Lucian Blaga" din Sibiu, 2006, p. 129-252.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ultimei consultări democratice interbelice" (pp. 310). Astfel, în prima parte a studiului, Florin Müller procedează la o analiză a discursului politic şi electoral al Partidului Țărănesc Radical, al Partidului Național Creştin şi al Partidului Național Țărănesc, remarcând dezbaterea pe tema democrație-dictatură şi subliniind unele clişee ale propagandei. Autorul afirmă că acțiunea propagandistică a PNȚ a fost orientată „pe două mari fronturi, primul contra partidului de guvernământ [...], al doilea către PNC..." (p. 320). Cu toate că autorul îşi propunea să analizeze „binomul democrație-dictatură [...] circumscris contextului real în care acesta a existat", nu am înțeles de ce din economia textului lipseşte analiza discursului electoral liberal şi legionar!

Cea de-a doua parte a studiului se concentrează asupra structurii listelor de candidați şi a dinamicii elitelor parlamentare. Florin Müller „observă" că „... ocuparea unei poziții eligibile depinde, în primul rând, de rețeaua de putere construită la nivelul conducerii locale, de capacitatea de comunicare, de gradul de atragere a electoratului şi nu în ultimul rând, de valorizarea profesiei candidatului în mentalitatea electoratului şi ideologia partidului" (p. 329). O asemenea descoperire este urmată de invocarea unor exemple de alcătuire a listelor electorale ale PNȚ şi câteva aparținând PNL. Din nefericire, cititorul – ca şi în cazul studiilor anterioare – nu-şi poate forma o imagine de ansamblu asupra profesiunilor candidaților pentru Parlament, şi cu atât mai puțin asupra „dinamicii elitelor parlamentare". Tema propusă spre cercetare la începutul volumului, se regăseşte doar în parte abordată în economia textului.

În ultima parte a studiului, autorul dezvoltă o temă care, nu pare a se integra demersului propus inițial – analiza elitelor parlamentare şi a dinamicii electorale: *Mişcarea Legionară în 1937 între mobilizare şi treptată periferizare politică* (pp. 335-351). Mai precis, autorul este preocupat de analiza planurilor de colaborare politică şi electorală pe care Mişcarea Legionară le analiza în preajma alegerilor din decembrie 1937 şi a conflictului acesteia cu Regele. Concluzia la care ajunge Florin Müller, formulată prozaic, este rezumată astfel: „Conflictul, încă latent între Monarhie şi Mişcarea legionară din 1937 va cunoaşte dimensiuni radical transformate în sens violent în anul 1938" (p. 351).

***

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Fără îndoială, problema elitelor parlamentare şi a dinamicii electorale în România anilor 1919-1937 este una foarte importantă pentru înțelegerea funcționării mecanismului democratic şi a culturii politice la români. Volumul de față ne propune o anumită viziune asupra acestei chestiuni. Considerăm că o parte din obiectivele propuse a fi realizate au fost într-o anumită măsură îndeplinite, unele însă au fost mai degrabă enunțate decât cercetate şi analizate. O problematică atât de complexă nu poate fi abordată decât dintr-o perspectivă interdisciplinară. Această temă rămâne încă una deschisă...

Sorin Radu

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

CRONICA VIEȚII ŞTIINȚIFICE LA FACULTATEA DE ISTORIE (2008-2009)[1]

Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA, Ovidiu BURUIANĂ

Prin această rubrică vom încerca să realizăm o prezentare succintă a principalelor momente ale vieții ştiințifice de la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza" Iaşi, grupând evenimentele tematic şi în ordine cronologică. Menționăm aici doar cele mai importante participări ale colegilor noştri la manifestările ştiințifice. Includem aici şi lista granturilor de cercetare din ultimii ani, granturi care au devenit o componentă importantă a cercetării ştiințifice din întreg mediul academic românesc şi care constituie un criteriu însemnat în evaluarea facultăților, a universităților şi a centrelor ştiințifice. Având în vedere apariția recentă a Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului, am considerat că prezentarea activității de debut a acestui centru merită o secțiune aparte în prezentarea noastră.

I. Activitatea membrilor Facultății de Istorie

1. Manifestări ştiințifice organizate de Facultate

7-9.09.2008. International Workshop *Economy, society and integration in the provinces of the Roman Empire*. Au prezentat comunicări: Iulian Moga, *Changing moods and adaptation: legal condition of the diasporan Jewry*; Lucrețiu Mihailescu-Bîrliba, *A funerary sculptured monument of Chester and its representation*; Octavian Bounegru, O. Bounegru, *Notes sur les relations comercielles du pont Gauche à l'époque romaine*.

-1-5.10.2008. Colloque international *Sel, pratique et connaissances*. Au prezentat comunicări: Nicolae Ursulescu, *Allocution de bienvenue*; Roxana-

[1] Activitatea Centrului de Studii Clasice şi Creştine (director Prof. dr. Nelu Zugravu) a fost prezentată în ultimul număr al revistei *Classica et Christiana*. De asemenea, activitatea Centrului de Studiu asupra Comunismului şi Postcomunismului este prezentată într-o secțiune separată a revistei noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Gabriela Curcă, *Les sources salées dans le monde rural d'aujourd'hui. Une approche ethnoarchéologique en Moldavie (Roumanie)*; I. Moga, *Les Sources salées de Moldavie*.

-5.12.2008. Socrates. *Rencontres Internationales/International Meetings 5ème édition/5th edition* (organizator Neculai Bolohan). A prezentat: N. Bolohan, *Methodological and Theoretical Approaches concerning the Late Bronze Age in the Balkans*. Keynote Lecture.

2. Participări ale membrilor Facultății la manifestări științifice importante

A. Manifestări științifice naționale

-26.10.2008. Zilele Universității "Al. I. Cuza" Iaşi: N. Ursulescu, *Aplicarea conceptului de **household** în studierea habitatului neolitic din Moldova*; N. Bolohan, *Aplicații topograpfice în arheologie* (în colaborare); I. Moga, *Simboluri şi funcții practice ale sării. Tratatul dintre Tudhaliya şi Kurunta la Tarhuntašša;* R.-G. Curcă, *Mitul Afroditei la Hesiod. Credințe ale scriitorilor antici despre sare* ; B. Maleon, *O tipologie a exilului politic în Imperiul Bizantin*.

- 13.01.2009. Şt. S. Gorovei, *Un nou izvor genealogic şi prosopografic : pomelnicul Mănăstirii Probota*, Filiala Iaşi a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.

- 27.01.2009. Şt. S. Gorovei, *Arhiva lui Sever Zotta şi soarta ei* ; M. Magdalena-Székely, *Stroiceştii-înrudiri şi ctitorii*, Sesiunea de comunicări a Institutului Român de Genealogie şi Heraldică « Sever Zotta », Iaşi.

- 17.02.2009. Şt. S. Gorovei, *Vartolomei Mazereanu*; M. Magdalena- Székely, *Scrisori putnene în arhivele ardelene*, Colocviul *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna*, Iaşi.

- 8.04.2009. M. Magdalena- Székely, *Chipuri, măşti sau umbre? Cercetări prospografice pentru Moldova secolelor XIV-XVI*, Colocviul *Biografie-prospografie-genealogie. Discuții de metodologie şi studii de caz din Antichitate şi până în prezent*, Iaşi.

- 15.04.2009. P. Zahariuc, *Din nou despre relațiile româno-ruse la mijlocul secolului al XVII-lea (solia mitropolitului Ghedeon*), Sesiunea de comunicări a Institutului « A. D. Xenopol » Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

- 10.03. 2009. Şt. S. Gorovei, *Genealogie: istorie socială-istorie familială*, Filiala Iaşi a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.
- 12.05.2009. P. Zahariuc, *Un sigiliu, o stemă şi un posibil ctitor (mănăstirea Sf. Sava)*, Filiala Iaşi a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.
- 5.06.2009. P. Zahariuc, *Actul de întemeiere el Colegiului lui Vasile Lupu din mănăstirea Trei Ierarhi din Iaşi*, Sesiunea lunară de comunicări a Institutului « Nicolae Iorga » Bucureşti.
- 19.06.2009. L. Rădvan, *Cu privire la statutul mişeilor în oraşele medievale din Țările Române*, Conferința *Oraşele şi asistența socială*, Cluj-Napoca.
- 22-23.07.2009. Şt. S. Gorovei, *Cunoscutele şi necunoscutele unei biografii de ctitor. Anastasie Crimca*; Şt. S. Gorovei, F. Marinescu, *Documente de la Miron Barnovschi în arhive străine* ; M. Magdalena- Székely, *Mănăstirea Dragomirna-ctitorie boierească*, Simpozionul *Dragomirna şi ctitorii ei*, Mănăstirea Dragomirna.
- 10.09.2009. Şt. S. Gorovei, *Ghervasie de la Putna şi Daniil de Strehaia*; Şt. S. Gorovei, *Trei « probleme » din biografia lui Ştefan del Mare*; M. Magdalena-Székely, *Monarhul ideal în imaginarul Evului Mediu. René dțAnjou şi Ştefan cel Mare*, Colocviile Putnei, 7, Putna.
- 15.09.2009. Şt. S. Gorovei, *Un rebus genealogic*, Filiala Iaşi a Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie şi Sigilografie a Academiei Române.
- 13.10.2009. Şt. S. Gorovei, *Animalele Țării Moldovei. variațiuni istorice*; M. Magdalena- Székely, *Peisaj medieval cu animale*, Colocviul *Lumea animalelor. Realități, reprezentări, simboluri*.
-10.12.2009. P. Zahariuc, *« Vodă da, şi Hâncu ba ». Contribuții la istoria răscoalei din 1671-1672*, Simpozionul anual al Institutului « Nicolae Iorga » Bucureşti.

B. Manifestări științifice internaționale
- 15-16.02.2008. DEGUWA Congress, Hamburg. A prezentat: O. Bounegru, *Considérations concernant la cargaison des navires commerciaux de la Méditerranée à l'époque hellénistique et romaine: sources littéraires et archéologiques.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

- 4-5.06.2009. Colloque international *La politique extérieure de Napoléon III*: Gh. Cliveti, *La politique de Napoléon III envers l'Allemagne et la candidature Hohenzollern au trône de Roumanie*; Al.-Fl. Platon, *Les intérêts français au Bas-Danube à la moitié du XIXe siècle: l'activité du Consul Général à Bucarest Eugène Poujade (1849-1854)*; G. Leanca, *Conservatisme et innovation dans la politique orientale de Napoléon III (1859-1860).*

-12-16.05.2008. VI Convegno romeno-italiano *Tradizione e innovazione tra Antichità classica e cristianesiomo: forme e modelli di cominicazione e monumentalizzazione fino al VI secolo*. Au prezentat comunicări: O. Bounegru, *Notes sur l'urbanisme résidentiel à Histria à l'époque romaine*; L. Mihailescu-Bîrliba, *Actores Daciae romanae*; N. Zugravu, *Gli sciti nella geografia e la retorica della conversiones*; R.-G. Curcă, *Reflets épigraphiques du christianisme dans la province Scythia Minor: changements anthroponymiques*.

-29.06-4.07.2008. 6th World Archaeological Congress, Dublin. Au prezentat comunicări: I. Moga, *Archaeology of Salt in Anatolia and Mesopotamia. Techniques of Extraction and Use*; Nicolae Ursulescu, *Towards an integreted approach to prehistoric discoveries of material and spiritual character*; N. Ursulescu, Vasile Cotiugă şi Felix Tencariu, *Criteria and markers for the unitary evaluation of archaeological finds*.

-1-7.09.2008. Internationale Tagung *Pax romana. Kulturaustausch und Wirtschaftsbezeihunge in den Donauprovinzen des römischen Reichs*: O. Bounegru, *Commerçants à multiple citoyenneté dans l'espace ponto-égeen*; L. Mihailescu-Bîrliba, *Quelques familles de Pontobithyniens à Troesmis*.

-2-12.09.2008. II Congreso Internacional de Estudios Clásicos, Mexico. R.-G. Curcă, *Reflets onomastiques de la romanisation.* Supernomina *dans la province Mésie Inférieure*.

-11.09.2009. B. Maleon, *Political Exile in the Byzantine Empire (5th- 10th centuries*, International Conference *Ovid, Myth and (Literary) Exile*, Constanța.

-15-20.09.2008. 5e Congrès roumano-suisse d'Archéologie (*L'habitat néolithique le long du Danube, des Alpes à la Mer Noire*), Olten (Suisse): Nicolae Ursulescu, *Constructions de culte dans les habitats de Isaiia et Târgu Frumos (Enéolithique ancien de Roumanie)*.

-27-29.11.2008. International Symposium *Routes and Trade from Prehistory to the Early Middle Ages*, Pula (Croatie): N. Bolohan, *Bridging the Late Bronze Age in the Eastern Balkans*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

-5.12.2008. International Congress *L'Africa romana*, Olbia-Sardeigne: O. Bounegru, *Notes sur le P. Lond. 2038. Nouveaux commentaires concernant l'organisation des ateliers céramiques dans l'Egypte hellénistique et romaine*.
- 15.09.2009. L. Rădvan, *A winding road : urban autonomz in the Romanian Principalities between the 14th and the 18th century*, Conferința *Urban liberties and citizenship from middle ages up to now*, Luxemburg.

II. Activitatea Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului (CSCP)

Centrul de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului este **prima entitate de acest fel din învățământul universitar românesc**. Ideea constituirii unui Centru de studiere a comunismului la Iaşi a apărut, în urmă cu câțiva ani, între trei istorici – Dorin Dobrincu, Ovidiu Buruiană şi Andrei Muraru. În cea de-a doua parte a anului 2006, un astfel de proiect instituțional a fost prezentat conducerii Facultății de Istorie a Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi şi conducerii Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului din România. Ambele instituții au răspuns afirmativ acestei inițiative, arătându-se totodată dispuse să ofere un suport patrimonial şi didactic acestui proiect.

Astfel, IICCR şi Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza" Iaşi au încheiat, în luna noiembrie 2006, un protocol de colaborare în vederea înființării Centrului de Studii asupra Comunismului şi Postcomunismului. Ulterior, în şedința ordinară a Senatului Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, din data de 25 ianuarie 2007, s-a hotărât, prin decizia nr. 27/2008, înființarea juridică a noului centru de studii în cadrul Facultății de Istorie, începând cu anul universitar 2007-2008.

CSCP răspunde astfel necesității stringente de discutare, de analizare şi de însuşire a normelor metodologice de studiere a fenomenului totalitar comunist. După 18 ani de la prăbuşirea regimului dictatorial, ideologia, instituțiile şi practicile comunismului nu sunt suficient studiate în învățământul universitar românesc. În sprijinul constituirii Centrului vine chiar una dintre recomandările **Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România**. Raportul însuşit de membrii Comisiei, specialişti reputați, profesori universitari şi academicieni precizează foarte clar, la capitolul Educație, *„prezentarea adevărului referitor la perioada precomunistă, comunistă şi postcomunistă în manualele şcolare şi în*

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cursurile universitare de istorie". Centrul apare astfel ca un vehicul pentru promovarea studierii istoriei comunismului şi postcomunismului, precum şi pentru formarea tinerilor în aceste domenii, prin programe educaționale. CSCP a pornit la drum cu un patrimoniu variat, cu o bibliotecă proprie, cu spații exclusiv dedicate programelor sale, aparatură multimedia, şi cu ideea de a intiția proiecte de cercetare ce vor fi materializate prin lucrări. De asemenea, Centrul a luat ființă şi ca un loc găzduieşte dezbateri, ca o forma de a lărgi participarea la discuțiile privind comunismul, iar pe viitor se intenționează organizarea unor cursuri de vară.

Cel mai important proiect dezvoltat până acum de CSCP este programul de master *"Istoria Comunismului Românesc"*, **primul şi singurul program de master din România dedicat comunismului**, studii postuniversitare acreditate CNCSIS, cu o durată de doi ani. Misiunea masteratului este aceea de a pregăti specialişti de înaltă calificare pentru învățământul şi cercetarea istorică a regimului totalitar comunist din România. Masterul *„Istoria Comunsimului Românesc"* are ca obiective majore formarea didactică a absolvenților şi formarea de specialişti în domeniul istoriei comunismului şi a studiilor privind comunismul. De asemenea, programul de master, care a debutat cu anul universitar 2008-2009, are în vedere, pe lângă aceste obiective majore, difuzarea în societate a unor informații despre regimul comunist şi despre politicile şi practicele de putere ale acestuia. În cadrul programului, există atât discipline de cunoaştere avansată (*Comunismul românesc în perioada interbelică; Miturile comunismului românesc; Justiția de tranziție şi problema comunismului etc*.), cât şi discipline de sinteză (*Comunismul în Balcani şi în Europa Centrală; Partidul Comunist şi istoria politică a Romăiei după 1945; Viața cotidiană în communism etc.*). Cursurile sunt susținute de istorici şi politologi renumiți pentru activitatea lor, profesori universitari, membri ai conducerii Institutului, profesori invitați din universități europene şi nord-americane specializați în studierea comunismului.

Inaugurarea oficială a CSCP a avut loc pe 23 octombrie 2008, la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" Iaşi, prilej cu care, pe lângă invitații oficiali şi conducerile instituțiilor implicate în proiectul înființării Centrului, a fost lansat şi website-ul propriu al CSCP – www.studiulcomunismului.ro. Tot atunci, cu ocazia lansării noi instituții,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

atât universitatea, cât şi IICCR, au promis tot concursul, din punct de vedere logistic şi didactic, acordat noii structuri.

În perioada 2007-2009, CSCP a organizat sub egida sa sau în parteneriat cu alte instituții sau asociații 14 evenimente publice: **6 conferințe, 5 dezbateri, două proiecții de filme şi o lansare de carte.**

Conferința *"Cuba at the Crossroads" (Cuba la răscruce)* (10 februarie 2009) l-a avut ca invitat pe Pedro Fuentes, purtător de cuvânt al Presidio Politico Cubano. Manifestarea a avut menirea de a trece în revistă cele mai importante momente din istoria recentă a Cubei şi de a încerca să anticipeze, din experiența unuia dintre cei mai buni cunoscători ai politicii din insulă evoluții din țara condusă de Raul Castro. *"Studying History Together: Case Studies About the Interdependence of Securitate Files and Stasi Documents" (Studiind istoria împreună: studii de caz despre interdependența dosarelor de Securitate şi a documentelor Stasi)* (26 martie 2009*)* a fost susținută de dr. Georg Herbstritt, cercetător la Oficiul pentru Administrarea Arhivelor Stasi (Berlin), care a făcut o trecere în revistă a celor mai importante aspecte din istoria comună a celor două servicii secrete comuniste şi a exemplificat, din experiența unuia dintre cei mai buni cunoscători ai arhivelor fostelor poliții politice, cazuri concrete şi abordări similare. *"Sesiunea de comunicări ştiințifice a doctoranzilor"* (25 aprilie 2009) a reunit numeroşi doctoranzi în istorie, ştiințe politice, teologie, de la universitățile de stat din Iaşi, Bucureşti, Cluj şi Angers (Franța) care au prezentat lucrări în legătură cu studierea fenomenului comunist. Conferința *"Lessons from Cuba (Lecții din Cuba)"* (29 mai 2009), susținută de Pedro Fuentes, a analizat etapele şi momentele cruciale prin care a trecut Cuba, făcând paralele şi analogii cu alte state foste sau viitoare martore ale tranziției de la comunism la democrație. *"După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfăşurare, consecințe*" (12-13 noiembrie 2009) a trecut în revistă cele mai importante aspecte din istoria comunismului târziu şi a tranziției spre democrație, din unghiuri disciplinare diferite: istoric, politologic, sociologic, teologic, jurnalistic etc. Cei 35 de participanți admişi au provenit din centre universitare de renume sau instituții consacrate în studierea regimului comunist şi a urmărilor sale. De asemenea, conferința *"Poporul pierdut"* (12 noiembrie 2009), susținută de Marius Oprea, a arătat cele mai importante momente prin care a trecut România de la instalarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

regimului comunist până în perioada postdecembristă, din perspectiva condamnării regimului totalitar şi a crimelor acestuia.

Dezbaterea *"Între anacronism şi reformă: arhivele şi documentarea ştiinţifică în România de astăzi"* (19 noiembrie 2007), a luat în discuție stadiul și necesitatea reformei sistemului arhivistic românesc. *"Ştergerea condamnărilor politice – o datorie morală a statului democratic"* (12 decembrie 2007) a adus în atenția publicului specializat şi nu numai, o problemă restantă a societății româneşti şi a actorilor politici: ştergerea condamnărilor politice. Dezbaterea *"Forme de rezistență în România comunistă – de la rezistența armată la rezistența prin cultură"* (4 octombrie 2008) a încercat să pună în discuție multiplele forme de rezistență din România comunistă. *"Universitatea din Iaşi şi dilemele sale etice"* (20 februarie 2009) şi-a propus să abordeze problema modelului universitar românesc, în timp ce dezbaterea *"Ce învățăm din crizele economice"* (6 martie 2009) a încercat degajarea unor ipoteze cu privire la cauzele crizelor economice şi s-au tras anumite concluzii referitoare la urmările acestor derapaje economice.

Totodată, CSCP a organizat *"Lansarea a patru volume privind istoria comunismului"* (8 noiembrie 2009) (Mihai Stamatescu, Raluca Grosescu, Dorin Dobrincu, Andrei Muraru, Liviu Pleşa, Sorin Andreescu, *O istorie a comunismului din Romania. Manual; pentru liceu* (Iaşi, Editura Polirom, 2008); Andrei Muraru (coordonator), Clara Mareş, Dumitru Lăcătuşu, Cristina Roman, Marius Stan, Constantin Petre, Sorin Cucerai, *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă (1945-1967)* (Iaşi, Editura Polirom, 2008); Dorin Dobrincu (editor), *Listele morții. Deținuți politici decedați în sistemul carceral din România potrivit documentelor Securității*, 1945-1958 (Iaşi, Editura Polirom, 2008); Adrian Neculau (coordonator), *La vie quotidienne en Roumanie sous le communisme* (Paris, L'Harmattan, 2008)), manifestare la care au participat istorici şi experți IICCR.

Proiecțiile de filme au vizat producții legate de istoria comunismului românesc şi de perioada represivă asociată acestui fenomen. Astfel, *"Poliția politică: instrucțiuni de folosire. Filme documentare din arhiva Securității maghiare"* (5 decembrie 2008) a dezvăluit aspecte tehnice din activitatea Securității maghiare. Documentarul *"Supravegheat de Securitate in anii 70-80"* (11 septembrie 2009) a ilustrat, prin intermediul amintirilor celor supravegheați, dar şi al dosarelor personale din arhiva fostei Securități,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

felul în care oamenii obişnuiți erau urmăriți şi supravegheați de Securitate în România comunistă a anilor 1970-1980.

Ca **proiecte de cercetare**, având în vedere tematici variate, ce include istoria politică, istoria socială, istoria culturală ş.a.m.d., CSCP intenționează publicarea unor volume tematice. Bazându-se pe comunicările conferinței din noiembrie 2009, se află în curs de editare o lucrare intitulată *După 20 de ani. Perspective asupra căderii comunismului în România: cauze, desfăşurare, consecințe.*

În ceea ce priveşte **comunicarea publică**, CSCP are în filosofia sa o anume preocupare pentru transparență şi relații publice. De aceea, am circumscris practic în pregătirea fiecărui eveniment regula de a trimite comunicate de presă către mass-media şi de a recurge la metode promoționale clasice (postere, postări pe website-ul propriu, pe diverse formuri/bloguri etc.) În fiecare an, înscrierea la programul de master dezvoltat de CSCP, a fost însoțită de o importantă campanie mediatică care a avut rolul nu numai de a promova programul în sine, ci şi de a deschide spre publicul larg o temă esențială pentru societatea românească. Principala interfață de comunicare a CSCP rămâne website-ul propriu (www. studiulcomunismului.ro).

Pentru realizarea proiectelor sale şi pentru desfăşurarea unora noi pe viitor, **CSCP cooperează cu** Societatea de Studii Istorice din România, Fundația Konrad Adenauer, Arhivele Naționale ale României, Consiliul Național Pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) ş. a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Laudatio

Profesorului **Keith Hitchins**, University of Illinois at Urbana-Champaign (Statele Unite ale Americii)

Domnule Rector,
Domnule Profesor Hitchins,
Doamnelor şi Domnilor membri ai Senatului
Doamnelor, Domnişoarelor şi Domnilor

Evocarea meritelor ştiinţifice, culturale şi morale care îndreptăţesc acordarea unei distincţii ca aceea pe care Universitatea noastră o înmînează astăzi – cea mai înaltă pe care o poate acorda o instituţie academică – este, oricît de plăcută ar fi, şi o încercare delicată. Ea este astfel nu atît pentru cei care o alcătuiesc şi o enunţă – puşi în situaţia de a selecta din biografia personalităţii celebrate meritele cele mai relevante pentru distincţia acordată – ci, în primul rînd, pentru cel astfel onorat, obligat, împotriva unei fireşti modestii, să ia act, răbdător, de motivele elogiului. Pentru oricine, latenta tensiune identitară dintre autopercepţie şi percepţia celorlalţi sau dintre imaginea sinelui şi alteritate, inerentă unor momente ca cel de astăzi, nu este, uşor de suportat. Cu atît mai puţin de către naturile înzestrate cu virtutea modestiei. Ea reprezintă, întotdeauna, o încercare dificilă.

Rugîndu-l, aşadar, pe Profesorul Hitchins să treacă peste pudoarea pe care cei apropiaţi i-o cunosc şi să accepte să asculte această *laudatio*, trebuie să începem prin a constata că, în privinţa Domniei Sale, alegerea spre evidenţiere a acelor merite care îl îndreptăţesc să primească, acum şi aici, Doctoratul „de onoare” al Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” este mai complicată decît s-ar putea bănui. Cum se poate da seama de o operă ştiinţifică nu numai atît de vastă şi complexă, încît sfidează orice încercare de sinteză, dar a cărei edificare, de-a lungul a aproape jumătate de secol, este într-atît de împletită cu biografia autorului, încît nu poate fi înţeleasă decît în legătură cu aceasta? Cît se poate alege şi comenta din această operă, fără ca, prin însăşi acest act al selecţiei să nu vorbeşti şi despre viaţa

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

celui care se află în spatele ei? Ca orice cărturar adevărat, Profesorul Hitchins a făcut din lectura şi scrierea istoriei mai mult decît o simplă profesiune. Pentru Domnia sa, aceasta a fost un mod de viață. De fapt, viața însăşi.

Reconstituirea parcursului bio-bibliografic al profesorului Keith Hitchins, indiferent cum ar fi gîndită şi din ce unghi ar fi întreprinsă nu poate începe decît cu o afirmație de principiu: Domnia sa reprezintă, astăzi, o autoritate nu numai a istoriografiei nord-americane despre România, ci şi a istoriografiei române însăşi. Desigur, profesorul Hitchins nu a fost şi nu este singurul specialist, din spațiul cultural amintit, preocupat de trecutul nostru. Cu începere din deceniul al 7-lea al secolului trecut, cînd istoria centrului şi a sud-estului european a intrat din ce în ce mai hotărît în sfera de interes a mediilor universitare de peste Ocean, tot mai mulți istorici şi-au manifestat preferința pentru studiile româneşti, consacrîndu-le ani lungi de activitate, materializați în studii şi cărți de cea mai mare însemnătate. Nume precum Frederick Kellogg, Glenn E. Torrey, Paul Michelson şi Kenneth Jowitt, sau Joseph F. Harrington, Paul D. Quinlan şi Walter M. Beacon jr., fără a-i mai aminti pe istoricii americani de origine română dedicați aceluiaşi domeniu (cum ar fi Stephen Fischer-Galați, George R. Ursul sau Radu R. Florescu), sînt, din acest punct de vedere, deosebit de grăitoare, atestînd o bogată tradiție a explorării istoriei româneşti în spațiul cultural nord-american. Keith Hitchins constituie, însă, în această serie, un caz aparte, nu doar prin numărul impresionant de titluri privitoare la istoria românilor (regrupate în peste 20 de cărți şi mai multe zeci de articole), semnate de Domnia sa de-a lungul timpului. Dincolo de aceste cifre, extrem de sugestivă este, în primul rînd, metoda sa de cercetare, exemplar ilustrată de întreaga sa operă. Ne vom referi imediat la ea, nu înainte, însă, de a reaminti, pe scurt, cum şi în ce împrejurări a avut loc întîlnirea profesorului Hitchins cu istoria noastră națională.

Absolvent al prestigioasei Universități de la Harvard (unde şi-a trecut, de altfel, şi doctoratul), Domnia sa a intrat în contact cu istoria românilor la începutul anilor '60, în contextul mai sus amintitului spor general de interes pentru spațiul central- şi est-european din perioada respectivă, marcată, cum ne amintim, în Polonia, Ungaria, dar – cu începere din 1964 – şi la Bucureşti, de evenimente politice de un interes major. După un prim stagiu la Paris, cînd curiozitatea deja schițată a tînărului istoric

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

pentru trecutul românesc a fost încurajată să se dezvolte prin colaborarea cu reputatul specialist care a fost Emil Turdeanu şi un sejur de un an (între 1960-1961) la Bucureşti, cel dintîi în România (făcut în calitate de bursier Fulbright – profesorul Hitchins fiind primul beneficiar al unui asemenea stipendiu în țara noastră), a urmat, în 1961-1962, perioada decisivă de la Cluj, care nu numai că i-a orientat definitiv preocupările spre studiile româneşti, dar i-a arătat şi zona tematică de interes în care avea să-şi desfăşoare ulterior primele cercetări sistematice: mişcarea națională din Transilvania. Viitoare precizări – din partea exegeților sau a profesorului Hitchins însuşi – vor desluşi, probabil, mai limpede, nenumăratele motive care îl vor fi împins pe oaspetele nostru de astăzi la o asemenea alegere. Contextul despre care am vorbit şi curiozitatea de timpuriu arătată pentru istoria sud-estului european, îndeosebi a Imperiului habsburgic, vor fi fost, cu certitudine, din acest unghi, importante. Mai însemnate, însă, par a fi fost ambianța oraşului transilvănean, care, în ciuda schimbărilor intervenite în cei 14 ani de regim comunist, mai păstra încă, atunci, ceva din climatul cultural antebelic şi, deopotrivă, întîlnirea cu specialiştii rămaşi în activitate şi prietenia cu unii colegi de generație (cum a fost neuitatul profesor Pompiliu Teodor), care i-au oferit tînărului istoric nu numai reperele profesionale de care avea nevoie pentru a se instala definitiv în cîmpul istoriografic spre care se îndrepta, dar şi ataşamentele afective, în lipsa cărora orice ancorare de acest gen rămîne, finalmente, precară. Revenirile ulterioare în România, repetatele popasuri clujene, folosite pentru a explora temeinic fondurile documentare de la Academie şi Biblioteca Universitară, celelalte călătorii de studii în Ungaria, Austria, fosta Iugoslavie, Cehoslovacia au fost, toate, de natură a-i oferi şansa unei înțelegeri exacte şi echilibrate a tuturor aspectelor şi nuanțelor problemei naționale din Transilvania, în cadrul mai larg al complicatului joc de influențe şi raporturi specifice Monarhiei Habsburgice şi Dualismului. Hotărînd să-şi concentreze atenția asupra naționalismul ardelean, istoricul american arăta implicit că preocuparea sa mergea nu atît către istoria „marilor” națiuni central-europene, care beneficiaseră şi pînă atunci de un interes perfect legitim din partea specialiştilor, cît – după cum a notat, mai demult, regretatul profesor Pompiliu Teodor, unul din cei mai autorizați cunoscători ai operei sale – spre aceea, aparent mai modestă, a *„naționalităților împinse pe un plan secund, asuprite şi ignorate* [sistematic] *de*

cercetarea istorică". Atent la evoluțiile din zona central- şi est-europeană, istoricul îşi va manifesta, însă, constant, preferința pentru spațiul ardelean. După două texte de început, publicate în 1963 (de fapt recenzii, menite a semnala două din aparițiile cele mai semnificative ale momentului), Keith Hitchins a început, din anul următor, seria studiilor care aveau să-l impună ca un cunoscător temeinic al realităților istorice româneşti, ocupîndu-se atît de personalitatea lui Andrei Şaguna (devenită curînd obiectul unei riguroase monografii), cît şi de unul din protagoniştii iluminismului local, Samuil Micu, ambele teme anunțînd o extrem de interesantă teză de doctorat, dedicată mişcării naționale dintre 1780-1848 (publicată în 1969 la Cambridge, Massachussetts, sub titlul *The Rumanian National Movement in Transylvania 1780-1848*).

În acelaşi timp, cele două subiecte i-au deschis istoricului o largă perspectivă asupra tuturor fenomenelor şi evenimentelor din spațiul ardelean în secolele XVIII-XIX, punîndu-l în situația de a se gîndi la o restituire integrală a ambelor perioade. Evoluînd în această direcție, cercetările profesorului Hitchins au produs, de la an la an, o bibliografie din ce în ce mai consistentă, reunind nu numai cărți şi studii de cel mai mare interes, dar şi nenumărate articole, recenzii sau semnalări ocazionale, grăitoare atît pentru aria neobişnuit de largă şi asiduitatea lecturilor sale, cît şi pentru metoda care-i sprijinea acumularea informațiilor. A publicat în prestigioase reviste străine („Austrian History Yearbook", „Balkan Studies", „Slavic Review", „Slavonic and East European Review", „Canadian Slavic Studies", „Journal of Modern History" etc.); a fost, de asemenea, colaboratorul constant al mai multor reviste româneşti de istorie sau de cultură; a promovat studiile româneşti în străinătate, încurajîndu-i şi pe alții (colegi sau studenți) să li se dedice. Muncind temeinic, cu sistem şi aproape fără răgaz, profesorul Hitchins ne-a restituit, treptat, tabloul aproape complet al epocii moderne româneşti, în felul în care i s-a dezvăluit acesta de-a lungul a peste trei decenii de neobosite investigații. Două importante volume (*The Romanians 1774-1866* şi *Rumania 1866-1947*, publicate în 1996, respectiv 1994 la Clarendon Press din Oxford şi, de curînd, traduse şi în limba română) constituie punctul terminus provizoriu al acestui ireproşabil parcurs şi, totodată, sinteza care trebuia să-l încununeze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Metoda întrebuințată de profesorul Hitchins de-a lungul acestui impresionant parcurs istoriografic a constat, mai întîi, în mobilizarea unui volum colosal de informații. Nimic esențial, fie că este vorba de sursele documentare ale temelor explorate sau de bibliografia lor secundară nu a scăpat atenției autorului. În legătură cu fiecare din subiectele care l-au interesat, profesorul Hitchins a citit aproape totul, sistematic şi temeinic, ajungînd, să cunoască din *interior* fenomenele şi evenimentele cercetate, uneori mai bine şi mai profund decît mulți istorici autohtoni.

Începînd, cu ani în urmă, să parcurgă istoria modernă şi contemporană a românilor, profesorul Hitchins a ştiut să evite tentația inițială a marilor teme, riscante prin generalizările pripite spre care acestea l-ar fi condus, optînd pentru o scară graduală de analiză, care l-a făcut să se intereseze, mai întîi, de istoria aşa-zis „mică", a personalităților reprezentative, convins fiind că acesta era calea cea mai potrivită de acces spre înțelegerea fenomenului care îl interesa: geneza şi evoluția spiritului național românesc. Studiile, deja amintite, referitoare la Andrei Şaguna şi Samuil Micu pot fi considerate, din acest unghi, drept programatice, mărturisind cît se poate de elocvent despre felul cum a înțeles istoricul să-şi desfăşare proiectul de a aprofunda domeniul ales spre cercetare. În cadrul acestui proiect, învățarea limbii române a fost, fireşte, indispensabilă. Ea i-a îngăduit profesorului Hitchins nu doar să se conformeze unui obicei curent în mediile academice americane, care reclamă din partea celui ce studiază trecutul unei comunități străine să-i asimileze, în prealabil graiul. În egală măsură, acest lucru i-a înlesnit, cum am spus, deja, contactul nemijlocit cu bibliografia şi izvoarele interne, în lipsa căruia apropierea intimă de realitățile noastre şi de spiritul în care s-a elaborat istoriografia română ar fi fost, cu siguranță, imposibile. Numai astfel ne putem, probabil, explica absența oricărei urme de mimetism în ceea ce a scris Domnia sa, precum şi rigoarea imparțială, altfel spus, neutralitatea sa constantă în raport cu faptele relatate. Deşi a cunoscut şi cunoaşte foarte bine tot ce s-a produs pînă acum, la noi în legătură cu domeniul său de interes, Domnul Keith Hitchins nu s-a lăsat niciodată influențat de opiniile parcurse şi nici nu a devenit prizonierul autorilor citați. Cu atît mai puțin a căzut el pradă excesului patetic. Sobru, concis şi exact în toate analizele pe care le-a elaborat, profesorul Hitchins nu a ezitat, atunci cînd a fost cazul, să evoce, fără complezență, şi laturile negative ale fenomenelor analizate, păstrîndu-

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

şi independenţa de judecată şi spiritul critic, definitorii pentru un istoric adevărat.

Trecerea în revistă a contribuţiilor Domnului Keith Hitchins la cercetarea istoriei românilor şi evidenţierea modalităţilor care le-au făcut posibile ar rămîne, însă, prea sărace şi parţiale în absenţa reliefării aspectului lor, neîndoielnic, cel mai important, care, în acelaşi timp, este şi cel mai pertinent să descrie concepţia metodologică a celui pe care îl omagiem astăzi: dimensiunea lor *comparativă*.

Profesorul Hitchins nu este numai un eminent specialist al istoriei românilor. Domnia sa este un cunoscător profund al fenomenului naţional în – nu ezităm să o spunem – *integralitatea* sa, fie că este vorba de partea apuseană a continentului nostru, de Europa centrală şi de sud-est, de Peninsula Balcanică sau de spaţiul central-asiatic. Lumea românească a secolelor XVIII, XIX şi XX – atît de intim cunoscută şi de subtil analizată de profesorul american – este numai *o parte* (o mică parte) a unui ansamblu mai vast, pe care Domnul Hitchins îl cunoaşte în toate multiplele-i articulaţii şi într-o complexitate care sfidează aptitudinile de cuprindere ale unui specialist obişnuit. Procedînd cum a făcut-o şi cu istoria românilor, de particularităţile căreia s-a apropiat gradual, pentru a ajunge la perspectiva atotcuprinzătoare, oglindită de cele două sinteze menţionate mai sus, Profesorul Hitchins a explorat istoriile naţionalităţilor europene şi asiatice pornind, ca să spunem aşa, de la „firul ierbii", de jos de tot, adică de la cazurile aparent cele mai specifice cu putinţă, pentru a ajunge, treptat, în legătură cu fiecare din aceste istorii la viziuni ample şi sintetice. Pentru aceasta, întocmai cum s-a întîmplat şi în cazul istoriei noastre, Domnul Hitchins a învăţat temeinic graiurile populaţiilor de trecutul cărora s-a apropiat, pentru a putea vorbi şi scrie despre acest trecut aşa cum o pot face nativii. Enumerarea competenţelor lingvistice ale profesorului american se lipseşte de orice comentariu, într-atît este de grăitoare: în afara limbii române, pe care o cunoaşte, bineînţeles, perfect, dl. Hitchins vorbeşte, scrie sau citeşte (deocamdată) în franceză, italiană, germană, spaniolă, rusă, maghiară, bulgară, albaneză, sîrbo-croată, slovacă, turcă, greaca modernă, kurdă, tadjikă, persană, kazahă, uzbekă şi azeră, lista fiind, probabil, încă neîncheiată.

Contribuţiile ştiinţifice ale profesorului Keith Hitchins la desluşirea trecutului tuturor acestor naţiuni, elaborate pe temeiul unui neobişnuit

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

talent lingvistic, grație unei dăruiri constante şi unei puteri de muncă absolut remarcabilă nu numai că s-au materializat într-o operă imensă, alcătuită din nenumărate cărți, capitole de cărți, monografii, studii, articole ocazionale, recenzii, note de lectură etc. Ele i-au adus d-lui Hitchins şi o notorietate internațională la fel de greu de evocat succint ca şi opera sa prodigioasă, oglindită deopotrivă de premiile pe care le-a primit, de includerea sa în colegiile redacționale ale mai multor reviste internaționale, de colaborările care îi sînt solicitate de faimoase instituții editoriale, de participarea, ca membru, în cîteva din cele mai prestigioase comitete ştiințifice din lume şi, nu în ultimul rînd, de onorurile academice prin care i-au fost recunoscute, în anii din urmă, în România şi în alte părți, meritele culturale, intelectuale şi morale.

Impresionanta cuprindere şi valoarea a tot ceea ce a scris şi publicat îi conferă profesorului Keith Hitchins nimbul aparte al unui autentic savant. A avut însă, dobîndirea acestui nimb, un preț? Altfel formulată, această întrebare ar putea fi pusă în felul următor: cum ar trebui să trăiască un intelectual, admițînd că este dăruit cu harul profesiunii sale, pentru a spera să ajungă, cîndva (dar nicidecum cu certitudine), pe culmile consacrării, unde se respiră aerul rarefiat al ştiinței pure?

Doamnelor şi Domnilor,

Vă rog să îngăduiți celui care citeşte acest text colectiv, să creadă că nu ştirbeşte prin nimic solemnitatea momentului de față dacă încearcă să răspundă la întrebarea de mai sus povestind o mică întîmplare cu sensul unei parabole.

Împărtăşind unei bune prietene cîteva din datele constitutive ale operei celui pe care îl omagiem astăzi şi dificultatea pe care o resimțeam de a găsi tonul potrivit şi cuvintele exacte pentru a o descrie, m-am auzit, dintr-o dată, întrebat: „Şi Dl. Hitchins are o viață socială?” (mă grăbesc să spun acum că da, cu siguranță o are).

Cred că este exact genul de întrebare pe care ne-o punem noi toți, oamenii obişnuiți, care, deşi nu ne separăm viața (personală sau socială) de meseria pe care o facem, distingem, totuşi, destul de net, între ele, ori de cîte ori facem alegeri specifice (pentru viață *sau* pentru profesiune), acționînd, după aceea, în funcție de una *sau* de cealaltă. Oameni ca profesorul Hitchins nu sînt, de bună seamă, scutiți de alegeri ce implică,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

adeseori, renunţări şi sacrificii. Numai că, spre deosebire de noi, cei dizarmonici, care, prin asemenea opţiuni, ne organizăm într-un fel viaţa şi în alt fel meseria, cei puţini, ca Domnia sa şi cîţiva alţii, pentru care biografia personală este într-atît de împletită cu profesiunea lor, încît devine inseparabilă de ea, fac din opera lor însăşi viaţa (dacă nu chiar, uneori, şi din viaţă o operă), amintindu-ne, astfel, de armonia în care trebuie să fi trăit primii oameni la începutul începuturilor.

Domnule Profesor Hitchins,

Decernîndu-vă distincţia de ***„Doctor Honoris Causa"***, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, cea mai veche Universitate a României şi una dintre cele trei instituţii de învăţămînt superior de elită ale ţării nu cinsteşte doar meritele Dumneavoastră intelectuale şi ştiinţifice şi nici – se cuvine adăugat – numai pe cele morale. În Dumneavoastră şi prin Dumneavoastră, ea cinsteşte competenţa, talentul, probitatea şi abnegaţia, afirmîndu-şi, astfel, împotriva unui timp nu întotdeauna prielnic, încrederea în perenitatea unor valori fondatoare. Acesta este crezul nostru, al tuturor celor ce facem parte din această comunitate academică, iar prezenţa Dumneavoastră astăzi, aici, ne oferă prilejul să-l onorăm, onorîndu-vă pentru că îl întruchipaţi.

Iaşi, 24 octombrie 2008

Profesor univ. dr. Vasile IŞAN, preşedinte
Rectorul Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

Profesor univ. dr. Alexandru ZUB, membru
Membru al Academiei Române
Director al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol", Iaşi

Profesor univ. dr. Nicolae BOCŞAN, membru
Prorector al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Profesor univ. dr. Toader NICOARĂ, membru
Prorector al Universităţii „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Profesor univ. dr. Gheorghe IACOB, membru
Prorector al Universităţi „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

Profesor univ. dr. Alexandru-Florin PLATON, membru
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

IOAN CAPROŞU LA A 75-A ANIVERSARE

Activitatea ştiinţifică a profesorului Ioan Caproşu se întinde pe aproape cinci decenii, fiind dintre cele mai prolifice. Ca istoric, şi-a îndreptat atenţia spre mai multe direcţii de cercetare, dintre care cea mai importantă este editarea de izvoare medievale. Profesorul ieşean a susţinut şi susţine cu tărie importanţa izvorului istoric, implicându-se foarte activ în activitatea de scoatere la iveală a vechilor documente. În acest domeniu de mare complexitate, ce presupune o muncă susţinută după norme ştiinţifice foarte riguroase, identificăm mai multe direcţii, dintre care una din cele mai semnificative a fost şi rămâne colecţia naţională de izvoare *Documenta Romaniae Historica*, seria A, *Moldova*. De la începutul anilor 70, singur sau alături de alţi medievişti ieşeni de marcă, precum Constantin Cihodaru şi Leon Şimanschi, Ioan Caproşu a publicat mai multe volume din această colecţie (vol. I, III, VI, XVIII, XXI, XXII, XXIV şi XXVI), oferind cercetătorilor posibilitatea de a interpreta şi de a folosi un volum impresionant de acte, multe inedite. De asemenea, a publicat, în colaborare, *Documente româneşti din Arhiva Mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos*, Catalog, vol. I (1432-1800), Iaşi, 2005, fiind printre cei ce susţin publicarea cât mai grabnică a actelor păstrate în bogatele arhive athonite. În acelaşi plan al editării izvoarelor, o altă direcţie ţine de interesul pentru oraşele din Moldova, a căror istorie poate fi mai uşor desluşită prin cunoaşterea surselor. Acesta este motivul pentru care Ioan Caproşu s-a implicat direct în publicarea izvoarelor documentare privitoare la istoria unor centre urbane, precum Suceava (*Suceava. Documente privitoare la istoria oraşului. 1388-1918*, vol. I, 1989, întocmit în colaborare) sau Iaşi. Pentru ultimul oraş, a publicat – într-un timp record (1999-2007) – nu mai puţin de zece volume de documente (primul volum împreună cu Petronel Zahariuc), strânse cu trudă timp de patru decenii. De asemenea, Ioan Caproşu a publicat, împreună cu Mihai-Răzvan Ungureanu, două volume de *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi* (1997), mai multe sămi de vistierie, ca şi alte documente culese cu asiduitate din arhivele româneşti sau străine. Nu au fost neglijate însemnările de pe manuscrise şi cărţi vechi din Moldova, patru volume

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

fiind publicate pe această temă în anii 2008-2009 împreună cu Elena Chiaburu. Numele profesorului Ioan Caproşu rămâne legat şi de un alt important proiect, publicarea ştiinţifică a textului primei *Biblii* româneşti, anume *Biblia* de la 1688, proiect care s-a concretizat, în urma colaborării cu profesorul Vasile Arvinte (stabilirea textului şi îngrijirea ediţiei), prin apariţia a cinci volume, reprezentând primele cinci cărţi din *Vechiul Testament*: *Monumenta Linguae Dacoromanorum*, Pars I-V, 1988-1997. Proiectul a fost reluat în 2001. Se adaugă *Palia de la Orăştie* (1582), vol. I-II Iaşi, 2005 (în colaborare cu Vasile Arvinte, Alexandru Gafton şi alţii).

Ioan Caproşu nu s-a remarcat doar ca editor al vechilor documente ale Ţării Moldovei. Numeroasele volume şi articole scrise în diverse alte domenii conturează imaginea unui medievist complet. Încă din primii ani ai activităţii de cercetare, Ioan Caproşu s-a arătat interesat de monumentele medievale ale Moldovei; câteva lucrări au fost închinate acestui subiect, dintre care amintim *Biserici şi mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului al XV-lea*, în colaborare cu N. Grigoraş, 1967 (ed. a II-a, revăzută, în 1971), *Biserica Sf. Gheorghe din Suceava*, 1969, sau *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava*, apărută în 1980. Tot în acest cadru, dar cu deschidere largă şi spre istoria urbană, se află volumul *Iaşii vechilor zidiri. Până în 1821*, apărut în 1974, reeditat în 2007 (în colaborare cu Dan Bădărău), lucrare de referinţă în rândul studiilor referitoare la trecutul oraşului ce a fost principala reşedinţă a domnilor Moldovei. Ioan Caproşu a urmărit şi desluşirea raporturilor economice din lumea medievală din spaţiul românesc, atât în privinţa modului în care funcţionau acestea în Ţara Moldovei (*O istorie a Moldovei prin relaţiile de credit până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, 1989), cât şi în ceea ce priveşte legăturile, mai ales de natură comercială, dintre ţara de la răsărit de Carpaţi şi partenerii de dincolo de munţi (*Relaţiile economice ale Braşovului cu Moldova, de la începutul secolului al XVIII-lea până la 1850*, 1992, împreună cu Constantin A. Stoide). Mai multe alte studii se adaugă în completarea acestei direcţii de cercetare. S-a remarcat şi ca editor al operei postume a mai multor medievişti: Theodor Bălan (*Documente bucovinene*, mai multe volume), Constantin A. Stoide (*Manufacturile din Ţara Bîrsei între 1750 şi 1850*; *Comerţul cu cărţi dintre Transilvania, Moldova şi Ţara Românească între 1730 şi 1830*), Alexandru I. Gonţa (*Legăturile economice ale Moldovei cu Transilvania. Secolele XIII-XVII*; *Documente privind istoria României. Indicele numelor de locuri. Sec. XIV-XVII*;

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Documente privind istoria României. Indicele numelor de persoane. Sec. XIV-XVIII).

Activitatea ştiinţifică desfăşurată de Ioan Caproşu a fost recunoscută pe plan naţional, dovadă fiind numeroasele premii acordate de Academia Română sau de alte instituţii de-a lungul întregii cariere. Titlul de *Doctor honoris causa* al Universităţii Pedagogice de Stat "Ion Creangă" din Chişinău în anul 2000 vine să confirme această situaţie. Timp de mai bine de două decenii, Ioan Caproşu s-a remarcat şi ca magistru. A susţinut în faţa a mii de studenţi cursuri de istorie medievală românească sau universală, de experienţa sa didactică şi ştiinţifică beneficiind şi studenţi de peste hotare. Mai mulţi ani a fost *Visiting Professor* la University of Nebraska (Omaha), la cea din Portland (ambele în S.U.A.), la School of Slavonic and East European Studies (în Londra), ca şi la Universitatea din Cambridge, şcoli cu faimă internaţională. În ţară, a coordonat lucrări de licenţă, grad, doctorat pentru sute de studenţi şi absolvenţi, majoritatea de foarte bună calitate. Din această perspectivă, meritul Profesorului Caproşu este acela că a întreţinut în permanenţă în jurul său o atmosferă de emulaţie ştiinţifică, fiind un adevărat creator de şcoală. Încheiem prin a ura Profesorului Ioan Caproşu, la acest moment aniversar, mulţi ani şi putere de muncă.

Laurenţiu RĂDVAN

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ALEXANDRU ZUB LA A 75-A ANIVERSARE

Nu poate fi decât fericit, în spirit homeric, cel care ca Alexandru Zub şi-a apropiat, cu îndreptăţire, din partea contemporanilor, atâtea cuvinte elogioase asupra înfăptuirilor sale. În asemenea cuvinte, privind, sub numele ilustrului cărturar, deopotrivă omul şi opera, s-au întrecut de câteva bune decenii personalităţi ale vieţii culturale, exponenţi de vază ai spiritului civic[1]. S-a şi ajuns la a fi invocată aproape ritualic strânsa presupunere între destinul uman şi împlinirile intelectuale ale celui mai acoperit de lauri academici istoric român din timpurile noastre. Vocaţia pentru studiul istoriei a celui din nou celebrat[2], la o vârstă pe care fizionomia sa şi vioiciunea gândirii sunt departe de a i-o trăda, a fost pusă sub semnul unei predestinări întărite până şi de locul naşterii sale[3], în

---

[1] Leonid Boicu, *Alexandru Zub – 60!*, în volumul *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani* (coordonatori: Gabriel Bădărău, Leonid Boicu şi Lucian Nastasă), Iaşi, 1994, p. 1-6; Corneliu Stefanache, *Un posibil portret (subiectiv, poate şi sentimental, alcătuit din câteva amintiri)*, în vol. cit., p. 7-9; Pavel Chihaia, *O conştiinţă contemporană: Al. Zub*, în vol. cit., p. 11-12; Pompiliu Teodor, *Personalitatea istoricului*, în vol. cit., p. 13-21; Mihai-Dinu Gheorghiu, *Un „personaj": Al. Zub*, în vol. cit., p. 23-24; Dan Berindei, *Alexandru Zub la 60 de ani*, în „Memoriile Secţiei de Ştiinţe Istorice şi Arheologie", Academia Română, seria IV, tomul XIX, 1994, Bucureşti, 1996, p. 157; Paul Michelson, *The Triumph of the Idea*, în vol. *Reflections on the Impact of the French Revolution*, by Alexandru Zub, Iaşi/Oxford/Portland, 2000, p. 7-15; Gh. Platon, *Alexandru Zub, un istoric de aleasă ţinută*, în vol. *Istorie şi societate în spaţiul est-carpatic (secolele XIII-XX)*, Omagiu profesorului Alexandru Zub (coordonatori: Dumitru Ivănescu şi Marius Chelcu), Iaşi Junimea, 2005, p. 11-12; Dumitru Ivănescu, *Un om, o operă, o instituţie*, în vol. cit., p. 13-17; Ovidiu Pecican, *Un spirit civic viu, neliniştit şi responsabil*, în vol. cit., p. 19-20; Alexandru-Florin Platon, *In honorem Alexandru Zub*, în vol. cit., p. 21-23; Liviu Antonesei, *Pe urmele cărturarului, pe urmele cărturarilor*, în vol. *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, de Alexandru Zub, Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2005, p. V-XVII etc.

[2] *Istoria ca lectură a lumii; Istorie şi societate în spaţiul est-carpatic*, volume omagiale la împlinirea vârstei de 60 de ani şi, respectiv, de 70 de ani de Alexandru Zub.

[3] În *Cuvântul de răspuns* la Discursul de recepţie al lui Alexandru Zub la Academia Română, Camil Mureşanu i-a remarcat „însemnele" locului naşterii: „Aţi văzut lumina zilei lângă apele încă firave ale Siretului, în locuri de întretăiere ale unor amintiri istorice. Mai în sus, pe râu, Bălineştii, cu vechea ctitorie a lui Tăutul, logofătul. Înspre partea cealaltă, Ipoteştii lui Eminescu, iar dincoace de pragul Bucovinei, silueta zveltă a Dragomirnei,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

nord-estul ţării actuale, unde, copil fiind, a văzut şi a suferit cele mai injuste schimbări de granițe din întreaga noastră istorie şi de unde a luat calea învățăturii ca pe o datorie sacră de îndeplinit. I-a fost dat tânărului Alexandru Zub să fie nu numai un eminent studios, ci şi un ardent militant în numele respectului adevărului despre trecutul național. Pentru impulsul de a vedea sub auspiciile unui atare adevăr comemorarea lui Ştefan cel Mare din 1957, a plătit cu cel mai mare preț, privarea de libertate. În viața personală, anii de recluziune i-au rămas ca o amintire dureroasă. A înțeles să depăşească greul impas biografic prin a se dedica exemplar, aproape ibsenian, solitar şi de aceea cu deplină reuşită, studiului istoriei, mai ales la dimensiunea culturală a acestuia. S-a afirmat ca nume de prim plan al literelor româneşti. A căpătat chipul de om iluminat de ştiința cărții cum l-au văzut nu puțini dintre semenii săi. Dan Hăulică şi-l amintea, recent, „pe cel care era una din gloriile facultății de la Iaşi, de Istorie şi Filologie, pe Alexandru Zub, care, pornit la drum, ca Eminescu altădată, ca să celebreze la Putna mari amintiri ale ființei istorice româneşti, a avut de pătimit, din această pricină, ani grei de temniță”[4]. Nicolae Steinhardt i-a remarcat „calitățile morale şi intelectuale, ca şi cariera universitară…, forța nativă neobişnuită (poate că nu ştiți că aparține unei familii de țărani săraci, cu şase copii!), chiar şi «fasonul» lui de lord englez”[5]. Mai din apropierea operei, Eugen Simion a omagiat „un eminent teoretician al istoriei şi un analist de marcă al fenomenului cultural în care intră, bineînțeles, şi ideologia literară şi istoriografia propriu-zisă”[6].

Cu certitudine, viața şi opera lui Alexandru Zub ar putea da conținut unei ample *biobibliografii*, comparabilă cu cele pe care el însuşi le-a

---

preludând înspre apus panteonului artistic şi istoric al cucerniciei eroicei românităţi medievale din Ţara de Sus”; Academician Camil Mureşan, *Cuvânt de răspuns* la Academician Alexandru Zub, *Discurs istoric şi ego-istorie*, Academia Română, 27 ianuarie 2006, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 25 şi urm.

[4] Dan Hăulică, *Inteligența – har şi îndatorire*, în „Creştin Ortodox. Lumină şi cunoaştere”, 14 mai 2009.

[5] *N. Steinhart în interviuri şi corespondență*, ediție îngrijită de Florian Roatiş, Baia Mare, Helvetica, 2001, p. 51 şi urm.

[6] Eugen Simion, *Alexandru Zub*, în „Ziua”, 31 ianuarie 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

realizat în privința marilor săi înaintaşi: M. Kogălniceanu[7], A. D. Xenopol[8], V. Pârvan[9]. Opera, impresionantă, încă nedefinitivată, suscită exegeza ale cărei coordonate, corespunzătoare temelor mari „atacate” de autor, au şi fost trasate de doi dintre intimii săi congeneri, Pompiliu Teodor[10] şi Leonid Boicu[11]. Cât despre datele sale biografice, acestea „au curs în două mari ape”, despărțite de anul 1989. Absolvent al Şcolii Pedagogice din Şendriceni, în 1953, licențiat în Istorie la Universitatea „Al. I. Cuza”, în 1957, a vădit reale înclinații pentru cercetarea de specialitate şi catedră. A fost, în anii 1957-1958, cercetător la Institutul de Istorie şi Filologie, filiala Academiei Române din Iaşi. După anii grei, 1958-1964, de detenție la Jilava, Gherla şi Balta Brăilei, centre de sinistră rezonanță ale „gulagului” românesc, a activat, până în anul 1968, ca bibliograf la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”. În „lumea rafturilor de cărți” şi-a însuşit la cea mai înaltă cotă rigorile lecturii şi ale studiului sistematic, angajate atât pentru obiective imediate, cât şi pe termen lung, fapt vădit între timp şi de arta cu care şi-a aranjat cabinetul de lucru, martor fidel al etapelor şi împlinirilor operei savante. Orientarea spre studii înalte, angajarea programului de doctorat sub coordonarea profesorului Dimitrie Berlescu, mentorul şcolii ieşene de istorie modernă, l-au recomandat pentru revenirea, în anul 1968, pe postul de cercetător la Institutul devenit de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol”, unitate academică de care s-a ataşat atât de mult, încât prestigiul acesteia a ajuns să se identifice sensibil cu cel al numelui său de istoric. Timp de aproape un deceniu, până în anul 1976, a produs instrumente de lucru, *biobibliografii*, şi a elaborat *monografii*, de cea mai înaltă ținută ştiințifică. Anul 1974, cu monografiile monumentale *Mihail Kogălniceanu istoric* şi *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului*, s-a înscris ca *an Zub*, de referință pentru întreaga istoriografie română. Succesul încă tânărului istoric, pe atunci, a fost uriaş, motiv pentru care nu i s-au putut

[7] Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu. 1817-1891. Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică Română/Ed. Militară, 1971.

[8] Idem, *A.D. Xenopol. 1847-1920. Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică Română/Ed. Militară, 1973.

[9] Idem, *Vasile Pârvan. 1882-1927. Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică Română/Ed. Militară, 1975.

[10] Pompiliu Teodor, *op. cit.*, în loc. cit.

[11] Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

bloca, din cauza „problemelor de dosar personal”, contactele academice externe, accesul la o bursă Humboldt, în anii 1977-1978. Frecventarea unor renumite centre istoriografice din Occident, participarea la Congrese internaționale de Ştiințe Istorice (Bucureşti, în 1980, Stuttgart, în 1985) l-au marcat profund, realizând progresele extraordinare făcute de cercetările de specialitate sub raport conceptual şi metodologic. Anii '80 ai secolului trecut au înregistrat, pentru activitatea sa, paşi decisivi spre sinteza de istorie a istoriografiei române. Nu mai puțin, au înregistrat căutări pentru lărgirea orizontului cultural al studiului de specialitate, în condițiile când „ideologi de partid şi de stat comunist” făceau mare caz despre necesitatea „frontului istoriografic românesc”, cu menirea „manualului unic de istorie națională”. În acele condiții, înainte de „schimbarea de regim” din 1989, o comunicare cu titlul *Timp şi eschatologie în istorie*, susținută de Alexandru Zub la Institutul „A. D. Xenopol”, a produs literalmente senzație asupra auditorilor, ca probă de magnificență intelectuală.

Evenimentele din decembrie 1989 şi implicațiile lor imediate l-au aflat într-o postură excepțională. Era cărturarul prin excelență, istoricul cu operă exemplară atât prin deschiderile tematice, cât şi prin valoarea sau acuratețea discursului. Se vedea solicitat ca reper moral autoritar pentru noul curs al realităților din țara noastră, cu revenirea la viață a valorilor democrației şi ale statului de drept. Mai de fiecare dată a răspuns cu promptitudine şi deplin convingător, invocând „lecțiile istoriei”, pentru lămurirea imperativelor timpurilor noi, detaşat de spirit vindicativ din cauza nedreptăților ce le-a suferit sub regimul comunist. A înțeles să-şi etaleze o vocație pe care mult timp a fost nevoit să şi-o înfrâneze, aceea de editorialist, publicând într-un ritm alert articole în cotidiene locale şi naționale, pe teme ținând de transformări social politice, de drepturi istorice asupra Basarabiei şi Bucovinei de Nord. În fiecare articol, în fiecare conferință publică, în numeroase interviuri difuzate pe canale media, istoricul se vedea din nou, precum în anii tinereții, încercat de spirit militant. Şi-a făcut un fervent *credo* din valorile societății civile, simțindu-se solidar cu cei care au suportat rigorile regimului totalitar. Recunoaşteri de merite, sub auspicii deosebite, nu l-au putut ocoli. S-a regăsit între membrii fondatori ai Asociației Foştilor Deținuți Politici din România. A primit, în anul 2000, Ordinul Național Steaua României în grad de Mare Ofițer. Republica Ungară i-a acordat medalia Eroul Libertății, cu ocazia

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

semicentenarului Revoluției din 1956. I-a fost decernată, la 11 decembrie 2008, Crucea Casei Regale a României.

Împliniri deosebite, cu frumoase recunoaşteri de merite, au privit activitatea sa profesională. La chiar începutul anului 1990 a asumat responsabilitățile de director al Institutului de Istorie „A. D. Xenopol". Eventul s-a completat cu titularizarea sa pe post de profesor la Facultatea de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza", unde, până în anul 2001, avea să țină cursurile *Curente şi idei în istoriografia actuală* şi *Tradiție şi modernitate în societatea românească*, după al căror grad de receptare s-au validat adeseori înclinațiile studenților pentru lectură sau cercetare istorică. Atuurile de *spiritus rector* pentru reconsiderările tematice, conceptuale şi metodologice ale istoriografiei noastre l-au îndrituit, o dată în plus, la a se vedea membru corespondent al Academiei Române, din anul 2004 membru titular al celui mai înalt for ştiințific şi cultural al țării, deținând după 2005 şi demnitatea de preşedinte al Secției de Ştiințe Istorice şi Arheologie. Unor asemenea titluri li s-au alăturat cele de membru corespondent al Süd-osteuropa-Geselschaft din München, de director de studii la École des Hautes Études din Paris, de *doctor honoris causa* al unor universități, de membru în diverse asociații profesionale (Comisia de Istoriografie, sub egida Comitetului Internațional de Ştiințe Istorice, Asociația Istoricilor Europeni, Societatea Internațională pentru Studiul Timpului, Board of Eminent Scholars in History, Académie Internationale de Droit Lingvistique), precum şi distincția de Chevalier de l'Ordre des Arts et les Lettres. Toate acestea i-au confirmat locul în clubul de elită al intelectualității contemporane. Şi-a intensificat contactele cu centrele de dezbateri culturale din țară şi străinătate, prin participări active la Congresele Internaționale de Ştiințe Istorice din anii 1990 şi 2000, prin inițieri şi coordonări de diverse comitete ori colegii de redacție ale unor prestigioase publicații. Inițierea şi prezidarea Fundației Academice „A. D. Xenopol", cu revista *Xenopoliana*, au putut căpăta, din perspectiva respectivelor contacte, semnificații deosebite. Aşa cum au putut căpăta şi din perspectiva situării sale la pupitrul reorchestrării şcolii ieşene de istorie, şi nu numai a acesteia.

Opera, întinsă şi densă tematic, s-a încărcat constant de valențe deopotrivă ştiințifice şi literare. Fiecare carte, fiecare articol şi-au aflat locul parcă dinainte stabilit într-un grandios ansamblu bibliografic. În realizarea acestuia autorul a căutat şi a reuşit să fie atât arhitect cât şi constructor,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

regizor, altfel spus, al propriei sale deveniri profesionale. Din textul primelor cărţi răzbate aspiraţia autorului spre a le cuprinde sub o tot mai largă cupolă de edificiu istoriografic, pentru ca textul cărţilor „de mai târziu" să respire plenar convingerea sa despre o atare cuprindere. Autorul s-a insinuat mereu şi subtil într-un cicerone pentru lectura propriului său text. De unde şi înlesnirea constatării că textul a rezultat dintr-o intensă lectură sau explorare de sine a autorului, ca deschidere spre „lectura lumii". Or, gradul de înlesnire a unei atare constatări se ştie că reflectă, direct proporţional, cota de originalitate a textului (*i.e.* a operei). Siguranţa cunoştinţelor, susţinută de un travaliu de documentare neobişnuit de acerb şi de bine organizat, a făcut ca o primă „serie" de cărţi să vadă „lumina tiparului" într-un ritm impresionant, poate unic, raportat la unitatea de timp, de numai câţiva ani (1971-1976). *Biobibliografiile* unor nume mari ale istoriografiei române s-au constitut în culminaţii ale unui anumit gen de publicaţii ştiinţifice. Cele trei strălucite „exerciţii documentologice"[12] continuă să fie deosebit de utile cercetătorilor de specialitate, mai ales că toate, împreună, oferă temeiuri solide pentru orice încercare de istorie a istoriografiei române. Dintre *monografii*, cea mai mare, la propriu şi la figurat, *Mihail Kogălniceanu istoric*, a reprezentat, cum semnala Pompiliu Teodor, prima întreprindere de gen istoriografic „în care concepţia şi metoda la care a apelat autorul erau acordate la canoanele unei discipline cultivată, chiar în planul culturii istorice europene, cu destulă timiditate şi care deopotrivă în istoriografia română se afla la începuturile ei"[13]. Printr-o asemenea carte a fost probată exemplaritatea demersului doctoral, rolul de piatră unghiulară ce revine acestuia în construcţia unei opere de istoric autentic. Studiul monografic consacrat *istoricului* Kogălniceanu a urmat *biobliografiei* şi s-a completat, ca într-un „triptic"[14], cu un studiu scontat a releva, în dreptul aceluiaşi Kogălniceanu, rolul de *fondator al României moderne*[15], tot şi toate spre a fi subliniate rosturile adânci ale istoriografiei la înţelegerea unei anumite epoci, animată de actele „făuritorilor de istorie", dar şi de comentariul înalt calificat asupra acestora. A fost fixat astfel axul

[12] Pompiliu Teodor, *op. cit.*, în loc. cit., p. 15.

[13] *Ibidem*, p. 14.

[14] *Ibidem*.

[15] Al. Zub, *M. Kogălniceanu, un fondateur de la Roumanie moderne*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

central pentru încercarea sintezei istoriografice, ale cărei valențe intelectuale şi-au aflat expresia clară în cărțile *Vasile Pârvan. Efigia cărturarului* şi *Junimea. Implicații istoriografice*. Pentru sinteză, reconstituirile factuale, acribios operate, aveau să conteze, desigur, ca nivel primar de analiză, prin comparație cu înălțimea explorării ideilor, luminoasa personalitate a lui V. Pârvan şi opera acestuia permițând interogații de natură axiologică asupra menirii istoriografiei, a misiunii istoricului de vocație.

Sinteza istoriografică a fost realizată nu neapărat sub titluri generale. Spre titluri precum *De la istoria critică la criticism, Istorie şi istorici în România interbelică* au condus aproape de la sinea lor teme speciale de studiu. Sinteza apare, la întinderea întregii opere zubiene, înțeleasă ca efort sau încercare de punere în lumină a ceea ce a putut fi esențial pentru „înlănțuirea detaliilor”. Analiza a fost întreprinsă constant în perspectiva sintezei. Titlurile de lucrări nu ascund, ca la tot mai mulți întreprinzători istoriografici de ceva timp, compilații sau volume miscelanee, cu numele coordonatorului aşezat indecent în partea cea mai de sus a coperților sau a foilor intitulative, rezervată prin bună tradiție autorilor de cărți. Pentru Alexandru Zub, sinteza a semnificat o asiduă şi seniorială căutare de *Historia integra*. În fiecare carte a sa a urmat adagiul conform căruia pentru fiecare moment de sinteză este nevoie de un mereu nemărginit timp de analiză. Aproape că nu poate fi întâlnită o pagină, dintre atât de multe câte a scris, sub titluri de cărți sau de articole, unde să nu se poată constata prioritatea acordată *recuperării* adevărului „despre cele trecute”, nu prin reconstituiri factuale reductibile axiologic la sinea lor ca într-o captivitate a mediocrității, ci prin dense *interogații*, până la a fi scrutată *finalitatea* însăşi a *istoriei* suscitante, peste toate, de *integrarea* înțelesurilor lumii, cu inexorabile presupuneri *identitare*. În tendința-i constantă de „a se lucra pe sine”, modelând astfel lumea, istoria s-a definit dintotdeauna ca *sinteză*, mai mult, aprecia V. Pârvan, decât arta, ştiința, filosofia şi religia. *Istoriografia*, numită şi istoria istoriei, a etalat ea însăşi, la nivelul de sus al recuperării şi interpretării faptelor trecutului, vocația sintezei. Este ceea ce Alexandru Zub a căutat să demonstreze din perspectiva istoriografiei române. Şi-a luat drept punct de sprijin adevărul că, pentru a nu fi sufocată de constrângerile decurgând din triunghiul *Ethos. Logos. Pathos*, substanța scrisului istoric a ilustrat „continua extensiune a Logosului, a veracității în dauna Ethosului

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

abuziv şi a Pathosului deformant"[16]. Străbătute de un atare adevăr, cărțile *A scrie şi a face istorie. Istoriografia română postpaşoptistă, Biruit-au gândul. Note despre istorismul românesc* au lămurit reperele pentru sinteza de istorie a istoriografiei române moderne. Angajarea istoricilor de *scrierea* şi *facerea istoriei* a orientat *istorismul românesc*, justificându-i-se, sub înseşi „comandamentele epocii", înclinațiile militante. Timp de aproape două decenii, de la revoluția paşoptistă la implicațiile Junimii, militantismul național nu s-a exprimat prevalent alături de rigorile recursului critic la datele trecutului, el având să şi subziste în procesul de elaborare a sintezei de istoria românilor. Prin monumentala *Istorie a Românilor din Dacia Traiană* de A.D. Xenopol, prin scrierile acestuia de filosofia şi teoria istoriei, a fost atinsă de istoriografia română „vârsta sintezei"[17]. „Momentul Xenopol" s-a relevat, la înălțimea semnificațiilor sale, în orizontul unor mari dezbateri din mediul istoriografic românesc, suscitate şi de progresele „şcolii critice", care, prin „triada" I. Bogdan, D. Onciul şi N. Iorga, aveau să se racordeze la direcția inaugurată de G. Monod cu a sa „Revue Historique". *De la istoria critică la criticism* a însemnat traseul cel mai ascendent cunoscut de istoriografia română, până când N. Iorga avea să-şi atragă el însuşi „replici" pe tema metodei şi a bazelor documentare din partea şi mai pretins exigentei „triade" C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu şi G. Brătianu. Cartea redând, conform titlului ei, un asemenea traseu şi cea relativă la *Istorie şi istorici în România interbelică* au culminat sinteza zubiniană, văzută, e drept, de L. Boicu, „într-o suită inelară: cronicari, paşoptişti, <<Junimea>>, şcoala critică, noua şcoală, iar între ele numeroase studii şi articole liante"[18].

De ce întârzie încă „rotunjirea" sintezei istoriografice? Scrupulozitatea lucrului bine făcut, proverbială la Alexandru Zub, ar putea fi o explicație sau un răspuns la întrebare. Nu toate părțile subsumabile sintezei au presupus nivelul cel mai înalt de studiu, unul evident pentru partea acoperind „secolul de aur" al istoriografiei române moderne, de la M. Kogălniceanu la N. Iorga. În privința cronicarilor, a lui Miron Costin şi a lui Dimitrie Cantemir, a Şcolii Ardelene şi a perioadei preromantice, ca şi în cea a perioadei de după 1940, au fost operate incursiuni analitice, însă nu şi

[16] Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 2.

[17] Al. Zub, *L'Historiographie roumaine à l'âge de la synthèse: A.D. Xenopol*, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1983.

[18] Leonid Boicu, *op. cit.*, în loc. cit., p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

suficient de dense, de strâns legate tematic, încât să răspundă cerinţelor unui amplu demers unitar. Studii, articole şi eseuri recente privind experienţele istoriografice sub regimuri dictatoriale, mai ales sub cel comunist, deschiderile tematice de după 1989 apropie constant întrunirea amintitelor cerinţe. Ar putea fi astfel încununat cel mai susţinut efort de analiză şi de sinteză asupra istoriografiei române, demarat, nu prin pură întâmplare, cam pe când disciplina a fost recunoscută ca program distinct de cercetare şi ridicată la rang de curs universitar onorat la Cluj-Napoca de Pompiliu Teodor, la Iaşi de Vasile Cristian, la Bucureşti, întâi, din perspectiva literaturii comparate, de Alexandru Duţu, apoi, cu înclinaţii cumva speculative, de Lucian Boia. Relaxarea efortului de sinteză istoriografică după 1989 s-a datorat şi descinderilor lui Alexandru Zub în *agora*. A servit de veritabil oracol pentru problemele reconstrucţiei societăţii democratice, până când şi-a estompat elanul de militant civic, sub impresia adjudecării direcţiilor de opinii de „profesionişti" exponenţiind un soi de mercenariat mediatic. S-a văzut solicitat de mereu noi responsabilităţi profesionale. Cursurile universitare şi rolul de director de Institut de cercetare i-au impus frecvente reconsiderări de perspectivă asupra devenirii efortului de sinteză, cu presupunerea *empiriei* şi *meditaţiei*. Discursul i s-a încărcat şi mai mult de valenţe literare, de performanţe stilistice, constituindu-se într-o observaţie severă faţă de mai noile tendinţe ale istoriei literaturii, poate prea consumată de redarea procesului criticii de gen, până la a îndepărta din vizorul ce i-l fixaseră Eugen Lovinescu şi George Călinescu istoriografia. Prin relevarea interferenţelor istoriografico-literare, Alexandru Zub a ilustrat în spaţiul intelectual românesc rolul avut pe un plan mai general de Benedetto Croce. Prin felul de a gândi sinteza istoriografică, efortul cărturarului român s-a înscris în perspectiva deschisă de Henri Berr şi consacrată de faimoasa *Ecole d'Annales*. De pe culmile operei, autorului i-a intrat mai adânc în fire să mediteze asupra condiţiei istoricului, aceea de istorie devenită om. Cartea, reeditată recent, *De la istoria critică la criticism* o începuse cu un pasaj de text ce ar putea servi de *motto* exegezei asupra întregii sale opere: „Clio se contemplă tot mai stăruitor în oglindă. Situându-se în prelungirea istoriei <<reale>>, ca emanaţie, parte componentă şi conştiinţă de sine a acesteia, istoriografia simte o nevoie sporită de a-şi obiectiva devenirea în timp. Ea îşi

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

construieşte propria istorie, nu din slăbiciune narcisiacă, ci fiindcă această istorie ține de rostul ei intim”[19].

Exercițiul meditativ pe tema strânsei presupuneri, evidențiate şi de Pierre Chaunu din perspectiva „gândirii colective”, între istoria „reală” şi istoria istoriei sau istoriografie s-a amplificat mult, la Alexandru Zub, de mai bine de două decenii. „Seria” de cărți *Cunoaştere de sine şi integrare, Istorie şi finalitate, În orizontul istoriei, Discurs istoric şi tranziție, Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri* ar putea îndreptăți constatarea că după o primă etapă, situată sub semnul elaborării de instrumente de lucru şi studii monografice, după o a doua mare etapă definită de efortul de sinteză istoriografică, opera zubiană străbate mai nou etapa meditației autorului asupra înțelesurilor de fond sau subtile ale istoriei, precum şi asupra menirii istoricului, a interferării subiectivității istoricului cu devenirea obiectului istoriei. Nelipsită de temei, o atare constatare suportă însă anevoios amendamentul că nu prea pot fi stabilite etape cu demarcații temporale precise în realizarea operei. În cea din urmă etapă, spre exemplu, a exercițiului prevalent meditativ, nu au lipsit demersuri analitice, coordonări de volume „tematice”. Reflecții asupra tripticei ipostazieri *istorie – istoriografie – istoric* au însoțit şi luminat întregul curs al operei. Ele doar s-au amplificat, cu inerent iz nostalgic, pe măsura acumulării de autor a experiențelor de viață, predispunându-l la <<a se oglindi>>, ca istoric inspirat de Clio, în albia propriei deveniri intelectuale. În discursul de recepție la Academia Română a optat, nu întâmplător, pentru reflecții de *ego-istorie*: „Subiectivitatea nu e o carență, un handicap, ci o însuşire ce se cuvine luată ca un dat ontologic ... Istoricii de vocație nu au ezitat să se prezinte pe ei înşişi, adesea, ca <<teme>> de studiu, în vechime, ca şi în timpurile mai noi ... Discursul despre sine al istoricului rămâne o temă mereu deschisă, al cărei statut epistemic necesită încă analize şi nuanțe ... Conştient de situație, istoricul caută să-şi obțină autonomia, dreptul de a emite un discurs personal, în acord cu viziunea sa despre lume şi cu datele extrase din examenul materiei. Ego-istoria îl ajută să obiectiveze propria situație”[20]. Asemenea reflecții, ultra selectate dintr-un discurs magistal,

[19] Al. Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX şi începutul secolului XX*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1985, p. 7.

[20] Idem, *Discurs istoric şi ego-istorie*, p. 13, 24.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

recomandă lectura de sine a istoricilor ca punct epicentric pentru „lectura lumii". Este ceea ce în cazul autorului lor, cu privire la viața şi împlinirile sale intelectuale, se justifică din plin, la moment de înaltă şi fericită omagiere.

Gheorghe CLIVETI

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

PROFESORUL ION TODERAŞCU LA A 70-A ANIVERSARE

Tot ceea ce se cuvine spus într-un text omagial îşi găseşte cu greu locul în spaţiul tipografic limitat pe care publicaţiile ştiinţifice îl rezervă prin tradiţie unor asemenea demersuri. De regulă, autorii urmăresc să surprindă, într-o manieră condensată, toate faţetele personalităţii celor aniversaţi, ceea ce face ca, inevitabil, unele trăsături să se estompeze în interludiul dintre emitent şi receptori. Din această perspectivă poate fi privit textul dedicat profesorului şi istoricului Ion Toderaşcu, la împlinirea vârstei de 70 de ani din „Anuarul Institutului de Istorie <<A. D. Xenopol>>, Iaşi", tomul XLV, anul 2008, p. 496-497. Publicaţia în paginile căreia sunt găzduite aceste rânduri şi-a amânat apariţia, fapt ce a oferit un bun prilej de reflecţie asupra consideraţiilor din materialului care a văzut deja lumina tiparului. Astfel, a devenit limpede că reluarea gandurilor expuse anterior s-ar dovedi superfluă şi în contrast flagrant cu atitudinea de deferenţă cuvenită celui omagiat. Timpul scurs între tipărirea celor două periodice a constituit aşadar un nesperat răgaz pentru adâncirea reflecţiei biografice retrospective.

Dintre multiplele expresii ale manifestării publice pe care le exersează de-a lungul vieţii un intelectual, am ales să insist aici asupra ipostazei profesorale. Această opţiune are, aşa cum se întâmplă în mod obişnuit, o puternică motivaţie personală. Prima mea întâlnire cu profesorul Ion Toderaşcu s-a petrecut în al doilea an de studenţie, pe vremea când încă nu îmi deveniseră clare implicaţiile statutului de învăţăcel la Facultatea de Istorie. Cea dintâi impresie pe care a lăsat-o dascălul, atât mie, cât şi celor cu care mă aflam în relaţii de afinitate intelectuală, a fost prestanţa. Se ştie că vocaţia didactică nu se rezumă la o sumă de deprinderi dobândite pe cale livrescă, aceasta reprezentând mai curând una dintre însuşirile emblematice ale construcţiei sufleteşti individuale. Senzaţia iniţială s-a prelungit într-o atmosferă de maiestate care a dominat prelegerile pe parcursul întregului an. Mesajul magistrului frapa prin limpezimea ideilor şi forţa exprimării, fiind rostit cu o pasiune bine temperată de eleganţa limbajului. Deşi putea fi caracterizat drept impozant, cursul nu a ajuns niciodată să copleşească auditoriul. Profesorul a ştiut să-şi plaseze prelegerile pe direcţia comprehensiunii, dovedind disponibilitatea

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

intelectuală să coboare spre a se face înțeles, pentru ca apoi să-i poată înălța pe cei dornici de cunoaştere. De-a lungul carierei Ion Toderaşcu a ilustrat două discipline de mare prestigiu academic la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi: *Istoria medievală a românilor* şi *Istoria Bizanțului*. Dacă prima s-a confundat cu domeniul major de interes al istorului Ion Toderaşcu, cea de-a doua a pus în lumină propensiunea spre erudiție a cărturarului. Aici trebuie spus că personalitatea aniversată a disprețuit profund suficiența, considerând că efortul permanent de informare constituie o datorie ce trebuie asumată integral. A afirmat mereu că profesorul trebuie să fie la curent cu tot ceea ce este nou şi să refuze orice compromis în dauna cunoaşterii. În acest context, se cuvine amintit faptul că mai bine de jumătate din cariera profesorului Ion Toderaşcu s-a desfăşurat sub un regim care a excelat în pervertirea conştiințelor. În toată această perioadă, marcată de presiuni morale şi tentații perfide, magistrul s-a comportat demn, sustrăgându-se chiar şi conformismului pe care mulți îl socoteau neangajant.

Pentru profesorul Ion Toderaşcu accesul spre demnitățile academice s-a produs în mod natural, ca o recunoaştere a staturii sale profesionale. De la acest nivel a căutat să se implice profund în viața administrativă a instituției pe care a slujit-o aproape jumătate de veac. Pe parcursul celor două mandate de prorector, exercitate între 1992 şi 2000, i-a revenit, nu întâmplător, misiunea de a coordona programele academice ale întregii universități. Din această postură s-a arătat preocupat ca fiecare dintre colegii săi să îşi onoreze îndatoririle pe care le impune catedra. Prorectorul Ion Toderaşcu a avut convingerea, pe care nu a ezitat să o împărtăşească multora dintre colaboratorii săi, că orice profesiune trebuie să se întemeieze pe conştiința datoriei. Răspunderea individuală nu trebuie niciodată escamotată prin invocarea solidarității de grup, ceea ce echivalează de fapt cu anularea oricărei asumări. Cel căruia îi sunt dedicate aceste rânduri a înțeles, încă din anii studenției, că respectul față de *Alma Mater Iassiensis* reprezintă o treaptă superioară a conştiinței intelectuale individuale. Ca expresie a aprecierii pentru rigoarea cu care a onorat poziția de conducere din cadrul Universității, Ion Toderaşcu a fost desemnat să reprezinte instituția la reuniunile internaționale consacrate problemelor academice de la Bruxelles, Groeningen, Perugia, Paris, Bordeaux şi din multe alte centre prestigioase de învățământ superior.

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

După retragerea de la catedră, dascălul omagiat aici nu a rupt legăturile cu spațiul universitar şi a ales să participe activ la viața instituției în care s-a format şi pe care a slujit-o exemplar. Chiar în anul celei de-a şaptezecea aniversări, profesorul a fost rugat să țină cursul de deschidere a noului an academic, eveniment la care au luat parte reprezentanți ai întregului corp universitar reuniți în *Aula Magna*. Tema s-a dovedit pe potriva personalității sale, întrucât a ales să vorbească despre şcoala românească, cu referire specială la ministrul-reformator Spiru Haret, una dintre figurile tutelare ale acesteia. A fost momentul de încununare a unei cariere profesorale, când magistrul a fermecat din nou auditoriul prin elocință şi erudiție. În ultimul timp Ion Toderaşcu a acceptat, cu obişnuita sa eleganță, să îşi dedice întreaga energie pregătirilor pentru sărbătorirea celor 150 de ani ai celei mai vechi instituții de învățământ superior din țară. Acest eveniment are puternice reverberații şi în biografia individuală a celui omagiat, care în urmă cu jumătate de veac participa, în calitate de reprezentant al studenților din anul terminal, la aniversarea unui secol de istorie a universității din Iaşi. Implicarea în organizarea jubileului din 2010 constituie aşadar un arc simbolic peste timp, care înnobilează o viață pusă în slujba şcolii. Roadele acestei muncii, care, deşi istovitoare, s-a desfăşurat în cea mai mare discreție, se văd astăzi în amenajarea noului muzeu al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi, care îşi va regăsi curând menirea de oglindă fidelă a unui veac şi jumătate de existență academică.

Profesorul Ion Toderaşcu i-a învățat mereu pe discipolii săi că orice efort intelectual onest urmează să primească răsplata cuvenită. Se ajunge inevitabil aici deoarece universitarul se bucură de tot atât respect pe cât îşi cinsteşte condiția. Magistrul omagiat în aceste randuri primeşte astăzi elogiul comunității noastre academice şi afecțiunea celor pe care i-a îndrumat cu pricepere şi altruism.

Bogdan-Petru MALEON

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

NICOLAE URSULESCU LA A 65-A ANIVERSARE

Profesorul Nicolae Ursulescu s-a impus în Facultatea de Istorie a Universității ieşene ca o personalitate caracterizată printr-o putere de muncă ieşită din comun, printr-o tenacitate exemplară şi printr-un simț al umorului şi un zâmbet cald care l-au definit ca o persoană agreabilă.

Ajuns la vârsta unor bilanțuri temporare, profesorul Ursulescu lasă în urmă nu numai o operă impresionantă în domeniul preistoriei şi arheologiei româneşti, dar şi o şcoală de preistorie vrednică de numele magistrului. Puțini specialişti de marcă în domeniul lor se pot lăuda şi cu faptul că au avut mulți discipoli, în măsură să rivalizeze cu ei (la modul pozitiv, desigur), în specialitatea lor. Profesorul Nicolae Ursulescu este unul dintre aceştia.

În timpul studiilor şi după terminarea acestora (1967), Nicolae Ursulescu i-a avut drept mentori şi magiştri pe doi dintre profesorii *Almei Mater Iassiensis*, şi anume Mircea Petrescu-Dîmbovița şi Marin Dinu. Activitatea sa de teren (menționăm în treacăt doar şantierele de la Târgu Frumos, Isaiia şi Preuteşti-„Haltă”), de cercetare în laborator (redactarea mai multor monografii dintre care amintim doar *Evoluția culturii Starčevo-Criş pe teritoriul Moldovei*, Suceava 1984, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*, Iaşi, 1998, cu ediții revăzute şi adăugite în 1999 şi 2002, *Preuteşti-„Haltă”. O aşezare cucuteniană pe valea Şomuzului Mare*, Iaşi 2003, în colaborare, *Religie şi magie la est de Carpați acum 7000 de ani. Tezaurul cu obiecte de cult de la Isaiia*, Iaşi 2006, în colaborare) şi didactică (colaborări la *Istoria românilor*, vol. I, Iaşi-Chişinău 1991, la *Istoria românilor*, Iaşi 1996, la *Civilizații preistorice şi antice pe teritoriul României*, Iaşi 2005) poartă amprenta acestor doi profesori, despre care a vorbit întotdeauna cu drag şi venerație.

Activitatea de cercetare a profesorului Ursulescu s-a concentrat în special asupra culturilor Precucuteni şi Cucuteni, ale căror valori au fost împărtăşite cu generozitate ştiințifică la numeroase manifestări naționale şi internaționale. Domnia Sa a participat la colocvii, simpozioane şi congrese de prestigiu în străinătate, dintre care amintim, din nou doar în treacăt, pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cele de la Bratislava (1991), Forli (1996), Bari (1998, 2002), Liège (2001), Chişinău (2004), Lisabona (2006), Roma (2007).

Profesorului Nicolae Ursulescu îi datorăm şi unul din contactele internaționale durabile ale Facultății de Istorie şi ale Universității din Iaşi. La inițiativa Domniei Sale şi a profesorului Marin Dinu, din partea română, şi a profesorului Rodolfo Striccoli, din partea italiană, a fost definitivat un parteneriat între Facultatea de Istorie din Iaşi şi Departamento di Studi Classici e Cristiani din Bari, apoi, un parteneriat între Universitățile din Iaşi şi Bari. Nicolae Ursulescu a contribuit, cu entuziasmul molipsitor al Domniei Sale şi cu tenacitatea care l-a caracterizat la menținerea acestor relații, care se perpetuează şi astăzi cu rezultate ştiințifice şi didactice dintre cele mai bune.

Aminteam de capacitatea profesorului Ursulescu de formator de şcoală. Mulți dintre discipolii săi lucrează astăzi ca specialişti deja recunoscuți pe plan național şi internațional la Universitatea ieşeană sau în alte instituții de cercetare: Vasile Cotiugă, Senica Țurcanu, Lăcrămioara Istina, Raluca Kogăniceanu, Felix-Adrian Tencariu, George Bodi şi alții.

Personal, l-am cunoscut pe profesorul Ursulescu în 1990, atunci când am participat la o săpătură într-un sit Latène de la Acy-Romance (Franța). Am avut privilegiul să-i fiu student şi, chiar dacă mai târziu, am optat să aprofundez perioada romană, am avut plăcerea şi onoarea să-i fiu colaborator la Catedra de istorie veche şi arheologie a Facultății. Întotdeauna bine-dispus, dar mereu cu chef de muncă şi atunci când unii dintre noi nu-l aveau, profesorul Ursulescu rămâne în mintea mea ca o figură luminoasă, atât la propriu, cât şi la figurat.

Îmi revine la finalul acestui scurt omagiu plăcuta tradiție de a-i ura o putere de muncă cel puțin la fel de mare ca până acum, sănătate şi viață lungă.

Lucrețiu MIHAILESCU-BÎRLIBA

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

VICTOR SPINEI LA A 65-A ANIVERSARE

Istoric şi arheolog medievist, profesorul Victor Spinei întruchipează, într-o manieră emblematică, profilul cercetătorului pasionat, capabil să se identifice cu proiectele sale ştiinţifice, urmărind realizarea acestora fără compromis. Magistrul căruia îi dedicăm aceste rânduri este cunoscut şi recunoscut în mediile academice pentru acribia dovedită în explorarea trecutului, respectul manifestat faţă de surse, corectitudinea cu care a evaluat contribuţiile altor specialişti şi, nu în ultimul rând, pentru atenţia arătată faţă de forma pe care trebuie să o îmbrace scriitura istorică. Deşi acestea pot fi considerate mai curând virtuţile proprii unui canon tradiţional de comportament ştiinţific, la nivelul practicii, profesorul Victor Spinei a dovedit mereu apetenţă spre noutate, atât în planul modului de evaluare a trecutului, cât şi al tehnicilor menite să înlesnească informarea cercetătorului. S-a străduit mereu, înfruntând adesea avatarurile vieţii într-un regim opresiv, să rămână la curent cu noutăţile bibliografice, în intimitatea marilor trenduri metodologice şi a înnoirilor conceptuale din mediile occidentale. Bursele şi stagiile de cercetare întreprinse de-a lungul timpului în centre academice prestigioase din Germania, S.U.A., Rusia, Bulgaria, Polonia, Turcia, Grecia, Ungaria, Italia, Austria, Marea Britanie, Suedia, Ucraina, Israel, Franţa, Republica Moldova etc. constituie mărturii elocvente în acest sens.

Istoricul Victor Spinei s-a arătat mereu preocupat de restituirile istoriografice, orientare care a dobândit, prin constanţa cu care a fost practicată, anvergura unei adevărate pasiuni. Emblematică pentru această propensiune restitutivă este dedicaţia cu care şi-a consacrat eforturile de a readuce în atenţia specialiştilor şi a publicului larg opera şi personalitatea lui Gheorghe I. Brătianu (Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de Victor Spinei. Traducere de Michaela Spinei, Bucureşti, Editura Meridiane, 1988, vol. I – II şi ediţia a 2-a revăzută, Iaşi, Editura Polirom, 1999; *Confluenţe istoriografice româneşti şi europene. 90 de ani de la naşterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*. Coordonator Victor Spinei, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

Ioan Cuza”, 1988). Aici trebuie spus că ceea ce a întreprins în slujba acestei cauze îi face cinste profesorului Spinei, atât prin valoarea intrinsecă a demersului, cât şi datorită modului demn în care s-a achitat de această sarcină, înfruntând adesea restricțiile sufocante din amurgul totalitarismului românesc. Demersurile de restituire istoriografică au continuat cu opera lui N. Iorga (N. Iorga, *Istoria românilor*, III, *Ctitorii*. Volum îngrijit de Victor Spinei. Text stabilit, note, comentarii şi posfață, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1993; N. Iorga, *Chestiunea Dunării. Istorie a Europei Răsăritene în legătură cu această chestie*. Ediție îngrijită, studiu introductiv şi indice de Victor Spinei, Iaşi, Editura Institutului European, 1998) şi s-a conjugat cu interesul constant pentru creația literaturii istorice universale. Acest din urmă filon al preocupărilor istoriografice a generat proiectul volumelor de studii publicate în cadrul unor serii precum *Florilegium magistrorum historiae archaeologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi*, menită să înmănuncheze contribuții reprezentative ale unor istorici de mare anvergură, şi *Scripta archaeologica et historica Dacoromaniae*, în care se urmăreşte înglobarea de contribuții reprezentative din străinătate privind istoria românească aparținând unor specialişti străini.

Profesorul Spinei a urmărit mereu să plaseze istoria spațiului est-carpatic în contextul evoluțiilor din răsăritul Europei, acestui obiectiv fiindu-i subsumate ample explorări privind istoria Evului Mediu timpuriu, mai ales în ceea ce priveşte coexistența populației locale din Moldova cu grupuri etnice alogene. În acest sens a întreprins vaste cercetări vizând reconstituirea realităților locale de-a lungul secolelor XIII-XIV, pe care le-a orientat cu precădere spre o paradigmă comparativă, într-un larg orizont european. Totodată, s-a ocupat de terminologia politică a spațiului moldovenesc, făcând referire specială la emergența formațiunilor prestatale de la răsărit de Carpații Orientali, a căror dinamică a urmărit-o în tendințele lor de autonomie şi unificare. Astfel, a adunat o cantitate impresionată de informații istorice despre populația românească din această regiune, pe parcursul secolelor de la sfârşitul primului mileniu creştin şi începutul celui de-al doilea. Pentru realizarea acestui deziderat a utilizat surse de o mare diversitate, începând de la rezultatele cercetărilor arheologice, până la izvoare documentare, narative, hagiografice, iconografice etc. şi de proveniență diferită, precum cele bizantine, italiene, ruseşti, nordice sau

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

orientale. Această propensiune spre lărgirea orizontului de documentare transpare evident la nivelul cercetării doctorale, concretizată prin publicatarea unui volum, care a cunoscut mai multe ediții şi a fost distins cu premiul „N. Iorga" al Academiei Române (*Moldova în secolele XI-XIV*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1982; *Moldavia in the 11th-14th Centuries,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 1986; *Moldova în secolele XI-XIV*, ed. a 2-a, cu consistente completări, Chişinău, Editura Universitas, 1994). În ceea ce priveşte deschiderea manifestată de profesorul Victor Spinei spre istoria spațiilor orientale poate fi intuită înrâurirea programului istoriografic anunțat de Gh. I. Brătianu în cursul său inaugural, susținut la Universitatea din Iaşi în 1924. Cu acest prilej marele savant afirma că istora universală nu înseamnă doar trecutul Europei Occidentale, propunând o abordare care să țină cont de faptul că în perioada premodernă multe dintre marile decizii care au influențat istoria omenirii au fost luate la Constantinopol, Karakorum sau Pekin. Cu acel prilej era prefigurată o reconsiderare globală a Evului Mediu, care urma să atragă refacerea periodizării, în concordanță cu factori precum cel bizantin sau arab, neglijați în aborările sintetice asupra medievalității, dar care au avut o influență decisivă asupra epocii. Pornind de la paradigma avansată de marele istoric al epocii interbelice, Victor Spinei a înțeles că istoria românilor din zorii primului mileniu creştin a fost influențată major de evoluțiile istorice din întreg arealul eurasiatic şi a încercat să îşi circumscrie cercetările acestei dimensiuni universale.

Pornind de la cercetările legate de realizarea lucrării de doctorat, magistrul căruia îi sunt închinate aceste rânduri şi-a extins preocupările spre popoarele care au bulversat răsăritul european înainte şi după anul 1000. Astfel, a îmbrățişat tema de cercetare privitoare la migrațiile popoarelor nomade în estul şi sud-estul Europei, căreia i-a consacrat peste două decenii de interes (*Ultimele valuri migratoare de la nordul Mării Negre şi al Dunării de Jos*, Iaşi, Editura Helios, 1996; *Marile migrații din estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII,* Iaşi, Editura Institutului European, 1999; *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Cluj-Napoca, Romanian Cultural Institute - Istros Publishing House, 2003), ajungând să fie recunoscut ca unul dintre cei mai importanți specialişti din domeniu. Pornind de la lucrările publicate în spațiul istoriografic românesc şi-a extins şi amplificat permanent

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

cercetările, iar contribuțiile sale au ajuns să vadă lumina tiparului la prestigioase edituri occidentale (*The Great Migrations in the East and South East of Europe from the the Ninth to the Thirteenth Century*. Vol. I, *Hungarians, Pechenegs and Uzes*, Second English Edition, Amsterdam, Adolf M. Hakkert Publisher, 2006; Vol. II, *Cumans and Mongols*; *The Romanians and the Turkic Nomads North of the Danube Delta from the Tenth to the Mid-Thirteenth Century*, Leiden - Boston, Brill, 2009). În felul acesta, istoricul Victor Spinei s-a străduit să se înscrie în programul istoriografic avansat cândva de Gh. I. Brătianu, savantul căruia regimul criminal comunist i-a întrerupt brutal cariera academică şi l-a izolat într-o recluziune atroce încheiată printr-o moarte violentă. În felul acesta se poate spune că profesorul omagiat aici este unul dintre puținii istorici care şi-a ales o călăuză luminoasă în lunga noapte totalitară, refuzând principial compromisurile cu puterea. Se ştie că în perioada comunistă menținerea conexiunilor cu istoriografia occidentală şi conservarea modelelor istoriografice româneşti din perioada interbelică nu se puteau realiza decât cu eforturi deosebite, însă Victor Spinei a reuşit să nu întrerupă legătura cu aceste surse de legitimitate ştiințifică.

Astăzi Victor Spinei este profesor titular la Catedra de Istorie Veche şi Arheologie, director al Institutului de Arheologie din Iaşi şi membru corespondent al Academiei Române. Tot ca expresie a recunoaşterii academice a fost cooptat ca membru în comitetele şi colegiile de redacție ale unor reviste prestigioase, precum şi în comitetele ştiințifice ale multor reuniuni ştiințifice internaționale la care a participat (München, Stuttgart, Spoleto, Moscova, Bratislava, Kiev, Chişinău, New York, Konotop, Cernăuți, Odessa, Roma, etc.). A publicat o serie de contribuții în volumele unor manifestări internaționale prestigioase (*Acts of the XVIIIth International Congress of Byzantine Studies, Selected Papers: Main and Communications, Moscow, 1991*, II, Editors-in-Chief I. Ševčenko and G. G. Litavrin, Corresponding Editor W. K. Hanak, Shepherdstown, WY, SUA, 1996; *The Colloquia of the International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Forli (Italia), 8-14 September 1996*, 14, Forli; *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 1-7 septembre 1991*, 4, Ed. J. Pavúk, Bratislava, 1993; vol. *X. Türk Tarih Kongresi'nden ayribasim,* Ankara, 1991; *Die Keramik der Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten* (*Varia Archaeologica Hungarica*, III), Ed. C. Bálint, Budapesta, 1990; vol. *V Symposium Internazionale di Tracologia, Spoleto, 26-28 novembre 1987*, Roma,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

1989; *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, Freiburg-München, 4, 1977-1978 şi 3, 1975-1976; *Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler (Südosteuropa-Studien,* 22*),* München, 1974). Totodată este afiliat la instituții şi organizații ştiințifice din străinătate, fiind membru corespondent al Institutului Arheologic German (din 2005), membru de onoare al Centrului de Cercetări Arheologice din Republica Moldova (din 2006) şi face parte din European Association of Archaeologists, Praga (din 2006). Din această înaltă postură academică a dat o nouă dimensiune relațiilor profesionale, atât la nivelul spațiului universitar, cât şi în mediul de cercetare, urmărind să se înconjoare de tineri pe care i-a susținut constant şi dezinteresat. A încurajat propensiunea pentru studiul aplicat, orientat spre cercetarea izvoarelor, convins că numai această cale poate conduce spre o carieră solidă. În calitate de coeditor al seriilor *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae* şi *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis*, veghează la valorificarea multor contribuții aparținând unor cercetători consacrați sau aflați la început de carieră. Pe mulți dintre tinerii istorici i-a atras spre munca de editare în limba română a marilor sinteze ale istoriografiei occidentale sau de îngrijire a unor volume de studii. De asemenea, a vegheat ca meritele profesionale ale colegilor să fie recunoscute şi recompensate.

O altă dimensiune a altruismului intelectual priveşte suportul acordat istoricilor din Basarabia, atât în ceea ce priveşte coordonarea unor lucrări de doctorat, cât şi prin dirijarea unor eforturi de cercetare mai ample. Recunoştința față de magistru a venit prin publicarea volumului *Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea,* Chişinău, Editura Cartdidact, 2006, în care sunt grupate o serie de studii emblematice ale istoricului Victor Spinei.

La finalul acestui text aniversar se cuvine să-i dedicăm profesorului şi cercetătorului Victor Spinei un gând bun de putere şi linişte pentru a-şi continua şi dezvolta proiectele profesionale.

Bogdan-Petru MALEON

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ION SOLCANU LA A 65-A ANIVERSARE

Născut în ținutul Sucevei, unde a urmat şi primele studii, continuate la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza", profesorul Ion Solcanu ilustrează, de mai bine de patru decenii, în mediul academic ieşean dificila şi, în acelaşi timp, deosebit de pretențioasa disciplină a istoriei artei. Singularitatea acestei posturi nu mai are nevoie să fie subliniată. Mai exact spus, ea, această postură, ar trebui definită – dacă termenul nu este prea exagerat – drept una a solitudinii, de vreme ce, după Orest Tafrali, fondatorul acestei direcții de cercetare la Iaşi, nimeni, până la profesorul Solcanu nu a mai reprezentat-o altfel decât ocazional. Asumându-şi această condiție duală, a singularității şi solitudinii, profesorul Solcanu şi-a legat temeinic numele de disciplina pe care a predat-o şi în sfera căreia şi-a desfăşurat cercetările, nu numai prin cursuri deosebit de bine documentate şi riguroase în concepție, dar şi prin importante contribuții ştiințifice, nealterate de trecerea timpului. Studiile sale despre datarea şi tematica picturii murale a unor mănăstiri din nordul Moldovei (Arbure, Bălineşti, Voroneț) sunt, astăzi texte de referință pentru orice incursiune în istoria artei medievale româneşti. Acelaşi statut îl au şi studiile despre biserica de lemn de la Putna, care denotă o perspicacitate interpretativă comparabilă şi în domeniul istoriei arhitecturii. Sintezele de istoria artei – venite, e drept, mai târziu – au înmănuncheat aceste cercetări mai timpurii, scoțându-le în relief utilitatea şi actualitatea, conferite de valoarea lor durabilă.

Marea răsturnare istorică din decembrie 1989 a schimbat, ca atâtor altora, destinul profesorului Solcanu, aruncându-l în vâltoarea vieții publice, de unde domnia sa nu s-a retras decât de curând. O scurtă, dar extrem de elocventă sinteză a laturii parlamentare a prezenței sale în „cetate" ne este oferită de un volum din 2003, care, deşi dezvăluie o altă ipostază a personalității domnului Solcanu decât aceea ştiințifică, pe care i-o ştiu toți, este nu mai puțin grăitoare decât aceasta prin constantele caracteriale, pe care le vădeşte şi ea: sobrietate, rigoare în judecăți, bun gust şi politețe.

Nu se poate şti cum ar fi arătat astăzi biografia profesorului Solcanu – ca şi biografiile noastre, ale tuturor – dacă nu ar fi intervenit revoluția din 1989. În privința posibilelor direcții pe care le-ar fi putut lua viețile noastre,

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

într-un moment de cotitură sau altul, suntem liberi să speculăm oricât. Ceea ce, în cazul domniei sale se cuvine şi *trebuie* spus cu apăsare este că, în pofida multiplelor solicitări cărora a trebuit, ca persoană publică, să le răspundă după 1989 şi, deopotrivă, a unor noi obligații cu totul diferite față de cele de dinainte, profesorul Solcanu nu şi-a abandonat şi nici nu şi-a pierdut reperul intelectual şi formativ pe care îl îmbrățişase la început, dându-i contur şi lăsându-se modelat de acesta: istoria artei. Domnia sa a continuat să o slujească animat de un instinct sigur al priorităților, cu aceeaşi pasiune ca în tinerețe, cu rigoare profesională şi în spiritul unei etici a responsabilității academice, exemplare pentru toți.

Sunt, acestea, numai cîteva din motivele care ne fac, pe noi, colegii săi, ca acum, la ceas aniversar, să-i dorim dascălului nostru un călduros „La mulți ani!”.

Alexandru-Florin PLATON

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

ABREVIERI

AB – Arhivele Basarabiei
AIIAI – Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Iaşi
AIIC – Anuarul Institutului de Istorie din Cluj
AIIX – Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iaşi (fost AIIAI)
ANIC – Arhiva Națională Istorică Centrală
AO – Arhivele Olteniei
AP – Analele Putnei
ArhGen – Arhiva Genealogică
AŞUI – Analele Ştiințifice ale Universității “Al. I. Cuza” Iaşi
AUB – Analele Universității Bucureşti
BAR – Biblioteca Academiei Române
BCMI – Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice
BOR – Biserica Ortodoxă Română
BS – Byzantinoslavica. Revue Internationale des Études Byzantines
BZ – Byzantinische Zeitschrift
CI – Cercetări Istorice
Cv.L – Convorbiri literare
DIR – Documente privind Istoria României
DOP – Dumbarton Oaks Papers
DRH – *Documenta Romaniae Historica*
EBPB – Études Byzantines et Post-Byzantines
GRBS – Greek, Roman and Byzantine Studies
HU – *Historia Urbana*

Hurmuzaki - Hurmuzaki, Eudoxiu de (şi colaboratorii), Documente privitoare la istoria românilor
HUS – Harvard Ukrainian Studies
IN – Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi
MA – Mitropolia Ardealului
MI – Magazin Istoric
MMS – Mitropolia Moldovei şi Sucevei
MO – Mitropolia Olteniei

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro

OCP – Orientalia Christiana Periodica
RA – Revista Arvhielor
RdI – Revista de Istorie
RESEE – Revue des Études Sud-Est Européennes
RI – Revista Istorică
RIR – Revista Istorică Română
RM – Revista Muzeelor
RMM-MIA - Revista Muzeelor şi Monumentelor. Seria Monumente Istorice şi de Artă
RRH – Revue Roumaine d'Histoire
Rsl – Romanoslavica
RT – Revista Teologică
SAI – Studii şi Articole de Istorie
SMIM – Studii şi Materiale de Istorie Medie
SOF – Südost-Forschungen

https://biblioteca-digitala.ro / https://asui-istorie.ro